

पुष्टिभक्तिसुधा.

नायमात्मा मयचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना भुवेन ।
 एमेवैष. वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥१॥
 नाहं वेदैर्न कपसा न दानेन न चैभ्यया ।
 शक्य एवंविधो द्रष्टुं ह्यवानसि मां यथा ॥२॥
 मयया स्वतन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन ।
 प्राप्तुं द्रष्टुं च शक्येन प्रवेष्टुं च परन्तप ॥ ३ ॥

[१.] - श्रीकृष्णः ५१४०. श्री ५१४१. श्रीकृष्णः ४४८ [अंक १.]

तत्रो तथा भोक्तृः,
 नीलाच नगीनदास शाह. श्री. जे. जे. जे. श्री. वहीव, ६५६६-मु. अंक.

विषयः

लेखकः

महामन्त्री श्रीमन्मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा पुष्पतीमल तेवीचला.

M. A. L. B. Vakil, High Court.

श्रीमन्मन्त्रिणा मन्त्रिणा श्रीमन्मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

श्रीमन्मन्त्रिणा मन्त्रिणा श्रीमन्मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

M. A. L. B. Vakil, High Court.

मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

श. स. मन्त्रिणा मन्त्रिणा मन्त्रिणा.

M. A. L. B. Vakil, High Court.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો

૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, જીવ, અંતર્ધામી, અમર છત્રાદિનાં નિમિત્ત અને ઉપાસન કારણ શુદ્ધ નિર્લેપ બ્રહ્મ શીકૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી ક્રોધેશ્વે અક્રાંતામમયાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ જાણ્ય છે, શુદ્ધ નિર્લેપ ચંદ્રનો અંશ છે, સ્વતઃ વ્યાપક નથી.
૫. પરમજ્ઞ પુરુષોત્તમ શીકૃષ્ણનું ધર્મ અક્ષરમજ્ઞ અધિનાનં છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિશાસ્ત્રે પ્રતિપદ્ધિત પરમહાજ્ઞાપત્તે વસ્તુ શીકૃષ્ણ જ છે.
૭. શીકૃષ્ણની સેવા એ જ અંશ જીવનો ધર્મ છે, એમને વસ્તુનાં સ્વધર્મ-ધીકૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિધિધર્મ દોષ રહે જ નહિ.

“પુલ્કિન્નિસુધા” ઔદિસનું સરનામું—

રા. રા વાડીલાલ નગીનલાલ શાહ, બી. એ. એલ્. એલ્. બી.
મહારાજનો બોમ્બાઈ બુકશર, મુંબાઈ.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસંસ્કૃતિ, સપ્તમે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને માથે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃત્રિ એકાદશીએ પ્રકાશ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં જાણવાને આવેલા લેખો સેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં થોડા શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ દરની પ્રકાશકની છંજાધીન છે.
૪. મીમાંસાસાધ્યાર્થજ્ઞના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં એમના તરફથી માસિક વા. પત્ર. વગર લેખને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોહકમાં આવશે.
૭. કોઈ પણ જાનતની અમર મંત્રાવરી દોષ તો જન્મવાને સાથ દિલીટ નિહરી, તે વિના જન્મ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર મંત્રાવરી દોષ કે કૌનિય વહેવારનાં દોષ તેમજ પ્રકાશકને સમજાવે અર્થના મંત્રાવરી.

પુલ્કિન્નિસુધાકાર્યાલય,
મદરાસનો બોમ્બાઈ
બુકશર, મુંબાઈ.

પ્રકાશક.

॥ श्रीवल्लभाचार्यविरचितब्रह्मसूत्रश्रीमद्वाङ्मयम् ॥

पूर्वपादे अधिकारियोग्यदेशाभातिर्निरूपिता, सा च प्रयोजनवती तदा
मवित्री यदि जीवस्य स्वरूपतो मुक्तियोग्यता स्यादतो द्वितीये पादे जीवस्य
मुक्तियोग्यता निरूप्यते ।

दैविकी योग्यता बाध्या जीवगा तान्तरी मता ।

अन्तरंगत्वतः पश्चाद् साधनस्य विनिर्णयः ॥ १ ॥

द्वैतिनस्तु माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुहृदः सर्वतोषिकः ज्ञेहो भक्तिरिति भक्ति-
रक्षणत्वात् माहात्म्यज्ञानानुक्ती भक्तिरसम्माविनी, तत्तिरक्ष्ये माहात्म्यज्ञानायायं
घरण इत्याहुः, माहात्म्योक्तेः पूर्वमपि बाधासम्भवादसाधारण्यात् युज्यतेऽयं
पादार्थः तत्र,

कर्मन्दी तु पूर्वचरणेऽवान्तरसृष्टिर्ग्रहणः सकाशादुत्पद्यत इत्युक्तम्, आस्मिन्
पादे तु देहेषि स्वमादिशृष्टिरपि ग्रहण एव भवति, तथा च जन्मादिसूक्ष्मस्य कृत्तृत्वं
निवारितं, ततः स्वरूपकृत्तृत्वं विचार्यते, ततः प्रपञ्चग्रहणी मिथामिथ इत्याह,
तत्रापि विचारहेत्वाकांक्षादान्त्यभावादस्रद्धा एव प्रयोजनम् ।

तत्रादौ योग्यतानिरूपणे प्रथमं स्वप्नं निरूपयति, स्वप्नस्य सत्यत्वे तु वस्तुत-
त्वाद्युपपत्तयन्तो जीवस्य भवेत्, ततश्च निरूपिता शुद्धिर्पर्या स्यात्, अतः
स्वप्नस्य पिप्यात्वं प्रदर्शयितुमधिकरणारम्भः ।

अदेववादिनस्तु स्वयंभ्योतिष्ठसिद्धये स्वप्नानिरूपणम् ।

एवमेव भेदाभेदादी माह ।

विशिष्टादयवादिनस्तु जीवस्य कर्मगतिं प्रदर्श्य दुःखित्वं स्वापितम्, इदानीं
स्वभावस्या परीक्ष्यत इति प्रोचुः, तेषां वैराग्यमात्रतायां पर्यायज्ञानम् ।

प्रकृते स्वभिकरणमयोनोत्पत्तौ स्वप्नसृष्टिः सत्या मिथ्या चेति संशयोप्युक्तः ।

तत्र सूत्राभ्यां पूर्वपक्षमाह,

माश्रस्तुपुण्योः सन्धौ भवे स्वप्ने पुरुषस्य द्वे एव स्थाने भवत इदं च
परलोकास्थानं च सन्धौ सृष्टीयं स्वप्नस्यानमित्युपक्रम्य न तत्र स्यात् न रययोगः
न पुण्यानो भवन्त्यस्य स्थान् रययोगान् पयः सृजत इत्यादिना सृष्टिराह,

सन्धौ सृष्टिराह हि ॥ १ ॥

सन्धौ स्थाने सृष्टिरस्ति, ततः अति स्वप्नेमाह, हि प्रकृतायपर्यः, यथा

श्रुतिर्वदाति सयैव स्वप्ने दृश्यते, देवादिवाक्पदानां प्रबोधेपि बांधाभावात्,

स्वप्ने इयमेव सृष्टिः स्मर्यते इति तार्किकादयः आहुः, तन्मन्दं, स्वप्नेऽहं पश्यामि गच्छामि शृणोमीत्याद्यनुभूयवसायस्य दर्शनाद्यभिमानस्य निद्रावसानोत्तरमिद-
मद्राक्षमिदमस्पृशमित्यादिज्ञानस्य बाधं आपयेत्, न चेयमेव सृष्टिस्तत्र दृश्यत इति
वाच्यं, अतिस्यूला दन्तावलाः वामयोऽन्ये च शरीरांतः कथमासत ये दृष्टाः
सन्त्ये, अथ मिदामनःसंयोगे स्मृत्युपनीतमारोपितमवभासते इत्युच्यते तदा-
प्यारोप्यानियामकस्य तद्वस्तुसाम्यस्यात्मनि मिद्रायां चासिद्धतया न संगच्छते,
अवमानं कल्प्यते इति चेत्, अश्रामाणिकत्वात् गौरवाच्च, सणे सणेऽन्यान्यदर्शने
अन्यस्यान्यधात्वेपि नियामकाभावाच्च, साधनान्तरारंभेसाणां सणानां नियामक-
त्वस्य सिद्धत्वाच्च तेषां नियामकत्वं शक्यते वक्तुं, कल्पनयांगीकारेऽश्रामाणिकगौरवः
प्रसज्येत, अथ बहिर्निर्गत्य पश्यतीति चेत्, नेत्रोन्मीलनाग्नेः, अदने चर्चणादि-
प्रसंगात्, बहिर्विषयकज्ञाने मनसः पारस्वभ्यात् जागरे तृप्तिः स्यात्, पार्श्ववर्तिनामपि
दर्शनापेक्षे, मिद्रासंयोगविरहापक्ष्या जागरणं स्यात्, तस्माद्युक्तिविरोधाच्च तत्र
रथा इत्यादिना निषेधकध्रुतिविरोधादुपेक्षोऽयं स्वप्नसृष्टिदर्शनांगीकारः, श्रुति-
वादिनां श्रुतिरेव प्रमाणं, किंपुनरनुभवसंवादिनी, तस्मात् स्वप्ने सृष्टिरास्ति ॥१॥

स्वप्ने सृष्टिर्जीवकृता ब्रह्मकृता चेति संशये प्राह,

काठके चतुर्थबहुषां श्रूयते, य एषं सृष्टेः जागर्ति कामं पुरुषो निर्ममाणः,
तदेव शुक्रं सद्राक्ष तदेवामृतमुच्यते इति निर्मातारमिति एके शास्त्रिनो वदन्ति,
यद्यपि सुषुप्त्युत्क्रान्तयोर्भेदेनेत्यत्र न तत्र रथा इत्यपि ब्रह्मप्रकरणमिति सिद्धं
मयापि कतम आत्मेति प्रश्ने योऽयं विज्ञानमयः पुरुषः प्राणेष्वित्युपक्रम्याग्रे स्वयं
विहृत्य स्वयं निर्मायेति निरूपणादग्रे न तत्र रथा इत्यादिना विहृतत्वात् तस्यैवायं
धर्म इति पक्षे अहङ्कारा जीव एव कर्तेति मतिर्भाति, तन्निराकरणार्थं भगवत्कृ-
तत्वमतिपादनाय निःसन्देहं सूत्रं पठति,

निर्मातारं चैके पुत्रादयश्च ॥ २ ॥

सूत्रयोः पूर्वादाहेत्यनुवर्तते, तच्च वचनविपरिणामेन संबध्यते, एके
शास्त्रिनो निर्मातारं आहुः, पुत्रादयश्च सदायुषः पुत्रपौत्रान् हृणीष्वेत्युक्ताः पुत्रा-
दय आहुः, तेषां वस्तुत्वं तु बोधकत्वात्, तेषां सत्त्वाणि च यद्वदन्तीतिवञ्ज्यं,
तथा च भगवन्निमित्तत्वात्स्वप्नस्यापि सत्यत्वं, न हि कर्तुः स्वापोस्ति येन
अनः स्यात्, जागर्तीतिवचनात्, एवं च लिंगबलात् प्रकरणात् तदेव शुक्रमि-

त्यादिवाचस्पक्षेपाश्चात्सीयते भगवान्कर्तृदि, अपरं च, पे ये कामा दुर्लभा मर्त्य-
लोके तांस्तान्कामान् छन्दतः प्रार्थयत्वेति पूर्वं कामशब्दो हि विषयेषु प्रयुज्यते, तथा
कामं कामं पुरुषो निर्दिमाण इत्यत्रापि कामशब्दो विषयपर एव, नीप्ताक्रियाविश्ले-
षणे इच्छापूर्वकतामभिदधतः, तेनापि भगवत्कर्तृकत्वं, न हि जीव इच्छापूर्वकं
स्यक्तेशाद्युत्पादकं स्वयं स्रष्टुमर्हति, एतेन उपोतिर्वाग्नौ वतेव स्त्रीभिः सह मोद-
मानः मत्तदुत्तवापि मयानि पश्यमित्यादिवाक्योक्तापि मृष्टिर्भगवत्कर्तृकेति
निधीयते, यथायुषः शुभ्रपौत्रान्धुणीत्वेति कामविषयाः शुभादय उक्ताः, ते च भग-
वन्निर्मिताः, सर्वेपोनिषु कौन्तेयो वि भगवद्गीतास्पृष्टेः, एतच्च परलोकनिर्माणस्यापि
सापका इति भगवानेवास्या अवि कर्ता, न हि जीवेन स्वविभादय उत्पादयितुं
शक्यन्ते स्वोत्पादकत्वात्, लोकप्रपञ्चत्पना च जीवपक्षे भगवत्पक्षे न कापीत्यतो
भगवानेव कर्ता, प्रकारद्वयेन कारणकार्यगताः सामर्थ्यद्वयादानगोचरापरोक्षज्ञाना-
दयः सत्यत्वादयः सर्वे धर्मा उक्ताः, तस्मात् श्रुत्यनुपपत्तिभ्यां स्वप्नप्रपञ्चस्य
सत्यत्वेन सिद्धत्वात् तत्कृतवृणशेषसंबन्धे ज्ञानोपयोगिदेहनिर्माणं व्यर्थमित्येवं
भास्तेऽभिधीयते ॥ २ ॥

मायामात्रं तु कात्स्न्येनानभिष्यक्तस्वरूपत्वात् ॥ ३ ॥

तुल्यन्दः सत्यस्वपक्षं व्यापर्वयति, वैदिके निग्रंथी मशानामस्तु माया चयुनं
अभिस्पोतिकपनाद्वर्षण्यः मलयो माया तदात्मकमिति द्वैताद्वैतवादी ।

मायाशब्दो धामर्थ्यवचनः, अनकस्य कृते जाता देवमायेव निर्मितेत्यादी
पया, अत्रापि न तत्र रया न रयपोमा न पन्थानः सकलपुरुषानुमाभ्यतया न
भवन्ति, अत्र रयान् रययोगान् पयः सृजते स्वप्नरगनुमाभ्यतया तत्कालमात्राव-
मानात् सृजत इत्याभ्यर्थक्यत्वेवाह, पूर्वविषाभ्यर्थक्या सृष्टिः सत्यसंकल्पस्य
परमपुरुषस्यैवोपपद्यते, संसारदृष्टार्या कात्स्न्येनानभिष्यक्तस्वरूपत्वात् तादृश-
सामर्थ्याभावाच्च जीवस्य तथाविषाभ्यर्थसृष्टिकपपद्यते, अतः स्वप्नसृष्टिराभ्या-
स्मिकेति विक्षिप्तद्वैतवादिनः ।

सामर्थ्यविशेषो मायेति पयः, नटवन्मूढ मामाभिर्मायेश्चाश्रो निगीपसीत्य-
ष्टमस्कन्धवचनात्, अपश्यत् पुरुषं पूर्णं मायां च तदुपोभ्यां, -स्यां संमोहितां
जीव आत्मानं मिथुणात्मकं, परतोपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतं चाभिपद्यत इति प्रपञ्च-
वचनात्, अमेजरस्य ज्योतिरग्निरपि सा माया, तन्माम् तदेकोपादानकं, तथा-

चैन्द्रजालिकनगदत् स्वान्निकं जगत् मिथ्या, तत्र हेतुः कात्स्न्येनानभिध्यक्त-
स्वरूपत्वात्, कृत्स्नत्वेन, देशः कालो विषयसन्निधिरिन्द्रियव्यापारो बांधामाव-
शेत्यपेक्षितसामग्री कात्स्न्यं, तथाभिग्याक्तिः कात्स्न्येनाभिग्याक्तिः, तदभावात्,
एवं चैन्द्रजालिको नटो यथा सामाजिकव्यामोहेन कौतुकार्यं मायासृष्टिं करोति
तथा भगवान् जीवमोहनार्थं स्वप्नं सृजत्यतो न सत्यत्वं तस्याः ।

द्वैतद्वैतवादिनस्तु पूर्ववासनावसितं भुमाभुमकर्ममेरितं नाडीषु परिवर्तमानं
मनः स्मृतिज्ञानहेतुर्यमिति, स एव स्मर्यमाणोर्ध्वः प्रत्ययावसंबन्धः, यान्येव ज्ञात्रत्
पश्याति तानि सृष्ट इति श्रुतेः, इयं जीवसृष्टिः, सुखदुःखप्रतिमासनात्, नेश्वरस्य,
य एव स्वप्ने महिमानश्रवाते एव आत्मेति श्रुतेः, तथा च जीवकर्तृकं स्मर्यमाणार्थ-
विषयमाश्रमेव स्वप्नसृष्टिरिति फलसीति जगदुः । .

मस्करी तु सन्ध्ये सृष्टिराह हीति सूत्रे न तत्र रथा इति श्रुतेः स्वप्ने च
जीवः सुखदुःखमोक्ता स्वमायया कल्पितविश्वलोक इति कैवल्यश्रुतेष्वोदाहरणेन
सृष्टिमंगीचकार, ततो निर्मातारमिति सूत्रे स्वप्नसृष्टिमीश्वरकर्तृकासृत्वा तर्हि स्वयं
विहृत्य स्वयं निर्मायेत्यन्यनिरपेक्षवाचकस्वयं पदं कथं संगच्छते इति चेदुपाधि-
द्वारकोपादानाभिप्रायेण संगतं भवति, पश्यते तण्डुलः स्वयमेवेति चेदुपाधिद्वारक-
परिणामस्मात्तन्व्यविषयस्या न तत्र रथा इत्यत्र मतीतं जीवकर्तृत्वमुपपद्यते, न तत्र
इत्यप्राप्तद्वारा परंपरया जीवे गौणं कर्तृत्वमिति कस्यचिन्मतमनूय ननु स्वप्ने
ज्ञानमाश्रमेवास्तु किं सृष्टिकल्पनेनेत्याशङ्कायामाह, स्वप्ने ज्ञात्रदेव पुत्रादयः
प्रतीयन्ते, ते चात्मचैतन्यमात्रा न भवितुं योग्याः, नित्यत्वापातात्, स्वरूपचैतन्यं
च निराकृतीति च, एकस्यैव भास्यभासकता कर्मकर्तृमात्रिकूलम्येनानुपपन्ना च,
ज्ञात्रस्य दार्थानापि तथास्थापय्या विज्ञानवादिषोद्धमताङ्गीकारापातश्च, यदि च
बुद्धेर्पटाकारः परिणाम एव ज्ञानशब्देनोच्यते तदा स एवास्माभिः स्वप्नसृष्टि-
रूपते, नैवमिष्यत इति विज्ञेयः, स्वान्निकाः पदार्था बाध्या भवितुं न युक्ताः,
बाधं विना अन्तःस्थत्वांशे स्फुट्यरपसत्त्वांशे च बाधोत्तरमप्यनुभूयमाने भ्रमत्व-
कल्पनानौचित्यादित्याह, अस्मिन्सूत्रे स्वाप्ना विषया ऐन्द्रजालिकत्वं परमेश्वर-
मायाकार्यतया मायामात्राः, न त्वमावस्वरूपाः तुच्छाः, नाभाव उपलब्धेरिति
सूत्रेणात्यन्तासत उपलब्धिमविषेभात्, ऐन्द्रजालिको हि मन्नादिना ईश्वरस्तु
माययैव मोहयतीति तयैव मनसः परिणाममाश्रमर्थं कटककुण्डलादिविश्रिप्तिमीते,
स्वाप्नाविषये बुद्धिदृष्ट्यातिरिक्ताकारा बुद्धिदृष्टिरेव मोहो भ्रम इत्यतस्त्विदं बुद्धिर्भ्रम

इत्याद्याकारं सप्तममपि तुल्यमित्युवाच, एवञ्च बुद्धिप्राप्तो मनःपरिणामनिष्ठोऽपि स्वप्नमृष्टिरिति कथितं तन्मते ।

इतिपादिनश्च सन्ध्यस्यानं मायामात्रं, मनोगतान् पूर्वानुभूतवस्तुसंस्कारानुपादानीकृत्य निमित्तमूतया स्वेच्छयैवैश्वरेण निर्मितं, मनोगतांस्तु संस्कारान् स्वेच्छया परमेश्वरः प्रदर्शयति नीपाय स स्वप्न इति गीयते, यदन्यथास्वजाग्रत्त्वं सा भ्रान्तिस्तत्र वक्तुया, अनिमित्त्यक्तुरूपत्वान्नान्यसाधनजं भवेदिति प्रज्ञाण्डशाक्यात्, अत्र स्वप्निरच्छेदनादीनामसत्यत्वनिरासायानादिमनोगतग्रहणं, यदन्यथास्वमित्यादिना च स्वप्नविषयाणां जाग्रदवधार्यत्वमेव बाध्यत इति तत्प्रतीतिरेव भ्रान्ता न स्वप्नप्रतीतिरित्याहुः ।

सिद्धान्ते तु श्रुतिः स्वप्नमृष्टिपेशा न तस्याः सत्यत्वमपि, ययैतदात्म्यामेदं सर्वं सत्सत्यमिति, आत्मानं च स्वप्नमृष्टवत्, तत्सत्यमित्याचक्षते, कथमसतः सञ्जायेतेत्यादिश्रुतिसहस्रेभ्यो बाह्यमपश्यस्य सत्यत्वं प्रतीयते, सत्यत्वं चात्र प्रियमाणजागरणवत्प्रतिनियतपाषण्ड्यभ्रान्तिभिरित्येवं, तेन परंपरया प्रज्ञोपादानकत्वस्य मायामात्रमप्येव सत्येति न दोषः, आयासस्यहयामासा असन्तोष्यर्थाकारिण इति भगवद्ब्रह्मनात् प्रविर्षिषादिष्वपि प्रतीयमानत्वाच्च नार्थक्रियाकारित्वं तत्त्वमिति नैवं स्वप्नमपश्यस्य सत्यत्वं प्रज्ञात्मत्वं वा श्रुतिराह, एतेन श्रुत्यमानेपि भगवत्कर्तृकत्वादाभ्यस्यत्वाच्च स्वप्नमपश्यः सत्य इति निरस्तं, न च विहारश्रुतेः विहारसिद्धौ सत्यत्वमुरीकर्तृकत्वं, स्वप्नमपिशारस्तु महामायावित्तान् माययापि सिध्यति, नद्वयत्, नापि मृष्टौ तस्य वा एतस्य पुरुषस्येति जीवस्योपपन्नत्वमेव स्वपितीति स्वापञ्चिगाद्य जीवकल्पितः स्वप्नमपश्यो मिथ्या भवतु, तत्र जीव एव विहरति नेश्वरः, काठके प्रकरणसिंघाक्यस्येभ्यः परमेश्वरस्य प्रतीतेरीश्वरकल्पितो भिन्नः प्रपञ्चोद्गीकार्यः, भिन्नः प्रपञ्चमापादितः, स च सर्वसाधारणो न भवति कात्स्न्येनामिष्यक्तरूपो ना येन भिन्नत्वं भवेत्, यदेकं पश्यति तमेव इति प्रतिनियतो द्रष्टुः जीवस्यैकत्वात्, तस्मात् भिन्ना, अथ च भिन्नः सत्यो यदि चेत् स्वप्नमपश्यः तन्नोपगोपि सत्योनुभूयेत्, चेदेन बोध्येत, श्रुतिस्तु जीवस्य स्वात्मिकं भागेमाज्ञानिकं वदति, हिताभिषेनादीरूपकम्याथ यत्रैव श्रुतीव भिनन्तीव इसवीव विच्छाद्यमाति गर्भमिव पतति यदेव जाग्रद्वयं पश्यति तद्व्याधिपया मयं मन्यत इति भाषयात्, एवमेव अथ यत्र राजेश देव इत्यादिनोक्तं सुप्तमुप्याज्ञानिकं, अधिपया मन्यत इति तु देहदीपमदुमयप्रसम्भवात्, काठके तु योगो नोक्तः, कर्तृमेदाग्नेदोप्य-

संगतः, स्वप्नसृष्टिप्रकारेण जीवकर्तृत्वाश्रयणात्, तत्र आत्मज्योतिरेवायं पुरुष इतिक्रम आत्मेति प्रश्ने योऽयं विज्ञानमयः पुरुषः प्राणेषु ह्यधन्तज्योतिरिति प्रति-
 वचनं दत्त्वा तादृशत्वं जीवस्याप्यस्तीति तस्मिन्नाकरणार्थं स समानः सन्नुभौ लोकौ
 संचरतीत्यादिना जीवतुल्यतया क्रीडितुरन्यस्य कथनेन तस्मिन्नेव तत्कर्तृत्वस्य
 सुषुप्त्युत्क्रान्त्योर्भेदेनेति सूत्रे व्यवस्थापनात्, जीवश्च स्वदुःखादिप्रापकं जगत्कथं
 मृजेत्, न हि कश्चिद्दुःखाविश्रापने प्रवर्तते, सुखसाधनमेव जगत् मृजेत्, न चेश्वर-
 कर्तृके सत्यसंकल्पाद्यापातः, कात्स्पर्येनानभिष्यक्तस्वरूपत्वात्, तस्माद्भगवानेवास्यापि
 कर्ता, अविद्यासंवलितत्वेन दुखादिवत्कर्तृत्वमपि मनुते, अतो न जीवस्य सुखादि-
 भोगेहेतुकमपि स्वप्नजगतः सत्यत्वं, अथ च यदि स्वप्नप्रपंचः संश्लेत् तदा तस्य
 वा एतस्य पुरुषस्य द्वे एव स्थाने भवत इदं च परलोकस्थानं चेति श्रुतिबोधितस्थानं-
 द्रयमतिज्ञाविरोधः, यद्यपि सन्ध्यं च तृतीयं स्थानं तस्मिन्सन्ध्ये स्थाने पश्यन्नुभौ
 स्थाने पश्यतीदं चेति श्रुतौ तृतीयमुक्तं तथापि तदुभयपिसदृशत्वेन, तत्र च लोक-
 द्वावलोकनं, जीवतां मृतानां चावलोकनात् नहि तेषां स्थितिस्तत्रेति, अतो तृतीयस्य
 लोकद्वयमतिमासत्वात् प्रतिज्ञाप्रतिपत्तिः, मायोपादानिकस्याग्निमृष्ट्या क्रीडनं
 तु मायया, क्रीडाया मन्थनानुसारिविरहेणातिमुक्तत्वात्, अतो भगवत्कृत्वमात्रबोधिका
 हि काठकश्रुतिः, तेन भिक्षो नांगीकार्यः सत्यः स्वप्नप्रपञ्चः, प्रमाणाभावात् आवि-
 रिक्तकल्पनायां, अथ कात्स्पर्येनानभिष्यक्तस्वरूपत्वादिति जीवविशेषणमस्तु न तत्र
 रथा इति श्रुतिराश्रयपरा, जीवावलोकनं च भ्रममयं, स्वप्नस्य मायामात्रत्वे गमकं
 नापलभ्यते अतस्तत्कृतगुणदोषसम्बन्धः प्रसज्यतेति चेन्न, ज्योतिःशास्त्रनियमाभावाच्च
 मायामात्रमेव स्वप्न इति न तत्कृतो गुणदोषसंबन्धः, यथा च मकरादिदिनं कर्का-
 दिनिशा वर्धते अस्मिन्देसे चैतावती दिनरात्रिद्विर्भवति प्रकृते न तथेति, दीप्ति-
 तस्य अन्नभोजनादिप्रापयितुं तु स्वाग्निकभगवत्क्रीडायामपि भोजनमतिछायात्वात्
 क्रियते, तदानीं जीवे कर्तृत्वस्याविद्यारोपात्, शास्त्रे यत्कर्म्मण्येव तस्य कर्तृत्व-
 मिति नियमाक्षिपिदेष्वभिमानिककर्तृत्वस्यापि दोषत्वात्, शास्त्रनिषिद्धस्याप्यग-
 न्यागमनस्य शास्त्रविहितदानादेश अन्तर्हृदि प्रवेशात् नापर्मधर्माजनकत्वं, स्वमेव ग-
 न्यागमनं प्रवृत्तमित्यादिना शुभमृचकत्वे स्मरणात्, स्वाग्निकदानादर्धमात्मिकत्वस्या-
 श्रवणात् स्वाग्निकमृष्टेः सत्यत्वं, देवतादर्शनादादिस्तु भगवद्विभूतीनां योगादिसम-
 र्थानां देवतानां भाविकात्सर्लौकिकसामर्थ्यवतो भगवतश्च व्यापकत्वेन विद्यमान-
 त्वात् तद्देव जागरणात् स्वप्नदृष्टीवस्यानुभवसंभवात् युक्ता, उचितं चैतत्,

स्वप्ने देवतादिज्ञानं न लौकिकं, प्रकृतिसङ्कतोन्द्रियामन्यत्वात्, किन्त्वलौकिकं, आत्मप्रकाशेनैव भायमानत्वात्, किञ्चिदमगवदावेष्टे इपत्संवादः, यथेन्द्रमवर्दन-
संवादे आवेशप्रमो वर्तनादेरमायिकत्वात् स्वप्नप्रमः, अलौकिकज्ञानो हि प्रति-
क्षयत्वात् संवादः, तस्मात् स्वप्नप्रसत्यतायां प्रमाणाभावान्मायामाप्रत्वं स्वप्न-
प्रपञ्चस्य सिद्धम् ।

अयासत्यत्वेपि कैवल्यभूतौ स्वप्ने च जीवः सुखदुःखमोक्षा स्वमायया कल्पित-
विश्वलोक इति जीवमायाकल्पितत्वकथनेन जीवकर्तृकमिदं जगत्, यया श्रयानः
पुरुषो मनसैवात्ममायया, मृष्टा लोका परं स्वप्नमनुविद्यायमातव इति श्री-
भागवतेन चेति चेन्न, भुतेर्ग्रन्थप्रकरणपठितत्वेन स्वप्नगीतो भवतीतिवत् स्वभा-
यत्वेत्यत्र स्वप्नं ब्रह्म परामृष्टति यतः जीवकर्तृत्वे रूपानि पूर्वमेवावोचाम, ग्रोह-
लक्षणाङ्गीकारे तु आरोपितमेव, न ब्रह्मेव, यया नटो ज्ञानपूर्व करोति न तथा,
आभिमानिकपक्षे ब्रह्मण्येव पर्याप्तसिद्धं भवति, श्रीभागवतविरोधपराश्रित्यु नाम
स्वप्नमृष्टिकर्तृनिर्णयः किन्तु ब्रह्मणः मृज्यमानं अनुमतिवतीति निर्णयः, यद्वान्ते
परमसिद्धरीतिकबोधनवज्जीवस्य स्वप्नमृष्टिकर्तृत्वमुक्तं, तत्राप्याभिमानिकपक्षेण न
यद्वान्ते न्यूनता, तस्मात् स्वप्नमृष्टिर्ब्रह्मकर्तृका मायोपादानिका मृषेति सिद्धम् ॥३॥

ननु ये च दैतवादानुसारिणः स्वप्नज्ञानं मृषा स्वप्नमृष्टिः सत्या उपादान-
विरहिणी यया चिन्तामणिकामधेनुस्त्यतश्च भवति तच्चिन्तामात्रनिर्मिता दुष्टमन्त्रि-
पदार्थाः न चिन्तामण्यादीनामुपादानत्वं भिद्यतेरदर्शनादेवं प्रकृतपदार्थोप्येति प्राहुः,
तदसंगतं, एवं च चिन्तामण्यादिभ्यः सद्भवानां पदार्थानामिव स्वाप्तिकानामपि
विरत्यापित्वापत्तिः, स्वप्ने स्वशिरस्छेदस्य द्रष्टृदर्शनस्य मृषात्वेपि शिरस्छेदस्य
सत्यत्वान्मरणापत्तिः, एतेन मनोगदांस्तु संस्कारानित्यादिमष्यतमब्रह्माण्डवाच्य-
विपरणे अत्र स्वशिरस्छेदनादीनामसत्त्वनिरासायादिमनोप्रवर्णमित्युक्तिरसाध्वी,
निरुपादानिकत्वेनान्यस्य शरीरस्याङ्गीकारेपि अर्थक्रियान्तरविकल्परदर्शनादिर-
त्यापित्वाददर्शनाच्च सकलसत्त्वापिकरणविरोधाच्च, सत्यत्वाङ्गीकारे वैधर्म्याच्च न
स्वप्नादिबदिति सूत्रे प्रपञ्चस्य वास्तविकत्वनिरूपणाय स्वप्नधर्मेनैसादृश्यबोधनेन
स्वप्नस्य विध्यात्वप्रतिपादनविरोधश्च, किञ्चैन्द्रजादिकस्य प्रपञ्चस्य सत्यत्वा-
पत्तिश्च, अग्रे रूपणानां पूर्वोक्तानां जागरूकत्वात्, तस्मादयः कान्तिन्याये तत्स-
मवास्याकपकत्वमेव वाच्यं, तज्ज्ञानं तु सत्यमेव, तस्यात्मकपत्वात्, अत्रास्या
स्वयंभ्योतिर्मवतीति भुतेरितिदिक् ।

यदि स्वक्रीडार्यं मृजति तर्हि जीवसाक्षिकमेकदेशेन स्वात्पन्ताभावधर्मेणैव किमिति मृजति तत्राह,

मूचकश्च हि श्रुतेराचक्षते च तद्विदः ॥ ४ ॥

मूचकः शुभाशुभफलमूचको भवति स्वप्नः, एवञ्च प्रतिनिधततच्छुभाशुभ-
मूचनाय मृजति, लम्बघ्नानोपयोगिदेहस्यापि आवश्यकंमिदं, तेन विरुद्धार्थनिव-
र्त्तकोपायस्य कर्तव्यत्वादिति, चकारात् रुचिदाहाविशेषदानं, कलिकाछादेः मृत्यो-
वाधकत्वात्, हि युक्तध्यायं मूचकत्वाध्यायः, मातर्जागरणे सूचितफलस्यैव दृष्टत्वात्,
न तु स्वप्नपदार्थस्य, मूचकत्वे प्रमाणमाह, श्रुतेः, यदा कर्मसु काम्येषु स्त्रियं
स्वप्नेषु पश्यति, समृद्धिं तत्र जानीयात् तस्मिन् स्वप्ननिदर्शने इति, पुरुषं कृष्णं
कृष्णदन्तं पश्यति, स एनं हन्तीत्यादिश्रुतेः, किञ्च आचक्षते तद्विदः, स्व अध्याय-
विदस्तयैवाचक्षते, आरौहणं गोवृषकुञ्जराणां प्रासादशैलादिबनस्पतीनां, विष्टानु-
छेपो रुदितं गृहं चेत्यादि, स्वप्ने श्रगम्पागमनं प्रशस्तमित्यादि, तस्मान्मन एव
मनुष्याणां पूर्वरूपाणि शंसतीत्यादिमूचनार्थं मदर्थनं, एतेन रंजानिकं जगदति-
तुच्छमङ्गीकृतारो निरस्ताः, विष्णुपदकपालिनिकल्पस्यामानमसंगे मूचकत्वादि-
विरोधाच्च ॥ ४ ॥

किञ्चिदाशङ्क्य परिहरति, ननु जीवाय भगवान् मूर्ष्टिं करोति प्रदर्शयति च
स्वस्य सर्वलीलां, अंशध्यायं, कथमस्य दुःसित्त्वमित्याशङ्क्य परिहरति तुशब्दः, -

पराभिध्यानात् तिरोहितं ततो ह्यस्य बन्धविपर्ययो ॥ ५ ॥

अस्य जीवस्य ऐश्वर्यादि तिरोहितं, तत्र हेतुः, पराभिध्यानात्, परस्य भग-
वतोऽभिध्यानं, स्वस्य भोगेच्छा, परकर्तृकं जीवकर्पकं, सर्वप्रकारेण भोगस्या-
लोचनं, तस्मात्, ईश्वरेच्छया जीवस्य भगवद्धर्मतिरोभावः, ऐश्वर्यतिरोभावाद्दीनत्वं
पराधीनत्वं, वीर्यतिरोभावात् सर्वदुःखसहनं, यशस्तिरोभावात्सर्वहीनत्वं, श्रीति-
रोभावाज्जन्मादिसर्वोपद्रिपयत्वं, ज्ञानतिरोभावाद्ब्रह्मज्ञानं, सर्वविपरीतज्ञानं
चापस्मारसाहित्यस्येव, वैराग्यतिरोभावादिपयासक्तिः, बन्धः ऐश्वर्यादिचतुर्णां कार्यं,
विपर्ययो द्वयोः, तिरोभावादेवैवं नान्यथा, हि युक्तोपमर्थः, युक्तं भगैः स्वैरितरप्र-
चाधुवैरित्यादिवाक्यात् पूर्णां नित्या भगवत्प्रेष, तत्रैकस्वैश्वर्यादेरेकांशमाकटयेपि
यत्पादपंकजपरागनिषेधतृप्ता योगमभाषविधुताखिलकर्मधन्याः, स्वैरं धरन्ति मुन-
योपि न नममाना इत्यादिवाक्यैस्तथाभावात्, आनन्दांशस्तु पूर्वमेव तिरोहितो

येन जीवमाह ।

अथैवं निर्णयः, भुव्वरणसमये कपूयरमणीयवर्णमेतेन वन्द्ययोग्याः सदा-
मुक्ताश्च, तत्रान्तिमाः सेवायोग्याः, तेषु स्वरूपानन्दमात्रस्यैव तिरोभावो न धर्म-
रूपस्यानन्दस्य, नाप्यैश्वर्यादीनां, आदिमेषु यथायोग्यं तिरोभाव इति, अत एव
काममयः, अकामरूपत्वादानन्दस्य, निद्रा च सुवरां तिरोभावकर्त्री भगवच्छक्तिः,
अस्मिन् प्रस्तावे जीवस्य परमातिरोभाव इति, अन्यथा भगवत् ऐश्वर्यादिलीला
निर्विषया स्यात्, तस्मात् जीवस्वरूपपर्यालोचनया किञ्चिदाशङ्कनीयम् ॥ ५ ॥

ईश्वरेच्छयैवैश्वर्यादितिरोभावं स्वमते निरूप्य मतान्तरेषामपि यावदेवं वन्द्य इति
नियतपरमपादेन निरूपयति

देहयोगाद्वा सोपि ॥ ६ ॥

भाष्यद्वोऽवधारणेऽज्ञादरे वा, स सर्वतिरोभावो देहसंबन्धादेनास्य, विपर्यय-
ज्ञानं वा अपिसद्वादन्यद्वन्प्रदुःखादि, अस्मिन् पक्षे देहवियोग एव पुनरैश्वर्यादि-
माप्तिः, पूर्वस्मिन्कल्पे विद्यमानेषु देहे तदाप्तिः, नत्वीश्वरेच्छया विकल्पः ।

कश्चित् परशब्देन देहादिमाह, तदाऽभिध्यानयोगयोरप्राप्तिकृता स्यात्, एवं
च देहार्थमकर्महेतुकपन्थाविपरीतज्ञानयोरंगीकारेऽभिध्यानयोगयोर्निहेतुकत्वेन सत्
इतिपदं व्यर्थं स्यात्, वन्धादेः कर्पाद्यधीनत्वांगीकारे सर्वस्य वञ्ची सर्वस्वेषान
इतिश्रुतिविरोधः ।

अद्वैतवादी द्वैताद्वैतधारी च शास्त्रा देवं सर्वपाप्मापहानिः स्त्रीणैः क्लेशैर्मन्म-
सृत्सुप्रहाणिः, तस्याभिध्यानात् पृथग्यं देहभेदे विनैश्वर्यं केवलं आसकाम इतिभु-
व्यज्जुरोपेन ईश्वरविषयकमार्गकर्तृकामिध्यानं मत्वा अतिरोदितमिति कल्पयति,
विपर्ययशब्देन च मोक्षं, ब्रह्म्याहारेण मूत्रद्वयं भोजयति, तत्र भुत्पर्यस्तु देवं शास्त्रा
तदज्ञानेन सर्वेषां पाक्षानां वन्द्यकानां पुण्यपापादीनां हानिः नाशः, स्त्रीणैः नष्टैः,
क्लेशैः अभिधादिपञ्चमिः, मन्मसृत्सुप्रहाणिः मन्मवरणधारानाशः, तस्याभिध्यानात्
ईश्वरविषयकध्यानात्, देहभेदे देहनिवृत्तौ, पाठान्तरे देहैः, तृतीयं विनैश्वर्यं, ऐहि-
कात् सोमादिछोकसंबन्धिनमैश्वर्यात्, भाविरिक्तं ब्रह्मलोकसंबन्धनैश्वर्यं भवेदिति शेषः,
सतः केवलं ब्रह्ममूत आतकामो भवतीति, सप्तम्यन्तपाठे ऐहिकात् पारलौकिकात्
तृतीयो ज्ञानिदेहः, तस्य निवृत्तौ सत्यां विनैश्वर्यं प्राप्य ब्रह्मभूतो भवतीत्यर्थः,
अस्यां च पराभिध्यानपदेन परमेश्वरविषयकं ध्यानमुच्यते इति श्रद्धासांभ्रुकृतेन-

तदनुरोधेनेश्वरविषयकं जीवकर्तृकाभिध्यानं सौत्रत्वेन विचार्य, पूर्वं तिरोहितमैश्वर्यं तस्माद्देवोः अतिरोहितं भवतीति, तत् ईश्वरादेव बन्धविपर्ययो, ईश्वरपरिज्ञाना-
बन्धः, ईश्वरपरिज्ञानान्मोक्ष इत्याह, तद् ब्रह्मवादापरिज्ञानाद्, देहयोगसूत्रं
सिद्धान्तीयत्वेनांगीचकार, तज्जानीयत्वेनांगीकुर्यात्, वाशब्दो जीवेश्वरान्यत्वशंका-
व्यावृत्त्यर्थ इति च न वदेत्, ब्रह्मवादे चानेन जीवेनैवं करिष्यामीतीश्वरेच्छायाः
जीवशरीरसाहित्य एव व्यापारतया निवेशात्, इदं च प्रकरणमवस्थाबोधकं
तेनेश्वराभिध्यानरूपसाधनोपदेशस्मासंगतेष्वेत्युपेक्ष्यं, एतस्य निद्रामकरणत्वेन
निद्राया विवेकज्ञानाभावावसरत्वात्तथा व्याख्यात एवार्थः ।

किञ्च मिथ्यावादिना तदनन्यत्वाधिकरणादिषु सकलप्रपञ्चस्य मिथ्यात्वे
साधिते कैमुत्येन स्वप्नस्य तस्यै सिद्धे अधिकरणवैयर्थ्यापातः, वैधर्म्याच्च न
स्वप्नादिषादितिसूत्रे विसदृशवानिस्पष्टविरोधश्चेत्यपि श्रेयं ।

विशिष्टवादी तु एतत्सूत्रानन्तरं सूचकसूत्रं पपाठ पराभिध्यानसूत्रात् पूर्वमेति,
तन्मा विचाराक्षमं, मायामात्रत्वसाधने जीवकर्तृकत्वनिराससाधने च सूचकसूत्रस्य
साधकत्वायोपन्यासो मायामात्रसूत्रानन्तरमुपयुज्यते, तत्र च किमितिमिथ्यासृष्टिं
दर्शयति दुःखादिकं जीवस्यानुभाव्यतीतिशंकापाकरणाय पराभिध्यानानुदेहयोगसमे-
चोपयुज्येत, तन्मते तु परमपुरुषस्यैव कर्तृत्वबोधनाय मायामात्रसूत्रानन्तरं पराभि-
ध्यानसूत्रसंगतिर्देहयोगसूत्रस्य च, तदनन्तरं सूचकसूत्रोपन्यासे हेत्वभावात्,
सकलशिष्टपाठक्रममंगाच्चेत्यलम् ॥ ६ ॥ १ ॥

इति तृतीयाध्याये द्वितीयाध्याये प्रथमं सन्ध्याधिकरणम् ॥

प्राचीन कीर्तनो.

रग बीलायल ॥

धीयालछुण्णकुं गोद मे स्तनपान कराये ॥

पुसुकारत मुख प्रफुलित अतिभारं द घघावे ॥ १ ॥

गोपीजन हसी कहत महरिसो हमे देठ मो हमही खेलावे ॥

तोहारे माग्य दीयो फल माग्यो यह तुम ठे मुख पावे ॥ २ ॥

अय छीमे प्रफुलित बहे मियकुं कंठ लगावे ॥

रसिकदासके प्रभु रतिमायक हय तन ताप पुसावे ॥ ३ ॥

यैको मठवर नखल कम्हार ॥

रतमञ्जित अंगनमे नाचत, कीलकीकीलकी भाति हरण बडार ॥ १ ॥

मागत माजन माय मातसो, बोलत बचनसु. मुख मुनरार ॥

जननी काय बीयो हितचिंत करी, लोभो भाति सुख पाई ॥ २ ॥

एककरमे नवनीत बिराजत, एककर भाट सुहार ॥

नीतत सुलपसंघ नीतमगत हस्तके मेह शोहार ॥ ३ ॥

अन्नपानिताने तनसुख मिरबत अंतर्भाव जतार ॥

रसिकदासके प्रभुरसदायक, रससंकेत पतार ॥ ४ ॥

धरो श्रीवाछकृष्ण सब पाळ ॥

असुमतिगूढ शुकत दे पंछमा रसस्त्रीलामे अधिक रसाल ॥ १ ॥

कंदुष्टा कंठ मृकुटि मसबिंदुका तिलक विविध बिराजत माल ॥

रसिकदासके दासकी विमति शरण रखीये करी प्रणिपाल ॥ २ ॥

श्रीपद्मनाभदासकृत कीर्तनो.

(राग-भैरव.)

पद १.

श्रीशुद्धायन रम्य रस दानी ।

श्रीपद्मनाभपदपंकज माधुरी दिनसुं मखि रही कधि मानी ॥ १ ॥

सुविधास भक्त-पुरणह्वर रसस्यली रगन वरदानी ॥

नवसुपन सुख मकधि पाही छो भंडल मोर पार रहे पानी ॥ २ ॥

पागचीशत्रु बचनसु न समझी मधुराई मुरली मधुजानी ॥

मठपटी बात छेपेद यहोत सली सुरसाबत सवप्रब मरुजानी ॥ ३ ॥

अंतरंग बहुरंग प्रसंगित मधुर मधुर बंसी गुनगानी ॥

सत रंज छै प्रकटकेलिके प्रभुर केलि सखी बहुत समानी ॥ ४ ॥

मज्जशिक्षाप्र संकुलित विविध निधि रुपाप्रिय सम्यक् सुख खानी ॥

सम्पुज मये नेह वरपेभर पाछे पुकित छोरकी डानी ॥ ५ ॥

भूषणमाज बसन पद पड़ेरे छलित मरा प्रहरानी ॥

दशनबर्चसकिरणरंजित हे पद्मनाभ भविषी उज्जरानी ॥ ६ ॥

पद २.

मखी हो होमारसमय माज प्रकट करी श्रीपद्मनाभवरहेहम् ॥

मज्जशिक्षादि मज्जवपू पिरदहन व्यापी मुगल स्नेहम् ॥ १ ॥

शुद्धावन शत्रु सम्पुट हृदयगूढ कम्परगेहम् ॥

पद्मनाभ सुवदितकृतमार्ग नेहमुरलिकोपेहम् ॥ २ ॥

પદ ૩.

હેલી નધાનિકુંઘ્ર લીલાંસપૂરિત ધીવલ્લમ તમમન મોરે ॥
 મંગ મંગ વિપુલ હિપન ઘન દામિની કૃતિ ફલ ફલ પ્રતિવોરે ॥ ૩ ॥
 કરત પ્રવેશ વિરહવહ્નિમુત મૂતલ મ્હોત કઠોરે ॥
 પદ્મમામ મધુરેશ વિષ્ણુરત ઘીલસ્મનમદ્મુત મોરે ॥ ૪ ॥

પદ ૪.

હેલી રસમય રસમય ધીવલ્લમસુત પ્રકટ મયે શાઙ ॥
 મંગ મંગ ઘૃતિ તરંગ મધુપાવલી કેલિપ્રસંગ રંગ
 રસાલ મોહ માલ કમનીય સાઙ ॥ ૧ ॥
 લીલામૃતરસામ્બિમાયલી બંધી પાઙ ॥
 પદ્મનાભ ષાગધીશ કુંવર કેલિકલા આશ્રમ
 વિરહવહ્નિ મયગાહત મજ્જન શિરતાઙ ॥ ૨ ॥

પદ ૫.

યથા ભેદયેદં તથા પુત્રયેદં પ્રવેશસ્યરૂપપ્રમાણમ્ ॥
 વેણુનાદ કૃમ્દાયન તદ્રૂપ ગોકુલ સ્ત્રીમિરોષ યોષિત
 ય સહપુત્ર પ્રમાણમ્ ॥ ૧ ॥
 તત્ તદ્માય મૂપિતા મૂર્તિ પતાવલ્લતાનુસંધાનમ્ ॥
 પદ્મમામ મધુરેશઘરણસરોચ્છરાગ પરમદોષા બલંકુલ
 પ્રમુદાસ મધુકર મધુપાન અમય મદ્યે ધીયે ધાન ॥ ૨ ॥

સૂચના.

પુષ્ટિમલ્લિસુધાના આદકો ખાસ પ્ધાનમાં લેશે કે હરેષી નોખવર વર્ણના આરંભમાં ૪ સેવામાં આવશે, તેથી આદકોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે આ આંક મુજે તે તસ્ત નોખવરના ૩. ૨-૦-૦ મોઢલી આપવા કૃપા કરવી. જે લોકોનું નોખવર નહિ આવશે, તેમને બીજી આંક વી. ૧૦ થી મોઢલનામાં આવશે, તે તેમજે સ્વીકારવા કૃપા કરવી. જે આદકોએ મત વર્ણના અંતમાં નોખવર મોઢલું છે તેમજે ખસુ આ વર્ણના આરંભમાં ૪ નોખવર મોઢલવા કૃપા કરવી. આદકોને આરંભમાં વા અંતમાં નોખવરના ૩. ૨-૦-૦ તો આપવાના ૪ છે તેથી મુલિલ્લી સમજાને ખાતર આરંભમાં નોખવર મોઢલી આપવાની આદકો કૃપા કરશે.

મહાનુમાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

શ્રીમદ્વૃતિ અતિગુણિધિ સદા મન પ્રસન્ન દુઃખાસરે રસના,
નાદ તે શ્રીમદ્દાગણી તજી મુખમાફરી વિદ્યાસરે રસના.

શ્રીમદ્ગોસ્વામીના પંચમ પુત્ર શ્રીસુનાષ્ટનું સ્મરણ કરી ભંજા દવિવર એજામીના
૫૪ પુત્ર શ્રીવદનાષ્ટનું સ્મરણ કરે છે. ૫૪ ગુદના તિથ્યમિત શ્રીવદનાષ્ટ ૧૮ છે, એજા-
મીના સેવ્ય સ્વરૂપ વિશે અપ્રદાનમાં મત્તેદ છે; આખ્યાયિકા નીચે પ્રમાણે છે:—૧. શ્રી-
ગુણાંકજીની દ્વાવરશામાં એજામીના ચતુર્થ પુત્ર શ્રીમોક્ષનાષ્ટ ગુદનું વ્યાવહારિક દાખ
કરતા. શ્રીગુણાંકજીને દ્વિતીય પત્ની શ્રીપદાવતીજીથી એક પુત્ર શ્રીમનસ્થામજી થયા. શ્રીમોક્ષનાષ્ટ
શ્રીમનસ્થામજી ઉપર અનન્ત રોદ રાખતા. એ રોદથી પોતે શ્રીમનસ્થામજીને એવી પ્રેરણા
કરી કે જે મુમય એજામી શ્રીગુણાંકજીની ગોદમાં બિરાજે તે સુખે એમણે શ્રીમન-
મોદનજીનું સ્વરૂપ દાનબાગમાં માગી લેવું. શ્રીમનસ્થામજીને આ પ્રકારે શ્રીમનમોદનજીનું
સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું. શ્રીવદનાષ્ટ કે એજામીને અપ્રદાનમાં ‘મધરાગમી’ સંજાથી બિરાજે છે,
તેજામી નામ માનથી નદિ પરન્તુ સ્વભાવથી ‘મદારાગ’ ન હોવા નોંધ્યે, અને તેથી બ્યારે
એજામીને દાનબાગમાં શ્રીગાદકૃષ્ણજીનું સ્વરૂપ પધરાવી આપવા માંડ્યું ત્યારે ‘એ જોરા
સ્વરૂપને સેવા સુમાર યું કરાવ’ એ બિધથી. અને સર્વમ સેવા કરવાના અભિલાષથી
દાનબાગમાં પ્રાપ્ત થતા શ્રીગાદકૃષ્ણજીને પોતાને માથે પધરાવી ન લીધા. આ શ્રીમાય-
કૃષ્ણજીનું સ્વરૂપ તે શ્રીગુણાંકજીના સેવ્ય શ્રીનરનીપ્રિયજી (વ્યારાવાળા શ્રીગોપાલ-
દાસજીના મત પ્રમાણે) કે શ્રીદારશામીજીની ગોદમાં બિરાજેલા અને દશદિગ્ગતવિભવથી
શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીપુરોષોત્તમજીના સેવ્ય ને દાસ સુસ્તમાં બિરાજતા શ્રીગાદકૃષ્ણજી તે નિશ્ચય
કરવાને આજ્ઞા આધુનિક સાધનસામગ્રી નુન છે. અને તેમ હો, પરન્તુ શ્રીવદનાષ્ટજી
કમળ સ્વરૂપનો સ્ત્રીમર સ્વચ્છવન પર્વત કરો ન હોય. આ વાર્તાને શ્રીમોક્ષનાષ્ટજીને
શ્રીવદનાષ્ટજીના વડુજી શ્રીમદ્દાગણીજી ઉપર લખેલો, અને દાનમાં શ્રીમદ્દાગણી
શ્રીગિરિધરજી પાસે વિવશાન પત્ર સામી પૂરે છે. ઉક્ત પત્ર ઉપરથી અન્ય પણ નજીવણું મળે છે.
સ્વપ્રેરણાથી શ્રીવદનાષ્ટજીને જે અન્યાય થયું મળે તેને વારસે શ્રીમોક્ષનાષ્ટજી સ્વદાવસ્થામાં
બેઠ કરે છે; એ અન્યાયનો મદદો વાગવાને શ્રીમોક્ષનાષ્ટજી શ્રીકૃષ્ણજીના સ્વરૂપ શ્રી-
મદ્દાગણી વડુજીની પ્રાર્થનાથી શ્રીવદનાષ્ટજીના બાકક પુત્રોને માથે પધરાવી આપ્યું. દશમિત
શ્રીગુણાંકજીને ન ત્યારે શ્રીવદનાષ્ટજી શ્રીગાદકૃષ્ણજીનું સ્વરૂપ પધરાવી ન લીધું ત્યારે
શ્રીકૃષ્ણજીના સ્વરૂપ પધરાવી આપવાની મળતા શ્રીમોક્ષનાષ્ટજીને, (વચકારતંત્રી
દોષથી) કરી દોષ એ પણ બનવા મોઝ છે. દશમિત શ્રીકૃષ્ણજીના સ્વરૂપ શ્રી-
વદનાષ્ટજીને સ્વચ્છવનમાં પધરાવી આપવાની સચના થઈ હોય તો પણ તેજામી સ્વતઃ મદ્દ-
રાગ દોષથી, મદ્દ જોળા દોષથી, અથવા તો સર્વ સ્વરૂપોની સેવા કરવાના અભિલાષથી,
કે વ્યારાવાળા શ્રીમોક્ષનાષ્ટજીના સેવ્ય શ્રીગોપાલદાસજીના મત પ્રમાણે સેવામાં અન્યાયકા-
રવાથી, શ્રીકૃષ્ણજીને પોતે પધરાવી ન લીધાં (અને કહેવું નોંધ્યે કે વ્યારાવાળા
શ્રીગોપાલદાસજીનું મત પ્રમાણજૂત નથી લાગતું).

શ્રીમદ્દાગણી વડુજીને સ્વતઃ ચતુર હોવાથી સ્વબાલસેના સેવાધિકારનું સ્મરણ કરવાને

શ્રીકસ્માણ્વરાયણું સ્વરૂપ પદ્યરાવી લીધું. આ ચર્ચાથી એમ સમજાશે કે પણ ગૃહનું હાથમાં સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રી કસ્માણ્વરાયણ ૧૮ છે; અને એ ગૃહના તિષ્ઠાપિત પણ એજ સ્વરૂપના સેવાધિકાર પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીપદનાથજીના વંશ્ય ગોસ્વામીજો છે. આધુનિક સમયમાં એજ ગૃહના તિષ્ઠાપિત શેરમદસ ગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજી ૧૮ છે.

૫૪ ગૃહના તિષ્ઠાપિત હોવાનો નામે શેરમદસ ગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજી સિવાય બન્ય એ ગોસ્વામીજો કરે છે. ૧ સુરતવાઘા શ્રીવજ્રત્નલાલજી અને ૨ કાશીરથ શ્રીયુગ્તેશ્વરાયજીના સેવાધિકારી શ્રીઆલપજોષિનીનામક શ્રીબાગવતના ટીકાકાર શ્રીગિરિધરજીના વંશ્યો છે.

૧. સુરતવાઘા શ્રીવજ્રત્નજી પોતે શ્રીબાલકૃષ્ણજીના સેવાધિકારી હોવાથી, અને શ્રીબાલકૃષ્ણજી શ્રીપદનાથજી સેવ્ય સ્વરૂપ છે એમ માની લીધાથી, ૫૪ ગૃહના તિષ્ઠાપિત હોવાનો સ્વાધિકાર સિદ્ધ કરવા પ્રવેશે છે. શ્રીવજ્રત્નજીનો આ પ્રયત્ન બમને સર્વથા અન્યાય લાગે છે, કારણ કે (૧) સુરતમાં જે શ્રીબાલકૃષ્ણજી સ્વરૂપ ગિરાજે છે, તે શ્રીપદનાથજીના સેવ્ય તરીકે પદ્યવાચું નથી, પરંતુ શ્રીકારકાંધીયની ગોદમાં ગિરાજેજી, અને શ્રીવજ્રત્નજીને ઘણાજામાં પ્રાપ્ત થયેલું અને એજોશ્રીકાર સ્વભાવજી દશદિગત વિગ્નથી શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીપુરોહિતમજીને માથે ગિરાજેજી સ્વરૂપ છે. શ્રીપુરોહિતમજી સ્વતઃ શ્રીકૃષ્ણજીના તૃતીય લાલજી શ્રીબાલકૃષ્ણજીના પ્રાંચમાં પેડીના વંશ્ય હતા, અને એજોશ્રીજે ૫૪ ગૃહના તિષ્ઠાપિત હોવાનો સ્વાધિકાર કંપાંય પણ જાણ્યો નથી. જે અધિકાર શ્રીપુરોહિતમજી પોતાનો નહોતો જાનતા તે અધિકાર એજોશ્રીના નિર્દેશ થવાથી એજોશ્રીની આદી ઉપર આવનાર શ્રીકૃષ્ણજીના પ્રથમ પુત્રના વંશ્યો કંપાંય પ્રાપ્ત કરી શકે ? (૨) શ્રીપદનાથજીના પાદુકાજી શેરમદસ શ્રીગિરિધરજીને ત્યાં જ ગિરાજે છે એ પણ શ્રીવજ્રત્નજીના ૫૪ ગૃહના તિષ્ઠાપિત હોવાના અધિકારને સિધ્ધિ કરે છે. જે જે ગૃહના જે જે ગોસ્વામી તિષ્ઠાપિત હોય છે, તે તે ગૃહમાં તે તે શ્રીકૃષ્ણજીના બાલકના પાદુકાજી ગિરાજે છે. શ્રીગિરિધરજીના પ્રથમ ગૃહમાં, શ્રીગોવિંદરાયજીના દ્વિતીયમાં, શ્રીબાલકૃષ્ણજીના તૃતીયમાં કસ્તાદિ. (૩) જે ગૃહના પોતે તિષ્ઠાપિત હોવાનો શ્રીવજ્રત્નલાલજી ઘણો કરે છે તે ગૃહના પ્રથમ તિષ્ઠાપિત શ્રીપદનાથજીનો ઉત્તર પણ સ્વમંદિરમાં મનાતો નથી; આ પણ સ્વાધિકારની સિધ્ધિલા ૧૮ સિદ્ધ કરે છે. સેવાથી અનિશ્ચય વિના ૫૪ ગૃહના તિષ્ઠાપિત કહેવાયવાનું બીજું કંઈ પણ કારણ શ્રીવજ્રત્નજીને હોય તો તે બમને જાણું નથી. પરંતુ: પૂર્વ જ્ઞાનના પ્રમાણે જે શ્રીપુરોહિતમજીનો અધિકાર તેજ એજોશ્રીની આદી ઉપર આવનાર ગોસ્વામી અને તદ્વંશ્યોનો હોઈ શકે. શ્રીપુરોહિતમજી તૃતીય ગૃહના ઉપતિષ્ઠાપિત તેમ શ્રીવજ્રત્નજી પણ તૃતીય ગૃહના ઉપતિષ્ઠાપિત ગણવા નોંધાયે; જે કે અદિ શ્રીબાલકૃષ્ણજીની આવીથી, કારણ કે દશદિગતવિગ્નથી શ્રીપુરોહિતમજીના બાદપદ ગુરુસ એકદમીનો ઉત્તર તો એજોશ્રીના પોતાના ગૃહમાં પણ નથી મનાતો એ બાધું ખેદ-પ્રદ નથી.

૨. કાશીરથ શ્રીગિરિધરજીના વંશ્યો ૫૪ ગૃહના તિષ્ઠાપિત હોવાનો સ્વાધિકાર જાણે છે. પરંતુ એ પણ ન્યાય ન હતી મદાપ. શ્રીગિરિધરજી સ્વતઃ પુરધર વિદ્વાન હોવાથી, સ્વવિદ્યાથી શીનાથલાયથી તિષ્ઠાપિત શ્રીદાકજી મદારાજીની શ્રીનાથમજીનો

કહેવા છતાં, એ ઉપદેશની રક્ષણમાં મીચુકુંત્વાયજીનું સ્વરૂપ શીકાઈ મહારાજના વલ્લભે એજીજીને માથે પધરાવી આપ્યું; અને વાંઠ ચઢતી અભ્યવસ્થાને લીધે, અને શ્રીગિરિધરજી પણ મીચુકુંત્વાયજીના વસ્ત્ર દોવાને લીધે, મીઠકજી મહારાજને શ્રીગિરિધરજીને વાંઠ ચઢના તિલકાવિત તરીકે સ્વીકાર્યાં. એ કે સુરતવાળા મીનજીવનજીથી કાચીરવ ગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજીને હક દાંધક અંસે પ્રમથ છે છતાં પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી શૈરમદરજી ગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજીના હકથી તે નિર્ભય નર છે, કારણ કે, પાછળથી પ્રાપ્ત કરેલા અધિકાર પૂર્વમાં પ્રાપ્ત કરેલા અધિકારનો આધાર હશે નહિ.

કર્મયુક્ત ચર્યાચી આટલું સિદ્ધ થયું કે વાંઠ ચઢના આધુનિક તિલકાવિત શૈરમદરજી શ્રીગિરિધરજી છે, એજીજીમીનું એવ્યસ્તરૂપ શીકમાજીરાયજીનું છે. છાતલાસથી એવું પણ અસ્પૃશ્યમાં આવ્યું છે કે આ શીકમાજીરાયજીનું સ્વરૂપ કલ્યાણકૃતિ તરીકે પૂળવું, પરંતુ દેવીને સન્ન, ચક્ર, મધ, પમ ન દોષ તેથી મધ આ સ્વરૂપ દેવીનું નહિ પરંતુ વિષ્ણુનું ન દોવું નોકળે. દાંધ કારણથી એ સ્વરૂપ દેવી તરીકે પૂળવું હશે જેનો ત્યાગ કરી મીચુકુંત્વાયજી એ સ્વરૂપને મધ અવસ્થાએ પ્રાપ્ત કરાવી શીકમાજીરાયજી તરીકેનો પ્રિવાધધાર સ્વચરણાવત અમુક વૈષ્ણવોએ મોખ્યા. એ વૈષ્ણવના તિરોધાન પછી એ સ્વરૂપ પોતાને ત્યાં પધાર્યું અને તેજ સ્વરૂપ મીનજીવનજીના વંશોનો ઘણબાગમાં પ્રાપ્ત થયું. હાલ એ સ્વરૂપ ગુજરાતમાં વડોદરામાં ગિરાજે છે. એ સ્વરૂપનું સ્વાભાવિક લાવણ્ય દર્શન કરનાર બાલુક નદીમાં પ્રભુને આવિર્ભાવ કરે છે. જાતજ ઉપર વિરાજતા એવાનિષ્ઠ ગોસ્વામીઓમાં શૈરમદરજી શ્રીગિરિધરજી એક છે. મહારાજની શીકમાજીરાયજીને પોતાનું સર્વસ્વ સમજે છે. કૌટુંબિક દૃષ્ટિથી બાલ્યતી કેટલીક અભ્યવસ્થાનો ન્યકાર કરી ને શ્રીગિરિધરજી એવામાં અવસ્થા રાખે તો નર પ્રભુને તથા પોતાને પરિમથ' લેવો અટકે. શીકમાજીરાયજીને અર્પણ કરેલી શૈરમદરની ભાષીરોનો ત્યાગ કરી વડોદરા સદેરમાં કે ન્યાં પ્રભુની સેવામાં પોતાને તથા વૈષ્ણવોને ક્રિયા લાપ એ અસૌકારિક દૃષ્ટિથી પણ કલ્પિત તે ન નર દહેવાય.

શ્રીગિરિધરજીને મીવક્ષમલાયજી નામે પુત્ર છે. હાલ તેમનું વય અભ્યવનને બોમ્બ હોવાથી મહારાજની જાન લાગજી પ્રતિ 'રેક દિ ન પિતા યઃ અત્માકં પ્રવિષ્ટાયઃ વારં તારવસિ' એ કૃતિ પ્રભાગે વર્તે, અને તેમ કરવામાં અપેક્ષિત સામગ્રીનું ઘન શીકમાજીરાયજી એજીજીમીને કરે.

મીનજીવનજી તથા કાર્યાંરથ ગોસ્વામી ઉપજના વાંઠ ચઢના તિલકાવિતવનો નિરેધ

૧. વક્ત્ર ગોસ્વામીઓને વપરાય તિલકાવિત ચલુપાનો અવિરલ આવડ છે. મહારાજની જાનો આવડ રાખે છે તેના કલ્પાં પ્રભુની નામસેવા અને રૂપસેવામાં વિશેષ આવડ રાખે તેો સાદું એ તેો સ્વરૂપ ન છે. મહારાજની સમુદ્ધિમાન છે અને સપ્રિયોચિક નામસેવા કરવાનો હત્યાદ પણ ધરાવે છે. વિદ્યાપ્રસારથી આવવતું શુભ પરિણામ અંગ્રજાદિવિધાના સંપર્કથી મહારાજની જાનમાં આવ્યા હોય એમ લાગે છે. તત્કાલ મહારાજની શ્રીપુરોષોત્તમજીને કોઈ પણ કલ્પ સ્વભાવે મુદ્રિત કરવાનું અને જાણીનું વડું, પરંતુ જાણી દુધી જવાથી જાણ કરવાં મહારાજની કંઈ સંજોગ કાલ' માં લઈ શીપુરોષોત્તમજીના સર્વ કલ્પોરે સંબંધ કરે, ને તેમાંના લાવણ્યજી મનેને કલ્પપે પ્રકાશમાં લાવીને શ્રીપુરોષોત્તમજીની ચાવીને લીધાથી તેો અમારો નિમજ છે કે તેમ કરવાથી એ જાનકં અને સતોષ નિત્યલીલાસુક્રિયાં વિરાજતા શ્રીપુરોષોત્તમજીને થયે, તે જાનકં સર્વ વૈષ્ણવો અને અમે પણ, ઉત્તિહાસને જાણુપર મુખ, મહારાજની વાંઠ ચઢના તિલકાવિત ચલુપો તેો પણ નહિય જાય, અને તેથી મહારાજની એવા નામધારમાં મોઢ નહિ જાયમાં મુખ કરવથી સ્વકલ્પવપરાયણ શ્રીપુરોષોત્તમજીની રૂપાથી જાનો એક કલ્પીયો.

કર્ષો તે માત્ર ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી જ અમને ચોખ્ખા થાયું તેજ કમું છે. ઉક્ત ગોસ્વામીઓ સ્વતઃ પદ્યગૃહતિલકામિત ભક્તે ગણે અને સર્વ વૈષ્ણવો પાસે ગણાવે, પરંતુ ઐતિહાસિક સત્ય અન્યથા થઈ શકે એમ નથી. ઉક્ત ગોસ્વામીઓ પદ્યગૃહતિલકામિત ગણાવાની અભિલાષા રાખે છે, તેના કરતાં જો પ્રથમ ગોસ્વામીથી મીપુરુષોત્તમજીના સર્વ મન્યોને, અને દ્વિતીય યોગિરિધરજીના સર્વ મન્યોને ઉત્તમ રૂપે સુદ્રિત કરાવશે તો એઓશ્રીનાં નામ તિલકામિત થયા વિના પણ સપ્રદાયમાં ચિરસ્થાનિ થશે. મીપુરુષોત્તમજી સ્વતઃ જ્યાં તિલકામિત હતા, પરંતુ એઓશ્રીનાં પોહિત્યથી અખિલ સપ્રદાય એઓશ્રીનો કાણી છે, અને એ કામ્યુ હજુ વાળવાનું આધુનિક ગોસ્વામી અને વૈષ્ણવ સંદિને બાકી છે. વસ્તુતઃ જોમ શ્રીવજ્રલજ્જ તૃતીય ગૃહના ઉપતિલકામિત છે, તેમ યોગિરિધરજીને પણ ગૃહના ઉપતિલકામિત ગણવા જોઈએ. આ પ્રકારે સપ્રદાયમાં સમ તિલકામિત, ત્રણ ઉપતિલકામિત અને સર્વના પ્રતિનિધિ શ્રીનાથદ્વારાધીશ પ્રધાનતિલકામિત છે.

મીગુસાંકળના સપ્ત બ્રાહ્મણો યોગિરિધરજી અને મીમદુનાથજીના વંશ્ય જૂનાથ ઉપર બિરાજે છે. મુખ્યમાં મયુરાવાલા યોગોપાસલાસજી, શ્રીરમજીલાસજી અને તત્પુત્ર યોધનસ્થામજી દ્વારમાં છે. યોગોપાસલાસજીનું સેવા મુંગારમાં કૌરવ અને નિષ્ઠા સાપ્રદાયિક છે. મીરમજીલાસજી પણ અત્યંત સેવાનિષ્ઠ છે, થકાપિ અનન્ય ભક્તિના આમહવી યોગીકૃષ્ણેષ. પ્રતિ વધજી વિશેષ છે. મધનસ્થામજી સમીતવાચમાં કુચ છે એમ સાંભળ્યું છે.

કવિવર દ્વારારામ અને વ્યાસ માધવરામ..

પ્રાચીન ભગવદ્દયો પરસ્પર કેવો પત્રવ્યવહાર કરતા અને નિષ્કેસુધ હૃદયે સ્પષ્ટ લખતા તેનો આદર્શરૂપ આ ચિતાર છે.

કવિ ઉપર વ્યાસ માધવરામનું પત્ર.

જણાનો રામ.૦

સ્વસ્તિ શ્રીપુરી દર્બાતલી, દેવાસ્થાન જ્યાં માર્ગ મોકે આવતી.	૧.
તોહો વાસ વસે વૈષ્ણવ સિરોમણિ, હયા પાત્ર પુલ્લિદાન સિર વસ્થાન ધણી.	૨.
કાલ્ય મંજ સાસ્ત્ર વાદને જાણે મહા, ચતુરસિરોમણિ સત્સંગ મોકે નહિ કાણ.	૩.
એતન્મર્ગ મંથમાં વિખ્યાત હો, કૃષ્ણસેવામર્મના આપ્યાતા હો.	૪.
યુગલ સ્વરૂપકીલાસકત તમે હો સદી, પ્રિયતમ આરી વિના બીજું ગમતું નહિ.	૫.
દ્વારારામ અભિધાનને કું લખું, વસું વેમજો ખસું છું તમે વખ.	૬.
નગર રાજ ને લોકિક વાસ છું, માધવ અભિધાન તારો દાસ છું.	૭.
નામધારી મીમદુનાથજીને ઘરવું છું, દેહયોગે કરી વિપ્રતો વર્ણ છું.	૮.

• મે લીધેના હાને એજ લખનમાં લીધો છે. કહી એજ લખનમાં લખને (૭) થી એજ લીધે ચલ્યા છે. પ્રત્યેક લીધે 'દેસાલ' રાસપંચાંગાશીનત્ વમેરીને ગણું.

- ભગવત્કમલમય માઈ અંગીકૃત કરો, દૈદિક દોષ હોય તે મનમાં ના ધરો. ૫
- સમાચાર એક માદરો નાચુને, વિચારી વિવેક મન આણુને. ૧૦
- માલક મોણે તેનું હૃદય માં આણીએ, હો પરમાર્થી તે જીવતાને તાણીએ. ૧૧
- મદારૂ મન દાવે દાષ આરે આવશે, તમ સરખા વિના બીજા તે કોણ થાવશે. ૧૨
- મારે કમળ સળીને કઈ છું વિનતિ, મન વાળ્યાનું સામર્થ્ય મુઠમાં નથી. ૧૩
- કહેતો સાધન કરો સખ્યા છે ને વેદમાં, તે તો કદિન પડ્યું સમજ્યા નહિ ભેદમાં. ૧૮
- ધર્મશાસ્ત્રો વિવેક તો રહેતો નથી, ન્યાયશાસ્ત્ર આદિ મંથ તો જોયા કથી. ૧૫
- અસત્તાનનો તો પાર નથી આવતો, યાની હસી ખરા, પણ કે નથી આવતો. ૧૬
- કહેતો સેવા કરો ગુરુના ઉપદેશથી, તે તો સાધ્ય કૃપાને, શું થાય વેતશી. ૧૭
- કહેતો મંત્ર જાણે આદિ આદ્યારો, હરિસાન્નિધ્ય જ્યા ઉપાય છે ખરો. ૧૮
- જેવું જાણુને તે દુઃ છબે જાયું, પણ મન તપે વિષમથી તેમાં કું તપું. ૧૯
- જેનું સાધન ઉપાય કાંઈ કાઢીએ, રંક રાવરે કરજ્યા હલય થાવીએ. ૨૦
- હજી સદેહ એક રેલો છે વળા, ભગવન્નાથ સગુથી હસે વળી વળો. ૨૧
- કે મારો સરેકાર એવો હતો, કે કાલ કરી ધર્મ વસો જશે. ૨૨
- નામ પ્રતાપ જણાતો નથી કરો, કે હજી માર મનમાં નથી વસ્યો. ૨૩
- નામ જાણે છે જગત્ સર્વે મળી, વેષ્યુવ જાતિમાં તો વર્ણ સફુકો ભળી. ૨૪
- તેમાં શરદેર કાંઈ જડતો નથી, આપણા જોવામાં કોઈ પાર પડતો નથી. ૨૫
- જીએ આજે અભિષેક નામે ઉદયો, યાજ પદ્મિત તે એક નામે જ્યોત્. ૨૬
- અર્ધ નામે તરી અર્ધ અલ્પિત, હરિનામ કુતાશનકલ્પિત. ૨૭
- આધુનિક કાલમાં હું એ કહેવું માફ છું, મારા મનને ધરજ આપી વાફ છું. ૨૮
- સાધનસાધ્ય હોય તો કૃતિ અવધિ સજો, કૃપાસાધ્ય હોય તો કરાવી શકો. ૨૯
- કૃતિસાધ્ય વાત સળીને જતાવીએ, કૃપાસાધ્ય હોય તો કૃપથી જોતાવીએ. ૩૦
- શ્વાસ કહેવાયું સ્થાનક એક હો તરો, મારે જાલક શુદ્ધિ બરબાદી લખું જો. ૩૧
- બરબાદ સમસાતર તમે છે ખરા, બીજા હશે પણ મદ માર ને વર્ષો. ૩૨
- ગાનનદિત કપટરક્ત મુતિ પારખી, એવો નિશ્ચય કરી હસે વિનતિ સળી. ૩૩
- મારે આંતર નિશ્ચય ને જામથી સધે, મુતિ રમ્પતિ જોઈ કર્યો હોય હલે. ૩૪
- નિરક પાળીને તે કસને ફરમાવીએ, સેપ જોયા હોય તેમ સમાવીએ. ૩૫
- હો હરિજન હરિસન્મુખ વળ્યા, મારે સિખરો હરિ વત્ત થાય તે કલા. ૩૬
- સંત તત્ત્વસ્તી રીતિ તમે જાણ છે, તેજ રીતિ તમે પણ સાદી છે. ૩૭
- મારે કરમતીને કંઈક વર્ણવું, હું આતક ને તમે અર્ધવૃ. ૩૮
- મારે શીઘ્ર જ્યાજ પાછે વાળજો, તનના તાપ મારા રાજજો. ૩૯
- તમે લખતાં વાર રખે કરો, તમારૂં કસવું ને અમારો મરો. ૪૦
- એ વાતમાં તો પ્રુષ્ઠ મારો ખરું, મારૂં સમર્થ નથી ને ઉપમા ધરું. ૪૧
- સેપ સારથ ને ચકરે જાણે નહીં, છલ યંત્ર કરે તેક કો માને નહીં. ૪૨

૧ શીઘ્રજન શરણે મમ ૨ એ આદ્યારોદિ મત્રો.

૧ આજ વર્ષ નવો ૨ આજોઆજું. ૩ દરિયા.

અવસર જાય છે તે કરી નથી આવતો, હજી ચોસસીમાં નથી શાવતો.	૪૩
માટે મળ કરી જાતન કરાવજો, સુના હલ્લમાં દરિ પધરાવજો.	૪૪
એ પાઠ ગોસ્વામી બુદ્ધશી નહીં, તમારી વાણી વડે જીવ તરશે કંઈ.	૪૫
ભક્ત દેહ ધરે છે પર ઉપકારજો, પરુપવ હોય તેને કરે પારજો.	૪૬
૧૬રિંદા માસ કૃષ્ણપક્ષની તિથિ, રત્નપિ અચ્ચુના ચુરવારે વિનતિ કરી.	૪૭

કવિવરનાં પ્રશ્નોત્તર.

સ્વસ્તિ મીસુભગ્નસ્થાન રાજ્યનગર છે, ત્યાં શ્રીનગરજી સાર ત્યાં સમય છે.	૧
માધવરામ વ્યાસ તે સ્થળે નિવાસ છે, વૈષ્ણવ વક્ષની શ્રીકૃષ્ણ તણા ઘસ છે.	૨
પક્ષુ સુત, કૃતિ સ્મૃતિ યાત્રા યાત્ર છે, હજા મુમુક્ષુની મારે ન અભિમાન છે.	૩
સર્વ ઉપમા સૌક્રિક તણી રીતિ છે, શ્રીમદ્ ભાગ્યજનવધિ કૃષ્ણ ચરણ પ્રીતિ છે.	૪
વર્તમાન કશિ કાલ મહા દુષ્ટ છે, તેમાં પંડિતો ખૂબ ધણ મતિ બદ છે.	૫
તેવા સમય મધ્યે ધન્ય માધવરામજી, ચના ચાકોહો પ્રસન્ન ધનસ્થામજી.	૬
જીજ્ઞ કૃપાનું સ્વરૂપ કૃષ્ણજી તણું, રૂરે રુણ હસિતજી ના અધમપણું.	૭
તમે કૃષ્ણકૃપાપાત્ર હો અમે કલ્યા, રોહિણી હારિ કલ્પના અંધુષ દલા.	૮
શબ્દીતમ દયારામ કૃષ્ણદાસ છે, હરીવતી મધ્યે વર્તમાન વાસ છે.	૯
કૃષ્ણસ્મરણ તેનાં વાંચસો પ્રેમનાં, પત્રદારા સમાચાર ખાખા હેમનાં.	૧૦
તમે કામ્યું પ્રસન્નપતિ ઉત્તર વાસજો, મમામતિ લખ્યું ગોચા સંદેહ યજો.	૧૧
મન દાય કર્યું દાય નથી ઘસજો, કૃપાસાધ્ય છે, નથી વસ્ત્ર પ્રવાસજો.	૧૨
કહેશો, કયમ નથી ? ઉપાય સારુ બહુ કલા, સીધી કૃપા વડે કંઈન માત્ર છે સલા.	૧૩
થયા દરિયો મહિંત હોય છે ખરી, પ્રાણ પ્રેર્યા વિના કાપ ના લઈ કરી.	૧૪
તથા કૃપા વિના સાધન સદ્ ગણજો, કૃષ્ણકૃપાપુત્ર સદ્ગતતા પ્રમાણજો.	૧૫
સીમરી મથ્યા ન આપ્યું મન દાયમાં, મસ્ત્ર મન જોઈ મર્યા લખ્યું ગાજમાં	૧૬
યાગી મતિ ગોદિની વિધિ ચમ્પા નદિ, પુત્રી ધાયા પદ વિદ્ય સર્વ ખસ્યા તરી.	૧૭
કલિત દનું તે તણું અનુચિત હતું, અનુનાન કરી જુઓ અછત મન હતું.	૧૮
શંકા છંદ ચંદ્ર નારદ પરચર કવિ, કલ્યાણિક ગોચા સમર્થ બાકી કરી.	૧૯
તદપિ મન વશ રજું નથી વિચારજો, જોને ચયું તેને કૃપામશે ધારજો.	૨૦
કહેસો કૃપા વડે સીધી સર્વ કદી કરી, કૃપા સરથ છે શું ? ગોચરિ મળી નથી.	૨૧
તે ખજુ વાત સત્સ દુર્લભ તો છે પણી, તેનાં એક છે ઉપાય જો આવે બની.	૨૨
સાચી દીનતા વડે સિદ્ધ મીશ્વરિ, ખાર કે તાપી નંદીજી આનજો ખરી.	૨૩
ગોપીજનની કલા સુવર્ણિ સંદેહ ટાળ્યા, અભિમાનથી વિરોધ દેન્ય નથી મળ્યા.	૨૪
દેન્ય આવે સહ કૃષ્ણની કૃપા લહે, કૃપા જતાં નૂન ના રહે.	૨૫
કહેશો દીનતા આવ્યાનો ખજુ ઉપાય શો, સરસબ કરો દીનતાને પામશે.	૨૬
કહેશો સત્સજ ખજુ ક્યાંથી કલાકીયે, તેનો ખજુ ઉપાય સદય છે કેમકીયે.	૨૭

૧. માર્ગશીર્ષ. ૨. કવિ, છે મરિ સપ્તમી.

૩. કલિતકાલનગરગદ્યરિવાજકૃપામય. ૪. રોહિણી બંધાર. ૫. અણુ, નકી.

કૃષ્ણ નામ જ સત્સંગ કંઠિને વિશે, એ વિના સંયમ કર્મ ક્યાં હિં.	૨૮
જ્ઞાન કંઠિન, સમગ્રજ્ઞ સાંધન સ્વ, એ જ્ઞાન વિપ્રભર્ષી આપ કુણાસરે સર્વ.	૨૯
કાઈ કાલે સિવ કાઈ કાલે હોય છે, તંદરિ સ્વરૂપાનંદ છે ને દેવ જોય છે.	૩૦
કૃષ્ણસેવા તો ક્યાં છે સર્વે તણું, ગુરુકૃપાજલે અને કંઠિન તો મળું.	૩૧
પંચ ^૧ વર્ણ તથા અષ્ટ ^૨ સકલ સાર છે, ભદ્રકાલે અને પશુ જાતી બેડા પાર છે.	૩૨
જિત ભટકતું ને ભોળા ને દીજીએ, સ્વાદ જોહો તંદરિ કદર ભરી લીજીએ.	૩૩
આ સિંહર થવા શીઘ્ર રમે રાખ્યા, સદા કાળ રહેજો કૃષ્ણનામ ભાખ્યા.	૩૮
કૃષ્ણ જાતી મન એની મેળે લારશે, કલ્પ શુદ્ધ થતાં હરિ ઉર પધારશે.	૩૫
નામે વશ્ય શુભિ થશે સ્વસ્થ કામથી, વાસના બનેથી ઠરશે મન રોપાલમાં.	૩૬
કર્મકાલિકા બધ પ્રાપ્ત ^૩ પર નથા, સર્વ કાળ હરિ ઘસતે કહું કથી.	૩૭
સંસ્કારનું કથન અદિ ^૪ છે કહું, ગુરુદ્વારા શરૂ મથું, કૃષ્ણે મન વસું.	૩૮
સંસ્કાર કયો હતો મત ^૫ નાસને, શરૂ માત્રે આપ વ્રમ કયો ઘસને.	૩૯
વિધિ ને નિષેધ બંદે ગુરુમં ^૬ સંહિને, પ્રદિ સૃષ્ટિ થાકે કૃષ્ણકૃપાદિને.	૪૦
દુરાચારી અતિશય તંદરિ મન છે, નો છે એક કૃષ્ણ રેક જાન જાન્ય છે.	૪૧
સર્વ સાધન હો ધર્મથી સમય છે. કૃષ્ણ વિચાર જ્યાં સકલ મન બર્ષ છે.	૪૨
અમરકાર જોવા કાળો હો નામના, એ વિચાર પુલ્કિસંહિને ન લામના.	૪૩
અવિશ્વાસ અભિસ બાધ તણું શપ છે, શુદ્ધ પ્રતીતિ આરી તે કલસ્વરૂપ છે.	૪૪
દોષજ્ઞાનું અમાત્ર અર્થ થઈ મથું, નીર સ્વાતિ વિશ્વાસ માતકે લણું.	૪૫
વળા સવનો સિદ્ધાંત યોગમાં કહું, ગુરુ મંથાદિક દારા ને હું લઉં.	૪૬
જાન્યા મતિનતવર્મ સાર સર્વનો, ભક્તદોષ અનન્યામય જાણવ ગર્વનો.	૪૭
હરિગુરુ સંત જોહ્યા આધીનતા, સર્વ દેહી ઉપર સ્વાસંહિત દીનતા.	૪૮
અનાયાસ લાભથી સતોષ સખેલો, વૈષ્ણવ ધર્મ જોબ સાર અમુક ન લાખેલો.	૪૯
હૃદ સંગ થઈ સર્વ વ્રમ નાસતું, એક કૃષ્ણ વિના શકેમતિથી નાસતું.	૫૦
એ પ્રભાલે સિદ્ધા આચરજીમાં આવશે, ક્યામિયતમ કૃષ્ણ નિજ નિકર બોલાવશે.	૫૧

શ્રીહરિમત્તિવન્દિકા.

(અનુસમાન ગા વર્ણના પૃષ્ઠ ૨૮૪ થી)

કરે ગુણશુભનો પરિવાર, બને અને તેથી અનુચાર;	
શુભ મિત્ર મમ માનાપમાં, સીતોષ્ણ સુખદુઃખ સમાન.	૫૨
હૃદ સંગ તથા મુજને બને, તે મુજ પ્રિય બેવો નિપજે;	
નિઘસ્તુતિ વ્રત આદરે, હરિ વિન મિથ્યા થવ નવ કરે.	૫૩
જેના તેના ન સતોષ, એક કાલ નવ રહે અસોષ;	
સિંહર પુલ્કિ અતિ ભક્તિમાન, પ્રિય અને તે પ્રાણ સમાન.	૫૪

૧. કૃષ્ણ તત્વાલિ. ૨. દક્ષોઈ કૃષ્ણ તત્વાલિ અથવા કૌટીલ્ય સારમાં મમ. ૩. શરૂ થયેલા. ૪. આપક માસ. ૫. કૃષ્ણસંહિ-આધારિક અને પ્રાચારિક.

- જે આ અમૃત ધર્મ યથોક્ત, ઘર્ષ મત્પરામ્ણ્ય મદ્યામૃતઃ
ભક્તિમાન બાહ્યરસે નેદ, કષ્ટુ કૃષ્ણ મુગ્ધને પ્રિય તેદ. ૫૫
- એવા હરિજન વદાલા કરીએ, મદ્યાથી સેવી ભવ તરીએ;
હરિજન વદાલા તો હરિ વદાલા, નહિ તો પાખંડી અમ કાલા. ૫૬
- સદ્ગજ પ્રીતિ પ્રભુ શું તે ભક્તં, નિશ્ચિન હરિ સુખ કરવા રક્ત;
જેને દોઢે દુઃખ વિસરે, આનંદ ઉપજે હરિ સાંભરે. ૫૭
- વૈષ્ણવ યશ્ન સરીખા રહે, ખરસુખ કરવા સદુ દુઃખ બહે;
જેનું સદુ પરમાર્થ જુઓ, તેને ચાપ તે વૈષ્ણવ હવે. ૫૮
- દુઃખ દે તેને ખસુ મુખ કરે, કૃષ્ણ જિજ્ઞાષ્યા ત્યારે કરે;
જેને પ્રપંચની વિસ્મૃતિ, કૃષ્ણાસક્તિ સેવા રતિ. ૫૯
- તેને સદુ સુસભ સુતિ આપ, તદપિ મનસા ક્યહું ન જાય;
જે ઉપર હરિ ધણા પ્રસન્ન, એવી દયા લહે તે જા. ૬૦
- જે ક્રમ એવા જન અવતરે, જિજ્ઞાસુ રત પૂર્વજ તરે;
કરે જોત સાતેની ગતિ, જેને ભક્તિ કમલાપતિ. ૬૧
- વંશ પવિત્ર કૃતાર્થ માત, જેનું અર્ચન એ જાત;
ધરણી ધન્યા જ્યાં એ વસે, ધન્ય પિતૃ સ્વર્ગે ઉત્ક્રમ્યે. ૬૨
- વૈષ્ણવ પ્રકટયો ધન્ય જ વશ, સુતિ ચાત્મ સત્યજે જ પ્રયત્નસઃ
જેનું સમ્યક્ સ્મરણુ કરે, સદ્ગ સદિત પાવન નર ખરે. ૬૩
- દર્શ સ્પર્શ પછી શું કહેવું, પદદ્વય આસનાદિ લેવું;
તેથી કશ ઉપજે નેરમું, વર્ણનમાં ન આવે તેરમું. ૬૪
- હર સ્મય કદિ જો હરિજન, તદાપિ જાઈ કરવો દર્શન;
સાક્ષાત્ તે છે મારું રૂપ, ધીમુખ જોત્યા ધીનજન્મુષ. ૬૫
- જેને મદ્યા મીઠારિ લાગ, તે જ હરિ એમ ખીલા ગાય;
ભગવત્સંગી કરેા સંજ, લવ પ્રમાણુ પશુ દુર્લભ રંજ. ૬૬
- સ્વર્ગે જોક્ષમુખ ગુણના નથી, તો જરૂરભવ સિદ્ધ કરું કથી ?
શણ્કુમંચર દુર્લભ નર તનુ, ત્યાં દુર્લભ હરિ પ્રિય દર્શન. ૬૭
- ખાત કડી નિત્ય મદ્યા ધરે, વૈષ્ણવ જનનું દીર્ઘન કરે;
તે ભગવદ્દીપ કલિમાં કૃષ્ણ સમાન, વિષ્ણુ પુરાણે કીધું જાન, ૬૮
- શ્રીમંગાજી હરિપત્નીરે, સિવજી સરખા રાખે સિર;
વિષ્ણુજી અપ અંગા કરે, તેને પાવન હરિજન કરે. ૬૯
- ચરખપર્શ કરાવે નદા, સત્ત્વ તીર્થ પાવન દોષનદા;
તેમનું ચરખાચન પીછએ, કદો દેરશું રહને લીછએ ? ૭૦
- કૃષ્ણોઽષ્ટિ તજો મદિમાય, કેટલો નિઘમ કોથી ન થાય;
તે પ્રસાદ જુએનું રમેશ, મદ્યાપ્રસાદ વૈષ્ણવનું શેષ. ૭૧
- સુદસ ચરહત્યા ઘણ કોણ, ચત રમીદત્યા ઘણ પશુ દોણ;
તે મર્ત પાપ મય કાપ લાગ, હરિઽષ્ટ વૈષ્ણવનું જો સેવાય. ૭૨

પાપ-પ્રપન્ન સમ સર્વ રમે, અખિલ જનમક્ષતી જડ બને; ૭૧
 ઉભય સેધકમાં મરા સુખ માય, સ્મરતાં જ શ્રીદરિનનામું નામ; ૭૨
 સંકરલિંગ સદસ્ય અર્ચન, યાસિયામ સતત પૂજન; ૭૩
 વિષ પૂજ્યે કોટિ ખાર, સુખળું પુષ્પ કરે એક ઠાર; ૭૪
 એક સ્વપત્ર વૈષ્ણવ પૂજાય, તે સર્વ હસ એથી ચાપ; ૭૫
 બાસ વચન બે ભાસ્તમાં, રાગ્યસ્ય કીધો પાંડવ બ્ધા ૭૬
 અખલિત વિમ રોમ એક બ્ધા, તે દરિનના હૃદયમાં; ૭૭
 તે દરિનના બે સંતોષામ, તો પ્રભુ વિમ સહિત પોષામ. ૭૮
 કર્મ ગુબાશુભ એતે ચામ, બે વિભાગ બે સુત મેલી જામ; ૭૯
 સ્તુતિક્તા પુષ્પ ને નિદક પાપ, કૃષ્ણદાસ એથી અજાણ્યા બાપ. ૮૦
 વિશ્વરાટ સમ નિદક જન, તે પુરદાસ આ જન પાવન; ૮૧
 સદગ પ્રસસકે હે સુકૃત, અન્યાયાસ જેમ સુત પિત્રવિત. ૮૨
 કીટ પતંગાદિક પજુ છવ, સર્વ પાપસે કોટિવ શિવ; ૮૩
 મહા પાપી અધિકાર જ કીન, પજુ એક વૈષ્ણવ દેવી વિન. ૮૪
 મારા જન વધન જેને, હું વધન જાણું તેને; ૮૫
 તદુપરાંત ન કો પ્રિય સુત, સત્ત સ્ત્રવ કહું અમર્ત્યુન તને. ૮૬
 વિપર્ણાચારકારી કહા, તદપિ ભક્ત મન ગુચિ છે સદા; ૮૭
 તેના દોષ જે જ્ઞેવા જામ, નરક આપી તે નિશ્ચય મામ. ૮૮
 અજ્યેશ્વિન દોષ વિવેચાસક્ત, જામ્યાન મદપિ મદભક્ત; ૮૯
 પ્રાપ્ય પ્રમથ્થ ભક્તિભક્ષ કરી, વિવચ ન વ્યાપ કરે કમ્પુ હરિ. ૯૦
 અતિશય દુરાચારી નિષત્ત, તદપિ અનન્ય ભાવ મુજ બન્ને; ૯૧
 તેજ સુન્દર સાધુ જાણુવો, 'રોપ એકો ન હર જાણુવો. ૯૨
 અનન્ય ભાવ મને પ્રિય જે, નિશ્ચય રૂડો છોડો તેહ; ૯૩
 શીઘ્રજ તેહ ધર્મોભા ચામ, નિર્ભય ખારે કૌકે જામ. ૯૪
 સાંભળ અમર્ત્યુન બોલ્યા હરિ, વચન જાન સુજ નિશ્ચય કરી; ૯૫
 કરે હું પ્રતિજ્ઞા દેવ સભામ, કૃષ્ણભક્ત રહી નાચ ન ધામ. ૯૬
 સ્વસ્થ ધર્મ ખારો બ્ધાં કરે, મહાભયથી પજુ રક્ષણ કરે; ૯૭
 મારા ભક્ત ન કોયી કરે, મુજ જલ એક જ નિર્ભય કરે. ૯૮
 નિસ્પૃહ કમળું તપ્પા નભિ રતિ, અલ્પે મુલવત્ સહિતા પતિ; ૯૯
 જ્યેષ્ઠકાસક રવિની જ્યેષ્ઠિ, તેને સેવે સમ પદ્મિન. ૧૦૦
 સુમેઠ સર્વ કનકમય સોમ, તે શ્રોમયજ્ઞનવત્ જોમ; ૧૦૧
 હશે કલ્પદ્રુમ કાલ પ્રમાણ, ચિંતામણિ રત્ન પાપાજુ. ૧૦૨

૧. વિદ્યા ભક્ષનાર બુદ્ધિ જેવા. ૨. જો તેનું વિકલ આચરણ દોષ તેા પશુ. ૩. શાંક પુરાણમાં
 જનકદ્વારના અનુવાદ કવિ કરે છે, તવાપિ યીશકાર તેને "કવાચામનું કહેવું" ગણીને મૂર્ખવાપુક્ત
 કવિ કરે છે, તે તિરસ્કાર પાત્ર જ ગણાયો. આપિષેત્ સુકુરાચારી બે શ્લોકનું વાત્પર્થ સમજ-
 નારને બા માનાજી બાપ કરતો નથી.

સેવકવત્ ઉદાહિત જુન, તુલ્યરાસિવત્ ભવભવશય;
 પર સ્ત્રી દાસ તુલ્ય નિજ દેહ, મન કમવચ્ચ ધીક મુલ્યથી સ્નેહ. ૮૬
 દત્ત અનન્ન વાનશરો લટકે, તેનો ચોમસેમ કું વડું;
 સ્પષ્ટ ધર્મ ત્યજે અગ્નિ રહે, એક ચરણ મારું દહ મહે. ૮૭
 હું સુકાલું સદુ પાપથી, તેનો શેક જ કરવો નથી;
 એમ હતું શીત્તે શીતુએ, બળે ભક્ત રહેલું હોમ મુખે. ૮૮
 બળે ભક્તને પુરુષ પુરાણ, તેથી એક અવર હોય કેણુ ?
 પુત્ર દરિભક્ત જાણી જાન નમે, સમસયિ લાલચ પરિકમે. ૮૯
 રવિચંદ્રાદિ પુણ્ય કરે, પ્રાક્ષિણ્ય દરિજનની કરે;
 ચામરી ભક્તપદ બાંડે, ગદ્યકૃત, જ્ઞાન કરે સદુ મુનિ અપ્રજ્ઞ. ૯૦
 દુર્વાસા કોપી, મુનિમણિ, કલા કલાવે સદર તથા;
 અંબરીષ રાજા દરિભક્ત, જેનો મધ વળે સદુ જગત. ૯૧
 તે કાળિ આત્મા તેને ઘેર, જગ દેખાડવા મનમાં ઝેર;
 જેમ તેમ વાંકે પાડી કરી, ફૂલા પ્રકટ કરી રીસ ધરી. ૯૨
 'નૃપને જાણું' મદ મનનાં, ચક્રધુરંજન આત્મું ત્યાં;
 ફૂલા જાણી હાથે રાખ, દિનના પજુ પૂર્વા અભિમાય ? ૯૩
 જગતો નાહો કરતો સોર, વિધિ સિવ કેમો દરિજન ચોર;
 ભક્તદેવી નવ રાખ્યો દરિ, ટલ્યો વિનતિ કાન નવ ધરી. ૯૪
 સમજ્યો દારીને પાછો થયો, પાછો ભક્ત સસ્તુ દમયો;
 સર્વ પાપ પ્રાપ્તિત લાગું, ભક્ત દ્રાહીનું કયું નથી કષ્ટ. ૯૫
 ભક્ત દાવનો ધિ જ ઉપાધ, સમા કરે તે તો જ સુકામ;
 નહિ તો પછી ભોમવે ટલે, એનો તૃતીય ઉપાધ ન મળે. ૯૬
 દરિ અપરાધ થકી જમુ ધણે, વર અપરાધ દરિજન તણે;
 અનસ પ્રહી અગ્નિ દેહાય, સોદ ધકેલું ચોરી જાય. ૧૦૦
 મારે શિક્ષા સદુને ધિદ, દરિજન જાળને ધરીને સ્નેહ;
 વિન રીતે વા રીતે દહી, દરિજનને દુભવવા નહિ. ૧૦૧

(અપૂર્ણ.)

શ્રીપુરુષોત્તમ માસનું ઘવલ.

(હરે હરે પ્રથમ મુજબ પાલ લાગ્યા—એ પાલ.)

હરે હરે, મીવપ્રભ પ્રભુને ચરણે લાગું.

દરિ ચરિત્ર આવા મનિ માનું,

હરે હરે. ધી. રેહ.

ધીપુલ્યચરણે ગિત લાગું, મીમદાપ્રજ્ઞ કરા સુખ આગું;

શીપુલ્ય મુરોત્તમ મન આગું,

હરે હરે મીવપ્રભ—દરિ. ૧

પ્રજ્ઞ મન્યાપ્રભા વાસીરે, પુલ્કિનકિત્તિનાં વિશ્વાસીરે;

રંગ દેવ તણું સુખ રાસિ.

હરે હરે મીવપ્રભ—દરિ. ૨

- આનંદ નિધિ આપ મીનાશરે, રાધા મીનમુનાછ છે સાધરે;
કરે લીલા વિવિધ ભલી ભાત, છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૩
- લીલા કાળ ધન્ય એક ખારીરે, નેત્ર પથકે રત્નું જાગરૂ ખારીરે;
તમારી મામા છે અપરમખારી. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૪
- જીવન કોશના પ્રમાણુ કીધારે, જ્યોતિઃશાસ્ત્ર સપિછએ બાંધ્યારે;
માસ મજૂતાં અધિક દિન વાધ્યા. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૫
- ઝાપિ બેઠા બંધા તટ વાસરે, જોવા મહિત કરી ચક્ર રાસરે;
જ્યે વર્ષે વંધ્યો એક માસ. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૬
- રહેવા હામ નથી કોઈ જાડતારે, સ્પષ્ટિમર્માં કિશે છે નડતરે;
સખ્યા ઉચ્છિદ્ર જેવા રખડતા. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૭
- માન જામ જમા નિજ હામરે, ધ્યા ઉલ્લસ સમર્પા સ્વામરે;
મયા સરજી અધિક દરિ ધામ. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૮
- કરજી વાણી પ્રસુછ્યે જાણીરે, કૃપા કરી શીનાયે વખાણીરે;
ભારે જોડ્યા શ્રીમુખથી વાણી. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૯
- વાવો અધિક દેવાખિલેરે જાગરૂ કરશે તમારી સેવરે;
જાલ હલ્દે તરત સત્સમેવ. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૦
- સ્થાવન્ત પૂરજી ભગવાનરે, આપ્તું અધિક ને નિજ અભિધાનરે;
૧૫ ગુણનાં દોષો વરદાન. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૧
- ન્યામ શ્રીપુરુષોત્તમ આપ્પારે, પોતાના જેવા કરી સ્થાપારે;
જિવા દુન્યે અધિકના કાપ્યા. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૨
- મદિમા વેદ પુરાણે લખાપારે, ઝાપિ મુનિ દેવે ગુણ મયારે;
એ તો દેવના દેવ કહેવામા, છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૩
- પુણ્ય માસ પુરુષોત્તમ ૧૫રે, સર્વે માસના મધ્ય છે જ્યારે;
તમારી ભક્તિ છે અતિ અનુપ. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૪
- કૃપા કર્તે પદાર્થો ના આનરે, શ્રીપુરુષોત્તમ મહાયજરે;
કલિ છવ કિંદાસ્ય કાળ. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૫
- તમારો મદિમા જાણી જાલ ભજીરે, સ્નાન, ઘન, ગ્રેવા પ્રેમે કરીરે;
પ્રભુ રૂપ ચક્રને જીરશે. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૬
- અત્ય કરશે તે અધિક અણીરે, તેની રીતે અધિક હસ ચાશેરે;
જામો જામના પાપ પગાશે. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૭
- કરે વિનતિ નિવિધન કર જોડે, પૂરો શ્રીપુરુષોત્તમ કોડરે;
મુજી આવું સઘ કર જોડ. છંદે છંદે શ્રીવલ્લભ—હરિ. ૧૮

શુદ્ધાદ્વૈત વા અલ્પાંશ્વર્ય વ્રહ્મવાદ.

પૂર્વ વિભાગમાં આરંભિએ સ્વપુત્ર ચેતકેતુને જડજીવાત્મક અને નામરૂપાત્મક પ્રપંચનો પ્રકાર ઉપદેશીને, અને તેમનું સ્વ સાથે જ્ઞાન-સ્વ સંસ્કારીને, સદના વિગ્ઞાનથી એ નામરૂપાત્મક જડ-જીવાત્મક પ્રપંચનું વિગ્ઞાન થાય છે એમ સિદ્ધ કરીને આરંભી સ્વકૃત એકના વિગ્ઞાનથી સર્વના વિગ્ઞાનની પ્રતિગાને પોથી છે. આ જડજીવાત્મક પ્રપંચની ઉત્પત્તિ માત્ર સદમાં છે એમ નથી, પરંતુ સ્થિતિ અને સ્વપંચ તેમાં જ છે, ત્રિશક્તી જડજીવાત્મક પ્રપંચ સદમાં જ સ્થિતિ કરે છે, સદથી જ્ઞાન-સ્વ છે, અને તેથી સદના વિગ્ઞાનથી તેનું નિસંકલ્પ સમ્યક્ જ્ઞાન થાય છે તે ઉપદેશવાને આરંભિ કપિ પ્રથમ જીવની સ્મૃતિ અસ્થિ ચેતકેતુને ઉપદેશી છે. ચેતન જ્ઞાન પંચ પ્રકટ થયો છે સદમાંથી, જ્ઞાન સ્મૃતિ, સ્મૃતિ ક્ષમાદિ સર્વ અવસ્થામાં એ સદથી અભિન્ન સ્થિતિ કરે છે, તે સર્વ અવસ્થામાં ચેતન જ્ઞાન સદથી જ્ઞાન-સ્વ છે, તેથી સદના વિગ્ઞાનથી એનું સમ્યક્ વિગ્ઞાન થાય છે તે ઉપદેશવાને આરંભિ કપિ પ્રવર્તે છે.

‘એવમ જીવેન યત્કલ્પા અનુપવિરય’ ક્ષમાદિથી આરંભિએ સ્વપુત્ર ચેતકેતુને ઉપદેશી કે સદે જીવને સ્વતઃ પ્રકટ થયો. અર્થાત્ પ્રાકટ્ય પૂર્વ જ્ઞાન સદ્યે સદમાં જ સ્થિતિ કરતાં હોય, ને તેથી સદના વિગ્ઞાનથી એનું પંચ વિગ્ઞાન થતું. હવે જ્યારે જ્ઞાન સ્મૃતિ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, જ્યારે આ નિદ્રામાં હોય છે ત્યારે જ્ઞાન એ સદ સાથે જ સંપન્ન થાય છે, સદ્યે અક્ષરમાં એ સ્વ પ્રાપ્ત છે, અને તે સમયે એને જ્ઞાન વા આન્તર દશાનું અનુસંધાન રહેતું નથી, જ્ઞાન ઉપનિષદમાં સદને જડને સ્વસંકલ્પ ઉપયોગ સદનું જીવનું આત્મત્વ યસ્ય છે. જીવનો આત્મા સદ છે, જીવનો સત્સદ સંજોગ સ્વત્વનો આત્મત્વનો છે અને તેથી જ્યારે સદમાં સ્થિતિ કરે છે, અને પુનઃ જન્મે છે ત્યારે પ્રાતઃકાલમાં સર્વ મન દૂર થયેલાં હોય છે એટલું જ નહિ પરંતુ પુનઃ પૂર્વત્ કાર્ય કરવાનું સામર્થ્ય પણ એને સદકાર પ્રાપ્ત થાય છે. રાત્રિના આદ્ય નિદ્રા લઈને પ્રાતઃકાલમાં સર્વ કાર્ય કરવાનું સામર્થ્ય જ્ઞાન સ્વતઃ, સતઃ, અલ્પકાર પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી એની સર્વ કૃતિ અગવધીન થાય છે સદધીન થાય છે. આવા જ કોઈથી બાસ પરાણુ ત્વ મુનેઃ યત્ જીવનું સ્વતઃ કૃતિ નિર્ગોષવાને યોગ્ય છે. જે સમયે સ્મૃતિ અવસ્થામાં જીવ સદ સાથે સંપન્ન થાય છે, ત્યારે એને આન્તર જ્ઞાન અનુસંધાન રહેતું નથી. જ્ઞાન મુતિ પણ જીવનું સ્મૃતિ અવસ્થામાં આન્તર જ્ઞાન વસ્તુનું અનુસંધાન નિર્ગોષ છે. જેમ ત્રિશક્તી સંપરિધિક્ષાને આન્તર જ્ઞાન અનુસંધાન રહેતું નથી તેમ જીવાત્મા જ્યારે પ્રાન-મુતિ સાથે સંપરિધિક્ષા થાય છે ત્યારે તેની સ્થિતિ અનુભવે છે, અર્થાત્ એને આન્તર જ્ઞાન દોષપંચ અનુસંધાન રહેતું નથી. આની સ્થિતિ જ્યારે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, જ્યારે સત્સંપન્ન થાય છે ત્યારે ઉપનિષદ એ જીવને સ્વપ્રતિ દેશે છે. સ્વ-સદમાં, અક્ષરમાં સંપન્ન થયેલાં છે તેથી એને ‘સ્વર્ગિત’ નામ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ જ્યારે સદમાં અપ્રતિ થયો નથી, સદમાં અપ્રતિ થયો નથી ત્યારે તો જીવને સ્વર્ગિત નામ પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ એ ઉપે છે એમ જ વિશ્વાસ તરફિ સ્વર્ગિત સંકલ્પ મોળાય છે. આ પ્રકારે સ્મૃતિ જ્ઞાન એ પ્રકારની છે એમ આરંભિ અગ્રે છે. એક અવસ્થામાં જ્ઞાન સંપન્ન પ્રાપ્ત થતાં ગત વગેરે પ્રાતઃકાલે પ્રાપ્ત કરે છે, અને જ્યારે અસ્તસંપન્ન પ્રાપ્ત થતી નથી, જ્યારે સદમાં, અક્ષરમાં સ્થિતિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં નથી ત્યારે

પ્રાતઃકાંક્ષે હૃદીને પણ ક્ષમાપનોદ થતો નથી. સુષુપ્તિ અવસ્થામાં સદ્માં સમ્પન્ન થવું, સ્વમાં
અંશરૂપ કરવો એ જીવને સ્વાભાવિક છે. જેમ સ્ત્રી પ્રગટ કેઈ પક્ષી પ્રત્યેક દિશામાં હૃદીને
કાંકપણ મેળું સ્વામ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત નહિ થતાં સ્વર્ગધનનો જ અમય કરે છે, તેમ આ જીવ
અનન-(અનન કરનાર-જીવ) પ્રત્યેક દિશામાં જઈને સર્વત્ર અમય નહિ મળવાથી નિર્વેદ પામી
પ્રાણનો (અમયવનો) જ અમય કરે છે. જેમ પક્ષીનું નિઃસરવાણ સ્વામ્યસ્થાન સ્વર્ગધન છે,
તેમ જીવાત્મનું અમયસ્થાન સદ્ બ્રહ્મ જ છે. પ્રતિદિન કાર્ય કરવાનું સામર્થ્ય તે સદ્માં
સંપન્ન થઈને પ્રાપ્ત કરે છે, અને વાસ્તાવ્ય ઢોવાને લીધે પાછો સંસારમાં કાર્ય કરવા મોકલે
છે, અને સ્વામ્ય-સાને, ઘડને વિરમરે છે, અગર પાર્થુ પ્રાપ્ત કરેલું સામર્થ્ય તિરોધાન પમે
છે ત્યારે પાછો સદ્માં સંપન્ન થાય છે, સુષુપ્તિ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, અને ભમદસ્થામાં
કે સ્વપ્નમાં ગમે ત્યાં ભ્રમી અનંત સ્વમાં સદ્માં અમય કરે છે. જીવનો સદ્ સાથે
સંબંધ જ એવો છે કે એની સદ્થી પૃથક્ સ્થિતિ જ રહી શકે નહિ. ગમે તેટલા મન્ય-તરણી
જીવ સ્વથી સદ્થી બદ્ધથી લુન્ધરે તોજી અન્તે તો એનો અમય સદ્માં જ થાય છે, અગર
સદ્માં જ, સ્વમાં જ અનન્ય થાય છે, ત્યારે પુનરાવૃત્તિને આત્મનિક અભાવ થાય છે. અર્થાત્
કાંકપણ અવસ્થામાં જીવની બદ્ધથી પૃથક્ સ્થિતિ જ નથી, જીવ સદ્થી ભિન્ન જ નથી,
અનન્ય છે, અને તેથી સદ્ના વિદ્યાનથી એનું પણ વિદ્યાન થાય છે. આ પ્રકારે જેમ અ-
ચેતન સદ્ધિ સદ્ધાધનક છે તેમ ચેતન જીવ પણ તદ્ધાધનક છે, અને જેમ સદ્ના
વિદ્યાનથી સર્વવિદ્યાન થાય છે, તેમ સદ્ના વિદ્યાનથી જીવનું પણ જ્ઞાન થાય છે,
કારણકે ઉદ્ભવ અચેતન અને ચેતન સદ્ધિ સદ્થી અનન્ય છે. તદગત્યત્તમારમણસદ્ધાવિભ્યઃ ।
આ પ્રકારે જીવનું સદ્થી અનન્યત્વ સચરી, અચેતન જગદ્ પણ સન્મુક્ત છે તે દર્શાવવાને
અત્યંત અને પિપાસાનું સ્વરૂપ ઉદ્દેશે છે. પૂર્વવિભાગમાં આરબ્ધિએ સદ્માંથી સદ્ધિનો
પ્રકાર દર્શાવ્યો. હવે તેથી ઉલટી રીતિએ આ જડજીવાત્મક સદ્ધિનું મૂલ્ય કારણ પણ સદ્માં
છે તે દર્શાવવાને પ્રવર્તે છે. સદ્ના સંબંધથી જ 'સ્વસ્થિ' વત્ જીવ 'અસ્થિવિપતિ' અને
'પિપાસતિ' નામ પ્રાપ્ત કરે છે. પુરુષનું આવીશું જ્યાં લઈ જાય છે, અને પાન કરેલું
તેજ લઈ જાય છે; તે તેમાંથી જે કાર્ય કર્યું થાય છે તે મૂલ્યરહિત નથી. જે કાર્ય
કર્યું થયું તેનું કારણ અનન્ય છે, અનન્યું કારણ જ્યાં છે, જ્યાંનું કારણ તેજ છે, અને
તેજનું કારણ સદ્ છે. અર્થાત્ પરપરાથી આ સર્વ પ્રપચનું નામપ્રાપ્તક જડજીવાત્મક
પ્રપચનું કારણ સદ્માં છે. અગર સદ્ કારણ છે એટલું નહિ પણ આ સર્વ પ્રણી જડ અને
ચેતન-જડજીવાત્મક વિષ-સન્મુલ છે, સદ્ધયતન, સદ્પ્રતિષ્ઠ છે, અર્થાત્ જડજીવાત્મક વિષની
કૃષતિ, સ્થિતિ અને લય સદ્માં જ છે, સર્વ અવસ્થામાં જડજીવાત્મક વિષ સદ્માં છે,
સદ્થી અભિન્ન છે, અને સદ્ના વિદ્યાનથી એનું સન્મુલ જ્ઞાન થાય છે. જેમ જડ વિષની
કૃષતિ સ્થિતિ અને લય સદ્માં જ છે, તેમ ચેતન જીવની કૃષતિ સ્થિતિ અને લય પણ
સદ્માં જ છે. પૂર્વવિભાગમાં આ જીવસદ્દ હું પ્રવેશું એમ કહીને સદે સ્વતઃ જીવનું લુન્ધરણ

૧ મખાગાર્ય પ્રબોધે અર્થ કેવલ ચેતન જીવ કરવા માટે છે. જડ પ્રબ નહિ, પરંતુ તેમ કર-
વામાં વહુ સ્વામ્ય પ્રગણેય । પૂર્વે કહ્યું છે પક્ષી જડ તેજ જ્યાં જાય ત્યાં સદે પ્રગટ કરી છે તેનો નિરોધ આરે
છે. કપનિપદ્માં પ્રબ જ્યાં જાય જડ ચેતન હલચલે વાસ્તે યાત્રાવસો છે.

સૂચ્યું છે, સુપ્રતિ અવસ્થામાં જીવનું સદામિત્વ ઉપરેતું છે, અને અજ્ઞા અને પિપાસાની નિરુક્તિથી ભગવદવસ્થામાં જીવનું સદા પ્રિયત્વ સૂચ્યું છે, અને અનન્તમાં પરસ્પૃષામતા પ્રત્યે પત્ની વાણી મનમાં સંપન્ન થાય છે, મન પ્રાણમાં, પ્રાણ તેજમાં, અને તેજ પરમદેવતામાં અથવા સર્માં સ્વ પામે છે એમ કહીને મુક્તિ અવસ્થામાં પણ જીવની પ્રતિજ્ઞા સર્માં ઉપરેતી છે અર્થાત્ જેમ અત્યેતન સંપત્તિ ક્ષતિ રિશ્તિ અને સ્વ ભક્ષમાં છે, સર્માં છે, તેમ એતન જીવ પણ બુદ્ધ્યસ્થ પૂર્વ સદૃષ દ્વેષ, બુદ્ધ્યસ્થમયે પણ સદૃષ છે, અને મુખાવસ્થામાં પણ સદૃષ છે. એમ કહીને જગજીવત્મક પ્રપચની વિભાસમાં અનન્યતા આશ્ચર્ય, ક્ષપિ સ્વપુત્ર એતકેતુને ઉપરેતે છે, અને એ અનન્યતાથીજ સદા વિદ્યાનથી સર્વ જગત્તેતન વિધતું જ્ઞાન થાય છે એમ સૂચવીને જગ એતન વિધની બક્ષાપતા દર્શાવીને સ્વપુત્રને અખંડ અદૈતનું જ્ઞાન કરાવવાને 'તે જ આ અભિમા, આ સર્વ જગ પ્રપચ એતદાત્મ્ય છે, તે સસ છે, તે અભિમા છે, એતકેતુ દ્વા તે છે.' એમ તત્ત્વ વાર ઉચ્ચારીને, સુદૃષ ઉપરેતે કરીને સ્વપુત્રને એક વિદ્યાનથી સર્વનું વિદ્યાન કરાવતા શુદ્ધ અદૈત અખંડ બક્ષાદનો બોધ કરે છે. 'મલગદૈતવાને જુ સર્વ જ્ઞાન જાન્યયા.'

આશ્ચર્ય ક્ષપિએ આ પ્રકારે સુપ્રતિનું સ્વરૂપ ઉપરેતીને જીવનું સસ સ્વરૂપ સમન્વીતીને તેનું સદૃષી, બક્ષાથી અનન્યત્વ 'સ્વ' સજ્જતા પ્રયોગથી સૂચ્યું છે, અને અજ્ઞા અને પિપાસાના વ્યાખ્યાનદારા શુંમનું-જરીનું કાપેલ દર્શાવી, પરંપરાથી એ જગત્તું પણ કારણ સદૃષ છે તે દર્શાવી તેનું પણ અનન્યત્વ સદા સયે સૂચ્યું છે, પરંપરાથી સદૃષ જગતનું મૂલ્ય છે. જગત્તું તાત્પર્યથી સુરતું અનન્યત્વ મધ્ય વિતા અન્ય દીકાકારે સ્વીકારે છે. મધ્યને અદૈત અરચિકર હોવાથી આ વિભાગની સંગતિ પૂર્વવિભાગ સાથે નીચે પ્રકારે કરે છે. પૂર્વવિભાગ ભેદબોધક છે અને આ વિભાગ જીવનું સુપ્રતિ અવસ્થામાં, ભગવદવસ્થામાં અને મુક્તિ અવસ્થામાં ભગવદ્ભવત્વ બોધે છે. પૂર્વ વિભાગનું ભેદબોધકત્વ તો અસંગત છે એમ પૂર્વ દર્શાવ્યું છે. પૂર્વવિભાગમાં અનન્યતાના બોધનું ઉત્પાદન કર્યું છે તે ઉપરથી આની અસંગતતા વિશેષ સ્ફુર થાય છે. પાનનું જગ જે જીવનું સર્વોચ્ચમાં ભગવદ્ભવત્વ પતિષ્ઠાન કરે છે તે કેવલ નિર્મલ નથી. જગ માત્ર જીવનું એકમાત્ર નદિ પસનું જીવ અને જગત્તું વશનું સદામિત્વ ઉપરેતું છે. વગર જીવ અને જગત્તું ભગવદ્ભવત્વ છે જ્યાં પણ મધ્ય કહે છે તેમ તે સદૃષી ભિન્ન નથી. જીવનું સદૃષી અનન્યત્વ સદા વાસ્તે 'સ્વ' સજ્જતા પ્રયોગથી સૂચ્યું છે, અને જગત્તું પરંપરાથી મૂલ્ય સદૃષ છે અને કારણ કાર્મ અનન્ય છે એ ન્યાયે સદા અને જગત્તું અનન્યત્વ સિદ્ધ કર્યું છે.

साम्प्रदायिक मुद्रित ग्रन्थोः

सरफुल.

- [illegible]

१. तत्त्वार्थदीप निबन्ध यात्रायः
(अंशः) २-०-०

१. शुद्धदेव मातृपद (ःकाय).	०-४-०
१. सर्वोत्तम लक्ष्मीपाटीका.	०-४-०
१. वामनाष्टक अने गणेशोदी.	०-४-०
१. आथाक्षर विवरण.	०-२-०
१. हीर्तन संभव (गुरु विभाग)
(ःकायवाणी).	८-०-०
१. ज्येष्ठ भावन वैष्णवी वाता.	५-०-०
१. योगीश्वरी वैष्णवी वाता.	५-३-०
१. वज्रभाष्यान मन्त्र पुराण वारे.	०-१२-०
१. शिक्षापत्र (भूट) श्रीहरिरामदास.	३-०-०
१. हीर्तन रत्नाकर सेवाविधि.	३-०-०
१. श्रीचक्रप्रतिष्ठापन.	३-६-०
४. भावसिद्धि.	१-४-०
शुद्धराती.	
१. पुष्टिमार्ग लक्षणानि.	०-२-०
३. शुद्धदेव भंजी.	०-३-०
२. वेदिक भाग निरीक्षा.	०-४-०
१. वज्रभाष्यान रहस्यगीप्ता.	०-१०-०
१. विक्रमि श्रीमुखांकित इत.	०-३-०
१. दीनता भाषयना प्रह.	०-१९-०
१. व्यास पुत्राज्ञानी परिच्छेद.	०-४-०
१. श्लोक हर्षण ने सुम निगासा.	०-१२-०
१. शुद्धदेव सिद्धान्त प्रहसि-सान्नि
अनुधास इत.	२-०-०
१. विद्वान्मत गुणव्यापी भाषान्तर.	१-६-०
१. त्रिविध मोक्ष पाठ्यमंद.	०-६-०
१. प्रति. सुषुप्त विमानधास इत.	०-१०-०
१. गोदा. मन्त्र.	०-२-०
१. गोदा. मन्त्र मुक्तिम (विद्युम).	०-४-०
१. गोपीजीव संग्रहाली - समुदा.	
७. छाया पद ४०.	०-१-५
१. गोपीजीव वारे.	०-४-०
१. श्रीचर्मनामाले प्राकृत्य.	०-४-०
१. वज्रभाष्यान मन्त्र पुराण.	०-१०-०
१. श्रीहरिरामदास गोदा शिक्षापत्र.	०-०-०
१. श्रीमुखांकित प्रथम रहस्य.	३-६-०

१ सक्तिमार्ग संक्षेप.	०-४-०
१ श्रीमद्भगवद्गीता सुभाषिणी टीका.	०-८-०
१ भक्तिप्रकरण. दो. गांधी.	०-२-०
१ उपदेशसुधा.	०-४-०
१ गुह्यसीमाशास्त्रसुधा.	०-८-०
१ पुष्टिभारतीय सिद्धान्त परचारी.	०-८-०
१ अथवाह श्रीहरिरामच.	०-२-०
१ पञ्चावधन भव नखा गुह्यशाली.	०-४-०
१ भागवतसंज्ञानिरामवाद.	०-२-०
१ भेदभेदस्वरूपनिरूप.	०-२-०
१ पुष्टिभारतप्रकाश-सोपानीया.	४-४-०
१ भाववर्तीयता सेषतो नवाग.	०-२-०
१ आशेष निरूप.	०-८-०
1 System of Vallabhaachary. free.	
दो. भा. लक्ष्मणभक्त प्राप्तिपद्धति.	

१ तत्त्वदीप शास्त्रार्थ. प्रकरण.	१-०-०
१ श्रीमद्भक्त दीक्षासूत्र. १ भाग	१-०-०
१ " " २ " "	१-०-०
१ श्रीमद्भक्तार्थोपनिषद्.	१-०-०
१ क्षमाप्य दोष विवरण.	०-२-०
१ अथवाद.	०-२-०
1 Pashtunranga.	०-५-०
१ आशेष विचार.	०-३-०

श्रीवैष्णवीय ग्रन्थ प्रकाशक इंड प्रकटित.

१ श्रीमद्भक्तनिर्णय.	०-३-०
१ भक्तिप्रकाश.	०-२-०
१ अथवाह-पञ्चपदानि.	०-४-०
१ पुष्टिप्रकाशमार्ग.	०-४-०
१ इन्द्रगविज्ञानप्रकार.	०-१-०
१ उपदेशशान्तिरामवाद.	०-२-०
१ भक्तिवर्धनी.	०-२-०
१ सिद्धान्तमुक्तावली.	०-४-०
१ भक्त्यास.	०-१-०
१ शास्त्रावध.	०-३-०

भा सर्व पुस्तक नीचे क्षमवादी मणी सारो—

१. पुष्टिभारतीय पुस्तकालय, मंत्री-नदीया.

२. दीर्घनीया अक्षरचक्र, गणेशचरणी लखौरी, बुलेश्वर मुजरा.

१ अन्तःशु प्रवेश.	०-१-०
१ सिद्धान्त संक्षेप.	०-२-०
१ विवेक विमर्श.	०-२-०
१ नवदल.	०-२-०
भा. श्रीचयनसाक्षर प्रकटित.	
१ वैष्णव दिग्दर्शन.	१-०-०
१ वैष्णव संहितासूत्र.	०-४-०
१ वैदिकवायुविकल्प विचार.	०-२-०
१ उपदेशमीमांसा.	०-१-०
१ आन्तवर्तु दर्प.	०-१२-०
१ अन्तर्गत. तन्त्रावली.	०-४-०
१ शंकराचार्यन्यायानुवाकन.	०-१४-०
१ नीहार भाष्य.	१-४-०
१ नतिपूर्ण.	१-०-०
१ श्रीगीता, अमरचरणी.	०-१२-०

श्रीमद् वैष्णवपरिचय प्रकटित.

१ गायत्रीमाध्यम.	यन्त्रमाध्यम.
१ अनुमाध्यम समीप.	"
१ अपिहरणसंग्रह.	०-४-०
१ वेदान्ताधिकारप्रमाला.	यन्त्रमाध्यम.
१ तादृश्यसामान्यमाध्यम.	०-४-०
१ प्रत्यागमनाम.	०-८-०
१ श्रीमद्भगवद्गीतातत्त्वदीपसहित.	०-८-०

श्रीमद्भगवद्गीतातत्त्वदीपसहित, प्रकटित.

१ श्रीमद्भक्ति प्रथमसंक्षेप.	०-४-०
१ शुद्धादितर्क.	०-१-०
१ भक्तिप्रकाश.	०-४-०
१ गेवाचौमुदी.	"

श्रीदयाराम क्षमाक्षेपमा प्रकटित.

१ दयाराम क्षमाक्षेपमाक्षेपमा.	१-४-०
१ दयाराम क्षमाक्षेपमाक्षेपमा.	१-४-०
१ श्रीवैष्णवाक्षेपमा.	०-१-०
१ श्रीगुह्यसूत्र.	०-१-०
१ श्रीपुष्टिचक्र.	०-१-०

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જન્મ સત્ય છે.
૨. જન્મ, જીવ, જાતકામી, બ્રહ્મરૂપાદિનાં નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્લેશ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી ક્ષરપેદા બદ્ધતામયતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ જાણે છે, શુદ્ધ નિર્લેશ ધર્મનો જાણે છે, સ્વનાં વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરોહિતમ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ બ્રહ્મરૂપક અભિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદવિદ્યાસે પ્રતિપાદિત પરમદાશાસન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. શ્રીકૃષ્ણની સેવા એ જ જાણે છે, એણે વસ્તુના સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણમેવ જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુમપતિ વિના જન્મ-વિશ્વધર્મ દોષ શી જ નહિ.

“પુષ્ટિક્ષિત્સુધા” ઔદિયનું સરનામું—

રા. રા. વાડીલાલ નગીનદાસ શાહ, બી. એ. એલ્. એલ્. બી.
મહારાજનો, બોમ્બાઈ, સુલેશ્વર, મુંબાઈ.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસંમધી સપ્તમે પંચંગવદાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ-એકાદશીએ પ્રકાશ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં-ચોક્કસ મુદ્દિ-રદિ કરવી પ્રકાશકની કૃપાજીન-છે.
૪. શ્રીમદ્ભગવાદગીતાના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ જોઈ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમનાં તરફથી માસિક વા. પત્ર મેલશે તેમને વધારે નોંધવરે આ માસિક-મોકલવામાં આવશે.
૭. કાંઈ ખસુ નામતની અંબર મેંજાવતી હોય તો જન્મજનને સાર દિશીટ બિયવી, તે વિના જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં નહેરે અંબર છપાવતી હોય કે લેખનિષ્ઠ લેખવાવા હોય તેમજ પ્રકાશકને લખવું જાણવા મંલવું.

પુષ્ટિક્ષિત્સુધાકાર્યાલય,
મહારાજનો, બોમ્બાઈ.
સુલેશ્વર, મુંબાઈ.

પ્રકાશક.

॥ श्रीवल्लभाचार्यविरचितनह्यसूत्रश्रीमद्भाष्यम् ॥

एवं स्वप्नस्य मिथ्यात्वं प्रसंगाज्जीवस्य विपरीतज्ञानोत्पादकमज्ञानं निरूप्य सुषुप्तौ केवलमज्ञानं निरूपयतुमज्ञानस्यानस्तमाभावौ निरूपयति, एवं श्रूयते, कौशीतकिप्राप्तये नाडीरनुक्रम्य तामु तदा यवति यदा मुप्तः स्वप्नं न कञ्चन पश्यति अयास्मिन्प्राण एवैकया भवतीति तथा बृहदारण्यके प्राप्तेनात्मना संपरि-
-पक्तो न बाह्यं किञ्चन वेद नान्तरमिति,

तत्र संशयः, स्वप्नवत् सुषुप्तौ प्रपञ्चसृष्टिं प्रापिकीमपि भगवान् करोति नवेति, काठकश्रुतौ सुषुप्तौ सृष्टिनिर्माणं श्रूयते, विषयश्रुतौ दर्शनाभावमात्रं चेति संशये गमकं, तत्र य एवं मुप्ते जागर्तीत्यतिकाठके जीवस्वापमात्रे भगवत्कृतसृष्टेकृत्वा-
-त्कौशीतकिप्राप्तौ न किञ्चन पश्यतीत्यत्र दर्शनमात्रनिषेधात् । न बाह्यं किञ्चन वेद नान्तरमिति च बृहदारण्यके आगरणस्वप्नप्रपञ्चयोरविशेषेणादर्शनकथनात्सुषुप्तानापि प्रपञ्चनिर्माणमस्तीत्यवगच्छ्यं, ततश्च कस्यामप्यवस्थायां प्रपञ्चव्यतिरेकामानान्मु-
-क्तापि स्यात्, स्वाप्ययसंपत्प्योरपेक्षाज्ञानमात्रविशेषात्सति संपद्य न विदुः सति संपद्यामह इति, तस्माद्वास्तवसंपदोर्विद्यमानयोरपि यथा ज्ञानामात्रादग्रहणमेवं प्रपञ्चस्यापीत्येवं प्राप्तं चक्ष्यते,

तदभावो नाडीषु तच्छ्रुतेरात्मनि च ॥ ७ ॥

तस्य स्वप्नस्य अभावो नाडीषु, तथा आत्मनि च, कुतः, तच्छ्रुतेः, प्रपञ्चा-
-भावश्रुतेः, 'कामनया हि प्रपञ्चं कामं कामं पुरुषो निर्ममाण' इति काठकश्रुतेः, सुषुप्तावस्थायामकामत्वरूपश्रुतेः, बृहदारण्यके तद्वा अस्यैवदात्मकाममाप्तकाममका-
-मरूपमिति, नाडीषु आत्मनि चेतिप्रवणात् सुषुप्तिर्हि सा इति सूचयति, तथाहि, हिता नाम स्वप्ननाम्यः पुरीतत्यन्ता इदयदेश्चाद्यादेश्चवर्तिन्यः, पुरीताति इदय-
-वेष्टनं, इदयदेश्चस्तु जीवस्येन्द्रियाणां स्थितिः, तत आम्नेन्तरः परमात्मा तत्र निद्रया भगवच्छ्रुत्या बहिर्दृष्ट्याच्छादने तामु पात्यते तदा स्वामिको भगवच्छ्रीळां पश्यति तत्राप्याच्छादने ततः प्रत्यक्षस्य पुरीतस्समीपे नाडीमान्तमामे गाढसुप्तौ ज्ञानरहितः, क्रियाशक्त्या अन्तर्भगवन्तं वा प्रविवक्षति बहिर्नाडीषु समायासि, अत एव बृहदारण्यकवृष्टे यत्र सुप्तौ न कञ्चन कामं कामयते न कञ्चन स्वप्नं पश्यति वा वा अस्यैता द्वितानाम नाक्य इति, अत यत्र सुप्तौ न कञ्चन कामं कामयते, न कञ्चन स्वप्नं पश्यति तद्वा अस्यैवदात्मकाममाप्तकामरूपं तथवा मियया क्षिया

सम्पारेष्वक्त इति नाडीपरमात्मभेदेन, सुपुष्टिस्तु मयत्र ज्ञानशक्तेः सर्वयातिरोधानात्, तस्मात् सुपुष्टौ न स्वमसृष्टिः ॥

केचिच्च, तपत्रैतत्सुप्तः समस्तस्संप्रसन्नः स्वप्नं न विमानात्यासु तदा नाडी-
सृष्टौ भवतीति, ताभिः मत्पवसृष्य पुरीतति श्रेते इति, तासु तदा भवतीति च,
य एषोन्तर्हृदयाकाशस्तस्मिञ्छेत् इति, सदा सौम्य तदा संपन्न इत्यादीनि दहर-
दृष्टवालाकीय-वालाकीयेषु वाक्यानि तपन्यस्य अत्र नाडीपुरीततत्परमात्मानः पर-
स्परापेक्षाविहिणः सुपुष्टौ जीवस्य स्थानत्वे भूताः, अतः परस्परसापेक्षा एकस्येति
सन्देहे नाशः, यदिसापेक्षपक्षोर्गीक्रियते तर्हि त्रीष्टियवद्विकल्पापावात्पक्षे
वाचापक्षे, न च नाडीषु सृष्टः पुरीतति श्रेते, य एषोन्तर्हृदयाकाशस्तस्मिञ्छेते,
इत्येकविमर्त्यैकार्यत्वाद्विकल्पोऽप्युत इति सांप्रतं, हेतोः साधारणत्वात्, प्रासादे श्रेते
पर्यङ्क श्रेते इत्यादौ नानार्थत्वसमुच्चयोरप्येकविमर्त्यैकत्वदर्शनात्, तासु तदा भवति
यदा सुप्तः स्वप्नं न कञ्चन पश्यति, अथास्मिन्माण एवैकधा भवतीति कौशीतकि
श्रुतौ नाडीप्रक्षणागोराधारयोः समुच्चयप्रवणत्वात्, प्राणशब्दवाच्यं प्रक्षाम, यत्र केवल-
नाश्वः सुपुष्टिस्थानमृतांस्तत्रापि नाडीद्वारा प्रक्षेपस्थानमिति सांप्रतं, अयं द्वारत्वे
सप्तम्याः का गतिरिति चेदङ्गाद्वारा समुद्रं गन्तुर्गंगा यथा संधारस्थानं तद्वदय
गतिः, ततो नाडीप्रक्षसमुच्चये न बाधकं, तथा पुरीतद्वक्षसमुच्चयः, योन्तर्हृदय
आकाशस्तस्मिञ्छेत् इत्युपक्रमे पुरीतति श्रेते इति निरूपणात्, दहराधिकरणे प्राप्तेऽं
हृदयाकाशात्मकं द्रव्यं हृदयं वेष्टनं पुरीतत् तदाहृदो हृदयाकाशो यथा प्राकारावृत्तं
नगरं, तथा च हृदयाकाशे जयनात्पुरीततोपि समुच्चयो जातमाय एव, तस्मा-
त्सुपुष्टिच्छानं प्रक्षेप नाडीपुरीततोद्धारवैवेत्याहुः ।

नाडीसमुच्चयं तत्र नाडीकुर्मः सुवेष्टकात्,

एकवाक्यगतत्वाच्च स्वीकुर्मो हि पुरीततः ।

वृद्धदारण्यके ज्योतिर्वाक्षणे, यत्र सुप्तो न कञ्चन कामं ज्ञायते न कञ्चन
स्वप्नं पश्यति ता वा अस्मैवा हिता नाय नाश्व इत्यत्र नाडीषु स्वापक्यनात्,
अथात्र सुप्तो न कञ्चन कामं ज्ञायते न कञ्चन स्वप्नं पश्यति तद्वा अस्मैवादात्म-
का-मासकामप्रकामं २२५ तपथा भिषया क्षिपा संपरिष्वक्त इत्यत्र परमात्मानि
स्वापक्यनात्, अनेवमङ्गीकारे शब्दात् पूर्वोक्तव्यवच्छेदेन श्रयमाणस्य मुष्णवाक्या-
भ्यासस्य विरोधाः, अभ्यासप्रकृतेऽप्येदो निर्बलीकं सुपुष्टिच्छानमेव, योपन्तो
मातृ चिकन्त्यं सुप्तपन्तो तं, निर्दृष्टमाश्रुरिति, ताभिः मत्पवसृष्येत्युक्ते नाडीषु

सर्पण इषार्यादपि विकल्पाशेष, तथा च कौशीतकीये अयास्मिन्माण एवेत्यत्रापि
विकल्पिकार्यवाचकायशब्दः, आनन्तर्यार्थकत्वेपि नास्माकं बाधो यतः पूर्वापर-
भावस्य तत्र सिद्ध्या पूर्वसामयिकमुपुत्तेर्निष्प्रसूहत्वात्, उत्तरसामयिकमाण
एवयस्यापि भगवदिच्छातः प्रत्यक्सर्पणेन प्रयत्नाभावं विनैव सिद्धेश्च, अभ्यास-
सिद्धयेदादेव नाटीषु स्वापनाशये द्रष्टव्यतिषेपसिद्धेर्नाप्रतिषेप इति शङ्कनीयं, इत-
रयाऽभ्यासमेदवैयर्थ्यापातात्, तथा च मुपुष्टपुष्टरकाष्ठिकस्मृताभावि कदाचित्सुखं
स्वापविशेषणत्वेन भासते कदाचिन्नेत्यपि संगच्छते, अथ नाटीषु स्वापे प्रपञ्चदर्श-
नापक्षिरिति चेत् मुपुष्टौ कामाभावकथनेन मनसो लयनिश्चयात् करणविरहान्मा-
यिकत्वेन करणकथनेन च बाधस्य च न दर्शनापातात्, तस्माददर्शनाभावीयापि
न सत्संपत्त्यपेक्षा, किञ्च यदि मुपुष्टिद्वैविध्यं नाभिमेयात् तर्हि तदभाव आत्मानि
तत्पुष्टेरित्येव वदेत् मूलकार, एतावतैव द्वैतदर्शनविरहपाप्मसम्भवाभावयोः
सिद्ध्या नाटीवकारयोर्निर्देशस्य वैयर्थ्यात्,

तस्मात्सिद्धमिदं स्वप्नं नाटीनां परिचर्त्तने ।

तासां वै प्रांतमोगेहिमुपुष्टिस्तु पुरीतवः ॥

पुरीतदंतर्द्वये संपत्तिद्वारे सति ॥

नन्वेवं सति ग्रीहियनवददोषा विकल्पे प्रयच्छन्ति, तथाहि, प्रामाण्य-
परित्यागः, अप्रामाण्यस्वीकारः परित्यक्तप्रामाण्यस्वीकारः, स्वीकृताप्रामाण्यपरि-
त्यागभेतिचत्वारो दोषाः, ग्रीहियवक्तव्यकोटिभेदेनापौ, यथाहुः, एवमेवाददोषापि
यद्वीहियवक्तव्ययोः। विकल्प आभिस्तस्त्र गतिरन्या न विद्यतइति, एवं ब्रह्मनाटी-
काव्यकोटिन्यामपौ दोषा इति चेदत्र वदामः, किं प्रामाण्याप्रामाण्ययोस्त्वरूप-
मिति विचारणीयं, किं प्रामाण्यं नाम सदर्थबोधकत्वं, अप्रामाण्यं नामासदर्थबोध-
कत्वं ॥ १ ॥ आहोस्विद्वोधकत्वं प्रामाण्यं, अवोधकत्वमप्रामाण्यं ॥ २ ॥ उतानु-
कत्वं प्रामाण्यमननुष्ठापकत्वमप्रामाण्यामिति । सत्र नाद्येन वाक्यद्वयेनापि सदर्थबो-
धस्य आयमानतया तत्प्रागस्याभावेनासदर्थबोधकत्वस्य क्वाप्यनंगीकारेण तत्कृत-
दोषाणामश्रमाभावात्, अथ एव न द्वितीयेन, नापि तृतीयेन, वाक्यद्वयस्यापि
सिद्धार्थपरतया अनुष्ठापकत्वस्याभावेन त्याग्यत्वस्य तत्रायोगात्, अननुष्ठाप-
कत्वस्य सर्वसमत्वनेन विकल्पानंगीकर्तव्यतेऽपि कुर्यतया तत्र पर्यनुयोगानवकाशात्,
तस्मादुक्तं पुनः ॥ ६ ॥ २ ॥

इति तृतीयाध्याये द्वितीयपादे द्वितीयाधिकरणम् ।

શ્રીમદમિકુમારકૃતમત્તિહંસઃ ।

આપાંતર.

શ્લોક.

નમ્ર પિતૃપદાબ્જનેતી, રેણુ જેના પ્રસાદથી,
ચરિતોને મળી ભક્તિ, યજી કુમાર્ગમોહિની.

આચાર્ય.

મત્રાચાસન વૈદિક તાંત્રિક દૃક્ષાર્ચનાદિ મર્ચાદિ,
સ્પર્શ નવ, ને ખેલે નિજ ભક્તે, તેદિ સર્વસ્વ.

અર્થ—મત્ર, ઉપાસના, વૈદિક તાંત્રિક દૃક્ષા, પૂજા, વિધિ, વિચારે ને પ્રભુને સ્પર્શ કરી ચકતાં નથી, અને ને નિજ ભક્તોની સાથે ખેલે છે, તે પ્રભુ માફ સર્વસ્વ હો.

શંકા—આવું નવાઈ જેવું શું બોલો છો? શું પુરુષોત્તમ મત્ર, ઉપાસના, વેદ અને તત્ત્વોની દૃક્ષા, પૂજા, વિધિ વિચારેથી અપ્રાપ્ય છે?

ઉત્તર—નવાઈ જેવું તો મફત તો. સાંકડા પુત્રમાં પહેલા દેહમાં જેવા તને તો આ સંભવિત જ્યુ લાગે. જ્યુ વિદ્યોત્તે એમાં નવાઈ જેવું કશું નથી, કારણકે અનેક પ્રમાણોથી એ વાત પ્રથમથી જ સિદ્ધ થયેલી છે. તે નીચે પ્રકારે—“આ આત્મા પ્રવચનથી પ્રાપ્ય નથી, પુરુષથી પ્રાપ્ય નથી, મદુ અરણ્યથી પ્રાપ્ય નથી, જેને એ આત્મા વરે છે તેનાથી જ એ પ્રાપ્ય છે” એ કૃતિમાં “જેને” એમ સામાન્યપણે કહ્યું છે, અને આગળ ચાલતાં પુરુષોત્તમના અંગીકાર માત્રથી જ પ્રાપ્ય છે એમ કહ્યું છે, તેથી પ્રવચન, પુરુષ, મદુ અરણ્ય વગેરે સ્વદેશવતઃ આત્મીયપણાથી ભગવદંગીકાર વિનાની સર્વ સાધનોનું સૂચન કરેલું છે એમ સમજાવ્ય છે; મારે જન્મકૃતિથી બનતાં સર્વ સાધનોથી પુરુષોત્તમ અપ્રાપ્ય છે એમ કહેવું બ પડશે. તેમ જણી પૂર્વે જન્મના ચપ્પો કલ્પે જ્યુ પ્રભુપ્રાપ્તિમાં એમ લાગતો નથી એમ પણ પ્રાપ્ત થયું જ. “વરે છે” એમ કહેવાથી સમજાવું કે જેમ કન્યા પોતાના કનિષ્ઠ તને જ સ્વપતિ તરીકે વરે છે, અથવા વર પોતાની કનિષ્ઠ સ્ત્રીને જ સ્વસ્ત્રી તરીકે વરે છે તેમ ભગવાન-પુરુષોત્તમ-પોતાના ઘણ તરીકે આત્મીયપણાથી અંગીકાર કરે છે, અને જેમ વર્ષા ખજી તે સ્ત્રીના બીજા પુત્રમાં વિનિયોગ થતો નથી, તેમ આ પ્રભુએ વરેલા જન્મને જ્યુ અન્ય વિનિયોગ થતો નથી, એમ સમજાવ્ય છે. જણી જેમ વરણ પહેલાં કનિષ્ઠ સ્ત્રી વર પક્ષે કરે તે કનિષ્ઠ જ્યુ બધી યજાતું નથી, તેમ પ્રભુ ક્યા જન્મને વરે તે જ્યુ બધી યજાતું નથી. આવો પ્રકાર દેવાથી, યજ્ઞોમાં વિધાન કરેલી નિયમોના રૂપ તરીકે જેમ સ્વર્ગ વગેરેની પ્રાપ્તિ વાપ છે, તેમ યજ્ઞોમાં વિધાન કરેલી અમુક ક્રિયાઓ કરવાથી પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ વાપ છે, એમ કહી યજાતું નથી; કેમકે માગ વગેરે આપણે સ્વકૃતિથી કરી ચકીએ છીએ, જ્યુ ભગવાન જાણે વરણ ક્યાવનું એ કનિષ્ઠ આપણુ દાસની વાત નથી.

(૧) નાયમાતમા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેષવા ન પદુતા મૃતેમ ।

યમેવૈવ વૃણુતે તેન સમ્પદઃ ॥

શંકર—યથાક્રિયામાં છન્દ વર્તેને હિંચાને (નિમિત્તથી) જેમ હોમ થાય છે, અને એવી રીતે નિમિત્તજ્ઞાથી છન્દાદિના સંબંધ થાય છે, તેમ પુરુષોત્તમને હિંચાને કઈ કરવાથી પુરુષોત્તમનો સંબંધ કેમ ન થાય ?

ઉત્તર—એનો ઉત્તર સાંભળ. “સર્વને ‘વશ કરવાર, સર્વને નિયમમાં સંભાર’ વગેરે સ્મૃતિઓથી, તેમજ “‘દેવ, અન્નર, મનુષ્ય, વસુ, વર્ષર’, વગેરે મુકુંદ ભગવાનના ચરણનું ભજન કરે તો જેમ આમાં ક્રમીય થયું તેમ તેનું પણ ક્રમીય થાય, ” વળી “હે ‘રાજા’, અત્યંત સર્વ તરફ વિદ્યાવશેષ ધનિષ્ઠવાન એવો કોણ હોય કે જે ઉત્તમોત્તમ દેવતાઓથી એવવા શોભ મુકુંદભગવાનના ચરણકમલનું ભજન ન કરે ? ” વળી “હે ‘પાપી’, જે પાપ યોગિ વાક્યા ઓળી, વંચો, તથા મરો છે તે પણ મારો આધ્યક્ષ કરે તો પરામર્થને પામે છે ” વગેરે સ્મૃતિઓથી આશ્રિત થાય છે કે જીવમાત્રના ભગવાન પતિ છે, અને સ્ત્રીઓને સ્વપતિ ભજન જેમ ઇષ્ટ છે અને ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે, તેમ જીવમાત્રને ભગવદ્ભજન ઇષ્ટ અને ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે, એમ તારે સર્વથા અંગીકાર કરવું જ પડશે. એ ‘ભગવદ્ભજન’ અભ્યુદિસ્ય છે, એમ સાત્ત્વમાં કહ્યું છે. એમ હોવાથી ભગવાનની આદ્ય તેમના નામ મંત્રાદિક પણ સર્વ જીવોને સમાન-સરખાં જ આપનાસ્માનના પડશે.

હવે સાંભળ એથી ઉદ્યું જ મંત્રતાત્ત્વમાં તો એમ કહ્યું છે કે રામમંત્ર અને એ મંત્રના અધિષ્ઠાતા દેવતાનું ભજન તો કોઈ જીવના મિત્રતરફે કામ કરે છે, અને કોઈને દુસ્મનની ગરજ સારે છે, કોઈને સિદ્ધ છે અને કોઈને આધ્ય છે. તેમજ ગોપાલમંત્ર અને ધૈર્ય ઝીલ મંત્રો અને તેમના અધિષ્ઠાતા દેવતાનું ભજન કોઈના મિત્ર, કોઈના દુસ્મન, કોઈને સિદ્ધ અને કોઈને આધ્ય છે. હવે આપણે કંઈ સ્મૃતિ-સ્મૃતિઓના પ્રમાણેથી કહી મના કે પુરુષોત્તમ તો સર્વ જીવમાત્રને સમાન છે, અને આ મંત્રોના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓને પુરુષોત્તમ માનીએ તો તેઓ પણ સર્વ જીવમાત્રને સમાન હોવા જોઈએ, પણ તેમ તો છે નહિ, તેઓ તો કોઈ જીવના મિત્ર અને કોઈના દુસ્મન છે, મારે તેમને પુરુષોત્તમથી ભિન્ન, માત્ર વિશ્વરૂપ જ, માનવા પડશે, તેથી એમ પ્રાપ્ત થયું કે જ્યાં મંત્રના કોઈથી પુરુષોત્તમનો સંબંધ થયો નથી, પણ વિશ્વવિસ્તરોનો જ સંબંધ થાય છે.

શંકર—મંત્રતાત્ત્વ વિધિ પ્રમાણે ભજન કરું હોમ તો સર્વને ઇષ્ટ જ થશે છે, તેથી મંત્રોના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓને વિશ્વતિ માનવાનું કંઈ કારણ નથી.

(૨) સર્વસ્ય વર્ણા, સર્વસ્ય દેશાતઃ ॥

(૩) દેવોઽસુરો મનુષ્યો વાં વક્તો ગમ્યર્થં પથ વા ।

મજ્ઞમ્મુકુન્દચરણં સાક્ષિમાન્ સ્પાદયતા વયમ્ ॥ મા. ૯-૩-૧૯

(૪) કોતુ રાક્ષાભિદ્વિપચામ્મુકુન્દચરણામ્મુજમ્ ।

જ મજેત્સર્વતોસુત્યુરુપાસ્યમમરોચ્ચમૈઃ ॥ મા. ૧૧-૨-૨.

(૫) મૌહિ પાર્થ મ્યપાધિત્વ યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોજયઃ ।

ભિયો વૈરુપાસ્તયા શુદ્ધાસ્વેઽપિ વામ્થે પરં વતિમ્ ॥ યો. ૧-૬૨.

એ વિદ્યક્ષત્રાએ કરીને પુરુષોત્તમ તો માત્ર ભક્તિને જ અધીન છે તે તીચેના અને એના જેવા બીજા સહસ્ર વાક્યોથી સાબિત થાય છે. ભગવતમાં કહ્યું છે કે “મારા સાધુ ભક્તો વિના મારા આત્માની કે આત્મતિથી લક્ષ્મીની પણ હું કમળ રાખતો નથી, કેમકે એ ભક્તોની પ્રસન્નતિ હું જાહુ.”

“જેમો” દર, આગર, પુત્ર, આપ્ત, પ્રાણ, વિત્ત, આ શેક પરચોક છોડી મારે શરણે આવ્યા, તેમને હું કેમ છોડું ? “જેમ” સંસ્કૃતિમાં સત્યક્રિને વસ કરે છે તેમ સમદષ્ટિવાન મારામાં સંબદ્ધ લક્ષવાન સાધુ પુરુષો ભક્તિથી મને વસ કરે છે. “દેવ દાનવપુત્રો, દ્વિબાણુ, ત્રિપિણુ, સદાચાર, બહુ જાણવાપણું, દાન, તપ, યજ્ઞ, શ્રોત્ર, વ્રત, એ સર્વે મુકુંદ ભગવાનને વસ કરવાને બચ નથી. દરિ તો નિર્મલ ભક્તિથી જ પ્રસન્ન થાય છે, બીજું સર્વ તો રંગમાત્ર છે. “હું એક ભક્તિમાત્રથી જ માથા હું” “જ-જેને ભગવાન ભક્તિથી જ પ્રસન્ન થયા હતા.” આવાં સર્વે વાક્યોથી સમજતું કે પુરુષોત્તમ તો માત્ર ભક્તિને જ અધીન છે; અને તેથી મંત્રાપાસનાધીન દેવતાથી બિન્ન વિદ્યક્ષુ છે.

શંકા—મંત્રના અધિષ્ઠાતા દેવતાનું ભજન પણ (તિમાદ્વારા) વસ્તુતઃ પુરુષોત્તમનું જ ભજન છે, મારે મંત્ર વગરેને પણ પુરુષોત્તમનો સંબંધ થાય છે, તેથી તે પણ ભક્તિરૂપ જ સમજવાં.

ઉત્તર—અરે ! ધોળી માટીવાળું માણી તે કંતરને મન છાશ, તેનું તારું બોલવું છે.

શંકા—કેમ વાકે ? મેં શું બોલું કહ્યું ?

ઉત્તર—સાંભળ, શીખ્દભાગવતમાં, એકલ્લ રકથમાં કહેવે શીકૃષ્ણને પ્રથમ કથો, ત્યારે શીકૃષ્ણે પૂનર્માર્ગનું નિરુપ્ત્ય કર્યું અને પછી “ભગવાનતી” મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી ચક્રવર્તિ રાજ્ય, મંદિર નાંધવાથી ત્રણ સુવસ્તુ રાજ્ય, પૂજા વગેરે કરવાથી અલોક અને એ ત્રણેથી એટલે પ્રતિષ્ઠા, મંદિર અને પૂજાથી મારા સરખા એકધર્મને પામે છે.” એમ નિરુપ્ત્ય કર્યું, એમ એક એકવું બહુ શ્લ અને ત્રણે સામય કરવાનું બહુ શ્લ નિરુપ્ત્ય કરીને કહ્યું કે “નિરપેક્ષ ભક્તિયોગથી મને જ પામે છે, એ પ્રભાણે જે માફ પૂજન કરે

(૧) યે વારાગારપુત્રાસપાણાન્ વિષ્ણુમિમં પરમ્ ।

હિત્વા માં શરણં પાતાઃ કર્ષં તાંસ્ત્યક્તુમુત્સહે ॥ મા. ૯-૪-૬૫

(૨) મયિ નિર્બંધહૃદયાઃ સાધવઃ સમદર્શિનઃ ।

યથો કુર્ષન્તિ માં મય્યા સરિત્થયઃ સત્પતિ યથા ॥ મા. ૯-૪-૬૬

(૩) માડલં દ્વિજત્વં દેવત્વમુપિત્યં યાડધુરાત્મજાઃ ।

પ્રીયનાય મુકુન્દસ્ય મ કૃતં ન લુપ્તહતા ॥ મા. ૯-૭-૫૧

મ વામં ન તપો નેમ્યા ન શૌચં મ યંતામિથ ।

પ્રીયતેડમલયા મલયા દુરિતમ્પદ્મિદમ્પતમ્ ॥ મા. ૯-૭-૫૨

(૪) મય્યાડહમેકયા પ્રાણઃ ॥ મા. ૧૧-૨૪-૨૧

(૫) મલયા મુતોયં મગંધાન્ ગઝયૂષપાય । મા. ૯-૯-૨

(૬) પ્રતિષ્ઠયા સાર્વભૌમં સપ્રમા મુવનત્રયમ્ ।

પૂજાદિના પ્રજ્ઞલોકં ત્રિમિર્મસાર્દિતામિયાત્ ॥ મા. ૧૧-૨૭-૫૨

(૭) મામેષ નેરપેક્ષેણ ભક્તિયોગેન્ન વિન્દતિ ।

ભક્તિયોગં સ ભમત ઇયં યઃ પૂજયેત મામ્ ॥ મા. ૧૧-૨૭-૫૩

તે ભક્તિને મેળવે છે. "અર્થ" "મને જ" એમ નિશ્ચયાત્મક "જ" વાપરવાથી પ્રથમ તત્વાનેથી પૂર્ણતાના શક્યતા બિન્ન ભક્તિમોખનું શક્ય સ્વપ્રાપ્તિ-પ્રશ્નપ્રાપ્તિ કશું, તેથી શક્યનેથી પણ પૂર્ણ અને ભક્તિના સ્વરૂપનો ભેદ સ્પષ્ટ પ્રાપ્ત પડે છે. તેમજ "મારૂં પૂર્ણ" કરે તે ભક્તિને મેળવે છે" એમ કશું તેથી "પૂર્ણ" સાધન, અને "ભક્તિ" તે શક્ય એમ સિદ્ધ થાય છે, તેથી પૂર્ણ વગેરે ભક્તિથી બહાર છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. ભગવત્સ્વરૂપથી બિન્ન શક્ય આપનાર કર્મ અથવા જ્ઞાનને ભક્તિ કરી શકાય નહિ. 'ભગવત્સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ' એ શક્ય તે ભક્તિનું જ, અને ભક્તિનું જ વિના બીજું શક્ય હોય નહિ. મોટે પૂર્ણાક્રિતે ભક્તિ કરી શકાય નહિ, એ નિરુપણ કરવાને માટે જ "મને જ" એમ ઉપર કશું; એમ ન હોય તે પૂર્ણપ્રકરણમાં એના નિરુપણની જગત ન હતી.

વળી ભક્તિસાધ્ય શક્ય (ભગવત્સ્વરૂપપ્રાપ્તિ) બીજા કસાથી, કર્મ, મંત્ર, પૂજા, જ્ઞાન વગેરેથી સિદ્ધ થતું નથી, અને એ કર્મ વગેરેનું શક્ય તે ભક્તિ કરતાં કરતાં વચમાંજ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તેથી સાક્ષિનીમાં કશું છે કે "જે કાંઈ કર્મથી, તપથી, જ્ઞાનવૈરાગ્યથી યોગથી, યનધર્મથી અને બીજા એમ કોઈથી પ્રાપ્ત થાય છે તે સર્વ મારા ભક્તિમોખથી મારો ભક્ત શીધ પ્રાપ્ત કરે છે" એથી એમ પણ શકિત થાય છે કે ભક્તિનો કષ્ટતાજ નેવો સ્વભાવ છે. આમજ "સ્વર્ગ", મોક્ષ, મારૂં અક્ષરપ્રાપ્ત વગેરે જેની ક્ષમિત હોય તે પ્રાપ્ત કરે છે" એમ કહેવાથી પણ એજ શકિત થાય છે કે ભક્તિનો સ્વભાવ કષ્ટતાજ નેવો છે. આ સર્વ કહેવાથી એમ પ્રાપ્ત થતું કે ભક્તિ જ કરતી, બીજું કશું કરવાની જગત નથી.

"જાન", તત્, તપ, હોમ, જપ, સ્વાધ્યાય, સંયમ, અને એવા બીજા વિવિધ પ્રકારના શુભ કોઈથી કૃષ્ણમાં ભક્તિ સાધ્ય થાય છે" એ વાક્યથી એમ સાક્ષિત થાય છે કે મંત્ર, જપ વગેરેને ભક્તિ ન કહેવાય. ભગવત્પ્રાપ્તિને અર્થ કરતી ભગવત્પૂર્ણ ભક્તિ કહેવાય કે નહિ એ જાણના નિરાસ કરવાને માટે ઉપજા જ વાક્યમાં એવી ભગવત્પૂર્ણને ભક્તિનું સાધન કશું. મારે હોકમાં અથવા સાક્ષમાં દેવકે જન્મ્યાએ એવી સાધનરૂપ પૂર્ણને મારે ભક્તિ સંજ્ઞ વાપરો હોય તે તે આધ્યારિક સમજાવે. "એ પ્રમાણે જ મને પૂરે તેને ભક્તિમોખ પ્રાપ્ત થાય છે" એ વાક્યમાં "મને પૂરે" એ શબ્દોથી પૂર્ણનો વિરમ પણ પ્રકોચ્ય છે એમ ન કહેવું, વિશ્વિત પણ ભગવત્સ્વરૂપ છે તેથી વિશ્વિતની પૂર્ણ પણ "મારી પૂર્ણ" એમ કશું, તેથી અર્થ "મારૂં-મને" એ સંજ્ઞ વિશ્વિતપરતે સમજાવે. પ્રકોચ્યમરતે હેવામાં જે નાથ આવે છે તે મંત્રસાક્ષના પ્રકરણમાં કહી અથા હોય. અથવા અન્યજગતી અપેક્ષા વિના ભગવત્ભાવના કરી હોય તે અંતઃકરણમાં તથા પૂર્ણ-ભક્તિમાં પ્રકોચ્યની આવેશ પણ થાય એમ પણ "મારૂં મને" સંજ્ઞથી સમજાવું, એમ હોવાથી જ એવી આવના હોય તે જ પૂર્ણ ભક્તિરૂપ જ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧) યત્કર્મમિર્યત્તપસા જ્ઞાન-વૈરાગ્યવત્સ્ય વત્.

યોગેન જ્ઞાનધર્મ્યે-એવોમિતિતૈરપિ.

સર્વ મન્નકિયોગેન મન્નકા. સમતેજ્જસા || મા. ૧૧-૨૧-૩૨

(૨) સ્વર્ગાપવર્ગ મદ્યામ કયાશિયપિ વામ્હતિ. || મા. ૧૧-૨૧-૩૨

(૩) જ્ઞાનમત્તત્તપોહોમજ્જપસ્વાધ્યાયસંયમૈઃ.

એવોમિતિવિવેચ્યાન્મયૈઃ કૃષ્ણે મત્કિર્દિ સાર્વતે ||

મત્સંગનિર્ણય.

કૃપાપીયુષપારાવર મીઠશિખપ્રભુએ અંગીકૃત છવો ઉપર ક્યા વિચારીને સાંપ્ર-
દાયિક નિમ્નક મનેતિ સ્પષ્ટ અને સરલ બાધામાં નિષ્પન્ન કરનાર અનેક અન્યો પ્રકટ કર્યા
છે; એ અનુભવીઓને વિદિત જ છે. અત્યાર સુધીમાં તેઓમીના સખમંત સુવા સો નાના
મોટા અન્યો પ્રકટ થઈ ગયા છે; પરંતુ અપ્રસિદ્ધ સાહિત્ય તરફ જ્યારે દષ્ટિ કરવામાં આવે
છે ત્યારે જાણીમા વિના નથી રહેતું કે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલું સાહિત્ય તો માર જોઈ અનુર્થ
ભાગ જ છે. તેઓમીના અન્યોનો પરિચય કરાવવો અને તેને માટે પ્રસન્ન કરવી એ કાર્ણ
જ્યસામર્થની સીમાથી દૂર છે એટલે તે વિષે જ્ઞાન જ ઉચિત માનીને તેઓના વચના-
મૂલનું પાન ભગવદ્વચો કરો એટલી વિનંતિ કરું છું.

યયા જલં તુ પ્રસૂતં સર્વત્રૈવ ચ વિષ્ટતિ ॥

અત एव प्रयत्नेन लभ्यते स्वनादिना ॥૧॥

प्रयत्ने तारतम्यं च दृश्यते भूमिभेदतः ॥

कचिच्छीघ्रं प्रकटयति कचित् कालेन भूरिणा ॥૨॥

यत्नेन कृपयाप्यादितडागादिषु लभ्यते ॥

कचिषુ यत्नधिरदेष्यति नद्यादिषु स्वतः ॥૩॥

उभयप्रापि यस्त्यक्ता सर्व तत्रૈવ વિષ્ટતિ ॥

तस्य तत्सुखं तत्र कुपે કચિત્ ભ્રમોઽપિ હિ ॥૪॥

नद्यादिषु स्वतः पानमध्यमेनૈव सायते ॥

यो न વિષ્ટતિ તદેષે પરિત્યજ્ય ચઢાદિકમ્ ॥૫॥

मवेत्तदुपयोगाय घटादिस्थितमेव હિ ॥

તત આનીતમપ્યેતયોગ્યે પાત્રે ચ વિષ્ટતિ ॥૬॥

तत एव समस्तानामुपयोगः પ્રસિદ્ધયતિ ॥

ભાવાર્થ:—> વિષયનું આ અન્યમાં પ્રતિપાદન કરવાનું છે, તે વિષયને સ્પષ્ટ રીતે
અનુભવવા માટે આવેલાં જાણનાં ઉદાહરણનું ૧૫ પ્રકારથી વિસ્તારપૂર્વક અન્યમાં વિવેચન
કરે છે. પ્રથમ દર્શનના સર્વ અંશો જાતલીને પછીથી પ્રસ્તુત વિષયનું તેની સાથે સામ્ય
નિર્દેશીને સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવશે.

૧. મીઠશિખપ્રભુપરચુનાં કેટલાક અપ્રસિદ્ધ અન્યો મારા અનુભવપર્યાયજી એક મિત્ર પાસે
દક્ષિણેશ્વર થયા અને તે ધણી જ કપાયેલી ઢોલાથી તેનો જુનું શિશુનવાદ કરીને અત્ર આવવામાં
આવે છે.

કોણે રહ્યું.

જલ્દી સર્વ રસ્સે પ્રસારેલું છે અને સર્વ રસ્સે રહે છે. એથી જ ખતન (ખાદ્ય) વગેરે પ્રમત્તનને પ્રાપ્ત થાય છે. જલ્દી મેળવવા માટે કરવામાં આવતા પ્રયાસમાં કોઈક વિશિષ્ટતા રહેલી જોવામાં આવે છે, તે પૃથ્વીના ભેદથી. અર્થાત્ કદિન અને પોતી ભીનના પ્રમાણમાં ખોદવાનો પ્રયાસ વધારે જોડો અનુભવાય છે. કોઈ દેશોએ યોગ્ય પ્રમત્તનથી—જલ્દી જલ્દી પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈ દેશોએ ધણે સમય વીત્યા પછી જ પ્રકટ થાય છે. યોગ્ય પ્રમાણથી અર્થાત્ અંતરથી મહાર મહાર જોડવા જ મળતી ફવા, વાવ, તથાવ વગેરેમાંથી જલ્દી મળી શકે છે. કોઈ દેશોએ તો મહેનત વિના જ સ્વતઃ જલ્દી મળી શકે છે, જેમ કે નદી વગેરેમાં. દૂધ અને વાવ વગેરેમાં પ્રમત્તન-વધારે મહેનત છે, તથાવ વગેરેમાં મત્તન-મોડો થાય છે; તે મત્તને કોડીને જે નિરંતર નદી વગેરેના સમીપમાં જ રહે તેને વિના મને જલ્દી મળે અને ધણું સુસ્ત થઈ પડે. ફવામાંથી જલ્દી પ્રાપ્ત કરવામાં ધાંધક મળે જાય છે, પરંતુ નદી વગેરેમાંથી તો પરિશ્રમ વિના જ સ્વતઃ જલ્દી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જે પુરો પૂદ વગેરેના તાજ કરીને થયે વિના જલ્દી પ્રાપ્ત કરી શકે તેવા દેશમાંથી રહેતા, તેઓના ઉપયોગમાં ધાંધકમાં રહેલું જલ્દી આવે છે, તે જલ્દી થયે વિના જ. જે કે તે જલ્દી નદી વગેરેમાંથી લાવવામાં આવ્યું છે, પરંતુ તે મોઝ—ગુદ જતમાં હોય તો જ તે ખપમાં આવે છે. એથી જ અમત્ત જલ્દી ઉપયોગ સિદ્ધ થાય છે.

તથા ઘણા વ્યાપકત્વાત્સર્થેત્રિવિધિ વિષ્ટિ ॥૭॥

શાનિનાં વત્ત મયત્તેન પ્રકટીમવતિ સ્વતઃ

મુદેશે વ તથા કાલે સત્વાદાવલ્પવત્તતઃ ॥૮॥

અન્યથા મુપસા કાલે મયેનાવિર્મવત્ત પુનઃ ॥

ભાવાર્થ:—તેથી જ રીતે પ્રકટ થાય છે. કોઈ દેશોએ રહે છે. જેમ જલ્દી સર્વ રસ્સે રહે છે, તેમ જલ્દી સર્વ રસ્સે વ્યાપક છે. ધણે પ્રયાસ કરવાથી જેમ જલ્દી પ્રકટ થાય છે; તેમ ધણે પત્ત કર્યા પછી જાનીઓ સમગ્ર તે જલ્દી સ્વતઃ પ્રકટ થાય છે. કદિન અને પોતી પૃથ્વીના પ્રમાણમાં વધતો જોડો પરિશ્રમ જલ્દી માટે કરવો પડે છે; તેમ જ મળને માટે જલ્દી સારો દેશ અને સત્તપુજ વગેરે સારો સમય હોય તો યોડો પ્રયાસ વેઠવો પડે છે; અને દેશમય સારા ન હોય તો ધણે મય વીતે છે અને થયે જલ્દી ધણે જ રહે છે; ત્યાર પછી જ તે જલ્દી પ્રકટ થઈ જાય છે.

મક્તાનાં સ્વેચ્છયા કુળ્લો યસોદાંદિપુ નુલ્લગતઃ ॥૯॥

તત્તો માયેનાનયનં ન મયત્તોડસ્તિ કમન ॥

તપ્રાપિ યે ત્વક્કટ્ટાસ્તેપાં વિષ્ટિં સમિષૌ ॥૧૦॥

ભાવાર્થ:—દૂધ વગેરેનાં જલ્દી પેડે જાનીઓને પ્રકટ થતો પ્રમત્તનથી મળે છે, જેમ

૧. જલ્દી પ્રમત્તનમાંથી મળતું જલ્દી પ્રમત્તન હોવાથી સર્વ રસ્સે વ્યાપક છે. વાણ, પૃથ્વી વગેરે જલ્દી વ્યાપક છે, તેમ જલ્દી મળે સર્વ રસ્સે તે જલ્દી સર્વ પ્રમાણમાં વ્યાપક છે.

સિદ્ધ થયું. હવે ભક્તોને માટે નદી જંઘવત્ સ્વેચ્છાથી જ થી યશોદાજી વગેરે પ્રજાસ્થાનામાં પ્રકટ થાય છે, એમ નિરૂપણ કરે છે. જેમ નદીનું જળ સ્વતઃ છે, તેમ ભક્તોના ઉદ્ધાર માટે પ્રશ્ન પોતાની જ ધૃતિથી મી યશોદાજી વગેરેમાં આવશ્યકે પ્રાદર્શીત્વ પામે છે. તે પ્રકટ થયેલા પ્રશ્નને હૃદયમાં અથવા બહાર પધરાવવા તે પણ આવશ્યકી જ; તેમાં કોઈ જાહેરની પ્રયત્ન નથી. જેમ નદીનું જળ લેવામાં કૃપા વગેરે બીજા જાણીતાઓ નેટસો પરિશ્રમ નથી; તેમ જ નિર્જન-હૃદયનાર્થે પ્રકટ થયેલા પ્રશ્નને આવશ્યકી જ હૃદયમાં અથવા બહાર પધરાવતાં થોડો પણ પરિશ્રમ લાગતો નથી. તેમાં પણ ને કોઈકો ગૃહનો ત્યાગ કરીને નદીના સમીપમાં વેસે છે, તેઓને જેમ જળ સુપ્રાપ્ય છે, તેમ જેઓ ગૃહાદિકનો ત્યાગ કરીને અભ્યાસત થઈને રહેલા છે, તેઓનાં તો એ આવતમક પ્રશ્ન સંનિધાનમાં જ રહે છે.

જ્ઞાનિનાં વ્યાપકત્વેન હૃદયસ્યો બહિર્નદિ ॥

અતો ધ્યાનાદિનાં કશિત્ ધમસ્તત્ર ન વિષયતે ॥ ૧૧ ॥

યક્તાનાં ધાવરૂપેણ બહિરન્તથ તિષ્ઠતિ ॥

અમો ન તેપાં ધ્યાનાદિધમઃ કશિદપેક્ષિતઃ ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ:—આજ સર્વજ્ઞ વ્યાપક છે એમ માનીને જ્ઞાની કોઈકો અનેક સાધનો કરીને તેને પ્રાપ્ત કરે છે; પરંતુ વ્યાપકરૂપે આવનાથી પ્રશ્ન તેના હૃદયમાં પધારે છે, પણ બહાર પધારતા નથી. હૃદયમાં તો સર્વ સાક્ષી રૂપે વિરાજતા જ હોવાથી જ્ઞાની કોઈકોને બહુ શ્રમ કરવો પડતો નથી, અર્થાત્ ધ્યાનધારણ્યુપરિથી બહુ શ્રમની જરૂર તેઓને નથી, કેમ કે તેઓ જ્ઞાની થઈ ગયેલા છે. ભક્તોના પ્રશ્ન તો આવશ્યક હોવાથી આવશ્યકરૂપે બહાર અને બહાર મિશ્રાને છે. એટલે ભક્તોને જુદા ધ્યાન વગેરે કરવાનો કોઈ પણ ધમ નથી.

અવ્યક્તમાલના યે તુ જ્ઞાનિનસ્તે તુ દૂરગાઃ ॥

તેપાં ચેત્ કશિદાગત્ય પાયયેત્ પ્રાપ્યસે તદ્વા ॥ ૧૩ ॥

અતસ્તેપામન્યજોષાપાનતા સર્વદૈવ હિ ॥

ભાવાર્થ:—આજ અને હૃદયમાં રહેલા પ્રશ્નને ન ઝાઝાબતાં અવ્યક્તની આવના જે જ્ઞાનીઓ કરે છે, તે દૂર જનારા છે, અર્થાત્ સમીપમાં રહેલાં સુપ્રાપ્ય નદીકાંધને ત્યાંજે દૂર રહેવારા છે. તેઓને કોઈ જળ લઈ જઈને પાવ તો જ તેઓ જળ પ્રાપ્ત કરી શકે, નહિ તો નહિ. અવ્યક્ત વ્યક્તિમાર્ગ, અવ્યક્ત દિ-ગતિદુર્લભ ધર્મ્યાદિ અજગ્યાધ્યાનુસાર અવ્યક્તની આવનાવાળાઓને દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે, કોઈ તેઓને જ્ઞાન આપનાર મહે તો જ તેઓ કોઠે આવે. એ કારણથી તેઓ નિરંતર બીજા છવોને આધીન બનીને રહેવા લેાય છે.

મૃદસ્થિવાસ્તુ યે મક્તાસ્તેપાં સામિધ્યદૂષણાત્ ॥ ૧૪ ॥

અતો હરિર્યેષુ તિષ્ઠેષોગ્યેષુ સ્વજનેષુ હિ ॥

વત્સામિદ્યે સદા કૃષ્ણઃ સ્વોપમોગાય જાયતે ॥ ૧૫ ॥

કૃષ્ણાશ્ચયૈવ દુઃખિત્વં તૃપયેવ તૃપાવતામ્ ॥

અન્યથાન્તઃ સદા ચેષુ પૂર્ણઃ કૃષ્ણો ચિરાન્તે ॥૧૬॥

ગુણૈઃ સેવાદિભિસ્તેષાં સર્તા સતતસંશ્લિષી ॥

સ્થોપમોગાય કૃષ્ણઃ સ્વાત્મદાસ્પવિષરોદગતઃ ॥૧૭॥

આવાર્થ:—શુદ્ધ ભાગ કરીને નહીંતા સમીપમાં રિષતિ કરવાથી જેમ જલ સુષમ છે, તેમ શુદ્ધાત્મા ભાગ કરનારના સમીપમાં જ પ્રભુ નિરાળ છે, એમ નિશ્ચય કર્યું. હવે જેમના શુદ્ધમાં જ રહે છે તેમના ઉપદેશ છે. શુદ્ધમાં રહેનારા ભક્તિને સન્નિધિમાં—સમીપમાં રહેનારાઓના દોષ જાણી વળે છે; તેથી તેઓએ જેમાં પ્રભુ રહેતા હોય, જેમના નેત્રમાં ગિરવરધસ્થ જગદ્દેવ દોષ તેવા ચોખ્ખા સ્વજનોમાં, પોતાના જનોમાં રહેવું. એવા ભગવદ્દીપ સ્વજનોમાં રહેવા પ્રભુનો ઉપજોગ, અર્થાત્ પ્રભુના સ્વરૂપામૃતનું પાન એ ભગવદ્દીપોના સન્નિધાનમાં રહેવાથી નિરંતર કરી રાખ્યું છે. જેમ શુદ્ધ મધ્યદિક પાત્રોમાં બરી રાખેલું જલ પોતાના ઉપજોગમાં આવે છે, તેમ ભગવદ્દીપોમાં નિરાળતા પ્રભુનો સ્વરૂપાનંદ તેમના સમીપમાં રહેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. શુદ્ધમાં એવી રીતે નિવાસ કરતાં દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તે પણ પ્રભુની આજ્ઞાથી જ, જેમ વૃષાવગ્નિમાં વૃષાથી દુઃખ થાય છે; તેમ પ્રભુની યમન જેને લાગી છે, તેને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રભુ ક્યારે મળે એવી આજ્ઞાથી થાય છે, આ યમન ક્યારે પ્રાપ્ત થાય છે તે ક્યારે. શુદ્ધમાં ઉપર જણાવેલા ભગવદ્દીપ સ્વજનો ન મળે ત્યારે, જેમ કે શુદ્ધમાં જલ ન હોય અને વૃષ તે લાગી હોય અને પછી જેમ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ ભગવત્સ્વરૂપાનંદનું પાન કરવાને છતાં તથાથી રજો હોય અને પ્રભુના સ્વરૂપામૃતનું પાન કરાવી શકે એવા ચોખ્ખા સ્વજન ન મળે ત્યારે શુદ્ધમાં રિષતિ કરતાં જાતી રીતે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, આટલે જીને માર્ગ પ્રભુ ઉપદેશ છે. આવું દુઃખ અનુભવી રાક્ષા ન હોય તેઓએ ભગવદ્દીપોની શ્રેયા કરવી. ભગવદ્દીપો કેવા દોવા નેહ્યો ? ભગવદ્દીપો એવા દોવા નેહ્યો કે જેમાં પૂર્ણ પુરોહિતમ સદાનંદ પ્રભુ નિરાળતા હોય, તેવા ભગવદ્દીપોના સમીપમાં નિરંતર રહેવાથી અને સેવા વગેરે ગુણોથી તે ભગવદ્દીપોના સુખાશ્વિનમાં પ્રવેશ થતા પ્રભુના સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરી રાખ્યું. તેવા ભગવદ્દીપોના સુખમાંથી પર્વતની ગુફાઓમાંથી જેમ સ્થિતજ જલ જ નિરંતર ઝર્કા કરે છે; અને વૃષાવૃષ્ટિની વૃષ્ટિને, વારથી તપેલાઓના લાખને છુટ્ટાવે છે, તેમ જ ભગવત્સ્વરૂપામૃતનો અનંત કરો તે ભગવદ્દીપોના સુખમાંથી નિઃસરે છે અને પ્રભુને મળવા છત્તજારાઓના ખતોરથી પૂર્ણ કરે છે.

તસ્માન્નુમાકિયુતૈર્માકિસાપકૈસ્તુ મૃદસ્તિયૈઃ ॥

વાદ્યવત્સહસંસકૈઃ સદા રમેયં વતો હરિઃ ॥૧૮॥

મથલેવાનુમૃતસ્તુ નાન્યથા સર્વથા મથેત્ ॥

આવાર્થ:—ઉપર કહેલાં મરજેથી ભક્તિથી પુત્ર અને ભક્તિના સાધકોએ શુદ્ધમાં રહીને તેવા ભગવદ્દીપોના જ સમીપમાં સતત રહેવું. એવા માર્ગમાં પ્રવેશ કરેલા ભગવદ્દીપોએ અને સેવા સિદ્ધ કરવાને છત્ત રાખનારાઓએ ઉપર જણાવેલા મહાનુભવી ભગવદ્દીપોનો જ

સત્સંગ કરવો; નિરંતર તેમની પરિચર્યા કરતાં કરતાં તેમની જ પાસે રહેવું. એમ કરવાથી પ્રભુનો અનુભવ થાય છે, અન્યથા ન કોઈ પણ હિંચાય કરવાથી ભગવદનુભવ તો ન જ થાય.

મક્તિમાર્ગપરિત્યાગં માથેન વિરહાત્મકમ્ ॥ ૧૯ ॥

કૃત્વા યેશ્વસ્થિતાસ્તેષાં જીવદેહેન્દ્રિયાદિષુ ॥

મવિષ્ઠો ભગવાનેષુ માથેન વિરહાત્મકઃ ॥ ૨૦ ॥

કોષ્ટવચ્ચચ્ચીરાદિ પ્રતિમેવ હરિઃ સ્વયમ્ ॥

અસસ્તે ભગવદ્દૃષ્ટાસ્તેષાં સજ્જો દ્રવ્યેષિતઃ ॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ:—દૂર જનારા જાનીઓને એ દોષ પ્રાપ્ત થતો હતો કે તેઓને કોઈ આવીને જતલ પીવરાવી નવ અર્થોત દ્રોષ આવીને તેને સત્ત જ્ઞાન આપે તો જ તેઓનું દશ્યાણુ થાય, માટે તેઓ બીજા જીવોને આધીન બને છે. આ જ દોષ ભક્તિમાર્ગમાં પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે તેમાં પણ સત્યરૂપોના સંપ્રેરણ ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે અને સત્સંગ વિના કોઈ પણ હિંચાયથી ભક્તિ સિદ્ધ થતી નથી, એમ ભારે છબી દેવામાં આવ્યું છે, ત્યારે સત્યરૂપો-ભગવદોયો પણ જીવરૂપ હોવાથી તેઓનો સંગ કરવાની અશ્વર્થતા આવશ્યકતા હોવાથી ભક્તિમાર્ગમાં પણ બીજા જીવોને આધીન બનવાનો પ્રસંગ આવ્યો; આ સંસયને મનમાં ધરીને તેનું સમાધાન કરે છે કે:—

ભક્તિમાર્ગમાં સંન્યાસ સેવારા ભગવદોયો ભગવદ્દર્શન જ છે. ભક્તિમાર્ગમાં સંન્યાસ આવવડે સ્વયં સકાય છે. તે વિરહાત્મક છે. હા તાપ રમણ પ્રેષ્ટ જાતિ જાણે મહામુગ એ કદ પ્રકરણેક્ષા સંન્યાસ, પ્રભુના મદ્ય વિપ્રયોગનો અખંડ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ભક્તિ-માર્ગમાં સંન્યાસ થયો હોવાય. તેવો સંન્યાસ સ્વીકારીને જોયો રહેણા છે; તેઓના જીવ-દેહ, ઇન્દ્રિય વગેરેમાં સાક્ષાત્ વિરહવદ્નનસરૂપ આવવડે પ્રભુ પ્રવેશ કરે છે. પ્રભુ રસરૂપ હોવાથી મંજાર પણ સયોગ વિપ્રયોગરૂપ દિવસાત્મક,^૧ હોવાથી રસાત્મક પ્રભુ ભક્તના દેહિન્દ્રિયાદિમાં પ્રવેશે છે. ભક્તનાં સરીર વગેરે તો તરવારની મ્હાન જેવો જ છે. જેમ પ્રભુ સાક્ષાત્ પ્રતિભામાં સદૃપ મર્તિમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે સ્વસ્વરૂપ જ અનુભવાય છે, તેમ જ વિરહાત્મક પ્રભુ આપે દેહિન્દ્રિયાદિમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે ભક્તો ભગવદ્દૃષ્ટ થઈ જાય છે, માટે તેઓનો સંગ તો અવશ્ય કરવો અને તેમના આગ્રયથી જીવને આધીન બનવાનો દોષ નથી.

इति श्रीवृद्धभाषार्यकृपाभाषाधिकारिणा ॥

हरिदासेन विद्वंसो मुदा सत्संगनिर्णयः ॥ २२ ॥

શ્રીવૃદ્ધભાષાર્યની કૃપાભાષાના અભિદાયા ધરાવનારા શ્રીહરિદાસપ્રભુવર્યે આ સત્સંગ-નિર્ણય આનંદવડે રચ્યો છે. શ્રીકૃષ્ણાર્ચનમસ્તુ.

શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાની જન્મપત્રિકા.

શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાની જન્મપત્રિકા જુદાંતેજાવસરિત્સામરના દ્વિતીય ભાગમાં શ્રીમદ્ગાયર્પ-ચરણ વિરમિત મંથો પછી ૧૪૮ પ્રે આપેલી છે. આ જન્મપત્રિકામાં શ્રીમદ્ગાયર્પચરણ પ્રાકટ્ય સંવત્ ૧૫૩૫ (વળના) સાકે ૧૪૦૦ ના વૈશાખ (ગુજરાતી ચૈત્ર) વદ ૧૧ રવિવારના રોજ ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં સુમસ્તિ-પછી રાત્રિની ૫મી ૬ પળ ૪૪ સમયે થયેલું છે એમ કહ્યું છે, અને કુંડલિ આપેલી છે. શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના પોતશ્રીત્રાકુલનાથના અનન્ય ભક્ત કમ્બાજી બદે રચેલા કશોભ મંથમાં શ્રીમદ્ગાયર્પચરણનું પ્રાકટ્ય સંવત્ ૧૫૨૬ ના વૈશાખ વદ ૧૧ ના રોજ થયું એમ કહેલું છે. તેથી શ્રીમદ્ગાયર્પચરણનું પ્રાકટ્ય સંવત્ ૧૫૩૫ માં થયું કે ૧૫૨૬ માં જ સંભવ રહે છે..

ચોડા સમય ઉપર મેં ભક્તિપ્રકરણ પ્રસિદ્ધ કરેલું છે તેના ઉપેક્ષાતમાં શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના પ્રાકટ્યસમય સંબંધી તેજ લખેલો છે. આ લેખમાં ૧૫૨૬ અને ૧૫૩૫ ના વૈશાખ (ગુજરાતી ચૈત્ર) વદ ૧૧ ના રોજની સુસૌંદર પછી ૭ પરી ૪૦ પછી કુંડલિ આપેલી છે, પરંતુ તે કુંડલિ આપેલી કેવી રીતે આવી તે દેખાડ્યું નથી. મારા કેટલાક મિત્રોની એવી કૃપા છે કે આ પ્રમ ગંભીર દેવાથી મજિતનો આમ પણ મારે આપવો અને મહેતની મજુરી પણ સર્વ સમજી શકે તેવી રીતે આપી કુંડલિ વિશે નિર્ણય કરવો. તેથી આ લેખમાં મદદલાખવના આધારે આ બે વર્ષના ગુજરાતી ચૈત્ર વદ ૧૧ ના રોજના મદ મજુરી શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના પ્રાકટ્ય સમય વિશે નિર્ણય કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવશે.

ભક્તિપ્રકરણના ઉપેક્ષાતમાં મેં ૭ પરી ૪૦ પછ સુગુણસના દીર્ઘનના આધારે લખેલા છે, અને સુગુણસ શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના સેવક હતા એમ લખેલું છે. દીર્ઘનનો અને ચરિત્ર નહિ દેવાથી મારા એક મિત્રના લખવા પ્રમાણે મેં એ દીર્ઘકત આપી છે, પરંતુ હાલમાં મને જણાવવામાં આવે છે કે સુગુણસ શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના સેવક ન હતા, પરંતુ શ્રીમદ્કૃષ્ણનાથ પ્રભુચરણના સેવક હતા, અને તેમણે સુસૌંદર પછી ૭ પરી અને ૪૦ પળ સમય કહેલો નથી પરંતુ રાત્રિના ૭ પરી અને ૪૦ પછ કહેલો છે. આ મારી બુદ્ધિ પ્રદે અને પછેના શીય થાય છે, પરંતુ તે બૂધ મદ્દતની નથી. મહેતની રાત્રિ દરરો નહિ, પરંતુ કુંડલિમાં માત્ર લખ કરશે.

સુગુણસ રાત્રિની ૭ પરી અને ૩૦ પછ પ્રાકટ્ય સમય કહે છે. પરંતુ મારેકવંદનાઈ “માધવનાથ કૃષ્ણપદ શુભલમ ઉલિત એકાદશી દસરો નામ” કહે છે. તેથી સુસૌંદર પછી બીજા નામમાં પ્રાકટ્ય થયું એમ મારેકવંદનાથના કહેવાનો આધાર જણાય છે. પ્રસિદ્ધ લખેલી કુંડલિમાં રાત્રિની ૬ પરી અને ૪૪ પછ પ્રાકટ્યસમય આપેલો છે. પ્રાકટ્યસમય સત્ત્ર પ્રમ થામ જે સર્વ વૈષ્ણવ વર્ગની અભિચાયા દોષ એ સ્વાભાવિક છે. જામને પણ કોઈ જાણના આમદ નથી, પરંતુ શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના પ્રાકટ્યનો વર્ષાર્થ સમય જણાવ તેવી કૃપાથી આ લેખ લખવામાં આવે છે. તેમાં મદદલાખવના આધારથી મહેતની મજુરી કરીશું. સામાન્યરીતે જન્મપત્રિકા પ્રસિદ્ધ લખેલી છે તે ઉપર આધાર સંભવો એવી સદા કૃપા થામ, તેથી પ્રથમ જ પ્રસિદ્ધ લખેલી જન્મપત્રિકાનો પ્રાકટ્યસમય લઈ તેમાં આપેલા મદ જોડા છે અને એ જન્મપત્રિકા ઉપર કોઈ પણ વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ નથી એમ સિદ્ધ કરીશું. પછી ૧૫૨૬ તથા ૧૫૩૫ ના મદ કરી એક શ્રીમદ્ગાયર્પચરણના પ્રાકટ્યસમય વિશે વિચાર કરીશું. આ લેખમાં કોઈ વૈષ્ણવને કોઈપણ સંદેહ, શંકા, અથવા વક્તવ્ય દોષ તો તે લખી જણાવ

ત્રવાથી પુલિખક્તિસુધામાંજ તેના ચોગ્ગ ઉત્તર મારી અંશ્ય મુદિને અનુસરી આપીશ, અને એ મારી જૂસ દેખાડવામાં આવશે તો ક્ષેત્રજી પડતો આમલ નહિ દેવાથી આભાર સાધે કસુલ કરી મુધારવામાં આવશે. સર્વ વેજીવ વર્જને શીમલામાર્ગચરણના પ્રાકટપસમખનો નિર્ણય થાય એવી ક્ષણ હોયજ. તેથી ખતથી આ ભેખ વાંચી જે કાંઈ વળગ્ય હોય તે લખી જણાવવા સવનૈ પ્રાર્થના છે.

પ્રાસ્તાવિક.

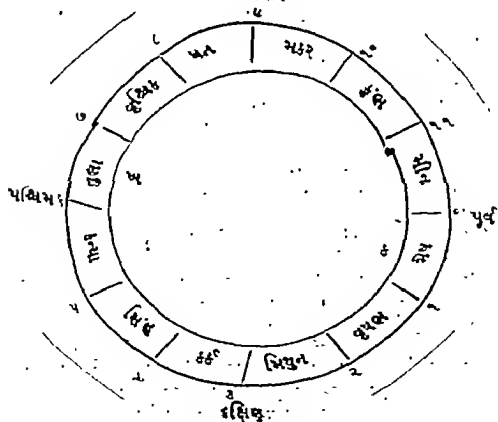
સર્વ, ચંદ્ર, બૌધ, જુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ અને કેતુ એ મહો કુંડલિમાં મુકેલા જોવામાં આવે છે. મહો આકાશમાં ફરે છે. આ આકાશને “ચક્ર” અથવા “ભચક” કહે છે. આ ચક્રના ૧૨ સરખા ભાગ કરેલા છે. આ દરેક ભાગને “રાસિ” કહે છે. દરેક રાસિના ૩૦ સરખા ભાગ કરેલા છે, એ દરેક ભાગને “અંશ” કહે છે. દરેક અંશની ૬૦ કલા, અને દરેક કલાની ૬૦ વિકલા થાય છે. મહો આકાશના અંશના ભચકના કલા ભાગમાં છે તે આ વિભાજ ઉપસ્થી જણાય છે.

માર રાસિઓના નામ અલુકમે નીચે પ્રમાણે:—

૧ મેષ ૨ વૃષભ, ૩ મિથુન, ૪ કર્ક, ૫ સિંહ, ૬ કન્યા, ૭ તુલા, ૮ વૃશ્ચિક ૯ મગ, ૧૦ મકર, ૧૧ કુમ, ૧૨ મીન,

ભચક.

ઉત્તર

વિશેષ સરખા માટે જ્યોત્ષ્ણી ઉપર આપવામાં આવ્યું છે. મીન રાશિના અંત અને મેષ રાશિના પ્રારંભ પાસે '૦' મૂકેલું છે, કારણ કે મહા વિગ્રે ભવકમાં રહેલાં સર્વની સ્થિતિ તેમાં આ સ્થલેથી નેટસે દૂર હોય તે ઉપરથી કહેવાતો રીવાજ છે. જેમકે મેષ રાશિના ૨૪ અંશ, ૩ કલા અને ૫ વિઠ્ઠા ઉપર અચુક મહા છે તો તે મહાની સ્થિતિ " ૦-૨૪-૩-૫ " કહેવાય છે. આ મહા ચક્રમાં "૩" નિશાને મેષ રાશિમાં છે. તેજ પ્રમાણે કોઈ મહા " ૬-૫-૨૫-૩૫ " તો છે જિમ મહે તો તે મહા "૦" ચિન્હથી ૬ રાશિ ૫ અંશ, ૨૫ કલા અને ૩૫ વિઠ્ઠા દૂર છે એટલે તુલ્યા રાશિમાં " ૫ " ચિન્હ પાસે છે. જિમ મુખત્યું.

ભવકની ૧૨ રાશિ, અને દરેક રાશિના ૩૦ અંશ છે, એટલે દરેક જાળમાં ચાર કાટખૂણુ અને ૩૬૦ અંશ હોય છે, તેમ ભવકમાં ખસુ $12 \times 30 = 360$ અંશ થયા.

ભવકના ૧૨ સરખા ભાગ કરી, દરેક ભાગને રાશિ કહી, તેજ પ્રમાણે પુનઃ તે વાળા ૨૭ સરખા ભાગ કરી, દરેક ભાગને નક્ષત્ર કહે છે. ૧૨ રાશિના ૨૭ નક્ષત્ર હોવાથી દરેક રાશિ ૪ નક્ષત્રની ઘડ, ભવકના ૩૬૦ અંશના ૨૭ નક્ષત્ર હોવાથી દરેક નક્ષત્ર $\frac{360}{27} = 13\frac{1}{3}$ અંશનું થયું. મેષ રાશિનો પ્રારંભ આ "૦" મૂકેલ છે ત્યાંથી આરંભી

૨૭ નક્ષત્ર નીચે પ્રમાણે.

૧ અશ્વિની, ૨ બરણી, ૩ કૃતિકા, ૪ રોહિણી, ૫ મુરઘીર્ષ, ૬ માર્ગ, ૭ પુનર્વસુ, ૮ પુશ્ય, ૯ અશ્લેષા, ૧૦ મળા, ૧૧ પૂર્વી ધનુશ્ચી, ૧૨ કિત્તા ધનુશ્ચી, ૧૩ કિત્તા ૧૪ મિત્તા, ૧૫ રેવાતિ, ૧૬ વિશાખા, ૧૭ અનુરાધા, ૧૮ જ્યેષ્ઠા, ૧૯ મઘ, ૨૦ પૂર્વાષાઢા, ૨૧ ઉત્તરાષાઢા, ૨૨ અર્ધ, ૨૩ ધનિષ્ઠા, ૨૪ સતતારા, ૨૫ પૂર્વભાદ્રપદા, ૨૬ ઉત્તરાભાદ્રપદ, ૨૭ રેવતી,

મહાભાવમાં સાંકે ૧૪૪૨ ના જૈન યુદ્ધ ૧ ના સંયોદમથી મહાની ગણગણના આરંભ કરેલો છે. આ સમયના મહાને " લેપક " કહેવા છે. આ સમય પછીના કોઈપણ વખતના મહા કાઠવા હોય તો તે વખત અને આ સમયના અંતરમાં મહાની નેટલી મતિ ઘડ હોય તેમાં આ લેપક ઉમેરવાથી ઘડ વખતના મહા નીકળે છે. આ સમય પહેલાના કોઈપણ વખતના મહા કાઠવા હોય તો આ સમય અને તે વખતના અંતરમાં મહાની નેટલી મતિઃ જ્ય તે આ લેપકમાંથી આઠ કરવાથી ઘડ વખતના મહા નીકળે છે.

મધ્યમમહા સાધન.

પ્રથમ આપણે મુંદસ્ત્રિવ સરિત્તામર દ્વિતીય ભાગમાં શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા વિરચિતઃ મયો પછી ૫. ૧૪૮ માં શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા નાન્ય પરિણામ આપેલી છે. તેમાં લખેલાજ સમયના એટલે સંવત ૧૫૩૫ (પ્રજ્ઞા) સાંકે ૧૪૦૦ ના વૈશાખ (સુખરાતી જૈન) વદ ૧૧ રવિવાર સુર્યાસ્ત પછી ૬ પડી ૪૪ પદ સમયના મહા મહી કુંડલિ કર્યું.

સાંકે ૧૪૪૨ પહેલાંના આ સમય છે. મહાની ગણગણ કરવામાં પ્રથમ અંકર્ષણ મહાની નેપ્રમે, સાંકે ૧૪૪૨ પહેલાંનો સમયના અંકર્ષણ કાઠવાની રીત મહાભાવના મોડાધિકાસ્તા ૧-૨ મોડામાં આપેલી છે.

અન્વીન્દ્રાઃ શકરહિતોસ્તિતો મધાસં ચક્રારઘ્યં રવિહતશેપકં તુ હીનમ્ ।
 ધૈત્ર્યધૈઃ પૃથગમુતઃ સદગ્ધચક્રાત્સિદ્ધાદ્યાદમરફલાધિમાસયુક્તમ્ ॥ ૧ ॥
 સ્વત્રિઘ્નં તિથિરહિતં નિરગ્રચક્રાંગાંસાદયં પૃથગમુતો ઽવિષ્ણદ્કલઘૈઃ ।
 ઽનાદૈર્વિપુતમર્હગ્નો મવેદ્યૈઃ ધારઃ પ્રાક્છંરંહતચક્રયુગ્ગનોઽમ્જાત્ ॥ ૨ ॥

૪૯ ચક્રને ૧૪૪૨ માંથી બાદ કરવો અને ૬૧ રહે તેને ૧૧ થી ભાગવા. બાગાકાર આવે તે “ચક્ર” કહેવાય છે, અને શેષ રહે તેને ૧૨ થી ભુજવા. શુભાકાર આવે તેમાંથી ચૈત્રથી નેટલા મળના અથા હોય તે બાદ કરવા, અને શેષ વધે તે મધ્યમ માસમજુ કહેવાય છે. મધ્યમ માસ મજુમાં ૨૪ ચક્ર અને ૨૪ ઉમેરવા અને સરવાળો આવે તેને ૩૩ થી ભાગવા. બાગાકાર આવે તે અધિક માસ કહેવાય છે. અધિક માસને મધ્યમ માસમજુમાં ભેગવવા એટલે ૨૫૯ માસમજુ થાય. ૨૫૯ માસમજુને ૩૦ થી ભુજવા અને મુખ્યાદાર માંથી આવતા માસની પડવેથી નેટલી તિથિ મધ્ય હોય તે બાદ કરવી. શેષ વધે તેમાં ચક્રને ૬ થી ભાગતાં બાગાકાર આવે તે ઉમેરવું. સરવાળો થાય તે મધ્યમ અર્દ્ધજુ કહેવાય છે. મધ્યમ અર્દ્ધજુને ૬૪ થી ભાગતાં બાગાકાર આવે તે ક્ષય દિવસ થાય મધ્યમ અર્દ્ધજુમાંથી ક્ષય દિવસ બાદ કરવાથી ૨૫૯ અર્દ્ધજુ થાય. ૨૫૯ અર્દ્ધજુમાં ૫૪ચક્ર ઉમેરવાને સરવાળાને ૭ થી ભાગવા. અગ્રમ કરતાં ને ૦ વધે તો સોમવાર, ૧ વધે તો રવિવાર ૨ વધે તો સનિવાર એમ ચાછગ પાછગનો વાર આવે.

$$૧૪૪૨-૧૪૦૦ (૪૯ ચક્ર)=૪૨.$$

$$૧૧)૪૨(૩ ચક્ર)$$

$$\frac{૩૩}{૯}$$

૪૨×૧૨=૧૦૮. અર્ધિં ચૈત્ર વડે ૧૧ હોવાથી ચૈત્ર માસ ૫જુ વ્યતીત થયો નથી.
 તેથી ૧૦૮-૦=૧૦૮ મધ્યમ માસમજુ

$$૧૦૮+(૨×૩)+૨૪=૧૩૮.$$

$$૩૩)૧૩૮(૪ અધિક માસ.$$

$$\frac{૧૩૨}{૬}$$

મધ્યમ માસમજુ + અધિક માસ = ૨૫૯ માસમજુ.

$$૧૦૮+૪=૧૧૨$$

$$૧૧૨×૩૦=૩૩૬૦$$

અર્ધિં ચૈત્ર માસના શુભ પક્ષની ૧૫ તથા ૧૫જુ પક્ષની ૬૪મ સુધીની ૧૦ એટલે ૬૪ ૨૫ મત તિથિ છે.

$$તેથી ૩૩૬૦-૨૫=૩૩૩૫$$

$$\frac{૨૫}{૧)૩૩૦}$$

$$૩$$

૩૩૩૫+૦=૩૩૩૫ મધ્યમ અદર્શજી.

(૪૪) ૩૩૩૫ (૫૨ ક્ષમ, દિવસ,

૩૩૨૮

મધ્યમ અદર્શજી ક્ષમ દિવસ સ્પષ્ટ અદર્શજી.

૩૩૩૫-

૫૨૮

૩૨૮૩

૩૨૮૩+ (૫x૩)=૩૨૮૮.

(૭) ૩૨૮૮ (૪૭૧

૩૨૬૭

૧

ચેપ ૧ હોવાથી ચેત્ર વદ ૧૧ ના રોજ રવિવાર હતો. આ પ્રમાણે અદર્શજી ૩૨૮૩ આવે છે.

ચાકે ૧૪૪૨ ના ચેત્ર શુદ્ધ ૧ પહેલાની મધ્યમ મહા મોહવાની રીત ગોઠવાધિકરના ત્રીજા શ્લોકમાં કહેલી છે.

ચક્રનિમ્નપ્રયોગેવાઃ સક્ષેપા યુગળોન્નયૈઃ ।

સૈત્તેરુનાઃ સ્યુરિષ્ટાઈ શ્યમ્વીન્દ્રાલ્પઃ શકો યદા ॥ ૩ ॥

૪૮ દિવસે ૧૪૪૨ ની સાક ન્યૂન દોષ તો યુગલમાં ચક્રચલન કમરવાથી અને અદર્શજીથી થતા મહા નાદ કરવાથી મધ્યમ મહા માય છે.

“ ૪૪ સાક ૧૪૪૨ માંથી નાદ કરતાં ચેત્ર વદ ૧૧ થતાં તેને ૧૧ થી સામવાં આગામરુ આનંદો તેને ચક્ર કહેવ છે, તેથી ૧૧ વર્ષનું ચક્ર છે એમ સિદ્ધ થાય છે. બચકમાં અચુક સ્વરથી મહા કરવા માટે તે ૧૧ વર્ષ સુધી ફરે, તેમાં ૫૪ ચક્ર ફરી રહે તે નહિ બસુવં, ૧૧ વર્ષના અતિ એ સ્વરેથી ફરતું યુગલું હવં ત્રાંથી એટલે પાછળ રહે તે અંતરને મુખ કહેલું હોય એમ લગાણ છે. હવે પ્રાચી ૧૪૪૨ પછીના હરોઈ યુગના અચુક દિવસના મહા કરવા છે. ૧૪૪૨ ના ચેત્ર શુદ્ધ ૧ ના મહા “કુચક” છે. તેમાં ત્યાર પછીના સમયની મહાની એટલી અતિ થાય તે કમરવાથી ૪૮ સમયના મહા થાય તે સ્વા-આવિશ્વ છે. ૧૪૪૨ ના ચેત્ર શુદ્ધ ૧ થી થતા ૫૪ અને અદર્શજી એટલા દિવસ ત્રણાંએ એટલે ૪૮ સમય થાય. ૪૮ ચક્રમાં મહા મુખ એટલે બચકમાં પાછળ રહે. તેથી ચક્રમુખ એટલે તે ચક્રના ૫૪માં પાછળ રહે, અને અદર્શજીના દિવસમાં તેની એ અતિ થાય તે કમરવાની સ્ત્રી. તેથી “ચક્ર- (ચક્રમુખ)-અદર્શજીત્વત મહા” એ ૪૮ દિવસે મધ્યમ મહા થાય. તેથી ૧૪૪૨ પછીના સાક હોય તો યુગલમાં અદર્શજીત્વત મહા કમરે ચક્રમુખ નાદ કરવાથી ૪૮ દિવસનો મધ્યમ મહા થાય. તેથી ૧૪૪૨ પછીના સાક મરે યુગલ-અદર્શજીત્વત મહા—(ચક્રમુખ)-મધ્યમ મહા. ૧૪૪૨ પછીના સાક દોષ ત્યારે યુગલમાં એ કમરવાથી મધ્યમ મહા થાય તેમ ૧૪૪૨ પહેલાંના સાક દોષ તો તેમાંથી નાદ કરતું એટલે એટલે ૧૪૪૨ પહેલાંના સાક દોષ તો.

યુગલ-અદર્શજીત્વત મહા—(ચક્રમુખ)] =મધ્યમ મહા.

યુગલ-અદર્શજીત્વત મહા+(ચક્રમુખ) =મધ્યમ મહા.

યુગલ(ચક્રમુખ)-અદર્શજીત્વત મહા = મધ્યમ મહા.

આ શ્લોકમાં કલા પ્રમાણે મળી રહે છે. આ ઉપપત્તિ આદિ કહેલી છે. અક્ષિત્વં માન ક્રીડક ઢરી તે સમજી શકશે. મદસાધન પ્રમાણ માની ભેનારને આ ઉપપત્તિની જરૂર નથી. આ પ્રમાણે મધ્યમમદ ગણવામાં દરેક મદના ધ્રુવ અને ક્ષેપક ગણવાની જરૂર પડે છે. દરેક મદના ધ્રુવ અને ક્ષેપક મદસાધનના પ્રથમ અધિભરના શ્લોક ૬-૭ તથા ૮ માં કહેલા છે.

સ્વવિધુતાનયવાસ્તરણેર્ધ્રુવઃ સ્વમનલા રસવાર્દય ईश्वराः ।

સિતરુચો ભમુલોજ્ય સ્વગાયમૌ શ્રરકૃતા ગદિતો વિધુતુજઃ ॥ ૬ ॥

શૈલા શૌ સ્વશ્રરા અગોઃસિતિમુવો મૂતસ્વદન્તા વિદઃ ।

કેન્દ્રસ્પાન્નિગુણોદયઃ મુરગુરોઃ સં પચ્ચમા વસ્તિલાઃ ।

દ્રાકેન્દ્રસ્ય મૃગોઃ કુશ્મકયમલા રાસ્યાવિકોજ્યોન્નનેઃ ।

શૈલાઃ પચ્ચમુવો યમાચ્ચય ઇમેજ્ય ક્ષેપકઃ કચ્ચસે ॥ ૭ ॥

રુદ્રા ગોન્માઃ કુલેદાસ્તપન ફહ વિષોઃ મૂલિનો ગોમુવઃ પદ ।

તુંગેજ્ઞાત્યાદિદેવાસ્તમાસિ સ્વમુદયોજ્ઞાતનયોજ્યો મહીજે ।

દિશ્ચૈલાદ્યૌ શ્લોકેન્દ્રે વિમકલનવમં પૂનિતેષ્વચ્ચમિમૂપાઃ ।

શ્લોકે કેન્દ્રે પ્રહાણોજ્ઞાતિત્વનવ શ્લોકો ગોતિવિસ્વર્ગમુરયઃ ॥ ૮ ॥

આ શ્લોકમાં ધ્રુવ અને ક્ષેપક નીચે પ્રમાણે કહેલા છે.

ધ્રુવ.

નામ.	રવિ.	ચંદ્ર.	ચંદ્રોચ્ચ.	શકુ.	મંગલ.	ગુરુકે.	ગુરુ.	શુક્રકે.	શનિ.
રાશિ.	૦	૦	૫	૭	૧	૪	૦	૧	૫
અંશ.	૧	૩	૨	૨	૨૫	૩	૨૬	૧૪	૧૫
કલા.	૪૫	૪૬	૪૫	૫૦	૩૨	૨૭	૧૮	૨	૪૨
વિકલા.	૧૧	૧૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

લેપક.

નામ.	રવિ.	ચંદ્ર.	ચંદ્રોચ્ચ.	રાહુ.	મંચ.	બુધકેંદ્ર.	ગુરુ.	શુક્રકેંદ્ર.	સનિ.
રાસિ.	૧૧	૧૧	૫	૦	૧૦	૮	૭	૭	૬
અંશ.	૧૬	૧૬	૧૭	૨૭	૭	૨૬	૨	૨૦	૧૫
કલા.	૪૧	૬	૩૩	૩૮	૮	૩૩	૧૬	૬	૨૧
વિક્રમા.	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

આપણે રાહે ૧૪૦૦ ના ચેત્ર વદ ૧૧ રવિવારના મંદ મંદ્ય છે. ચંદ્ર ૩ અને અહર્ભણ ૩૨૮૩ આવે છે. તેથી લેપકમાં ચંદ્રચુવ બિંદુ ૩૨૮૩ ઉમેરી તેમાંથી અહર્ભણથી ફરત મળતા મંદ બાદ કરવાથી મધ્યમંદ આવશે. તેથી ધ્રુવને ૩ થી ધ્રુવી તેમાં લેપક પ્રથમ ઉમેરીએ. ધ્રુવખર તથા સરવાળા કરતાં ૧૨ રાસિથી અધિક રાસિ આવે તો ૧૨ રાસિ મૂકી ફેરી, કારણ કે બાર રાસિનું ચંદ્ર પૂરું થાય છે.

મંદ.	રવિ.	ચંદ્ર.	ચંદ્રોચ્ચ.	રાહુ.	મંચ.
લેપક.	૧૧-૧૬-૪૧-૦	૧૧-૧૬-૬-૦	૫-૧૭-૩૩-૦	૦-૨૭-૩૮-૦	૧૦-૭-૮-૦
ચંદ્રચુવ.	૦-૫-૨૭-૩૩	૦-૧૧-૧૮-૩૩	૩-૮-૧૫-૦	૬-૮-૩૦-૦	૫-૧૬-૩૬-૦
સરવાળા.	૧૧-૨૫-૮-૩૩	૦-૦-૨૪-૩૩	૮-૨૫-૪૮-૦	૧૦-૬-૮-૦	૩-૨૩-૪૪-૦

મંદ.	બુધકેંદ્ર.	ગુરુ.	શુક્રકેંદ્ર.	સનિ.
લેપક.	૮-૨૬-૩૩-૦	૭-૨-૧૬-૦	૭-૨૦-૬-૦	૬-૧૫-૨૧-૮
ચંદ્રચુવ.	૦-૧૦-૨૧-૦	૨-૧૮-૫૪-૦	૪-૧૨-૬-૦	૧૦-૧૭-૬-૦
સરવાળા.	૮-૬-૫૪-૦	૯-૨૧-૧૮-૦	૦-૨-૧૫-૦	૮-૨-૨૭-૦

આ સરવાળામાંથી ૩૨૮૩ વિસત્ર થતા મંદ બાદ કરવાથી કદસમયના મધ્યમ મંદ થશે. તેથી ૩૨૮૩ અહર્ભણથી ફરત મળતા મંદ ચોક્કસ નોંધજો.

સ્વસ્તનગલપદીનો પુષ્પમો ડંકડગુઠ્ઠાઃ ।

સ્ત્રીતિયિદ્વગ્ગણોનો લિપ્તિકાસ્વંશકાયાઃ ॥

ગણમનુહાતિરિન્દુઃ સ્વાદ્રિમ્ભાગદીનઃ ।

સ્વમનુહાતગ્ગણોનો લિપ્તિકાસ્વંશપૂર્વઃ ॥ ૧૦ ॥ અધિકાર ૧.

અહર્મણિમાંથી તેનો ૭૦ મો ભાગ બાદ કરવો. શેષ રહે તે. અંશ માનવા. વળી અહર્મણિને ૧૫૦ થી ભાગવા, અને ભાગાકાર આવે તેને દશા માની ઉપર દશેલા શેષમાંથી બઢાડવી. આ પ્રમાણે કરવાથી જે દસ આવે તે અહર્મણિત્વન રવિ, બુધ અને શુક્ર છે.

અહર્મણિને ૧૪ થી ગુણવા તે ગુણાકારનો ૧૭ મો ભાગ તેમાંથી બાદ કરવો. શેષ રહે તે અંશ માનવા. વળી અહર્મણિને ૧૪૦ થી ભાગવા અને ભાગાકાર આવે તે દશા માની ઉપર દશેલા શેષમાંથી બઢાડવી. આ પ્રમાણે કરવાથી જે દસ આવે તે અહર્મણિત્વન ચંદ્ર છે.

આને બીજાશ્લોકના સૂત્રમાં મોડાવીએ. ધારો કે ક અહર્મણિની સંખ્યા છે.

અહર્મણિત્વન રવિ, બુધ, અથવા શુક્ર = $\frac{\text{ક} - \text{કા}}{૭૦}$ ૧૫૪

અહર્મણિત્વન ચંદ્ર = $\frac{૧૪ - \text{કા}}{૧૪૦}$ ૧૪૪

અર્થે અહર્મણિ બેટલે ક ૩૨૮૩ છે.

તેથી અહર્મણિત્વન રવિ, બુધ, અથવા શુક્ર = $૩૨૮૩ - ૩૩૬૩ = ૪૪૫$

= $૩૨૩૫ - ૪૪ - ૭$ આની રાશિ કાઢવાં

= $૧૦૭ - ૨૫ - ૪૪ - ૭ = ૧૧ - ૨૫ - ૪૪ - ૭$

રવિશેષ અને ચંદ્રચુવનો સરવાળો પાછળ ૧૧-૨૫-૮-૩૩ આવેલ છે. તેમાંથી અહર્મણિત્વન રવિ ૧૧-૨૫-૪૪-૭° બાદ કરીએ તો ૪૮ દિવસના પ્રાતઃભક્તો મધ્યમ રહિ જાય છે તેથી મધ્યમ રવિ, બુધ, શુક્ર ૧૧-૨૪-૨૪-૨૬ આવે છે. તેનીજ રીતે અહર્મણિત્વન ચંદ્ર = $૧૪ + ૩૨૮૩ = \frac{૧૪ + ૩૩૬૩}{૧૪૦} = ૧ - ૨૭ - ૫૭ - ૪૪$

ચંદ્રશેષ ૫૬ + ચુવ પાછળ ૦ - ૨૪ - ૩૩ આવેલ છે તેમાંથી આ અહર્મણિત્વન ચંદ્ર ૧-૨૭-૫૭-૪૪ બાદ કરતાં બાકી ૧૦-૨-૨૬-૪૮ મધ્યમ ચંદ્ર થાય છે.

નવદિવસનસંઘર્ષદ્રુતું લવાપં ।

મથતિ સ્વનગમપુત્રજોપેતલિત્તમ્ ॥

• • ચિન્હ અંશર્જ છે. ૧ કિલાર્જ અને ૧૧ રિક્ષાના ચિન્હ છે.

• બાદબાકી થતી ન હોય તો આખું અંક બેટલે ૧૨ રાશિ થયેલા.

अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ = $3 \times 1 = 3$ = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$
 यदोऽयं येषाम् = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$
 अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$

नभकुभिरिषुषैर्धससयाद्विषाहात् ।
 फललभकलिकस्यंस्यादगमकशुद्धः ॥ ११ ॥

अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ = $3 \times 1 = 3$ = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$
 यदोऽयं येषाम् = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$
 अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$

विघ्नो द्विषा दिनगणोंककुभिसिषैः ।
 मक्तः फलांशककलाविषरं कुजः स्यात् ॥

अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ = $3 \times 1 = 3$ = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$
 यदोऽयं येषाम् = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$
 अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$

विघ्नो गणः स्वयमुदगच्छयुग्मशीघ्र ।
 केन्द्रं लयापदिगुणात्तगणोनलितम् ॥ १२ ॥

अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ = $3 \times 1 = 3$ = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$
 यदोऽयं येषाम् = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$
 अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$

पुर्विदोऽकर्मको लयापो गुरुः स्यात् ।
 यपिदात्सलैलापल्लिप्तानिहिनः ॥

अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ = $3 \times 1 = 3$ = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$
 यदोऽयं येषाम् = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$
 अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$

विनिघ्नपुर्विदादिपातैः किमाप्नौः ।
 अवाप्तांशयोगो भृगोराशुकेंद्रम् ॥ १३ ॥

अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ = $3 \times 1 = 3$ = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$
 यदोऽयं येषाम् = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$
 अहोरात्रियन्त यदोऽयं = $3 \times 3 = 9$ = $9 \times 3 = 27$ = $27 \times 3 = 81$

સ્વામ્યુદ્ધૃતો દિનગર્ણોશમુત્તઃ શનિઃ સ્યાત્ ।

પદ્મપંચમૂહસગળાત્ફલલિસિકાદ્યઃ ॥

અહર્મસોત્પન્ન શનિ = $\frac{૬૦}{૬૦} \times \frac{૬૦}{૬૦} = ૩-૧૫-૪૭-૪$

શનિ દ્યેષક+ચક્ર+મુવ = ૮-૨-૨૭-૦

મધ્યમ શનિ = ૪-૧૨-૩૫-૫૬.

સાંકે ૧૪૦૦ ના ચૈત્ર વદ ૧૧ ના રોજ પ્રાતઃકાલના આ મધ્યમ મહ ચવા પરન્તુ આપણે તે દિવસના સ્થાસ્તિ પછી શનિની પડી ૬ અને ૪૪ પક્ષના મહ શોધવાના હોવાથી તે સમયના મધ્યમ મહ નોખ્યો. દિવસ નેટલી પડી પળનો હોય હોય તેમાં ૬ પડી ૪૪ પણ ઉમેરવાથી ૫૪ પડી પણ મળશે. સૂર્યોદયથી પછીના ૫૪ પડી પણ આપવાનો સામાન્ય રીતે રીવાજ છે, પરંતુ અહિં સ્થાસ્તિ પછીના પડી પણ આપેલા હોવાથી તેમાં આપણે સૂર્યોદયથી સ્થાસ્તિ સુધીના ક્ષેત્રને આપ્યા દિવસના પડી પણ ઉમેરવા નોખ્યો તેથી સાંકે ૧૪૦૦ ના ચૈત્ર વદ ૧૧ નો દિવસ શ્રીમદ્વાચાર્યવચ્ચુના પ્રાકટ્યના સ્થાને કેટલી પડી પળનો હતો તે આપણે શોધવું નોખ્યો.

દિવસના પડી પણ શોધવા પ્રથમ સૂર્ય (પ્રાતઃકાલનો) સ્પષ્ટ કરીએ. પ્રાતઃકાલનો મધ્યમ સૂર્ય ૧૧-૨૫-૨૪-૨૬ છે એ આપણે પાછળ શોધ્યું છે. હવે આ મધ્યમ સૂર્ય ઉપરથી સ્પષ્ટ સૂર્ય કરીએ.

દોક્ષિમોનં ત્રિધોર્ધ્વં ત્રિધોર્ધ્વં રસૈશ્વક્રતોઽસ્કાધિકંસ્યાદ્વજોનાંત્રિમં ।

કોટિરેકૈકં ત્રિત્રિમિઃ સ્પાત્પદં સૂર્યમદોષમણાદ્રયોશા મહેત્ ॥ ૧૭ ॥

ત્રણ રાશિથી ન્યૂન મહ હોય તો તે જુન હશેવાય છે. ત્રણ રાશિથી અધિક હોય તો ૬ રાશિ અને મહમાં નેટલી અંતર હોય તે જુન હશેવાય છે, નવ રાશિથી અધિક મહ હોય તો ૧૨ રાશિમાંથી તેને બાદ કરતાં શેષ રહે તે જુન હશેવાય. ત્રણ રાશિમાંથી જુનને બાદ કરીએ તો શેષ રહે તે કાટિ હશેવાય છે. ત્રણ ત્રણ રાશિનું ૫૪* હશેવાય છે (આટલી સંકીર્ણ સર્વ મહને સમાન લાગુ પડે છે)

સૂર્યનું મહાન્ય ૭૮ અંશ બીજે ૨ રાશિ ૧૮ અંશ બીજે ૨-૧૮-૦-૦ છે.

મંદોષં ગ્રહચર્જિતં ત્રિગદિતં કેદ્રં તદાલ્પ્યં ગુપ્તેઃ ।

કેન્દ્રે સ્યાત્સ્વમૃગં ફલં ક્રિયતુલાયેયો વિધેયં રવેઃ ॥

કેન્દ્રેતદ્ગુમમાગસેચરલ્લોનદ્વા મસ્વાસ્તે પૃથક્ ।

તદ્ગોષોનનગેષુભિઃ પરિહૃતાસ્તેશાદિકં સ્પાત્ફલમ્ ॥ ૧૮ ॥

મહાન્યમાંથી મધ્યમમહ બાદ કરીએ બીજે મહનું મંદોષં સાથે મંદોષં ઉપરથી મહ ફલ કાઢવું. ને કેદ્ર મેષ રાશિથી દેવ્યારાશિ સુધીમાં હોય તો આ ફલ ધન (positive) બનવું. અને કેદ્ર વૃષ્ઠારાશિથી મીનગ્રાસિ સુધીમાં હોય તો અલ્પ (negative) બનવું. સૂર્યના મંદોષં ઉપરથી સૂર્યનું મંદોષં કાઢવાની રીત નિચે પ્રમાણે:—

કદની જુજ કાઢી, અને જુજના અંશ કરવા: આ - જુજને ૫ થી બામવા અને બામકર આવે તે ૨૦ માંથી બાદ કરવે. આ બામકરને જુજના ૬ માં બામથી મુજવા આ મુજવાર બંધે રાખવે. ૧૧ થી આ મુજવારના ૬ માં બામને ૫૭ માંથી બાદ કરવા, અને બામકાળી આવે તે વડે જુજ રાખેલા મુજવારને બામવા. ને બામકર આવે તે સર્વદં અંશાદિ મંદિલ છે.

આને બીજા ગણિતના સ્વના આકરમાં જોડીએ ધારો કે જુજના અંશ ક છે.

$$\text{તેા સર્વ મંદિલ} = \frac{૬ (૨૦-૬)}{૫૭-૬ (૨૦-૬)}$$

પ્રાતઃકાલ અથવા સૂરોદય સમયનો મધ્યમ સૂર ૧૧-૨૪-૨૪-૨૬ તેને સૂરના મધ્યમ ૨-૧૮-૦૦ માંથી બાદ કરતાં ૨-૧૮-૩૫-૩૪ સૂરનું મંદકેંદ્ર થયું. મંદકેંદ્ર તથા રાસિથી મીથું હોવાથી જુજના છે. તેના અંશ ૧૮-૩૫-૩૪ થયા.

$$\text{તેના નવમો ભાગ} = ૨-૪૩-૫૭$$

$$૨૦ માંથી બાદ કરતાં = ૧૧-૧૬-૩$$

આ નવમો ભાગ અને બામકાળીનો મુજવાર = ૬૮-૨૩-૩૬ આ મંદકેંદ્રનો અંશ થાય છે.

$$\text{આ મુજવારનો નવમો ભાગ} = ૧૦-૫૫-૫૭$$

$$૫૭ માંથી બાદ કરતાં = ૪૬-૪-૭ આ મંદકેંદ્રનો છેલ્લો ભાગ છે$$

$$\begin{aligned} & ૬૮-૨૩-૩૬ \\ \text{તેથી મંદકેંદ્ર} & \text{---} = ૨-૮-૬ \\ & ૪૬-૪-૭ \end{aligned}$$

મંદકેંદ્ર (૨-૧૮-૩૫-૩૪) મિથુનરાસિમાં જોડે પ્રેમજ કન્યા સુધીમાં હોવાથી મંદકેંદ્ર થતો છે.

તેથી મધ્યમ સૂર ૧૧-૨૪-૨૪-૨૬ માં મંદકેંદ્ર ૨-૮-૬ કમેરનાથી મંદકેંદ્ર સૂર ૦-૧-૩૨-૩૫ થશે.

મંદકેંદ્ર સૂરમાં અવનાંશ કમેરનાથી સાધન સૂર થાય છે. તેથી અવનાંશ પ્રથમ શાધીએ

વેદાંશ્યવનનઃ સ્વરમંદુલઃ શક્તોઽવ્યનાંશાઃ ॥ ૨૧ ॥

છલ સમાંથી ૪૪૪ બાદ કરતાં બાકી રહે તેને ૬૦ થી બામવા અવનાંશ આવે છે. તેથી છલ સક ૧૪૦૦ થોથી ૪૪૪ ન્તાં બાકી ૬૫૬ રહ્યા તેથી ૬૦ થી બામવા ૧૫ અંશ-૫૬, છલ આવા તે અવનાંશ થશે.

$$\begin{aligned} & ૦-૧-૩૨-૩૫ મંદ સ્પષ્ટ સૂર \\ & ૧૫-૫૬-૦૦ અવનાંશ \\ \hline & ૦-૧૦-૨૮-૩૫ સાધન સૂર. \end{aligned}$$

સાધન સૂર્ય ઉપરથી “ચર” નીકળે છે. ચર લાવવા માટે પ્રથમ પદ્મભા અને ચર ખંડ મારવા નોંધવું.

મેષાદિગે સાધનભાગસૂર્યે દિનાર્ધજામા પલમા મહેત્સા ।

ત્રિસ્યા હવા સ્યુદંશમિ ર્જંગૈ દિગ્મિશ્વરાદિનિ ગુણોદ્દતાન્ત્યા ॥૧૦॥

ન્યારે સાધન સૂર્ય મેષ રાશિના આરંભમાં હોય તે દિવસે સમાન બુધિપર બાર અંગુલ સંકે રાખતાં તેની જે છાયા પડે તેને પદ્મભા કહે છે. પદ્મભાને ૧૦, ૮, અને ૬ થી અનુક્રમે ગુણવા અને ગુણાકાર આવે તે ચરખંડ કહેવાય છે.

શ્રીમદ્વ્યાર્ધચરજ્ઞુનું પ્રાકટ્ય નામપુર પાસે વચ્ચેલું હોવાથી નામપુરની પદ્મભા આપને સેવી નોંધવું. પદ્મભાજી મારવાની રીત ઉપર દશવિધી છે, પણ નામપુર અથવા વિના તે પદ્મભા નીકળે નહિ. તેથી ગુજરાતીના પંચાંગમાં પદ્મભાજી મોટા મોટા સહેરની આગેથી છે. તેમાં નામપુરની પદ્મભા ૪-૩૮ એટલે ૪ આંગળ અને ૩૮ પ્રતિ આંગળ આગેથી છે તે લખ્યું. પદ્મભાને અનુક્રમે ૧૦, ૮ અને ૬ થી ગુણવા તો ૪૬૧, ૩૭૬, ૧૫૬ આવ્યા. અપૂર્ણાંક મળી રહે છે તો ચરખંડ ૪૬, ૩૭, ૧૫ આવ્યા.

ચરખંડ ઉપરથી ચર લાવવાની રીત:—

સ્પાત્સાપનોષ્ણાંશુમ્નર્જસંસ્પષ્ટરાદ્યોગો લ્લવમોગ્યયાતાત્ ।

સ્વાગ્ન્યાપ્તિયુક્તસ્તુચરં ધનર્ણે તુલાજપત્રે તપનેઽન્યયાઽસ્તે ॥

સાધન સૂર્યની બુજની રાશિના આકાશ નેટલા ચરખંડનો ચરજાણ કરવો. પછીના ચરખંડથી અંશાદિને ગુણી ૩૦ થી બાળી તેમાં એટલે ચર લાય છે. તુલાથી આરંભી ૭ રાશિ મુખીમાં સાધનસૂર્ય હોય તો ચર ધન, અને મેષથી આરંભી ૭ રાશિ મુખીમાં હોય તો જાણ-સૂર્ય અસ્ત હોય તે તેથી ઉચ્છેદ તુલાદિ ૭ રાશિમાં જાણ અને મેષાદિ ૭ રાશિમાં ધન ચર જાણવો.

સાધનસૂર્ય ૦-૧૭-૨૮-૩૫; ચરખંડ ૪૬, ૩૭, ૧૫.

સાધનસૂર્ય જ્યેષ્ઠ ત્રણ રાશિથી નૂન હોવાથી બુજ છે. બુજની રાશિ ૦ છે. તેથી જ્યેષ્ઠ ચરખંડ લીધો નહિ. અંશાદિ ૧૭-૨૮-૩૫ ને પ્રથમ ચરખંડ ૪૬ થી ગુણી ૩૦ થી બાળ્યા તો ૨૭ આવ્યા તેજ ચર લાગે. તેથી ચર ૨૭ છે. અપૂર્ણાંક ના મુખી મળી રહે તે ૦ થી વધારે હોય તો ૧ લેવો. સૂર્ય મેષાદિ ૭ રાશિમાં હોવાથી તે જાણ છે.

દેયં તથામરુણે વિલિપ્તિકામુ ॥ ૨૧ ॥

મંસ્તપદસૂર્યની વિકાશમાં ચર ધન હોય તો કમેરવો, અને જાણ હોય તો જાણ કરવો. આથી સૂર્યપદ લાય છે.

મંસ્તપદસૂર્ય ૦-૧-૩૨-૩૫

ચર ૨૭

સ્વપદસૂર્ય ૧-૧-૩૨-૮

આ સ્પષ્ટસૂચિ સૂચેલ સમયનો છે, પરંતુ આપણે સૂચેલ પછીના ૧ બડી ૪૮ પગના મદ માલ્યા છે. તેથી પ્રથમ દિવસ કેટલો હતો તે જાણવું છે.

ગોઝૌ સ્તઃ સૌમ્યયામ્યૌ ક્રિયઘટરસમે સ્વેષરેડયાપેન તે ।

નક્રાત્કર્કાશ્વ પદમેડયસરપઠયુતોનાંસ્તુપંચેદુનાશ્વઃ ॥

ઘસર્દ ગોઝયોઃ સ્પાષદયુતલગુણાઃ સ્પાશિશ્વર્દ ॥૨૧॥

બે ગોઝ છે. ઉત્તર અને દક્ષિણ. સામાન રવિ ગેષાદિ ૭ રાશિમાં હોય ત્યારે ઉત્તર ગોઝમાં છે, અને ગુલાદિ ૭ રાશિમાં હોય ત્યારે દક્ષિણ ગોઝમાં છે. તેના પ્રમાણે બે અવન છે. મારથી આરંભી ૭ રાશિ સુધી ઉત્તરાયણ અને કર્કથી આરંભી ૭ રાશિ સુધી દક્ષિણાયન-ચરને પણ કમ્પવી, અને સામાનસર્વ ઉત્તર ગોઝમાં હોય તો ૧૫ બડીમાં ઉમેરતી અને દક્ષિણ ગોઝમાં હોય તો ૧૫ બડીમાંથી બાદ કરતી એટલે દિનાર્ધ અથવા અર્ધ દિવસ આવે છે. તેને ૩૦ બડીમાંથી બાદ કરતાથી અર્ધરાત્રિ આવે છે.

આદિ સામાનસર્વ ઉત્તર ગોઝમાં હોવાથી દિનાર્ધ=૧૫ બડી અને ૨૭ પણ તેથી આપો દિવસ=૩૦ બડી ૫૪ પણ. તેમાં રાત્રિની સ્ત્ર ૫ડી ૧ ને પણ ૪૮ ઉમેરતા, સૂર્યોદયથી છટ સમય ૩૭ બડી ૩૮ પણ આવે છે.

આપણે સૂચેલ પછી ૨૭ બડી ૩૮ પગના મદ માલ્યા છે. સૂચેલ સમયના મધ્ય-મદ મરેશ છે. તેમાં ૩૭ બડી ૩૮ પગની દરેક મદની મધ્યમ અતિ ઉમેરવાથી છટ સમયના મધ્યમ મદ આવશે. દરેક મદની એક દિવસની એટલે ૬૦ બડીની મધ્યમ અતિ નીચે પ્રમાણે છે.

ગોક્ષાગજા રશિગતિઃ જ્ઞાનિનોડ્ઞગોષ્ઠાઃ પશ્ચાદ્ધમોડ્ઞ પાદિલાક્ષય તથાશ્વત્તિઃ ॥૨૪॥

રાહોશ્વર્ય કુશળિનોડ્ઞજાન્નુરામાસ્તર્કાશ્વિનોડ્ઞલક્ષ્મી જવોડ્ઞરશ્મિઃ ॥

હિપ્તા જિનો વિકલિકાશ્વગુરોઃ શરાઃ સ્વં શુક્રાશ્વકેદ્રગતિરત્રિગુણાઃ શ્વેનેદ્ ॥ ૨૫ ॥

આદિ દરેક મદની મધ્યમઅતિ નીચે પ્રમાણે મેલેલી છે.

નામ.	સૂર્ય.	ચંદ્ર.	ચંદ્રોચ્ચ.	શુક્ર.	મંજશ.	શુક્રકેદ્ર.	શુર.	શુક્રકેદ્ર.	શનિ.
કશ્વ.	૫૬	૭૪૦	૧	૩	૩૧	૧૮૬	૫	૩૭	૨
વિશ્વ.	૮	૩૫	૪૧	૧૧	૨૬	૨૪	૦	૦	૦

એક દિવસની એટલે ૬૦ બડીની દરેક મદની મધ્યમ અતિ આદિ આપેલી છે તે ઉપરથી ૩૭ બડી ૩૮ પગની અતિ માલ્યા નીચે પ્રમાણે આવે છે.

સૂર્ય = ૩૭-૫"
 ચંદ્ર = ૮-૧૫-૫૨"
 ચંદ્રોચ્ચ = ૪-૧૨"
 શુક્ર = ૨-૦"
 મંજશ = ૧૬-૪૩"
 શુક્રકેદ્ર = ૧-૫૬-૫૫"
 શુર = ૩-૮"
 શુક્રકેદ્ર = ૨૩-૧૨"
 શનિ = ૧-૧૫"

સૂર્યોદય સમયના મધ્યમ મઠ આપણે પ્રથમ કરેલા છે તેમાં ૩૭ ખડી ૩૮ મળતી ગતિ હોવાથી ઇષ્ટ સમયના મધ્યમ મઠ થશે. રાહુની ગતિ નિરંતર વધે હોવાથી સૂર્યોદય સમયના રાહુમાંથી તેની ૩૭ ખડી ૩૮ મળતી ગતિ બાદ કરવાથી ઇષ્ટ સમયનો રાહુ થશે.

ઇષ્ટ સમયના મધ્યમ મઠ.

રવિ.	ચંદ્ર	શુક્રોચ્ચ.	રાહુ.
૧૧-૨૬-૨૪-૨૬	૧૦-૨-૨૬-૪૬	૮-૨૦-૧૪-૨૬	૪-૦-૮-૧૬
૩૭-૫	૮-૧૫-૫૨	૪-૧૨	૨-૦
૦-૦-૧-૩૧	૧૦-૧૦-૪૨-૪૧	૮-૨૦-૧૮-૩૮	૪-૦-૬-૧૬
મંગલ.	બુધકેંદ્ર.	શુક્ર	
૬-૧૩-૨૦-૩	૫-૧૦-૨૫-૨૪	૦-૧૮-૨૧-૫૪	
૧૬-૪૩	૧-૫૨-૫૫	૩-૮	
૬-૧૩-૩૬-૪૬	૫-૧૨-૩૨-૧૬	૬-૧૮-૨૫-૨	
શુક્રકેંદ્ર.	શનિ.		
૪-૧૮-૨-૮	૪-૧૨-૩૬-૫૬		
૨૩-૧૨	૧-૧૫		
૪-૧૮-૨૫-૨૦	૪-૧૨-૪૧-૧૧		

સ્વમાર્ગના સિદ્ધાન્ત

રાગ એસ્વી. તાલ રીપચઢી:—

માયા મારે માર, કૃષ્ણ જીન માયા મારે માર.	
બહાંતા મમતાત્મક મિથ્યા સંસાર,	
જાવ સમ નિર્માણ.	૧
જાવ જીવ અંતર્વાની અક્ષર, જેણું કૃષ્ણને જાન.	૨
પરાતપર પરબસા શ્રીકૃષ્ણ, જે નિર્મલ પ્રમાણ.	૩
સિવ વિષ્ણુ ને બ્રહ્મા ધર્માદિક, એતે સજીવ તું જાણ.	૪
જીવ માત્ર છે અંશ પ્રભુનો વ્યાપક માને દાન.	૫
અણિતાનંદ અક્ષર બ્રહ્મ ને, ધામ શ્રીકૃષ્ણનું જાણ.	૬

“અર્હસિ ઉપરથી પણ પદલા નીકળે રહે છે. “મહાચાર્યેયુગ્મ્યક્ષમાયાઃ કૃતિરશમલગીને ચમાસાપકાસાઃ” ૨૨-આ સુત્ર પ્રમાણે અ અર્હસિ દોષ અને પ પદલા દોષ તે.

અ = ૫ ૫-૫૨ : ૫૨-૫૦૫+૧૦૩૦=૦

૩૪

મ=અર્હસિ નક્કા પરીથી જાણાય છે. તાત્પર્યના અર્હસિ ૨૧-૨૧ છે તે ઉપરથી પ પણ નીકળી રહે છે.

સર્વ વેદનો સાર શ્રીકૃષ્ણ, કરિસેવા સ્વધર્મ સુભાષુ-
આમનિવેશન કરણ વિના નહિ, વિશ્વખર્મો પ્રમાણુ-
કૃષ્ણ ખીન મોસો કલન પરત હો, એ છે અભાગીરતાર.
ઘસ મુવક "આ" કરે વિનંતિ, અમને ખીજિરિમાર.

૭

૮

૯

૧૦

॥ શ્રીવાલકૃષ્ણો જયતિ ॥

પ્રાચીન કીર્તના કાકા શ્રીવલ્લભજી

શ્રીનાથજીવું કીર્તન (રામ ખીલાવત)

કુંજ દવારહાડે સખા પીય,
દેખિ વદન ચિત ચોરી સિમોહિ
તનક વિશોકિ અમો તન ક્રિય

૧

વામ મુળ તન ચિત ચોરી મોતન
દસન મુળ મહી મુંદ સંભાર
વક બોહ ચચમ અનિમાર
નેન બાણુ અમા હરવ આર

૨

રેડીયામ કરજી અધકાવલિ
વદાયદ મુળ હરજાત
દેખત નને કહત નહી આવે
ચુંસ નામર સોવલમાત

૩

કપુક સકેત અમે ગુરુનમો
અમ દેખે વિન કલન પરાત ॥
સો ઉપચાર કરે મેરીસજની
નિરખી ઘસ વારને ભાત

૪

॥ મનુષ્યબંધસજી ફત કીર્તન ॥

॥ મીનમીત પ્રિયાજીવું કીર્તન ॥ (રામ ખીલાવત)

હોવારી નમીતપ્રિયા ॥

નિન કીરી દેન કીરહી આવત, ચોરી હાવત શેખરીયા

૧૧૭

તુમ અલિયામ સંજ મિલકે મુન વક આગન એમો કોકી ભેષા ॥

નિરેખિ નિરેખિ નેન સચું પાત્ર, પ્રાણુ જીવન પન્સયામ નાચેયા ૧૨ ॥

ને ભાવે સોને કમેરે મોહન, માખન મિત્રી દૂધ મમેમો ૧૩

અવજન નિરખર કાકે પર, તુમ હુને કહુ અધિક સરેયા

૫૩૧

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીસર્વોત્તમજી વિષે શ્રીગોવિંદસ્વામીકૃત પદો.

(મનુર્લંઘાન વર્ષ ૫ પૃષ્ઠ ૧૭૮.)

ભૂલથી ચાલે પદનું મૂલ્ય રહી ગયેલું હોવાથી બહિઃ આપવામાં આવે છે.
રાગ ચિટ્તાવલ.

અતિ તપુક પુરોષ જાનિ કિય^૧ કીયો સુરોષ શ્રીવિદ્દેશ ।
શત મયોત્તર નામ વાન લે મહા ભવ^૨ હયો મિટાયો ક્લેશ ॥ ૧ ॥
પદો છુનો ચિત્તમાં ચિત્તન કરો કણુ માતે ધરો ચિતાકો હેશ ।
પદ રસેના કહો કહો ઘરનો ચક્રી^૩ ગારવા સહસ્રમુલ દોષ ॥ ૨ ॥
યહ મંવંતાર ન કાહુ ઘરમ્યો^૪ મુતિ સ્મૃતિ શાસ્ત્ર પુરાણ વિદ્યોષ ।
દૈવિ જન ચક્રરત્નકો પ્રકટે મૂલક ગોવિંદ પ્રમુ શ્રીમદ્દેશ ॥ ૩ ॥ ૪ ॥
બહિઃથી પ્રત્યેક નામના બાવનું બહેક ૫૬ છે.

રાગ ચિટ્તાવલ.

માનંદરૂપ શ્રીવલ્લભકો મપને કિય જાનો ।
મોર સયે તુમ છાંદી^૫ લે રનહીકો માનો ॥૧॥
તીન લોકમાં કોનહિ પદતરકો આવે ।
લેવ કોટિ લેતીશમાં કોઠ પાર ન પાવે ॥ ૨ ॥
માનંદ નામ રસના રટો અર્થ હિ ધિંચારી ।
વૈવે ગોવિંદ જન જપ કોવે પુણે પવારથ ચારિ ॥૩॥

શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્ર.

(મનુર્લંઘાન ગતિક ૮, ૯ પૃષ્ઠ ૧૭૯.)

આ પ્રમાણે ૭ શ્લોકથી હલધર્મીત પૂર્વ પીઠિકા નિરૂપણ કરિનિ સ્તોત્રની શરૂઆત કરેછે.
નામ નિરૂપણ પ્રસ્તાવમાં લેના હેતુથીત સ્વરૂપનું સ્મરણ થયે તદ્દનિત આનંદભરથી,
સ્વરૂપમાં કેવલ આનંદ તરવની સૂતિથી પ્રથમે આનંદ નામથીન નામ નિરૂપણ કરે છે:-
માનંદઃ પરમાનેંદઃ શ્રીકૃષ્ણાસ્થં કૃપાનિધિઃ ।
દેવોદ્ધારપ્રવત્નાત્મા સ્મૃતિમાત્રાર્તિનાશનઃ ॥ ૭ ॥
આ શ્લોકથી શ્રીમદ્ધર્મસંસ્કૃત નામનિરૂપણનો આરંભ થાય છે. આ શ્લોકમાં
પ્રથમ ૭ નામ છે. ૧ આનંદ, ૨ પરમાનંદ, ૩ શ્રીકૃષ્ણસ્થ, ૪ કૃપાનિધિ, ૫ દેવોદ્ધાર-
પ્રવત્નાત્મા, ૬ સ્મૃતિનાશન.

૧. હલધર્મી, ૨. પાપ, બહિર્મી પ્રતિબંધ. ૩. શાસ્ત્રમાં, - ગારવા અને સહસ્ર મુખવાળો
સેવ કરનું વર્ણન કરવાં થાક્યાં તો પછી એક રસના (છબ) જેવી રીતે વર્ણી શકે ?
૪. કર્તૃવ્યો. ૫. ત્યાગી, છેડી.

નામનો નમનપૂર્વક જપ કરવો હોય તો નામની ચતુર્થવિભક્તિ કરી તે આમળા નમઃ સ્તુત્વ મૂળી નીચે પ્રમાણે જપ કરવો.

૧ શાસ્ત્રદાયક નમઃ, ૨ પરમાર્થદાયક નમઃ, ૩ શ્રીકૃષ્ણાસ્થાય નમઃ, ૪ કૃપાનિધયે નમઃ, ૫ કૃષ્ણોદ્ધારમયસ્તારમયે નમઃ, ૬ સ્વૃતિમાત્રાસિત્તાદ્યાનાય નમઃ.

આનંદમાત્રકરધાતુઓદ્ધારિવિગ્રહે વિખુલિતા મંદમરુતના પરમાર્થથી આનંદઃ આનંદાનુભવ ન સંપ્રિત હોવાથી આનંદ એમ નામ ધરાવે છે.

નામનિરૂપણ પ્રસ્તાવમાં સ્વરૂપે હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો. સ્વરૂપને ચારે ચાર આનંદરૂપ નોંધ ને કહ્યું આનંદરૂપ જ છે.

જન પ્રથમ સ્થોત્રમાં કહી ગયા તે પ્રમાણે પ્રાકૃત-સૌકીક ધર્મના આનામય અને અપ્રાકૃત અસૌકીક નિમિત્ત-સર્વ ધર્મનિમિત્ત શ્રીમદ્ધાર્મચરણનાં સ્વરૂપનો દર્શન થયો તેથી કવચ આનંદ એમ નામ ધર્યું.

આનંદમાં ને પદ છે ૧ આ અને ૨ નંદ.

આ=સમૃદ્ધતાવચ્ચારે આસ્થી, નંદયતિ=સમૃદ્ધિ આપે છે, સ્વમજ્જાનુ=સ્વમજ્જાને તેથી આનંદઃ સ્વમજ્જાને ચારે ચારથી સમૃદ્ધ આપે છે તેથી આપથી આનંદ કહેવાય છે.

અર્થ આનંદ=જન નંદ=આનંદ જેમાંથી પ્રગળાનંદ જન્મ ન્મન છે ન્મનતા તો પ્રાકૃત જ છે. શ્રીકૃષ્ણ-પિતાત્વ જન્મેમાં સમાન છે, પરંતુ સ્વમ શ્રીમદ્ધાર્મચરણ અપ્રાકૃત છે, અર્થ નંદયતી પ્રાકૃત છે. શ્રીમાદ્ધાર્મચરણ શ્રીશ્રી શ્રીકૃષ્ણનામના પિતા છે અને તેમ જ નંદયતી પણ શ્રીકૃષ્ણપદના પિતા છે, પણ જન્મેમાં તારતમ્ય એ છે કે શ્રીમદ્ધાર્મચરણ અપ્રાકૃત છે અને નંદયતી પ્રાકૃત છે; અર્થ નંદયતી આ રીતે શ્રીમદ્ધાર્મચરણથી ન્મન છે અને તેથી તેમાં નામ આનંદ છે.

આ=ચારે ચાર નંદ=આનંદ જેમાંથી માય છે તે આનંદ લીવાર્થ આનંદ જગાથી આવે છે તે.

જન નામનિરૂપણમાં મૂળ સ્વરૂપનાર્થ પણ નામ આપ્યા કરે છે. સંયોગ વિપ્રયોગના બેથી રસ દિદલત છે. સંયોગની પૂર્વ વિપ્રયોગ છે. તેથી આનંદ નામવડે પ્રથમ સંયોગરૂપ કહે છે. સંયોગમાં નોંટસો આનંદ અનુભવાય છે તેટલા જ આનંદરૂપ આનંદ એટલે સંયોગાનંદ.

‘આચાર્ય મને જણાવે’ એમ ભજવવામ્મથી, ‘શ્રીગોપીજન વચન’ એવા આશ્રમાં વિશ્વાસ હોય તો ‘એમ સ્થોત્રિથી અને ‘વસ્તુત્વ’ કૃષ્ણ જ છે’ એમ પ્રભુચરણની કક્ષિતથી શ્રીમદ્ધાર્મચરણને ભજનરૂપ જ છે. ‘હવે હવે’ કરીને પુરુષ ભજાને બોલાવે છે. આના (શ્રીમદ્ધાર્મચરણના) ધારણ ‘આત્મથી કૃષ્ણ નિશ્ચયે ધારણ ચાવે છે.’ ક્ષમાદિ નિમિત્તોક્તિથી શ્રીમદ્ધાર્મચરણ પણ શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે. ધર્મચારનાં સ્વિકૃષ્ણ સ્વધાર્મ પદમાં એટલે મંત્રમાં અનુના જેમાંની દિધિ નંદ ધર છે તેજાને માટે આ પુરાણાર્થ (શ્રીમદ્ધાર્મચરણની સર્વ) ઉદય થયો છે. ‘શ્રીમાદ્ધાર્મચરણ’ કૃષ્ણ જ નિરાને છે’ ક્ષમાદિ વાંચ્યથી પણ શ્રીમદ્ધાર્મચરણમાં આવશે.

* આ પ્રમાણે વાચકર્મની સજ્જા આવર કરે સ્થોત્રમાં આવતાં નામ નિરૂપણ સ્તંભમાં આવશે.

૧ માધર્મ્ય મામ્ વિજ્ઞાનિયાદ- ૨ યદિ હેતુતિ વિષાંતઃ શ્રીગોપીજનવચનમે. ૩ વસ્તુતઃ કૃષ્ણ જન. ૪ સંક્રિષ્ણહસ્તાઃ પુરુષો મહત્માદ્યરણ્યસુત. ૫ પતંગારમમાજેન કૃષ્ણો મયતિ વે જ્ઞાતઃ. ૬ કૃષ્ણે સ્વધાર્મચરણે ધર્મચારાર્થિનિ સહ. ૭ જ્ઞાતી નરદશામેષ પુરાણાર્થોપુગોક્તિઃ. ૮ શ્રીમાદ્ધાર્મચરણે કૃષ્ણ વચનપ્રીયતે. ૯

ભાગવતને ભગવદૂપવ છે. તેમાં (શ્રીમદ્ભાગવતમાં) દશવિધ લીલા નિરૂપણ કરી છે. તેમાંના કર્તા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ જ છે, કારણકે પોતે શ્રીકૃષ્ણાસ્થ છે. શ્રીઅંગમાં શ્રીકૃષ્ણની પ્રધાનતા છે. જોણ મુખ્ય બનેનું કાર્ય મુખ્યમાં કહેવાય. લીલામાં નિરોધલીલા મુખ્ય છે. શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ રાસલીલેકતાત્પર્ય છે. રાસલીલા નિરોધલીલામાં હોવાથી દશમસ્કંધાનુસાર નામનું આખ્યાન કવિત છે અને તે જ પ્રમાણે શ્રીમત્ પ્રભુચરણે આરા કરી છે.

શ્રીભાગવતના સુંદર પ્રતિપદના ભાવકિરણથી બુદ્ધિત શીવલ્લભ નામની મૂર્તિ નિજ દાસ્ય સૌભાગ્ય વિસ્તારે. તેથી સંપૂર્ણ શ્રીભાગવતના અર્થને જણાવનાર પુરુષોત્તમસહસ્ત્રનામ પણ નિરોધલીલા બોધક છે. શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ તે આનંદરૂપ હરિની લીલા છે જેમ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે આરા કરી છે. અને 'તેજ' એક અર્થ સાત પ્રકારે અવિરોધથી બળે તે મુક્ત થાય છે જેમ પણ આરા કરી છે તેથી સ્કંધાદિમાં (સ્કંધ, પ્રકરણ, અધ્યાય, વાક્ય, પદ, અક્ષરમાં) તે જ અર્થ પ્રતિપાત છે; આટલે બોધક નામ કહે છે જ્ઞાનંદર, આનંદરૂપ અથવા આનંદ જનક. સ્કંધાર્થરૂપથી આનંદરૂપતા, અધ્યાયાર્થરૂપથી આનંદ જનકતા. દશમસ્કંધમાં જન્મપ્રકરણમાં પ્રથમ અધ્યાયમાં પરીક્ષિતના પ્રશ્નથી શ્રીકૃષ્ણે આનંદ થયો છે અને તેથી કૃષ્ણેવળ કહે છે કે રાજર્ષિઓમાં શ્રેષ્ઠ તમારી બુદ્ધિ સારી વ્યવસાયવાળી થઈ છે જેથી તમારી નૈધિક રતિ (પ્રીતિ) વાસ્તવે કથામાં થઈ છે. અક્ષાહ્નિ ભગવદ્ અવતારના અવલુથી, બુદ્ધિને આશ્વાસનથી, દેવકીવસ્ત્રેવને આકાશવાણિથી અને સ્કંધકર્તા ભગવત પ્રાકટ્ય થયે તેના અવલુથી, આનંદ થયો. તેથી આ આનંદ નામ દશમ સ્કંધાર્થ તથા તેમાંના પ્રથમાધ્યાયાર્થ બોધક છે.

ગ્રંથાવલોકન.

૧. મહાકવિ, વ્યાખ્યાયિતયાનુગત, સંશોધન કરતાં મહુ વલ્લભપ્રજ્ઞાનો, શુ. મુ. રસ્યાદિ પ્રકટકર્તા શુદ્ધાદૈવસિદ્ધાન્તકાર્યાચર્ય.

મહાકવિસ શ્રીમદ્વાચાર્યજીના દ્વિતીય પુત્ર શ્રીમત્ વિદ્યુત્તેજશરને પ્રકૃતિત સુંદર નામાનુગણ મન્ય છે. આ મન્ય ઉપર ત્રણ દીક્ષાઓ છે (૧) શ્રીગુણાધિપત્ય પાંચમી સાલજી શ્રીરમુનાથ વિરચિત મહાકવિગિણી, (૨) શ્રીગુણાધિપત્ય ત્રીજી સાલજી શ્રીનાલકજીજીથી પાંચમી પેઢીએ પ્રકટ થયેલા શ્રીપુરુષોત્તમજીની દીક્ષાનું નામ તીર્થ છે. (૩) વિવેક નામની દીક્ષા પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીની જ વિરચિત છે. મૂલ્ય મન્ય તથા દીક્ષાત્રયના નામપણુ રૂપ સ્વ પ્રયોજન દર્શાવેલ. મહાકવિરૂપ હસનું નિવસસ્થાન મહાકવિરૂપ તરગિણી (નદી) ઉપર છે. તેમાં પ્રવેશ કરવાને તીર્થ-આવરો-જોડકો-તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'તીર્થ' પ્રકટ કર્યું નહીં તો અનેક તીર્થ હોવાથી, તેમ નદી કીનારે અનેક હસસદસ પક્ષીઓ હોવાથી, તેના વિવેક પ્રકટ કર્યો. અર્થાત્ 'વિવેક'થી તીર્થના વિવેક કરીને, તદ્વાંશ મહાકવિરમિણી (નદી)માં પ્રવેશ કરીને વિવેકપૂર્વક મહાકવિરૂપનું દર્શન કરાવવું એ જ આ સુંદર દીક્ષાત્રયસંગેત મન્યનું પ્રયોજન છે. મન્યનું અંશભાવરૂપ પણ મન્યનો સાર સંગ્રહે છે.

૧ શ્રીમાગવતપ્રતિપદમખિવરમાર્ગમુમુદિતા મૂર્તિઃ શ્રીવસ્ત્રમામિષાજસ્તનોતુ નિશ્વસત્ત્વ સૌમાન્યમ્. ૨. શ્રીમાગવતાર્પણ આર્ભરસ્ય હરેર્લીલા. ૩. એકાર્યે સ્તપ્ત્યા જ્ઞાનમખિવેપેન મુચ્યતે. ૪. સમ્યગ્યવધિતા શુદ્ધિસ્તવ રાજર્ષિસત્તમ, વાસુદેવક્રપાયાં તે યજ્ઞતા મૈત્રિકી રતિઃ.

મન્વોપાસનવૈદિકતાગ્નિકદીક્ષાર્ચનાદિવિધિમિયં ।

અસ્તુદ્યો રમતે નિજમણ્ણેષુ સ મેડસ્તુ સર્વસ્વમ્ ૩૨૭

પ્રથુ મન્વથી, વા ઉપાસનથી, વા, વૈદિક તાનિક દક્ષિા અર્ચન કે વિધિથી પ્રાપ્ત થતા નથી, તે સર્વથી અસ્તુદ્ય રહીને નિજમણ્ણમાં નિરતર ખેલે છે એ પ્રથુ ને કેવલ શુદ્ધ આવાત્મક ભક્તિથી પ્રેમથી પ્રાપ્ત થાય છે તે માર સર્વસ્વ માણા.' ભક્તિદંસનો આ વિધા છે, ને આ જ તાદર્શનું જીહાપોદિપૂર્વક મેન્વમાં તેમ દીક્ષામાં સિદ્ધીકરણ કર્યું છે. દ્વિતિમન્તવિનથી મધુરોપાસનજીને અવતારવાદ્યવધી મોળ્યામાં આ જ મન્વ માર્ગદર્શક થઈ પાયા છે એ યોગ્ય લાગે છે.

આવો સુંદર મન્વ, સપ્રેમ્યનું હવે પ્રકટ કરવારો મન્વ ત્રણ દીક્ષ સહિત સુંદર રીતે પ્રકટ કરવાને ને પરિભ્રમ સંશોધનકર્તા બદ મલમલકર્તાએ લીધા છે તે સ્પષ્ટ છે. હકત મન્વ નિર્જુનસામરથી પ્રકટ થયેલો હોવાથી એની સુંદરતામાં શકિ મર્યાદા છે. મન્વનું સંશોધન ખજુ અસંતોષપ્રદ નથી, જોરહુજ નહિ પરન્તુ સંશોધન કર્તાએ ને પરિભ્રમ લીધા છે તેનું સ્પષ્ટ મ્લન કરે છે. આ મન્વ આવી સુંદર રીતે પ્રકટ થયેલો જોઈને અને વૈષ્ણવોને આ મન્વનો પરિભ્રમ અવરજ કરો જોઈએ એ ઉદ્દેશથી હકત મન્વનું સરલ આવાન્તર પુષ્ટિભક્તિમુખમાં આરંભ્યું છે. આ શાખાન્તરના સાદ્યધ્યથી અભ્યાસક મૂલ્ય સંસ્કૃત મન્વનો પરિભ્રમ કરી શકશે. હકત મન્વની સર્વામર્યુદ્દેવાતું દર્શન કરીને એમ કળા વિના નથી ચાલતું કે આ મન્વનો સત્રક પ્રત્યેક સંસ્કૃત્ય વૈષ્ણવ વા અવૈષ્ણવ જો કરશે, તે તેના દ્રવ્યનો બિલ્લો પાસામિક સહકરપ્રોમજ થયેલો મળ્યારી, અને સંસ્કૃતથી અનભિગ વૈષ્ણવ જો સ્વપ્રમાવનાથી હકત મન્વ સ્વરૂપમાં પધરાવશે, તે તેટલા દ્રવ્યનો અનરુપપ્રોમ જ થયેલો મળ્યારી, અતારી તે છાજ છે કે પ્રત્યેક વૈષ્ણવે આ મન્વ ત્રવપિ મૂલ્ય સંસ્કૃત છે તે ખજુ સ્વરૂપમાં, જો સંજિત-હોય તે, અવરજ પધરાવેલો. અત 'ચકિત હોય' એમ કહેવાતું મરણ છે. હકત મન્વનું પ્રમાણ મત્ર ૭૨ પત્ર છે, ને વ્યાટકા નાના મન્વના ૧૪ જાના વૈષ્ણવોને આપવા મર્યાદા બારે પડે. શ. મમતાત્વ સાક્ષીએ પ્રસ્થાન રત્નાકર નિર્જુનસામરમાં જાણ્યો છે, ને તેના પત્ર ખજુ ૭૨ જ છે, અને પુસ્તકનું ૬૬ ખજુ સુપરોપમ છે. તેટલોજ જો અધિક નહિ તે પરિભ્રમ સંશોધનકર્તાએ તેમાં કર્યો છે, પરન્તુ તેનું નોંધવર માત્ર આજ જાના જ છે. બાજ (ભક્તિદંસ) મન્વ જો નિર્જુન-સામર પ્રેસે પ્રકટ કર્યો હોત તે આવું મૂલ્ય બજુ બજુ તે જ અનાથી વિશેષ ન થાત. શુદ્ધાર્તસિદ્ધાન્તકામીલમના ચાલકોએ અને શુભેચ્છકોએ અવરજ સમરણમાં રાખતું જોઈએ કે મન્વના પ્રસારની શકિ મન્વના નોંધવરની ન્યૂનતાના પ્રમાણ હોય છે. મૂલ્ય તે આપણા વૈષ્ણવો 'સંસ્કૃત મન્વ છે એને શું કરીએ' એમ જૂના પડે છે, 'તેમાં જ્યારે જ્યાં નોંધવર પત્ર પ્રમાણથી અતિરખ હેવાતું જુએ ત્યારે હકત મન્વનો, ન સમજવા છતાં ખજુ સત્રક કરવાતું કહેતા આપણને, અતિ ઉત્સાહ હોવા છતાં, 'ખજુ સંકલ્પ' સંકોચાતું પડે છે. આ કહેવાનો ઉદ્દેશ એમ નથી કે હકત મન્વ આપણી દ્રવ્યસંજ્ઞ કરવા મર્યાદા છે. આપણે વૈષ્ણવોનો સ્વભાવ ને મન્વસમજની વિરુદ્ધ છે, ને તેમાં જ્યારે સંસ્કૃત મન્વ બજુ બજુ પ્રવળ થાય તે ખજુ પાંચ દસ વર્ષે મેંચાઈ જાય ત્યારે મરો, ને તેટલા સમયમાં ઉધાઈ વગેરેનો ખજુ એમ થઈ પડે. અર્થાત્ સામ તે આમાં અસંભવ જોયો જ છે. વસ્તુસિતિ

આમ હોવાથી શુદ્ધદેવ-સિદ્ધાન્ત-શાસ્ત્રના શુભેચ્છકોને સચવા છે કે મન્ય નેમ બને તેમ અન્ય નોહાવરે વેખ્ખવોને આપો. ઉક્ત બદ્ધનો આ પ્રથમ પ્રવાસ છે, ને તેથી એમના જ કહેવાથી લાગે છે કે રૂ. ૧૮૦) વા ૭૦૦) ખર્ચ થયો છે, પરંતુ અવિખ્યમાં પ્રકટ થતા મન્યોમાં આવી 'prohibitive price' રાખવામાં નહિ આવે તો સંપ્રદાયનું એવ વિશેષ થતા સંભવ છે. 'Benares Sanskrit Series' વાળા ૧૦૦ પૃષ્ઠના પુસ્તકનું પ્રકા ઉપર રૂ. ૧) નોહાવર લખે છે, તે ધારણથી આ મન્યનું નોહાવર ૧૪ આના વિશેષ ન કહેવાય, પરંતુ ઉક્ત સીરીઝના મન્યો નેમજી લીધેલા છે તેમને ખબર છે કે તે મોકા રૂ. ૧) ને નાસે માત્ર આના ૧૦) ચાર્જ કરે છે, ને બહુ તો ૧૨) આના અને કવચિત્ત ને રૂ. ૧) ચાર્જ કરે છે એમ સ્પષ્ટ સ્વીકારીએ તો પણ તે મોકાની દૃષ્ટિ આધારની છે જ્યારે આપણી દૃષ્ટિ મન્યપ્રસારની છે. ઉક્ત દૃષ્ટિકો હોવાથી આપણે તો મન્યનું નેમ બને તેમ મૂલ્ય અન્ય જ રાખવું જોઈએ. આતો અવિખ્યની સ્થળનાથી છે, આ ભંજિતકંસના સંજ્ઞામાં, જેમાં વિશેષ ખર્ચ થયો છે, તેમાં શું કરવું? આ સંજ્ઞા નીચલી સચવા છે. શીનાશ્વદાસના તિથ્યક્ષપિત શ્રીગોવર્ધનશાસ્ત્રજી મન્યપ્રસિદ્ધિ અને પ્રસારને માટે રૂ. ૨૫૦૦૦) ની રૂબ શ્રીગોવર્ધનાશાસ્ત્ર ઉપર મોકલી છે એમ અવશ્ય કહ્યું છે, શ્રીગોવર્ધનાશાસ્ત્ર સ્વંતઃ મન્ય પ્રસિદ્ધિ અને તદ્વપ્રસાર ક્ષણ છે, ને તેને સાર વધારાક્ષિત પ્રવલ્ન કરે છે. તેથી જો બલકંદ-શર્મા ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીશ્રીને જો આ પ્રકારની વિનિતિ કરે કે આપશ્રી આ મન્ય સ્વંતઃ ખરીદી લઈને અન્ય નોહાવરથી-આરથી હ આનાથી-વેખ્ખવોમાં પ્રસારો, અથવા તો વિના મૂલ્યે પણ-જેમ બાહ્યજા આપવામાં આવે છે તેમ-અધિકારીને દાન કરો-તો આપણે નિશ્ચય છે કે બદ્ધ નેમજી ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીના 'કૃપાપાત્ર' છે, તેમની આ શુભ વિનિતિનો કદાપિ જલ્લીકર થાવ. મન્યનું મુદ્દલ્ય કરવાને આપણને ગમે તેટલો ખર્ચ થાય તેટલો ખર્ચ વેખ્ખવો કનેથી કેમ લાઇ સકાય? એ જ મન્યનું જો લાઇ ફરીથી મુદ્દલ્ય કરે તો આર આનાથી વિશેષ નોહાવર ન પડે. આમ નોહાવરના સંજ્ઞામાં આમદપૂર્વક લખવાનું પ્રયોગન માત્ર ઘેટકું જ છે કે આમ અતિલપ નોહાવર રાખવાથી બલકંદશર્માજી લીધેલો પરિશ્રમ વેખ્ખવોમાં અપસિમ્મિત રહેવાનો ભય રહે છે. ઉક્ત બદ્ધ ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીશ્રીના ઉત્તેજનથી અથવા પોતાના જ અન્ય મન્યો પ્રસિદ્ધ કરવાના છે, તે મન્યોના મન્યના સંજ્ઞામાં આ સચવાનો સ્વીકાર કરશે એમ આશા રાખીશું.

મન્યનું મુદ્દલ્ય પ્રાપ્ત્યુદ્ધ અને સ્વચ્છ છે. નાન મન્યનું સમુદ્ધરણ કરવામાં બદ્ધ બલ-બદ્ધ સમીને કવચિત્ત આત્મકીર્તિનો-લેખક તરીકેની-કીર્તિનો ભોગ આપવો પડેલો છે, છતાં પણ આ આત્મભોગ અન્યપ્રકારે સાંપ્રદાયિક સાહિત્યના પ્રકાશના હિતિદાયકમાં એમનું નામ નિસ્વાર્થતાને લીધે વિશેષ જગજગથી લાભપ્રદ વસ્તુતઃ છે. પદિત ગદ્ગદાસના કરતા પણ બદ્ધની આ પ્રવૃત્તિ વિશેષ પ્રશસ્ત છે. બલકંદ શર્માની આશક પદિત ગદ્ગદાસે સ્વયઃ કોઈ પણ પ્રાચીન મંથ મુદ્રિત ક્યોં દેખાં એમ જણમાં નથી, જો કે આમા કવચિત્ત કારણ એમની પ્રણયકૃતા પણ હોય. પરંતુ જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે સત્સિદ્ધાન્તમાર્તંડ અને ખાસ્તશક્તિ જેવા મદાન સ્વમન્યો મુદ્રિત ક્યાં, અને પ્રાચીન ક્ષેત્ર પણ મુદ્રિત ન ક્યોં ત્યારે એમ અનુમાન કાઢવામાં આવે કે બલકંદ શર્માની પ્રવૃત્તિ પ. ગદ્ગદાસના કરતાં વિશેષ નિઃસ્વાર્થ હોવાથી, વિશેષ સ્તુત્ય છે, તો તે સર્વથા અસંભવ તો નથી જ.

અક્રિદૃશ તથા રીક્ષા-સાધનામાં જડુ પ્રયત્ન અલભ્ય સર્માએ કર્યો છે એ તે પ્રત્યક્ષ છે. પરંતુ જેમ એમણે વિષયાનુક્રમ ચોખ્ખો છે તેમ જો મૂલ મન્યામાં વિષયોનું સૂચન કરવાને ખંડ વાક્યા હોત તો મન્ય અન્યાસકરને મુશ્કેલ થાત. શાખ્યાદિ મન્યો સૂત્રને અનુસરીને યજ્ઞાવા કોવાથી 'ખરી' ત્યાં મુશ્કેલ નથી, પરંતુ આવા સ્વર્ત્ર મન્યામાં આ કાર્ય અર્થહીન નથી, પરંતુ પ્રાયઃ લાભપ્રદ જ છે. આ મન્યામાં જડુ વાક્યનો ઉપન્યાસ થવલો જોવામાં આવે છે, તેથી જો એ વાક્યો ક્યાંનાં છે એમ દર્શાવવામાં આવ્યું હોત તો મન્યાની ઉપયુક્તા વધત. આ કાર્ય મીમંસાભાગવત્વાદિના પ્રતિબિંબ પાઠ કરનારને કઠિન નથી. જોઈએ આ મન્યાની રીક્ષાઓમાં જડુવાર આપણે પ્રકાર્થ (૧) ચિદ્દે જોઈએ છે. એ ચિદ્દેનું પ્રયોજન ભદ્રજીએ પ્રસ્તાવનામાં વણાવ્યું છે છતાં અમને તો એ ચિદ્દે અમુક સ્થલે સા દર્શાવી મોળવણ છે એટલે વિચાર સ્ફુર્તિ જીભવતા મન્યાના અનુસંધાનમાં સખસન પહોંચે છે. આવા ચિદ્દેનોતો આ મહત્ત્વ અવમુખ છે. કેટલેક સ્થલે તો એ (૧) ચિદ્દે હોવા છતાં જડુ એની ઉચિત્તાની સંજ્ઞા જડુ થાય છે. આ સિવાય મૂલ મન્ય તથા રીક્ષાઓનું સાધન પ્રાયઃ મૂલ કોવાથી ભદ્રજીને પરિભ્રમ ધન્યવાદપત્ર છે.

આ મન્યાના આરંભમાં અલભ્ય સર્માએ એક ઉપોદ્યાત પણ લખ્યો છે. ઉપોદ્યાત સચ્ચુતમાં જ છે, અને જડુ પ્રયાસનો પરિણામ કાઢે છે. (It is laborious, there is no easy in expression) મૂલ મન્ય અક્રિદૃશ અને તેની રીક્ષાઓની ભાવા વાંચ્યા પછી ઉપોદ્યાતમાં નિરોધ મેળ નથી, પરંતુ એક એ વાત ખાસ ખ્યાન જેણે છે. 'વતવવિ જ્ઞાપ મંગલારિજા સ્વત યય કપત્કં વરકેન વિ મામ્યેનાયમયગતાઘિરતા-વાય પમ્યાઃ કિન્તુ સીમવાચાર્યઘરજૈતવ પ્રકટરંજકારિતિ' અત અલભ્ય સર્મા ધ્રુષ્ઠ-માર્જતું પ્રાકટ્ય દેવ એક મીમંસામાર્જજી કર્યું છે એમ સ્પષ્ટ છે એમ કહી, અન્યનો નિરોધ કરે છે, તે ઉપરથી એમનો વિષ્ણુસ્વામિપરંજનો આશ્રય કિલિષ થવાનું અનુમા-નાય છે, અને તે ઉક્ત ભદ્રજીના સલામકને મારે એમને ધન્યવાદ આપીશું.

ઉપોદ્યાતમાં મીપુરોપેતમજીને મીરપુનાયજીને પરિચય કરાવ્યો હોત તો રીક્ષા વાત મીમંસામાર્જજીને મુસકંજીના ક્ષતવિરોધિનો પરિહાર સ્વાનુભવસિદ્ધ કોવાથી સચિદ્ર છે.

અક્રિદૃશનો, અક્રિત્વરચિણીનો, તીર્થનો અને વિરોધનો એમ ચતુર્વિધ વિષયાનુક્રમ મન્યાના આરંભે શોભે છે.

એકંદરે ઉક્ત મન્ય સર્વ પ્રકારે અસ્પૃશ્ય છે. અન્તમાં ભદ્રજી સાંપ્રદાયિક નામસેવા આથી ઉત્તરોત્તર અધિક કરે, અને તેને વાસ્તે પ્રમુ એમને અપેક્ષિત સર્વ સામગ્રીનું જાન કરે એજ સુભેદ્ય દર્શાવીશું.

साम्प्रदायिक मुद्रित ग्रन्थो

संस्कृत

[illegible]

निर्वाणार्थं दाय निमन्त्र्य सांजाय
(५०५)

[illegible]

1. अक्षिभाष्य रक्तम्.	०-४-०
1. श्रीमद्भगवद्गीता सुभाषिणी टीका.	०-८-०
1. अक्षिभाष्य रा. गांधी.	०-२-०
1. उपदेशसुधा.	०-४-०
1. सुवर्णीयाभाष्यारम्भ.	०-४-०
1. पुष्टिभाष्य सिद्धान्त परवारी.	०-८-०
1. अक्षयवाही श्रीहरिशायक.	०-२-०
1. पञ्चवक्त्रं भक्त तथा श्रुतशाली.	०-४-०
1. भागवतवक्त्रं भक्तिशायक.	०-२-०
1. मेघमोहवक्त्रं भक्तिशायक.	०-२-०
1. पुष्टिभाष्यप्रकाश-योगानीया.	०-४-०
1. भागवतीभक्त्यो न्याय न्याय.	०-२-०
1. आशाय निर्वह.	०-८-०
1. System of Vallabhacharya. free.	
रा. भा. लक्ष्मणभाष्य आश्वमेधभक्त्य	
प्रकटित.	
1. तत्त्वज्ञान शास्त्रार्थ मकरम्.	१-०-०
1. श्रीकृष्ण वीर्यभक्त १ भाग.	१-०-०
1. " " " २ भाग.	१-०-०
1. श्रीवत्सलभाष्य श्रुतन्याय.	१-०-०
1. भागवत शेष विवरण.	०-२-०
1. अक्षयवाही.	०-२-०
1. Pushtimargya.	०-३-०
1. शास्त्रीय विचार.	०-३-०
श्रीवत्सल्यीय ग्रन्थ प्रकाशक दुः३ प्रकटित.	
1. सत्यासनिर्णय.	०-३-०
1. अक्षिभाष्य.	०-२-०
1. न्यायभेद-पञ्चपदानि.	०-३-०
1. पुष्टिपञ्चमभाष्य.	०-४-०
1. दुःखविज्ञानप्रकाश.	०-१-०
1. उपदेशभक्त्यो न्याय.	०-२-०
1. अक्षिभाष्य.	०-२-०
1. सिद्धान्तमुद्रणावली.	०-४-०
1. भक्त्यावली.	०-१-०
1. आश्वमेध.	०-३-०

1. अक्षिभाष्य प्रकाश.	
1. सिद्धान्त रक्तम्.	
1. विवेकधर्मप्रकाश.	
1. नवतन्त्र.	
गो. श्रीवत्सल्यीय प्रकटित.	
1. वैष्णव विष्णुनिष्ठ.	०-१-०
1. वैष्णव भक्तिभाष्य.	०-१-०
1. वैदिकवाचस्पति विचार.	०-१-०
1. उपदेशभक्तिभाष्य.	०-१-०
1. आश्वमेध धर्मप्रकाश.	०-१-०
1. आश्वमेध तत्त्वभाष्य.	०-१-०
1. शक्तिवक्त्रं भक्तिभाष्य.	०-१-०
1. नीलेश भाष्य.	१-०-०
1. भक्तिवक्त्र.	१-०-०
1. श्रीगीता, भक्तशालीनी.	०-१-०
श्रीमद् वैष्णवपरिचय प्रकटित.	
1. गायत्रीभाष्य.	०-१-०
1. अष्टमोक्षम् तत्त्वप्रकाश.	०-१-०
1. अक्षिभाष्य.	०-१-०
1. वेदान्तविचारमाला.	०-१-०
1. शास्त्रमनविष्णुभाष्य.	०-१-०
1. प्रस्तावनाकार.	०-१-०
1. श्रीमद्भगवद्गीतातत्त्वप्रकाश.	०-१-०
श्री गो. कुलनाथद्वारा प्रकटित.	
1. श्रीवत्सल्यीय प्रकाश.	०-१-०
1. शुद्धिपञ्चम.	०-१-०
1. अक्षिभाष्य.	०-१-०
1. योगशास्त्र.	०-१-०
द्वाराभक्त्यो न्याय प्रकटित.	
1. द्वाराभक्त्यो न्याय भक्तिभाष्य. भा. १.	१-०-०
1. द्वाराभक्त्यो न्याय भक्तिभाष्य. भा. २.	१-०-०
विचार.	
1. श्रीवत्सल्यीय.	०-१-०
1. श्रीगुणप्रकाश.	०-१-०
1. श्रीगुणप्रकाश.	०-१-०

गो. सर्व पुस्तक नीचे संप्रदायी गण्य साधुः

1. पुष्टिभाष्य पुस्तकालय, भक्त्यो न्याय.

2. कर्तव्यो न्याय अक्षयवाही, साधुवक्त्रं लक्ष्मी, सुवर्णीय-भक्त्यो न्याय.

3. द्वाराभक्त्यो न्याय तत्त्वप्रकाश परमानन्ददास. द्वाराभक्त्यो न्याय तत्त्वप्रकाश.

पुष्टिभक्तिसुधा.

नायमात्मा मयसनेन लभ्यो न मेधया न बहुना धुतेन ।

यमेवैष हृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा हृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥

माहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चैक्यया ।

अथ एवैविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यया ॥ २ ॥

मत्तया त्वनन्यया श्रवया अहमेवैविधोऽर्जुन ।

हासुं द्रष्टुं च तस्येन मनेष्टुं च परन्तप ॥ ३ ॥

[पृ. ६.] श्रीमद्भाग्य ५१४०. अथ, आचार्य ११. श्रीमद्भाग्य ४३८. [अ. ३-४.]

तन्नी तस्मा प्रकाशते,

वाडीवाध नगीनदासे शाह. श्री. जे. जे. जे. जे. श्री. वसिष्ठ, ६७७७७-मु. अ. ७.

विषय.

लेखक.

१. महासूयमीमहासूय.

श. श. महासूय. महासूय. महासूय.

B. A. LL. B. Vakil; High Court.

२. निवेदनतात्पर्य.

श. श. महासूय. महासूय. महासूय.

३. श्रीमद्भाग्यमहासूय. महासूय.

श. श. D. B. A. LL. B. Vakil,

High Court.

४. महासूय. महासूय.

श. श. महासूय. महासूय. महासूय.

५. महासूय. महासूय.

श. श. महासूय. महासूय. महासूय.

६. महासूय. महासूय.

श. श. महासूय. महासूय. महासूय.

७. महासूय. महासूय.

श. श. D. B. A. LL. B.

८. महासूय. महासूय.

श. श. महासूय.

९. महासूय. महासूय.

श. श. महासूय. महासूय. महासूय.

श्रीवल्लभाचार्यविरचितप्रहसूत्रश्रीमद्भाष्यम् ।

जीवसमानपर्यवशप्रकरणे निरूपितं, श्रुतिस्तु स वा एव तस्मिन्संप्रसादे
रत्वा चरित्वा हृद्वैव पुण्यं च पापं च प्रतिन्यायं प्रतिन्यायाद्रवति बुद्धान्तायेवेति
सः जीवः वै निश्चयेन एव स्वकृज्योतिः संप्रसादे प्रश्रुतिस्थाने रत्ना क्रीडित्वा
सता संपरिष्वज्य चरित्वा तदानन्दं श्रुत्वा हृद्वैव पुण्यं च पापं च चकाराचदुमय-
फलभूते सुखदुःखे स्वाप्ते नाडीष्वनुभूय प्रतिन्यायं आयोः गमनं नितरामायो
न्यायः पूर्वगमनमाप्तिरूपेण गमनं मातिन्यायः तथा स्यात्तथा प्रतियोगिनि यतः
संप्रसादे समागतस्तरस्थानं योनिस्तल्लक्ष्मीकृत्य आद्रवत्यागच्छति बुद्धान्वाय जाग-
रणायेत्यर्थः ।

रमणं स्वरूपानंदानुभवः आनन्दसुगिति श्रुतेः, चरणमीश्वरसंप्रतिः सता
सौम्य तदा संपन्नो भवतीति श्रुतेः, पुण्यदर्शनमानन्दानुभवः पुण्यस्यानन्दफलत्वात्
सुखमहमस्याप्तमित्यनुमधात्, पापस्याज्ञानफलत्वेन पापदर्शनमज्ञानानुभवः, न
किञ्चिद्वेदिपमित्यनुमधादिति केचिद्बुधः ।

तत्रैवं सन्देहः, नाडीभ्यः पुनर्हृदयदेशं गत्वा भगवतः सकाशात् समागत्य
जागर्तीति आहोश्मिषत्र स्थितस्त्र जागर्तीति, तत्र भुत्यनुरोधात् चरित्वा प्रतिन्यायं,
प्रतिन्यायाद्रवति बुद्धान्तायेति गमनार्थकचरणत्वात्प्रकृतिकृत्तवामत्ययेन प्रतिन्यायाद्र-
वणात् पूर्वकाले गमनं हृदयदेशमागत्य जागर्तीत्येवं मास उच्यते,

अतः प्रबोधोऽस्मात् ॥ ८ ॥

अतः नाडीभ्य एव प्रबोधः आगमनाक्रियात्मकं प्रतिन्यायमाद्रवणं श्रुति-
गाह, प्रतिक्रियागमनरूपा क्रिया जागरणमन्तराऽनुपपन्नातो नाडीभ्य एव प्रबोध
इति बोधयति, गर्तपतितस्य प्रबोधेहि ततो गमनं लोके दृष्टं, चरित्वेत्यस्य प्रतित्वे-
त्यर्थात्, आनन्दसुगिति श्रुतेः, अत्र जीवस्य प्रतिन्यायाद्रवणं भगवत एव, प्रेरक-
त्वात्, किञ्च प्रबोधः अस्मादात्मनः सकाशादेव प्रबोधः, प्रियेव संपरिष्वक्तस्य
बोधामात्रे कथमागमनं, अत एव संपरिष्वक्तो निषिद्धनिद्रा, यदा हि भगवान्
त्यजति परिष्वङ्गं तदायं प्रबुध्यते, प्रतिन्यायाद्रवति च, तथाच सति सत्र आगत्य
न बिदुः सत्र आगच्छामह इत्यादिवाक्यानि तदभिप्रायाणि, न तु स्थानान्तराभावा-
भिप्रायाणि, स्थानान्तरसद्भाव उपपत्तेर्गदितत्वात्, तस्माच्चैव स्पष्टेति तत्र एव
प्रबोधो न तु हृदयदेशमागत्येति सिद्धम् ॥ ८ ॥

किञ्चिद्राशंक्य परिहरति, ननु प्रियमेव प्राप्तेनात्मना परिष्वक्तस्य
प्रहस्योक्तं गतस्य प्रबोधेन ज्ञाने मुक्त एव भवेत्, न तु पुनरागच्छेत्, अतो

भगवद्विच्छया देहनिर्वाहाय तत्स्थाने नियुक्तोऽन्य एव जीवः समायातु,
किञ्च, अन्यतः प्रबोधे तु स एव, अन्यस्मिञ्जीवे तन्मागते व्यवहारस्तु सुशुप्ती
विघातभावमापन्नो भगवता योगिमवेष्टवत् सत्स्यति, किञ्च मुख्यार्थे प्रयत्नस्तु
न कर्तव्यः, अनायासेनैव सुपुण्याः मुक्तिसिद्धेः, तेनाजागलस्त्वनायितं साधन-
शास्त्रं स्यात्, तस्मादन्यतः प्रबोध इत्याशङ्क्य परिहरति सुशब्दः,

स एव तु कर्मानुस्मृतिशब्दविधिम्य ॥ ९ ॥

अस्मादपि प्रबोधे स एव, कृतः, कर्मानुस्मृतिशब्दविधिम्यः, चत्वारो हेतवः,
लौकिकवैदिकयोर्मानकर्मभेदात्, तत्र लौकिके कर्मणि सामिक्तकर्मणः शेषसमा-
पनात्, न हि कश्चित्सुपुष्टिमतिषुद्धः सामिक्तं न समापयतीति कचिरिसिद्धम्, तथा-
नुस्मृतिः, न हि पूर्वदृष्टं न स्मरतीति कचिरिसिद्धं, शब्दाश्च, पुण्यः पुण्येन कर्मणा
भवति पापः पापेन, कैप तदाभूत्कृत एतदगादिति, एवं च सुपुष्टौ सत्संपत्त्या
मुत्पत्तीकारे पुण्यपापफलाभावाच्छ्रुतिविरोधः, कैप इत्यप्येव, सुप्तागतयोरेकस्यैव-
परामर्शको विरोधपदवीमारोहेत्, सति सम्पद्य न विदुरिति मन्नागंवाहानकथनं
मुक्तौ विरुध्येत्, तस्मादेते शब्दाः सुपुष्टिमिषुद्धस्यैव बोधकाः, तथा सति संपत्त्ये-
त्यादयश्च, विषयश्च, श्रोतृत्वे ब्रह्माणं हृणीते, श्रोतृत्वे शेषं स मुयात्, एक एव
यजेत, द्वादशरात्री वीक्षितः स्यादित्यादि, यः कामयेत वीरोम अभायेवेत्यादयः,
नायमात्मा प्रवचनेनेतिश्रुत्या भगवन्ज्ञाने वरणमेष हेतुः, स च मर्यादायां साध-
नद्वारैवेति भगवता मर्यादारक्षार्थं बोधे मुख्यभावाय स्वाज्ञानकरणात्, सति
संपद्य न विदुरित्यादिश्रुतेः, पूर्वपक्षयुक्तयो दुर्बलाः, तस्मान्नगवतः सकाशात्प्र-
बोधेपि स एव प्रतिषुध्यते ॥ ९ ॥

किञ्चिदाशङ्क्य परिहरति, ननु यत्र कर्मानुस्मृतयो न सन्ति तत्रान्यो
भविष्यति, कचिन्मूर्छादिविज्ञेये सर्वस्मृतिनाशेन मृगभावदर्शनात्, यथा कस्यचिद्
वर्ष्मणि यथान्येनैव लौकिकवैदिकव्यवहारास्त्वथान्यत्रापि सौप्तिकेऽन्यजीवे भ-
विष्यन्ति, अनुस्मरणादयश्च बुद्धिदृष्टयो नानाविधा संभवन्ति, गंगाप्रवाहे भविष्य-
जलान्तरस्य गंगावत् य एव चिदंशो बुद्धिदृष्टिप्रवाहे समायाति स एव पूर्वकर्म-
समाप्तिकर्ता तथा भवतु, शब्दा विषयश्च तदादिन्यायेनैकबुद्धिविषयंतयोपपन्ना इति
लौकिकवैदिकव्यवहारे निष्पत्त्ये सिद्धे किं स एव समायातीतिनिर्वन्धनेनेत्याशङ्क्य
परिहरति,

मुग्धेर्धसंपत्तिः परिशेषात् ॥ १० ॥

सुग्रे मूर्च्छाचनन्तरं जीवतो मृग्यभावे अर्थसंपत्तिरेव तत्तादितरा निश्चा-
यिका साधारणी मुद्दिर्न सर्वा, न हि मूर्च्छोपरतावापि निवृत्तपूर्वसंस्काररूपस्य
मृग्यस्य यद्वादाधिकारोस्ति, कर्ता धास्त्रार्यवत्त्वादित्यधिकरणे कर्ता जीव एव
न तूपाधिः, ततश्च शब्दा विषयश्च जीवविषयाः, तत्राचार्यो समयो विद्वानित्यादि
नोक्तो यद्वाच्यधिकारस्त मृग्यस्य न संभवति, पूर्वमवृत्तान्पन्निहोत्रादीनि तु जीव-
नाधिकारात् श्रियन्ते नापूर्वाणि, एवं लौकिकव्यवहारोपि पूर्व एव निर्वहति नापूर्वा-
सिध्यति, तथाच तत्र स धान्यो चेति निर्णेतुं न शक्यते, लोकेन्यशरीरेन्यस्य नि-
श्चेतुं न शक्नोति, पुराणेषु मूर्च्छितोपवर्णनगंर्वर्जोवने तच्छरीरे तस्यैव प्रवेशोक्तेः,
वशिष्टोपदिष्टमंत्रपूजादेः पत्न्या प्रषोभनवदतिमृग्यत्वस्योदितत्वाच्च, तस्मान्मृग्यभा-
वोपरं पूर्वोक्तकर्मानुस्मृतिशब्दाधिपिहेतुसद्भावे तु न कोपि दोषः, अतो मृग्रे यत्र
मृग्येऽनुस्मृत्यादिषु यत्रचानुराद्वैतप्रार्थसंपत्तिः पूर्वम संपत्तिर्नोत्पद्यते, कुन एतत्,
परिशेषात्, प्रसक्तप्रतिषेधे यस्तत्प्रतियोगी न भवति स परिशेषः, स एव धा न
वेति निश्चयप्रमाणानाममावाद्यारसन्देहो विशिष्यते निषेधप्रतियोगित्वेन,
तस्मात्तन्न्देहान्मृग्रे अर्थप्रतिपत्तिः, किञ्चात्र प्रतिपत्त्यादिपदं नोक्तं यत्संपत्तिपद-
मुक्तं तेन मृग्रे मूर्च्छितेऽर्थसंपत्तिः, यथा नाडीषु सन्नैकत्वाद् दुःस्वाभावमात्ररूपा-
र्थसंपत्तिस्तद्वद्वेति ज्ञेयं, तेन कालियदमनस्यले मूर्च्छितस्यार्थसंपत्त्या इन्द्रियाणां
प्राणानां च पुनरागमनं यदुक्तं तदपि न विरुणाद्वै, अनुस्मृत्या च न एव जीव
इत्यपि, अविचारस्तु जीवावस्थाभावात्त्वादेवेति च,

यद्यु अस्मि मृग्यो नाम यन्मूर्च्छित इति लौकिकं कथयन्ति स च किम-
वस्थ इति परीक्षायामुच्यते तिस्रोवस्थाः शरीरम्यजीवस्य जागर्गिं स्वप्नः सुषुप्त-
मिति, चतुर्थी तु शरीरादवस्थितिर्न तु पञ्चमी काचिदिति चतुस्त्रणावेकावस्थानाम्
न्यतमावस्था मूर्च्छित्येवं प्राप्ते धूमो, न तामन्मृग्यो जागरितावस्थो भवितुमर्हति,
नयथावेन्द्रियैर्विषयानीक्षते, नापि स्वमान्प्रत्ययनिःसङ्गत्वात्, नापि मृतः प्राणो
प्यणोर्भावात्, नापि सुषुप्तः वैलक्षण्यात्, मृग्यश्च कदाचिरमापि नोच्छ्रवति,
सवेपथुरस्य देहो भवति भयानकं च घटनं विस्फारितनेत्राः, सुषुप्तस्तु नैवं,
मृग्यसुषुप्तयोर्हस्तच्छादिघातनिमित्तत्वान्मोहस्य अभादिनिमित्तत्वाद् स्थाप्येत्स्या-
दिभेदात्, नापि मूर्च्छितस्य सुप्त इति लोकोपपत्तयः तस्मात्परिशेषार्थसंपत्तिर्मुक्त-
तेत्यवगच्छायः, ततश्च पञ्चमीयमवस्था कादाचित्कीति नाममिदंदिदं इति, तत्र,
अत्र मृग्यकृता प्राणायनकृता मूर्च्छा विचार्येत चेद्वाच्यमपि विचारयेत्, मूर्च्छायाश्च
प्राणानां स्वस्थानपरित्यागेन जायमानतया प्राणवर्षत्वात्, बाल्यस्य शरीरवर्षत्वात्,

अतो नेदं विचार्यते, तथेयमपि न, किञ्च व्यर्थं विचारः प्रयोजनविरहात्,

यदत्र यदाचित्तदवास्यान्तरं तदा तन्मविलयाय यत्नान्तरमास्पेयं, अभेदे तु न यत्नान्तरमिति चिन्ताप्रयोजनमुक्तं, तदपि तदा युज्येत यथाचार्यः संसार-
व्यवहारबोधनाय सूत्राणि प्रवर्तयेत्, शरीराऽनामयस्यापि ज्ञाने हेतुमेति वयो-
विचारमपि सूत्रयेत्, किञ्च नेयं जीवस्यावस्थापि तु प्राणस्येति प्रकरणाविरोधो
विचारे, अथ जीवः साक्षी सर्वावस्थाश्च तदुपाधीनामेवेति प्राणावस्थाया विचारे
को दोष इति चेत्केवलसाक्षिवादाश्रयत्वेनोक्तिर्यथावादापरिज्ञानात्, केवलसाक्षि-
वादनिराकृतिस्तु सुषुप्त्युत्क्रान्त्योर्भेदेनेत्यत्र समीचीना निरूपिता, किञ्च स एव तु
कर्मानुसृष्टिशब्दविषय इति सूत्रं व्यर्थं स्यात्केवलसाक्षिवादे, तस्माज्जीवा-
वस्थात्वाभावात् सुधाबाधनं प्राणावस्थाविचारे इति सुषुप्त्यधिकरणशेषत्वमेव
सम्पगिति दिक् ।

कश्चित्तु पेपामीश्वर एव साक्षात्संसारोति सिद्धान्तस्तेषां न पूर्वपक्षसमा-
धानौ अवकल्पेते इत्याह,

तस्मात्स एव जीवः स्वप्नादिदोषसंबन्धरहितस्तारुण्यमयुक्तो भगवज्ज्ञान-
राहेषो ज्ञानाधिकारीतिसिद्धः,

कर्पन्दी तु सुसलाभिघातादिजन्या मूर्छा सुषुप्तिविशेषः, मृग्ये अस्पृष्टज्ञाने
पुरुषेऽर्धसंपत्तिरूपा सुषुप्तिर्भवेति, यथा संप्रज्ञातासंप्रज्ञातभेदेन योगो द्विधा भवति
तथा सुषुप्तिरपीति, इमां च प्रमाण्यर्धसंपत्तौ सुषुप्तिमुपक्रम्य आनन्दमुक् चेतो-
मुखः प्राज्ञः नाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादिमपञ्चं यत्प्रकाशत इत्यादिभृतयः प्रवृत्ता इत्यु-
वाच, तत्र विचारसमं, भूतयस्तु नाडीसुषुप्तिमाशय प्रवृत्ता न मोक्षारण्या, सुख-
दुःखमोहस्मृतयो रोमोमेषेषधुबिकृष्टानननयनादयो दृश्यन्ते मृग्यभावे न तु
सुषुप्तौ त्वयैवांगीकाराद्यो जागरे बहिरनुसृष्टण्यार्मिणोर्गोर्गान्धके समस्तकरणैर्हृदि
तत्तद्दृशान् स्वप्ने सुषुप्त उपसंहरते स एकः स्मृत्यन्वयात् प्रिगुणवृत्तिदृग्निद्रियेश
इत्येकादशाज्जाग्रदाद्यवस्थास्वैक्यात् सुषुप्तावतर्भावे कारणं न पदयामः, अथ बृह-
दारण्यकेऽवमीषदशायामवस्थाप्रयमेवोक्तमतो नाग्रत्स्वप्नमविलक्षणत्वेन परिशेषा-
त्सुषुप्तावेवातर्भाव इति चेन्न परिशेषस्य मरणार्धसंपत्तावपि तुल्यत्वात्, न च पुन-
रुत्थानाग्न मरणैतर्भाव इति वाच्यं, नामभ्रान्त्या यमदूतनीतानामपि पुनरुत्था-
नात्, पट्टस्कन्धे शिखरेतुपुत्रस्य पुराणांतरे सावित्रीमर्तुः सत्यवतश्च पुनरुत्थान-
कथनात्, तस्मात्सर्वमाणदेहोपरतिर्मरणं, सूक्ष्माणदेहसंभवावस्थितिर्पूर्वोक्तपुक्त-
मुत्पदयामः ॥ १० ॥

इति तृतीयाधिकरणं ॥ ३ ॥

નિવેદનતાત્પર્યર્થ.

અથ નિવેદનવાચ્યાર્થસ્તુ-સ્ટુષ્ટપાદાદેવ જીવાઃ સ્વતો મગવતા સ્ટુષ્ટર્થ
મિત્રાઃ કૃતાઃ, તેષાં તતઃ પ્રમૃતિ મગવતાઃ સહ મગવદંજ્ઞાનાં મિયોગોડસ્ત્યેન, ન પરં
તાપકેષાઃ, સમ્બન્ધાભાવાત્; સમ્બન્ધસ્તુ મપજ્ઞાસક્તિનિવૃત્તયા મશતિ, સાતુ યાવ-
દેહસમ્બન્ધમહન્તામમતયોરવિધાકાર્યયોઃ સજ્ઞામ મમિતું શક્નોતિ, અતો યથાદ
ન્તામમતયોર્માધકત્વં મશિષ્યતીતિ પુનઃ સમ્બન્ધસિદ્ધિઃ, તપા પુનર્દેહાદેઃ પાકેન
મુદાદેઃ કાર્યસમત્વાદિવ મગવત્કાર્યોપયોગિત્વં મશતીત્યલ્પમુત્તયા ॥

इति श्रीहरिदासोदितो निवेदनतात्पर्यार्थः ॥

૧. મહારાજા દ્વેષા દ્વિયેષાઃ । કેવલમર્યાદામાં સ્થિતાઃ સાધનપરાસ્તેષાં
મુક્તિરેવ ફલં, યે ચ મર્યાદાપુણ્યક્રીકૃતાસ્તેષાં સર્વસાધનસ્યામૂર્વકશરણાગતૌ
ક્રિયમાણસેવનાયાં સેવાફલોકફલસિદ્ધિઃ । મન્યેષાં આમુરણાં પ્રકૃતિજ્ઞાયામાં
સત્સારનિષ્ણયેનાધ્યક્ષમસમવેશરૂપા મુક્તિઃ, નહિ તેષાં મગવરાપ્રાપ્તિસમ્યગ્મ-
ન્નોડપિ, 'મામગ્રાપ્યૈષ કૌસ્તેય' इत्यादिब्रजमात् ॥ तत्पुस्तकस्य टिप्पणम् ।

બાવાર્થ—આત્મનિવેદનો વાક્યાર્થ આ પ્રમાણે છે. વાક્યાર્થ એટલે નિવેદનમત્રમા
ને સંબંધ કે અપેક્ષા રહેલી છે, તે સર્વનું સ્વસ્થ, તેના બાવાર્થ, એ નિવેદનના વાક્યાર્થ.
એને મીઠરિધન્યસ્થ સ્થાને કરે છે.

एकीर्णं चेद्दु र्था, एकाकी न एतत्तु स द्वितीयमैकच्छत् अश्रुतिवाक्येन आधारे
प्रथम तो प्रभुञ्च सद्धि रयवाणी ध्विजा क्षी. रभ्यु करवा भाटे सद्धि रये छे अथ उपनि
पर कहे छे. रभ्यु केम जनी सहे ? सर्वन ऐक न भगवान् छे. भगवान् भगवान् साये
रभ्यु केम करे ? अे सहा वतां श्रुति करे छे के प्रभु पोते रभ्यु करवा अकूपे बाध छे.
सद्धि रयवा भाटे पोतानाभांथी न अनेक नरक्षत्रादि प्रकट करे छे. छत्रो रस्तरप हो-
वायी सद्धि करवाणी न्यारे प्रभु ध्विजा करे छे, त्यागे ते छत्रोने पोतानायां जुदा करे छे
न्यारथी भजवद्वत्तप छत्रो जुदा बाध छे, त्यारथी प्रभुथी तेजा विभुय पडे छे, प्रभुने
विषय प्राप्त बाध छे. जुदा पडवा त्यारथी प्रभुने अर्पण भुयोः अने विषय न रञ्जो.

૧ અસત્કલના અર્થો. રેવ અર્થો એ પ્રકારના છે- તેમાંના એકનો રેવક મર્યાદામાં ન
રહેવા છે, તેઓ રેવ જોરમાં વળુ'રેલાં સાધનો ક્યોને શિક્ષણ ક્ષત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓને શિક્ષ
ન' હવે મહે છે, અધિક નહિ, એમનો મર્યાદા પુષ્ટિમાં અધિકાર થયેલા છે, તેઓ તે મર્યાદાના
સર્વ સાધનોને વિશિષ્ટિ આપીને પ્રભુને તરણે બધ છે; અથવા તે મર્યાદા માર્ગના સાધનોન
તેના છત્રોને છત્રોને આધાર બધ છે, તરણે તથા પછી તે છત્રો પ્રભુની સેવા કરે છે અને સેવા
કર્તા કર્તા રમતવ પ્રભુ સાથે અનેક અલૌકિક આનંદમય ભોજી ભોજને છે, એ સેવામય મ'ક્ષા
કહેવા ફલની તેઓને પ્રાપ્તિ થાય છે. એના પ્રકૃતિ-આધારમાંથી કલ્પત થયેલા છે, તેના અસુષ્કોને
તે સંસારમાં જન્મવાને નિષેધ થયેલા હોવાથી તે છત્રોને અર્પણમય નામના મહાનરકમાં પ્રવેશ
કરવાપ મુક્તિ મહે છે. તે છત્રોને પ્રભુની પ્રાપ્તિના સર્જનને સંબંધ રજુ તપી. કમો પ્રભુ ન કી
છને મીઠામાં આપ્ય કરે છે કે 'હે જઈ'ન, તે આશુર છત્રો અને પ્રાપ્ત કર્યા વિનાજ અધમ
મઠિને પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓને આશુર મીનિમાં ન રૂં પડ્યું છું.'

મગજાનથી વિખુટા થયા તો પણ તેઓને તાપકેસે નથી મતો. વિરોગ હોય તો તાપ કેસે થવો જોઈએ; પરંતુ વિરોગ છતાં; હજારો વર્ષોના વિરોગ છતાં જીવેને સેધ પણ પ્રભુને મળવા માટે તાપ કે કેસે કોઈ થતું નથી. કારણ શું? કારણ એ જ કે પ્રભુનો સંબંધ નથી. જ્યારથી વિખુટા પડ્યા ત્યારથી પ્રભુ સાથેના તાર તુટ્યો; સંબંધ છૂટ્યો; હવે પ્રભુના વિરોગને લઈને થવો જોઈએ તાપકેસે ક્યાંથી થાય? ઘોરો પણ પ્રભુનો સંબંધ સ્થો આવતો હોય તો તેઓને પ્રભુનો વિરોગ સાંભરી આવે અને પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે બ્યાર્તિ ઉદભવે. સમુદ્રનો સંબંધ જ્યાં નથી ત્યાં પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે તાપ કેસેની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી?

વિરોગ પ્રાપ્ત થયા પછી પ્રભુનો સંબંધ કની રીતે થાય? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આપણી આજ્ઞા કરે છે કે, પ્રપંચમાં જન્મેથી બંધકિત હરે થયા પછી પ્રભુનો સંબંધ થાય છે. પ્રપંચમાં જન્મીથી આસક્તિ લાગી પડી છે, ત્યાં સુધી પ્રભુનો સંબંધ સંભવિત નથી. મારું તાર્કિક હરે થયે પ્રભુનો સંબંધ થાય છે.

પ્રપંચમાં એટલે શોકમાં રહેલી આસક્તિ હરે થવામાં બે આડી કાંસો છે. એક તો અહંતા અને બીજી મનતા. એ બેની માતા અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાન. અજ્ઞાનથી મારું તાર્કિક ઉદભવે છે. સમગ્ર જન્મ પ્રભુને ખેલવાનું સ્થાન છે, એમાંના સર્વ પદાર્થો પ્રભુને ખેલવાનાં રમકડાં છે, તે બધાં પ્રભુનાં છે, પ્રભુ જ તેના માલિક છે, છતાં અજ્ઞાનને વધ મળે કુચ્છિત જીવો. એને ચોતાવા માની લે છે, અને કુન્મી થાય છે. ત્યારે જન્મી સુધી અવિદ્યાએ ઉત્પન્ન કરેલી બે શૈક્ષિક અહંતા અને મનતારૂપ પિતાચિનીઓ બેઠેલી છે, ત્યાં સુધી શૈક્ષિક ક્રમાંથી જન્મી આસક્તિ હરે થવાની નથી. જ્યારે અહંતા અને મનતાનો બાધ થયો ત્યારે ત્યારે પ્રપંચમાં રહેલી આસક્તિ હરે થશે, અને હરિને પ્રભુનો સંબંધ થશે. તાત્પર્ય આ છે. માયાની બે પુત્રીઓ, એક વિદ્યા અને બીજી અવિદ્યા. અવિદ્યામાં રસાઈને જીવ ચોતાનું સ્વરૂપ જૂની જાતને શૈક્ષિકમાં અહંતા મનતા બંધિ છે, પ્રભુએ અહંતા મનતાનું મૂલ કારણ જે માયા, તેને જીતવાનું સરલ સાધન જાતાવ્યું છે. ગીતામાં કીયુએ આજ્ઞા કરે છે કે; મામેય ચ પ્રપચસે માયામેતાં સરલિં તે—અને જે શરણે આવે છે, તે એ માયાને તરી જાવ છે. પ્રભુને શરણે જવાથી એ માયાનો જન્મ થાય છે. માયાનો જન્મ થવાથી અવિદ્યા રહેતી નથી. અવિદ્યા હરે થતાં તેની બે પુત્રીઓ અહંતા મનતા પચાવન કરી જાય છે. અર્થાત્ જે જે પદાર્થોને 'મારા તારા' માનવામાં આવતા તે સર્વ પદાર્થોને પ્રભુને સોંપી દેખે, પ્રભુના જ માનીને, ચોતાને પણ 'હું' એમ સ્વતંત્ર ન માનતાં 'પ્રભુનો હાસ પું, એમ જાણીને ભગવત્સેવામાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. એથી પ્રભુનો સંબંધ હરિને સિદ્ધ થઈ જાય એમ સમજી શકે. જ્યારે પ્રભુનો સંબંધ થયો, ત્યારે સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો. જન્મ કાચી માટીના પદાર્થને પકાવ્યા પછી જન્મ લઈ આવવા વગેરે કાર્યમાં જોડી રાહાય છે તેમ પ્રભુનો સંબંધ સિદ્ધ થયા પછી જ દેહ, ઇન્દ્રિય વગેરેનો પાક થાય છે. એ પાક તાપ કેસેશરૂપ વિરોગાગ્નિથી થાય છે, પહેલાં સંબંધ થતાં જ હું પ્રભુથી હજારો વર્ષથી વિખુટા પડ્યો છું ' આવું જ્ઞાન જ્યારે થાય છે, ત્યારે પ્રભુને મળવા માટે અસંત આર્તિ થાય છે, તે આર્તિ વિરોગરૂપ મહાગ્નિમાં પરિવ્રાજ પામે છે, અને તે અશૈક્ષિક અસિવરૂપ શૈક્ષિકદેહ, ઇન્દ્રિય વગેરે જ્યારે પાકે છે, મુદ્દ જાને છે ત્યારે તે દેહ ઇન્દ્રિય વગેરે પ્રભુનાં કાર્યોમાં ઉપયોગી થાય છે. અમથી વધારે શું કહીએ? આટલું જ ખસ છે.

શ્રીમદમિકુમારકૃત મત્તિહંસઃ ।

(અમા બાંધનાં ૫૪ ૩૪ થી ચાલુ.)

વમેશ્વર્ય લુપ્તવે તેમ સમ્યઃ “જેને પ્રભુ વરે, તેને જ એ પ્રભુ પ્રાપ્ત થાય” એ મુક્તિમાં કહેલું વચ્ચું પણ આમ નિરોક્તતાથી સર્વાત્માવથી પુરુષોત્તમની શાવના થાય તારે જ સિદ્ધ થાય.

શંકા—જેને પુરુષોત્તમ વરે તેનાથી જ પુરુષોત્તમ પ્રાપ્ત છે, તો પછી ક્યોને આટે કર્મગાનબંધિમાં નિઃશંક પ્રવૃત્તિ કેમ થાય ?

જેવો અધિકારી તેવું કૃત.

ઉત્તર—અહિં અધિકારી એટલી પૂજના ક્યોને ભેદ ક્યો છે. કર્મ વચેરે વિધિઓનાં વિવિધ રૂપ કહેલાં છે, આટે જે જે ક્યોને જેને અનુચિત-અનિષ્ઠ કયો, તે તે ક્યોની ક્ષમ્યવાસે તે તે કર્મ વચેરે કરતા પ્રગત કરશે જ.

શંકા—કલમ બીજી ક્યોને આટે કર્મગાનબંધિ વચેરેમાં પ્રવૃત્તિ થાય પણ પુરુષોત્તમ-પ્રાપ્તિને આટે તો કાઈ પ્રગત કરશે જ નહિ.

ઉત્તર—ના, એમ નહિ. જેને પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિની ક્ષમ્ય હોય, તેનું જ વચ્ચું મીપુરુષોત્તમે કહેલું છે એમ સમજવું; એટલે મીપુરુષોત્તમે વચ્ચું કહેલાની ક્ષમ્ય પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિની થવાની જ; મીપુરુષોત્તમે વચ્ચું ક્યું ન હોય તો પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિની ક્ષમ્ય થાય જ નહિ.

જે પ્રકારનું વચ્ચું.

વચ્ચુંમાં પણ એ પ્રકાર છે. મર્ષાદ્રષ્ટી વચ્ચું અને પુષ્ટિદ્રષ્ટી વચ્ચું. મર્ષાદ્રષ્ટી અંગીકૃત જીવ પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિના સાધનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, કારણકે તેનું વચ્ચું જ તે પ્રકારનું છે. પરંતુ સ્નેહની કૃપાસિ યત્ન સુધી જ મર્ષાદ્ર (એટલે શાસ્ત્રમાં કહેલાં સાધનો તે કરશે); સ્નેહની કૃપાસિ પછી તો સ્નેહથી જ પુરુષોત્તમ સંબંધી પદ્યોમાં પ્રવૃત્ત થવાનો તે પ્રયત્ન કરશે, એટલે શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિનું પછી પ્રયોગ્ય રહેતું નથી.

પુષ્ટિમાં અંગીકૃત જીવને તો સાધનમાં પ્રવૃત્તિ અપ્રવૃત્તિનું પ્રયોગ્ય હોતું જ નથી, કારણકે તેને તો જગન્નાથ પોતેજ સાધનરૂપ ચર્મનય છે. આટે જ શિતીવસ્ત્રધર્મી બ્રહ્માજીએ મોકલેલું વિશેષત્વ આપતાં કહ્યું કે મગ્ધાપૃથ્વી નિષિઠા શાવાનમ્ “શિવે સૌઠિક જાણરમાં મગ્ધી રહેલું, અને તેથી ચમકા અતિથમને લીધે રાત્રિએ નિદ્રાવશ થયેલું” આટે આ સર્વ મોખ જ છે.

વિષ્ણુવિષયક સર્વ કર્મોને બંધિ કહેવાય નહિ.

વલી બીજી વાત એ છે કે વિષ્ણુ નિષ્કંઠ કર્મકાણના જે હોય તે સર્વને બંધિ માનીએ તો પછી કર્મના અંત તરીકે કહેલું વિષ્ણુનું સ્મરણ પણ બંધિરૂપ ચર્મનય, (આટલે વચેરે કર્મોની પૂર્વતાં આટે ક્યારેક વિષ્ણુનું નામ પણ બંધિરૂપ ચર્મનય). પણ તે તો કર્મમાર્ગીય છે, આટે તેને બંધિ કહેવાય નહિ.

કર્મમાર્ગ વિમૂર્તિપરંતે છે.

પૂર્વે કહી ગયા બીજી તેમ વિમૂર્તિરૂપ વિષ્ણુના ત્યાં સ્મરણ વગેરે કરવાની વિધિ-ચાત્રમાં કહી છે, માટે એવું વિષ્ણુસ્મરણ ભક્તિરૂપ કહેવાય નહિ, કેમકે કર્મમાર્ગમાં પુરુષોત્તમની વિમૂર્તિઆત્માનું મળન થાય છે.

આમ હોવાથી જ રાજસ્થ મય કરવાની ઇચ્છાવાદા ધર્મરાજ મુધિછિરે પ્રભુને વિદ્યામિ કરી કે યશ્યે ચિમૂર્તિર્મયતસ્તરસ્તવાદ્ય વાઃ પ્રમો. “ હે પ્રભુ, હું આપની વિમૂર્તિઆત્માનું મળન કરીશ, માટે તે બળને સુખાદન કરી આપો.” જે પ્રશ્નમાં (કર્મમાર્ગમાં) સાક્ષાત્ પ્રભુનું મળન થતું હોત તો સાક્ષાત્ પ્રભુને વિદ્યામિ કરતા ધર્મરાજ એમ જ કહેત કે હું તમને (ત્વામ્) મળન કરીશ—આ ઉપરથી એમ મિલ્લ થયું કે ભગવદ્વિષ્ણુ હોય તો જ ભક્તે કર્મ કરવાં. તેમાં જે જે દેવતાઓ ચાગમાં આવતાં હોય તે સર્વે ભગવાનની વિમૂર્તિ રૂપ છે એમ સમજીને ચાગ વગેરે કરવા, નહિ તો અનન્યતાના બંધનો પ્રસંગ આવે.

ભાવથી ભગવતપ્રાપ્તિ.

વધી બીજી ચાત્ર એ છે કે ઉપાસક જે જે દેવની ઉપાસના કરતા હોય તે તે દેવની સાથે સાયુજ્ય એ પરમ ક્ષણ છે, કેમકે ગીતામાં કહ્યું છે કે યેવાન્ત્રેવમજોર્વાસિ “દેવોનું મળન કરનારા દેવોને પામે છે.” તેમજ

યં યં વાપિ સ્મરન્ મામં ત્યનસ્પંતે કલેવરમ્ ।

તં તમેવેતિ કૌતેય ! સદા તજ્ઞાવમાવિતઃ ॥ ગી. ૮. ૬.

અર્થ—હે અર્જુન, મરણ સમયે જે જે ભાવનું સ્મરણ કરતા કરતા દેહ છોડે છે, તે સદા તે ભાવની ભાવનાથી યુક્ત તે તે ભાવને પામે છે.

આમ હોવાથી જ આપણા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણે એમકલ સંધમાં કહ્યું કે—

કેવલેન હિ માત્રેન ગોપ્યો ગાઘઃ સ્વગા મૃગાઃ ।

યેડન્યે મૂઢધિયો નાગાઃ સિદ્ધા માયીપુરંજસા ॥ મા. ૧૧-૧૨-૮

અર્થ—કેવલ ભાવવડે જ ગોપીઓ, ગાયો, પક્ષીઓ, મૃગો અને બીજા મૂઢ બુદ્ધિ-વાદા, નાગો, સિદ્ધો, જયદીથી મને પ્રાપ્ત થયા છે.

જે પ્રભાણે મહુ વિસ્તારથી આક્રમવારીઓને સ્વપ્રાપ્તિ નિરૂપણ કરી અને પછી ભક્તિ સિવાયના બીજા સાધનોથી પોતે અપ્રાપ્ય છે એમ નિરૂપણ કરતાં કહ્યું કે—

યં ન યોગેન સાંસ્થ્યેન દાનમ્રતતપોષ્ઠરેઃ ।

વ્યાખ્યાસ્વાધ્યાયસંન્યાસેઃ પ્રાપ્તુવાયસવાનાપિ ॥ મા. ૧૧-૧૨-૯

અર્થ—હું એવો છું કે યોગવડે, સાંખ્યવડે, દાન, વ્રત, તપ અને યજ્ઞવડે, વ્યાખ્યાન વડે, સ્વાધ્યાયથી, સંન્યાસથી, યત્ન કરનારને હું પ્રાપ્ત થતા નથી.

માટે ભક્તિ સિવાયના બીજા સાધનોથી પ્રાપ્ત થતું સ્વરૂપ પુરુષોત્તમસ્વરૂપ નથી, એમ નિશ્ચય થાય છે.

જ્ઞાનમાર્ગ અક્ષરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, પુરુષોત્તમની નહિ.
બીજામાં અનુભવે પ્રથમ ક્યો કે—

एवं सततयुक्ता ये योक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगविद्ययाः ॥ गी. ૧૨-૧

અર્થ—સર્વદા આપનામાં ચિત્તવાળા જે બ્રહ્મા આપની ઉપાસના કરે છે, અને જે અવ્યક્ત અક્ષરબ્રહ્મની ઉપાસના કરે છે, તે બંનેમાં કૌણ ચોમ જાણનાર કોણ કહેવાય ? તેના કલ્પનાં વાક્યાનિર્માણીય ઉપાસનાનો જ્ઞાનમાર્ગકરતાં કલ્પે જણાવતાં કહ્યું કે—

यथावेद्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

भदया परमोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ गीता ૧૨-૨

અર્થ—જેઓ આરામાં ચિત્ત રાખીને, નિત્યયુક્ત, પરમ ભદ્રાથી અને ઉપાસે છે, તેમને હું કૌણ ચોમ જાણનાર માનું છું.

અને પ્રભુએ જ્ઞાનમાર્ગની તુચ્છતા જણાવતાં કહ્યું કે—

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वभ्रामर्शित्वं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ૧૨-૩.

संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ૧૨-૪.

केचोऽधिकतरस्तोपामग्नयुक्तासक्तचेतसाम् ।

अभ्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवज्જિરવાપ્યते ॥ ૧૨-૫.

અર્થ—જેઓ સર્વદા સમસ્તુદિ રાખીને, શ્રદ્ધાએના સંજમ કરીને, સર્વે પ્રાણિમાનના ક્ષિતિમાં અનુરક્ત થાવી અનિર્દેશ્ય, અવ્યક્ત, સર્વદા રહેશું, અચિંત્ય, દેશરહ, અવલ, ધ્રુવ અક્ષરની ઉપાસના કરે છે તેઓપણ અને જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યુ અવ્યક્તમાં આસક્તિવાળાને કસેપ વિશેષ થાય છે. દેહીઆથી અવ્યક્ત મતિ દુઃખથી પ્રાપ્ત થાય છે.

આરે જ્ઞાનમાર્ગ અવ્યક્ત અક્ષરવિષયક કોવાથી તે પુરુષોત્તમસમક્ષી કહેવાય નહિ. તે પ્રાપ્નુવન્તિ મામેવ (તેઓપણ અને જ પામે છે) એટલે અક્ષરવશ પુરુષોત્તમનું ધામ અંબિજાન કોવાથી, પુરુષોત્તમની વિમુક્તિરૂપ કોવાથી “મામ્-અને” એમ કહ્યું; એ ઉપરથી એમ ન કહેવું કે અક્ષરબ્રહ્મ તે જ પુરુષોત્તમ; કમને બીજામાં પ્રભુતાં વચન છે કે કૂટસ્થોઃ ડહર રહયતે (દહર અક્ષર કહેવાય છે), રહતમઃ પુરુષસ્તત્ત્વઃ (કૌણ પુરુષ તે અવ્ય છે), મહારાદ્ધિચોત્તમઃ (તે અક્ષરથી પણ કૌણ છે.)

કર્મમાર્ગ પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ કરાવતો નથી.

કર્મમાર્ગ જ્યુ એવેજ સમજવો. તેનાં દર્શન નીચે પ્રમાણે છે—

यामिमां सुषितां वाचं प्रमदन्त्वभिपशिताः ।

वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्વીतिवादिनाः ॥ ગી. ૨ ૪૨.

અર્થ—હે અર્જુન, વેદના વાદ કરવામાં ન ગુંધાપદ્મા, કર્મ શિવાય બીજું કંઈ વેદમાં છે નહિ, એમ વાદ કરનારા, કર્મશક્તિને આપનારી ન આ વેદવાણી છે એમ બોલે છે, તેઓ અજ્ઞસમણ છે. વગેરે.

ત્રૈવિધ્યા માં સોમયાઃ પૂતપાપા યદ્દૈરિષ્ટવા સ્વર્ગર્થે માર્યવંતે ।

તે પુણ્યમાસાઘ મુરેંદ્રલોકમશંતિ દિષ્વાન્ દિવિ દેવમોગાન્ ॥ ગી. ૯-૨૦

તે તં મુક્ત્વા સ્વર્ગલોકં વિશાલં સીળે પુણ્યે મર્ત્યલોકં ધિશંતિ ।

પૂર્વં પ્રયીર્ધર્મમનુષ્યજ્ઞા ગતાગતં કામકામા લભંતે ॥ ગી. ૯-૨૧

અર્થ—ત્રણ વેદમાં કહેલી ત્રૈવિધ્યામાં કૃષ્ણ, સોમયાન કરનાર, જેમાં પાપ ધોવાઈ મળે છે એવા પુણ્યો, યજોવેદ માટે મળતી હોય છે સ્વર્ગશક્તિની પ્રાર્થના કરે છે, તેઓ પુણ્ય-રૂપ છંદોશ્વેદને પ્રાપ્ત થઈને સ્વર્ગમાં દેવભોજનો ભોગ કરે છે. તેઓ તે વિશાલ સ્વર્ગ-લોકને ભોજનને પુણ્ય શીલુ થયાથી મર્ત્યલોકમાં પ્રવેશ કરે છે. એ પ્રમાણે વેદપ્રમાણ કહેલા ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારા, કામોની કામનાવાળાઓ આવાગમન કર્યા કરે છે, ઈત્યાદિ બીજામાં કહ્યું છે.

અથ યો ગૃહમેષીયાન્ ધર્મનેષાવસન્ ગૃહે ।

કામમર્ય ચ ધર્માશ્વ દોગિષ મૂયઃ પિપર્તિવાન્ ॥

સત્તાપિ મગધદર્માન્ કામમૂઢઃ પરાસ્મૃતઃ ।

યજતે ક્રતુર્મિર્દેવાન્ પિતૃશ્ચ મદ્વયાન્વિતઃ ॥

અર્થ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનાર જે ઘરમાં રહીને ધર્મોનું ન આચર્યું કરે છે, અને કામ, અર્થ અને ધર્મોનું કશું ટોલી શકે છે, અને કરી કરીને ધર્મ, અર્થ અને કામ સિદ્ધ કરે છે, તે કામથી મૂઢ થયેલા પુણ્ય અજ્ઞાધર્મથી વિમુખ થઈને યજોવેદ મદ્વાથી દેવોનું અને પિતૃઓનું નમન કરે છે.

યે ત્વિશાસક્તમનસઃ કર્મણુ ધદ્વયાન્વિતાઃ ।

કુર્વંત્યપતિપિદ્ધાનિ નિત્યાન્વપિ ચ કૃત્સ્નશ્ચ ॥

રજસા કુંઠમનસઃ કાયાત્પાનોઽમિર્તેન્દ્રિયાઃ ।

પિતૃત્વયંત્યત્તુદિનં ગૃહેષ્વામિરતાશ્વયાઃ ॥

ત્રૈવર્ગિકાસ્તે પુરુષા વિમુક્તાઃ હરિમેષસઃ ।

કપાયાં કયનોયોરુવિક્રમસ્ય મણુદિવઃ ॥

અર્થ—જેઓ આદિ આસક્ત મનવાળા, કર્મોમાં શ્રદ્ધાવાળા, અનિષિદ નિત્ય યમય કર્મો પશ્ય કરે છે, રત્નોગુણથી જેમનું મન કલિત થઈ અધું છે, કામ જેમના અંતઃકરણમાં ભરેલા છે, અજ્ઞતેન્દ્રિય છે, ધર્મમાં ન જેમના વિચારો ગુંધાઈ ગયા છે, રાત્રિ દિવસ જેઓ પિતૃઓનું યજન કર્યા કરે છે, તે પુણ્યો ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપી ત્રિવર્ગમાં મગ્ધ રહે

છે, અને મુખ્યપાત્ર કરવાયોગ્ય યદ્યપીત્વરેવાળા પ્રભુની ક્રાધાથી વિરુદ્ધ રહે છે. ક્ષમાદિ શીમલભાવતત્ત્વં વચ્ચેપરથી જન્મ મરણરૂપી તૃતીય આશુર માર્ગમાં તેમનો પ્રવેશ થાય છે એમ નિરૂપણ કરેલું છે. માટે કર્મ માર્ગને પણ પુરુષોત્તમગ્રંથમાં નથી.

પૂજાને ભક્તિ કહેવાય કે નહિ? અવજ્ઞ કીર્તનના સિત્ત સિત્ત પ્રકાર.

શાંદા—નવ પ્રકારની ભક્તિમાં અર્ચન-પૂજા પણ કહેલી છે, માટે પૂજાને ભક્તિ કેમ ન કહેવાય?

ઉત્તર—કદીએ છીએ તે સાંભળ. મરણાદિ નવ પણ જૂઠા જૂઠા પ્રકારના અધિ-કારીઓથી ક્ષણે ક્ષણે થોવાથી કર્મમાર્ગીય, જ્ઞાનમાર્ગીય, ઉપાસનામાર્ગીય, ભક્તિમાર્ગીય એમ અનેક પ્રકારનાં થાય છે. દર્શાવે તરીકે શીમલભાગવત, વિષ્ણુ સહસ્રનામ વગેરેના અવજ્ઞ કીર્તનના રસ તરીકે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એમ ચારે પુરુષાર્થ કહેલા છે. તેમાં ધર્મ, અર્થ અને કામની ક્રાધાથી ક્ષણે ક્ષણે અવજ્ઞ કીર્તન કર્મમાર્ગીય જ સમજાવા. તેમાં પણ દ્રવ્ય વગેરેની ક્રાધાવાળાથી અવજ્ઞ કીર્તન ચાતુર્યમાં વિહિત થયેલે કહેલું થોવાથી જ કરે તે કર્મમાર્ગીય; વ્યાપાર તરીકે (દર્શિતે માટે) અવજ્ઞ કીર્તન કરે તે તો માત્ર લોકિક ખેતી જેવા જ કહેવાય. જેમ યુદ્ધ થોવાને અંગાળજનો સ્પર્શ અન્યમ ગણાય, તેમ અવજ્ઞ કીર્તનનો આવે ઉપયોગ અન્ય જ ગણાય. ગંગાગંધના આ ઉપયોગથી મુક્તિ નિવૃત્તિ સિદ્ધાન્ત અને કાંઈ ધર્મ થતો નથી, પણ ઉચ્ચ નિવૃત્તિ અવસ્થાથી પાપ ધોઈ છે, તેમ અવજ્ઞ કીર્તનનો અવજ્ઞિકા માટે ઉપયોગ કરવાથી પાપ ધોઈ છે. માટે ચાતુર્યમાં વિધાન કરેલું-કહેલું કર્મ અને તે પ્રકારે કરવાથી ચાતુર્યમાં કહેલું રસ થાય એમ માનવું શુભ જરેલું છે. (જે જેવું અજ્ઞતા અવસ્થાથી કરે થાય તેવું રસ મમે.)

ચતુર્થ સંવાસામનામાં જ્ઞાનના ઉદયને માટે ચિત્તમુદ્રિના હેતુથી કરાવું અવજ્ઞ કીર્તન જ્ઞાન માર્ગીય સમજાવું. તે શીમલભાગવતના અમલ સ્થપના થોવાના અધ્યાયમાં શીમલે લખાવે કહેલું છે; જેમકે

યથા યથાડત્મા પરિમૃચયતેડસૌ મત્પુણ્યગાયાધનગામિધાનૈઃ ।

તથા તથા પદપાતિ ચસ્તુભૂક્ષ્મં ચક્ષુર્પર્યયાંમનસંમયુક્તમ્ ॥ મા. ૧૧-૧૪-૨૬

અર્થ—જેમ જેમ મારી યુગ્મ કરાના અવજ્ઞ કીર્તનથી આ આત્મા શુદ્ધ થાય છે, તેમ તેમ અન્ય જાનેલા અજ્ઞની મારક સદ્ગત વસ્તુને જુએ છે.

સાક્ષાત્ મોક્ષના સાધન તરીકે પંચરાગમાં કહેલી દીક્ષા પૂર્વક ચાતુર્યમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે કરેલું અવજ્ઞ કીર્તન ઉપાસના માર્ગીય સમજાવું. આજ વૈષ્ણવ માર્ગ એમ ચાતુર્યમાં કહ્યું છે, કેમકે વિષ્ણુના ખરોમાં નિજાચર્યા આ માર્ગ છે. મુક્તિના સાધનોત્ત્વ પ્રતિ-પાદન કરનાર વાચોથી એમ નિશ્ચય થાય છે. જેમકે

અર્ચાયમેવ હરયે પૂર્ણ યઃ મદયેહતે ।

ન તદ્વક્તેષુ સઃ મુક્તઃ માર્કતઃ સ્વતઃ ॥ મા. ૧૧

અર્થ—મદયેહતે જે મુક્તિમાં જ ભગવાનની પૂજા કરે છે, તેના ભક્તોમાં તથા બીજા-ઓમાં કરતો નથી, તે ભક્ત પ્રાપ્ત કહેવાય છે. ક્ષમાદિ વાચો આ વિષયને લખ્યા છે.

ભક્તિમાર્ગીય આત્માર્થે પ્રવર્તવિધા ભક્તિપ્રદાયની દીક્ષાપૂર્વક મેક્ષના સાધન તરીકે કરાતા અવજ્ઞ કીર્તન પ્રાવાહિની ભક્તિ કહેવાય છે. તેથીજ કપિથ દેવજ્ઞે કહ્યું કે—
ન ગુહ્યમાનયા મક્ત્યા મગવત્યલિજ્ઞાસ્પનિં ।

સદૃશોઽસ્તિ શિષ્યઃ પંચા યોગિનાં વ્રજસિદ્ધયે ॥ મા. ૩-૨૫-૧૯.

અર્થ—અખિલ વિષયના આત્મારૂપ ભગવાનમાં ભક્તિ મેળવ્યા જ્યેા બ્રહ્મની સિદ્ધિને મારે યોગીઓને બીજો કશાજ્ઞકારક રસ્તો નથી. એમ શરૂ કરીને પછી સત્પુરુષોનાં શક્ષણે કહીને આગળ કહ્યું કે,

ત एते साधवः साध्वि । सर्वसंगविवर्जिताः ।

સંગસ્તોષ્ઠથ લે પ્રાર્થ્યઃ સંગદોષહરા દિ તે ॥ મા. ૩-૧૫-૨૪

અર્થ—હે સાધ્વિ ! આજ સર્વે સંમયી વિરક્ત સાધુ પુરુષો છે, મારે તમારે તેના પુરુષોના સંગની પ્રાર્થના કરવી, કેમકે તેઓ સંમયા દોષ હરનારા છે. સત્પુરુષોના પ્રસંગથી મારા પરાક્રમના સારા ગાનવાણી, હૃદય અને કર્ણને રસાયણરૂપ કથા થાય છે, તે કથાઓના સેવનથી જલદીથી મેક્ષના માર્ગમાં બ્રહ્મ, રતિ અને ભક્તિ અતુલમયી સિદ્ધ થશે. અર્થે મેક્ષના માર્ગમાં બ્રહ્મ, ભક્તિ વગેરે યત્ન કર્યું, તેથી એવી ભક્તિ પ્રાપ્તિ થી સમજવી.

મેક્ષાત્મક ભક્તિના સાધનરૂપે કરાવું થયેલ કીર્તન ભક્તિ માર્ગમાં મર્યાદા ભક્તિ કહેવાય છે. તેના દ્વારે નીચે પ્રમાણે છે—

મક્તિયોગઃ પુરૈવોક્તઃ પ્રીયમાણાય લેઽનય ।

પુનઃ કપયિષ્યામિં મદ્ભક્તેઃ કારણં પરમ્ ॥ મા. ૧૧-૧૯-૧૯

મદ્ભાઽમૃતકયાયાં મે શશ્વન્મદનુકીર્તનમ્ ।

પરિનિષ્ઠાચ પૂજાયામ્ સ્તુતિભિઃ સ્તવનં.મય ॥ ૨૦

આદરઃ પરિષર્પણં સર્વોર્ગૈરભિવંદનમ્ ।

મદ્ભક્ત પૂજાઽમ્પ્રાપ્તિકા સર્વપ્રતેષુ મન્યાતિઃ ॥ ૨૧

મદર્થેજ્વંગચેષ્ટા ચ વષસા મદ્ગુણેરણમ્ ।

મદ્યર્પણંચ મનસઃ સર્પકામ વિવર્જનમ્ ॥ ૨૨

મદર્થેર્જ્યપરિત્યાગો ભોગસ્ય ચ મુક્તસ્ય ચ ।

ઈષ્ટં લક્ષં હૃતં જપ્તં મદર્થે યત્તત્તં તપઃ ॥ ૨૩

અર્થ—હે નિષ્કલંક, પ્રસન્ન થતા તને મેં પહેલાં ભક્તિયોગ કહેલો છે, અને શરીરથી પણ મારી ભક્તિનું પરમ કારણ તને કહીશ. મારી અમૃત કથામાં બ્રહ્મ, હમેશાં મારું અતુલ કીર્તન, પૂજામાં નિષ્ઠા, સ્તવનોથી સ્તુતિ, ચેવા પરિષર્પણમાં આદર, હૃદયના પ્રજ્ઞામ, મારા ભક્તની અધિક પૂજા, સર્વે પ્રાણીઓમાં મારી ભક્તિ, મારે મારે સરીરની રેલેલ, વાલ્મીકી

મારા ગુણમાન, મનહુ મારામાં અર્પણ, સર્વે કામનો ત્યાગ, મારે મારે ધનનો, ભોખનો, અને સુખનો ત્યાગ, યજ્ઞન કરેશું, દાન કરેશું, દોષ કરેશું, ન્યા કરેશું, મર્ત કરેશું, તપ કરેશું, તે સર્વે મારે મારે અર્પણ કરવું—આ સર્વે ભક્તિના સાધનો હતા, અને પછી કશું કે—

एवं धर्मः मनुष्याणामुदपात्मनिवेदिनाम् ।

માયે સંજાયતે મક્તિઃ કોઽન્યોઽર્પોઽસ્પાવશિષ્યતે ॥ મા. ૧૧-૧૯-૨૪

અર્થ—હે ઉદ્ધવ, આત્મ નિવેદન કરનાર મનુષ્યોને હવે કહેલા ધર્મોવરે મારે વિશે ભક્તિ થાય છે. પછી તેને શીતું શું પ્રાપ્ત્ય રહ્યું? તેમજ બેઠાકેશ સ્વધના શ્રીગ્ન વ્યાખ્યાનમાં “ભક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલી ભક્તિ” એમ કહ્યું. મારે એ ભક્તિ સાધનરૂપ સમજાવી.

પ્રભુમાં રમેલ ઉત્પન્ન થવા પછી પોતાના વ્યસનથી ત્વતંત્ર પુરુષાર્થરૂપે કરતા અવગુ કીર્તન ઉત્તમ પુષ્ટિ ભક્તિરૂપ છે. તેના દર્શક—

मत्सेवया प्रतीतं च साख्ययादिचतुष्टयम् ।

नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत्કालचिन्तनम् ॥

મા. ૯-૪-૬૭

અર્થ—સેવાથી પૂર્ણ મારા ભક્તો મારી સેવાથી સાક્ષાત્ મળથી સાસોમ્ય, સામીપ્ય, સાયુગ્ય વગેરે મારે પ્રકારની મુક્તિની પણ ઇચ્છા કરતા નથી, તે બીજા માધ્યમતા રહતી તે હવેના ભાંધી ન કરે?

नैकात्मतां मे स्पृहयन्ति केचिन्प्रत्यादसेवाभिरता मदीहाः ।

येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य समाजयन्ते मम पौत्रपाणि ॥

મા. ૩-૨૬-૩૪

અર્થ—કેટલાક ભક્તો અન્યોન્ય મળાને મારા ભક્તિનું ગુણમાન કર્યા કરે છે, તે મારા મરણનિવંદની સેવામાંજ અનુરક્ત, અને ઠરીરી મારીજ પેદેશ કરનારા મારી સાથે એકાત્મ થવાને પણ ઇચ્છતાં નથી.

यो दुस्तयजान् सितिमुहस्त्रजनार्यदारान् ।

प्राथर्ष્યોभ्रियं सुरवैरः सदपायलोकाम् ॥

नैच्छन्नुपસ્त्वदુષિતं महतां मधुद्वि-

सेवानुरक्तमनसामपयोऽपि फलम् ॥ મા. ૬-૧૪-૪૪

અર્થ—દુઃખથી ત્યાગી સમગ્ર એવા પુત્રી, પુત્ર, સ્વજન, ધન, સ્ત્રી અને ઉત્તમ દેવતાઓથી પ્રાપ્ત થવા એકમ રૂપ કલ્યાણના ઉદ્ધેશની પેલું ને રાગએ ઇચ્છા રાખી નહિ, તે એકમ ન છે, કેમકે મીઠાશુ ભગવાનનાં નેત્ર મન વ્યાસનું છે એવા મોટા પુરુષોને મોક્ષ પણ દુઃખ છે.

नारायणपरा लोके न कुतश्चन विन्यति ।

स्वगापवर्गनरकैष्वपि तुल्यार्थदर्शिनः ॥ મા. ૬-૧૭-૨૮

અર્થ—આરાપણમાં અનુરક્ત સોઠમાં કોઠાથી ખીન્ના નથી, સ્વર્ગ, નરક અને મોક્ષ સર્વેને સરખા સમજનારા છે.

આ સર્વે વાતોથી આવી રત્નત્રય પુરુષાર્થરૂપ ભક્તિ ઉત્તમ પુષ્ટિ ભક્તિ સમજતી.

ભક્તિનો મુખ્ય અર્થ.

તેથી ભક્તિ પદની સક્રિય-મુખ્ય અર્થ સ્નેહ જ છે. એવી સ્નેહરૂપ ભક્તિના હેતુરૂપ શ્રવણ વગેરેમાં ભક્તિ ચપ્પનો ઉપયોગ થયો હોય તે ગીણ સમજવો. માટે જ તૃતીયસ્કંધના ૨૫ મા અધ્યાયમાં ત્રયોદશ શ્લોકમાં જ્ઞાતોકૃત્યસાદિજ્ઞામીપ્પસાદૃષ્ટૈકરજમપ્યુત । કીયમાર્ગ ન શૂઠ્ઠિ વિના મસ્તેવમં જ્ઞાતાઃ (સાસોમ્ય, સાદિ, સામીપ્ય, સાત્પ્ય અને એકત્વ આપતા છતાં, મારી સેવા વિના મારા ભક્તો કંઈ પણ એવા નથી) એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ જીને અપૂર્વ શ્લોકમાં સ્પષ્ટ ચક્ષિયોનાચયઃ તેજ ભક્તિ ચોખની વ્યાખ્યા—એવ દાક્ષ્ય હતું. નો ભક્તિનું આ જ લક્ષણ ન હોય તો જાણવા (વ્યાખ્યા) ચપ્પ નકામો થઈ જાય, અને યજ (જ) ખજ નકામો થઈ જાય. માટે પૂર્વ શ્લોક (સ્નેહ સિવાયના) વાતોમાં ભક્તિ ચપ્પનો પ્રયોગ આપચારિક સમજવો. સ્નેહને વશ થઈ જતાં શ્રવણ દીર્ઘ ન સ્નેહમધ્યપાતી એકલે સ્નેહરૂપ સમજવા.

અથવા સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમને પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી જ્ઞાતમાં જે શ્રવણાદિનું વિધાન (આચાર) કરેલું છે, એવા મનુષ્યાદિમાં ભક્તિ ચપ્પની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત બુદ્ધિ ન છે. જે જે સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમને પ્રાપ્ત કરાવે તે ભક્તિ એમ ન કહેવું, કમકે દેવ અને ભગવદ્વચનથી ખજ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિ થાય છે, માટે એમ તો તેને ખજ (દેવ અને ભગવદ્વચન) ભક્તિપણું પ્રાપ્ત થાય. સાક્ષાત્ ચપ્પ અનર્થક છે એમ ન કહેવું, કમકે વિભૂતિરૂપનું ભગવાન કરનારને ખજ તેજા પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ કે,

યયાઽદ્વિમયવા નથાઃ પર્મન્યાપૂરિતા ધિયો ! ।

વિશંતિ સર્વતઃ સિંધું સદૃશ્વાં ગતયોઽવતઃ ॥ મા ૧૦-૪૦-૧૦

અર્થ—જેમ પર્વતોમાંથી નીકળેલી નદીઓ વરસાદથી પુરાર્ધને સર્વ તરફથી સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ, જે વિશ્વ, સર્વે ગતીઓ અતિ આપમાં જાય છે. આવા પ્રમાણથી સિંહ થાય છે કે વિભૂતિની ભક્તિ પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિનું દાર છે. એવી વિભૂતિની ભક્તિને મારી રત્નત્રય ભક્તિ કહેવાય નહિ. મીઠૂણમાં સ્નેહ તેજ દેવ ય ભક્તિમાં તે ભક્તિનું નિમિત્ત છે.

એ પ્રમાણે ભક્તિ ચપ્પના અનેક અર્થ છે. “પુષ્પવાન” ચપ્પના એ અર્થ છે—પુષ્પ અને ચંદ્ર. ચપ્પની પ્રવૃત્તિ થવાનું કારણ બુદ્ધિ હોય તો ખજ જેમ “પુષ્પવાન” ચપ્પ પાછી સૂર્ય અને ચંદ્ર બંનેનો ભોધ થાય છે, તેમ જ કોઈક રજામાં ભક્તિ ચપ્પ સૂર્ય અને શકર પ અને પ્રભાતની ભક્તિને ધરવે છે; જેમ કે મલયાડહમેશ્વર પ્રાણઃ એક ભક્તિથી જ દુઃ ખાક હું; અદિ ભક્તિ ચપ્પ ઉચ્ચવાચક સમજવો.

શકર પ ભક્તિનાં દર્શન નીચે પ્રમાણે છે—

મામેવ નૈરપેક્ષ્યેણ મક્તિયોગેન વિન્દતિ ।

મક્તિયોર્ગં સ લમથે एवं યઃ પૂન્યેષાં મામ્ ॥ મા. ૧૧-૨૭-૬૨

અર્થ—જે પ્રમાણે જે અને પૂરે છે, તે ભક્તિયોગને મેળવે છે અને નિરપેક્ષ ભક્તિ-
ચેત્રથી અને જે પ્રાપ્ત થાય છે.

एवं सततयुक्ता ये मक्तास्त्वां પર્યુપાસતે ।

ये चाप्यक्षरमम्यक्तं તેર્વાં કે યોગવિષ્ણમાઃ ॥ ગીતા ૧૨-૧

મધ્યાવેશ્ય મનો યે માં નિત્યયુક્તા વપાસતે ।

અદ્વયા પરયોપેક્ષાસ્તે મે યુક્તતમા મવાઃ ॥ ગીતા ૧૨-૨

અર્થ—જે પ્રમાણે નિત્યયુક્ત જે ભક્તો તમારી ઉપાસના કરે છે, અને જે અમ્યક્ત
અક્ષરી ઉપાસના કરે છે તેમાં ચેત્ર નાજુનારામાં શ્રેષ્ઠ કોણ? પરમ અદ્વાવાળા, મારામાં
અનન્તો આપેલ કરીને નિત્યયુક્ત જે અને ઉપાસે છે તેને જે ચેત્ર નાજુનારામાં શ્રેષ્ઠ માનું છું.

नालं द्विजत्वं वेदस्वयुषित्वं वाऽमुरात्मनाः ।

ગ્રીણનાય મુકુંદસ્ય ન કૃષ્ણં ન પશુક્તતા ॥ મા. ૭-૭-૬૧.

न दानं न तपो नेष्ट्या न शौचं न व्रतानि च ।

ગ્રીયવેશ્મલયા મમયા હરિરન્યદ્વિદ્વનમ્ ॥ મા. ૭-૭-૬૨.

અર્થ—જે અક્ષર પુત્રો! મુકુંદ ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા દ્વિજપણું, કેવલપણું, કે
તપિષ્ણું સમર્થ નથી, સદાચાર સમર્થ નથી, ખડુ ગ્રાન સમર્થ નથી, દાન, તપ, વ્રત,
પવિત્રતા, તથા કોઈ સમર્થ નથી. હરિ તો નિર્મલ ભક્તિથી પ્રસન્ન થાય છે, બીયું
સર્વ કોમ માત્ર છે.

न रोषयति मां योगो न सारूप्यं धर्म उद्वह ॥

ન સ્વાધ્યાયસ્તપસ્ત્યાંગો યયા મક્તિર્મયોર્મિતા ॥ ૧૧-૧૪-૨૦.

મત્તયાઽહમેકયા પ્રાપ્તઃ અદ્વયાઽઽસ્મા મિયઃ સત્તામ્ ।

મક્તિઃ પુનાતિ મમિષ્ઠા અપાકાનપિ સંપ્રસાત્ ॥ ૧૧-૧૪-૨૧.

અર્થ—જે ઉદ્ધવ! યદિ પ્રાપ્તેથી મારી ભક્તિ જેમ અને સ્વાધીન કહે છે, તેમ
ચેત્ર, સાંખ્ય, ધર્મ, સ્વાધ્યાય, તપ, ત્યાગ કોઈ સ્વાધીન કરી શકતું નથી. મદ્વાણી કરીને
સત્યુત્તમના પ્રિય આત્મારૂપ હું એક ભક્તિ વડે મારા છું. નમ્યથી આપ્રણ કોમ તેવાને
પણ મારી ભક્તિ પવિત્ર કરે છે. આવા સર્વમ આત્મોથી શ્વરૂપ ભક્તિયું સ્વરૂપ
સમગ્ર હેતું.

ચોપાશ્વાદિક મુત્રોના અધિવાતા દેવતા તો પુરોહિતમની વિમુતિ છે એમ પૂર્વે ચિદ્
કહેલું છે, મારે તેને પ્રાપ્ત કરાવનાર નેત્ર ન્યા પૂર્વ પુરોહિતે ભક્તિ કરી શકાય નહિ. તે તો
અમિતો સાધન છે.

ભક્તિમાં સ્નેહ નિયામક છે.

આ પ્રમાણે જેમ પણ વગેરે કર્મોમાં વિધિ નિયામક હોય છે, તેમ ભક્તિમાર્ગમાં જનન પ્રકારમાં સ્નેહવાળાઓને સ્નેહન નિયામક હોય છે. જેમને પ્રભુમાં સ્નેહ થયો નથી, તેમને સ્નેહવાળાઓએ કરેલો ઉપદેશ ન નિયામક છે. એ સ્નેહરીતિનો ઉપદેશ વેદમાં અવિરલ છે એમ સમજવું. વિધિને નહિ વળુનાર બાલક, પિતા વગેરેના બતાવ્યા પ્રમાણે, સંધ્યાવંદન વગેરે કરે છે તે જેમ કર્મ ગણાય છે, તેમ સ્નેહ ન ઉત્પન્ન થયો હોય તોપણ સ્નેહવાળાના ઉપદેશ પ્રમાણે દરેલી સેવા પણ ભક્તિ કહેવાય, કેમકે તે સેવા ભક્તિમાર્ગમાં નીન પ્રમાણે છે. એવાને આગળ જતાં પ્રભુમાં સ્નેહ અવશ્ય થશે એમ સમજવું. જેમ વિધિથી અગ્રણ્ય બાલકને ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે કર્મો કરવાથી કર્મમાર્ગમાં કહેલું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ સ્નેહ ન સમજનાર બાલકને સ્નેહવાળાના કલા પ્રમાણે સેવા કરવાથી પુણ્યોત્તમપ્રાપ્તિ થાય, એટલે પછી શું બાકી રહ્યું ?

હાલના આચાર્યો ભક્તિમાર્ગ. ભગવત્સવસ્થા.

હાલના ઉપદેશકોનો પ્રભુમાં સ્નેહ ન હોય તોપણ તેમના સંપ્રદાયના મધ્યજાત પૂર્વના આચાર્યો પ્રભુમાં સ્નેહવાળા હોવાથી પ્રભુનો તેમનાપર અનુમદ હોવાથી સર્વ કિંદ થાય છે. કેમકે પોતાના કૃપાપત્ર બાંધે પ્રવર્તવિશે હોવાથી તે માગમાં પ્રભુનો પરાપાત હોય છે. તેથી જ શ્રીમદ્ભાગવતમાં બ્રહ્માદિએ કહ્યું છે કે—

સ્વયં સમુત્તીર્ણ મુદુસ્તરં દુમન્ ભવાર્ણવં શ્રીમદ્ભક્તસૌહૃદાઃ ।

भवत्पदांघोरहनावमत्र से निघाय याताः सदनुग्रहो भवान् ॥ पा. १०-२-६१

અર્થ—હે પ્રહાસનાનું પ્રભો, પણ સ્નેહવાળા આપના બાંધે આપના ચરણારવિંદ રૂપ નાવથી દુસ્તર અવકેર સંસારસાગરને પોતે તરી જતાં તે નાવને અહીં રાખીને તેઓ ગયા છે. સત્પુરુષોપર આપની કૃપા છે.

અહીં ભગવાનના ચરણારવિંદરૂપ ભક્તિમાર્ગ હોવાથી એ ચરણારવિંદરૂપ પોતાના મધ્યજાતને પ્રવર્તવિશે તેજ ચરણારવિંદરૂપ નાવ અહીં મુકી જતાં. તે બક્ષેએ પ્રવર્તવિલા સંપ્રદાયમાં ચાલતરને તેજ (સ્નેહરૂપ) સાધનો ન હોય તોપણ સંપ્રદાય પ્રવર્તવનાર મુક્ત પુણ્યોપર સાક્ષારમુની કૃપા હોવાથી તેમનાપર ભગવાનનો પરાપાત હોય છે, તેથી એવા મધ્ય પુરુષોના સંજમવાળાઓપર પણ તમે કૃપા કરો છો, એનો અભિપ્રાય દર્શાવવાને ઉપદેશ 'તેઓમાં કહ્યું કે સદનુમદ-સત્પુરુષોપર આપનો અનુમદ છે. સદનુમદ એટલે સત્પુરુષોપર જેનો અનુમદ છે એવા ભગવાન, આ જાણત પ્રભુજી ૨૫ છે એમ જણાવવા પ્રભુની મહેનિ મગાજ-તમે એ કૃપાથી જતાશો. તેમના સંપ્રદાયમાં ચાલનારા સંસારસાગર અવશ્ય તરી જાય છે એમ જાણવા તે નાવ રૂપ છે હમ નિરૂપ્યું કહ્યું. તેથી પિતાદેવે સંસારસાગર તરવાનું ચમત્કૃત છે. કેમકે લાકરો તરવામાં જમ પડે છે, નાવથી તરવામાં જમ પડતો નથી. આ સર્વે જાણતો યોક્ષ્મોધિનીમાં (શ્રીપિતૃમરજે) શ્રીઆચાર્યજીએ વિસ્તારથી કહી છે તેથી અહીં જણી નથી. પણ ભગવાનભગવાનમાં આ અવશ્ય છે, કે અભિદેવાદિ વગેરે કર્મો પ્રભુજીના વલકુળે જ્યારે કરતાં, ત્યારે તેમ કમળ પ્રમાણે જ કરતાં. આનો પ્રકાર હોવાથી આ માર્ગ અસ્ત્રાનું છે અને અપરંપર

માત્ર છે એવી યાંક રહેતી નથી. કારણ કે ઉપર ખતાવ્યા પ્રમાણે સર્વ પ્રમાણસિદ્ધ છે. પ્રેમ તો રૂપરૂપ છે, તે સ્વરૂપિસાધ્ય નથી, તેથી તેની વિધિ-શાસ્ત્રમાં હોષ શકે નહિ, માત્ર તેનો અનુવાદજ હોષ શકે. જેમકે:—

ય એવસિન્ મહાભાગાઃ પ્રીતિં કુર્ષેતિ માનનાઃ ।

નારયો ઽમિમંત્યેતાન્ વિષ્ણુપદ્માનિવામુરાઃ ॥ મા. ૧૦

અર્થ—નિષ્પુતા પદ્મવાદ્માબિને જેમ અમુર પરાભવ કરી શકતા નથી, તેમ આ શ્રીકૃષ્ણમાં જે મોટા લાભવાદા પ્રીતિ કરે છે, તેમને સત્ત્વ પરાભવ કરી શકતા નથી.

માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વસ્તુ સુદદઃ સર્વેવોઽધિકાઃ ।

સ્નેહો મક્તિરિતિ પ્રોક્તસ્તયા મુક્તિર્ન ચાન્યથા ॥

અર્થ—માહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક સુદ સર્વથી અધિક પ્રભુમાં સ્નેહ તેજ ભક્તિ, જે ભક્તિથી જ મુક્તિ, પછી કોઈ રીતે મુક્તિ મળી નથી.

દેવાનાં ગુણલિંગાનામાનુશ્રવિકર્મણામ્ ।

સત્ત્વપૈકમનસોદ્વિઃ સ્મામાર્ષિકી મુ યા ॥ મા. ૧-૨૫-૩૨

અનિમિષા ભાગમથી ભક્તિઃ સિદ્ધેર્ગરિયસી ।

જન્યત્યાથ યા કોશં નિર્ગીર્ણમંતરો યથા ॥ મા. ૧-૨૫-૩૩

અર્થ—વૈદિક કર્મ કરનાર ગુણધર્મવાળા દેવોની સત્ત્વમાં જ મનની જે સ્વાભાવિક વૃત્તિ તેજ ભાગવાનની નિષ્કારણ ભક્તિ. તે સિદ્ધિથી મોટી છે, અને જેમ જ્ઞાસમિ કંઈક મનમાં પસંદને જાણી નાંખે છે. તેમ તે ભક્તિ અંદરના કોઈકને જાણી નાંખે છે.

મયુગુણધૃતિપાપ્રેણ મયિ સર્વગુહાસ્ત્રયે ।

મનોગતિરવિચ્છિન્ના યથા ગંગામસૌંદર્યયૌ ॥ મા. ૩-૨૯-૧૧.

લક્ષણં મક્તિયોગસ્ય નિર્ગુણસ્ય સુદાહૃતમ્ ।

મૌતુષ્પત્યનહિતા યા મક્તિઃ પુરુષોચ્ચમે ॥ મા ૩-૨૯-૧૨

અર્થ—જેમ ગંગાજલની સમૃદ્ધમાં અવિચ્છિન્ન અતિ રહે છે, તેમ આજ ગુણઃ ભવપ્રમાત્રથી સર્વતા ગુણધર્મમાં રહેનાર મારવિષે મનની અવિચ્છિન્ન અતિ રહે-એ નિર્ગુણ ભક્તિયોગદ્ લક્ષણ કહ્યું છે, જે પુરુષોચ્ચમાં નિષ્કારણ અંતર્યામિવાની ભક્તિ છે.

સાધનરૂપ અઘ્નુદિ લક્ષણવાધી ભક્તિયુ વિધાન તો સ્પષ્ટ દ્વિતીય સ્તંભમાં કરેલું જ છે.

તસ્માદ્ધારત સર્વાસ્મા ભાગવાન્ હરિરીશ્વરઃ ।

ધ્યોતવ્યઃ કીર્તિતવ્યઃ સ્મર્તવ્યઃ પ્રેરણાઽધ્યયમ્ ॥ મા. ૨-૧-૫

અર્થ—તેઓ કે પરિશિત, અમમ કંઈક પુરુષે સર્વમાં ભગવાન હરિ, ઉપર માત્ર, કીર્તિતવ્ય અને સ્મર્તવ્ય છે.

આ પ્રમાણે સર્વ બરાબર, સુંદર છે, માટે વિશેષ શુ' કમવું ?

સિખમિચ્છી.

ઉપાસિતને માને મધુમયનભક્તિ સુરજનો,
ઉપાસ્યે કૃષ્ણહૃદિ, નભિ સ્વકૃતાર્થ મતિ ખરે,
સરૂપી એ તેથી, બ્રમહવિકૃતે ક્ષીરમનથી
રેડા ભક્તિહંસે બુલલ પ્રકટથી નિહલવરે.

અર્થ—વિદ્વાનો પણ ઉપાસનાને કૃષ્ણની ભક્તિ માને છે, ઉપાસનાથી પોતાને કૃતાર્થ માને છે, ઉપાસ્ય દેવતાને પરમ પુરુષ કૃષ્ણ માને છે; આ સર્વ બ્રમ્હાં કારણ એજ કે જે બને બંધારથી સરળા સ્વરૂપનાં છે, તે બ્રમ્હે યોગવાને માટે પોતાના મનમાં રહેતો નીરક્ષીરવિવેકી-ઉપાસના ભક્તિ વિવેકી-હંસ કૃતાર્થ એવા શ્રી વિદુષે આનંદથી પ્રકટ થયો.

આખવાળા ભક્તજનો જેવું રમરણ કરે છે, નિઃશબ્દના સર્વ સંશયો જોણે નહીં હતાં છે, એવા શીમદ્વાપ્રબુજના ચરણકમળને આલોક પસોહની સર્વ અર્થને માટે હાથથી ધું સરણ બંધ કરું. તે પોતાના બાહ્યપર વાત્સલ્યતાથી શ્રીકૃષ્ણના ચરણારવિંદની રત્નના રંગથી સદા મને રંગા.

મક્તિહંસપર વિવેચન.

આ ભક્તિહંસ મધુ નાનો પણ પહોળા સુંદર, સ્પષ્ટ અને અમર્યનો શ્રેય છે. એક સમય એવો હતો કે પંડિતો વૈદિક અને તાંત્રિક ક્રિયાઓ, ઉપાસના વગેરે જ માન્ય રાખના, અને ધર્મમાં સ્નેહને સ્થાન સરખું પણ ન હતું. વૈદિક તાંત્રિક ક્રિયા વિનાનું સર્વ મ્હાત્માની અપ્પાટક કહેનારા એવા હૃદયમન્ય પંડિતો પ્રતિભાગર્ભને દત્તી કદાહતા અને જોને સાંભળ્યું છે કે એક પંડિતે તો ગુરુસામાં અને મસ્ત્રીમાં એમ લખ્યું હતું કે “હવે વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણના ફિવસો જ્ઞાની સ્ત્રી, તેમાં લખ્યું. પ્રમાણ નહિ, માત્ર શીમદ્વાપ્રબુજ અને શીમદ્વાપ્રબુજના વચનો જ પ્રમાણ માનવા.” આવા પંડિતાને હિતર આપવો આવરમક હતો. અને વાચકને માલમ પડશે કે આ લખુમંદ વેદ, ગીતા અને શીમદ્વાપ્રબુજના વચનોથી બરાબર છે. શુદ્ધ હૃદયથી વાચનારને પ્રતિભાગર્ભ અપ્પાટક નહિ, પણ ઉત્તમોત્તમ લાગ્યા વિના રહે જ નહિ.

ચાશ્વત્તામાં પોતાનું મંતવ્ય સ્પષ્ટ જણાવતાં મંચકાર કહે છે કે મંત્ર, ઉપાસના, વૈદિક, તાંત્રિક દક્ષિણ, પૂજા, વિધિ વગેરેથી પુરુષોત્તમ પ્રાપ્ત નથી, પણ પોતે સ્નેહવાળા ભક્તો સાથે જ એકે છે; અહીંથી જ સંક્રાંતની રાશિ ઉદ્ભવે છે, અને સર્વે સંક્રાંતના નિગમની સાથે મંચની સમાપ્તિ થાય છે. પુરુષોત્તમ વેદથી પ્રાપ્ત નથી તેને માટે વેદનું પોતાનું પ્રમાણ યમેષૈવ કૃણુતે છેન લઘ્વઃ એ મતિ છે, તાહં જેવેઃ...શપ્ત્ય પર્વે વિષ્ણો હૃદ્દમ્, ત્રિગુણ્યવિષયા વેદાઃ વગેરે ગીતાનાં પ્રમાણ છે, અને શીમદ્વાપ્રબુજ તો પ્રમાણથી બરાબર છે. આ પ્રમાણે વરણ માવધી જ પ્રાપ્તઃ કોવાથી વૈદિક તાંત્રિક દાહ પણ

કિંમિ પુરુષોત્તમને સ્વર્ગ કરી શકતી નથી એ સ્પષ્ટ છે. ત્યારે એ સર્વે કિંમિઓથી કાની પ્રાપ્તિ થાય છે ? એ પ્રશ્ન સદગત થાય છે. ઉત્તર કે વિમૂત્તિઓની. મંત્ર તંત્રને અર્પણ કેવળા પુરુષોત્તમની વિમૂત્તિઓ છે. અર્પણાં પુષ્ટિભાગમાં પણ સ્વરે પ્રયસિત, કૃપાપાત્ર વૈષ્ણવોને ક્વચીતિ વગેરેની પ્રાપ્તિને માટે મહારાજોથી ઘનમાં અપાતા ગોપાલમંત્રને ઊદેશીને શ્રીમદ્ભક્તિપ્રકાર સ્પષ્ટ આપ્યા હશે એ છે કે એ ગોપાલમંત્ર પુરુષોત્તમપરતે નથી, કૃષ્ણ પરતે નથી, પણ વિમૂત્તિપરતે જ છે. તો એવા મંત્રથી પુરુષોત્તમ વદ થતા હોય તો પુરુષોત્તમ કરતાં મંત્ર અરે ! પુરુષોત્તમ કરતાં મેઢ માત્ર પુરુષોત્તમની ભક્તિ—એકમય ભક્તિ જ છે, બીજું કંઈ નથી. મહં મકંપરાધીનો દ્વાસ્વતંત્ર દ્વય દ્વિજ—દું બકતને પરાધીન, અસ્વતંત્ર એવા છું એમ મીથુનથી પુરુષોત્તમ વદે છે, અને ઉત્તમે તન અમ્યોની શ્રીગોપી જનોની સુશદ્ધા કરતાં પોતેથી મુખથી કહે છે કે—

ન પારયે કંઈ નિરવચસંપુર્ણાં સ્વસાધુકૃત્યં વિષુધાધુપાવિચઃ ।

યા યા ધમન્દુર્જિતોદ્દમકૃલાઃ સંવૃત્તય સદ્ઃ પ્રતિયાતુ સાધુના ॥ મા. ૧૦-૩૨-૨૨

અર્થ—કાપી શકાય નહિ એવા પરસ્પરી ભેદીઓને કાપી નાંખીને તમે મારૂ મનન કર્યું છે, તમને મારી રાધે નિર્ભય રીતે મુરોમ પ્રાપ્ત થયો છે, તમારા ઉપકારનો જરમો હું જણાના આધુન્યવર્તિત પશુ વાળી કાંઈ એમ નથી, તમારા ઉપકારનું કાનુ નમારી સુસીસ-નાથી જ મારાપરથી કનરો, મારાથી એનો પ્રતુપકાર થઈ શકે એમ નથી.

કુનીઆમાં કંઈ પણ નિરવચર્ચ સ્નેહ કરતાં ઉત્તમ છે અરે ? નહિ જા. માટે મંત્ર મને તેવો કિન્નર હોય પણ તે મંત્ર જા; અને મંત્રનો જાપ સ્વાર્થ મારે જ હોય, પછી તે સ્વાર્થ કવ્ય મોક્ષ મર્મતનો હોય, કે નીચ, વેસ્થાવધીકરણનો હોય. મારે શુદ્ધ પુષ્ટિભાગ પ્રમાણે સાક્ષ-વાચાવધિ-શ્રીમદ્ધાપ્રમુદ અને શ્રીમદ્ધાપ્રમુદરણના વચનામૃત જેમને માન્ય હોય તેમજે-ગોપાલ મંત્ર તેવો નહિ. કેટલાક વાચકોને આ વાત વચથી થામશે, પણ નિષ્પ્રજ્ઞપાત્ર પ્રમાણે વિચાર કરનારને શ્રીમદ્ધાપ્રમુદરણના આ વચનામૃત સત્ત છે, શાસ્ત્રસિદ્ધ છે, અનુભવસિદ્ધ છે, એમ લાગ્યાવિના સ્વેશે નહિ. આપણા, પુષ્ટિભાગમાં-એકમાર્ગમાં મંત્ર જાંત કેવાં ? એકમાર્ગમાં વંચીકરણના ઉપાધો હોય ? કુનીઆની અંદર અને કુનીઆને પેલેપાર સ્નેહ જેવું બીજું વંચીકરણ શું છે ? સ્નેહનું એ વંચીકરણ સ્નેહવાગ્દાને જ જાડે. એનું મંત્રર દર્શન તમારે જોમજ છે ? સંભવે.

શાસં ચ તસ્યા ઇરાસિ ક્રીડન્તમકૃતોપયમ્ ।

ગોપ્યસ્તૂર્ણ સમમ્યેત્ય જણદુર્નાવસંપ્રમાઃ ॥ મા. ૧૦-૬-૧૮

યથોદારોરિણોમ્યાં સાઃ સવં ઘાલસ્ય સર્વસઃ ।

રસાં વિદધિરે સમ્યગ્ગોપુસ્તંધ્રમણાદિમિઃ ॥ મા. ૧૦-૬-૧૯

ગોમૂત્રેણ સ્તાપયિત્વા પુનર્ગોરનાર્મકમ્ ।

રસાં ચક્રુઃ સઘઠા દ્વાદશગિપ્ત નામભિઃ ॥ મા. ૧૦-૬-૨૦

અર્થ—પૂતનાની છતીપર હાંધે પશું બીકવિના રમતા બાલકને ગોપીગીએ દોડતી આવીને ગભરાટથી લઈ લીધો.. વરોદા અને શલિષ્ટીસાથે બધી ગોપીગીએ બાલકપર ગામની પુછડી ફેરવીને તેની રક્ષા કરી. ગોમત્રથી, ગોરગથી, અને ગોગરથી નવરાત્રી ભગવાનનાં નામો દઈ દઈ તેના બારે અંગની રક્ષા કરી...

“અજ ભગવાન તારા પગની, અણિમાન તારા કુંઠાની, યજ સાથળની, અમ્બુત કટિની, હપમીવ પેટની, કેશવ હાથની, હથ વક્ત્રવચની, ઈદ્ર હંકની, વિષ્ણુ બુજની, ઉદ્દમ મુખની, અને ઇશ્વર મસ્તકની રક્ષા કરજો. ચક્રધારી ભગવાન તારી આગળ રહેજો, મહાધારી ભગવાન તારી પાછળ રહેજો, ધનુધારી મધુચ ભગવાન અને ખડ્ગધારી અજન ભગવાન તારે બે પાંચે રહેજો; શંખધારી ઉદ્દમાય ભગવાન ચારે ખુણામાં રહેજો, ઉષેન્દ્ર ભગવાન ઉપર રહેજો, તાદર્શ ભગવાન નીચે રહેજો, હથધર ભગવાન સપાળી દોર રહેજો; શ્રવિણ ભગવાન તારી ઈદિયોની રક્ષા કરજો, નારાયણ પ્રાણી રક્ષા કરજો, શ્વેતદીપપતિ ભગવાન ચિત્રનું રક્ષણ કરજો, ચોમેશ્વર ભગવાન મનુ રક્ષણ કરજો. પૃથ્વિર્ગર્ભ ભગવાન તારી કુદિની, અને પર ભગવાન તારા અદ્ધંધારની રક્ષા કરજો. રમતાં ગોવિંદ ભગવાન, મુર્તા માધવ ભગવાન, ચાલતાં વૈકુંઠ ભગવાન, બેસતાં સદમીપતિ, અને નમતાં યજ્ઞોક્તા ભગવાન કે જે સર્વ મંદોને ભવંકર છે તે તારી રક્ષા કરજો. યજ્ઞેષા, રાક્ષસીશ્વિ, કૂર્મશ્વિ બાલમંદો, જ્ઞા, પ્રેત, પિશાચ, નક્ષ, રાક્ષસ વિનાયક, કાટરા, રેવતી, વ્યેષા, પૂતના, માતૃકા, કુન્દાદ, અપરમાર અને વીજ ને દેહ, પ્રાણ અને ઈદિયોના ટોહ કરનાર છે તે, સ્વપ્નામાં દેખેલા મોટા કૃપાલો, બાલ અને રક્ત મંદો, વિષ્ણુ નામ લેવાથી ને બીજે છે તે સર્વે નાશ પામજો.”

વાચક, સ્નેહની પરિસીમાના આ મંદોના વાંચી તને પણ સ્મિત આવતું હશે. પૂતનાને ક્રીડામાત્રથી મારનાર પૂર્ણ પુરુષોત્તમની રક્ષા કરનાર આ ગોપીગીનાં સ્નેહનાં મંત્ર જંત્ર ! સ્નેહની જ સુંદર અધારીવાળાં આ તામચી-પ્રમુખા સામર્થ્યથી અજાન-ગોપીગીને નોંધીને પરશ્વદ્ય પ્રભુ પણ માનવી સ્નેહની ઉત્તમતાથી ગળગળા થઈ જાય !

ન્યારે આપણે પુદ્ગલાર્ચનાએ આ વાત ખ્યાનમાં રાખવાની છે, ત્યારે અન્યમાર્ગગીઓએ સમજવાનું છે કે તેમની જે ચર્તિઓની મંત્રથી રચાપત્ત કરવામાં આવે છે તેમાં પુરુષોત્તમનું આવાહન થતું નથી, પણ માત્ર વિષ્ણુગીઓનું જ આવાહન થાય છે, કેમકે એમ મંત્રને વચ થઈ પુરુષોત્તમ પધાસ્તા નથી.

હાલમાં પણ પશુને શંકા થાય છે કે ભગવાન તો વસ્તુમાત્રથી જ પ્રાપ્ય છે, તોપણ હાંધે પણ સાધન કરવાથી શું થાય ? ભગવાન મળવાના હશે તો સ્વેચ્છથી જ મળશે. આને કિતર ચીમત્વચરણ પછી મુંઝ રીતે આપે છે. “જેને પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિની ઇચ્છા થાય તેનું જ વસ્તુ પુરુષોત્તમે કર્યું છે એમ સમજવું. કિતરે પુરુષોત્તમે વસ્તુ કરેલા મક્તની ઇચ્છા પુરુષોત્તમ-પ્રાપ્તિની થવાની જ.” માટે ઇચ્છા થવી એજ મહાભાગ્ય. વસ્તુના બે પ્રકાર સમજવતાં પોતે કહે છે કે પુદ્ગિમાં અંગીકૃત થવને તો ભગવાન જ પોતે સાધનરૂપ થઈ જાય છે. અહીં આપણે એટલું યાદ રાખવું કે એવા શુદ્ધ પુદ્ગલોને પ્રભુપર સંકળ ગ્રેમ દોષ છે, તેથી પ્રભુ પણ તેમનાપર તેવી કૃપા કરે છે, સંસારભવકારમાં મગી રહેલા, કમ ક્રોધ અને લોભથી વ્યથિત, દ્રવ્ય,

કાર્તિક વગેરે યોગિક વસ્તુઓની અપેક્ષાવાળા સ્થાનના જગ્યાએ પ્રભુપર પ્રેમ ક્રિયા કરવા પ્રવૃત્ત કરવા જ, અને તેના સાધન પણ કરવા જ. તે સાધનો મીમંસાપ્રભુજીએ મતિયર્થિની પ્રથમા સ્પષ્ટ દર્શાવ્યા છે:—

યથા ભક્તિઃ પ્રવૃદ્ધા સ્વાત્ત્યોપાયો નિરૂપયતે ।

મીમંસાથે દૃઢે સુ સ્વાત્ત્યાગાચ્છ્રવણકીર્તનાત્ ॥

વીમ્વદાર્થ્યમકારસ્તુ શુદ્ધે સ્થિત્વા સ્વર્ગમર્તઃ ।

અઠવાદૃષ્ટો મજેત કૃષ્ણં પૂજયથ શ્રવણાદિભિઃ ॥

વ્યાદૃષ્ટોઽપિ હરોઃ ચિત્તં મનનાદૌ યતેસ્સદા ।

તતઃ પ્રેમ તથાઽસક્તિર્વ્યસનં ચ યદા મયેત્ ॥

શીજં તદુપયતે શાસ્ત્રે દૃઢં યદ્વાપિ નદયતિ ।

સ્નેહાદિ રાગવિનાશઃ સ્વાદાસક્ત્યા સ્વાશુદ્ધિરાગચીઃ ॥

યદસ્થાનાં શ્રાવકસ્વમનાત્ત્વં ચ માસતે ।

યદા સ્વાદ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્યઃ સ્વાત્ત્યદેશરે ॥

અર્થ:—ભક્તિ વખતવાના ઉપાયો કહું છું. મીમંસાપર ૬૬ યવાથી, ત્યાગથી અને મનુષ્યોની નથી ભક્તિ વધે. મીમંસા ૬૬ કરવાનો પ્રકાર એ કે ધરમાં રહીને, સ્વધર્મથી, વ્યાપાર હોડીને પૂજા મનુષ્ય વગેરેથી કૃષ્ણમન્ય કરવું. વ્યાપાર દોષ તોપણ દરિના મનુષ્યોમાં ચિત્ત દમેલાં રાખવા પ્રવૃત્ત કરવો. તેથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન વગેરે થાય ત્યારે શાસ્ત્રમાં ૬૬ બીજાં શરૂ કરવાય, જેનો નાશ થતો નથી; સ્નેહથી સંસ્કારમાં સમનો નાશ થાય, આસક્તિથી ધરપર આશિ થાય ધરના મનુષ્યો વાધક અને પારકા જેવા થાય; વગેરે કૃષ્ણમાં વ્યસન થાય ત્યારે કૃતાર્ય થાય.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પાસે કે, મહાયાગૃહ નિદિશાવાર્ત્ત એટલે દિવસે વ્યાપારમાં શુભાશુભ અને રાત્રે યાકીને ઉપી જતું—એટલે કે સાધનવિનાના મોઢુસને પ્રભુ જેમ વેઠુંમાં ઘડ ગયા તેમ આપણને પણ, પુટિયાગાંબીને પણ, પ્રભુ ઘડ જશે, મારે આપણે તો મીમંસાપ્રભુજીના ભક્તિવર્ણની પ્રથમા કલા પ્રમાણે ન કરતાં દિવસે વ્યાપાર કરવો અને રાત્રે આકીને સુઈ જતું—આમ સમજવારા ભૂલ કરે છે. મોઢુસવાસીઓને જે શુદ્ધ પ્રેમ પ્રભુપર હતો તે પ્રેમ તમને છે? પ્રવૃત્તતા ર્જનવખર, પ્રવૃત્તતા શુભાનવખર. જેમ મોઢુસવાસીઓથી રહેવાનું નહતું, પુટિયુગાયલે ત્વામયદ્યપતામ્—“તમારા ર્જનવિના એક ફાળુ અમને કુઝ જેવી પીતે છે,” એવું તમને થાય છે? જો તમારું અંતઃકરણ હા કરેતું હોય, તો તમે કૃતાર્ય છો, તમને પ્રેમ અને વ્યસન પણ સિદ્ધ છે, અને તમને સિખામણ આપવાની યોગ્યતા બૂતધપર ઠાકની નથી.

પુટિયાગૃહ એટલે સ્નેહમાર્ગ નિઃસાધન છે, એટલે બીમાં વેળાં, નામમાં, ઉપાસના માર્ગમાં, મોગમાર્ગમાં, સાંખ્ય માર્ગમાં સર્વે રાત્રોમાં કરેલાં યુક્તિનાં સાધનોની અપેક્ષા નથી, વમ, નિયમ, વ્યસન, પ્રાણાયામ, પ્રસાદાર, ધારણ, ધ્યાન, સમાધિ, કે હમ, હમ,

તિત્તિ, ઉપરતિ વગેરે, કે અવજી, મનન, નિદિધ્યાસન, કે એવા શાસ્ત્રીય સાધનોની અપેક્ષા નથી. પણ સ્નેહમાર્ગમાં સ્નેહની અપેક્ષા ખરી કે નહિ? અને તે સ્વાભાવિક ન હોય તો માર્ગની રીતે સ્નેહ વધારવા પ્રભુના ગુણગાન કરવા કે નંદિ? માટે શબ્દગતમાં ન શકાતાં-નિઃસાધનતાનો ખોટો અર્થ ન કરતાં

તસ્માત્સર્વપરિત્યજ્ય નિરુદ્ધૈઃ સર્વદા ગુણાઃ ।

સદાનંદપરૈર્ગૈર્વાઃ સશ્ચિદાનંદતા તતઃ ॥

સર્વનો પરિત્યાગ કરી, આપાર છોડી, ઉધ છોડી, ચિત્તનો પ્રભુમાં નિર્ગમ કરી પ્રભુના ગુણગાન ગાવા કરવા. જેમ માતાનો બાલકપર સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય છે, તેમ બાલક-વાસીઓને તેમના દાનુશપર સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય એવો સ્વાભાવિક પ્રેમ પ્રભુપર તમને છે?

પ્રભુપર આવા પ્રેમવાળા મળવા મહુ વિરલ છે. પ્રભુકૃપાથી એવા દાષક મળી આવે તો તેમના અરજીની રજા સિરસાવંચ મળવી. પણ “હરિ, કૃષ્ણ, નામ” વગેરે મ્હોડેથી દિગ્માર કરતા પણ અંદરથી વિષમપ્રચુર સોદાથી ચેતતા રહેવું. ધામદાપ્રભુજીએ સ્વતા શી-શુષ્પથી કહ્યું છે કે શુચ્યા પ્રેમણા ભક્તિપુર્ણમાઃ । માટે એવાની કમોટી તો ચોના કસતાં પણ વધારે સખ્તાઈથી કરતી, દારજીકે એવા ભગવદ્દય તો સર્વસ્વ અર્પણ કરવા ચોખ્ખ છે, અને પુલ્કિતમાર્ગમાં બોળપણથી છેતરાતાં મનુષ્યોનાં દક્ષિણ કાંઈ એવાં મળી આવતાં નથી. જેનામાં વૈષ્ણવનાં લક્ષણો હોય, ભગવદ્દયના ચિન્હ હોય, જેના હૃદયમાં પ્રભુ-મણિ પ્રકાશિતો હોય, તેજ સર્વસ્વ અર્પણ કરવા ચોખ્ખ છે, બીજો કોઈ નથી. માટે આપણે પ્રભુ-પ્રાપ્તિના ઉપર કહેલા પ્રયત્ન કરવા અવશ્ય જ નહિ, પણ રોગીથી ચેતતા રહેવું.

કેટલાક જ્ઞાનમાર્ગવાળા એમ સમજે છે કે ભક્તિથી ચિત્ત શુદ્ધ થાય અને પછી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. આ ભાષણએ ભક્તિનો અર્થજ સમજા નથી. ભક્તિ જિરતે પ્રભુમાં નિસ્વાર્થ સ્નેહ. જ્ઞાનની અતિજ પ્રભુ-પુરોગાતમ સુધી નથી, કેમકે પુરોગાતમ માત્ર અનન્ય ભક્તિથી પ્રાપ્ય છે, તો એની ઉત્તમ ભક્તિને જ્ઞાનનું સાધન અણવું એ કેટલું ખોટું! જ્ઞાન તો અક્ષર અભની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે, ભાકી રિષિતિ પ્રાપ્ત કરાવી, જલમાં જલ મળી જાય, સ-સુદમાં મીઠાની પુતળી મળી જાય, તેની રિષિતિ કરી દે છે, સોડખુલે સર્વાંજ કામાન, સહમજ્જણા વિષમિત્તા સુધી જ્ઞાનની અતિ નથી, માટે શુદ્ધ ભક્તિમાર્ગનું-પુરોગાતમ પર્વન અતિવાળા સ્વમાર્ગનું-નિરુપણ સિદ્ધાંતમુક્તાલક્ષીમાં કરી શ્રીમદાપ્રભુજી કહે છે કે જ્ઞાનાધિકો ભક્તિમાર્ગે પર્વ તસ્માદિરુપિતઃ જ્ઞાનમાર્ગથી અધિક ભક્તિમાર્ગનું આ પ્રકારે નિરુપણ કર્યું.

આમજી ચાલતાં ચિન્નચિન્ન પ્રકારની પૂજા-અવજી દીર્ઘનને બધાને ભક્તિ કહેવાય નહિ, તેવું સ્પષ્ટ વર્ણન કરતાં શ્રીમદ્પ્રભુજી કહે છે કે વૃત્તિને માટેનાં અવજીદીર્ઘન સૌકિક એટલી જેવાં, તાકાલિક દુઃસહ આપનારાં, શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે ધર્મ, અર્થ, અને કામની કચ્છાથી કરાતાં અવજીદીર્ઘન કમમાર્ગિક; સંન્યાસીઓમાં યાત્રોદયને માટે ચિત્તશુદ્ધિના હેતુથી કરાતાં અવજીદીર્ઘન જ્ઞાનમાર્ગિક; મોક્ષના સાધન તરીકે પંચરાગમાં કહેલી દક્ષા પૂર્વક શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે કરાતાં અવજીદીર્ઘન ઉપાસનામાર્ગિક; ભક્તિસપ્રદાયની દક્ષાપૂર્વક મોક્ષના સાધન તરીકે કરાતાં અવજીદીર્ઘન પ્રાંચલિક ભક્તિ; પ્રેમાત્મક ભક્તિના સાધનરૂપે

કરાતાં અવલુકીર્તન મર્લાદાબકિત્ત; અને પ્રભુમાં સ્નેહ ઉત્પન્ન થયા પછી સ્વતંત્ર પુરુષાર્થરૂપે કરાતાં અવલુકીર્તન પુલ્કિતમિત્ય છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે જે હૃદયથી અવલુકીર્તન કરવામાં આવે છે તે હૃદયજ મુખ્ય છે. અને ઉત્તમોત્તમ હૃદય પ્રેમ છે. પ્રભુપર પ્રેમથી પ્રભુની સર્વે લીલા સાંભળવામાં અને તેના કીર્તન કરવામાં સ્વાભાવિક આનંદ આવે. આટે જ અવલુકીર્તન કરવું એ ઉત્તમ. ત્યાંથી પ્રભુ દયા કરી પકટ થાય, ત્યાં સુધી આવા કામ બહોળા પ્રભુની લીલાનાં આનંદ કરી દેવા શકે છે, આટે જ ધીમદાપ્રભુ-દાસે કહ્યું છે કે:—

મહતાં કૃપયા યાત્રુ મગવાન્ દયયિષ્ણાતિ ।

વાયદાનંદસંદોહઃ કીર્ત્યમાનઃ મુસ્તામ હિ ॥

ગુણગાને મુલાવાસિર્ગોવિદસ્ય પ્રમાયતે ।

યયા થયા શુકાદીનાં નૈવાત્મનિ કુતોઽન્યતઃ ॥

અર્થ—ગોરાની કૃપાથી ત્યાંસુધી ભગવાન દયા કરશે ત્યાંસુધી આનંદસાગર પ્રભુનું કીર્તન મુખ્ય જ આવે છે. ગોવિંદના શુભમાનમાં જે સુખ્યાપ્તિ થાય છે તે શુદ્ધેવ વગેરે આત્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થતી નથી તો બીજાને તો ત્યાંથી જ.

આ સિદ્ધાંતનો અનુભવ કરતાં શ્રીરાધિપાણિએ ગાયું કે:—

તથ કથાપૂર્વં તદ્મગીચનં કચિમિરીદિતં કરમપાપહં ।

અષળમંગલં મીમદાતવં મુર્ચિં મુર્ણંતિ સે મુરિદાજનાઃ ॥

અર્થ—તમારું કથાપૂર્વક વિરહનંત બહોળું જીવન છે, પરિણામે વખાણ્યું છે, પાપ-નાશક છે, અવલુકીર્તનથી મંગલ કરે છે, કીર્તિવાણું છે અને ગોરા દાતાએ પૃથ્વીપર આપા કરે છે.

આ સર્વનો સાર એ કે ભગવાનના પ્રાકટ્ય સિવાય બીજા કશાની અપેક્ષા રાખ્યાવિના ભગવાનના વિરહમાં જેમ તેમ દલાડા શાલા આટે ભગવાનની લીલાના શુભમાન ક્યો કરવા-આનંદ ઉત્તમોત્તમ અવલુકીર્તન.

બકિત્તી સકિત સ્નેહમાં છે. બકિત્તી બીજા સર્વે અર્થ ગોણું છે. શુદ્ધ સ્નેહ દુર્લભ છે એટલે જરી બકિત્ત દુર્લભ જ. મોજ, મંત્ર, જાન, કર્મ, જ્ઞાન, ઉપાસના, સર્વે કરતાં નિષ્કામ સ્નેહ ઉત્તમ છે, આટે બીજી બકિત્ત પણ એ સર્વ કરતાં ઉત્તમ છે. સ્નેહ હવેના સાર છે, હવેનું સર્વસ્વ છે, અને હવે સર્વે વિચારનું સ્થાન છે. જેમ મુતિ કહે છે, તો જેવા હવેના સર્વસ્વથી થતી પ્રભુભક્તિને ઉત્તમ ન કહેનારને મૂર્ખ ન કહેવો? વેદના, તંત્રના મંત્રામાં નિષ્કામ સ્નેહ જેની કાષ્ઠપણ સકિત નથી. વિધિ એટલે નિયમ અથવા દુકમ. નિયમ અથવા દુકમ પાળવામાં આવી આવે તો સળ થાય. તે સળ તો ખરેખર મુરહો. મંત્ર ગોલવામાં એક અક્ષરની ભૂલ પડી કે તિલાંશુ વર્ણ થઇ જાય. વર્ગી વિધિ, મંત્ર વગેરેમાં સ્વાર્થ તો ખરો જ. નહિતો જેવા વિધિ કે-મંત્ર જાતની અલપ્રમાણ-મુલ્ય પડે? રૂબ, સ્ત્રી, પુત્ર, કીર્તિ, સ્વર્ગ કે પછી ગોમ, જ્યુ કાંઈને કાંઈ સ્વાર્થ તો સર્વે વિધિ માર્ગમાં ખરો જ. સ્નેહમાર્ગમાં ભગવાનનું શુભ તે જ બહોળો સ્વાર્થ. સાંભળો:—

યથે સુજાતચરણામ્બુદ્ધં સ્તનેપુ ।

મીલાઃ શનૈઃ મિય દધીમહિ કર્કશેપુ ॥

સેનાટલોમટસિ તથ્યયતે ન કિંસ્વિત્ત ।

કૂર્પાદિભિર્જમતિ ધીર્મંવદાયુષાં નઃ ॥

અર્થ—હે પ્રિય ! તમારા જે મુંદર (કેમણ) ચરણકમળને અમારા કર્કશ સ્તનપર બીતાબીતા ધીરથી મુઠીએ છીએ, તે ચરણકમળથી તમે વગડામાં બરડો છો, તે કાંકરા વગેરેથી તમને દુઃખ થતું નથી ? તમેજ અમારું આયુષ્ય—અમારું જીવન દોનાચી અમારી બુદ્ધિમાં આવા વિચારો આવે છે ! રડતાં હતાં પોતાના દુઃખને, કે વેલૂનાદ કરી પ્રભુએ બોલાવ્યાં, એટલે પતિ પુત્ર સર્વ વિષય છોડી પ્રભુના ચરણકમળમાં હાજર થયાં. ત્યારે મુખે આરોપ કે “ રાત્રે જંગલમાં કેમ આવ્યા ? સ્ત્રીઓનું અહીં શું કામ ? કુલસ્રીઓને છાને નહિ, માટે જાઓ પાછા. ” આવા બોલ આરોપથી મહાદુઃખમાં પડ્યા, છાતીકાટ ફટક થયું, પણ પોતાના પ્રિય પ્રભુપર રોષ આવ્યો નહિ.

અકરાતાં ગમરાતાં કતાર આવો કે “ ચિત્ત તમે ચોરી લીધું છે એટલે ઘરમાં હવે પેસતુંજ નથી, પરકામમાં હાથ આકત્ત નથી, અને તમારી હાજરીમાંથી પમ અસતા નથી એટલે ઘેર કેમ જઈએ તે શું કરીએ ?.....હે કમલ નયન, જ્યારથી તમારા ચરણકમળને સ્પર્શ અમને થયો છે, ત્યારથી હે અંગ, ત્યારથી બીજા કોઈપણ પાસે ઉભા રહેવાનું જ નથી..... વાંક તમારા મુંદર વેલૂખીતને, ત્રિશોઠીમાં એવી કર્ક સ્ત્રી છે કે એ ખીત સાંભળીને આર્થ-ચરિતથી ન થયે ? વાંક તમારા બા ત્રિશોઠીમાં મુંદર રૂપનો, કે જે જોઈને ગાયો, પશુઓ, ઝાડો અને હરિણોને પણ રોમાંચ થયાં ! માટે હે દુઃખીના નાથ ! તમે તો અમે મજાસી-ઓનાં દુઃખ હરવાને જ પ્રકટ થયા છો, તેથી આ દાસીઓનાં તપેલા હૃદયપર અને મસ્તકપર તમારો હસ્તકમલ ધરો. ” દુઃખમાં પણ દુઃખ દેનારની જ શુભમાન ! આનું નામ નિત્યાર્થ પ્રેમ, અને આ જ સ્વતંત્ર ભક્તિ. નહિ અપેક્ષા કોઈપણ સ્વાર્થની કે નહિ અપેક્ષા મોક્ષની. આવા ઉત્તરથી કૃપા કરી પ્રભુએ પ્રસન્ન થઈ શી ગોપિકાઓસાથે રમણ કર્યું, એટલે ગોપિકાઓ બૂલસ પર સર્વે સ્ત્રીમાં પોતાને બહિષ્ક્રમનવા સાચ્યાં. આ સ્વાભા-વિક ગર્વ પણ પ્રભુને રુચ્યો નહિ અને અતર્ધાન થઈ ગયા ! પ્રેમની કસોટીની અવધિ થઈ, અને જેને સંસારી લોકો માંડપણુ હશે એવી તન્મયતા, કૃષ્ણમયતા, અસમયતા થી ગોપિકાઓના ચિત્તની થઈ. ઝડો, હતા, પશુઓને પૂછવા માંડ્યું કે અમારા વડાલા પ્રભુને જોયા છે ? અને બંને ઓમમાં ને ઓમમાં પ્રભુમય થઈ પ્રભુની મુંદર લીલા કરવા માંડી, એક બની પૂતના બને એકે કર્યું તેનું સ્તનપાન; એક બની ચકટ અને એકે તેને રડતાં રડતાં મારી લાત; એક બની બાસકૃષ્ણ અને એક બની દેવ અને તેને લઈ મળી; એક બની બાસકૃષ્ણ અને કુટુંબીએ આસની કુપરીએ ખખડાવવા લાગી; એક થઈ કૃષ્ણ, એક થઈ અલ્લેવ, દેવથીક થઈ ગોવાલ, એક ગોપી-કૃષ્ણે વસ્ત્ર ચપલીને મારી, એકે બગ ચપલીને મારી, કૃષ્ણકાયા કરતી એક લીધી જાંસી, દૂર ગયલી ગાયોને વેલૂથી બોલાવવા માંડી, બને બીજા બોલી “ વાહ ! વાહ ! ” કૃષ્ણની મુંદર ચાલતું અનુકરણ કરતી એક બીજા ગોપીના ખબા પર પોતાનો હાથ મુઠી બોલી “ જુઓ આ કૃષ્ણ આવ્યા ! મારી લલિત

આમ જુઓ ! " પોતાનું વસ્ત્ર કંઈ કરી શકે કશું " એ જોવાર્થનું, પર્વત કંઈકે કંઈકે છે, કદથી અને વસ્ત્રાદિ અને પવનથી ખીંચી નહિ. " એકે બીજાના મક્તબર પર પમ ધરી કંઈ " કુદ ઠલીય, અહીંથી જતો રહે, કું કુદતું સાંસન કરાવું. " એકે જોવાલીઆ બનેલી બીજાને કશું " આંખ મીંચી, જુઓ કું કમજા રાવાનધનું પોંન કરેલું. " એકે બીજા જોવી-કુશ્વને ખાંડણીએ બાંધી અને તે બમબાકુક દિશી બેઠાં લાગી. " સહેજ બાન આવતાં પાછી બધી શિદી મળી કુશ્વને શાધવા લાગી અને જ્યારે તજ જડયા ત્યારે—

સન્યનસ્કાસ્તદ્વાસ્થાપાસ્થદિવેષાસ્તદાત્મિકાઃ ।

સવૃગુણાનેષ ગાર્યંત્પો નાત્પાગારાણિ સસ્પદઃ ॥

અર્થ—તેમનાં મન કુશ્વમ્મ મધ મળી, કુશ્વનાજ આશાપ કરવા લાગી, કુશ્વનીજ એક કરવા લાગી, કુશ્વદમ્મ મધ મળી, અને કુશ્વનાં ગુણ ગાતી ખાતી પોતાના છત્ર અને પરમારતું પણ સ્મરતું રતું નહિ.

આ ગીત તેજ જોવી ગીત તેમાં જલ ઉપર કશું તેમ પોતાનાં કુખને રક્ષાં રક્ષાં પણ " દે પ્રભુ તમે આજ જામવમાં નથી જાણી છો તે તમારા મસ્તુકમધને કોકરા ખુંચતા નથી ? " અમારું વિરહદુઃખ રજુ એક કોરે, જલ તમને દુઃખ થતું નથી ?

આજ બસન, આજ શુદ્ધભાવ આ ભાવ પ્રાપ્ત કરવાની સાધનનું વર્ણન કોઈ પણ શાસ્ત્રોમાં નથી, માત્ર એવું બલકરતું જ લખી શકે, અને તેજ પુશ્ચિર્માર્ગ. ધાર્મિકાઓએ જ કહ્યું તેજ બાવસિદ્ધિને અર્થે કરવું. મારે જ થી મદ્યપ્રમુદ્ધને સદ્યાસાનિજયમાં કશું કે—

કૌંડિન્યો ગોપિકાઃ મોક્ષા દુરવાઃ સાધનં ચ તત્ ॥

માયો માધનયા સિદ્ધઃ સાધનં નાન્યદીપ્યતે ॥

વિકલત્વં તયાડસ્થાસ્થ્ય પ્રકૃતિઃ માકુલં નરિ ।

જ્ઞાનં યુગાશ્વ તસ્યૈવં વર્તમાનસ્ય ત્રાપકાઃ ॥

અર્થ—કૌંડિન્ય રાવિ અને પ્રિયમિત્રા ગુરુઃ બાવનાથી સિદ્ધ મયસો તેમતો-તેમના જોતો-આવ એજ સાધન; બીજા કોઈ સાધનની અપેક્ષા નથી; વિકલત અને અસ્વસ્થપણ એજ સ્વાભાવિક મધ નામ છે, પણ તે લોહિત નથી; આવા વિરહિતિ ભમવાનના જ્ઞાન (સર્વે જાહેર હર્ષ દ્રષ્ટ) અને ગુણો અર્થથી, વીર્ય, વજેરે પણ બાધક છે, કેમકે તે વિપ્રયોગરસમાં બાધક ભાવ છે.

આવો સ્નેહભાવ સ્થાપન કરનાર મીમંસુભાષ્યાર્થને સામાન્ય મનુષ્ય સમજવા નહિ. જેમ સિવના અવતાર તરે આવી માયાવાદ પ્રસારી મનુષ્યોને ગાપામાં રક્ષાવી ભમવજ મકિતથી વિમુક્ત કર્યો, જેમ હનુમાનકાર મધ્યે આવી શુદ્ધ હાસ્યમકિતો પ્રચાર કર્યો, તેમ સૈવના અવતાર રામાનુજે જ્ઞાન સંસ્થિત મકિતનું સ્થાપન કર્યું, તેમજ અભિવ્યવતાર મીમંસુભાષ્યને સ્નેહમકિતો પ્રચાર કર્યો, અને વેદ, સૂત્ર, ગીતા અને બામવતના શુદ્ધસ્થાવિક અર્થ પ્રકટ કર્યા. પોતે મીમંસુથી કહે છે કે—

શ્રીમદ્ભાગવતાગમઃ સુરતરુલ્લોકે ફલત્વં ગતો ।

માપાભેદવિભેદતસ્રંયમાપિ સ્યાશ્ચો વિકૃદ્ધં મહત્ ॥

મક્ત્યંશે ફલતા પ્રમાણસઘ્લે વેદત્ત્વમર્થે પુનઃ ।

સ્કંપૈર્દાદશભિર્યુતઃ સુરતઃ શાસ્ત્રાદિનહિદ્રયમ્ ॥

અર્થે તસ્ય ધિવેચિતું નહિ વિદ્યુર્વશ્વાનરાદ્રાક્ષવતે ।

રન્યસ્તત્ર વિપ્રાય માનુષતનું માં વ્યાસવચ્છ્રીપતિઃ ॥

દત્ત્વાહ્નાં ચ કૃપાવલોકનપદ્યસ્માદતોઽહં મુદા ।

ગૂઢાર્યં પ્રકટીકરોમિ વહુષા વ્યાસસ્ય વિષ્ણોઃપ્રિયમ્ ॥

લક્ષણાં નૈવ વદ્ધ્યામિ—

અર્થ—વેદાત્મક શ્રીમદ્ભાગવત કથપટલ શ્લોકમાં રક્ષપણને પ્રાપ્ત થયું છે. તે મહાપુરુષ છે. સમાધિભાષા, પરમત અને શૈલિદી એમ ત્રણ પ્રકારના ભાષાભેદથી રક્ષપણું, વેદપણું અને કથપટલપણું વિકૃદ્ધ નથી. બકિતના અર્થમાં રક્ષપણું, પ્રમાણના સુખલમાં વેદત્વ, અને અર્થમાં ભારતકથાથી યુક્ત ત્રણસે જત્રીસ અધ્યાયરૂપ શાસ્ત્રાયુક્ત કથપટલ છે. વાણિના પતિ અખિન્દિતિવાચ અન્ય કોઈ તેના અર્થ પ્રકટ કરવા સમર્થ નથી. મારે શીપતિ પ્રભુએ વ્યાસની મારફત મનુષ્યતણુ ધારણ કરી અને તે અર્થ પ્રકટ કરવા આજ્ઞા આપી ચતુરાશ્રમી કૃપાકૃપા ભારપર નોખ્યાં, તેથી વ્યાસ અને વિષ્ણુને પ્રિય ગૂઢ અર્થ આનંદથી હું પ્રકટ કરું છું. હું શક્ષણના તરંગ નહિ દોડાવતાં વાચ્યાર્થ જ કહીશ.

આવા પ્રભુએ મોહસેવા સ્વજનથી ભૂતલ દર્શયિત જ ભૂપિત થાય છે. મારે એમના વચનો અમૃતનિંદુ સમજવા. જલમેદમાં પોતે કહે છે કે—

ગુણાસીતતપા શુદ્ધાન્ સચ્ચિદાનંદરૂપિણઃ ।

સત્રાનેષ ગુણાન્ વિષ્ણોર્ધર્ણયંતિ વિષ્ણુજ્ઞાનાઃ ॥

તેઽમૃતોદ્યાઃ સપારુપાવાસ્વદ્વાનપાનં મુદુર્લભમ્ ।

તાદૃશાનાં કષિદાક્યં દ્વાનામિથ ઘર્ણિતમ્ ॥

અજામિલાકર્ણનપત્ત્વિન્દુપાનં મફીર્તિતમ્ ।

અર્થ—વિચક્ષણ પુરુષો વિષ્ણુભગવાનના સર્વે ગુણો ગુણાત્મક હોવાથી શુદ્ધ સન્નિવાનરૂપ જાણી વર્ણન કરે છે, તેથી અમૃતસાગર કહેવાય છે, તેમની વાણીનું પાન અત્યંત દુર્લભ છે. તેમનું વાક્ય કોઈકવાર દ્વેતોના વાક્ય જેવું રહ્યું હોય પણ છે, જેમ જ્ઞાનમિથ મક્ષણ કરી તરી ગયો, તેમ અમૃતનિંદુના પાન જેવું છે.

આજા અમવાનના અનુમદવાળા સચ્ચરિત્ર પ્રવતવિદ્યા સંપ્રદાયમાં જે ભક્તો આજે તેમના પર પશુ ભગવદ્કૃપા થાય એમાં શું આશ્ચર્ય? આ નાવમાં બેસનાર વિનાશને સંસાર સાગર તરી પ્રભુ પાસે જામ એમાં શું આશ્ચર્ય? દાહના આવાયોના તમે અને તેટલા દોષ

કારો, પણ તેથી ને સત્પુરે આ મુદ્દર, સ્નેહમય, સપ્રદાય, પ્રવર્તાવ્યો, તેનો શું દોષ? મીઠાપ્રભુમયસ્થ સ્પષ્ટ કરે છે કે માણુમિકાનામુપવેષ્ટાનામપિ સ્નેહામાવેડપિ સમ્મૂલ-
મૂળાનાં પ્રાચામાપ્તાર્યાનાં તદ્દત્ત્વેન તદ્દત્તુદ્ગ્રહીતત્ત્વેન સર્વોપપન્નોઃ। એટલે “હાલના ઉપદેશકોનો પ્રભુમાં સ્નેહ ન હોય તોપણ તેમના સપ્રદાયના મુક્તજ્ઞ પૂર્વના આચાર્યો પ્રભુમાં સ્નેહવાળા હોવાથી પ્રભુનો તેમનાંપર અંતુમદ્દ હોવાથી ‘સર્વ સિદ્ધ થાય છે.’” માર્ગમાં રીત પણ યોગીજ છે. “શ્રી મહાપ્રભુછત્રી કહ્યનીથી.” એમ/ પ્રભુને વિનતિ થાય છે. હાલના આચાર્યોને પણ પૂર્વ પુરુષોત્તમ જવાની અને ગણવાની છત્રા હોય છે તે છટ છે. અત્તવાદમાં, સર્વે અદ્વિત્વ પ્રભુ, વામુદેવઃ સર્વમિદં એ સિદ્ધાંતમાં આ છત્રા અપ્રાપ્ય નથી. વૈષ્ણવો, બજરબસ્તો તો ગુરને પૂર્વપુરુષોત્તમ માનવાને ઉત્સુક છે. પણ ને આચાર્યો ‘ઓપાસમંત્રવું’ ઘન કરે, ને આચાર્યો ‘આવા આવા મુદ્દર મથો વામે નહિ, ધવબુ ક્યારે નહિ, મુખોધિનીતરર દટિ પણ ન કરે, નિમષ અને અલુભાપ્ય જેવા સિદ્ધાંતના મથો વામે પણ નહિ, પ્રદિભર્જવું’ તત્ત્વ સમજે નહિ, પ્રતિષાદન ન કરે, તેમને, ખરે, કંઠશાક નિરક્ષર આચાર્યોને ગિઆરા ઉત્સુક વૈષ્ણવો પણ “પૂર્વ પુરુષોત્તમ” કેમ માની શકે! “પૂર્વ પુરુષોત્તમ” આ શબ્દોનો અર્થ તો વિચારે? પ્રકૃતિથી પેલે પાર, અક્ષર અદ્વત્તી ઉચ્ચતર, ચાનીશિને અપ્રાપ્ય, આવા “પૂર્વ પુરુષોત્તમ” વિપ્રમાદાંત દેહવામાને કેમ કહેવાય? ચાનીશિના ચાન્ને ત્વંક કરવાની ચક્રિત તેમનામાં હોય કે નહિ? ‘પૂર્વ પુરુષોત્તમ’ મુખોધિની વાચી સમજ શકે કે નહિ? “મહં નિરક્ષરો રોષેન મિરોષ-પદ્ધર્વો ગતઃ” એમ હાલના આચાર્યો કહી શકશે? પ્રભુ કરે ને પૂર્વ પુરુષોત્તમ જવાની આચાર્યોની આ મુદ્દર છત્રા કહીપૂત થાશિ. મીઠવપ્રભુમયસ્થે આ લઘુ મંજમાં બધુ સ્પષ્ટતાથી અને મુદ્દરતાથી નિવિધ પ્રકાસી બંધિતું તારતમ્ય સમજાવી પ્રદિ બંધિતી ઉત્તમતા, અને તેના અનુકરણની સરજના સિદ્ધ કરી છે. સર્વે વાચકોનો આ મંત્ર વાચી પ્રભુપર ગ્રહ પ્રેમ થાશિ.

શુદ્ધદૈત વા અલખંડવ્યવહાર.

જડ વા ચેતન ને કંઈ પણ છે તે સર્વ સદનો ન પ્રકાર છે, નામ અને રૂપ પણ સદની ન કૃતિ છે. અખિષ્ઠ, વિધર્મ, હાલની અનન્ત રચનામાં જડ વા ચેતન સર્વ સદ જ છે, સર્વ વિના અન્ય કંઈ નથી, નામ અને રૂપ પણ તે જ છે, તેથી સદના વિચારથી સર્વનું ચાન થાય છે એ સિદ્ધાન્તવું મુસ્પષ્ટ નિરખણ સ્વપુત્ર મ્વેતકેતુને અપિ ઉદાલક આસલિએ કર્ણ, પરન્તુ આ ગદન ઉદ્દેશ મ્વેત એક જ વાર ઉદ્દેશવાથી કે અવલ્ય કરવાથી હાલમાં મુદ્દિયર થયો એ અવગમ છે તેથી આસલિ અપિ સ્વપુત્રને આ સિદ્ધાન્ત - બિંમ બિમ દાહન્તેની સાદાશથી નવ વાર ઉદ્દેશે છે, અને આરે મ્વેતકેતુએ એવું નવ વાર અવલ્ય કર્ણ ત્યારે આસંચમ ચક્રને મજાર્જ તાત્પર્ય સમજવો. કોઈ પણ ઉદ્દેશને હાલારૂદ જવામાં મુખ્ય કારણ તેથી આરવિ જ છે. કૃષ્ણદેવાયન આસ પણ એજ ન્યાય ‘માવૃતિરસહસુ-પદેશાત્’ માં સ્વીકારે છે. ‘નવ’ અંક પણ પૂર્ણતાનો સ્વક છે તેથી એમ પણ થાય છે કે

આર્થજ્ઞને નવ દલાન્તથી પુનઃ પુનઃ ઉપદેશવાનું કારણ માત્ર આદેશના પૂર્ણ પ્રાકટ્યની સિદ્ધિ જ છે.

‘સ પપ મણિમા, વેતવાસ્મ્યમિર્થં સર્વં, તત્ત્વસ્યં, સ ભારમા, તત્ રથમાસિ’ આ વાક્યનો ઉચ્ચાર ઉદાહરક ઋષિ નવ વાર કરીને સ્વપુત્ર શ્વેતકેતુને આખંડ બ્રહ્મવાદ-શુદ્ધ અદૈત ઉપદેશી છે. જે સદે તે જ આ સુશ્રુતમ છે, આ સર્વ-જગત્, ચૈતદાત્મ્ય છે, તે સત્ય છે, તે આત્મા છે, શ્વેતકેતુ, તું તે છે. અદિ ‘ઈદં સર્વં’થી જે જગદ્ગો નિર્દેશ કર્યો છે તેને ચૈતદાત્મ્ય અને સત્ય કહ્યું છે. જગત્ છે તે પશુ આત્માનો ભાવ છે, પ્રકાર છે, સારું જ છે, સત્ય છે, કારણ કે જગદ્ગો આત્મા સદ્ છે, શ્વેતકેતુ તું પશુ તે છે, તું પશુ ચૈતદાત્મ્ય છે, અથવા વધારે સારી રીતે કહીએ તો, તું પશુ તે જ છે. ઉપનિષદનું મહાવાક્ય માત્ર ‘તત્ રથમ્ અસિ’ એટલું જ નહિ પશુ ‘સ પપ મણિમા વેતવાસ્મ્યં ઈદં સર્વં તત્ત્વસ્યં સ ભારમા તત્ રથમાસિ’ એ છે. ઉદાહરક ઋષિનો ઉદેશ માત્ર એવું સ્વ સાથે અદૈત સિદ્ધ કરવાનો છે, એટલું જ નહિ પરન્તુ વિશ્વમાં જડ વા ચેતન જે કંઈ પશુ છે તે સર્વ સદ્થી અનન્ય છે એ દર્શાવવાનો છે. સ્વ અને જડચેતન પ્રપંચનું શુદ્ધ અદૈત એમને ધટ છે. ઉદાહરકની આરંભની પ્રતિજ્ઞાનો વિચાર કરતા પશુ આ જ વાતોને પુદ્ગિ મહે છે. એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન કરાવવું એ આરુણિની પ્રતિજ્ઞા છે; દેવે એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન ત્યારે જ થઈ શકે કે ત્યારે જે એક છે તે જ સર્વ હોય-અથવા એક અને સર્વ એક છે-અનન્ય છે, ઉભયનું અદૈત છે એટલું સિદ્ધ થાય ત્યારે. આ ઉદેશથી પ્રથમ કાર્ષ્કારણ્યબ્રહ્મના બોધક મૃષિકા, સુરજી, અને સોખંડના ત્રણ દલાન્ત આપ્યા. અત્ર ઋષિએ વિહારને વાચારંભણ કહ્યો તેથી કાઠને બાન્તિ થાય કે વિહારનું વસ્તુતઃ અસ્તિત્વ જ નથી તેથી બાહરાવણે એનો અર્થનો નિર્ણય કરવાને ‘તથ્થમન્યત્થમારંભણણ્ણાવેશ્ચ્ચ’ સૂત્ર મોળ્યું, અને જણ્યું કે અત્ર વિહારનું અસ્તિત્વ નિષેધાયું નથી પરન્તુ જે વિહાર છે તે કારણથી અનન્ય છે, વિહારના બિન બિન નામ અને રૂપો વસ્તુનો બેદ ઉત્પન્ન કરતા નથી, પશુ મૂલ કારણ જ કેટલાક ધર્મો પ્રકટ કરીને અથવા કેટલાક ધર્મો ગુપ્ત કરીને તે તે નામ અને રૂપથી સ્તતઃ બ્યવહારાય છે, અને આજ કારણથી કારણના મુષ-વસ્તુના જ્ઞાનથી-સદ્ના જ્ઞાનથી-કાર્ષ્કના સદ્ના પ્રકારનું-જડજીવાત્મક પ્રપંચનું-જ્ઞાન થાય છે. આ પ્રતિજ્ઞા લક્ષમાં રાખીને અને એ પ્રતિજ્ઞા મોખવાને જે સત્સદ્ધિ ઉપદેશી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે આરુણિને કાર્ષ્કનું અસત્ત્વ (non-existence) સંભત નથી. કાર્ષ્કને વસ્તુતઃ સત્ત્વ ન હોય તો આરુણિની પ્રતિજ્ઞા જ નિરર્થક હરે છે, વાચારંભણ નામધેય ઇત્યાદિ સમ્યક્ત્વ દર્શન કરીને ક્વચિત્ કાઠ કાર્ષ્કનું જડજીવાત્મક પ્રપંચનું વાંચમયત્વ જ સ્વીકારીને તેની વસ્તુતઃ સત્તા જે છે તે ને કાઠ નિષેધે તો એકના જ્ઞાનથી સર્વના જ્ઞાનની પ્રતિજ્ઞા કુદિત થાય, તે મા આજે એવી શુભેચ્છાથી સમગ્ર પ્રપાઠકનો વિચાર બાહરામણ કરે છે, ‘આ જગદ્ ચૈતદાત્મ્ય છે, સત્ય છે, તે આત્મા છે, તું તે છે’ ઇત્યાદિના નવ વાર ઉચ્ચારથી આરુણિને જે જગદ્ અને જીવની અનન્યતા સ્વીકારી છે, તે પશુ ધ્યાનમાં લે છે, અને એક અને સર્વ ને વસ્તુતઃ બિન હોય તો એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન ન થાય, તેથી સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે અત્ર વાચારંભણાદિ શબ્દોથી મોઢ ન થાયવે, ઉક્તા શબ્દો કાર્ષ્કનું આત્મન્ત સત્ત્વ નિષેધના નથી, પરન્તુ કાર્ષ્ક એ કારણથી બિન વસ્તુ છે એવી ને કાઠને બાન્તિ થાય, તો

તેનો જ નિર્દેશ કરે છે. અર્થાત્ જ્યેમ કાર્મ વસ્તુતઃ કારણથી બિન નથી તેમ આ જગદ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ એવું ને સદ્ તેનાથી બિન નથી પણ એતદાત્મ્ય છે, સૂક્ષ્મમાં ને સદ્ છે તેનો જ પ્રકાર છે, સત્ય છે, સંતોષથી છે, જગદ વસ્તુતઃ નથી એમ નહિ, તેમ જગદ એવું સ્વતંત્ર સદ્થી બિન કદાચ છે તેમ પણ નહિ, પણ ને સદ્ છે તેનો જ પ્રકાર આ જગદ છે. જગદ એતદાત્મ્ય છે, સત્ય છે, કારણ કે એનો આત્મા સદ્ જ છે. 'સૂર્યઃ આશ્મા પ્રગટઃ તરણુપજ્જ' સૂર્ય સર્વનો પ્રસવ કરનાર-પરમાત્મા જડ અને જીવનો આત્મા છે એમ કહ્યા પણ જાન કરે છે. જગદ નામના જડ પદાર્થની સિતિ પણ સદ્ એનો આત્મા છે તેથી જ છે-સદ્ એનો આત્મા છે તેથી જ જગદ એતદાત્મ્ય છે, સત્ય છે, સદ્થી બિન સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ જગદનું સંભવતું જ નથી, તેમ તેનું અસતત્વ (non-existence) પણ સંભવતું નથી, કારણ ઉભયથા સ્વીકારતા આરણ્યિકી એકના વિગ્રાહથી સર્વના વિગ્રાહથી પ્રતિજ્ઞા વર્ધા થાય છે. અર્થાત્ જગદનું અસ્તિત્વ સદ્ની-અસદ્ની-સત્તાથી સ્વીકારવું તે જ હકત છે, આ જ કારણથી આરણ્યિકાપિ જગદને એતદાત્મ્ય કહે છે, સત્ય કહે છે, અને સદ્થી આ જગદ અનન્ય છે તેથી એ સદ્ના જ્ઞાનથી એવું જગદનું જ્ઞાન થાય છે એમ સિદ્ધ કરે છે. વ્યાસ પણ આ જ કારણથી જગદ અને 'અમનું' અનન્યત્વ કહે છે, પણ મિથ્યાત્વ નથી કહેતા.

આ પ્રકારે સૂક્ષ્મતમ સદ્ના જ્ઞાનથી સદ્સ જડનું જ્ઞાન થાય છે, એમ ઉપદેશીને સૂક્ષ્મ ચેતનનું જ્ઞાન પણ સદ્ના જ્ઞાનથી થાય છે તે દર્શાવવાને કહે છે કે ચેતકેવ તે તું છે, 'તદ્ ત્વમસિ' આ વાક્ય કૌશલિનિપદ સાદિત્તમાં અનન્ત વિચારણનું બીજા યજુ છે. એનો શું અર્થ કરવો એ વિષે મદાન આચાર્યોએ વિવિધ મત દર્શાવ્યા છે. કેટલાકે તો એ શબ્દો પણ અન્યથા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, ત્યારે કેટલાકે એ શબ્દોને યથાર્થિયત રહેવા દઈને એના અર્થને તથા તદ્વર્ધને મયદત્તા એવા કૃત્રિમ પ્રયત્ન કર્યા છે કે શબ્દ ફેરવવાના દોષ કરવા કરતા મંબીર દોષને પાત્ર થયા છે. આ કારણથી એ વાક્યનો વિચાર સક્ષિત્તર કરીશું.

ઇકરનું મત નીચે પ્રકારે છે:—યદપિ વેતદ્વાત્મ્યથી આરંભીને 'તદ્ ત્વમસિ' સુધીના વાક્યનો નવ વાર ઉપરેત આરણ્યિકે કયો છે તથાપિ મદાવાક્ય તો માત્ર 'તદ્ ત્વમસિ' તદ્ તે બ્રહ્મ-ત્વમ-તું-જીવ મસિ છે. તે બ્રહ્મ તું જીવ છે, એટલે આ વાક્યનો મુખ્ય અર્થ છે. પરંતુ આ મુખ્ય અર્થ સંભવતો નથી. સમુજ્ઞ બ્રહ્મ ને સર્વજ, સર્વ સક્તિમાન, સર્વધર્મવિવિધ છે તે જીવ નથી, તેમ નિર્જુજ્ઞ બ્રહ્મ ને અવાક્ય છે, જ્ઞાનક્રિયાત્મ્ય છે તે પણ જીવ નથી, ત્યારે કુલિએ ને કણું કે તે-બ્રહ્મ-તું-જીવ છે એ કેમ સંભરી શકે ? આ પ્રશ્ન ઉત્તર નીચે પ્રકારે આપે છે. જત્ર તે એટલે સર્વજ્ઞાન ક્રિયા દંત્યાદિ ધર્મોથી શન્ય કેવલ ચિન્માત્ર બ્રહ્મ અને જીવ એટલે અત્યર્થત્વ, મુખ્ય-આદિ ભોક્તૃત્વાદિ ધર્મોથી શન્ય જીવ-કેવલ ચિન્માત્ર-છે, ને બ્રહ્મ તેજ-જીવ-અનન્ય નહિ પણ એક જ. જત્ર તે તું છે એમ અર્થ દક્ષિત નથી થતો પણ તે જ એક છે એમ અર્થ દક્ષિત થાય છે. 'તદ્' અને 'ત્વમ્' એમ ઉભય પદમાં મુખ્ય અર્થનો જાપ કરી ઓણ-ભાણિકા અર્થ કરવો પડે છે, અને આમ ઉભય લાક્ષણિક અર્થ પ્રતિષ્ઠાન કરવા ઉપરાંત ઉભય અસત્યર્થ

૧. મધ્ય તદ્ ત્વમસિને મતદ્ ત્વમસિ' નીચે છે. જ્ઞાનન્દીય 'તત્ત્વં મસિ' કરે છે.

હવે આને બ્રહ્મના સંબંધમાં પણ એમ બરી રહે છે. આમાં સુધી હવે બ્રહ્મમાં સંપન્ન થયે નથી ત્યાં સુધી તેને અમુક દૃષ્ટિ એમ સ્વ વ્યક્તિત્વ જ્ઞાન રહે છે, પણ આમાં બ્રહ્મસંપત્તિ થઈ કે સ્વ વ્યક્તિત્વ અસ્તિત્વ પણ બ્રહ્મત્વથી જ થયું તો પછી પૃથક્ સ્થિતિ ક્યાંથી અનુભવે. અર્થાત્ જેમાં સર્વ વ્યક્તિત્વો સંપન્ન થઈને સ્વવ્યક્તિત્વ વિરહીને, તદ્ગતતાથી સ્થિતિ કરે છે તે જ સદ્ગતતમ સદ્ છે, તેજ સદ્ આ જગત્તો આત્મા છે, એવેતકેતુ તારો આત્મા તે જ છે, જગદ્ પણ સદ્ગતતમ છે, તું પણ તદ્ગતતમ છે, અને તેથી જ તેના જ્ઞાનથી જડ વિષય અને ચેતન હવેતુ સર્વગત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

નદીનું દદાન્ત પણ ગદ્યદદાન્તની આરંભ સદ્ગતતમ સદ્ગત્વ સર્વમથત્વ સિદ્ધ કરે છે. જોપિ સર્વ નદીનું ઉત્પત્તિથી પૂર્વ સ્થાન સમુદ્ર છે, અને અન્તિમ સ્થિતિ પણ સમુદ્રમાં જ છે, છતાં પણ અમુક નદીનું જલ આ છે, અથવા તો અમુક સમુદ્ર આ નદી છે એ કહી શકાતું નથી, તેમ આ સર્વ પ્રજા જડ હવાત્મક-સદ્ગતતમી આત્મિકાવ પામવા છતાં નથી ગણતી કે માઈ મક્ક સદ્ગતતમ છે, જે મક્કમાંથી આ સર્વ જડહવાત્મક સદ્ગત્વ ઉત્પન્ન થાય છે તે જ સદ્ગતતમ સદ્ છે. આ દદાન્તથી સદ્ગતતમ સદ્ સદ્ગતિ ઉત્પત્તિ પહેલાં પણ સર્વમથ હતું એ દર્શાવ્યું. અર્થાત્ જે સદ્ ઉત્પત્તિ અને લયમાં સર્વમથ છે તેના જ્ઞાનથી સર્વતું જ્ઞાન થાય છે એમ આરંભિતો આરંભ છે.

જ્ઞાનું દદાન્ત પણ સદ્ગત્વ સર્વમથત્વ જ ઉપરથી છે. જે મક્ક તત્ત્વ છે તે તે જ્ઞાનમાં સર્વત્રબ્યાપ છે, તેના આધારથી જ જેમ જ્ઞાની સ્થિતિ છે તેમ સદ્ગતના આધારથી-ચ-સદ્ગતી જ આ સદ્ગત જડ હવાત્મક પ્રપંચની સ્થિતિ છે. આ પ્રકારે ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લયાવરણાઓમાં સદ્ગત્વ સર્વમથત્વ સિદ્ધ થઈ, અને એ સદ્ગતના જ્ઞાનથી સર્વતું જ્ઞાન થાય છે એમ ઉત્પત્તિપૂર્વક જણાવ્યું. દેવે જે સદ્ સર્વમથ તે જ સદ્ગતતમ છે, અને સદ્ગતતમ છે છતાં પણ અખિલ વિષયનું કારણકારણ છે તે દર્શાવવાને સ્વપુત્ર એતકેતુને ન્યગ્રોધનું (વડ જેવા જ્ઞાનું ધસ) રૂપ લાવવાનું કહે છે. ન્યગ્રોધના પ્રયોગથી આરંભિત કપિ સ્વપુત્રને જે તણ વસ્તુનું સ્મરણ કરાવે છે. જેમ સદ્ગતતમ આદ્યમ ધ્વીજમાંથી મદ્દન ન્યગ્રોધ ઉદભવે છે તેમ સદ્ગતતમ સદ્ જેનું દર્શન હન્દિયોથી થઈ શકતું નથી તે જ જડહવાત્મક અખિલ પ્રપંચને સ્વતઃ પ્રકટ કરે છે. સદ્ગતતમ પદાર્થનું દર્શન નહિ થવાથી પ્રત્યક્ષપ્રમાણવાદી મતચિત્ત તથા સ્વપુત્રને અમદા ન થાય તેથી કહે છે કે આ વિષય જે દૃષ્ટ તેને કહ્યું હું તે શ્રદ્ધાનો છે. અર્થે સદ્ગતતમ સદ્ગતને જ નિખિલ પ્રપંચનું કારણ કારણ કહ્યું, કારણકાર્મ અનન્ય હોવાથી કેવું સર્વથી જગતને નિર્દેશી તેને કૃતદાત્મ્ય કહ્યું, અને હવે પણ તદ્ગત હોવાથી-સંગતીય હોવાથી-નું તે છે એમ કહ્યું છે.

જડહવાત્મક નિખિલ પ્રપંચનું કારણકારણ સદ્ગતતમ કહ્યું છે એ સિદ્ધાન્ત નિરૂપણ કરીને સ્વપુત્રને આરંભિત કહ્યું કે આ મારી ઉક્તિમાં મદ્દા રાખા. પરંતુ ખિત્તવચનમાં મદ્દા રાખવા છતાં અન્તઃસંતોષ થતો નથી તેથી પિતાને એતકેતુ વિનતિ કરે છે બ્રમવાન મો પુત્ર: ઉપેક્ષો. પુત્રની વિનતિ લક્ષમાં લઈને આરંભિત લવણનો પ્રયોગ કરે છે. જલમાં નાખેલું લવણ તેમાં વિલીન થઈ જાય છે, અને તેનું દર્શન થતું નથી, તેમ પૃથક્ સ્થિતિ પણ કરી શકાતી નથી, માત્ર ચાખવાથી લવણની વિધિજ્ઞાનતા અનુભવાય છે, તેમ આ સદ્ગતતમ સદ્ જડહવાત્મક પ્રપંચમાં સર્વત્ર વ્યાપ છે, છતાં પણ એનું દર્શન થતું નથી, પરંતુ જેમ

જ્યાં જાણવાથી સ્વચ્છત્વ અસ્તિત્વ અનુભવવાય છે તેમ જાણવાની રીતિ યતા જાણની સક્ષમ-
તામ સદ્ગતિ સર્વજ્ઞ વ્યાપકતાનો અનુભવ થાય છે. જરૂરિયાતક જે કાંઈપણ છે તે સર્વ
સક્ષમતામ સદ્ગતિ વ્યાપ્ત છે. તેથી જ આ જગત્ અંતઃકાલમ છે, અને તું તે છે.

આ પ્રકારે આરુણિ ખાધિએ પ્રથમ પશુ દહાન્તોથી ઉત્પત્તિ, રિપતિ અને ક્ષય એ
ત્રણે અસ્ત્રશાખાં જરૂરિયાતક પ્રપંચનું સદાત્મકત્વ ચૂસ્યાં, અતુર્થ દહાન્તોથી તેનું સક્ષમતા-
મત્વ અને સર્વોદારત્વ અને પશ્ચિમ દહાન્તથી તેનું વ્યાપકત્વ અને અનુભવકેષેષત્વ દર્શાવ્યું.
હવે આ ઉપરેના આચાર્યની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત છે તે દર્શાવવાને આખિ પાટા ભાષિતા પુરુષનું
દહાન્ત અર્પણ છે. જ્યાં સુધી અતુષ્ઠ અગાન છે ત્યાં સુધી આખિ પાટા ભાષિતા પુરુષની મારક
આમતેમ બચકે છે, ક્યાંથી આખ્યો તેનું પશુ જ્ઞાન નથી, પશુ જ્યારે શુરૂપાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત
થાય છે, કે પછી આરબ્ધ કર્મોના મોગ પૂર્ણ થયેથી તેનો દેહ પડે છે, ને તેનો મોક્ષ થાય
છે, ને તે સદ્ગતિ સંપન્ન થાય છે. આપનું દહાન્ત એમ સમજાવે છે કે જ્યારે વાણી, મન, પ્રાણ,
વગેરેનો નિરોધ-વ્યા-સય પડેવતા સક્ષમતામ સદ્ગતિ થાય છે ત્યારે જોને બાકા વસ્તુનું-સદ્
વિન્યા અન્યનું અનુસમાન રહેતું નથી. અર્થાત્ જે સક્ષમતામ સદ્ગતિ વાણી, મન, પ્રાણ વગેરેનો
નિરોધ થાય છે તે જ સદ્ગતિ જરૂરિયાતક પ્રપંચનો આત્મા છે. અન્તિમ દહાન્ત પશુ ઉપરેથી
છે કે સદ્ગતિ નિજા રાખનાર-રિપતિ કરનારને મર્વતા અભવ છે, સદ્ગતિ નિજા રાખવાથી સર્વજ્ઞ
અભવ પ્રાપ્ત થાય છે, અધિનો સંપર્ક કરવા જ્યાં દગ્ધ થવાનું નથી. આ પ્રકારે નર દહાન્તોથી
જ્યારે આરુણિએ સ્વપુત્ર સ્વેતોત્તેને સમજાવ્યું ત્યારે તેને સમજ પડી અને શબ્દની અન્તર્ગત
વાત્સર્ય જોને સુસ્વા અનુભવ કર્યો કે જગદ્ જિતકાલમ છે, સત્ય છે, પોતે પશુ તે જ છે,
અર્થાત્ જે સદ્ છે તે જ જરૂરિયાત સર્વ છે, અને તેથી જ સદ્ગતિ જ્ઞાનથી જરૂરિયાત જન્મદનું
અને જોતન અંત ધવનું સમ્પદ જ્ઞાન થાય છે, એ કિત્તરણે કરેલી પ્રતિજ્ઞા સર્વપ્રકારે ચોખ્ખો
તામ છે એમ અનુભવતા પુનઃ પ્રશ્ન નથી કરતો, અને તે સમજ્યો છે એમ જણાવવાને મુતિ
કહે છે કે તે સમજ્યો તે સમજ્યો. 'સર્વેષાં સર્વમાયે સર્વાર્થાત્મ્યમણગાત્ સર્વમેકમેવ'
સર્વે વસ્તુ ઘણ ફેલાયી અને ઘણ સર્વ ફેલાયી અનન્ત સર્વ થવાનો પ્રસન્ન આવે તેથી
સર્વ-અનન્ત તે જ એક છે એમ જણાવવી આવશ્યકો માને છે. અર્થાત્ એક સક્ષમતામ સદ્
તે જ સર્વ છે, સર્વ તે તે જ છે, અને તેથી જ તેના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન થાય છે એમ
મહોપદેશ ઉપરેથી મુતિ શુદ્ધ સનાતન ધર્મવાદ પ્રકાશે છે. શ્રીહર્યમાર્ચનમસ્તુ ।

મન્યાવલોકન.

૨. ભક્તિપ્રકરણ મીરાકુસેવમ-વરતમાલા મંજીક ૨. અનુવાદક તથા પ્રકાશક
રા. શા. નાનુભાઈ નારાયણરાવ ગાંધી. મ. A., L. D. J. ધંધુકા, ગાંધી ૦-૪-૦.
રા. ગાંધીએ વિદ્વાન્મંજી આપાન્તર પૂર્વમાં કર્યું છે, અને દ્વિતીય જ્ઞા પુસ્તક પશુ મીરા-
ચાર્યજીના નિખેના દ્વિતીય સર્વનિર્ણયના ભક્તિ પ્રકરણનું આપાન્તર છે (શ્લોક. ૨. ૫-
૨૫૪). રા. ગાંધીએ નિખેના-મુદ્ર શ્લોક જાણીને તેની નીચે શ્લોકનો અક્ષરાર્થ આપ્યો
છે, ને તેની નીચે પ્રકાશ અને આવસ્થાજનો સૂચક જાણામાં સાર આપ્યો છે. રા. ગાંધીના
આપાન્તરમાં સરક્ષા છે, અને તેની સાથે પ્રાચીન શુદ્ધતા પશુ છે. કોઈ પશુ વિષ્ણુ આ

અન્યનો હાથ લઈ રહે એમ છે. પણ પણ અમ્ય છે. રા. ગાંધીએ જે આ અન્ય કોઈ સારા પ્રેરના હયાલો હોત તો એની સુસ્મૃતિમાં થકિ થાત, અને કેટલીક સુદૃઢ અમ્યલિકા પણ અન્યમાં પેસી જવા પામત નહિ. આ ભાષાન્તર સરકૂતથી અમ્યલુ દરેક વૈષ્ણવે અવસ્થા પાંચતું જોઈએ, તેમ કરવાથી આચાર્યશ્રીનો તથા શ્રી પુરુષોત્તમજીનો સારો પરિચય થશે. ૨૩૬ માં એક ઉપરની ટીકા રસ અને રસાભાસનું તારતમ્ય મૂક અન્યના આધારે દર્શાવે છે તે અવસ્થા મનનીય છે. અખિલ અન્યનું વાચન હાથપ્રદ છે એ નિઃસંશય છે.

રા. ગાંધીએ આ અન્યમાં એક વિસ્તૃત ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે, પત્ર ૧-૨૧, સુધીમાં શ્રીમદાચાર્યજીનું ઇતિહાસ શ્રીરાકુમેશાનુયાયી કસ્તાબુબદ્ધ અને જોપાલકાસનું વ્યારાવાહના મત પ્રમાણે આપ્યું છે, તે આચાર્યજીનું પ્રાકટ્ય સંવત્ ૧૫૨૫ માં કે ૧૫૩૫ માં એ વિષયનો જ્યોતિષાદિના સાહાયથી જોદાપોદ કરી ૧૫૨૫ ની સાલ ખરી છે, તે કસ્તાબુબદ્ધએ આપેલું શ્રીમદાચાર્યચરિત્ર વિશેષ વિશ્વસનીય છે એમ જણાવ્યું છે. આચાર્યજીનું શ્રીસુબોધિની વાચન દર્શાવે કહે છે 'વિષ્ણુસ્વામીની પરંપરા ગ્રાન્થી એ અમને તો મોખ્ખા જ જણાય છે' કસ્તાબુ ત્યાર પછી પત્ર ૨૧-૨૮ સુધીમાં અન્યનો સાર આપ્યો છે.

રા. ગાંધી આચાર્યજીના પ્રાકટ્ય સંવત્ત્વા સંબંધમાં સુવિસ્તૃત જોષ પ્રતિભક્તિસુધામાં જ પ્રકટ કરે છે, એટલે તત્સંબંધમાં અભિપ્રાય હાસ આથી શકાય એમ નહિ હોવાથી જોન જ ધારણ કરીશું. જે કે ક્ષત્રિય જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રમાણે પ્રચલિત જન્મકુંડલી અસત્ય હો તો પણ ૧૫૨૫ ની સાલ માનવાને મારે પ્રમાણ તો કસ્તાબુબદ્ધનો જાહે જ રહે છે, અને તેથી પણ શ્રીમદાચાર્યજી પછી આશરે છત વર્ષો થયા છે. કસ્તાબુબદ્ધ પણ આચાર્ય-શ્રીના અન્યોમાં પૂર્વગામીસાબાજી તથા જાગવતમુદ્રમટીકા, જે ઉભય અન્યનો ઉપન્યાસ શ્રીસુબોધિનીજીમાં વ્યવશે છે, તે આચાર્યશ્રીના અન્યો લખતી વખતે લખતા નથી. કસ્તાબુ પણ સંપૂર્ણ રા. ગાંધી જે નહિ હોવાથી જીવનચરિત્ર આપેલું સંપૂર્ણ નથી. અન્ય પણ જોદ છે. પરંતુ આ વિષયમાં હાસ જોન જ ઉચિત છે.

તિલકના સંબંધમાં રા. ગાંધી 'વૃંદચોઃ આકારઃ યસ્મિન્ તત્ વૃંદાકારમ્' એમ દંડાકાર ચાન્દનો સમાસ છોડે છે. આ સમાસ છોડવાને વ્યસ્તે પ્રમાણ આપ્યું હોત તો ઠીક થાત. 'વૃંદસ્ય આકારઃ યસ્મિન્ તત્ વૃંદાકારમ્' સમાસ છોડવામાં વ્યાકરણનો પાઘ નથી, પણ વ્યાકરણ જાનુશ્ય છે. હરિચરણને દંડાકાર નહિ કહેતા જે તિલક વૈષ્ણવો કરે છે, તેને જ દંડાકાર વૈષ્ણવો કહે તેમાં અનુપપન્ન શું છે? વૈષ્ણવો દંડાકાર માનીને જે તિલક કરે છે તેને હરિચરણકૃતિ કહીને દૃષ્ટુ આપ્યું અનુપપન્ન છે. અને તેમ હો પરંતુ તિલક એ જાળ ચિહ્ન છે, અને ભજવણાવ સ્થિર કરવામાં જ તિલકની ઉપયોગિતા હોવાથી એ વિષયમાં જોદાપોદ વિશેષ હાથપ્રદ નથી. ઉભય તિલક પરંપરાપ્રાપ્ત હોવાથી પ્રમાણ જ છે.

રા. ગાંધીનો આ પ્રવલ વૈષ્ણવોના ઉત્તેજનને પાત્ર છે. સર્વ વૈષ્ણવો આ અન્યનો આદર કરશે એમ આશા રાખીશું. ઉત્તરોત્તર રા. ગાંધી આવા ભાષાન્તરો પ્રકટ કરતા રહે, અને પ્રજા એમને અપેક્ષિત સામર્થ્યનું દાન કરે એ જ અન્તમાં ઇચ્છીશું.

મીઠવારામદૃત કાવ્યમહિમાળા. ભાગ. ૨. સંસીધનં નેશી હયાલાલ હર્ષ
નાથજીભાષા નિરિખસંકર-કવિશ્રીના સિધ્ધપુત્ર, અને હોમના શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકલેખના પ્ર-
યુખ. પ્રકાશક નારાયણસસ પરમાનંદાસ શાહ, હોમકવિળા, કવિશ્રીના સિધ્ધપુત્ર, મસ્ય ૨. ૧૦.

‘કિતમ બંકિતકવિ દ્વારામના કાવ્યેતુ’ સંસીધન અને પ્રકટ કરવાનું’ મર્પ દ્વારામના
સિધ્ધપુત્ર અને સિધ્ધપોત્રે પોતાના ચિરપર સેવાથી અમને અત્માનંદ થાવું છે. દ્વારામને
પ્રકાશમાં આજીવાને કવિ નર્મદ, રા. રા. ગોવર્ધનરાયે અને રા. રા. છંદારામે પ્રવલ્લો કર્યા
છે, અને તેને માટે એ સન્મનોને ધન્યવાદ થયે છે, તે છતાં અમારું માનવું એમ છે કે
દ્વારામને આ સાક્ષરો વધાર્થ ન્યાય આપી શક્યા નથી. એમાં એમનો દોષ નથી. કવિમાં
જે અત્યંત અનન્ય ભક્તિભાવ હતો તે સંસારમુધારક નર્મદ, સાહિત્યપ્રેમી ગોવર્ધનરામ
કે વ્યવસાયી છંદારામ સમજી શક્યા જ નહતા, એટલે કવિને માત્ર એની રસગ્રસ્તી કવિ-
તાપરથી “વ્યભિચારી, દુષ્ટ, ફાંદો” વગેરે એવા માનવા દેના. આ સંસીધનં નેશી
હોમલાલ હર્ષ નાથજીભાષા એક મોટા ગુણ એ છે કે એ કવિના સિધ્ધપુત્ર છે, અને એ
કવિના કાવ્યો સમજવાને જે આવ નોંધજે તે એમનામાં રચનાવિક છે. વધી સંસીધન
પુષ્ટિમાર્ગીય સેવાથી ભક્તિનું સ્વરૂપ, અનન્યતા, પુષ્ટિભક્તિ વગેરે સમજી શકે છે તેથી એ-
મને હાથે આ કવિનાં નેટલાં કાવ્યો છપાવ તેટલાં સારાં. અને કનડીએ હીએ કે એવાએ
નિરચાર્યથી જેમ અને તેમ નજીવી પોતાના જનિતમર્મન પોતાના ગુરુની સેવા સમજી તેમનાં
કાવ્યો નેટલાં. અને તેટલાં વધારે પ્રકટ કરવાં નોંધજે. એમણે કરેલી ટીકા ખુબ ઉત્તમ છે,
મજી એટલી લાંબી ટીકા આ રસના અરાધક કવિતાને સમજવાને આવશ્યક છે એમ અમને
લાગતું નથી. જે વાચ્ય જે મધ્ય, શુભિ, રશ્મિ કે પુરાણમાંથી લીધું હોય તે માત્ર ગાંડી
ધંખાણ વિવેચનથી અટકતું નોંધજે. સાહિત્યને ઉત્તેજન આપવાની કન્યવવાળા દોષપણ સ-
ન્મનો આ પ્રકાશક અને સંસીધનને ઉત્તેજન આપશે તો તે રશ્મિભૂત થયા વિના રહેશે
નહિ. આના પ્રકાશ ઉત્તેજનને યોગ્ય છે.

આપણું ગુર્જરરાષ્ટ્ર સ્વભાવતઃ ભક્તિપ્રધાન છે. જે ગુર્જર માતાએ નરસિંહમહેતા,
મોરો અને દ્વારામ જેવા ભક્ત કવિઓને જન્મ આપ્યો તેના પુત્રો-અન્નરા ભાષણો-
ભક્તિ તો ચેહેસથી સમજશે. નર્મદ ન સમજ્યો કેમકે એના સમયમાં વિદ્યાવતી સુધારનો
નથો વા વાયો હતો. મોટપણે પર્વતર રૂતિ ગઈ ખરી. ખુબ હૃદય બંકિયી બરપૂર ક્ષત્ર
પ્રભુતર કલ્પનું નહિ. રા. રા. ગોવર્ધનરામની શુદ્ધિ વિદ્યાસ હતી પણ ખાતર્યુષ્ય બધ
પ્રભુતર ભક્તિભાવથી વધી નહતી. એમણે સાહિત્યમાં, પાશ્ચાત્ય સુધારાની અસર સમજ-
વામાં અને અન્ય વિચારોમાં પોતાનું જીવન આજીવું, એટલે પોતાના પિતાની શુદ્ધ ભક્તિ-મીર
આવેલી ગંજા-એ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ. રા. રા. છંદારામ સામાન્યતઃ સર્વ દેશીય હતા,
પણ આ કુદર ભક્તની અનન્ય પ્રેમની સરિત કેમ સમજી શકે? આ કારણથી આ સ-
ન્મનો તરફથી દ્વારામને ન્યાય મળી શક્યો નહિ, તોપણ હવે ન્યાયને બદલાયું છે. સર્વો-
દનાય કાગેર જેવા કવિ વૈષ્ણવ કવિઓનાં બગ્નો સારી રીતે સમજવા લાગ્યા છે, અને
ઉત્તમોત્તમ માનવા લાગ્યા છે, બહુવિધ મોટા ઉપાયો થઈ સન્મનોની વૃત્તિ વિપક્ષરૂપથી
અન્ય દિશામાં વળવા માંડી છે, આવે સમયે આ ઉત્તમોત્તમ ગુર્જરભક્તિ, અત્યા કવિનાં
કાવ્યો-આવસદિત એમના સિધ્ધપુત્ર તથા સિધ્ધપોત્ર તરફથી પ્રકટ થવા માંડવાથી અમને
અત્માનંદ થાવું છે.

આ મંજમાં સપ્રદાયસાર, અન્નમિલાખ્યાન, કસેચકુદાર, કાશ્યાનસારાંશ દસમસ્કંધ
લીલાનુક્રમણિકા એ પાંચ મેટાં કાવ્યો અને છેલ્લે ભક્તિનાં થોડાં સુંદર પદો છે. વાચકને
આ કાવ્યો એકદેશીય લાગવાનો સંભવ છે, પણ તેમ નથી. રસિકને જેવાંજે પણ ખુબું છે
કે હૃદયને ધાર્મિક કરવું એજ ઉત્તમોત્તમ છે. સંસારવ્યવહારમાં વ્યથિત થિત ધાર્મિક ધર્મ
ચક્રનું નથી. માટે સંસારથી વિરક્ત થવું એ ઉત્તમ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, પણ તેમ કરતાં
રસદીન ન થતાં હૃદયરસ પ્રભુતર અનન્યતાથી ઉછળવો જોઈએ—આજ છંદગીતું સાર્વજનિક
ધ્યારામ નાનપણથીજ સંસારસંબંધ છેડી મામેકું શરણે યજ્ઞ એમ આગ્રા કરનાર વળ-
ધીયને યરણ ગમેા હોય, પોતાને વળધીયની સ્ત્રી, દાસી સમજતો હોય, અને પોતાનો
સર્વ પ્રેમ પ્રભુના સ્વરૂપમાં કાલ્યો હોય. માટે એનાં કાવ્યો એકદેશીય નથી, પણ ઉત્તમો-
ત્તમ છે. જેમ ધાતુઓમાં સુવર્ણ ઉત્તમ તેમ કાવ્યોમાં એનાં કાવ્યો ઉત્તમ છે. સપ્રદાયસાર
વાચી એમ સમજવાનું છે કે સર્વ બ્રહ્મરૂપ છે એમ વ્યાસમતાનુસાર સમજવનાર સપ્રદાય
ઉત્તમોત્તમ છે, અન્નમિલાખ્યાન વાચી એમ સમજવું કે સંસારમાંથી ચિત્ત છેડી પ્રભુનું
નામ અહર્નિશ લેવું એજ ઉત્તમ છે, કસેચકુદાર વાચી સમજવું કે પ્રભુ જ સર્વકર્તા છે,
મનુષ્ય નિમિત્તમાત્ર છે. માટે સર્વે ચિંતા છેડી સર્વભાવથી પ્રભુતરણ જવું, કાશ્યાનસા-
રાંશ વાચી સમજવું કે છંદગીતો બાહ્યના સમય પ્રભુભક્તિમાં ગાગવામાંજ સાર છે, દસમ-
સ્કંધલીલાનુક્રમણિકા વાચી સમજવું કે શુદ્ધ અનન્ય હૃદયલક્ષા ભક્તો પ્રભુને નિર્બંધામ-
માંથી બ્રહ્મસ્વર એવી લાવી પોતાને મનગમતી લાઠ લાવી પ્રભુને પણ પરાધીનની માફક
નચાવે છે. આવાં કાવ્યોને એક દેશીય કહેનારને હું પુકું છું કે તમે તમારા છાનનું લક્ષ-
મિંદુ શું છે તેનો વિચાર કર્યો છે? ને લોકો “સંસારસુધારો, દેશ સુધારો” વગેરે લક્ષ-
રાખી મેઠાં છે તેમને પુકું છું કે સંસાર અને દેશસુધારા પછી શું? what then? ને લોકો
સંસારમાંથી “મુક્તિ” લક્ષ લઈ મેઠાં છે તેને પુકું છું કે પછી શું? what then?
માફ માનવું તો જી છે કે હૃદયમાં રહેતા તિસજતા સાથે સુંદર સંબંધ કરવો એજ ઉત્તમ
લક્ષ્ય છે. શ્રુતિ કહે છે કે સત્ય જ્ઞાનં મનંતં વ્રજ્ય વો વેદ મિહિદં શુદ્ધાયામ્ પરમે
ચ્યોમન સોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સદ્ બ્રહ્મણા ચિપાચ્છિતા સ. રા. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર
ગીર્તાન્તરિમાં કહે છે કે “If it is not my portion to meet thee in this my
life then let me *ever* feel that I have missed thy sight, let me not
forget for a moment, let me carry the pangs of this sorrow in my
dreams and in my waking hours.”

અર્થ—“જો મારા બાળ્યમાં તને મળવાનું મારા આ જન્મમાં ન હોય તો મને સર્વદા
એવું વિરહદુઃખ થાઓ કે તે પ્રભુ, મને તારો દર્શન થમાં નથી, એક ફાણુ પણ હું આ
વિરહ” નહિ, આ વિરહદુઃખ અને સ્વપ્નામાં તેમ રિવરમાં અહર્નિશ થાઓ.” આવો પ્રભુમાં
સર્વોત્તમાવ થવો, અને એ બાવથી સર્વ લાગ કરી પ્રભુ પાસે જઈ પ્રભુનાં શુભગાન કરવાં
વિપશિષ્ટ પ્રભુ સાથે સર્વ કામ અચન કરવું, એ એકદેશીયતા નથી, એવો કાઠિ મનુષ્યોમાં
દાહક બાળ્યવાનેજ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ઉત્તમ અધિકારીએ “સંસાર” “દેશ” વગેરેથી
ચિત્તને વ્યથિત થગ દેવું નહિ. આ હું જ નથી કહેતો, આપણે ઉત્તમ કવિ ટાગોર પણ જી
જ કહે છે, “As my days pass in this croqueted market of this world

and my hands grow full with the daily profits, let me ever feel that I have gained nothing—let me not forget for a moment, let me carry the pang of this sorrow in my dreams and in my wakeful hours."

અર્થ—આ સંસારના જીવદારની નાનકાઈનાં જમારે મારા દિવસો જીતીત મતા હોય, અને સંસારની વસ્તુઓથી મારા હસ્ત ભરાઈ જતા હોય, ત્યારે પણ મને સર્વદા ઓરી જતી થાઓ કે મને કશું મદદ નથી, મારો સમય વ્યર્થ ગયો છે; એક કાણુ પણ હું આ વિરમઈ નહિ, આ વિરહદુઃખ મને સ્વપ્નમાં તેમ દિવસમાં અકર્નિય થાઓ.

દ્વારામની મનોવૃત્તિ જ્ઞાના કરતાં પણ ઉત્તમ હતી. સંસારનો ત્યાગ નાનકડોથી જ એને સિદ્ધ થયો હતો, અને પ્રભુની સુખારભક્તિ એને સિદ્ધ થઈ હતી. મારે એનાં કાબો એક દેવીય નથી, પણ ઉત્તમોત્તમ છે.

આમગમ્ય એને નૈમિદ સંસારનો વિષયરસજ ગાય છે, પ્રેમાર્નદ રસનું સ્વરૂપ કાઢું કરી શકે છે, પણ દ્વારામે તો રસનું સ્વરૂપ કાઢું કરી ભક્તહૃદયથી જ્ઞાનસ્વાધી તે પ્રશ્નને સમર્પણ કરી, સુખારભક્તિની સુદર વારિકાઓમાં નિઃશંકપણે નિમરી બે રસનો શ્વાસ્વાદ કરાવતાં શુભચિત્તને ઝાંડી કરી મુકી છે. આ કવિના વિષયો સમજી શકે છે. ભક્તનું હૃદય ભક્તજ સમજે. માત્ર વિદ્વાંથી ભક્તહૃદય સમજાતું નથી. કવિના સમયમાં એના ભક્તોનું મંદમ દેવું, તેમજ વંશને હવાવ છે. દ્વારામને અભિચારી કહેવાર અને સમજવાર સંસ્કૃતો જો આમાંથી કાઢી ગળ્યા હોત, જો કવિના જન્મસ્થાનના પ્રશ્નો એમને મુખ મળ્યું ક્યાં હોત તો આ સુદર ભક્તકવિષર જ્ઞાવા આશ્વેષો કદાપિ ન ક્યાં હોત. આટે દ્વારામને ધર્માર્થ સમજાશે હોય તેણે પુણ્યાર્જની ઉત્તમતા પ્રથમ સમજી પછી દ્વારામનાં કાવ્ય વાચવા. એમ કરવાથી જો જ્ઞાનદ પ્રાપ્ત થશે તે જ્ઞાન કેલપણ કાબો વાચવાથી થઈ શકશે નહિ. આમ દોવાથી પુણ્યાર્જના એક વિદ્વાન આચાર મિત્ર રા. રા. મુક્ત્યંત્ર મુક્તસીદ્ધાંત તેથીવાળા બી. એ, એલ. એલ. બી. ના હાથે સખ્યામણ દ્વારામનું શુદ્ધ હુંકે છાન્નચરિત્ર આ પુસ્તકની રજઆતમાં આપેલું છે તે દરેક વાચકને કાબો વાંચવા પહેલાં વાંચી જવાનો અને આમદ કરીએ છીએ. હમ્મે આવી ઉત્તમ રીતે રજાવાત કરવાર સંતોષક અને પ્રમોદકને અને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સર્વોત્તમસ્તોત્ર.

(જનસંધાન વર્ષ ૫૪, એક દ્વિતીય ૫૪ ૫૧.)

પરમાર્નવ:—શ્રીમદ્વાર્ધચરણનાં નામ નિરપણ કરતાં તેઓથીનું સ્વરૂપ પ્રભુચરણનાં હૃદયમાં આવિર્ભૂત થયું. સ્વરૂપમાં દર્શનથી મન જ્ઞાનદથી હમણાં મુકું અને તેથી એકદમ પુરોષોત્તમ કે અક્ષરાર્નવના તારતમ્યની અનુવિંધી જ્ઞાનદ એમ પ્રથમ નામ ધર્મ, પરંતુ જ્ઞાનદ તો અણિવાનદ અક્ષરમાં પણ છે તેથી શ્રીમદ્વાર્ધચરણનાં અણિવાનની છુલિ એકને ધાર તેની અવૃત્તિસાર આ દ્વિતીય નામ પરમાર્નદ આપ્યા કરે છે.

પરમઆનંદ=પરમાનંદ. પરમ=અમણિતાનંદ. શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ અક્ષરવત્ અણિતાનંદ નથી પરંતુ પુરુષોત્તમવત્ અમણિતાનંદ છે.

‘જ્યાંથી’ વાણિ પાછી ફરે છે’ એ કૃતિપ્રતિપાદ્ય ને પુરુષોત્તમાનંદ તદ્દપ શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ છે. પરમ ઉદ્ધૃત રાસોત્સવાદિજનિત આનંદ જેઓમાંને અથવા જેઓથીથી છે. શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણને રાસોત્સવાદિજનિત આનંદ છે. શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણથી રાસોત્સવાદિજનિત આનંદ થાય છે.

પરમથી (ધીપુરુષોત્તમથી) જેઓમાંને આનંદ છે તે પરમાનંદ.

વિપતિ પૂરે છે તે પરવિપ્લુ મા=થી તે બન્નેને (વિપ્લુ તથા થીને) પણ આનંદ જેઓમાંથી અને જેમાંથી છે તે પરમાનંદ. પર વિપ્લુ ફલાત્મક ફળ્ય અને મા થી શીસ્તા-મિનીશ તે બંનેને પણ આનંદદાતા શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ છે.

પ્રથમ શ્લોકમાં વર્ણવેલ પ્રાકૃત ધર્મના બનામય અને અપ્રાકૃત નિખિલ ધર્મરૂપ એવા ધર્મવિસિષ્ટ શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણના દર્શનથી પ્રથમ નામ કેવલ આનંદ ધરવામાં આવ્યું પણ પછી દ્વયવા નિઃકમાદ્ધર્મ્ય એ શ્લોકમાં કેવલ રસાનંદને માટે જ લીલાવિસિષ્ટ પુરુષોત્તમના આસ્થ મુખ્યારવિદનું પ્રાકટ્ય શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ સ્વરૂપે થયું એમ કહેવાથી લીલાવિસિષ્ટ આનંદને અનુભવ થયો અને તેથી દ્વિતિય નામ પરમાનંદ એમ પ્રભુચરણે બાધા કરી. પરમ ઉદ્ધૃત ને આનંદ તદ્દપ. જેનાથી પર બીજો આનંદ નથી.

પર=પરામતઃ માયા=સદમ્યાઃ સદ્ગુણો આનંદ જેનાથી તદ્દપ પરમાનંદ

શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ એવા આનંદરૂપ છે કે જે આનંદથી સદ્ગુણો આનંદ પણ પરાગત થઈ જાય છે. મહાપ્રભુજના આનંદ આગળ સદ્ગુણો આનંદ પણ ગુરુ છે.

કેવલ આનંદરૂપ એક દેશમાં જ હોય છે અને તેથી શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ સંખ્યાદાનંદ નથી એમ સંદેહ થાય તો બાધા કરે છે કે પરમાનંદઃ પરમ આનંદ અર્થાત્ પરમ તાપાનંદરૂપ પરમને આનંદ જેમાંથી જેનાથી થાય છે તે પરમાનંદ.

શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ રસરૂપ છે. રસ સંયોગવિપ્રયોગ બેદથી દિલ્લપ્ત દેવાથી સંયોગ-પૂર્વક વિયોગાત્મક છે. માટે પ્રથમ સંયોગરૂપત્વ આનંદ નામ કહી પછી ઉત્તરદશસ્વરૂપ આગ્રહ કરે છે પરમાનંદ. પૂર્વે (સંયોગમાં) અનુભૂત આનંદથી પણ વિપ્રયોગમાં તે તે અનુભવના સ્મરણથી, તે તે મનોરથની બાવનાથી, અને (અતોના) પરસ્પર-ચુચ્છાવાપથી આનંદ-અનંત-ચુષ્ણિ થાય છે અને તેથી પરમાનંદ તે અનંતચુષ્ણિ આનંદરૂપ છે.

પર લોકવેદ્યમિદધી પર, મીયતે સાક્ષાત્ કરાય છે જેનાથી તે પરમ, તાદૃશ્ય આનંદરૂપ તે પરમાનંદ વિરદાનંદ. વિરદાનંદ દશમાં જ ભગવત્સાક્ષાત્કાર થાય છે.

પરમાનંદઃ શ્રીમદ્ધર્માત્મવત્તા દ્વ્યમરદંધના દ્વિતીય અધ્યાયોર્ધ્યે બોધક નામ છે. પરમ પુરુષોત્તમને આનંદ આપે છે તે પરમાનંદ. પરમ ભગવત્સાક્ષાત્કાર આનંદ છે જેને તે માયા

હાસી છે જેની તે પરમાનંદ પરમ ભગવાનેસથી આનંદ જેને અથવા જેણીને છે તે અથવા તેણી ખિતા અથવા માતાપણે જેના છે તે પરમાનંદ ભગવાનેસથી વસુદેવ દેવદીને આનંદ છે અને વસુદેવ દેવદીને કૃષ્ણનું પિતૃત્વ માન્ય છે. શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીત વસ્તુતઃ કૃષ્ણ જ છે.

પર ભગવાનનું માન થાય છે જેનાથી તે પરમ કેસ તેને આનંદ જેનાથી છે તે પરમાનંદ પરમ ભગવાદેવતાર થશે તેના માનથી આનંદ જેમાને છે તે બ્રહ્માદિ પરમાનંદ, તે છે વાચકશ્રીથી જેમાને તે પરમાનંદ.

કાકાશ્રીવલ્લભજીવૃત્ત પ્રાચીન કીર્તનો.

શ્રીગોકુલનાયજીનું કીર્તન.

રાગ વિભાષલ.

ગિરિ ધાર્યો ધીગોકુલનાય જે જે મંગલ કીયો સનાય

ગોપી ગાય ગોપ વ્રજકે સજ ધીરજ દે તથ દાય ॥ ૧ ॥

દક્ષિણ પાણિ સ્વીકાર ક્રિયો દે નગ વામ પાણિ શંરોદક લાય

દે કર મુરસીનાદ કીયે દે કમલાસન ઢાઢે ગિરિરાય ॥ ૨ ॥

ઘપરકે પંછી દુમખેલી કીનહું ન લાગી ઘાતી ઘ્યાર

ગોરંમન ધુની ફરત ફુલુલ પુલકિત ઐગ કછુ ન સંમાર ॥૩॥

મઘના શરણ મયો પદ દીનો જે જે કુમુદ વરલે સજ વેન

ધિરં જીયો પ્રમુ કુંવર છાદીલો નીરલી દાસ ચરણરજ સેવ ॥૪॥

શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીની ભાવનાનું કીર્તન.

(રાગ માલ્લખ.)

ગોપીજનસંઘાપ મિટાવન પ્રકટ મયે શ્રીગોકુલચંદ્ર

કોટિ કોટિ અનંગ વિપોહિત નીરલ નીરલ મીટયો દુસદેવ ॥૧॥

સલિયન મીલી ઘૂસવ દે મિયકું પરોલ મજલ એક મમત પરસ્પર

એક મનત મનવે નહીં તીનકો મેદ કહો ગિરિવરવર ॥૨॥

ઇનહી મે ન્યારો મોહો જાનો ઇનહી સે રહો અતિ નિરમલ

મનકર્મબંધહુ જાન વિકાપો ધણ કર લોનો મેમ સ્નેહલ ॥૩॥

હૃલ્ય કરન આરંમન કીનો ધુલવી એક એક પ્રતિ ઘણુધર

જે જે હરલી રહી વ્રજવનિતા નીરલી નીરલી દાસ ચારનો કર ॥૪॥

૧. ગદ્ય રેખે વ્રજ મયે મોપગોમિરલંકૃતમ્ । ૨. મયત્રાનપિ વિશ્વત્મા મલ્ક નામમવૈકરઃ ।
માધિષ્ઠાસભાગેન મલ્કઃ માનકુલુપ્તમેઃ । ૩. સા રેવલી સર્વવ્રજવનિવાસનિવાસમૂતા મિત્તરં ન રેજે ।
૪. આદ્ય મે પ્રાજહરો હરિયુદ્ધાં મુર્ચ્ચિતો યમ પુર્યમીદશી । આદ્યનઃ સંવિદાંસ્તિથ્યન્યુજાનઃ
પર્યન્યમીદશી । મિત્તર્યાનો દુર્ગાકેતમપત્યત્તનમ્પ્ર યગદ્ । ૫. મજા મનમ તંત્રલ મુનિમિર્મારસાદિમિઃ ।

श्रीमदनमोहनजीनी भावनानुं कीर्तन.

(राग मालव.)

रदनमोहन मुरलीधुन कीनी ब्रजवनिता आकर्षित लीनी
माता पीठा सुत वंधु विसारे कमलनेनचरणे रवि दीनी ॥ १ ॥
हंदावन मुखचंद विलोक्यो फुली रसो सब गात
मोहन बासो कुशल युद्धत हे सब निश्च राका परम मुहात ॥ २ ॥
अब घर बगदाबो गोपीनन धर्मनही पतिनी रहो
कृष्णकलामे सब अंग वरज्यो तन ना रही संभार हो ॥ ३ ॥
अघर बसे नेनन आंसु दरे गति सुली ब्रजनारी हो
याते दुर मदनमोहन पीय नीरखी दास बलीहारी हो ॥ ४ ॥

श्रीविठ्ठलनाथजीनुं कीर्तन.

(राग बिलावल.)

देखेरी एक अबुधुत वाम
देखे बने कहत नहीं आवे नख कटि राधे कटिस्त्रीख श्याम ॥ १ ॥
मियके मेम छक्यो तन मुखो कहो मेरी श्याम गह अवही कीत ।
अपने सखनसो युद्धत डोलत कटि दे हस्त लगे आकर्षित ॥ २ ॥
भ्रमजछर्धीदु लग्यो गंडितपे नेनवदन हु विलसे देखत ।
झीठाघटक भवरी संवरी तन श्यामाते श्याम भये सनमुख ॥ ३ ॥

कीटसहीत हरिदास दीखावत अतुल सुभाव नाथ श्रीविठ्ठल ।
रजीआरज लाग्यो मेरी अस्वीयन नीरखी दास जात सब कालिपल ॥ ४ ॥

श्रीकृष्णायनमः ॥

(राग विमास)

श्रीसर्गोत्तमजी दिये श्रीगोविंदस्वामीकृत पदो मनुसंधान वर्ष ३ अंक २ पृष्ठ ५६)

सन मन धन मम आ परमानंद ।
मेरो सर्वस्व श्रीवल्लभ जसु निशदिन गान करहु छंद ॥ १ ॥
निरखि निरखि मेरे नेन सिराउं श्रीहरिवदन घादि मुखचंद ।
आनंद पगन सदाजु रहुहुं क्षणी दूरशन मानहु अरविंद ॥ २ ॥
सुभग मूरति निनि नेनन निरखैं सो जन परे मेमके फंद ।
यह महानिधि मेरे (हृदय) हिरदे कमलते
छिनुं (क्षण) मति करो दरो कहहु गोविंद ॥ ३ ॥

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જન્મત સત્ય છે.
૨. જન્મત, જીવ, જાંતભીમી, અમર કલ્યાણિની નિમિત્ત અને ઉપદાન કારણ, શુદ્ધ નિયંત્રક પ્રમથ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો અદ્વિતીયમગતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ અણુ છે, શુદ્ધ નિયંત્રક પ્રમથનો જન્મ છે, સ્વતઃ વ્યાપક નથી.
૫. પરમશક્તિ પુરોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદવિદ્યાએ પ્રતિપાદિત પરમશક્તિપૂર્ણ વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. શ્રીકૃષ્ણની સેવા એ જ જન્મ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપતિ વિના અન્ય વિધિધર્મ દોષ ધોષી છે.

“પુદિભક્તિમુધા” ઓફિસનું સરનામું—

રા. રા વાડીજાલ નગીનદાસ શાહ, બી. એ. એલ્. એલ્. બી.
મહારાજનો બોધવાદો: બુલેટર, મુંબાઈ.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસર્ગથી સપ્તમેા પચ્ચવદ્ધર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં મોજ શુદ્ધિ હકિ કરવી પ્રકાશકની કમ્પાઈન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાર્ચના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળશે તેમને વચર નોંધવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. દાદ પત્ર બાળતની ખખર મંગાવવી દોષ તો જન્માળને સાર દિપીટ બિંદી, તે વિના જન્માળ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખખર છપાવવી દોષ કે રેન્ડમિત્ર વહેંચવાવા દોષ તેમજ પ્રકાશકને લખવું એવવા મહત્ત્વ.

પુદિભક્તિમુધાકાર્યાલય,
મહારાજનો બોધવાદો
બુલેટર, મુંબાઈ.

પ્રકાશક.

पर्व ३ अ. १. श्रीमद्भागवत ५१३६, भागवत

पुष्टिभक्तिसुधा.

— १२ श्रीमद्भागवत ४३५. [अंक ५.]

नायमात्मा प्रवधनेन लम्पो न मेधया न बहूना भुवेन
यमेवैष वृणुते तेन लम्पस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदिर्न तपसा न दानेन न चेक्ष्या
क्षक्यं एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यथा क्षक्यः भस्मेवंविधोऽर्जुन ।
मातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

प्रायः,

वासीसाह नजीनदास साह,
जी. ए., एम. ए. एल. एल. बी., वकील, हाई कोर्ट.

नाजपूर, श. २-०-०

पुष्टिभक्तिसुधा, २. ०-१-०

निरूपणादभिप्रेतः शान्तस्यापि नवमस्याङ्गीकाराद् दशरसवादिनो भोजस्यापि
मते भक्तेरगणितत्वात्वावन्त एव रसाः, नत्वतिरिक्तो भक्तिरसोपीति माते,
अभिधीयते—

भुतत्वालोकसिद्धत्वादनुभूतेश्च भेदतः ।

तेभ्योतिरिक्तो मन्तव्यः साङ्गो भक्तिरसो बुधैः ॥ १ ॥

तथाहि भक्तिस्तावद्गोपालतापनीये रूपते 'भक्तिरस्य भजनं तदिहामुत्र'
फलयोगनैराशयेनास्मिन्मनःकल्पन'मिति, तन्मनाःकल्पनं किंस्वरूपमिति
जिज्ञासायां, नारदपञ्चरात्रे तन्निष्कृष्यते 'माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुहृदः
सर्वतोषिकः स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तथा मुक्तिर्न चान्यथे'ति, शाण्डिल्यसूत्रेऽपि
'अथातो भक्तिजिज्ञासे'ति प्रतिज्ञाय 'सौ परानुरक्तिरीश्वर' इति
तस्या रुक्षणं क्रियते, अनुरक्तिश्च स्नेह एव, स्निग्ध एवानुरक्त इति प्रयोग-
दर्शनात्, स्नेहश्च नेच्छाविशेषः, विशेषस्य निर्वक्तुमशक्यत्वात्, न च मुखविपयिणी
सौ स्नेह इति युक्तं, स्वर्गकामनायामपि तथात्वमसङ्गात्, तिरश्चामपि
पुत्रादिविषयकस्नेहस्येच्छारूपत्वामावेन तस्य स्नेहत्वाभावप्रसङ्गाच्च, ननुक्त-
मिष्यमाणविपयिणी सा स्नेह इति, तत्र, स्वर्गस्य शत्रुहन्नादेभ्यमाणत्वात्,
तद्विषयकेच्छायां स्नेहादिपदप्रयोगस्य काव्यदर्शनात्, स्निग्धमि प्रीणाम्यनुर-
ज्यामि नेच्छामीति विरुद्धानुव्यवसायाच्च, अत एव नारायणत्वेन ज्ञानं ज्ञानान्तरं
वा सः, अत एव न यत्नोऽपि सः, अनुकूलबुद्धिविषयत्वाच्च न द्वेपादिरपि,
स्वविषयकेत्वाच्च लौकिकसुखरूपोऽपि, मत्प्रसत्त्वाच्चाष्टरूपोऽपि न, अतो मनो-
धर्मान्तरमेव स इति निश्चयः ।

सोपि न क्षणिकः, कालान्तरे तत्कार्यस्य दर्शनात्तद्विषयकसंस्कारे माना-
भावाच्च, किन्तु स्थाय्येव, अत एव कान्यादावप्युच्यते, 'आविर्मोवदिने न
येनं गणितो देवस्तनीपानपि क्षीयेतापि न धापरान्निधिना नत्या
न यदर्थे पीयूषप्रतिवादिनस्त्रिजगतीदुःखद्रुहः साम्प्रतं प्रेम्णा तेस्य
गुरोः किमय करयै वाङ्निष्ठितालाघव'मित्यादौ, एवं स्थापित्वं तेस्य
सिद्धे मातुः पुत्रे पीयूषप्रतिवादिनस्त्रिजगतीदुःखद्रुहो गुरोः कर्तृत्व-
श्च

१. भगवति । २. भक्तिः । ३. भक्तेः । ४. निवृत्तिविषयकेच्छा । ५. स्नेहस्य । ६. सार्ध-
शत्रुहन्नादिनिषयवेच्छायाम् । ७. पुष्टिप्राप्तिप्रतिपादने । ८. स्नेहः । ९. शत्रुवादिहन्नेऽप्रातिव्या-
सिद्धेऽपारत्नात् । १०. स्नेहस्येति शेषः । ११. प्रेम्णा । १२. येन देवतेन गणितस्तस्य प्रेम्ण इति योजना ।
१३. स्नेहस्य ।

भवतीति रसत्वमपि तस्य सुषटमेव, अत एव तत्समरेणादौ दुग्धसावो
यथासंभवं व्यभिचारिणश्च तत्र प्रसिद्धा एव, अत एव श्रीमद्ब्रह्मवागमने उक्तं,
‘यश्चोदाकर्ण्य नामानि कृष्णस्याश्रितानि च शृण्वन्त्यश्रूणि चास्त्राक्षीत्स्नेह-
स्तुतपयोधरे’ति, एवमेव पितृभ्रातृमित्रादिष्वपि द्रष्टव्यं, अत एव श्रीनन्दादीनां
वाटशानि तत्र वचांसि, शौनकस्य च ‘तदश्मसारं हृदयं धत्तेदं यद्ब्रह्ममाणैर्ह-
रिनामधेयैः न विक्रियेताय यदा विकारो नेत्रे जलं गात्ररुहे च हर्ष’ इति
भक्ते रसत्वं कण्ठतोऽप्युक्तं, ‘निगमकल्पतरुर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसं-
पुतं पिबत भागवतं रसमालयं सुहृदो रसिका भुवि भावुका’ इत्युक्तो
भागवतो रसो भक्तिरस एव, ‘यस्यां वै श्रूयमाणायां कृष्णे परमपूरुषे भक्ति-
रुत्पद्यते पुंसः शोकेमोहमयापहे’ति भक्त्यर्पमेव भागवतसंहितामणयनकयनात्तत्रै
श्रीभागवतप्रतिपाद्यमानस्य भागवतरसस्य भक्तिरूपताया एव सिद्धेरिति,
अत एव शृङ्गाररसस्तोत्रिभ्रंतयानुभूयत एव रसिकैः, यत्तु शृङ्गारस्यैव
द्राववस्थामेदौ संयोगो विप्रलम्भश्चेति सर्वैरुच्यते, तत्त्वविचारितर-
मणीयं, मात्रादिष्वप्यनिपिद्धसंयोगविप्रलम्भयोरुपलब्धेः, अतः स्नेहस्यैव
सौ भेदौ, वस्तुवस्तु रतिरपि स्नेहविशेष एव, एवं सति शृङ्गारस्यैव रसत्वं न
केवलं स्नेहस्येत्यत्र विनिगमकाभावादुभयोः पार्थक्येन रसत्वं स्वीकार्यं,
तथा च नायिकायां नायकस्य तस्मिन्स्वस्याश्च या रतिः सा शृङ्गारा, मात्रा-
दीनां पुत्रादौ तेषां च तेषु या रतिः स केवलं स्नेहरस एव इति सिद्धं,
भगवद्विपयिकाया निरुपाधिकाया दिविधाया अपि रतेरलौकिकत्वेन मुख्यरस-
रूपत्वं, ‘रसो वै स’ इतिभुवैर्भगवतो रसस्वरूपत्वात्, लौकिकस्य रूपाधि-
जन्यत्वात्तदाभासत्वमिति ज्ञेयं, तेन भक्तिरसस्य तेभ्योतिरिक्तत्वं निमित्तम्,
भवणादिर्नैकेषु तज्जनकत्वात्तत्प्रेयोगो भाक्तः, अतो न शृङ्गालेश इति दिक् ।
इति श्रीमल्लीलार्णवचरणकाशमीरजरजोनुरागारक्तः श्रीव्रजपतिरतिप्राप्तनिखिलः ।
पयोदश्रीहारिद्युतिहरिदिनुस्पवसनाभिधावान् स्नेहस्य स्वमजनरसत्वं व्यरक्षत् ॥
॥ इति श्रीमद्युपतितनयश्रीपीताम्बरविरचितो भक्तिरसवादः सम्पूर्णः ॥

१. स्नेहस्य । २. श्रीभागवते । ३. भक्तिरसमिष्यता । ४. पुनिष्ठितस्व स्नेहस्या भक्तिर्नारस्य
धरमादिस्नेहिकेनेन मिषनेन कल्पेनेन न रसो नारस्य कीर्तनप्राप्त्यर्थवत्पाद् कीर्तनस्य मन्थनान्तःपातिकात् ।
५. रसमन्थनजनकत्वात् । ६. भक्तिरसमिष्यता । ७. एवं कर्मिस्तुतः धीमन्पुत्रोत्तमोदाशमिषरानामिव ।

यद्युच्येत तर्हि चिदंशस्यापि तत्समानयोगक्षेमत्वादेवाशसत्त्वमिति वक्तव्यमिति चेन्न, स्वरूपहान्यन्ययोपपत्तिमिया तत्स्वीकारस्यावश्यवक्तव्यत्वात्, तत्र एव सोऽपि स्वरूपात्मको न तु धर्मात्मकज्ञानात्मकः, अत एव 'सच्चिदानन्द'मित्यारम्भ 'सर्वमनवद्य'मित्यन्तं प्रभवः, तस्मादानन्दांशतिरोभूता जीवाः सच्चिदंशेनोद्भूता इति फलितं, तत्र सदंशमात्रवृत्तिजडेष्वापि सत्ता परब्रह्मण एव उभयांश-
मात्रवृत्त्यणुजीवेश्वरपि तस्यैव तदा किं पुनर्देवेषु तत्सत्तायाः प्रश्नोऽपि? तथा सति तस्यैव विग्रहवत्त्वेन तदंशवृत्तिदेवेष्वपि तदस्त्वमनुक्तमागतं, ननु तस्यापि तदस्त्वसत्त्वे तस्य मध्यमपरिमाणवत्त्वनियमेनाव्यापकत्वा-
दिदोषाः सङ्गच्छेयुरिति चेत्, न, अज्ञेयत्वात्, ननु कुत एव? गृहाण, तस्या-
नुमानविधयेव ज्ञेयत्वं सिध्यति, तथाहि घटादिपक्षैककार्यत्वसाध्यकसावय-
वत्वलिङ्गकपददृष्टान्तकदृष्टान्तेन कुलालादिसिद्धिर्यथा तथा सर्वत्र सावयवत्वेन
कार्यत्वजिज्ञासायां सित्यादौ, तथा दर्शनेन ज्ञानोपपत्तौ कार्यस्य कर्तृजन्यत्वानियमेन
तद्भर्मगतत्वेन कर्तृत्वस्य सामान्यकर्तृसिद्धिः, तथा सति क इत्याकाङ्क्षायां कुला-
लतन्तुवायादिषु तत्कर्तृत्वासामर्थ्यग्रहणेनानुक्तेष्वरसिद्धिः, तथा च दृष्टान्तीय-
यत्किञ्चिद्भर्मस्यापि दार्ष्टान्ते अवश्यवक्तव्यत्वाच्छरीरत्वज्ञानादिमत्त्वसिद्धिः,
जन्यत्वाद्यसिद्धिर्पत्किञ्चित्पदात्, मुख्यं चन्द्रसादृश्यमाह्लादजनकत्वधर्ममादायै-
वेतिवत्, ननु शरीरत्वे पुनः पूर्वोक्तदूषणापत्तिरिति चेत्, तन्मादरणीयं,
अन्यन्यपत्तिरेकसिद्धस्य तस्य यावता दूषणपरिहारस्तावद्वक्षणमेव, साधनीय-
त्वात्, कावन्वयन्यतिरेकाविति चेत्, यत्सत्त्वे यत्सत्त्वं यदभावे यदभाष इत्येव,
तथा च शरीरित्वसत्त्वे कर्तृत्वसत्त्वं तदभावे तदभाष इत्यागतं, ननु ज्ञानादिक-
मेव कुतो न तत्साधकमिति चेत्, न, मुक्तात्मसु तदस्त्वपि तथा दर्शनात्, एवं च
सावयवत्वानित्यत्वज्ञानापेक्षितकर्तृरूपसर्वकर्तृत्वान्यथानुपपासिबलात्सिध्यन् कर्ता
स्वयमेव सकलदेशगतकार्योत्पत्त्यनुपपत्त्यादिदूषणगणानवच्छिन्न एव शरीरज्ञाना-
दिमानेव सिद्धः, स चेश्वर एव, ननु सर्वकर्तृत्वमीश्वरस्यैवेति को वा नियमः? घटादौ
कुलालादीनां तथा दर्शनादिति चेत्, अत्रैहि, तत्सत्कार्ये हि तदादिपक्षज्ञानस्य
कारणत्वमिति तु तत्रापि सम्भवं, तथा च सर्वकार्यं सर्वविषयकज्ञानस्य कार-
णत्वमित्यप्यादरणीयं, एवं च 'यः सर्वज्ञः सर्वविदि'त्यादिश्रुतिप्रतिपाद्यतत्त्व-
विशिष्टस्येशितुः सर्वकार्यकरणे को वा सन्देहः? ननु प्रत्यक्षबाधो घटादिष्विति
चेत्, तस्यैव, न ब्रह्मविदां, यत एतत्तत्स्येच्छयेष तेषां तत्सत्कार्यकरणे प्रवर्त-
मानत्वात्, अन्यथानवच्छिन्नघटादिधारापसिः, किञ्च, यो हि यदिच्छया यदधी-
नत्वे सति यत्कार्यं प्रवर्तते तस्य तदिच्छया तदधीनत्वेन प्रवर्तितत्वादवान्तर-

व्यापारत्वमेव, तथा च भगवदिच्छया तदधीनत्वे सन्ति सर्वस्य सर्वकार्ये प्रवर्ति-
तत्वात्तत्त्वमेवेति मतं, अथान्तरकुलालादीच्छया दण्डादिद्वारा अग्न्यादेर्यथैवैतद्वत्,
ननु तादृशानां जडत्वान्नया कल्प्यं प्रकृतैतद्विभक्तत्वात् तथा कल्पनीयं, तथा च
स्वेच्छयैष कुतो न प्रवृत्तिरिति कुलालादीनां स्वतःकर्तृत्वं सिद्धमेवेति पुनः पूर्व-
वत् इति चेत्, मूर्खो भ्रान्ति न स्पञ्जति कुञ्जरशौचवत्, अत्र यथैव स्यात्तदा
कुलालादीनां तदेकपरत्वेनानवच्छिन्नवपटादिधारणवृत्तिरिति पूर्वमेवावादि, यद्वा,
प्रयोज्यप्रयोजकभावेन हि द्वेधा व्यवहारप्रवृत्तिः, तथा च तन्मात्रे तदधीनः 'स'
इति तु युक्तं, तत्र 'सर्वस्य वशी सर्वस्यज्ञान' इति श्रुत्या प्रयोजको हि भग-
वान्प्रयोज्याश्च जीवा इति मन्तव्यं, तथा सति तेषां चेतनत्वेऽपि कर्तृत्वे
सत्यपि न स्वतःकर्तृत्वं किन्तु गौणमेव, तथा च मूलरूपे संभवति तस्मिन्स्वतः-
त्वेनाया अन्याप्यत्वात्तेषु तत्त्वज्ञानमज्ञानत एव, किन्तु 'स्वतन्त्रः कर्तृ'त्यनुज्ञा-
सनाभैवं, इतरेषां स्वातन्त्र्याभावात्, तस्मात्पूर्वोक्तदूषणगणानवसरितश्चित्या-
दिपक्षकायनुमानविधया जगत्कर्तृत्वेन तादृश ईश्वरः सिद्धः, एतदपि स्वयुक्त्यु-
त्तरकालपराहृतमुत्सृज्यस्तार्किकान् प्रत्यक्षानुमायिकानां, भगवदीयानां तु 'सदस-
शीर्षा सर्वतः पाणिपादान्तं नमोस्त्यनन्ताय सहस्रमूर्त्ये अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं'
वक्त्रमस्कन्धीपशङ्करस्तुतौ 'नाभिर्नभोग्निर्मुखं' 'आनन्दमात्रकरपादमुखोद-
रादिः' 'शरीरभोमयेऽपि हि'त्यादिसहस्रश्रुतिसृतिपुराणतत्त्वसूत्रोद्देशादेव तथै-
वेभ्यरेभ्यः सिद्ध इति किमल्पसामर्थ्येनानुमानेन? तथा च सर्वधर्मविशिष्टो
भगवानेव सर्वत्र सर्वरूपतया बलिं मुक्तः आपात्यपि च, अत एव 'यस्यै
विमूर्तीर्धनस्तस्मात्प्रपादय नः प्रभो' इत्यादियुधिष्ठिरोक्तिः, अतो न बाध-
कावकाशः, ननु वादी पुनराशङ्कते, 'इन्द्राय स्वाहे'त्यादौ का गतिरिति
चेत्, एतदप्यवधारय, सोपि स्वेष्टकुलावाप्यर्थ'मिदि परमैश्वर्य' इति धातुप्रतिपा-
द्यमहेन्द्रायेभ्यार्यैव वितरतीति किमनुपपन्नम्? तस्य तु सर्वशक्तिः 'परास्य शक्तिः'-
रित्यादिश्रुत्युक्तत्वेन तथात्वात्, अत एव 'ये धातुश्चन्द्रा यत्रार्थ उपदेशे प्रकीर्तिताः
तथैवायौ वेदराशेः कर्तव्यो नान्यथा काचिदि'ति वागीश्वरणाः, तथा चोक्त-
या रीत्या देवेषु विग्रह्यस्वमेवेति, ग्रहीतया कदाचिसदमात्रवत्त्वमिति वदन्तः
कर्मिणोऽकर्मिण एव, अत एवोक्तं 'श्रूयतेपि इन्द्रादीनां देवानामप्रत्यक्षत्वं
विग्रह्यता'मिति विद्वन्मण्डने प्रमुचरणीः, ननु देवादिबलिकृतत्वं भगवत्स्तहि-
तेषां कथं वृत्तिरिति चेत्, न, कोट्यिष्टाण्डविग्रहस्य तस्य वृत्तावेतद्गर्भगतत्वेन
तेषां सुतरां वृत्त्यात्, गोमुखे गर्भमुखवत्, अत एव 'सर्वदेवमयो हरिः'
'सर्वदेवनमस्कारः' 'यथा तरोर्धूलनिषेचनेन'त्यादीनि वचांस्त्यापि सङ्गत्तानि

(નિજગતને) ભગવાનનું દાન કરવા પુણ્યમાર્ગે પ્રદાસ કરનારા (એમની) દરુણાવડે વાવરવા યોગ્ય શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

સ્વામિનીભાવસંયુક્તભગવદ્ભાવભાવિતઃ ॥

અત્યલૌકિકમૂર્તિઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૩ ॥

સ્વામિનીભાવસંયુક્ત ભગવદ્ભાવ વડે ભાવિત, અતિઅલૌકિકસ્વરૂપવાળા શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

શ્રીકૃષ્ણવદનાનંદો વિયોગાનલમૂર્તિમાન ॥

‘મક્તિમાર્ગાન્જમાનુઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણના મુખદમસના આનંદરૂપ, (ભગવદ્-)વિયોગાગમિસ્વરૂપ, ભક્તિમાર્ગરૂપ કમસના (પોતાને) સર્વે, શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

રાસલીલારસમરસમાકાંઠાઽખિલાંગમૃત્ ॥

માવરૂપાખિલાંગઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૫ ॥

રાસલીલારૂપ રસના પૂરથી સારીરીતે વ્યાપ્ત શ્રીઆત્મેને ધારણ કરનારા જેવું સંપૂર્ણ શ્રીઆત્મ ભાવરૂપ છે એવા શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

શ્રીમાગવતમાધાર્પાવિર્માધાર્પાવિતારિતઃ ॥

સ્વામિસંતોષેતુઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૬ ॥

શ્રીમાગવતના (શ્રીમાગવતમાં વિરાજમાન ભગવદ્દીક્ષાના) ભાવરૂપ અર્થેના આલિંગન કરવાને પ્રદત્ત યક્ષા સ્વસ્થા (શ્રીગોવર્ધનના ૧૭)ની સંપૂર્ણ મંજુતારૂપ હેતુ, શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

વલ્લુષીવલ્લભાંતઃ સ્પલીલાનુમવવલ્લભઃ ॥

અન્યાસ્ફુરણરૂપઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૭ ॥

શ્રીગોવિજયના પતિ (શ્રીકૃષ્ણ)ની નિઃશ્વેદ લીલાઓના અનુભવમાં પ્રીતિવાળા (શ્રીકૃષ્ણની જોખ લીલાઓના અનુભવ વિના) અન્યપુરુષથી રહિત, શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

જિતાંમોજપદાંમોજવિમૂષિતવસુંધરઃ ॥

સદા ગોવર્ધનસ્યઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૮ ॥

કમચનો પરમત્વ કરનારા (અનિશ્ચિત) ચરણકમચ વડે ભૂમિને સોભાવનારા, શ્રીગિરિના ઉપર સદા વિરાજમાન શ્રીવક્ષાપ્રભુ મારફતે થાય છે.

અનન્યસ્તન્મના નિત્યં પટેયઃ શરણાટ્કં ॥

સલમેત્સાધનાઽભાવશુકોપ્યેતત્પદાધ્યમ્ ॥ ૯ ॥

શ્રીવક્ષાપ્રભુમાં સંસમ મનરણે જે અનન્યભક્ત પ્રતિદિન (આ) ચરણાદ્ય નો પાદ કરે તે (પોતાના હૃદયને માટે) સર્વસાધનથી રહિત હોય તોપણ શ્રીવક્ષાપ્રભુના ચરણકમચના (૬૬) આશ્રયને પામે.

” ઈતિ શ્રીહરિદાસવિરચિતં શ્રીવલ્લભશરણાટ્કં સંપૂર્ણમ્ ॥

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

‘મીમંસોસ્વામીના ચતુર્થ પુત્રે’ સ્મરણ કરીને શકત ક્ષવિ એએમીના
પંચમ પુત્ર શ્રીરુદ્રનાથજી સ્મરણ કરે છે-

“મીમંસુપતિ અતિગજગતિ રતિપતિ દક્ષ ગચ્છિત્તર રસના,
ગ્નતીજીવન એ સદા મંથમમલ્લિસ્તભમ દાર રે રસના;”

મીમંસોસ્વામીના પંચમ પુત્ર શ્રીરુદ્રનાથજી છે, એએમીનાં ધર્મપત્નીનું નામ મીમંસતીજી છે, મીમંસુસ્યદ્રમાજી એએમીનું સેવ્ય સ્વરૂપ છે. આ મીમંસુસ્યદ્રમાજી નારાયણદાસ બ્રહ્મ-
ચારીના પ્રથમ શેષ હતો. પંચમ યુદ્ધના પ્રથમ નિવશાપિત શ્રીરુદ્રનાથજી જ હતો. શ્રીરુદ્રનાથજી પ્રથમ
નિદાન ન હતો. એક સમયે સેવાના પ્રથમમાં મીમંસુસ્યદ્રમાજી એએમીને ‘મજ્જુમાનય’ એમ
કહ્યું, તે સમયે સંસ્કૃતજ્ઞાનના અભાવને લીધે નહિ સમજવાથી એએમીને પરંમ ખેદ મળ્યો,
ત્યારપછી એએમી મીમંસોદ્રુવનાથજીની સમીપ ગયા, અને મીમંસોદ્રુવનાથજીએ જ એએમીને વિવાદાન
કર્યું. શ્રીરુદ્રનાથજીનાં કેટલાક સ્વતંત્ર સ્તોત્રો સિવાય નિરુત્તર અન્ય પણ મંત્રો છે. ભક્તિદક્ષ
ઉપરિ એએમીની દીકા ઉપસ્ય છે, પોડરામંથમાંના કેટલાક મંત્રો ઉપરિ પણ એએમીએ દી-
કાએ કરેલી છે. એએમીના વચમાં પણ મહાદેવરેર નિદાન ગોસ્વામીએ કર્યું જણા છે. જે
સ્વરૂપે પ્રભુએ ગ્રસીતસવ દ્યો છે તે જ સ્વરૂપ આ શ્રીગોપાલદાસજીને દેવવાપ છે, અને તેથી
આ સ્તેષ પ્રજ્ઞની સેવા કરનારા શ્રીરુદ્રનાથજીના વરચેના મંત્રો પણ સ્મરણ હોય છે. શ્રીરુદ્રના-
થજીના પાત્ર શ્રીરુદ્રગીતનંદનજી મહાદેવરેર નિદાન હોવા ઉપરાંત અધોદિક દાન્ય કરવાની શક્તિ
ધરાવતા હતા. એએમીવિચરિત ‘દસાચરિત્કાવ્ય’ કેન્દ્ર દોમળના પુસ્તકાલયમાં છે. બાલ્યો-
ભાદિ ઘાટા મંથ ઉપરિ પણ એએમીની દીકા ઉપસ્ય છે. મરિવકાતનંદનજી સિવાય અન્ય
નિદાન મહાનુભાવી બાલકોએ પણ આ યુદ્ધને અલક્ષ્ય કરેલું છે. મીવિદ્યમંથ ઉપરિ એક વિસ્તૃત
દીકા પણ આ જ વચમાંના હોઈ મહાનુભાવી બાલકે કરી છે, એમાં મીમંસુસ્યદ્રમાજીને જ નમન
કરેલું છે. અલ્પિ શ્રીરુદ્રનાથજીના વચે મીમંસુસ્યદ્રમાજીની ઉપનિષદના જેવી સરસ દુહા વાલ્મીકીના
બાળ લખના નથી તથાપિ એ મંત્રોમાં મીમંસાચર્યજીમાં, મીમંસુપ્રત્યુચરણમાં, અને મીમંસોદ્રુસ-
્યદ્રમાજીમાં નિકષેપિ પ્રીતિ અને ભક્તિ પ્રતિષ્ઠા ઝળે છે.

મીમંસોદ્રુસ્યદ્રમાજી સ્વરૂપ અતિયુક્તમાર છે તેથી જ બાલકોને માથે એએમી ગિરાવ્યા
તેમના પણ આચારમાં મહુ સુકુમાર જણા. અર્વાચીનને આ મીમંસુસ્યદ્રમાજીની મેવા અતિસુકુમા-
રનાથી જાણ છે.

પૂર્વે જણાવી ગયા તે પ્રમાણે શ્રીરુદ્રનાથજીના વચની છત્રિયાં થઈ ચુકી છે. આકૃષ્ટિ તિલ-
કાપિન એએમીના સમ્પદ્ વરણ નથી, પરન્તુ મીમંસુરેર (પ્રથમ શાલ) ના વચ છે, અને
પંચમ યુદ્ધની ગદી ઉપરિ સેવાયજી છે.

૧૦ અથવા ૭૦ વર્ષ ઉપરિ આ સ્વરૂપ જળપુરમાં ગિરાજી હતું. ત્યાં એક માધવાદીએ
૧૪ પ્રશ્ન નિવશાપિત મીમંસુવિદ્યપ્રજ્ઞને પૂછ્યા, પરન્તુ એ પ્રશ્નોને નદાલ ઉત્તર આપ્યા એવું નહિ
હોવાથી, મહારાજમીને જળપુરનો ત્યાગ કરવો પડ્યો. અમુક સમય એ સ્વરૂપ મીમંસુરેરમાં ગિરા-
જી. દાલ એ સ્વરૂપ કામતમાં ગિરાજે છે. ઉપરુકત ૧૪ પ્રશ્નનું સમર્થ મંત્રુવર કેટલાક
વર્ષ પછી સ્વગત પડિન ગદ્યકાવ્યે સ્વકૃત ‘સતિસદાસમાર્તજી’માં આપેલું છે.

પંચમ યુદ્ધના આકૃષ્ટિ સમયના નિવશાપિન આપણા સુપ્રસિદ્ધ મીમાન દેવકાતનંદનાચર્યજી છે.
આ ગોસ્વામી મહારાજમીની મુંબાપુરીના વેષ્યુવો ઉપરિ નિરુત્તર દુહા છે, જેને પાલ્લવો મહારાજમી
સ્તેષ પ્રજ્ઞની સેવાને પણ જાણીએ છીએ તથા કરીને અતિ ગિરાજે છે. ભાવુક વેષ્યુવો કરે છે

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

‘શ્રીમદ્ગોસ્વામીના ચતુર્થ પુત્ર’ સ્મરણ કરીને લક્ષ્મી એએામીના

પંચમ પુત્ર શ્રીરુપનાથજીનું સ્મરણ કરે છે-

“શ્રીરુપતિ અભિગત્યનિ રુપિણિ દર્શં જામિદાર દે રસના,
જનકીજન એ સદા મધ્યમમહિરજનમ દાર રે રસના;”

શ્રીમદ્ગોસ્વામીના પંચમ પુત્ર શ્રીરુપનાથ છે, એએામીનાં કર્મફળીનું નામ શ્રીજનકીજી હતું, શ્રીરુપકથાદ્રમાજી એએામીનું એએ સ્વરૂપ છે. આ શ્રીરુપકથાદ્રમાજી નારાયણના બ્રહ્મ-ચરીતા પ્રથમ સ્તોત્ર દત્તા. પંચમ મુદના પ્રથમ નિષ્કાશિત શ્રીરુપનાથજી ૪ દત્તા શ્રીરુપનાથ પ્રથમ વિદ્યાન ન દત્તા એક સમયે સેવાના પ્રદર્શમાં શ્રીયુક્તદેવિ એએામીને ‘નમઃસ્તુતિમાનવ’ એમ કહ્યું, તે સમયે સરસ્વતીના આભારને લીધે નવ સમજવાથી એએામીને પરમ જેટ ક્યો, ત્યારપછી એએામી શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજીની સ્તુતિ ગયા, અને શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજી ૪ એએામીને વિદ્યાદત્ત દેવું. શ્રીરુપનાથજીનાં દેવતાંક દત્તનંત્ર સ્તોત્ર વિદ્યા વિરનિરૂપ અને પણ કન્યા છે. ભક્તિદત્ત ઉપરિ એએામીની દીક્ષ ઉપચર્ય છે, યોગ્યજન-કર્મનાં દેવતાં કન્યા ઉપરિ પણ એએામીએ દી-ક્ષાએ કરેલી છે. એએામીના વચમાં પણ મહાપુરુષ વિદ્યાન ગોસ્વામીએ કર્ત્ત ગયા છે. જે સ્વરૂપે પ્રભુએ રસેત્તર ક્યો છે તે ૪ સ્વરૂપ આ શ્રીરુપકથાદ્રમાજીનું સ્વરૂપ છે, અને તેથી આ સ્તોત્ર પ્રભુની વિદ્યા દત્તના શ્રીરુપનાથજીના વચ્ચેના કન્યા પણ સ્મરણ દેવા છે. શ્રીરુપનાથજીના પિત્ર શ્રીવિદ્યાનંતજી મહાપુરુષ વિદ્યાન હોવા ઉપરાંત આદિત્ય દત્ત દત્તનાથી શક્તિ કાવળ દત્તા. એએામીએવિનિ ‘સ્વામિચર્ય’ દેવન દોરેલ પુત્રાક્ષરમાં છે. ગાદ્યે-કથારિ યોગ્ય કન્યા ઉપરિ પણ એએામીની દીક્ષ ઉપચર્ય છે. શ્રીવિદ્યાનંતજી વિદ્યાન અને મહાનુભાવી ગાદ્યાએ પણ આ મુદને અર્પણ કરેલું છે. શ્રીવેદ-મંત્ર ઉપરિ એક વિદ્યાન દીક્ષ પણ આ ૪ વચમાંનાં દેવ મહાનુભાવી ગાદ્યો કરી છે, એમાં શ્રીયુક્તદેવિનાથજીને ૪ નમન કરેલું છે. પરંપિ શ્રીરુપનાથજીના વચે શ્રીરુપનાથજીની ઉપનિષદ્વા જેવી સરસ દુક્ષ વાક્યોચલી ભાષા લખવા નથી તથાપિ એ કન્યામાં શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજીનાં, શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજીનાં, અને શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજીનાં નિષ્કાશિ પ્રાપ્તિ અને ભક્તિ પ્રતિષ્ઠા કર્યો છે.

શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજીનાં સ્વરૂપ અનિનુકૂળ છે તેથી જે ગાદ્યાને માથે કન્યામી વિદ્યાદત્ત જેવા પણ આચારમાં મહા મુકુટ વધા અર્ચાપરંપરે અશ્વિનકથાદ્રમાજીની જેવા અનિનુકૂળ-સ્વરૂપી થાય છે.

પૂર્વે જણાવી ગયા તે પ્રમાણે શ્રીરુપનાથજીના વચની દનિયાં કર્ત્ત થુકી છે. આનુંનિષ્ક નિષ્ક-શક્તિ એએામીના સાક્ષર વચ નથી, પરંતુ શ્રીવિદ્યાનંત (પ્રથમ માત્ર) ના વચ છે, અને પંચમ મુદની ગાદી ઉપરિ સેવાય છે.

૧૦ અથવા ૧૦ વર્ષ ઉપરિ આ સ્વરૂપ જ્યપ્તમાં મિલાવ્યું હતું. ત્યાં એક માધવાદિએ ૧૪ પ્રક નિષ્કાશિત શ્રીવિદ્યાનંતપ્રભુને પૂજ્યા, પરંતુ એ પ્રકારે નક્કશ ઉપર અપાવ એવું નવિ દેવાથી, મહારાજશ્રીને જ્યપ્તને ત્યાજ કરવો પડ્યો. અત્યુત સમય એ સ્વરૂપ ખીંકોરમાં મિલા-વ્યું. હાલ એ સ્વરૂપ કામજમાં મિલાવે છે. ઉપરુક્ત ૧૪ પ્રકારનું સમર્થ પ્રભુને દેવતાંક વર્ષ પછી સફળ પાલિ મુદ્યાએ સ્વરૂપ ‘સાક્ષિચર્યમાર્ગ’માં આપેલું છે.

પંચમ મુદના આનુંનિષ્ક સમજના નિષ્કાશિત અપાજા મુપ્રસિદ્ધ શ્રીમદ્ગોસ્વામીનાથજીનાં સ્વરૂપ છે. આ ગોસ્વામી મહારાજશ્રીની મુનપુરોના વૈષ્ણવો ઉપરિ નિરુપિત દેવા છે, જેને પદ્મજીને મહારાજશ્રી સ્તોત્ર પ્રભુની સેવાને પણ મહાલોકને ત્યાજ કરીને અત્ર મિલાવે છે. ભાવુદ વૈષ્ણવો દેવ છે

કે કુર્બાન મરુખો જે ક્ષેત્રોથીનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરીને કૃતાર્થ નથી થતા તેમને કેવલ કૃપાથી છોડી આપીને કૃતાર્થ કરવાને મહારાજશ્રી સ્વયં નાટકાદિમાં પધારે છે, અને મોંટરાદિમાં ગિરાઈને એ મોહમયીમાં અત્ર તત્ર વૈષ્ણવોનું દર્શનથી જ દ્વિત દરવાને વિચરે છે. ઉક્ત ગોસ્વામિશ્રીનાં એ પ્રકારે દર્શન અમને પણ વારંવાર થયાં છે. મહારાજશ્રીનું નિષ્કટ, દસ્તમોનો સ્પર્શકે બેરખો, શ્રીઅંગ ઉપરિ દેખીતાં સાદાં પણ સ્વચ્છ અને કવચિત્ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર સાથે આશીર્વાદ વર્ષાવતાં ક્ષેત્રોથીનાં દર્શન અમને પણ થયાં છે. મહારાજશ્રીનાં ચર્ચિત્વિત્ વિદ્યાભ્યાસ ક્ષેત્રોથીનાં પિતા મીંગાવિન્દપ્રમુખના પરિશ્રમને આભારી છે. પંડિત મદુસાક્ષના ગાઢ સંબંધથી કે પંડિતના કેટલાક સંસ્કારો મહારાજશ્રી ઉપરિ અંદિન થયલા છે. મંજુ ભાષણથી વાદીને પ્રસન્ન કરી તેનું સ્વવિરે પ્રિયત્વ સંપાદન કરવાની અપૂર્વ પદ્ધતિ આ મહારાજશ્રીમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે, પં. મદુસાક્ષના સંજમથી જ પ્રાદુર્ભવી છે. શ્રીગુરુસંદસાક્ષના સાક્ષ્ય શ્રીગોવર્ધનસાક્ષના સમન્વ મહારાજશ્રીના સર્વ પ્રશ્ન 'પેન કેન પ્રકારેજુ' સોદગ્રિયતાસંપાદનાર્થ જ છે. કદાપિ અધુના અનિશ્ચ સંયોગોને લીધે ક્ષેત્રોથીનાં લોકપ્રિયતામાં ટાંછ નૂનતા થઈ છે, તથાપિ એક સમય મહારાજશ્રીને તે સંપાદન કરવામાં સંપૂર્ણ વિજય મેલ્યો હતો. કાલચક્રમતિને અધીન થઈને પં. મદુસાક્ષ અં મહારાજશ્રી ઉભય સ્થિતિદાર મનુને વિશેષ માન આપીને સ્વશાખાના તૈતિરીપના સીંદાધ્યાજ 'સત્વાજ્ઞ પ્રમદ્વિત્ત્વમ્' એ વચનને સંક્રાંતથી અનુસરતા, અને 'સત્યં દ્રુવાત્' કરતાં પણ પ્રિય દ્રુવાત્' પર અધિક લક્ષ અર્પણ કરતા.

વૈષ્ણવો દનેથી સેવા લેવામાં પણ મહારાજશ્રીની કુશળતા અદિતીય છે. એ કૌશલ્યના પ્રભાં કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીએ ૩૦ લાક રૂપિયાનું ઉપાર્જન કર્યું છે. રૂપિયાનો અંક દ્વારિકા અતિચોક્કા હોય તથાપિ મહારાજશ્રીની આધુનિક સમૃદ્ધિ અસાધારણ છે. કદાપિ મહારાજશ્રી આઆરંભવંશ હોવાથી જ આટલું દ્રવ્ય સંપાદન કરી શક્યા છે, તથાપિ તેથી મહારાજશ્રીને દ્રવ્યોપાર્જન કરવામાં અસાધારણ સક્તિ અને કૌશલ્યની ટોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂનતા નથી. અન્ય ગોસ્વામી બાકીનાં પણ આચાર્યના જ વંશ છે, તથાપિ તેઓની આમનાંથી વિપરીત આર્થ સિધ્ધિ મહારાજશ્રીને સક્તિનો જ ઉદ્દિપાક કરે છે. મહારાજશ્રીને માત્ર વિચારવાનું એટલું જ છે કે આ સર્વ દ્રવ્ય શ્રીમદ્ પ્રમુખની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થયું છે, અને તેજ દ્રવ્ય પ્રમુખની સેવાને માટે જ વૈષ્ણવોએ ક્ષેત્રોથીને નિવેદન કર્યું છે, તેથી સ્વયં દૂરથી તરીકે હોવાથી એ સર્વ દ્રવ્યનો વિનિયોગ આક્રમામાં નહિ પરંતુ પ્રમુખ જ થયો જોઈએ. મહારાજશ્રીની સ્વરૂપસેવામાં આસક્તિ હોય તો તેમાં, અને નામસેવામાં આસક્તિ હોય તો તેમાં, તથાપિ ભગવદ્વાર્તાનરિકા ટોઈ પણ રચતે આ દ્રવ્યનો ઉપયોગ થાય છે માત્ર એટલું જ અનુમાન થઈ શકે કે એ દ્રવ્ય ભગવદ્દ્રવ્ય નથી, અથવા તો ભગવદ્દ્રવ્યનો અનુભવ ઉપયોગ થયો. જે શુદ્ધતા સ્વતઃ નિષ્કાશિત છે તે શુદ્ધતા અમૂલ્ય ઘણીની અવદશા થાય છે નામસેવા કરીને મહારાજશ્રીને જે તે દુર દરવાની શુભેચ્છા થાય તો તે આ દ્રવ્યનો સદુપયોગ થયેલો કહેવાય, અને એ સદુપયોગથી દાનનું અને દાન મંદુલકરનાર ઉત્તમનું પરમ દર્શાણ થાય આ વિષયમાં મહારાજશ્રીએ પોરણદવાણા શ્રીજીવનપ્રાણનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. શ્રી નૃસિંહ સાક્ષના નિરોધાન પછી માત્ર આ જ મહારાજશ્રી નામસેવા યથાશક્તિ કર્યાં કરે છે.

વૈષ્ણવો પાસેથી પ્રાપ્ત ભગવદર્થ દ્રવ્યનો વિનિયોગના પ્રમાણમાં જ પ્રાપ્તિન મનનું સમુદ્ભવ આવરણ છે. આ વિષયમાં મહારાજશ્રીની શિથિલતા વિશેષ છે. મહારાજશ્રીના પં. વર્ષના જીવનમાં એક પણ પ્રાપ્તિન સાંપ્રદાયિક મનનું ક્ષેત્રોથીએ સ્વદ્રવ્યથી મુદ્દલ કરાવ્યું નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ અન્ય કોઈપણ ગોસ્વામીઓને તે લઈ તરફ તેમજે દોષો નથી. 'પુ.ભ.સુ' ના આ વર્ષના દિનિય અંકમાં પ્રાપ્તિનમન્યમુદ્દલસંબંધમાં અમુક ગોસ્વામીઓના દર્શન વિષે અમે ચૂંચતા કરી હતી, તે સમયે શાળાનરમાં શ્રીરજુદોડગ્રામનો લખપ્રસન્ન હોવાથી મહારાજશ્રી તપા અન્ય ગોસ્વામી બાકીનાં પણ

ત્યાં જિજ્ઞાસુ હતા. એ અંદ વસ્તીને મહારાજશ્રીએ અમારા સન્દેશને અનુચિત્વ આપીને જાણે કે અમે સર્વ ગેરવાર્તાઓને દુઃખ કરતા નહિ હોય છું એમ અમને વર્ણવ્યા. મહારાજશ્રી કહે છે, 'એ શોષ અપની ઝડેન પર અહ બેઠેનું' આને દે, પન અપન સમ ગોસ્વામી મીઠા એ શોકથી ઝડેન પર બેઠેને' : : : સદૃશ હનનચાત્રીએ અમને મહારાજશ્રીનું આ સંભાષણ ક્યું હતું. પરંતુ અમને સમજ નથી પડતી કે મહારાજશ્રીને આવા સન્દેશો ઉત્તાર આ વસ્તે કરવો પડે? આપ સર્વ ગેરવાર્તાઓ તો વૈષ્ણવોની ઝડેન પર ચોરથા જ છે, તેમ અમે વૈષ્ણવોને તમને ઝડેન પરથી ઉપચાલી કેંકરી દેવાની સ્વર્ગે પણ હજી નથી. અમારી તો એવી હજી છે કે 'તમે સર્વ શ્રીમદ્વાપ્તુશ અને શ્રીકૃષ્ણાંકીની પ્રાપ્તિ પ્રત્યુચ્છિદાનો, અન્ન સર્વ ક્ષત્રિયનો ત્યાગ કરીને, સર્વથી સ્તીકાર દેશ.' આમ દશથી અમારા પિતામહેશિ જેમ અંતઃકરણથી આપના પિતામહેશનું દક્ષ સ્વીકૃત્વ હતું, તેમ અમે પણ આપનું મન વાણી દર્શથી સ્તીકારશું. પ્રાપ્તિન પ્રત્યુચ્છિદાનો સ્તીકાર નહિ થાય તો તેનું પરિણામ વૈષ્ણવોની અને આપની બાવિની પ્રભા બેશે. મહારાજને દુઃખ કરવો એ અમહું દર્શન નથી, તેથી અમે દશપિ દુઃખ તો કરીશું જ નહિ, તથાપિ જે અમને એએને વસ્તે ચેપરદર શામે તે શુદ્ધ અંતઃકરણથી સ્વ સ્વરૂપમાં એઓશ્રીને નિવેદન કરવું તો આવરક જ છે. મહારાજશ્રીઓને અમારા વચનનો સ્વીકાર વા અસ્વીકાર કરવો એ સ્વેચ્છાથી છે. હનનચાત્રી હોય હતા કે 'મદિવજીનનનનની એવી આશા છે કે પુસ્તકોનું મુદ્રણ કરવું એ વૈષ્ણવેનું દર્શન છે. મહારાજને દર્શન તો માત્ર સેવા કરવાનું જ છે, મહારાજને અન્ન શું કરે?' આ અભિપ્રાયના સ્વસ્વાસ્થ્યવચે નિર્ણય પડી કરીશું, પરંતુ મહારાજશ્રીનું આ વચન મીઠુંસુદનપ્રાથમિક સન્દેશ 'નારદ' જેવું નથી' ૫૦ વર્ષના હજીના મહારાજશ્રીએ શ્રીગોપાલકથાના સેવા કેટલાં વર્ષ કરી? તે તો પાંચે નિઃશબ્દાકરણને પૂરે. સેવાના વિષયમાં મહારાજશ્રીને મુગ્ધતાના શ્રીગોપાલકથાએ શિક્ષા કરી ન હતી શું? વચી આ અભિપ્રાય પણ અનુકૂળ છે. મહારાજને પિતામહેશના અગ્રાધ પરિમથથી સખાવશા મન્થેને કીટપનગાદિના બાજુ-માંથી સમુદરજી દરવાનું દર્શન શું એએના વંશોનું ન હોઈ શકે? ન હોઈ શકે એમ એ દેવવામાં આવે તો આપી મહતી કૃતમતા અન્ન કથી હોઈ શકે? જે પિતામહેશના વંશ હોવાથી અચા-ધારણ સમર્થ પ્રાપ્ત થઈ, તે જ પિતામહેશના નામ વિરમણમાં અમેસર થવું એ પણ શક્તી જ અધિદારી! વચી મહારાજને પિતામહેશના મન્થે સર્વથા બગવદિષ્યક છે, તેથી તેમનેના મુદ્રણથી પ્રભુની નામસેવા જ થાય છે, અર્થોત્ત સેવાના વિષયમાં જ પ્રાચીન મન્થનું સંરક્ષણ અનર્જક છે. શ્રીમદિવજીપ્રભુએ ઉક્ત મહારાજશ્રીને પદિન તરીકે મનાવવાને વસ્તે કેટલાક મન્થે એઓશ્રીના નામથી પોગળા હતા. આ મન્થમાંના કેટલાક પં. મુદ્રણના પુસ્તકાલપમાં અમે જોયા છે. એ મન્થનું પણ મુદ્રણ ન્થારે. મહારાજશ્રીથી નથી થયું તો પછી અન્નની વાર્તા બુદ્ધ જ. પુસ્તકનું મુદ્રણનું વૈષ્ણવેનું પણ છે. મહારાજશ્રીએ મદ્દમાગમાં એક દક્ષિણિન પુસ્તકોનો સંગ્રહ કર્યો હતો, તે પણ પ્રભુની હજીથી નદ થયો. દેવવા છે કે 'આ મન્થનાના પુસ્તકાલપમાં પ્રાચીન મંદુરગાદિઓના નામથી કેટલાક નવા મન્થોની પોગળા પડિનોને હાથે થઈ, તેથી આજાઓએ શ્રીમદ્દિવજીપ્રભુ પ્રદેશ મળે એ સર્વ પાંડિત્યનો પ્રશ્ન થયો. વસ્તુતઃ મદિવજીનનનની સાક્ષ્યપેતિ એટલી જાણી છે કે મહારાજશ્રી માત્ર વચનથી જ સર્વ મન્થનું મુદ્રણ કરાવી શકે એમ છે, તેમ જાણે પણ મહારાજશ્રીની આવા સરવ અને મંજલ દર્શમાં ઉચ્ચતીના પ્રભુની એમને દસ્તે સેવા નહિ સ્તીકારવાના મિન્દરૂપે બાસતી જાય છે. મહારાજશ્રીની સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનના વિસ્તાર પ્રતિ એટલી બધી અરુચિ છે અને શોધ જ કહે છે કે એમના અને શ્રીગોપાલકથાના પ્રભાવથી મોહુ-વૈષ્ણવપરિદે જેવી સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનપ્રધારક સ્વયં મુરતમાં એમનાં દર્શન ક્યાં પડી, કરીશું બેડી છે.

પશ્ચિમ ગદ્યસાધના વચનમાત્રથી મહારાજશ્રીએ અને તેમના પિતાએ વિષ્ણુસ્વામિપરંપરાનો સ્વીકાર કર્યો છે. પશ્ચિમ ગદ્યસાધના 'વચનમાત્રથી' જ દહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે અવાપિપર્યન્ત સાંપ્રદાયિક પાશ્ચિય શ્રેયોધીમાં છે, એમ માનવાને અનુમાનસામગ્રી મળતી નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ મહારાજશ્રીમાં કેટલાંક આચરણો તો સંપ્રદાયવિરુદ્ધ જ સાતે છે, આથી મહારાજશ્રીએ સ્વઅભ્યાસમાં પશ્ચિમ ગદ્યસાધના શબ્દનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ લાગે છે. આવા જ કાંઈક દારણથી મહારાજશ્રી શુદ્ધ નિકૃષ્ઠિ બ્રહ્મજ્ઞાન સ્થાનમાં જોવાલાદિની સહામ ઉપાસના કરે છે. આ પણ પં. ગદ્યસાધના ઉપદેશનું જ પરિણામ છે. પં. ગદ્યસાધનું સાંપ્રદાયિક પાશ્ચિય ન્યૂન ન હતું, તથાપિ કોણ જાણે કયા ભાનિથી એ પશ્ચિમ વાદિઓને માટે અથવા કોઈ અન્ય દારણથી, શુદ્ધપુણ્ય નિગૂહન કરીને ઉપયુક્ત વિષયનો પ્રચાર કર્યો. હાલ પણ વિષ્ણુસ્વામિપરંપરાનું પ્રત્યક્ષ સ્વીકારણ કરનારા મહારાજશ્રીએ એમના ત્રણ શિષ્યો સિવાય અન્ય કોઈ નથી. ધોગોવર્ધનદાસ તિલકમિત, ધર્મવિજ્ઞાન-દનંજય, અને શીશ્યવન-લાલજી આ ત્રણે જોત્સ્નાશ્રીશ્રીએ એમના પાશ્ચિયથી અંતર્ધર્મને સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનના અભાવમાં એ પરંપરાનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ અનુમાન થાય છે.

સાંક્રામાં એવી માન્યતા છે કે હવે મહારાજશ્રીએ સ્વતઃ બાપજી નહિ કરતાં ભારત મહામંડલના સુપ્રસિદ્ધ દીનદાસશ્રીમાં જોવા વક્તાઓને ગણીને અનેક વ્યાખ્યાનો કરાવી વંચુવાને ઉપદ્રુત કર્યા છે, પરંતુ વસ્તુતઃ એમ કરવામાં પણ મહારાજશ્રીથી સંપ્રદાયને કંઈ લાભ થયો એમ માનવું અપુષ્ટ લાગે છે, પ્રભુ એથી સંપ્રદાયને કેટલીક હાનિ થઈ છે. 'સનાતન ધર્મ'ની પદ્ધતિ પ્રમાણે મૂર્તિપૂજન આદિ વિશે ઉપરિ બાપજી વ્યાખ્યાન, તે પણ પુણ્યમાર્ગના જ્ઞાનની ઉપેક્ષામાં જ, નહિ તે, મૂર્તિપૂજન ઉપરિ પુણ્યમાર્ગમાં વ્યાખ્યાન જ ન હોઈ શકે. મંત્રાધીન દેવતાની પ્રતીકાપાસના પુણ્યમાર્ગમાં થતીજ નથી, અને જે સોડા કરે છે તેમને એ ફલપ્રદ હોય એમ મોમદુલાખદારે માન્યું પણ નથી. પુણ્યમાર્ગમાં તો સાક્ષાદ્ બાવજી પ્રભુના સ્વરૂપની જ કૈવલ થાય છે, તેની મૂર્તિની નહિ. પુણ્યમાર્ગમાં મૂર્તિપૂજન ન હોય, પણ સ્વરૂપસેવા જ છે. પુણ્યમાર્ગમાં સેવ્ય સ્વરૂપ મંત્રાધીન નથી, પણ બાવજી છે. પ્રભુના સર્વવ્યાપકત્વથીજ સ્વરૂપની પૂર્ણ સેવ્યા સિદ્ધ થાય છે.

વધી પુણ્યમાર્ગમાં શ્રીમદ્ભગવાદ્વારા પ્રભુમાં સંપૂર્ણ નિરાવ પ્રાપ્ત થવાથી ભૌતિક દેહત્યાગ કર્યા પછી, મોમદુલાખીજ નવજીવની નિવનવસદીધામાં પ્રવેશ થાય છે. આવા જ આશયથી જ્યારે કોઈ જોત્સ્નાશ્રી વા મહાત્માની વંચુવાને ભૌતિક દેહત્યાગ થાય છે ત્યારે 'જોત્સ્નાનિવાસ કર્યો' એમ પાશ્ચિયાપિક શબ્દો ઉચ્ચારાય છે. આદ્ય તો પિતૃલોકમાં વસના પ્રેતના આત્માની શાન્તિને વાલે છે, પણ જ્યારે શુદ્ધપુણ્યમાર્ગમાં ભૌતિક દેહત્યાગ પછી (અને પહેલાં પણ) નિવજીવવક્ત્રીમાત્રમ્-પ્રાપ્ત થાય તો પછી સમન્વિત્ત્વ અનુભવનારને દર્શનજી દુઃખની સંભાવના જ નથી, તો પછી શાન્તિ વા સમનની અપેક્ષા પણ શી હોઈ શકે? વસ્તુતઃ પુણ્યમાર્ગનું આનું સમ્ય સ્વરૂપ માત્ર શ્રીમાદ્ભગવાદ્વારા જ સમન્વિત્ત્વ હતા, અને એમના પ્રસાદથી જ એમના વંચુવા અને શિષ્યોએ એના કંઈક અનુભવ કર્યો છે. મહારાજશ્રીમાં જે આદિ થાય છે તે પણ એક ભૌતિક દેહ જ સમન્વિત્ત્વ, બાકી ઉપયુક્ત દૃષ્ટિથી તો આદિ નિરર્થક લાગે છે. અવાપિ પર્યન્ત આદિ જે પુણ્યમાર્ગમાં થાય છે તે પણ ભૌતિક દૃષ્ટિથી ભૌતિકસમર્થ જ થાય છે, બાકી શુદ્ધપુણ્યમાં આવા વિદ્યમનની કંઈ પણ અપેક્ષા હોય એ અસંભવિત છે. શુદ્ધપુણ્યમાં તો સર્વ ભાવો પ્રભુમાં જ શોધે, અને તે સિવાય જે અન્ય થાય તે તો દષ્ટાન્તરપ્રકારી અન્યાય જ.

તત્ત્વચિન્તિ આ પ્રકારે દેવતાથી આત્મા વિશેષ ઉપર વ્યાખ્યાનો થાય છે તો વૈષ્ણવોને જ્યેષ્ઠી પ્રાચીન પ્રણયિકામાંથી પ્રચ્યુત કરતા સિવાય જન્ય દંડ કેસ સાધી શકે જ્યેષ્ઠ ભણતું નથી. આવા વિશેષ ઉપર ભાષ્યે મદારાજશ્રીઆ નિજ પ્રતિદર્શ બંધે કરાવે, પણ સોનાના મનમાં જ્યેષ્ઠ ન હસવા દેવું નેહએ કે જ્યેષ્ઠ દર્મમાર્ગી બ્યાખ્યાનોને પુષ્ટિમાર્ગ સદ સંખેષ છે, અથવા તો પુષ્ટિમાર્ગ સનાતન ધર્મનો અન્તર્ગત એક શરો છે. પુષ્ટિમાર્ગ તો પ્રભુના જેવો વિરૂદ્ધધર્માશ્રય છે. વિશાક્ષમાં વિશાક્ષ દેતા છતાં સંકુચિતમાં સંકુચિત છે. પ્રભુમાં અચ્યુત નિરોધકાસી દેવ, દાનવ, મનુષ્ય, વસુ, ચેતન, જડ, કાલ પણ અધિકારી છે, ત્યારે નિરોધકાશ્રય વે. શા. સં. વધાર્ય બાહ્યજી હોય કે મદ્દા સાધર્મ્યવાન દેવ હોય, ગમે તે હોય, પરંતુ તે સર્વથા અનધિકારી છે.

મહારાજના અન્ય સંપ્રદાયના પશ્ચિતતા વ્યાખ્યાનમાં પ્રતિષ્ઠાથી બવરસ પધારે છે, પરન્તુ ક્યારે
કોઓળીના હનિષ્ટ કાર્થ મામવનવાયા મગિણાપાસલાયછ્યે એમને નિમન્નજલુ આપ્યું, ત્યારે બવરપરીના
અંતરભૂથી ત્યાં આવેલા છતાં દારમાંથી જ એઓએ પાછા ફર્મા ! બાલ્ય વર્તનથી એમના
બાહ્યે પરમ ખેદ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે એઓળીના મુખમાંથી એમ નિકળ્યું કે ‘વડુલુઓ
સામે નરકમાં જતા હશે ત્યાં પણ અસ્પરીમાં રહેતા હશે ?’

મહારાજમ્હીને વધી આચાર્યપદ ધારણ કરવાનો બહુ શોખ છે. સ્વનામ સાથે સ્વતઃ આચાર્યની પદવી ધારણ કરનાર આચાર્યવંશ તરીકે જ્યોત્સીશી પ્રથમ જ છે. સ્વનામસદ્ગ આચાર્યપદ ધોળગામમાં વિશેષ શુભ લાભ હશે તે તો મહારાજમ્હી જાણે. અમને તો વૃથા આજનાર સિવાય અન્ય કંઈ લાગતું નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ જ્યોત્સીશી એમનું મીઆઆવંશ મહાપ્રભુજી તરફ કક્ષિતશક્તિ સંસ્થાપ છે. શ્રીમદ્વાર્ણજી પછી જિમના સર્વ વસ્તોએ સ્વતઃ આચાર્યપદ ધારણ નહિ કરતાં હવે અંગીકાર કરેલું, એવું કારણ જિમ નથી કે તે વંશોમાં શ્રીમાન દેવકાનનનાજીની આચાર્યપદ ધારણ કરવાની યોગ્યતા કેાઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન હોય, પરંતુ શ્રીમદ્વાર્ણજીનું 'ન સ્ત્રોત ન સ્ત્રિપ્રતિ' અદિતીપત્ર દર્શાવના આચાર્યશબ્દ તો કેવલ શ્રીમદ્વાર્ણજીમાં જ સ્કંદ કહે, અને સ્વયં શ્રીધર્માર્જુનની યોગ્યતા શ્રીમદ્વાર્ણજીની કેાઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન ન હતી, તથાપિ જ્યોત્સીશીને મારે પણ આચાર્યપદ નહિ ધરનાં શ્રીમદ્વાર્ણજીનારણપદ જ ધર્મ. આતઃ સાંપ્રદાયિક મનોમાં શ્રીમદ્વાર્ણજી 'આચાર્યઃ' અને શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગુરુસાંપ્રદાય 'પ્રભુચરણઃ' એમ વિશેષ સંઘાથી પ્રાપ્તઃ જિમ્હાયા છે. જ્યોત્સીશીના પછી શ્રીમાન દરિયનયરણે, અને દરશિનાલ વિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ વારંવાર શ્રીમદ્વાર્ણજી, શ્રીપ્રભુચરણ, અને શ્રીદ્વારુજીના દરમની જ અવિસાવાપૂર્વક પ્રાર્થના કરી છે, એ કે વેપ્સુલેના સર્વ આચાર્યવંશો તો આચાર્ય જ છે, અને સર્વેયા એ આચાર્યવંશો વેપ્સુલે મહારાજને વ્યવહારે તો તે અનુચિત તો નથી જ, તથાપિ મહારાજને જીતે તો સ્વસ્વરૂપને વિચાર કરતાં આ દરમકમક સંપ્રદાયમાં શ્રીમદ્ગોપીનાથજીના કમનિલ દરમ વિના જાનની હવેજી સુખી જી જીક મહારાજ જ સમજતો. વધી પ્રાપ્તિ પદતિ જીતી છે કે પ્રજ્ઞાનવશાલ પર જાણ કરનાર જ આચાર્ય પદપ્રસિદ્ધ વાસ્તવિક રીતે યદ્યપિ, અને શ્રીમદ્વાર્ણજી અને શ્રીગુરુસાંપ્રદાય પછી જિમના કેાઈ પણ વંશે એવું નહિ કરવાથી આચાર્યપદ યોગ્યતાથી મદલુ કરી શકાય નહિ, તથાપિ એ કેલ મદલુ કરે તો દરિયુમાં જોમ પડકમ 'આચાર્ય' નથી જાય છે તેમ જાનવા જેવું થાય છે. અણુ આચાર્યપદ ધારણ કરવામાં કંઈ વિશેષ હોય જિમ અમને તો લાગતું નથી, પછી તો મહારાજમ્હી સ્વતઃ જાણે.

॥ માર્ગસ્વરૂપનિર્ણયઃ ॥

તથા સમ્વન્ધિભિઃ કૃત્વા સર્વવસ્તુ સમર્પયેત્ ॥

સ્વાનન્પતાનુસમ્વન્ધાભાવો વાધક ઇપ્યતે ॥ ૧૦ ॥

સંક્ષેપાર્થ.—પૂર્વોક્ત પ્રકારવડે સ્વસંબંધિદત્તા પોતાની સર્વ વસ્તુ પ્રભુને સમર્પવી. યદ્યપિ સંબંધ દત્તા પોતાને અનન્ય પ્રભુમાં સંબંધ જે પ્રાપ્ત થયો છે, તેનું વિરમરણ થયું તે અત્ર મહાન બાધા પુદ્ગિમાર્ગમાં અજાય છે.

ભાવાર્થ.—આ વાચકમહાશયેમાં પ્રભુને સર્વવસ્તુનું સમર્પણ એટલે સર્વ દેહ પ્રાણાદિ તથા બૈદિક પાર્થીદિક સર્વે ભસ્તરથે જ છે, એ વિભાવના કરીને પોતાના દેહોદ્રિયપ્રાણાંશઃસ્થાદિને સાક્ષાત્ પ્રભુને સંબંધ દરતવો, એ સમર્પણ શબ્દનું તદ્દર્પણ છે. સમર્પણ બ્યુત્પત્તિ સમ્યક્ પ્રકારેણ સર્પણમ્ સમર્પણમ્, અર્થ—સારી રીતે યાવત્ છવં, પ્રભુના સંબંધ સિવાય અન્યત્ર કોઈ પણ વસ્તુનો સંબંધ થાય નહિ, એ પ્રકારે તદ્વિષતાનુસંધાન રચ્યું આવે તે સમર્પણ કહેવાય. અર્થાત્ પ્રભુ સંબંધ સિવાય અન્યત્ર કોઈ પણ વસ્તુનો તથા દેહોદ્રિયાદિનો વિનિયોગ છવંત પર્વત ન થવો, તે સમર્પણ કહેવાય. દારણ કે સારી રીતે અર્પણ કર્યું ત્યારે કહેવાય. પ્રભુમતિરિક્ત અન્યત્ર કોઈ પણ પદાર્થ તથા દેહોદ્રિયાદિનો વિનિયોગ ન થાય ત્યારે જ સમર્પણ કહેવાય. પોતામાં અનન્યતા એટલે કે સર્વથા પ્રભુને જ હું, પ્રભુ સિવાય સર્વે પરધર્મ છે, એવી અન્યભિચારિણી ભક્તિ વિરમરણ થયું તે આ પુદ્ગિમાર્ગમાં મહદુપાધ છે. માટે જ સર્વ ધર્મશાસ્ત્રપૂર્વક સંઘનંદ પૂજ્યસ્વરૂપ શ્રીગુણમાં જ અનન્ય, અન્યભિચારિણી પરાભક્તિ દરવી, એ અત્ર હસિતાર્થ નિષ્પત્ત થાય છે,

યથા સમ્વન્ધિભિઃ સાકં સ્વપાતિવત્પરક્ષણમ્ ॥

તથાય મમસમ્વન્ધચિન્તનં તાદર્શીર્જનઃ ॥ ૧૧ ॥

સંક્ષેપાર્થ.—જેમ પતિવના એક પોતાના સંબંધીઓની સાથે રહીને પોતાના પાતિવત્તનું રક્ષણ કરવું, તેમ જ અત્ર પુદ્ગિમાર્ગમાં તાદર્શીય ભજવડીયોની સાથે રહીને બ્રહ્મસંબંધનું ચિન્તન કરવું.

ભાવાર્થ.—અત્ર શ્રીમહાત્માર્વના વારણનું સંરમરણ કરવું. નિવેદનં સુ સ્મર્તૃત્વં સર્વથા તાદર્શીર્જનઃ સ્વધર્મ રક્ષાર્થ તાદર્શીય જ્ઞાની સાથે નિવેદનનો વિચાર કરવો. અર્થાત્ નિવેદનમંત્રદત્તા સર્વ દેહોદ્રિયાદિનો પ્રભુમાં વિનિયોગ થયા છે, તેમાંથી કદ કદ દ્રિયો પ્રભુમાં નથી લાગી, તેથી વિચાર ભગદીય પાસેથી કરી પ્રભુપદાણુ દરવી. બ્રહ્મસંબંધચિન્તનનું એટલે અનંત પરિવસરથી છવં પ્રભુ પાસેથી બ્યુત્પત્તરણ પામ્યો છે, તન્નિમિત્ત તાપદર્શનની આસરયજ્ઞતા છે, જે ભક્તિમાર્ગમાં ભજવડીવિરહજન્ય તાપ તથા ભજવડીયોનાથ કલેશ અને સંજમશ્યામયિઃ આનંદની આસરયજ્ઞતા છે. પુદ્ગિમાર્ગમાં તાપ, કલેશ અને આનંદ એ ત્રણે કષ્ટકમઃ છે. તે ત્રણેને અર્દિ આવીને અર્દનામમતામક સંસારમાં પડાવી છવં સુખાવી બંદા છે, માટે શ્રીમહાત્માર્વના દૂષાપાત્ર તાદર્શીય ભજવડીયોની સંજનિ દરીરે તે તાપદિહની ઉપશાંતિ દરવી ઉપપત્ત છે. પતિવના સ્ત્રી જેમ પોતાના આત્માને અન્યના સંપંદથી બચાવે છે, અને સ્વપતિના સંબંધિ પાસે જ પાતિવત્ય જાતરવા પતિની જોડાજડીમાં રહે છે, તેમ પુદ્ગિમાર્ગીય ભજવડીયો પણ પ્રજ્ઞા સાનુભાવ પદેમાં પ્રભુથી વિયુજ વિભતીવ અન્યમાર્ગીય છવેથી અને અન્યાયવર્ગી બચીને રહેવું, અને ભજવડીયાનો સાક્ષાત્ અનંત થયા પડી ન થિમેતિ કુતચ્ચત એ ઉપનિશ્ચયવર્ગી બચાવત જ તેને ધર્મ રહે છે. આપ વિરમ ભજવડીયને પ્રભુનિ કરનાર દાસદિક પણ ધર્મ થાકના નથી, તો અન્યનું તો સામર્થ્ય આપી અપેક્ષા દાન. માટે સાંપ્રતઃકાલમાં આપનિઃ ધંખ્યુએએ તો તાદર્શીય ધંખ્યુવની સાથે મત્રી નિવેદન જે અન્ય થાય તે તો કષ્ટકમ નિષ્પત્ત થયું. અન્યથા અનન્યતાના ભંજનો પ્રસંગ થયા સંભવ છે.

॥ દાખડો અને આપ્યા છે.

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?

(૩)

‘ગુણગતી પંચ’ના તા. ૧૧-૪-૦૯ના અંકમાં મિ. ત્રિવેદીના સર્વ પ્રશ્નના ઉત્તર આવી ગયા છે, અને ‘તટસ્થ’ લવચક વાચકે જે તેથી સ્વાસ્થ્યનિર્ણય પણ કરી જ લીધા છે, તથાપિ ‘સાવેજનિક’ સામનસ્યના આડંબર કરનાર ગાનધર્વદુર્વિદ્ય અ. ત્રિવેદીએ તા. ૧૮-૪-૦૯ના અંકમાં કેટલાક નિર્ભય દુષ્પ્રધાપ કર્યા છે, તેના ઉપશમાર્થે શ્રદ્ધાસ્થિ લક્ષણમાં આવે તે તે કાન્તન ગણાવી.

તા. ૪-૪-૦૯ના અંકમાં વેદનું અનિત્ય અને તા. ૧૮-૪-૦૯ના અંકમાં વેદનું મિથ્યા અ. ત્રિવેદી અંગ્રીકાર કરી ચુક્યા છે. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક, શંકરજી અને તેના અનુયાયી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, તેથી શંકરજી અને તેના અનુયાયી અવૈદિક છે, એમ શુદ્ધ નિર્દુષ્ટ અનુમાનથી સિદ્ધ થઈ રહે છે, એટલે નિમ્નલક્ષણમાં અ. ત્રિવેદી સપ-માર્ગ ગયા છે એમ સર્વ અભુખાન પુરુષની પ્રતિષ્ઠિ ઈર્ષા ચુકી છે.

શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા ‘બ્રાહ્મણ્ય’ અને ‘પુષ્ટિપ્રવાહમર્ગદોષે’ અંશમાં પણ કુતર્કથી જ આપાંકા મિ. ત્રિવેદીએ કરી હતી તેનું પણ પશ્ચાત્તે પોતે ઉત્તર આપીને વૈદિક મોક્ષનું પણ બાન દરવાજે સીધાની વેદાની પુષ્ટિમાર્ગ અત્યંત વૈદિક દેવતાથી વેદનો પણ આધાર છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. પ્રશ્નોત્તરમાં સમાપ્ત થઈ ગયું, સ્વાસ્થ્યનિર્ણય વાચકે કરી લીધા, તથાપિ દાપ્તવ્યપ્રશ્નિકર ત્રિવેદીયુગની કુટિયતાનું પણ સફળ નિર્દાન થવાને જ મિ. ત્રિવેદીને પોતાને વિદ્યેપણ કરવું પડ્યું છે.

શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા અનુયાયીને અતિશય નિરાશા અને વૈદિક જ્ઞાનાન્દની પણ અપેક્ષા નથી, કારણ કે તેમને સર્વાન્તર સ્વરૂપાનન્દનો અધિકાર છે, એમ પુનઃ પુનઃ અર્ધવિહીન મિ. ત્રિવેદીને સંસ્મરણ કરાવતું પડે છે. ‘બ્રાહ્મણ્ય’ અર્થે મંથ ‘પ્રકરણમન્ય’ કહેવાય છે એ મરણ્ય કરીને મિ. ત્રિવેદીના ઉત્તરમાં નવીન શુભ કર્મ આપ્યું છે, તેથી અત્ર ‘પ્રકરણમન્ય’ના અર્થ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ. ‘સિદ્ધાન્તસ્ય શ્લોકેશ્વરસ્ય વા પ્રતિપાદકઃ શાસ્ત્રીયોઽપ્યમગ્નઃ પ્રકરણમ્’ ‘સિદ્ધાન્તને અજ્ઞા સિદ્ધાન્તના અમુક અંશને પ્રતિપાદન કરનાર શાસ્ત્રીય અજ્ઞમન્ય’ શંકર મનમાં પણ ‘પ્રકરણમન્ય’ કહેવાય છે. પ્રકરણમન્ય શાસ્ત્રીય છતાં અપ દોષાયથી, સમપ્રતિવેદી બ્રાહ્મને તેના અર્થગાનમાં સંજ્ઞા થાય તે મદામન્ય શરણ અંગ્રીકાર કરવું પડે છે. વૈદિકમોક્ષના મિ. ત્રિવેદીએ કરેલા દુર્યંતુ અંડખંડ કરીને શુદ્ધ અર્થે પણ આજ્ઞામાં આવ્યો છે, તથાપિ અપ-સ્મારમ્ભ મિ. ત્રિવેદીને સર્વ વિપરીત જ ગાન થાય, એમાં આશ્ચર્ય નથી. મિ. ત્રિવેદીના પ્રત્યેક દુષ્ક્રમને પ્રતિવેદ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી ‘મગ્ધવિવિદ્મનુમિતમ્’ તદિ પણ ‘મગ્ધવિવિદ્મનુમિતમ્’ ન્યાયને અત્ર અવગત જ નથી. શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા તો શુદ્ધ પણ સ્વકીય શંકર ભાષ્યની એક પણ પંક્તિને અર્થ મિ. ત્રિવેદીથી થઈ શકે એમ નથી, કારણ કે તેમને સંસ્કૃત ભાષા સાથે જ પરપરાથી વિદેય છે. શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતામાં અનન્યવચનવતો અંધ પણ નથી, પરંતુ ત્રિદેવ-મત્ત સતિપાતપીડિત મિ. ત્રિવેદી જ અનન્યવચનની છે. ‘નાયમાત્મા પ્રવચનેન કમ્પ્યઃ’ કથાદિ સુત્રિ જ ઉપરો છે કે ‘પરમાત્મા દ્યુતિચિત્તિત્રિત્રિ સાધને કરીને લભ્ય નથી, પણ પસ્ત્રીકમલ છે.’ પરમાત્મા અનુભવેલ્ય છે. ‘નાહં ચૈર્દેવ તપસા’ કથાદિ શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા પણ એ જ ઉપરોક્તો અનુવાદ કરે છે. ભગવદ્ગુપ્તનું અવધાન કરનારને અવૈદિક માનનાં મિ. ત્રિવેદી ‘નાયમાત્મા’ કથાદિ સુત્રિ અને ‘નાહં ચૈર્દેવ તપસા’ શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા દ્વારા કરવાને સન્નિધા-તમાં ઉપજ ગયા છે !!!

૧. આ અંડ ‘ગુણગતી પંચ’ માં મિ. ત્રિવેદીના અપોષના ઉત્તરરૂપે તા. ૨-૫-૦૯ને વિવેક પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

॥ માર્ગસ્વરૂપનિર્ણયઃ ॥

તથા સમ્વન્ધિમિઃ કૃત્વા સર્વવસ્તુ સમર્પયેત્ ॥

સ્વાનન્યતાનુસમ્વન્ધામાલો વાધક ઇપ્યતે ॥ ૧૦ ॥

શ્લોકાર્થ.—પૂર્વોક્ત પ્રધારવડે સ્વસંબંધિત્ય પોતાની સર્વ વસ્તુ પ્રભુને સમર્પવી. અહાસંબંધ દ્વારા પોતાને અનન્ય પ્રભુમાં સંબંધ કે પ્રાપ્ત થયો છે, તેનું વિરમણ થતું તે અત્ર મહાન બાધક પુષ્ટિમાર્ગમાં અગ્રામ છે.

ભાવાર્થ.—આ ભાવકમકમાર્ગમાં પ્રભુને સર્વવસ્તુનું સમર્પણ એટલે સર્વ દેહ પ્રાણાદિક તથા બૈદિક પાર્થીવિક સર્વે ભગવદ્દેવે જ છે, એ વિભાવના કરીને પોતાના દેહેદ્રિયાદિકનો દરજ્જાદિકને સાક્ષાત્ પ્રભુનો સંબંધ દર્શાવેલો, એ સમર્પણ સંસ્કૃતું તાત્પર્ય છે. સમર્પણ બુદ્ધિનિ સમ્યક્ પ્રકારેણ અર્પણમ્ સમર્પણમ્. અર્થ—સારી રીતે યાવત્ દ્યૌત્, પ્રભુના સંબંધ સિવાય અન્યત્ર કોઈ પણ વસ્તુનો સંબંધ થાય નહિ, એ પ્રકારે તદીક્ષતાનુસંધાન રશું આવે તે સમર્પણ કહેવાય. અર્થાત્ પ્રભુ સંબંધ સિવાય અન્યત્ર કોઈ પણ વસ્તુનો તથા દેહેદ્રિયાદિકનો વિનિયોગ હવન પર્વત ન થયો, તે સમર્પણ કહેવાય. કારણ કે સારી રીતે અર્પણ કર્યું ત્યારે કહેવાય પ્રભુઅતિરિક્ત અન્યત્ર કોઈ પણ પ્રદાય તથા દેહેદ્રિયાદિકનો વિનિયોગ ન થાય ત્યારે જ સમર્પણ કહેવાય. પોતામાં અનન્યતા એટલે હું સર્વથા પ્રભુનો જ છું, પ્રભુ સિવાય સર્વે પરકર્મ છે, એવી અવ્યભિચારિણી બક્ષિતવું વિરમણ થતું તે આ પુષ્ટિમાર્ગમાં મહદ્વાધક છે. મારે જ સર્વ ધર્મસ્થાનપૂર્વક સંઘર્ષ પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણમાં જ અનન્ય, અવ્યભિચારિણી પરા ભક્તિ દરવી, એ અત્ર હસિતાર્ય નિગમન થાય છે.

યથા સમ્વન્ધિમિઃ સાકં સ્વપાતિવ્રત્તરક્ષણમ્ ॥

તથાત્ર વ્રમસમ્વન્ધચિન્તનં તાદૃશૈર્જનૈઃ ॥ ૧૧ ॥

શ્લોકાર્થ.—જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના સંબંધીઓની સાથે રહીને પોતાના પાતિવ્રત્યનું રક્ષણ કરતું, તેમ જ અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમાં તાદૃશીય ભગવદ્દેવિની સાથે રહીને અહાસંબંધનું ચિન્તન કરવું.

ભાવાર્થ.—અત્ર શ્રીમદ્વાચાર્યના તાત્પર્ય સંસ્મરણ કરવું. ત્રિલોક્યે જુસ્મર્ત્તે સર્વથા તાદૃશૈર્જનૈઃ સ્વપર્મ રક્ષણાર્થે તાદૃશીય જનની સાથે નિવેદનનો વિચાર કરવો. અર્થાત્ નિવેદનમંત્રદ્વારા સર્વ દેહેદ્રિયાદિકનો પ્રભુમાં વિનિયોગ થયો છે, તેમાંથી દષ્ટ દષ્ટ દ્રષ્ટિનો પ્રભુમાં નથી છાગી, તેનો વિચાર ભગદેવ પાસેથી કરી પ્રભુપરાયણ દરવી. અહાસંબંધચિન્તનનું એટલે અનંત પરિવ્રત્તરથી છવ પ્રભુ પાસેથી બુદ્ધ્યસ્તુ પામ્યો છે, તન્નિમિત્ત તાપકલેશની આવરણતા છે, જે ભક્તિમાર્ગમાં ભગવદ્વિરહજન્ય તાપ તથા ભગવદ્દર્શનાથે કલેશ અને સંગમસામ્યિકે આનંદની આવરણતા છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં તાપ, કલેશ અને આનંદ એ ત્રણે હયાતક છે. તે ત્રણેને અદિ આવીને અદ્વૈતામમ-તાકમક સંસારમાં પડવાથી છવ ગુમાવી બેઠો છે, મારે શ્રીમદ્વાચાર્યના કૃપાપાત્ર તાદૃશીય ભગવદ્દેવની સંમતિ કરીને તે તાપદિકની ઉપશાન્તિ દરવી ઉપપન્ન છે. પતિવ્રતા સ્ત્રી જેમ પોતાના આત્માને અનન્ય સંપર્કથી બચાવે છે, અને સ્વપતિના સંબંધિ પાસે જ પાતિવ્રત્ય જનકવવા પતિની ગેરહાજરીમાં રહે છે, તેમ પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવદ્દેવિની પક્ષે પ્રભુના સાતુભાવ પહેલાં પ્રભુથી વિરુદ્ધ વિગતીય અન્યમાર્ગીય જીવેલી અને અન્યાયવથી જીવીને રહેવું, અને ભગવદ્દેવિનો સાક્ષાત્ અનુભવ થયા પછી ન પિમેતિ કુતઃકચ એ ઉપનિદ્વાદ્યથી બધાભાવ જ તેને ધર્મ રહે છે. આવા વિરહ ભગવદ્દેવને પ્રત્યુત્તિ દરવાર હાથાદિક ખસુ ધર્મ રક્ષતા નથી, તો અનન્ય તો સામર્થ્ય ભાંયી અપેક્ષા દલ મારે સાંપ્રત્તાક્ષમાં આધુનિક વૈષ્ણવોએ તો તાદૃશીય વૈષ્ણવની સાથે મથી નિવેદનનું જ બાળ થાય તે તો દષ્ટદ્રષ્ટિ નિગમન થયું. અન્યથા અનન્યતાના ભંજનો પ્રસંગ થવા સંભવ છે, તે દાખમો અને આપ્યો છે.

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?

(૩)

‘ગુરુશતી પંચ’ના તા. ૧૧-૪-૦૯ના અંકમાં મિ. ત્રિવેદીના સર્વ પ્રશ્નના ઉત્તર આપી ગયા છે, અને ‘તટસ્થ’ ભવેએ લેવાયે છે તેથી સ્વાસ્થ્યવર્ધન પશુ કરી જ લીધા છે, તથાપિ ‘સર્વજનિક સામન્યતા’ના આધાર હરવાર રાજાસવનિર્ણય મિ.ત્રિવેદીએ તા. ૧૮-૪-૦૯ના અંકમાં કેટલાક નિર્ણય દુષ્પ્રધાપ કર્યા છે, તેના ઉપશમયે શ્લેષિત લખવામાં આવે તો તે કાન્તવ્ય ગણાશે.

તા. ૪-૪-૦૯ના અંકમાં વેદનું અનિત્ય અને તા. ૧૮-૪-૦૯ના અંકમાં વેદનું મિથ્યાત્વ મિ.ત્રિવેદી ‘અગ્રીમ’ કરી ગયા છે. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક, કંદરજ અને તેના અનુયાયી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, તેથી કંદરજ અને તેના અનુયાયી અવૈદિક છે, એમ શુદ્ધ નિર્દોષ અનુમાનથી સિદ્ધ થઈ રહે છે, કોઈસે નિમદ્રમાનમાં મિ.ત્રિવેદી સપાઈ ગયા છે એમ સર્વ અધુરમાન પુરુષની પ્રતિતિ થઈ ગઈ છે.

શ્રીમદ્ભગવાદગીતા ‘ભાષ્ય’ અને ‘પુષ્ટિપ્રવાહમર્ચાલેખ’ અંકમાં પશુ કૃતકથી જે આશંકા મિ.ત્રિવેદીએ કરી હતી તેનું પશુ પદ્યાર્થે મોજા ઉત્તર આપીને વૈદિક મોક્ષનું પશુ બાળ કરાવીને સોદાગીર વેદાન્તિ પુષ્ટિમાર્ગ અત્યંત વૈદિક હોવાથી વેદનો પશુ આધાર છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. પ્રશ્નોત્તરાર્થે સમાપ્ત થઈ ગયું, સ્વાસ્થ્યવર્ધન લેવાયે કરી લીધા, તથાપિ કાપલ્યવર્ધનનાર ત્રિવેદીજીની કૃતિસત્તાનું પશુ સદાજ નિકંદન જ્વાને જ મિ.ત્રિવેદીને પોતાને પિટ્ટપેશુ હતું પડ્યું છે.

શ્રીમદ્ભગવાદગીતા અનુવાચીને અનિત્યજીવ તિરયાનંદ અને વૈદિક બ્રહ્માનંદની પશુ અપેક્ષા નથી, કારણ કે તેમને સર્વોત્તર સ્વરૂપાનંદનો અધિકાર છે, એમ પુનઃ પુનઃ અર્થવિસ્તૃત મિ.ત્રિવેદીને સંસ્મરણ કરાવતું પડે છે. ‘ભાષ્ય’ અને ‘પ્રશ્નોત્તર’ કહેવાય છે એ મત્સ્ય કરીને મિ.ત્રિવેદીના ઉત્તરમાં નીલ રૂપ થઈ આવ્યું છે, તેથી અતઃ ‘પ્રશ્નોત્તર-મત્સ્ય’ અર્થે રચાઈ જાય. ‘સિદ્ધાન્તાસ્ય સત્ત્વેકદેશસ્ય વા પ્રતિપાદકઃ શાસ્ત્રીયોઽપ્યમગ્ધઃ પ્રકરણમ્’ ‘સિદ્ધાન્તને અજ્ઞાત સિદ્ધાન્તના અધિક અંકને પ્રતિપાદન કરનાર શાસ્ત્રીય અપ્રમત્સ્ય’ શબ્દ મતમાં પશુ ‘પ્રશ્નોત્તર’ કહેવાય છે. પ્રશ્નોત્તર-શાસ્ત્રીય જ્ઞા અત્ત્વ હોવાથી, સમાધિવિસ્તી ભાષાને તેના અર્થગામમાં સંલપ થાય તો મદામ-મત્સ્ય કરણ અગ્રીમ કરતું પડે છે. સાહિત્યભાષા મિ.ત્રિવેદીએ કરેલા કુર્વતું અંકગણના કરીને શુદ્ધ અર્થે પશુ આપવામાં આવ્યા છે, તથાપિ અપરમારમત મિ.ત્રિવેદીને સર્વ વિપરીત જ રાજ થાય, એમાં આશ્ચર્ય નથી. મિ.ત્રિવેદીના પ્રત્યેક કુર્વતને પ્રતિવેદ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી ‘મમતિવિદ્યમનુમિતમ્’ નહિ પણ ‘મમતિવિદ્યમનુમતમ્’ ન્યાયનો અતઃ અંતકાશ જ નથી. શ્રીમદ્ભગવાદ તો શું પશુ સ્વકીય શબ્દ ભાષ્યની એક પશુ પંક્તિને અર્થ મિ.ત્રિવેદીથી થઈ રહ્યો એમ નથી, કારણ કે તેમને સંસ્કૃત ભાષા સાથે જ પરપસથી વિદેય છે. શ્રીમદ્ભગવાદગીતામાં અનવધિવચનિવનો ગ્રંથ પશુ નથી, પરંતુ ત્રિવેદી-જન સંનિપાતપીડિત મિ.ત્રિવેદી જ અનવધિવચનની છે. ‘નાયમાત્મા પ્રયત્નમેત છામ્યઃ’ ક્ષત્રાદિ ભૂતિ જ ઉપદેશ છે કે ‘પરમાત્મા-સ્ત્વવિદિત પ્રયત્નાદિ સાધને કરીને લભ્ય નથી, પરંતુ વસ્તુસ્થાન્ય છે. ‘પરમાત્મા અનુમદૈશ્વર્ય છે. ‘નાર્હ શૈવૈર્ન તપસા’ ક્ષત્રાદિ શ્રીમદ્ભગવાદગીતા પશુ એ જ ઉપદેશનો અનુવાદ કરે છે. ભગવાદગીતામાં અનવધિવચન કરનારને અવૈદિક માનતાં મિ.ત્રિવેદી ‘નાયમાત્મા’ ક્ષત્રાદિ ભૂતિ અને ‘નાર્હ શૈવૈર્ન તપસા’ શ્રીમદ્ભગવાદગીતા દ્વારા કરવાને સંનિપાતમાં ઉભા થયા છે.]]

નિરોધમસ્તને સર્વત્ર વિપયાત્મની જ સૂત્રિ થયા હશે એ સ્વાભાવિક છે. સાવધાન વિદ્વાનને અમારા સેખમાં તેવી સૂત્રિ થતી નથી, એટલે મિત્રિવેદીની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે.

વેદ, શ્રીમદ્ભગવાદ, બ્રહ્મસૂત્ર, અને સમાધિભાષા જે પ્રસ્થાનચતુષ્ટયને અનુસરીને લખાવકા શ્રીમદ્ભગવાદની પ્રારંભી તેમજ અંત્યવિ સર્વ અનુગામીના સર્વે મન્ય સિદ્ધાન્ત જ છે, એમાં પ્રશ્ન શું ?

‘માયાવાદી’નો અર્થ હરી ચુક્યા છીએ, પિણ્ડોળુ કરવાનું કારણ નથી. આસહ ‘માયાવાદી’ છે એમ અમે કહ્યું નથી. યંત્રાસૂત્ર સર્વે અક્ષરને માયાએ કરીને જમણું કરાવનારથી (printer થી) કલ્પિત તેમ થયું હોય તોયે ચાંદરવિરાગ આદરણ્ય અધ્યાપ્ય રાત્ર પછુ જેને હોય તેને તે તરત સમજાવ નેમ છે, છતાં મિત્રિવેદી જેવા એક અશ્વિથી જ અવધાન કરનારને પછુ જ્ઞાન્તિ ન થાય તેવા હેતુથી શુદ્ધિપત્ર આપું હતું, અને તે પછુ તા. ૧૮ મીના અંદમાં સમમ પત્રમાં સુમુદિત જ છે. વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને શ્રીમદ્ભગવાદ સર્વે શુદ્ધ બ્રહ્મવાદી જ છે, માયાવાદી નથી.

‘જન્મો માયામિ: પુદ્ગલ ઈયતે’ શ્રુતિમાં માયાવાદ નથી, પરંતુ બ્રહ્મવાદ જ છે. છંદ (પરમત્મા) શુદ્ધિશ્ચિત્તોએ કરીને અનેકરૂપ જગ્યા છે. સર્વત્ર એક જ સર્વરૂપ બ્રહ્મ વ્યાપક છે, તથાપિ બ્રહ્મની સૂત્રિ ન થતાં બેસ્તૂતિ થાય છે તે શુદ્ધિની શ્ચિત્તોને લીધે છે. અત્ર ‘માયામિ:’ વડે ‘અનિર્વચનીય સદસદિશસ્તુ’ શંકરપારિભાષિત ‘મિયા માયા’ સમજવાની નથી. નિષ્કરુ અને અનેકર્ષકતામાં ‘માયા’નો ‘શુદ્ધિ’અર્થ સુપ્રસિદ્ધ જ છે. શુદ્ધિશ્ચિત્તોએ કરીને પરમત્મા અનેકરૂપ જગ્યા છે. આ શ્રુતિમાં ‘માયામિ:’ માં બદુવચન અને ‘ઈયતે’ એ માયાવાદીથી વિરૂદ્ધ જાય છે. સર્વે બ્રહ્મ છે, તથાપિ સર્વમાં બ્રહ્મની સૂત્રિ થતી નથી અને બેહની સૂત્રિ થાય છે, એ શુદ્ધિશ્ચિત્તોનું કાર્ય છે. નામરૂપક્રમક જગત્ માયાકાર્ય નથી, પરંતુ અંદંતામતમતમ સંસારની બેસ્તૂતિ માયાઓનું કાર્ય છે. માયાએ કરીને છંદ પુરુષરૂપ ‘યો નથી’, પછુ માત્ર પુરુષરૂપ ‘દેખાય છે’. પરમત્મા અનેકરૂપ થતલું હશે તે માયાનું કાર્ય નથી, પરંતુ મિલરૂપ જગ્યા છે એ માયાઓનું અર્થોત્ શુદ્ધિશ્ચિત્તોનું કાર્ય છે. જેની શુદ્ધિશ્ચિત્તો સિધર છે તેને સર્વત્ર બ્રહ્મસૂત્રિ થાય છે, અને જેની શુદ્ધિશ્ચિત્તો જ્ઞાન્ત છે તેને બેસ્તૂત્રિ થાય છે. છંદર સન્નિગ્ધ શ્રુતિઓનો પછુ આ પ્રજ્ઞાલીથી અર્થ થયો. થયતાં ન આવડે તો અભિગમે પૂછા કરવી, નપરયા કરવી, પછુ શ્રુતિહત્યા કરવી નહિ. ‘જન્મો માયામિ:’ આદિ શ્રુતિમાં પછુ માયાવાદ નથી, પરંતુ: શંકરજી જ માયાવાદી-મિયાવાદી-મયાવાદી છે. શુદ્ધિત બ્રહ્મવાદીની તો સત્-સર્વદ જ્ઞાનમકિાનિષ્ઠ સદાચાર્યોમાં જ અત્ર મળ્યા છે.

જે અક્ષરશ્રુમાં શ્રીમદ્ભગવાદની સંસ્કૃત અર્થેનું અવસાન કરવાનું જથ ન હોય તેવા નિર્મલ એજ જગત્ અર્થત શાસનીય છે. સંસ્કૃતને તો શ્રીમદ્ભગવાદની આચારવિચાર નિસર્ગત: હલ્લનમ થઈ પડે છે. દેવમુક્ત પુરતકાભાસ સર્વે ઉપેક્ષ છે. મિત્રુક સંન્ધાસપાંડિતા અધર્મોપાદ્યત અધ્યાપ્ય દ્વંત્રી ક્રિયાં સર્વભોમ સિત્તિદ્ર હશે એ જગત્ નિર્મલ જ છે.

મિત્રિવેદીને આખરે બાલ જાન્યું તો ખાંડે માધવજ અને મધવાચ્ય વિભિન્ન અર્થિત છે. શંકરજીના ભાષ્યાગ્રસથી વિરૂદ્ધ શ્રીરામાનુજ, શ્રીમદ્ભ, શ્રીનિબર્હ, શ્રીમદ્ભગવાદ, મિત્રુ, અને નીલકંઠ એ સાત આચાર્યોએ ભાષ્ય પ્રકટ કર્યા છે. એ સાતે ભાષ્યકોષ્ટોએ શંકરજીના દુર્મતદ્વમનું સમસો-મુક્ત કરી મુક્યું છે. માધવજમાં કોઈ વિદ્યા અને શંકરજી મારે સિધ પછુ અતિ-માન હોય તો આ સર્વ ભાષ્યનું મનદાદિ તો દુરંદ્યુ પછુ થયોવિધિ મવજમાન કરીને, શ્રીમદ્ભગવાદની અવધારણા કરીને આ સર્વ ભાષ્યના પ્રવૃત્તરૂપ જગત્-માન્ય સિદ્ધિને લેખ સિદ્ધ કર્યા

જાદુપરિકર થવું જોઈએ, એ સૂચનાનું અમે પુનઃ સ્મરણ કરાવીએ છીએ. 'આદેતંચિદ્' આદિ મંત્રનાં નામ અજ્ઞાનવાદી માધવાદ વેદિક સિદ્ધિ થતો નથી. શ્રીમદ્ભગવાદગીતાનાં ચિદાદત્તે શુદ્ધિને સંપ્રદાયમાં 'ભાષ્ય', 'પ્રકાશ', 'તત્ત્વદીપનિમંથ', 'આવરણમંથ', 'વિદ્યમંથન', 'સુવર્ણસૂત્ર', 'પ્રદક્ષ', 'પણ્ડિતશરિદિપાસ', 'પ્રાણજ્ઞાન', આદિ લક્ષણવિષ્ણુ મન્ત્રનામાં માધવાદપાતકરૂપું ખડખડાનું કર્તું છે. સર્વેતન્નવંત્ર શ્રીમદ્ભગવાદગીતા અનુપાધીએને શીરામહર્ષિના 'દ્વાસી' આપવા પડતો નથી.

જગત્તે મિથ્યા માનનારને શ્રીકૃષ્ણવેદે જ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ઘાટાભાગમાં 'આસુર' કહ્યો છે. આસુર 'અહવાદી' હોઈ શકે નહિ; તેનો અધિકાર જ માધવાદમાં છે. 'સર્વે સન્નિવૃત્ત પ્રજા' દેશાદિભુક્તા અહવાદને આસુર જેવા શ્રીમદ્ભગવાદગીતા કહ્યો છે તેવા ક્યાર વેદજ્ઞાનમાં પશું કરી શક્યા નથી, તો પામર માધવાદીનો અહવાદમાં અનુપ્રવેશ જ ક્યાં ? શુદ્ધિદત્ત અહવાદી જ શુદ્ધ 'વેદાન્તી' છે.

શ્રીમાદ્વારણદિ આદિધામના મહાપુસ્તકાલયની નિરીક્ષા તો દર સ્ત્રી, પરન્તુ પંડિત શ્રીકૃષ્ણસહ્યા પુસ્તકાલયની એકાદ વાર નિરીક્ષા કરી દોષ તો શ્રીમદ્ભગવાદ ઉપર કેવા કેવા સિદ્ધ વિચિત્ર દર્શનનિર્મિત્રી વિદ્વેસરીઓએ ટીકા કરેલી છે તે સમગ્ર જ્ઞેમ છે. 'પ્રદીપ', 'વિવરણ', 'પ્રકાશ', 'સુરિમ', 'હસાદિ અલ્પજ્ઞાનની ટીકાઓમાંથી 'પ્રકાશ' તો મુદિત પશું છે. 'શ્રીમદ્ભગવાદપ્રકાશ' જેવો જ્ઞેમ પણ પ્રામણિક મત્યં સંકરણના ભાષ્યાભાસપર મિત્રિવેદી ખતાવી શકે પરા કે ? સિદ્ધ પુરુષો અહવાદનો જ આસુર કરે છે, માધવાદનો આસુર કરતા નથી. સંકરણના મમતાદને 'વિદ્યાપરિભ્ર' દેવ નહીં છે. 'શ્રીમદ્ભગવાદ' સિદ્ધસંમત છે, અને તેથી જ 'ભાસકોષ' આદિ સમસ્ત પ્રકરણમંથ પશું સિરસામત્ય છે, ક્યારે પુષ્ટિમાર્ગના વેદિકત્વ વિષે એ મત નથી.

સંકરણને 'પ્રચ્છન્નગૌડ' શીરિવલ્લ્યે કયે સ્થલે કહ્યો છે એ વિષે મિત્રિવેદીને છવાસ્યા હોય તો 'જગત્ત્રયપ્રમાણનામધારી માધવજ્ઞને જ પછી સેવું. જ્યાં વેદ અનિત્ય અને મિથ્યા છે, ત્યાં સિવજ્ઞનાં તેવાં વચ્ચે પશું અનિત્ય અને મિથ્યા છે, ક્યારે 'પ્રચ્છન્નગૌડ' મધ્ય અનિત્ય અને મિથ્યા જ છે, તેના માધવાદ પશું અનિત્ય અને મિથ્યા જ છે એમ મતન કરીને બધા-જનના પશું ઠંડાં થઈ જવું. 'જગત્ત્રયપ્રમાણનામધારી' તેવાં વાક્ય નહિ ખતાવાય તો પછી અમે પ્રસિદ્ધિમાં ખતાવીશું.

વસ્તુતઃ સંકરણ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે તેથી સંકરણ અવેદિક છે એમ મિત્રિ-વેદીનો આંતર નિષ્પ 'સર્વ જ તથો છે, ક્યારે સ્વેચ્છથી જ નિમજ્જનમાં ખાતી પડ્યા છે. હવે માધવજ્ઞને સારું સમજાવ્યું અર્થાત્પ્રાપ્ત અને અપ્રચુત પ્રસંગ ન કરતાં, સંકરણને પ્રસિદ્ધિમાં 'અવેદિક' અંગીકાર કરવામાં જ જરા પશું છે. વાદિપ્રતિવાદીના જગપરાજનને વિનિર્જન કરવાનું કામ વિવેચક સમીક્ષાનું છે. સંકરણ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, એમ મિ. ત્રિવેદી સ્પષ્ટ અંગીકાર કરે છે, ક્યારે નિમજ્જનનું લક્ષણ ક્યાં થયું છે તે વિચારી સેવું. સ્વકીય વેદિકત્વના સમર્થનની પ્રતિપાત્ર સંન્ધાસ કરવો એ તો અતિમંત્રરૂપ સંન્ધાસપાતકરૂપું લક્ષણ જ છે. સ્વમતસમર્થનાર્થે કોઈ પણ હિત કે મુદિત ન આપતાં સાક્ષ્યાદ્ભગવદ્ગીતા પુષ્ટિમાર્ગ વિષે વિનંદ્ય આરંભીને અપ્રચુત પ્રસંગમાં પડતાં પશું નિર્લજ્જને લગ્ન ક્યાંથી દોષ ? પુષ્ટિમાર્ગ 'ભાગ્યમાતા પ્રજાજ્ઞેમ કલ્યા' હસાદિ સહસ્રાવધિભુતિસિદ્ધિ દોષવાથી સર્વે વેદિક જ છે, પરન્તુ અપ્રમાદ જ્ઞાથી મિત્રિવેદીને પ્રાપ્તિ થાય છે.

દુરાભાવનરતરમિણી ભૂમકુલનાં કંઈ અંધસિદ્ધિ કોણમાં પ્રવહે છે તે જાણવાની અમને દરમર નથી, તથાપિ જો તેનું અતિપ્રવહણ થયું તો નિષામક સામરનો પશું માદુભાવ થશે.

વેદમાં શુદ્ધ અર્થ ન જ છે. પરમાર્થ દૃશ્યમાં બેદરદિશો અસ્થાંત અપ્રમથ યાજ છે, ક્યારેય વિશેષતઃ જગત્માં પણ બહુત્વ અનુભવાય છે. વેદને મિથ્યા માનનાર નાસ્તિક કહેવાય છે. સ્વમનપ્રમાણે સ્વસિદ્ધાંતને સર્વ જ 'વૈદિક' કહે, પરંતુ 'વસ્તુતઃ વૈદિક' સિદ્ધાંત ક્યા છે એ સમીક્ષક જાણે છે. 'નિરુક્તિ' સમ્બંધ અશુદ્ધ છે, 'નિરુક્તિ' નો અર્થ. સંસ્કૃત ભણા, પછી પાદ પ્રારંભો. શુદ્ધ અર્થે સિદ્ધાંત વૈદિક જ છે, માયાવાદ વૈદિક નથી, તેથી મીરામાનુભવે સાતે બાળ્યકોશિએ તેને પુનઃ પુનઃ મંડોળે છે. સંસ્કૃત જાણ્યા વિના પોતાનું ધર જ તપાસાયું નથી, તેથી બ્રહ્મવાદજનનની નિરીક્ષાનો આજંબર કરતાં ઉપદ્રવમાં ઉપસંદાર થાય છે.

પ્રસ્તુત પ્રસંગ 'વેદને અનિશ્ચ અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે?' એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો છે. 'વેદને અનિશ્ચ અને મિથ્યા માનનાર પણ વૈદિક કહેવાય' એમ સિદ્ધ કરી આપી, ક્યારેય નિમ્નદરજાન, પ્રતિજ્ઞાદાન અને અપ્રસ્તુત પ્રસંગમાંથી મુક્તિ આપીશું. તે સામર્થ્ય ન હોય તો માધ્યમ્યોને કારણે કરીને ઉદરપોષણમાત્ર ક્યાં કરે, સત્ત્વવ્યર્થા કરીને છે.

'માધ્યમ્યો' અને 'પુષ્ટિપ્રવાદમર્થાદિ' પ્રથમ વિશે મિ.ત્રિવેદીએ પ્રશ્ન ક્યાં તેનું શાસ્ત્રીય સપ્રમાણ સુરપટ ઉત્તર અને આપી ચુક્યા છીએ. હવે શાંદર મત વૈદિક છે એ જ મિ.ત્રિવેદીએ નવરાસ કાઢીને સિદ્ધ કરવાનું છે. શંકરજી ફરીથી આવતે તોએ શાંદર મત વૈદિક છે એમ હવે કાંઈ પ્રેક્ષવાન અંગીકાર કરે એમ રહ્યું નથી.

પુષ્ટિમાર્ગમાં ભોલ અને વેદની અપેક્ષા નથી, ભોલ અને વેદનો ભય પણ નથી. પુષ્ટિમાર્ગમાં ભોલના, વેદના અને સર્વના નિષ્ક્રમક પરમશ્રમાની જ અપેક્ષા છે, ક્યારેય તેમાં ભોલ અને વેદની પૂજા અપેક્ષા ન જ હોય. જોદાખમાં નવમ પ્રપાદકમાં નારદ અને સનકુમાર ભક્તના ભૂમિવાપ્રસંગમાં "આત્મત્વ ધર્યેદ્ સર્વમ્" કહીને ભક્તને પરમશ્રમાની જ અપેક્ષા છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ ક્યાં છે. તૈત્તિરિયોપનિષદમાં આનંદમયસ્વરૂપપ્રસ્તાવમાં આનન્દમય સ્વરૂપનું પાન કરનારને જાણું પણ વાય નથી એમ 'યતો યાત્રો નિવર્ત્યસ્તેઽપ્યાપ્ય મનસા સહ આનન્દં પ્રાપ્નો યિદ્વાપ્ત યિમેષિ કુલકમ્' શ્રુતિ સ્વતઃ જ આતા કરે છે. સૌદિક અનભય પ્રાપ્ત્યય, અને વૈદિક મનોમય વિજ્ઞાનમય એ સર્વમાં સર્વનાર આનંદમય પુરુષ જ ઉદ્ભવેદક છે. પરમશ્રમાપના આનંદમયના આનંદની માત્રામાત્રમાં અનભવદિ સૌદિક વૈદિકની ઉપજીવિકા યાચે છે. આનંદમય પરમશ્રમાની ઉપરિ કાંઈ નથી, તેથી આનંદમય પુરુષોત્તમના સ્વરૂપાચરતું પાન કરનાર ભક્ત સ્વરૂપાચરના ઉન્નતમાં સાધનભૂત મનોમય વેદની પણ અપેક્ષા અથવા ભીતિ ન રાખે એ પુષ્ટિમાર્ગનું પરમ જુદાણ છે. હસ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ સાધનને માયાવદિવત મિથ્યા માનવામાં આવતું નથી, પરંતુ બ્રહ્મરૂપ જ માનવામાં આવે છે, ક્યારેય પરમવૈદિકતા પુષ્ટિમાર્ગની છે. ભોલવેદાંતના આ વૈદિક પુષ્ટિમાર્ગનો સરસ બાજામાં સર્વેદકાં સિદ્ધ કરવાનું માન મીમંસુરિતસ્યજ્ઞને પડે છે. પરમશ્રમામાં સુદઃ સર્વતોષિદ સ્નેહ સિદ્ધ થયા પછી માદકમ્પજાન પણ ચાલે છે. વેદ, ગીતા બ્રહ્મસત્, અને સમાધિભાવની થયામુન એકાગ્રજતા કરતાં શુદ્ધાર્થે બ્રહ્મવદના અવર્જનપૂર્વક પુષ્ટિમાર્ગ વિના છતર કાંઈ પણ સિદ્ધ કરવાની ભોલુખતા કેવલ દાસ્યજનક છે. માધ્યમ્ય તો શું પણ તેમના અસીક ચુરુ ચંદ્રજી પણ પુનઃ જન્મે તોએ માયાવાદ વૈદિક છે એમ આ સમીક્ષપુષ્પમાં સિદ્ધ થતું અનકુસમપ્રમાણ છે.

માયાવાદકરીન્દ્રદર્પદલનંનાસ્યેન્દુરાજોદ્રત-

શ્રીમદ્માગવતાસ્યદુર્લભસુધાર્વેણ વેદોત્ક્રિમિઃ।

રાધાવલ્લભસેવયા તદુચિતમેષ્ણોપદેશૈરપિ

-મીમંસુમનામધેયસંદર્શો માર્ગો ન મૂતોસ્ત્યપિ।।

(૪)

તા. ૩ જુના 'મુંગઈ સમાચાર'માં રા. 'કપાલધ્રુવજી' ત્રિવેદીની સ્વીકૃતિ જે સેપ્ટેમ્બર ૨૨-વામાં આપ્યો છે તેનું ઉત્તર ચોત વૈષ્ણવ રા. પાડીયાશ નમીનદાસ દાદ તરફથી તા. ૨૮-૩-૧૯૦૫ના 'ગુજરાતી પંચ'માં અને તા. ૪-૪-૧૯૦૫ના 'આર્યપ્રદર્શ'માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. તા. ૪-૪-૧૯૦૫ના 'ગુજરાતી પંચ'માં રા. ત્રિવેદી તરફથી શ્રીમદ્ભગવાદનાં સિદ્ધાન્ત ત્રિયે કેટલાક પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યા હતા, તેનાં પણ સતોષદાસ ઉત્તર તા. ૧૧-૪-૧૯૦૫ના 'ગુજરાતી પંચ'માં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યાં છે, તથાપિ રા. 'તટસ્થ'ના ઉપશામનાર્થે ચર્ચિયિત લખવામાં આવે છે તેને આપના જનમાં સ્થાયી કરવા કૃપા કરશે.

'તટસ્થ' પુછે છે કે 'તામ્રાર મુંગઈ દાદ કોઈ હાવેલા પ્રમંજનશાક્ર અને સૌકિદમેશ્વરાદી વૈદિક શી રીતે કરી શકે છે ?'

ઉત્તરમાં જણાવવું પડે છે કે દાદ કોઈ આદિ ન્યાયસંસ્થાનું કામ આવહારિક ન્યાય આપવાનું છે; બ્રહ્મવાદ, માયાવાદ, પ્રાણિવાદ, પરમાણ્વવાદ ક્ષત્રિય વાદમાં કોયે વાદ વૈદિક છે અને કોયે વાદ વેતિવેદિક છે તે નિર્ણય કરવાનું કામ દાદ કોઈ આદિ ન્યાયસંસ્થાનું નથી, અને તેથી જ શ્રીમદ્ભગવાદનાં વૈદિક સિદ્ધાન્તને ન્યાયદાર મુંગઈ દાદ કોઈ દ્વારે પ્રમંજનશાક્ર અથવા સૌકિદમેશ્વરાદી કોયે જ નથી, શ્રીમદ્ભગવાદનાં શુદ્ધ શરણવાદી ભગવત્પરભક્ત છે, એમ જાણીતકમાં સર્વત્ર સુવિખ્યાત જ છે.

રા. 'તટસ્થ' જણાવે છે કે બૌદ્ધને પરજન્ય ક્યાંય માન મેક્ષમુસર આદિ પામ્યાન પદ્ધતિ આદિ, શંકરાચાર્યને આપે છે, અને રોમેશ્વર દત્ત આદિ હનિદાસોપકા તે વાત કમુદ્ય રાખે છે, વિશેષમાં રા. 'તટસ્થ' સી. જે. કૌલના પુસ્તકમાંથી પોતાને સર્વાંગે માન્ય ઉત્તેજ્ય જન્મ કરે છે. એ સર્વે આદ્યજનું ઉત્તર નીચે પ્રકારે છે. ઉત્તેજ્યમાંથી એમ હસિન થાય છે કે શંકરાચાર્ય કાઈકે જાડી અદ્યમ સતકમાં થયા. રા. 'તટસ્થ'ના ઉત્તેજ્યમાં શંકરાચાર્યના કાલ આપ્યો છે તે કાલ માધવતીર્થ આદિ શંકરમતભુષાઓએ જ માન્ય નથી એમ તેમના ગુરુચાર્યમાંથી વેદવાદ નીકળી આતાપત્રિકામાં, અપાતી શંકરાચાર્યનાથી સિદ્ધ થાય છે. માધવતીર્થના મતપ્રમાણે શંકરાચાર્યને ૨૨૭૭ વર્ષ થયાં, અર્થાત્ કાઈકેની પૂર્વે પાંચમા સતકમાં શંકરાચાર્ય થઈ ગયા એમ માધવતીર્થના મતનથી વિરુદ્ધ રા. 'તટસ્થ'ને ઉત્તેજ્ય છે. રા. 'તટસ્થ'ના ઉત્તેજ્યમાંથી એમ પણ હસિન થાય છે કે શંકરાચાર્ય સ્વતઃ ચાર મહ રથાચાર્ય, પરન્તુ પ્રેમુવ શુદ્ધ શંકર છતાં આ વાત અંગીકાર કરતા નથી, એમ માધવતીર્થના કેસમાં પ્રેમુવની જુગાની ઉપરથી સ્પષ્ટ નિષ્કળ થાય છે. રા. 'તટસ્થ'ના ઉત્તેજ્યમાંથી એ સિદ્ધાન્ત જણે માધવતીર્થ અને પ્રેમુવ જેવા શંકર જ અંગીકાર કરતા નથી ત્યારે તે ઉત્તેજ્ય કોઈ પણ રીતે વળત્તદાર ગણ્ય નહિ. પરન્તુ ભારતનાં પ્રાચીન હનિદાસનું સર્વમાન્ય એક પણ પુસ્તક અગ્રાવધિ પ્રસિદ્ધ જ થયું નથી એ જાણનીય છે. બૌદ્ધધર્મના સમૂહ નાશ કરતા સર્વે આસ્તિક હૈનકારોએ સ્વસિદ્ધાન્તોનુસાર પ્રવર્ત્ત કર્યો છે. એમ ન્યાય, વૈશિષ્ઠિક, સાંખ્ય, યોગ, પૂર્વશ્રીમાંસ્યા અને ઉત્તરશ્રીમાંસ્યાનાં સૂત્રમાત્ર વ્યવહારને પણ સુવિદિત જ છે. બૌદ્ધનું ન્યાયનું ખંડન કરીને વૈદિક સિદ્ધાન્ત રચાવવાનું માન જૈનનિના એકેશી કુમારિશબ્દ કે શ્રીમદ્વેદ્યાસજ્ઞના એકેશી શંકરાચાર્યને ન આપતાં જૈનનિને અને તેથી પણ વિશેષ ભગવાન વેદ્યાસજ્ઞને જ અભિયુક્ત પુરુષો આપતા આવ્યા છે. બૌદ્ધમતના ખંડનનું માન અભિયુક્ત પુરુષો કુમારિશબ્દને આપતા નથી, તટસ્થ કે ચરણિ કુમારિશબ્દ

૧. 'કાશીઆવાસ, મહીકાંઠા, રેવાકાંઠા અને 'જેમણુપુર' જેઠર'માં ત્રિ. 'તટસ્થ' કરેલી શંકરનું ઉત્તર આ ખંડમાં આપવામાં આવ્યું છે. તે જ સાપ્તાહિકમાં તા. ૬-૫-૧૯૦૬ ના અંકમાં આ વિભાગ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો.

વેદને નિત્ય અને અપીર્યેય માને છે, તથાપિ કુમારિકાદૃ કેવલ હર્મવાદી છે અને તે સર્વપ્રાર્થક હર્મનિવારક ઉચ્ચરના પશુ અગ્રીકર કરતા નથી. કોણ હર્મજડ મોમાંસક વિષે મીઠુપણુ મીમંસુજનવદ્-ગીતાના દ્વિતીયાધ્યાયમાં નીચે પ્રમાણે નિર્ણ અભિપ્રાય આપે છે:—

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચં મવદન્ત્યવિપાશ્રિતઃ ।

વેદવાદરતાઃ પાર્યં નાન્પદસ્તીતિવાદિનઃ ॥

ફામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલમદામ્ ।

ક્રિયાવિશ્લેષવહુલાં મોર્ગૈશ્વર્યગતિં પ્રતિ ॥

મોર્ગૈશ્વર્યમસજ્જતાનાં તપાપહૃતચેતસામ્ ।

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ સમાર્થા ન વિપીયતે ॥

બૌદ્ધમતના અંતરૂ માન અભિપ્રયુક્ત પુરુષ સંકરચાર્યને તો આપતા જ નથી, કારણ કે સંકરચાર્યે તો બૌદ્ધનું અંજન કરવાને બદલે વેદમાં પ્રવેશ કરીને બૌદ્ધમતનું મંડળ દર્શુ છે. સંકરચાર્યે ઉપનિષદ, ગીતા, અને બ્રહ્મસૂત્રનો અનર્થ કરીને સમમ બ્રહ્મવાદનો ઉચ્છેદ કર્યો છે. પામર બૌદ્ધ તો વેદને જ માનતો નથી, પરંતુ પ્રમ્લમર્ગીય સંકરચાર્ય તો વેદને પ્રમાણુ માનવાને ને મનાવવાનો આડંબર કરીને વેદને અનિષ્ઠ અને મિથ્યા કરીને વેદની તિશ્તાનુલિ કરે છે. મૈત્રમયુક સ્વતંત્ર શુદ્ધિપણે બૌદ્ધ મતનું સ્થાપન કરે છે, પરંતુ સંકરચાર્ય તો વેદને માનવાનો અને પરમ વૈદિક આચાર્ય શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીના બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર બાધ્ય સમજવાનો બખીરમ આડંબર કરીને વેદ અને વેદવ્યાસ ઉભયથી વિરુદ્ધ માધ્યાચારના પ્રસારીને બૌદ્ધમતનું અંજન નહિ પ્રેરતુ મંડળ કરે છે. યુતિમાં, ગીતામાં કે બ્રહ્મસૂત્રમાં વેદને ક્ષે સ્થાને મિથ્યા અને અનિત્ય કહ્યો છે તે કોઈ સાંકર જતાવરી ખરે કે? યુતિ ગીતા સૂત્રમાં વેદને સ્વયં અને નિત્ય માન્યા છે, બ્રહ્મને જ્ઞાતઘટક માન્યું છે, છવને અણુ અને અણુ માન્યો છે, જગત્ને બ્રહ્મનું સત્ય હાલ માન્યું છે, અને સાંપણ યોગ તપ વૈરાગ્ય અને બહિત ક્ષે પંચ અંગ વડે અથવા સાક્ષાત્ ભગવદનુભવથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માની છે. આ સર્વથી વિરુદ્ધ સંકરચાર્ય વેદને અનિષ્ઠ અને મિથ્યા માને છે, બ્રહ્મને કેવલ નિરાકાર માને છે, છવને જ બ્રહ્મ કહીને વ્યાપક માને છે, જગત્ને પરમાર્થતા મિથ્યા માને છે, યુર સાધનસંપત્તિ સર્વને મૂળ માનીને સોધમાં વ્યાગ્રહ કરે છે. બ્રહ્મસૂત્રના દ્વિતીયાધ્યાયના તકંબા-દમાં ૨૬મા સૂત્રમાં બૌદ્ધઅંજનપ્રસ્તાવમાં શ્રીમદ્વેદવ્યાસજી આપ્યા કરે છે કે 'અસત્તમંથી સત્ હર્મ ધર્મ સકે નદિ,' સત્ બ્રહ્મમાંથી જ સત્ કાર્ય કાર્ક સકે, તથાપિ સંકરચાર્ય સદસદિસક્ષણ અસદપરત્યાય અવિદ્યાને જગત્નું કારણ કહે છે. ૨૬ અને ૨૭મા સૂત્રમાં શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીએ કારણને સત્ કહ્યું છે, તેથી વિરુદ્ધ જગત્ને સંકરચાર્ય કારણને અસત્ કહે છે. આચાર્ય ૨૮મા સૂત્રમાં શ્રીમદ્વેદવ્યાસજી આપ્યા કરે છે કે 'કાર્ય અથ છે, કારણ કે કાર્યની ઉપશમ્ભિ યોગ છે.' સંકરચાર્ય આથી વિરુદ્ધ જગત્ને કાર્યને અસત્ માને છે. ૨૯મા સૂત્રમાં શ્રીવેદવ્યાસજી સ્પષ્ટ કહે છે કે 'આ જગત્ સ્વપ્નાદિવત્ મિથ્યા નથી, કારણ કે સ્વપ્નાદિ અને જગત્માં બદ્ધ વૈધર્મ્ય છે, જગત્ને મિથ્યા માનતાં મોહાર્થ પ્રેરત્તનો જ વ્યાપાત ધર્મ જન'. આ સર્વથી વિરુદ્ધ સંકરચાર્ય જગત્ને અસત્ય માને છે, અને મોહાર્થ પ્રવૃત્તિને જ વ્યાપાત કરી મુકે છે. આવા વેદેટી, વ્યાસદેટી, જગદ્દેટી, પ્રમ્લમર્ગીય સંકરને બૌદ્ધમતના અંજનું સેટમાત્ર પણ માન ન આપનાં અભિપ્રયુક્ત સ્થિતપ્રથમ પુરુષી સદાસર્વદા તે માન શ્રીમદ્વેદવ્યાસને જ આપે છે તે અવત ગેઅ છે. માન વંચુત વેદોદ્ધ અને વેદવ્યાગ્રહોદ્ધ સદન ન કરી શકે એ ઉપપન્ન છે, કારણ કે 'માવેત્યસુતાઃ' 'અસત્યમપ્રતિષ્ઠં તે જગદ્ગાહુરનોશ્વરમ્' હંચાર્કિ ગાથમાં પણ માધ્યાચારને 'આશુર' કહ્યો છે.

રા. 'તટસ્થ' 'શ્રીત-વૈષ્ણવ' સંબંધને અર્થે અને તેમને માન્ય પ્રમાણ્ય સંચોનાં નામ પુછે છે । 'શ્રીત' એટલે 'વૈદિક', અને 'વૈષ્ણવ' એટલે 'શ્રાદ્ધાભ્યંતરાનંદાવિષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણનો સંબંધી' । 'શ્રીત વૈષ્ણવ' એટલે વેદાદિકસત્પ્રમાણસિદ્ધ શ્રાદ્ધાભ્યંતરાનંદાવિષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણનો સંબંધી । પૂર્વ અને ઉત્તર ઉભયાર્થાન્વય વેદ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, અઘસૂત્ર, અને સમાધિભાષ્યા એ પ્રસ્થાન ચતુર્થાને અનુક્રમ શ્રીમદ્ભાષ્યચરણથી પ્રારંભીને અઘાવધિ સર્વ મહાનુભાવી અનુવાધિમાત્રના પ્રયોજનવાદમાં સર્વોચ્ચ સમાન્ય છે .

વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણવાક્યાનિ ન્યાસસૂત્રાણિ ચૈવ હિ ।

સમાધિમાપા ન્યાસસ્ય પ્રમાણં તદ્વતુષ્ટયમ્ ॥ ૧ ॥

ઉત્તરં પૂર્વસન્દેહવારકં પરિકીર્તિતપ્ ।

અનિશ્ચયં શુ પત્ત્વસ્ય પ્રમાણં તથ નાન્યથા ।

પ્રતાદિકદં યત્સર્વં ન તન્માનં કમંચન ॥ ૨ ॥

પરમાર્થિક સપ્રધાનો શાક્યજા કેસ આદિ સેવમાત્ર ઉપયુક્ત થઈ શકતો નથી, તથાપિ રા. 'તટસ્થ'ની 'તેવી જ રૂપિ દશી' તો માધ્વતીર્થાદિથી વિરુદ્ધ કોઈ ચોખ્ખા કેસ થયા નથી, એટલે તેનું પણ સંદેશ જનસમાજમાં મુકવાની અમને ફરજ પડશે.

જીર્ણવાર્ણપર્ણાકીર્ણવિવિધમતમવનમયે વર્ણપુરે સ્વયં વસન્ દૂપણદહનમુદ્ધા-
વપન નિજમવનદાર્દં કિં નાનુસંપત્ત્સ દ્વિચેદાપિ દેવાનાંમિય ન ઘેરિસ કિં યુક્તિ-
કનકપંકસંપટ્ટિતવિવિચિતિગમમહામણિવિરચિત્તં વ્રજવાદમવનં મમ ॥

'પુષ્ટિપ્રવાહમર્ષાવામેદ' મન્યું સ્વયં રા.ત્રિવેદી સમગ્ર સંખ્યા નથી એ તા. ૧૧-૪-૦૬ ના 'ગુજરાતી પંચ'માં તે તે સ્થાનેના તદ્વર્ણાર્થ વિસ્તારથી આપીને સિદ્ધ કર્યું છે. પુષ્ટિમાર્ગસ-
જ્ઞાનિ મ-મ વિષે રા.ત્રિવેદીનો પ્રકાર છે તા. ૧૮-૪-૦૬ ના 'ગુજરાતી પંચ'માં આપ્યો છે, તથાપિ તેનું પણ સ્પષ્ટ ઉત્તર શ્રીત વૈષ્ણવે આપતું પણ વિસ્તારથી મોકલી આપ્યું છે.

માધ્વતીર્થે કયો ચોપડી જૂમડેલના ક્યા કોણમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી છે તે જાણવાની અમને ફરકાર નથી. માધ્વતીર્થને સપ્રધાનની સમીક્ષા કરવાની આદાક્ષ હોય તો તેણે તે ચોપડી શ્રીનાથ-
હાર, શ્રીમંથ, ધીનિપટ્ટી, ધીનિપટ્ટી અદિ સામમાં વિરાજમાન સર્વ વૈષ્ણવગ્રંથોને મોકલી આપવી, જેથી તેનું જથ્થું ઉત્તર મશે. અરજુપરહિત ત્યાજ કરીને સાક્ષાત્ વૈષ્ણવગ્રંથોની સન્મુખ જવાનું માધ્વતીર્થમાં વીધે ન હોય તો તે તે સપ્રધાનના પ્રસિદ્ધ શક્તીચીત્તે તે ચોપડી મોકલી આપવાથી પણ જરાકુમુખ માધ્વતીર્થને ત્યાજ મથ્યા વિના રહેશે નહિ. ત્યાજ બાબતારે કદાપિ અધીર થતું નહિ.

સંદેશચારેના જાણથી વિરુદ્ધ શ્રીરામાનુજ, શ્રીમધ્વ, શ્રીનિગ્ધાક, શ્રીવશ્વન, શ્રીભાસ્કર, કિષ્કુ, અને નીલકંઠ એ સાતે જાણકારોએ સ્વસ્થસિદ્ધાંતાનુસાર જાણ લખ્યાં છે. એ સાતે જાણકારો પૃથક્ પૃથક્ પણ ચોદરમતો-મુદ્ધન કરવામાં અગતિ નિયુક્ત છે, એટલે કોઈ પણ આચાર્યને બીજા આચાર્યની, 'ઓથ' લેવાની જરૂર નથી. એટલું જ નહિ પણ જેનું માધ્વતારકરીન્દ્રવૈદ્યન શ્રીમદ-
ભગવાનશ્રીશ્રી શ્રીમદ્ભગવાનશ્રીમદ્ભગવાનશ્રી કરીને કર્યું છે તેનું બીજા કોઈ પણ આચાર્યથી થતું કદિ છે એમ સાક્ષિમાન રહીને પ્રયોગ પામીએ છીએ.

તા. ૮-૪-૦૬ ના 'દેશી મિત્ર'માં આપેલી વાત નિમ્નેસ છે, કારણ કે પ્રામાણિક સંચોથી તે વિરુદ્ધ છે. શ્રીનિષ્ક્રવાચીના સમગ્ર ભક્તિસપ્રદાનથી શ્રીમદ્વશ્વજ્ઞાનપ્રણેતા અણ્ણતીન ભક્તિસપ્રદાન વિભિન્ન છે. શ્રીમદ્વશ્વજ્ઞાનપ્રણેતા 'આદી' જ ન હતી, કે પદમંથ્ર માત્ર. શ્રીકૃષ્ણદાસ શુદ્ધ ન હતો, પરંતુ દિગ્

હતા. શંકરાચાર્યના સપ્રદાયમાં કસ્થિત સિદ્ધપરંપરા છે. તેથી પદ્મસંસંભવે પણ ખરો, પરંતુ શ્રીમદ-વજ્રભાષ્યજ્ઞના સપ્રદાયમાં તો વૈદિક પુત્રપરંપરા છે, તેથી પદ્મસંસંભવતો જ નથી. શ્રીમદ્વજ્રભાષ્યજ્ઞની અનન્ય ભક્તિથી જહાંગીર સદાસર્વદા પ્રસન્ન જ રહેતો એટલું જ નહિ પણ પેલા પાપાડિ-સિદ્ધામણિ દાસનેમ્મવતાર ચિદ્રૂપને અતે માનવિધ્વસ જ થયો, એ મેત્રજવંશના ઇતિહાસવિદને સુવિરલ જ છે. જહાંગીરની જહાંગીરીમાં પણ નિમકમાસા વૈદિક મનાયાં હતાં !

જલનિર્જુષમાં જલવાદ અને માથવાદ ઉભય વાદના મુખ્ય મનોના અધ્યયન વિના બીજા પ્રાકૃત સાધન વ્યર્થ છે. જલવાદ અને માથવાદ ઉભયમાંથી કયો વાદ વૈદિક છે તે નિર્જુષ કરવાનું કામ હાઇ કોર્ટનું નથી, પણ વેદશાસ્ત્રસંપાત્ર વિદ્વારનું છે એમ અમે કહી સુકમા છીએ. પાપાડિનું સાસન કરવાને હાઇ કોર્ટ આદિ ન્યાયસંસ્થા સમર્થ જ છે.

શંકરાચાર્ય તેમના વાદ્યમાં કાલે માન્ય હોય. શંકરમતાનુયાયી શ્રેયુષ્યેટ બદાર પદ્મો તો શ્રીવજ્રભાષ્યજ્ઞતાનુયાયી પણ સન્ન જ છે. શંકરમતાનુયાયી પ્રજાની અન્ય સંખ્યા વિશે વિચાર તો તા.૧૧-૪-૦૯ ના 'યુજ્જ્વાલી પંચ'માં થઈ જ ગયો છે. ચંપક, કમ્બ, આદિ મુશ્કેલી ક્ષુભવિરહ હોય છે, અને કદક તે સર્વે વિગ્રમાન હોય છે, તથાપિ લોકવેદમાં ચંપકદ્વિ ક્ષુભને જ સુખન્ય પ્રસરે છે. બીજાભિરક્ષિત અનંત દુસ્ત્રવ કૌસ્તવસૈન્યસાગરને શ્રીકૃષ્ણપરામણ પાંડવો વત્સપદ કરીને તરી મેલા ! શ્રીકૃષ્ણના દ્રોહીનો આ લોકમાં પણ દલાવિ વિગ્રમ યવો જ નથી.

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્યો ધનુર્ધરઃ ।

તત્ર શ્રીર્ષિઃપયો મૃતિર્દૃવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

મદારાજ કાષ્ઠમલ કેસમાં અન્યમાર્ગિય મુખ્ય પડિનેથી પ્રકરજ્ઞાન્યોના પણ અર્થ, મર્થ સક્યા નથી, તો અણભાવના અર્થ તેમનાથી મરો નહિ એ તેમના નિમવથી મદામન્ય કોર્ટમાં તાવવામાં આગ્રહ ન હતા. વરુનઃ હાઇ કોર્ટનું કામ બપવદાગિર્નિર્જુષ કરવાનું છે, જલનિર્જુષ કરવાનું નથી, એમ મદાનુભાવીઓ ભાજુના હતા. સપ્રદાય શ્રોતસ્વભાષ્ય પ્રસિદ્ધ મર્થ યુગ્મ છે, તેની નિરીક્ષા કરવાથી રા. 'તટસ્થ' આદિને બાલ આવશે કે શંકરમતાનુ યુગ્મ અંદાજન તેમાં યવક્ષ્ણ છે. વેદને અનિષ્ઠ અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક, શંકરાચાર્ય વેદને અનિષ્ઠ અને મિથ્યા માને છે, તેથી શંકરાચાર્ય અવૈદિક છે, એ નિર્દોષ વિગ્રહ અનુમાનનું ખંડન 'કુસુમમગનવત્' નહિ પણ 'મગન-કુસુમવત્' છે.

પુરન્દરમદોદ્ભવમચુરવૃષ્ટિસંપીઢિતસ્વકીય-

નરગોકુલાવનપરાપણો લીલયા ।

સ્મિતામૃતસુહૃદ્દિમિઃ પરિવૃષ્ટોપ તાન્ યો ગિરિ

દધાર ચ સ પ્વ દિ શ્ચિત્તિસ્ત્સુ સંરાજને ॥ ૧ ॥

માપાવાદાદિવાદેર્ધ્યવદિતામિવ તં વ્યમવાદં પ્રકાશય

શ્રીમત્કૃષ્ણાક્ષયા તદ્વિવિષય ઉદિતો દેવજીવાવનાર્ધય ।

યૈસ્તાન્ન શ્રીકૃષ્ણરૂપાન્ મવિતગુણમણાન્ શ્રીમદાચાર્યવર્ષાન્

ધ્યાયં ધ્યાયં નમામિ સ્મરિતમવહિતસ્તસ્કૃપારદિવૃષ્ટયા ॥ ૨ ॥

અધિકારવિવેક.

મંચાર પુષ્ટિના વિવેક કરીને હવે તેના અધિકારિઓનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે.

હવે પુષ્ટિમાર્ગના અધિકારસંબંધ વિચારાય છે. અધિકારવિમર્શન કરતાં નિશ્ચય થાય છે કે જેમાં ભગવદ્કૃપા ઉતરી હોય તે અધિકારી. 'આ' આત્મા પ્રવચનથી નથી મળેતો; છદ્ધિથી કે અનુમત થવાથી પણ નથી મળેતો.' આ કૃતિ ઉપરના નિશ્ચયને વધારે દૃઢ કરે છે. ભગવદ્કૃપાનું પ્રશ્ન નથી 'મતુ; તેનું કારણ ને પુષ્ટિમાર્ગમાં રહિ છે, તે વડે પ્રભુકૃપાનું અનુમાન થાય છે, કેમ કે ભગવદ્કૃપાવિના પુષ્ટિમાર્ગમાં રહિ ન ન ઉઠવે. નિમગ્નના કૃપાપુસ્તક 'એ' સ્થોત્રના વ્યાખ્યાનમાં સ્પષ્ટ નિરૂપણ છે કે, માર્ગમાં થતી રહિતને લઈને ભગવદ્કૃપાચાન નિશ્ચિત થાય છે. આ સર્વ ઉપરથી પુષ્ટિમાર્ગના અધિકારિનું સ્વરૂપ આ નિષ્પત્ત થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય હૃદય આપવાની ક્ષમ્બાળી ઉદ્ભૂત થયેલી જે ભગવદ્કૃપા, અને તેથી જેની પુષ્ટિમાર્ગમાં રહિ થાય તે અધિકારી. 'આવી રહિ ઉત્પત્ત થવામાં હૃદયોક પ્રકાર કહેવામાં આવે છે. દેવી છવેમાં જે છવને પ્રભુ પુષ્ટિમાર્ગમાં અંગીકાર દત્તા કર્યો છે, તેને પ્રભુકૃપાથી સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પછી તત્કાપથી સેવ્યદિવડે પ્રસન્નમુદાર વ્યવસંભવ થવણુ, તનુમસેવન વગેરે ભગવતનો અનુભવ થયા પછી આ માર્ગમાં રહિ થાય છે. 'એ' પ્રમાણે થયેલા વિશુદ્ધ અંતઃકરણવત્તા ભગવદીતની ભગવદ્દર્શનમાં જ રહિ થાય છે,' એ વાક્ય અવગ્રહાય છે. આવી રહિવાસો અધિકારી-પુષ્ટિમાર્ગમાં હોયો નોહ્યો. સારપછી માર્ગમાં રહિપૂર્વકે મવણુદિમાં પ્રવૃત્ત થાય એટલે મિત્તમાં ભગવ-દાવેશ થાય. પછી ચિનમુદ્ધ થાય. પછી મવણુદિની અનુરૂપિ થાય. દિત્તિરકષમાં નિરૂપણ છે કે: 'હર્ષના છિદારા નિમગ્નતા ભાવરૂપી કમસમાં પ્રવિષ્ટ થઈને પ્રભુ મીકૃષ્ણ પાપને નાશ કરે છે. જેમ સરુક્ષતુ જલનાં માસિનનો નાશ કરે છે, તેમ. શુદ્ધ-નિરુપાય થયેલા પુરુષ કૃષ્ણના ચરણમુલને ત્વજ્જો નથી.' આવી રીતે મવણુદિની આરુપિ થવાથી ભગવાનમાં રહિ ઉત્પત્ત થાય છે. 'દે' અંતઃ મકાથી અનુપરે ભગવદ્કથાને સાંભળનાં સાંભળનાં મારી પ્રભુમાં રહિ થઈ,' આ વાક્ય ઉપરના સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય દર્શાવે છે. આ રહિ અનુભવમાં ન આવે એવી પરેક્ષા રહિ કહે-વાય છે. આ રહિ મત્તુ વગેરેથી અને સ્વપુરુષને સત્કાર, દર્શન વગેરેથી પ્રકટ છે, માટે પ્રથમ કૃપાની સમજતી. યદનુષ્ઠ્યાસિમા ચુક્તા: એ સ્થોત્રના વ્યાખ્યાનમાં-મીશુઓખિતીમાં 'સર્વ સ્થલે અર્થેષ્ઠક પદ્યમાં માદાકમ્પના મવણુપી રહિ ઉત્પત્ત થાય છે' એમ વ્યાખ્યા કરી આ જ રહિ સૂચતી છે. એમ જાણવું. તે રહિ એક પ્રકારની ભક્તિ જ છે. પ્રથમ સ્થળનાં મીશુઓખિતીમાં ત્રણ પ્રકારની ભક્તિ ઉક્ત છે-૧. રહિ, ૨. મત્તુદિ, ૩. પ્રેમ. આ ત્રણ પ્રકારો છે. ત્યાર પછી. અનુભવમાં ન આવે એવી ભગવદ્મિતડે મવણુદિરૂપ ભગવત થાય અને પછી ભક્તિવર્દીનીમાં જનાવેલી દિશા અનુચાર બીજીરૂપ ભાવ-સદ્ગમભક્તિ દિદિ પામે છે. તે ભાવ ભગવાને પહેલેથી જ-શુદ્ધ પ્રાપ્ત કરાવ્યા પછી, પુષ્ટિમાર્ગીય જીવમાં સિદ્ધ થાય માટે સદ્ગમરૂપ રાખ્યો છે, એમ

૧. નામપ્રતમા પ્રવચનેન સમ્યો ન મેષયા ન ગુના મુતેન ॥

૨. પર્વ પ્રનુત્તસ્ય વિહ્વલેવેતત્તત્તત્તર્વે પ્વાત્મવચિ: પ્રમાતે ॥

૩. મવિદ્ય: કર્મરત્નેષ્વ સ્વાર્તા માવસરોત્તમ્ ॥ ધુનોતિ શામલં કૃષ્ણ: સલિલસ્થ વયા સમ્ ॥

ધૈરાત્મા પુરુષ: કૃષ્ણપાદપૂજનં ન મુચ્યતિ ॥

૪. યા શ્રદ્ધવા મેઝનુપર્વ વિગુન્ધત: મિયલસ્ત્વજ્ઞ મમામનુચિ: ॥

જાણી લેવું. તે જ બીજાવાય દેહેવાય છે. તે જ બાવ ઉપર દેહેલી પરાક્ષ રચિથી અવજ્ઞાદિની સહા-
યના મેલવી અન્તરમાં ભગવત્સૂતિ કરે છે. અવજ્ઞાદિવડે સ્વાભાવિક ભગવાન પ્રકટ થાય છે, એ દિ-
તીપરકથના નિર્મળથી એમ નિષ્કલ થાય છે. આવી રીતે અન્તર્ભગવત્સૂતિ યથાથી કંમલ અનુભવથી
રચિવિશેષ ઉત્તમ થાય છે. તે પત્તણ રચિ દેહેવાય છે. તે રચિથી તે બીજાસ્વરૂપ બાવ
અવજ્ઞાદિસાધનયથથી વધી જતને પ્રેમરૂપ થાય છે. તે રોહ પ્રત્યુષી છતર જેટલા વિવરમાં રાગ
હોય તેની નિશ્ચિત કરે છે. 'સ્નેહથી રાગની નિશ્ચિત થાય' એ ભક્તિચર્ચની મંથથી. ભગવાનથી
ભિન્ન પદાર્થમાં યના રાગની નિશ્ચિત કરનાર જે ભગવત્સૂતિ તે રોહ એમ એનું લક્ષણ છે. રોહ
પછી સેવા અને અવજ્ઞાદિ વારંવાર થાય એટલે તે જ રોહ શક્તિ પામી આસક્તિરૂપ બની જાય
છે. તે આસક્તિરૂપ રોહ તે ભગવત્સૂતિવદિત સર્વ પદાર્થને બાધક જ દર્શાવે છે. ભક્તિચર્ચની
પ્રકરણમાં પણ એમ જ છે—'આસક્તિથી ગૃહમાં અરચિ થાય છે.' અરચિ એટલે મુદ્દસ રચિ નહિ
એમ નહિ, પણ રચિવિરુદ્ધ ભાવ થાય છે. અરચિમાં 'ન' વિરોધાર્થમાં છે. 'ઠગુદરચેતું' બાધકત્વ
અને અનાક્રમ્ય બાધે છે, એનું ત્યાં જ વિવરણ છે. તે આસક્તિ એટલે ભગવાનના છતર વિવરમાં
બાધકત્વની સૂત્રિ કથનનારો ભાવ. તે જ આસક્તિરૂપ ભાવ ઉત્તરોત્તર શક્તિ પામી વ્યસનરૂપ થઈ
જાય છે. વ્યસન એટલે દેહના મરો, જેમાં વિશેષ ત્યાગજ. વ્યસનરૂપ ભાવને પ્રાપ્ત થયેલી ભક્તિ,
માનસી સેવા દેહેવાય છે. 'ધર્મરમાં ઉદ્વૃત્ત અનુરાગ' તે જ ઉદ્વૃત્ત ભક્તિ' એમ ભક્તિચર્ચના વધુવે
છે. 'જ્યારે શીડખમાં વ્યસન થાય ત્યારે જ ભક્તિ મુત્યાર્થ થાય,' એમ ભક્તિચર્ચનીમાં આજ્ઞા
છે. 'પ્રભુમાં ચિત્તનું પરાધાનું તે સેવા, અને તેની સિદ્ધિ માટે તનુજા અને વિતન છે,' આ
પ્રમાણે મુક્તાવલીપ્રકરણમાં પણ તે જ અર્થનું વિધીકરણ છે. મુક્તાવલીપ્રકાશમાં આનું વિવરણ કરતાં
તા નાવેદત્ત' એ એકાદ્યરકથના વાક્યનો ઉપન્યાસ કર્યો છે. 'જેમ મંગલગત્તની સમુદ્રમાં અવિ-
ચ્છેદ (તુલે નહિ એવી) જાતિ છે, તેમ જ અવિચ્છેદ-એકસરખી મનની અતિ (પ્રભુ પ્રત્યે)
થાય ત્યારે જ નિર્વૃણ ભક્તિભાવનું લક્ષણ દેહેવાય.' આ પ્રમાણે તૃતીય સ્કંધમાં તેવી જ ભક્તિ
ખતાવી છે. આ સેવાજ્ઞા જ વ્યાખ્યાનમાં જેમ દર્શિત અતિ ગોપિકાની છે, એમ કહી મુખ્યમંત્ર
તો તે જ છે એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. માટે વ્યસન મુખી સાધનનું આચરણ છે. એથી જ મુખ્યધિની અને
નિર્નયમાં પ્રમાણ, પ્રમેય અને સાધન એ ત્રણ પ્રકરણથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનનું નિરૂપણ
કરીને આગળ ફક્ત નિરૂપણ કહ્યું માટે શ્રીમદ્ભાગવત વૈરેમાં, શ્રીમદ્વાયકેની ઉક્તિમાં અને શ્રીમ-
દ્ધૃત્વેશની ઉક્તિમાં ત્યાં ત્યાં 'સાધનો ફક્ત પ્રેમમુખી જ છે' એમ જણાય છે, ત્યાં ત્યાં પ્રેમ અને
વ્યસનનો અર્થ માની કહ્યું છે, એમ ધારતું: પ્રેમવેશડન: વચેરે વાક્યમાં પણ પ્રેમસેવા સંગથી માનસી
સેવા વ્યસનસંજ્ઞાએ જ સમજાવી.

આ પ્રમાણે ભગવાનમાં રચિ યથા પછી અવજ્ઞાદિ સાધનો કરનાથી સિદ્ધ થતી પ્રેમભક્તિની
પ્રથમ-અવસ્થા 'પ્રેમ' દેહેવાય છે, મધ્યમ-અવસ્થા 'આસક્તિ, પરિપાક-અવસ્થા 'વ્યસન' દેહેવાય છે.

૧. સૈદ્ધાંત્યવિનાશ: સ્વાત્મ ।

૨. ભામલયા સ્વાત્મકાન્ધ: ।

૩. ગૃહસ્થાનાં નામકરમનામકં જ માનવે ।

૪. મા પરાનુરોધીયરે ।

૫. યદા સ્વાદ્વક્તે કૃત્યે કૃતાર્થ: સ્વાત્તંદ્ર દિ ।

૬. વેનસ્તુ વ્રણં લેષા તાન્નિર્વ્યવસ્થાનિ ।

૭. નોર્વિદ્યારિચિદ્રા યથા તદ્વ્યવસ્થાનિ । સ્વપ્ન મહિર્વ્યવસ્થાનિ તદ્વ્યવસ્થાનિ ।

¹ PRAMĒYA-BRAHMAN.

Section 1.

In the preceding Chapter the data on which Vallabhaĉhārya bases his conclusions regarding theology and metaphysics are given. This Chapter proceeds to give a detailed account of the conclusions arrived at by him on the basis of the same data. This is technically known as Prāmāṇya. The Prāmāṇya comprises of Brahman, Jiva, Jagata, etc.; and as Brahman is everything Jiva, Jagat, etc., the word Prāmāṇya is very often restricted in its meaning of Brahman alone. So we now consider Brahman or the Supremo as conceived of by Vallabhaĉhārya on the authority of the revealed scriptures. It is very essential to grasp this for round the Supremo as the centre the whole philosophy and theology of Vedic scriptures turn.

To a beginner it becomes a great puzzle, as to what Brahman is, especially when he meets with passages in scriptures apparently contradicting one another, and an enormous diversity of opinions among the exponents of Vedic scriptures. One¹ passage of the Upanishads describes Brahman as devoid of any attributes, while the other² as possessed of all attributes. Sankara gives it as his opinion that Supreme Brahman is absolutely free from any attributes while Rāmānuja goes to the other extreme, and declares that the supreme Brahman is possessed of all attributes. Even in the times of Bādarīyaṇa a great conflict of opinions existed among the great doctors of Vedānta. This fact is testified to from the Vedānta Sūtras themselves which are introduced to refute or mention their opinions.

The Supreme³ is described by different names in different Prasthānas. It is known as Brahman in the Upanishads and the Vedānta Sūtras, as Paramātmā in the Geetā, as Bhagavan in the Bhāgavata. A cursory glance at the Vedānta Sūtras will convince the unbiased reader that Vyāsa describes Brahman as possessed of all attributes and all powers. The idea that Brahman is absolutely devoid of attributes does not seem to have not all occurred to him when he summarised the teachings of the Upanishads in his Vedānta Mīmāṃsā. The Vedic¹ passages describe Brahman as one who is omniscient and omnipotent, the ruler and the controller of all. The powers², knowledge-omniscience and activity are all inherent in Brahman. They are not the figments of nescience. The very name Sacchidananda by which Brahman is very

1. अस्युत्पन्नगण्डास्त्रमरिभिः, etc.

२. या: सर्वज्ञः सर्वपात्रिकः

७ विसांस्ते च स्मृतौ ब्रह्मातिर्गं नामवते तेषां । इत्येति पलांशेति नगवानिति पठ्यते ॥ तत्रवर्षीय.

४. 'यः सर्वज्ञः सर्वशक्तिः' 'सर्वस्य यदा सर्वस्वेष्टानः'

४. स्वामाश्रिणी गान्धालनिष्ठा च ।

of non-existence. It would therefore show that the so-much-talked-of prominence to all the Vedic texts is illusory. It is only in appearance. Thus it will be seen that the view that S'ankara alone can reconcile the mutual contradictions of Vedic passages by introducing a higher Brahman as referring to S'rutis describing Brahman as devoid of attributes, and a lower Brahman referring to S'ruti passages describing Brahman as omnipotent, omniscient, etc., remains objectionable for the same reason.

Thirdly the propounders confuse the very theory by want of consistency. Once they declare that Brahman, supreme, is devoid of all attributes; then again they assert that it is eternal, pure, intelligent and free. It is impossible to conceive Brahman as absolutely devoid of attributes. Without the divine attributes in Brahman one would get not knowledge, but opposite of knowledge.

The question of a faithful and harmonious interpretation of mutually conflicting passages of the Upanishads has been treated by Vyāsa. The difficulty of this problem is enhanced by the fact that Vaidikas are always anxious to look on all passages of the Vedas with an equal reverence. The passage describing Brahman as Nirākāra carries as much weight as the passages describing Brahman Sākāra. Like Sankara they would not like to subordinate one to the other.

The solution of this difficulty as given by Vyāsa is worthy of his powerful genius. One is reminded of Vyāsa's great zeal in refuting the Sāṅkhya doctrine. To completely crush their claims on the Vedas it is not impossible that he might have the idea of still more carrying on with his success. By denying the attributes of Prakṛiti of Sāṅkhyas in Brahman, he gives a rude shock to the Vedic claims of the Sāṅkhyas. This exactly coincides with the view that the negative S'rutis deny only the Sattva, Rajas, and Tamas, the attributes of Prakṛiti in Brahman, while the positive S'rutis describe the Aprākṛita-unearthly divine attributes of Brahman. Thus Vyāsa evolves a pleasing and harmonious meaning from the mutually conflicting passages of the Upanishads and at the same time gives an equal scope and prominence to all of them without the least violence to them.

Again, only what belongs to this world, what is seen in this world can be negated in Brahman; but what is beyond this world, what is divine cannot be so done in it. S'rutis when they describe Brahman as Ānandamaya, omniscient or all-doer, they speak of the divine Alati-kā-Aprākṛita attributes of Brahman, but when they describe it as one without parts, Niranjana-Āsthūla, 'Neti-neti,' Nirguna, etc., they do not negative the divine attributes spoken of Brahman before, but only the Prākṛita attributes. This interpretation of the Vedic passages completely harmonises with the wording of the Vedic verses. In the first part of the verse we meet with a negative conception, while in the second part with the positive. In the first, Brahman is described as one beyond mind and

speech; while in the second part the person who has obtained bliss of Brahman is past all fear. Hence¹ only the 'Prākṛita' attributes are denied in Brahman by sentences like 'Neti-neti' but not the Divya-divine attributes like those in sentences 'He is certainly bliss,' etc., spoken of Brahman before. This way of harmoniously interpreting the S'ruti passages is at a very great advantage as being easy and natural, and obviates the necessity of dreaming of two Brahmanas, viz., Saguṇa or lower and Nirguṇa or higher.

Vyāsa, it appears, does not stop here; he is not fully satisfied with this and he boldly goes a step further, when he² declares that Brahman is possessed of even contradictory attributes. When Brahman is possessed of all attributes there is nothing incongruous if it is possessed of contradictory ones.

That this is the view of Vyāsa can be seen from the line of reasoning adopted by him in the following Sūtras. The view of the opponent who maintains that Brahman is Avyakta³ i.e., one which is beyond conception, which is described only negatively in S'rutis and Smritis, is refuted⁴ by Vyāsa by saying that when Brahman is pleased through devotion, it does manifest itself at its own sweet will. Numerous passages⁵ from the Upanishads and Gṛēta give testimony to the fact that Brahman is seen and realised, and hence it is not Avyakta. In numerous passages of the Upanishads Brahman is described as possessed of contradictory attributes. It⁶ is the smallest and the biggest. There⁷ is none greater than Brahman, nor his equal, and at the same time it is equal to a gnat and also to an elephant. Sitting,⁸ it goes to a distance, while lying, its motion covers everything. All this would go to show that Brahman is possessed of contradictory attributes, if only they are interpreted such as they are without the twisting wand of Māyā. Brahman is partless, still it develops this universe etc. from itself without undergoing the least change in itself. It⁹ runs without feet, catches without hands, sees without eyes, hears without ears. It is all-pervading, still it resides in the heart of all individuals. It is merciful and

1. प्रकृतेतावत्तु हि प्रतिपद्यति ततो प्रवर्तेते च ह्यव. (V. S. 3. 2. 22.)

2. अनन्तमवस्थायामु अभिहितवत्तत्त्वम् । V. S. 3. 2. 27

3. तदव्यक्तमात्रं हि V. S. 3-2-28 I.

4. अपि संवपने प्रत्यक्षानुमानाभात् । V. S. 3-2-29.

5. बभौवेषुतुते तेन सम्भ. । त्वं वदसि निश्चलं श्वायमानम् । कश्चिद् धीः प्रत्यक्षावस्थानेन । पश्य स्मि मे बोधितम् । न तत्राहं भगवन्मा शक्यः अहं परविद्योऽर्हन् तानुं ह्यहं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप । etc.

6. अनीः अनीयान् महतो महीयान् ।

7. न तत्र समश्वाभिरुक्ष्यभूवते, समो न पृथिवी समो मायेव ।

8. आसीनी कृं प्रपति सन्नामो यदि सर्वत्र ।

9. आश्रितिवारो जगती पशतो पश्यत्यवष्टुं य भूतोऽवर्कः । न तत्र कार्यं कारणं च विद्यते स्वानाधिक्यं शान्तमलक्षितं च ॥ etc.

just. Brahman is with attributes (Sādharmaka) and without attributes (Nirādharmaka) with form (Sākāra) and without form (Nirākāra) Nirviśeṣa and Saviśeṣa, firm (Kūṭastha) and moving (Chala). It is beyond our reasoning. All these attributes are not due tonescience (Māyika), but they are real and non-dual from Brahman. Beyond speech and thought as it is, one attaining its bliss is fearless. The nature¹ (Svarūpa) of Brahman is so wonderful that even so-called contradiction (Virodha) in it is merit. The² whole of this wonderful creation takes place within itself. To Brahman³ the creation of this whole universe is a mere sport; so much so that, if any one were to sing this glory of Brahman he would get Moksha. This Brahman is one and infinite. One⁴ as it is, it manifests itself in infinite forms. Unborn⁵ it is born. At the time of incarnation it does not fall from his original state, hence, it is sung as (Achyuta) infallible. The wheel (a symbol of fire) and couch (symbol of water, Garuda and serpent bearing mutual and natural animosity) are to be seen in the presence of Vīṭudeva. This mythology illustrates the Vedic truth that Brahman is possessed of even contradictory attributes.

No incredible demand is made on the credulity when Brahman is defined as possessed of contradictory attributes. This has been the belief of the Vedic seers from the times immemorial. Lord Krishna teaches the same thing, when he teaches Arjuna 'I am' the beginning and end of the universe.' Even Śāṅkara is unconsciously teaching the same thing. In his commentary on the Vedānta Sūtras (2-1, 7) he first writes that partless Brahman evolves this universe from within itself without undergoing the least change; but soon after this, his zeal for the theory of nescience baffles him and he hazards to twist the real truth, subjecting himself thereby to a justly severe criticism⁷ of Vallabhaśārya.

It has been pointed out that Brahman is possessed of all attributes even those that appear to be contradictory—appear⁸ to be—because Brahman being possessed of infinite powers and attributes, the apparent contradiction is no demerit in Brahman but it suggests the highest glory of the greatest Brahman.

1. विद्यमानं प्रकृतौ रूपमाय. Anu Bhāṣya.

2. भाव्यानि चैवं विविधास्य हि । V 8. 2. 1.

3. लोकवत् स्वीकार्यवत् । V 8. 2. 1. तस्य स्वीकार्यत्वं न्यस्य स्व सत्कीर्तने गौरवः ।

4. एकीर्णवत् स्यात् । छांदोग्य.

5. भवत्ययानो बहुधाभिजायते ।

6. सर्वं सर्वस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा । Gōṭh.

7. एवं परिहृतेऽपि होये स्वस्याऽनुपपत्तिमुद्देश्य सर्वगन्तव्यं वार्यमानतः सविद्वेषः, सुवेद्यं चक्षुर्गन्तव्यम् । 2. 1, 27.

8. सर्वभगवन्मयं प्रकृतं विद्यमानमायम् A. B. 2. 1. 27

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સ્વ છે.
૨. જગત, જ્ય, બ્રહ્માંડ, અક્ષર સ્વરૂપિણી નિમિત્ત અને ઉપાધાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ મુખ્ય પરમપ્રમા જ છે.
૩. જ્યે અનિવાર્ય કલ્પેથી અદ્વૈતામયતત્ત્વ સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જ્ય જગત છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મને બંધ છે, બાધક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શુદ્ધ બ્રહ્મ અક્ષર બ્રહ્મ અસ્થિતભૂત છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્ર પ્રતિષ્ઠાસ્થિત પરમશાસન વશ શીશુ જ છે.
૭. શુદ્ધની સેવા જી જી બંધ જ્યને ધર્મ છે, કોઈકે વશતા સ્વધર્મ શુદ્ધસેવા જ છે.
૮. અકર્મનિવેશ અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના જન્મ વિમુક્તિ હોઈ શકે જ નહિ.

GRATIS.

The 'Suddhādvaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya,' by Mr. Mulchandra T. Telivala, B.A., will be posted to any gentleman by applying to—

Hanuman Street, }
BOMBAY, 1. }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH.

‘પુષ્ટિશક્તિસુધા’ના આહુકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ સેખોના જે સેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક સેવા કરવાની વિમલ જુદીથી ન લખે છે, તેથી બીજાં જણેની માફક આ માસિકના સેખકોને આપવામાં ફાળો ખસ મિલકુલ થતો નથી, એ જણાવતાં આનંદ થાય છે. માસિકની જવાબદારી વગેરે ખસ પછી ન કરેકરથી કરવામાં આવે છે, તેથી નાજરમાંથી જે કંઈ જાયો તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાત્નિક પ્રસાદ માસિક કરવામાં આવશે. વૈષ્ણવભાઈશ્યામ આવાં માસિકના પોતે માફક થઈ નોકર, કાટક ન નિષ્ક પશુ પેતાના મિત્રને પશુ આવાં વાર્ષિક કર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ સક્ષમ રાખવું નોકર.

સુબાઈ,
મિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

પ્રકાશક.

पुष्टिभक्तिसुधा.

नायमात्मा प्रवचनेन ह्यभ्यो न मेधया न सहना धृतेन ।

पमेवैष वृणुते तेन सम्यस्तस्यैव आत्मा वृणुते तज्ज्ञे स्वास ॥१॥

नाहं वेदैर्न तपसां न दानेन न खेयया ।

शक्य एवेतिषो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यया ॥ २ ॥

मत्स्या स्वनन्यायां सुकयः ब्रह्मेवाविधोऽर्जुन ।

सातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप ॥ २ ॥

वर्ष ६.] मङ्गलवार १०/११/१९०६. भाद्रपद, अष्टमि ११. श्रीवृन्दाबाद ४८८. [३८७-८८]

ત્રી વચ્ચે પ્રકાશક,

વાઠીલાલ નંગીનદાસ શાહ. બી.એ. એલ્યુએલ્યુ. બી. વસેલ, હાથકાંઈ-સુખેઈ

विप्रश्न

•संयोजक।

- [illegible]

पुष्टिभक्तिमुधा.

श्रीकृष्णाय नमः ॥

*प्राचीनपद्यानि ।

शुश्रूषिमासितापांगध्यानावस्थितचेतसा ।
प्राप्तवशिनरूपाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ १ ॥
शून्यं ज्ञानेन पूर्णं मां पूर्णज्ञानेन यः स्वयम् ।
कृतवान् कृपया पूर्णं तस्मै पूर्णात्मने नमः ॥ २ ॥
दक्षिणेन करेणासौ वृष्टीकृत्य मनीसि नः ।
यामं करं समुपशृत्य निहनुते पश्य चातुरीं ॥ ३ ॥
आन्दोलयति गोविन्दं गोपी वदन्तमानसा ।
शोभां मनोति रुचिरां मानमानापनोदयोः ॥ ४ ॥
अपराधघनोन्मुक्ताचिन्तासाराद् विपीडितम् ।
को मां प्रातुं तमः श्रीमद्गोवर्धनधरं विना ॥ ५ ॥
चिन्तान्धकूपे पतितं कालध्यालुमुखे गतं ।
को मां प्रातुं तमः श्रीमन्नवनीतमियं विना ॥ ६ ॥
संसारसागरे मग्नं चिन्ताप्राहसुखे गतं ।
विना श्रीमधुरानाथं को मां प्रातुमिह तमः ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीगिरिधरजीसितानां पद्यानि ॥

श्रीविह्वलेश तव पाणिसरोजमेतन्नन्दालयस्य नियतं नवनीतपात्रम् ।
नो चेन्नर्पयसि यस्य शरभ्रदेशे तस्यान्तिकं द्रुतद्वपैति कथं मुकुन्दः ॥ १ ॥

श्रीरघुनाथानां पद्यम् ॥

श्रीगोपीजगन्महाय नमः

श्रीमत्प्रभुचरणानां स्वतंत्रलिखनम् ॥

कथा इमास्ते कथिता महीपतां विहाय लोकेषु यज्ञः परेषुपाय ।
विज्ञानवैराग्यविवक्षया विभोर्बन्धो विमूर्तिर्न ह्युपारमाध्यम् ॥ १ ॥

आश्रयनिवारणम् ।

स आश्रयः परं ब्रह्म श्रीकृष्ण इति गीयते ॥ २ ॥

यावत्तु साधनावस्था तावदन्याश्रयो भवेत् ।

पूर्णे त्वनुग्रहे भावाङ्कुरे जाते रसाश्रयः ॥ ३ ॥

दशधा रसरूपः सम्भवतार इतीर्यते ।

तादृशी भावना कार्या यया भावाङ्कुरोदयः ॥ ४ ॥

श्रीमदाचार्यकृपया भवेद्भाषो न चान्यथा ।

भावात्मा भगवान् कृष्णः स एव आश्रयो मतः ॥ ५ ॥

भाषो भावनया सिद्ध इति वाक्यात्मतीयते ।

तद्भाषयपरिनिष्ठानां हृदि भावाङ्कुरो भवेत् ॥ ६ ॥

तदा दशा भवेदेवा स निरोप इतीर्यते ।

समानसीन आत्मा जनानां नामानि कृत्वाभिवदन् यदास्ते ॥७॥

अनवीधिषु कौतुकानि कुर्वन् सखि दष्टो हि तथापि (त्वया ?) नन्दस्नुः ।

तदनन्तरं सणं निपगस्मृतिधारामदृष्ट्वादेव चास्ते ॥ ८ ॥

श्रीचोदस्यलकटितटकांचीदामप्र पदयोः ।

सततं विहरन्ती वनमाला मत्तालिकुलैरभवदुत्तरीता ॥ ९ ॥

तमेव धीरो विज्ञाय मर्मा कुर्वत द्राक्षणः ।

नानुध्यायद्बहून् शब्दान् धावो विग्लापनं हि तत् ॥ १० ॥

आभाषतमेवात्र केवलं चेत्समाधितः ।

गंगावद्विषमैव शंभुषश्च फलिष्यति ॥ ११ ॥

य एनं वेद सत्येन मर्तुं सद्यो जातमृत जहात्येवः ।

तत्रागाद्वितीयं मोक्तुं एव दुःसंगवर्जनम् ॥ १२ ॥

पारमार्थ्यामिदं ज्ञेयं नान्यत् श्रीगोकुलेश्वरात् ।

वधोविभूतिकयनात् श्रीमदाचार्यशेषनम् ॥ १३ ॥

स एव परमार्थोऽस्ति ब्रह्मविष्णुहरात्मकः ।

स्वयश्चोक्तानसंहृद्दयामोमविष्टरः ॥-१४ ॥

संकर्षण इवात्रापि स विज्ञेयस्तु भावनात् ।

वागुदेव स विज्ञेयो यः शेते तत्र सर्वदा ॥ १५ ॥

मधुञ्ज इव विज्ञेयो भाषाधारः स रापसा ।
 कामस्य वृत्तिमानन्दं वस्यामे भाजयेहमा ॥ १६ ॥
 अनिरुद्धः स विज्ञेयः पुष्टिर्यस्यादमृत्स्फुट्य ।
 स हि स्त्रीलाभको मूत्वा भावं प्राह सुदुर्लभम् ॥ १७ ॥
 आरुह्य ये द्रुमसृजानिष्ठिपूकमसंशयम् ।
 स हि पूर्णगुणः प्रोक्तः श्येनेन किकिरी ? विना ॥ १८ ॥
 स्वाधिकारानुसारेण मार्गस्त्रेधा फलाम हि ।
 मुक्तिस्त्रीला ह्य सा र्पा ? ह्यनिमानसहसके ॥ १९ ॥
 अलौकिकस्य संसिद्ध्या भामपूरिताविग्रहः ।
 समाश्रये विमानियादरेरपि हरिर्यदि ॥ २० ॥

विद्वानपैराग्यविविक्तयेति प्रोक्तं यतः श्रीशुकपादपदैः ।
 अतोपमेवाप विमावनीयो माधोदयाक्षान्य इहामयेति ॥ २१ ॥

श्रीमद्विष्णुचरणविरचितं स्वयं बलिजनं संपूर्णम् ॥

श्रीवल्लभाचार्यचरणामोदहेन्यो नमः ॥

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीमद्गोपीनाथानां पद्यानि ॥

गोपिकावद् विमयोगे कास्रसेपाय सर्वपा ।
 कृष्णमूर्ति मियां कृत्वा ममेत् वचज्जावतः ॥ १ ॥
 भावात्मविमयोगेऽपि न स्यात्तुं शक्यते यतः ।
 अतः स्वहृदयैः भावैः मूषयेत् तं मनोमयम् ॥ २ ॥
 यष्ट्यार्थयोर्निरयतानद् भक्तिरास्पन्तिकी हरौ ।
 वदेति श्रीवल्लभेति नामोच्चारणमाश्रितः ॥ ३ ॥
 स्वार्थप्रकटसेवाख्यमार्गे धीरल्लभममभोः ।
 अंगीकृतस्य मे भोक्तव्यं स्वास्ये कुरु हुताश्रन ॥ ४ ॥
 सौदर्यं निमद्भूतं प्रकटितं स्त्रीगूढभावात्मकम् ।
 उरुपं च पुनस्त्वदन्तरगतं भावीविश्वत् स्वमिमे ॥

श्रीसर्वोत्तमजी विषे गोविंदस्वामीकृत पदो.

[अनुसंधान गतांक १-४ पृष्ठ १०२]

राग धम्याश्री.

मेरो सर्वस्व श्रीकृष्णास्य ।

मायावाद निवारण कारण कीनि हैं अणुभाष्य ॥ १ ॥

सुर नर मुनि देव कोटि तेंती सों करत हैं सदा उपास्य ।

यह राजि और तत्त्व कहिरे मानें होंहि लोक उपहास ॥ २ ॥

श्रीवल्लभचरणकमलसेवकमन सचते रहत उदास्य ।

श्रीविठ्ठलपदरज गोविंदको करत बहिर्मुख हास ॥ ३ ॥

राग भैरव.

कृपासिंधु कृपा कीनि दरश दिखायो ।

भटकी भटकी अब यह निधि पायो ॥ १ ॥

श्रुति स्मृति शास्त्र पुराण अगोचर सुर नर मुनि

कोउ पार न पायो ।

श्रीहरिवदनवाहि कृष्णा करी निन

स्वरूप माहिमा पमायो ॥ २ ॥

पद साधन आधिकार नष्ट मए कलिमा

कृष्णमजनजु दिखायो ।

यह विवेक जानि जिय अपनै

जन गोविंद विमल यक्ष गायो ॥ ३ ॥

સર્વોત્તમસ્તોત્ર.

(અનુસંધાન વર્ષ. ૫૪ અંક તૃતીય-ચતુર્થ ૫૪ ૧૦૧.)

શ્રીકૃષ્ણાસ્ત્યઃ—લોકમાં પ્રકટ પૂર્વ પુરુષોત્તમ છે તેમાં પ્રમાણ શું શ્રીમ. સંક્રમ કરે તે તેના નિવાસ સાઈ શ્રીમદ્વપ્રભુચરણ શ્રીકૃષ્ણાસ્ત્ય, શ્રીમ ત્રીજા નામની વ્યાખ્યા કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ અક્ષિતમાર્ગીય રસાત્મક હોવાથી તેમાંથીનું આસ્ત્ય-મુખાવિંદ પણ તેનું જ (અક્ષિત-મર્ગીય રસાત્મક) હોય તે મુદત જ છે મારે કંઈ પણ યોગ કરવી નહિ. શ્રીમદ્યાર્જ-ચરણ શ્રીકૃષ્ણનું આસ્ત્ય મુખાવિંદ છે તેથી તેઓથી પણ રસાત્મક છે.

સ્વાસ્ત્ય પ્રાપ્ત્યર્થે જ્યારે દિ (સ્વમુખને નિશ્ચયે પ્રાદર્શિત-પ્રકટ કર્યું) એ પ્રમાણે તૃતીય શ્લોકમાં જે વ્યાખ્યા કરી છે તદર્થક આ નામ છે.

શ્રીકૃષ્ણાસ્ત્ય—શ્રીકૃષ્ણનું મુખ વૈશાનરાખ્ય-વૈશાનર-અભિ નામે છે. આ તે (શ્રીમદ્યાર્જચરણની વૈશાનરતા તે) નિમિત્તિક છે વાસ્તવ નથી. તેથી તત્ત્વજ્ઞાનિ (શ્રીમ-દ્યાર્જચરણના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવારા શ્રીપ્રભુચરણે મીઠાશાદકમાં) વ્યાખ્યા કરી છે કે મહાનાયોગકારદમશમનવદુષ્ટાદયાપનાય મિસોમ્યામધિસ્ત્વં ઘર્જિતં તે કથિં સિરપિ સવા વસ્તુતઃ કૃષ્ણ વચ્ચ અગ્ન્યાદિ અધમર પ્રથમન કરવાની ખડતા-દક્ષતા-ચતુષ્ઠ ખ્યાપન કરવા સારું ત્રેલોકમાં આપથીનું (શ્રીમદ્યાર્જચરણનું) અભિત્વ કવિ-ઓએ વર્ણન કર્યું છે પણ વસ્તુતઃ આપ સદા કૃષ્ણ જ છે.

અમય કૃષ્ણપદ્મો કૃષ્ણદેવાયનવ્યાસ પણ કહેવાય છે તેથી કાર્ત્ત્વેયી શ્રીમદ્યાર્જ-ચરણ ઉપવર્ના (શ્રીકૃષ્ણના તથા વ્યાસજીના) આસ્ત્ય છે. ભક્તોને મુક્તોને આર્જુનક હોવાથી અને સર્વ રસના ભોક્તા હોવાથી શ્રીમદ્યાર્જચરણને ભગવદત્તત્ત્વ જાણવું. શ્રીમદ્યાર્જચરણ નિજભક્તોને મુક્તોને પણ આનંદ આપે છે અને સર્વ રસનો ભોગ કરે છે તેથી તેઓથી ભગવાનનાં આસ્ત્ય-મુખ છે. તેઓથીને આસ્ત્યત્વ તેા મીમાન્સતના અભિપ્રાય વર્ણન કરવાના સામર્થ્યથી છે. શ્રીમદ્યાર્જચરણમાં મીમાન્સતનો અભિપ્રાય કથરાલું સામર્થ્ય હોવાથી તેઓથી વ્યાસાસ્ત્ય પણ છે. અને તેથી જ વ્યાપકી શ્રીમદ્ભાગવતનાં વિવરણના આરંભમાં વ્યાખ્યા કરે છે કે 'મતો મુદા મુદાર્થે પ્રકટીકરોમિ સંતતં વ્યાસસ્ય વિષ્ણોઃ પ્રિયમ્' તેથી આનંદથી વ્યાસ વિષ્ણુને નિરંતર પ્રિય ગુણધર્મે પ્રકટ કર્યું.

શ્રીકૃષ્ણ કૃષ્ણપદ્મો ભક્તાસહિત લીલારસના વિવિધ ખૂદ ભાવવંત્રનું સ્વરૂપ બાય છે. તેથી લીલામાં ઉજ્જ્વલિત વિવિધ રસભાવથી વ્યક્તિત પ્રકુસિત 'પરમ પ્રેમસ્પર્શ શ્રીમત્-પ્રત્યુપિવાના પ્રત્યંગના સંક્રમી પૂર્વપરમાર્નંદ સુધામ્નિ લીલાત્ત્વ ધામે છે, અને તેથી મલિંચિત્ અનિવંચનીય અર્જવતર ગુણના-ભારથી શ્રીકૃષ્ણાસ્ત્ય અતિ મનોહર થાય છે. તેથી ગુણના-રેશના-મનોહરતા કદાપિ લક્ષ્મીરસનું પણ થતી નથી. શ્રીમદ્યાર્જચરણ તેજ રસાત્મક સ્વરૂપનાં આસ્ત્યપ્ર હોવાથી તેનું સમ્પર્કર્થવિસિષ્ટ ગુણનાસહિત નિજ સ્વરૂપ શ્રીમત્ પ્રભુચરણને અનુભૂત થાય છે તેથી શ્રીમત્પ્રભુચરણ પ્રથમ પરમાર્નંદ શ્રીમ્ આપથીનું નામ વ્યાખ્યા કરી તત્ત્વજ્ઞાનપ્રક શ્રીકૃષ્ણાસ્ત્ય નામની વ્યાખ્યા કરે છે. તેથી જ વ્યાખ્યા (શ્રીમદ્યાર્જચરણનાં) સ્વરૂપનાં યાનપૂર્વક તદ્દેકમનથી (તેઓથીનું શ્રીમ મન રાખી)

(આ સ્તોત્રનો) જપ કરનારને શ્રીકૃષ્ણધરામૃતાસ્વાદસિદ્ધિ થયે છે એમ જમરદીઠ આપણી બાણ કરવામાં આવી છે. તે દીઠ (દીઠા) જેમ જમરના આનથી જમર થઈ અધ્યાનાદિક કરે છે તેમ આ આત્મ સ્વરૂપના આનથી એવા રસાત્મક થઈ રસપાન કરે છે એમ બાવ છે. નહિ તો, આચાર્યશ્રીને તત્ત્વદર્શપત્રનો અભાવ હોય અર્થાત્ આચાર્ય-શ્રીજી તેવું સ્વરૂપ ન હોય તો તેઓશ્રીનાં નામને તે દાન (તેવા રસદાન) કરવાનું સામર્થ્ય પણ ન હોય. આર્જુન પરમાર્થ સ્વરૂપમાં જ છે એમ જણાવવાને શ્રીકૃષ્ણાસ્થ એ નામની પરમાર્થ નામ પછી બાણ કરી છે.

પરમને પ્રરથોત્તમને આનંદ જેમાંથી માન છે તે પરમાર્થ. એવાં આચાર્યશ્રીનાં નામની શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આજી કરી તેમાં કોઈ યંત્રા કરે કે બગવાનને પણ આનંદ કરવાપણું અનુચિત જેવું લાગે છે કારણકે તેવું (બગવાનને આનંદ કરવાપણું) કોઈ નથી, તો તેના નિરાસ સાથે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા તૃતીય નામ શ્રીકૃષ્ણાસ્થ બાણ કરે છે. શ્રીકૃષ્ણનું આત્મ મુખ તે શ્રીકૃષ્ણાસ્થ શ્રીમદાચાર્યચરણ છે, અને તેથી કયવે છે કે તે (શ્રીમદાચાર્યચરણનાં) સ્વરૂપના અગાધવાણા મુખ તને (યંત્રા કરનારને) તે (બગવાનને આનંદદાતાત્વ) અનુચિત લાગે તે સત્ય છે, પરંતુ વિદ્વાનોને (આચાર્યશ્રીનાં સ્વરૂપને જાણનારને) તો અનુચિત લાગતું નથી; કારણકે આપણી શ્રીકૃષ્ણાસ્થ છે. સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં દર્શનીય (દર્શન કરવા યોગ્ય) મુખ છે, તેની રીતે શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ દર્શનીય છે. વળી મુખ્યાર્થિદ વિના પોતાને બગવાનને યીદાકરણને પણ બાળના (ગોપીજનોના) અપદામૃતનો આસ્વાદ થાય નહિ, અને તેથી વિષે (મનસ્થિતિવિની બાળો વિષે) કયાકાદિક પણ થાય નહિ, પોતાને દશન મુખ પણ ન થાય (સ્પેષમાં નિજ મુખનાં દર્શનથી આનંદ થાય છે, મુખ વિના તે થાય નહિ) તેથી શ્રીમદાચાર્યચરણને તથાત્ એટલે બગવાનદાતાત્વ (બગવાનને પણ આનંદ દેવાપણું) છે. આચાર્યશ્રીનાં પ્રાકટ્ય પદેમાં કોઈપણ કેકાણે બગવદ્ભોજનાદિક થયું નથી પછી (શ્રીમદાચાર્યચરણનાં પ્રાકટ્ય પછી) તૃતીય બાળોને વિષે બગવદ્ભોજનાદિક થયું છે એમ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આપણામાં નિરૂપણ કર્યું છે. “અદ્વા તદ્દોકુલેષાઃ સ્વચ્છદનકમલે ચારુદાસે કરોતિ” તે (પોતાને જે અર્પવામાં આવે છે તે) શ્રીકૃષ્ણેષ ચાર (મુર) દાસવાળા સ્વચ્છદનકમલમાં સાક્ષાત્ ધરે છે. તેથી સર્વત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણને બગવાનને બો-લતાનું આનંદદાતાત્વ છે. બગવાન સર્વનો ઉન્નેય શ્રીમુખથી કરે છે અને તેથી આપણને જે આનંદ થાય છે તેનું દાતાત્વ (દાન કરવાપણું) શ્રીમુખને શ્રીમદાચાર્યચરણને છે. શ્રીકૃષ્ણાસ્થ શ્રીમદ્ભગવતના દશમ સ્કંધના તૃતીયાધ્યાયાર્થબોધક શ્રીમદાચાર્યચરણનું નામ છે. શ્રીકૃષ્ણાસ્થ એટલે શ્રીકૃષ્ણનું મુખ. જેનીરીતે જન્મમાં (અવયવમાં) મુખનું પ્રાધાન્ય છે તેની રીતે કાશમાં આધિ-દેવિક દક્ષિણામનું, અવતારમાં કૃષ્ણાવતારનું, સ્મૃતિમાં વસુદેવની (વસુદેવે દેરી) સ્મૃતિનું, પ્રાર્થનામાં દેવદાહની (દેવદાહને કરેલી) પ્રાર્થનાનું, વાણેમાં બગવદ્વામોનું, લીલામાં પ્રાકૃતભાવની (બગવાનની મનુષ્યરૂપની) લીલાનું પ્રાધાન્ય છે. અને તે શ્રીમદ્ભગવતના દશમ સ્કંધના તૃતીય અધ્યાયમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

(અસાદિના મન) પછી સર્વ શુભોપેત પરમશોભન કાસ થયો. આથી દાસનું પ્રાધાન્ય બતાવે છે.

તે અશ્વત્થામ કમલને જાળાવી (વસુદેવે દર્શન કર્યા) આથી કૃષ્ણવત્સલ પ્રાધાન્ય મળે છે.

આખરે એ જાળાવી છે કે આપ પ્રકૃતિથી પર સાક્ષાત્ પુરુષ છે. આથી વસુદેવની સ્થિતિની પ્રધાનતા બતાવી છે.

હે વિશ્વાત્મનું, આ ભૌતિક રૂપનો ઉપસંહાર કરો (અર્થાત્ ભૌતિક સદૃશ રૂપથી સ્થિતિ કરો.) આથી દેવકીપ્રાર્થનાનું પ્રાધાન્ય બતાવે છે.

હે સતિ માતા, તમે પૂર્વજન્મમાં સ્વામંભુવ મન્વંતરમાં પૃથ્વી દેવતા આથી ભગવાન-વામન પ્રાધાન્ય બતાવે છે.

(પછી પોતાના માતાપિતા દેવકીવસુદેવના દેખતાં ભગવાન સ્વેચ્છાથી ઝડ) પ્રાકૃત ભૌતિક સિદ્ધિ આલક (નેવી) થયાં. (ત્યારપછી કહેવી તમે બહીષ્ણ હો તો મને એકાદ લાભ જાણો અને મારી માથાને લાવો એમ) પ્રેરણા કલમેલા તે વસુદેવે સુતને સમ્યક્ લઈને (ક્ષમણ વગેરે જેમાં પાશરેફ છે તેવા પાત્રમાં પધરાવીને) સતિક્ષમદર્શથી (બહાર જવાની ધમ્કા કરી ત્યારે જાન શબ્દથી પ્રસિદ્ધ યોગમાયા નિમિષભૂત નંદની જવા મરોહથી જાણી) આથી પ્રાકૃત ભગવાન લીલાનું પ્રાધાન્ય બતાવ્યું.

કૃપાનિધિ:—શ્રીકૃષ્ણસ્થાની (શ્રીમદ્ધર્માચરણની) પશુ શ્રીકૃષ્ણપુત્રતા હોવાથી જેમ તે (શ્રીકૃષ્ણ) ભૌતિક મન્ય પ્રકર થાય તેમ તેઓનીના આસ્તવ (શ્રીમદ્ધર્માચરણની) પ્રાકટ્ય આલોકિમાં જ થવું ઉચિત છે પરંતુ ભૌતિક વિષે થવું ઉચિત નથી એમ આશંક થાય તેના નિરાસ સાથે શ્રીમદ્ધર્માચરણની અસીમ ચતુર્થ નામ આશા કરે છે 'કૃપાનિધિ:' કૃપાના નિધિ, નિધાન, બંધાર, સ્થાન એટલે નિરુપધિ ભૌતિક કૃપાના આશય. કૃપાવિષ્ણુ-વૈતું (જેમાં ઉપર કૃપા કરવાની છે તેઓ) પ્રાકટ્ય ભૌતિક વિષે થવાથી, આપથી જો અન્યત્ર પ્રકટ થાય તો તેઓના કૃપાસ્થિતવ્યનો અસંભવ થવાથી આપથી કૃપાનિધિત જ સાચ નહિ. અર્થાત્ જે જીવોના ઉપર આપથી કૃપા કરવી છે તે કૃપાવિષ્ણુ (દેવી જીવો) ભૌતિક વિષે પ્રકટ થાય અને આપથી જો ભૌતિકવિષે પ્રકટ ન થતાં અન્યત્ર પ્રકટ થાય તો આપથી તેઓ (તે દેવી જીવો-કૃપાવિષ્ણુ) આપથીના કૃપાવિષય થાય નહિ અને ત્યારે આપથી કૃપાનિધિ પશુ કહેવાય નહિ, મારે ભૌતિકવિષે આપથીનાં પ્રાકટ્યનો હેતુ જણાવવાને આ કૃપાનિધિ: નામની આદર કરી છે. આપથી કૃપાનિધિ હોવાથી આપથીના કૃપાના વિષયો-પાત્રો જ્યાં (ભૌતિક વિષે) પ્રકટ થતાં ત્યાં આપથી પશુ તેઓ ઉપર કૃપા કરવાને પ્રકટ થવા સાથે કૃપાનિધિત્વમાં સ્વામીકૃતને સ્પ્રેમક્રિતભક્તિમાર્ગ સાક્ષાદ્ ભગવત્-સંજ્ઞાપણ રસધન કેમ સંભવી શકે ? શ્રીમદ્ધર્માચરણ બંને કૃપાનિધિ હોય તોપશુ આપથી-નિર્જાનીકૃત જીવોને અપથીએ પ્રકટ કરેલ પુલ્કિતભક્તિમાર્ગ સાક્ષાદ્ ભગવાન સંજ્ઞાપણ રસધન કેમ કરી શકે ? એમ કોઈ શંકા કરે તો તેના નિરાસ સાથે નિધિ પદ છે અને તેને (નિધિપત્રો) આં આશય છે. જેમ સમુદ્રને જળનિધિત્વ હોવાથી (જેમ સમુદ્ર જળનિધિ હોવાથી) અગ્રાધ જલસ્રોત કહેવાય છે તેમ આચાર્યથી કૃપાનિધિ

૧. તમસ્વતં કાલકર્મકુરેશ્વર. ૨. વિરિતોષિ મવાન્ સાક્ષાત્ પુરુષ: પ્રકૃતે: પર: ૪. જ્યંતંહર વિષાત્મવદોરુપમર્તોષિકં. ૫. સ્વમેવ પૂર્વેર્વગંડમુ: ટૃપ્તિ: સ્વામંભુવે સદિ. ૬. જમુવ પ્રાકટ્ય: ધિશ્ચ. ૭. તત્ત્વ યોરિર્મગવદપ્રચોરિત: કુર્તે હમાદાય ક: સુતિકાવદાવ.

હોવાથી અમાધ. કૃપાવાળા કહેવાય છે. તેથી જેવીરીતે અમાધમાં પડેલું પાત્ર મહત્વ કે અણપ પૂર્ણ ન થાય છે (અમાધમાં પડેલું નાનું કે મોટું વાસણ પૂર્ણ ન થાય છે) તેવી રીતે આચાર્યશ્રીએ પ્રકટ કરેલા ભક્તિમાર્ગમાં બેઝીકાર ચલેલાઓને મધ્યાધિકાર બળનાનુભવ થાય છે ન જેમ જલ્પાવવાને નિધિપદ કહેલું છે. એવાદરે અધૌકિક શ્રીકૃષ્ણસ્વ અતિ દુર્લભ છે, અન્યને મનથી પણ જાણવું અશક્ય છે તેવું જ્ઞાન અને તેનો અનુભવ આપશીએ કેમ કર્યો. અથવા તેઓશ્રીએ આપશીને તેવું જ્ઞાન કેમ કરાવ્યું અને તેનો અનુભવ પણ કેમ કરાવ્યો એમ કાંઈ સંકેત કરે તો તેના નિરાસસાર શ્રીમત્પ્રભુચરણ કૃપાનિધિ એમ શ્રીમદ્ધાર્માર્થચરણનાં અતુર્ય નામની આશા કરે છે. કૃપાનિધિ એટલે કૃપાના નિધિ સમુદ્ર, અનિર્વચનીય નિસ્વધિ કૃપાના સમુદ્ર. કૃપાનિધિ નામનો આશય નિચે પ્રમાણે છે. જેવીરીતે રત્નનિધિ સમુદ્રમાં અમાધ જસમાં જે મળજન કરે છે તેઓને ન મળેલિયત્ રત્ન પણ ભગવદ્વિષ્ણાથી પ્રાપ્ત થાય છે, બધાને (મળજન કરનાર સિવાય બીજાને) કાંઈ રત્નપ્રાપ્તિ થતી નથી તેવીરીતે અહિં પણ તેઓશ્રીને (કૃપાનિધિ શ્રીમદ્ધાર્માર્થચરણને) સરણે ગમેલા અમેને (શ્રીમત્પ્રભુચરણને) ન તેઓશ્રીની કૃપાથી તેઓશ્રીના જલ્પાવવાથી તેઓશ્રીનાં સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે અને તેનો અનુભવ થાય છે, બીજાઓને (તેઓશ્રીને) સરણે ગયા વિનાના બીજાઓને (તેઓશ્રીનાં સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને તેનો અનુભવ થતાં નથી, અપ્રમાણે કૃપાનિધિ ખરેખરી શ્રીમત્પ્રભુચરણે સ્વચાનમાં (આપશીને થતાં આચાર્યશ્રીનાં સ્વરૂપચાનમાં) હેઠળની આશા કરી. વળી તે (રત્ન નિધિ) તો પ્રાકૃત ઘોષિક સમુદ્ર છે આ (કૃપાનિધિ) અધૌકિક (સમુદ્ર) છે. ત્યાં હસતાનમાં ભગવદ્વિષ્ણા દૃષ્ટ અદૃષ્ટ વગેરે નિષામક છે અને સ્વયમ્ (રત્નનિધિ) દાનમાં (હસતાન આપનામાં) અસ્વતંત્ર (પરતંત્ર) છે અને આ (કૃપાનિધિ) તો સ્વયમેવ પોતે ન સર્વનિષામક સ્વતંત્ર સમુદ્રરૂપ છે તેથી ને કાંઈ તેઓશ્રીના સરણે જાય તેને તેઓશ્રી કૃપાથી દિશિત્વ પણ આપે છે ન (દિશિત્વ પણ હસતાન કરે છે ન) પરંતુ તાદરૂ (તેના પૂર્વોક્ત) સ્વરૂપાનુભવનિધિનું દાન તો પોતાને ન (શ્રીમત્પ્રભુચરણને ન) આપશીએ કર્યું અન્યને નહિ એમ જલ્પાવવાને કૃપાનિધિ: એમ (શ્રીમદ્ધાર્માર્થચરણનું) નામ ધર્યું છે. આ (કૃપાનિધિ) નામ તો શ્રીમત્પ્રભુચરણે તદનુભવજનિત પરમમંત્રોપથી આવશ્યોદિથી ધર્યું છે એમ અનુમાન થાય છે. આમ હોવાથી તાદરૂ દુર્લભતમ નિધિના દાનથી અભિધી અતિષયિત કૃપા સમુદ્રરૂપનું સ્વરૂપ થાય છે.

કૃપાનિધિ નામ વડે તત્પૂર્વ નામ શ્રીકૃષ્ણસ્વનું અસાધારણ લક્ષણ જણાવે છે. અર્થાત્ શ્રીમદ્ધાર્માર્થચરણ શ્રીકૃષ્ણસમ દીનનું કૃપ્ય સદન ન કરી શકે તેવા કૃપાસમુદ્ર છે.

કૃપાનિધિ: એ શ્રીમદ્ધાર્માનંદના હસમરકંઠના પૂર્વાર્ચના અતુર્ય અધ્યામાર્ધોપાધક શ્રીમદ્ધાર્માર્થચરણનું નામ છે. કૃપાનિધિ એટલે નિસ્વધિ પરદુઃખ પ્રદાણેચ્છાના નિધિ, કોણ, જાંઘર અર્થાત્ કોણપણ પ્રકારની ઉપાધિ વિના (નિઃપ્રયોજન) પરદુઃખ નાશ કરવાની ઇચ્છાના જાંઘર 'અમાહરીતે' અનુતાપ ચલેલા (પોતાના) આશ્રનું (કંસનું) ઘોરાત્મ્ય ક્ષમા (માફ) કરીને દેવશીલ્યે શેષનો ત્યાગ કર્યો. વસુદેવે પણ ક્ષમા કરીને (ભગવન્માયાના માદાત્મ્યના અનુસંધાનથી) પ્રદાસ કરીને (તેને) કંસને કન્યુ. 'આવડે વસુદેવહિનું પિર્ન દેખાડ્યું છે તથા પોતાનું અનેકરીતે અદિત કરનાર કંસના ઉપર તેઓની નિઃશ્રીમ દયા, કૃપા બતાવી છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રથમ પ્રકરણ.

અર્જુનઃ પુનઃ નિરુપ્પન્ન કરવાને સ્વીચોમાં સ્વાનંદ સ્થાપવો જોઈએ તેથી પ્રથમ તેમને વિષે સમજાવે છે અને પ્રથમ કરી તે (અર્જુન પદ્ય) સ્વાધ્યાયી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા કરે છે,

મગધાનપિ તા રાત્રીઃ સરદોત્કુલમણિકાઃ ।

વીર્ય રન્તું મનઃશક્રે યોગમાયામુપાભિતઃ ॥ ૧ ॥

(સરદ્ ભવમાં પ્રવૃત્તિ, અસ્થિતાના પ્રયોગથી તે રાત્રીમાં વિશેષ કર્તવ્ય કરીને અર્જુનને પદ્ય યોગમાયાનો નિઃક્રમ આપ્યો કરીને સમજાવે મન વલન કર્યું.)

‘મારી સાથે આ રાત્રીમાં રમજો કરો’ એ અનુસાર જે રાત્રીમાં સ્વીચોના રમણીય વસ્તુઓ દર્શાવે છે તે રાત્રીમાં અર્જુન પરિભ્રમ કરીને, ‘સર્વે રાત્રીમાં તે આધિદેવિક રાત્રીમાં સ્થાપીને, તે રાત્રીમાં સ્વાધ્યાયી સર્વજ્ઞાથી પૂર્ણ હોવાથી તેમને ‘પૂર્ણ’

૧. સ્વાનંદ, આ જ્ઞાનંદ સ્વરૂપત્વ છે, અને રમણીય પ્રથમ વસ્તુસ્વીચોમાં સ્થાપન કરે છે. આ જ્ઞાનંદ સ્વરૂપત્વ હોવાથી નિત્ય છે.

૨. પ્રથમ, આત્માથી, મનથી, વાચ્સ્પત્યથી, ધર્મથી અને સરીસૃષ્ટિ એમ પાંચ પ્રકારે રમણ પ્રથમ રમણ કરે છે, તેમાં જ્ઞાન આત્માથી કરેલી સ્વીચો નિરુપ્પન્ન છે.

૩. પરિભ્રમ, અંતરિક્ષ.

૪. ‘સર્વે રાત્રીમાં, પ્રથમ સૌંદર્ય રાત્રીમાં આધિદેવિક અસૌંદર્ય રાત્રીમાં સ્થાપન કરે છે; અને તેની સર્વ સૌંદર્ય રાત્રીમાં રમણ કરે છે. આધિદેવિક રાત્રીમાં નિત્ય હોવાથી, તેમની સત્તા ક્રિયા પદ્ય હોવા છતાં પ્રથમ આધિદેવિક રાત્રીમાં સ્થાપન તો માત્ર સૌંદર્ય રાત્રીમાં જ કરીને તે રાત્રીમાં રમણ કરે છે. જેથી રાત્રીમાં આધિદેવિક ‘પૂર્ણ રાત્રીમાં’ સ્થાપન કરે છે તે તે સર્વ સૌંદર્ય રાત્રીમાં પ્રથમ રમણ કરે છે. સૌંદર્ય રાત્રીમાં આધિદેવિક પૂર્ણ રાત્રીમાં સ્થાપન ન થાય તે ‘પર્વ વાણીકાંશુચિરાજિતા’ ૧૦-૧૦-૨૬ એ શ્લોકમાં સૌંદર્ય રાત્રીમાં રમણરત્રિ તરીકે કરેલા અતિથિ સંપ્રદાય નહિ, તેમ ક્રિયામાં આધિદેવિક પૂર્ણ રાત્રીમાં સ્થાપન થાય તે ‘કુલ્લોડાસિ-યયુઃ કાશિવ લોહં કિલ્લા સમુત્સુક્તાઃ પયોષિમિલ્લ સેવાયમનુદાસ્થાવરા યયુઃ’ એ શ્લોકમાં સ્થાવરો આધિદેવિકો પોતાનો નિત્ય રાત્રિ મળે તો ત્યાં પડી શકે નહિ; તેમજ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સ્થાવરો ક્રિયામાં અર્જુન કરતાં જો આસ્થાપયજ્ઞ જોપોની માનવતાં જોપોની તો પોતાની પાસે જ છે તે પદ્ય પડી શકે નહિ. અર્થાત્ જેથી સૌંદર્ય રાત્રીમાં પ્રથમ રમણ નિર્માણ કરે છે તેથી સર્વ રાત્રીમાં આધિદેવિક પૂર્ણ નિત્ય રાત્રીમાં સ્થાપન કરીને પ્રથમ છે.

૫. પૂર્ણાનુષ્ઠાન, સમય સ્થાવર પૂર્ણ અર્જુનનું મન છે, અને અર્જુન પદ્ય વસ્તુથી હોવાથી સત્ત્વ પૂર્ણ જ છે. એ રાત્રીમાં એ સર્વ પ્રાકૃત્ય કરીને પ્રથમ સર્વ રમણરાત્રીમાં પૂર્ણાનુષ્ઠાન કરે છે. રમણીય સર્વ રાત્રીમાં પૂર્ણાનુષ્ઠાન રાત્રીમાં થાય છે.

મારુ પ કરીને, મારુ ખલુ 'સરદ ન કરીને, સરદનું' ખલુ કાર્ય પુખ્તો કરીને, રસની ઉત્તીપક-
સર્વ સામગ્રી સિદ્ધ કરીને, પાંછી રમણાર્થ આનન્દના પ્રકાશક 'કામપિતામહ મનને ઉત્પન્ન
કરે છે. ત્યાં (ગાનથી) સર્વ વ્રજભીષામાં રમણરૂપ સંકેષ આપમાં બોધવો જોઇએ. ત્યાં
૧૦. વેલુ ખલુ સદાયતા પ્રાપ્ત કરશે. ત્યાં 'અનંતવર્ધન' ક્રમ્પાદિ પ્લેયી ૧૧. કામવર્ધન થશે.

૬. મારુ અને સરદ, અન્ય સમયે દોષસુકતા એવા જલાલિના દોષ નિવારણ કરીને
કેમલ વગેરેની સંપત્તિથી તેમને શુભસુકતા કરવાં એ સરદના અસાધારણ ધર્મનું લોકમાં દર્શન
થાય છે, તેમ જાદિ ખલુ રસમાં અનુષ્ઠાનિ વસ્તુનો નિવાસ કરીને ભગવદ્ભાવપોષક અસૌકિક
સરદ મારુનું પ્રાકટય પ્રશ્ન કરે છે. પુરુષો તેમ સ્વોપભાવવતી સ્ત્રીઓનો પ્રવેશ રમણમાં નથી
તે દર્શાવવાને જાત્ર પુરુષ વસ્તુ કે સ્ત્રીય (મેધાદિથી, વા હસિદ્ધથી) વર્ષા એ ઉભયનું પ્રાકટય
પ્રશ્ન કરતા નથી. એ 'મારુ ખલુ સરદ ન કરી' એ કહેવાનું કાર્ય છે.

૭. રાત્રિઓ નિત્ય હોવાથી, તદ્દર્ભ ખલુ નિત્ય ધવાથી રાત્રિઓ કાલક્રમકતાથી તો
અવસ્થા હોવી જ જોઇએ, છતાં ધામુભોધિનીજામાં તદ્દરણ જે ઉપદેશો છે તે થરે નહિ, તેમ
મનની ઉત્પત્તિવત્ આની ઉત્પત્તિ સ્વીકારી શકાય એમ પણ નથી કારણ કે મનકરણ અત્ર
મૂલ શ્લોકમાં મુલ નથી, તથાપિ અત્ર મૂલ શ્લોકમાં વીક્ષણને મનકરણના હેતુરૂપ કહ્યું છે,
અને તેથી સર્વ વિષયનું અપરોક્ષ સાક્ષાત્ નિત્ય જ્ઞાન છે એવા ધ્વનિને નિત્ય રાત્રિનું દર્શન
પણ તેમ જ સાક્ષાત્ હોવાથી વીક્ષણકાર્ય અન્ય ઉત્પત્તિ પણ તેમ જ હોવાથી તેના સમ-
ધાનને મારે આ વીક્ષણમાં પૂર્વ કરતાં કોઈક વિશેષ તો હોવો જ જોઇએ. તે વિશેષ અત્ર
વિષયરૂપ જ કહી શકાય અને તે વિશેષજ્ઞાન જ છે. પૂર્વ તેના આવિર્ભાવ અવશેષ
નહિ હોવાથી, અને ઉભણ જ પ્રશ્ન એ તેમ કરેલું હોવાથી આચાર્યશ્રીએ સુર રીતિએ
કહ્યું કે 'પ્રશ્ન એ જ સર્વ રસોત્તીપક સામગ્રી પ્રકટ કરી' યદ્યપિ વિશેષણ પણ નિત્ય હોવાથી
આ હેતુથી ઉત્કાંઠુષણનો ઉદ્ધાર થતો નથી તથાપિ અત્ર પ્રશ્ન એ ભક્તોની ખલુ ઠર્તનયોગ્યતા
સંપાદન ત્યાં કરી છે તેથી સમાધાન થઇ શકે છે. આ જ તાત્પર્ય મૂલ શ્લોકનું જ છે તે
નીચે પ્રકારે સ્પષ્ટ થાય છે. મૂલ શ્લોકમાં રમણાર્થ પ્રશ્ન એ મન કહ્યું એમ કહેલું છે તેથી
અત્ર નામકભાવથી પ્રશ્ન એ હસિણ કહ્યું છે એમ સ્ફુટ થાય છે અને તે જ આ વીક્ષણમાં
વિશેષ છે. 'ચિ' ઉપસર્ગથી નામકભાવર્થક થયેલું હસિણ જ સચવાય છે, અને તે જ અત્ર
વિશેષ છે. આ વિશેષ પણ ભગવદ્દાસ હોવાથી નિરર્થક થતો નથી, પણ સ્વકાર્ય સંપાદન
કરવાને રતિવિષયોમાં ખલુ સ્વોપસુકતા સામગ્રી દક્ષિણચર કરે છે. આ જ તાત્પર્ય મૂલશ્લોકમાં
'ચિ' પદથી સ્ફુટ થાય છે. યદ્યપિ વીક્ષણ દાસ મનોરૂપ છે, છતાં પણ તેનું નિત્યત્વ અદિત
થતું નથી. વસ્તુતઃ તત્ત્વજ્ઞસંધિની લીલા ખલુ નિત્ય જ કહેવાય છે. લીલા અત્ર નિઅરિ-
છિન્ન હોવાથી, અથવા ક્ષણે ખલુ તેવી જ હોવાથી ચક્રવર્ત ગમાગમરૂપ ધવાથી નિત્યતા
તો સિદ્ધ જ છે, તેથી ભગવદ્દાસની નિત્યતામાં આધ આપવો નથી.

૮. કામપિતામહ, કામ એ સંકેષમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને સંકેષ મનોનન્દ છે.
મનમાંથી સંકેષ અને સંકેષમાંથી કામ આ પ્રકારે મન કામપિતામહ થાય.

૯. પેલાનામાં વિધમાન વ્રજભી સાથે રમણ કરવાનો સંકેષ સર્વ વ્રજભીઓમાં
બોધવો જોઇએ. સર્વ વ્રજભીઓને એ સંકેષનું જ્ઞાન થવું જોઇએ.

૧૦. સંકેષનો બોધ જાનથી પ્રશ્ન કરે છે, અને વેલુદારા એ જ્ઞાન ત્યાં વ્રજવપ્તિના
અવલુમાં આવે છે. કેવલ જ્ઞાનમાં દૂર ચાલ ન જાય તેથી વેલુથી એ કાર્ય સંપાદન કરે છે
આ પ્રકારે વેલુ સદાયતા પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૧. કામવર્ધન, અનંતવર્ધન ક્રમ્પાદિ શ્લોકમાં શ્રી શુભેચ્છ તત્ત્વિષ્ઠ કામવર્ધન કરશે.

૧૨. યદપિ આ પ્રણાલિકા વિના પણ સ્થાનંદ ત્યાં સ્થાપન કરી શકે એમ છે તથાપિ રસમ-
માંદ્ર રહેા તેથી ભગવાન્ પણ મન કરે છે. રમણથી પ્રભુ વળવધૂએ આનંદનું સ્થાપન કરે
છે છતાં સ્થાન ત્યાગથી તે અન્યથા થતો નથી, કૃપાધર્મત્વ તે પ્રાપ્ત કરતો નથી, તેમ
સ્વરૂપમાંથી પ્રગુપ્ત થતો નથી, કારણ કે ચોખ્ખાવાને નિઃક સ્થાપીને પ્રભુ તેના આશ્રય કરે
છે. આ ૧૨ ચોખ્ખાવા વસ્તુને યથાર્થિત્વ જ, જેવી હોમ તેવી જ, અન્યત્ર, અન્ય સ્થાને

૧૨. યદપિ, ચૂક ભાગવત શ્લોકમાં ને 'અપિ' શબ્દ છે તેનો અર્થ આત્માર્થથી
અત્ર નિરૂપણ કરે છે. ભગવાન્ પણ સર્વ સમર્થ હોવા છતાં અને આ પ્રણાલિકા વિના
રસધન કરવા શક્તિમાન્ હોવા છતાં. રસમર્થાના રક્ષણર્થ આ પ્રણાલિકાનો સ્વીકાર કરે
છે એ પ્રશ્નનું લીલાવૈચિત્ર્ય છે.

૧૩. ચોખ્ખાવા, ને ચોખ્ખાવાનો પ્રભુ પરિચર કરે છે અને મૂર્તિમતી કરીને તેને સ્વનિઃક
સ્થાપે છે, અને તેનો આશ્રય કરીને ને કાર્ત્ત્વ આપ કરે છે, તે નિરૂપણ કરતાં તેનું સ્વરૂપ
શ્રીમદ્વેદ્યવત્ત્વ સ્પષ્ટ કરે છે. આ ચોખ્ખાવા અનંતરંગ છે, આધિદૈવિક છે. યથાર્થિત્વ વસ્તુને
અન્યત્ર ચોળે છે, વેદાત્મા સંકર્ષણ ને મરિચકીના મર્મમાં રિખત છે તેને શાસ્ત્રીના મર્મમાં
ચોળે છે. સ્વયં પ્રકટ થઇને મધુસૂદન રિખત આનંદરૂપ પ્રશ્નને મરિચકીમાં ચોળે છે, તેમ
અધિ' પણ પૂર્વ ચોખ્ખાવાને ચોખ્ખાવા શુદ્ધમાં સ્થાપીને હાથ ભગવાન્માં ચોળે છે, અને પ્રભુ-
મતિા સ્વરૂપનિઃ આનંદ તે વળવધૂએમાં ચોળે છે.

સામાન્યતઃ ચોખ્ખાવાનું કાર્ત્ત્વ રિખત વસ્તુનું આવરણ છે, અન્યત્ર રિખત વસ્તુનું અ-
ન્યત્ર આનંદરૂપ કાર્ત્ત્વ એનું છે એમ દ્વિતીય સ્કંધના શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં 'સતેયૈ યત્તમવીયેત'
એ શ્લોકમાં સિદ્ધ છે. પરન્તુ આ ચોખ્ખાવા તે અનંતરંગ છે, આધિદૈવિક છે, અને તેથી તે
માત્રાથી આ વિશ્વકણ હોવાથી તેનાથી પણ કેટલુંક વિશ્વકણ કાર્ત્ત્વ કરે છે. જેમ તે ગ્રાયા
અદિરસ-મદારની મનોરજિતે અન્યત્ર લઈ લય છે તેમ આ ચોખ્ખાવા પણ ચોખ્ખામાં ચો-
ખ્ખામાં ચોખ્ખામાં પાસે છે એવી શુદ્ધિ કરવા કરે છે; પણ તે ઉપરાંત યથાર્થિત્વ વસ્તુને અન્યત્ર
સ્થાપે છે તેથી તે જ આ અનંતરંગ ચોખ્ખાવાનું વૈશ્વકણ છે.

'યન્માયામોહિતધિયઃ પુરુષાઃ પુરુષર્ષમ એયો લલિતઃ કૌતુહલ્યાત્ યથાધર્મ
યથાર્થિ' એ શ્લોક પ્રમાણે પ્રમાણ કાર્ત્ત્વ તે પ્રમાણની અન્યત્ર ચોખ્ખાવા હોવા છે, પણ
આનંદ અન્યત્ર એ ચોળે છે તે સ્પષ્ટ થતું નથી. વળી આનંદ એ સુખરૂપ છે, અમૂર્ત
છે, અને અમૂર્ત વસ્તુનું અન્યત્ર અમન-વા સ્થાપન સંજ્ઞાથી શકે જ નહિ, તેથી પ્રિયસંજ-
નિમિત્તક સ્વામિનીઓમાં સુખવિશેષ કરવા ક્યો ઈચ્છ જ કહેવું ચોખ્ખા હોવાથી તે આનં-
દનું સ્થાપન-અમન-ને ચોખ્ખાવાના આશ્રયના નિમિત્તથી કહેવું એ અનુપપન્ન અશુભ; પરન્તુ
તેમ નથી. 'મામસ્વાસ્થ્યેષ્વ છલ્લુ દમામિ મૂતામિ જાયન્તે' 'આનંદમાંથી આ ભૂતો
પ્રકટ થાય છે' ક્ષ્માદિ કૃતિઓથી, 'મામસ્વમયોડ્મ્યાસાત્' 'ભગવાન્ આનંદમય છે'
ક્ષ્માદિ આસક્તોથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ભગવત્સ્વરૂપ આનંદરૂપ છે, કાંઈને અનિચ્છ
હોય તે પણ અસં વેદૈકસમધિગમ્ય હોવાથી, અને વેદ તથા વેદાય નિર્ણાયક આસક્તો
પણ ભગવત્સ્વરૂપને આનંદરૂપ કહેતા હોવાથી ભગવત્સ્વરૂપને આનંદરૂપ માન્યા વિના
મનનતર જ નથી. તેમ જ ચિદરૂપની ધર્મરૂપતા ધર્મરૂપ ભગ શબ્દર્થની ચાનરૂપતાની
માટે 'મહાશામયવદ્મા તેજસવાત્' એ ક્ષ્માદિ સ્વીકારની પો છે. તેમ 'લલેકાદિ'
એ સુત્રસૂત્ર ભગવાન્ની અતિરૂપતા પણ અંગીકાર કરવી પડે છે. આમ અભમાં આપવા

સ્થાપે છે, જેમ સંસ્કૃષ્ટને (દેવકીના ઝર્મમાંથી શેદિણીના ઝર્મમાં સ્થાપ્યા તેમ). લીલાને માટે તેનો પણ પરિમિત પ્રભુએ કર્યો છે એટલે કંઈ પણ અપૂર્વ નથી. જેમ પ્રમાણમાં, પ્રમાણ સંબંધિ ધર્મમાં તત્સંબંધી વિરોધનો પરિહાર કરવારમાં, અને સ્થામાં, પ્રતિબંધ દર સખીને રસરસામાં, અસમજનો ઉપયોગ તેમ બળનાનંદના જ્ઞાનરૂપ ધર્મમાં યોગમાયાનો ઉપયોગ પ્રભુ કરે છે. તેમાં પણ આ યોગમાયા અંતરંગ છે, સ્વરૂપાનંદથી વિરુદ્ધ સર્વતંત્ર નિવારણ કરવા વાલી છે. અન્યત્ર સ્થિત પ્રમાણ અન્યત્ર પણ યોગે છે, અને અન્યત્ર સ્થિત આનંદ અન્યત્ર. ૧૪માંથી પ્રમાણથી અતિરિક્ત, બિન, માર્ગ અને ૧૫બક્તિમાર્ગ આમાંડી વિસ્તાર પામશે.

હોવા છતાં અતિલીલા ઉપવન છે. દામોદરલીલા પણ આ સત્યનું સમર્થન કરે છે. પ્રભુ સ્વતઃ વિરુદ્ધધર્માશ્રમ હોવાથી, ધર્મરૂપતા અને અતિરૂપતાથી વિરુદ્ધધર્માશ્રમત પ્રમાણ સિદ્ધ હોવાથી, અને આનંદ અર્થ નહિ હોવાથી ધર્મ કે ધર્મીના વિચારથી આનંદરૂપ પ્રભુની અન્યત્ર અતિ સુષ્ટ છે. તેમ યોગમાયા પણ સ્વમામર્થરૂપ ધર્મવિરોધ હોવાથી તેનો પ્રભુ આશ્રય કરે તો તેમાં પણ દોષ નથી. આ પ્રકારે આ શાસ્ત્રીય રીતિથી સમાધાન થાય છે. કત્યુતઃ અત્ર પુષ્ટિલીલા પ્રકૃત છે તેથી તત્કીર્તિને અનુસરતા પ્રભુ સ્વરૂપ મર્માદ્ય અતિક્રમણ કરીને મર્માર્થ લીલા કરે છે. અર્થાત્ અત્ર કંઈ પણ અનુપપત્તિ નથી. 'સદં દિ યય ચયં છગ્ગવા ચામંજી મઘલિ' એ કૃતિ આ જ સિદ્ધાન્તનું સમર્થન કરે છે. સર્વાત્મભાવરૂપ સ્થાવિભાવાત્મક રસને જ પ્રાપ્ત કરીને આનંદવાન બક્ષી થાય છે. તેવાને પ્રભુ સ્વસ્વરૂપાનંદનું જ્ઞાન કરે છે તેથી તે પ્રકારે શાભાપ્રાપ્તિ થયેલી ભગવત્સ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિ ભગવાન કરે ત્યારે જ થાય છે, અન્યથા નહિ. અત્ર કૃતિમાં 'યય' 'જ' શબ્દ છે તેનો સંબંધ સર્વ પદો સાથે છે. રસ જ પ્રાપ્ત કરીને આનંદી થાય છે, તે જ રસને પ્રાપ્ત કરીને આનંદી થાય છે, તે પ્રકારે પ્રાપ્ત કરીને જ આનંદી થાય છે, એવાને કંઈ પણ ભૌતિક દુઃખ પ્રાપ્ત થતું નથી, ભૌતિક દુઃખથી તે દુઃખી થતો નથી. સર્વાત્મભાવ-યુક્ત મળવધૂ પણ સ્વમહિમરૂપ હોવાથી સ્વસ્વરૂપાત્મક હોવાથી, સ્વરૂપાનંદનું તેઓ વિશે સ્થાપન એની પ્રત્યુત્તિ કરાવતું નથી, તેમ યોગમાયા પણ સ્વરૂપાત્મક હોવાથી તેનો આશ્રય પણ પારિભાષિક રીતિથી કદી ચક્રાય. અર્થાત્ પ્રમાણ વા પ્રમેય જ્ઞાન રીતિથી વિચાર કરતાં કંઈ પણ પ્રમાણનો આધ નથી.

૧૪. આથી જ આ પ્રમાણથી અતિરિક્ત માર્ગ છે એમ આચાર્યશ્રી નિરૂપણ કરે છે. આ તો અન્યત્ર સ્થિત પ્રમાણને અન્યત્ર પણ યોગે છે. માટે જ અન્યના બળ/વરદિત વિવાદિત પતિના બળનનું વિધાન કરતાં ધર્મશાસ્ત્રના ત્યાગપૂર્વક ભગવત્સેવાનું આ માર્ગ વિધાન કરે છે. આ તાત્કાલ સ્વામિનીશિષ્યે તેવી રીતિથી કરેલા બળનથી, અને તેના બળનથી થયેલી હથિસિદ્ધિથી, અને પ્રભુએ પણ 'યા મામજ્ઞન્' એ વામથી તેમને પ્રત્યુપકાર સ્વીકારેલો હોવાથી ચુક થાય છે. આ સર્વથી ઉક્ત બળન જ હથિરૂપ છે એમ અત્ર નિદાન થાય છે. ઉત્તમોત્તમ શ્વ શ્રીસ્વામિનીશિષ્યને પ્રાપ્ત થતું હોવાથી આનું માર્ગત્વ સિદ્ધ થાય છે. શ્વ જે સિદ્ધ થયું ન હોત તો તે ઉ-માર્ગ જ થઈ જાય. શ્રીવળવધૂએ આમાંડી 'મરતુ યયમેતલ્' શ્લોકમાં જ આનું માર્ગત્વ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરે છે.

ઉપરવાક્ય અખિસ પ્રમાણના કરતાં અધિક અગ્રવાન હોવા છતાં પણ શ્રીસ્વામિની-શિષ્યાના વચનોથી દુર્બલ છે તે પણ આનું પ્રમાણાતિરિક્ત માર્ગત્વ સ્પષ્ટ છે.

તે ને રાત્રિઓનું રમણાર્થ નિર્માણ કર્યું છે તેના ને પરિમલ પ્રભુ કરે છે. એ જીમ ન

અથવા પ્રભુ પ્રાપ્તિને માટે ગુરુનો ઉપદેશ લેવો ને તદ્વતાર દૃષ્ટિ કરવી એ મહત્તેનો પ્રમાણ માર્ગ છે. પણ અહિં તો શ્રીસ્વામિનીઓની પ્રાપ્તિ માટે ચોખ્ખાવાના આશ્વાસિ પ્રભુ કરે છે, અને કરશે. આથી પણ આ પ્રમાણથી બિન્ન વિશ્વકલ્પ માર્ગ છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. માટે ને અન્ય પ્રતિષ્ઠિત જ્ઞાનક અન્ય ચોતે છે.

૧૫. ભક્તિમાર્ગ, અન્ય પ્રતિષ્ઠિત જ્ઞાનક અન્ય ચોતે છે, માટે ને તત્કાલથી અજ્ઞાનરૂપ ઉત્કટ સ્નેહથી પ્રકટ થતો વિરહભાવ થાય છે, અને તેનાથી સર્વના ત્યાગપૂર્વક સ્નેહદાહિની વિસ્મૃતિ થાય છે, અને તદ્વિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદ્ભક્ત્યપરતા થાય છે, પ્રભુની ને શોધમાં સર્વત્ર સર્વત્ર પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ લક્ષણયુક્ત ભક્તિમાર્ગ છે. આવો ભક્તિ-માર્ગ-નિઃસાધન પ્રેમ માર્ગ દ્વિતીય તૃતીય અધ્યાયોમાં સ્પષ્ટ છે. આ ને શુદ્ધિ પુષ્ટિમાર્ગ શ્રીવજ્રવૃક્ષો પ્રકટ કરે છે. આ પુષ્ટિમાર્ગની પ્રમાણમાર્ગથી બિન્ન વા વિષયીતા ઉપર સ્પષ્ટ થઈ છે. આવા ઉચ્ચોત્તમ માર્ગના મરજી શ્રીવજ્રવૃક્ષો વિના કેવળ દોષ શકે ? આથી ને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આપે છે 'યત્ સતિ જહ્મિમમાર્ગે સ્વામિન્ય યય શુરવ દતિ કાપિત મયતિ' અર્થાત્ આ પ્રમાણાતિરિક્ત માર્ગમાં, આ ભક્તિમાર્ગમાં, આ પ્રેમમાર્ગમાં, આ નિઃસાધન માર્ગમાં, આ દેવમાર્ગમાં આ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીવજ્ર-વૃક્ષો ને, શ્રીસ્વામિનીઓ ને ગુરુ છે. શુદ્ધિ વિનાના પુષ્ટિમાર્ગમાં ભક્તિ અન્ય મુશ્કેલી થાય છે. પણ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગમાં તો શ્રીસ્વામિનીઓ ને, અથવા તદ્વત્ શ્રીમદ્ગ્યાર્પાદિ, અથવા તદ્વત્ શ્રી દોષ અન્ય દોષ, તેના વિના અન્યનો અન્ય પ્રવેશ ને નથી, તેમનું શુરવ તો અસંભવિત ને છે. ઉક્ત માર્ગદેવના વિસ્વાસ પ્રવેશના શ્રીવજ્રવૃક્ષો મુશ્કેલ પ્રતિપાદન કરવાને છે એમ જ્ઞાનસ્થિતિવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીનો નિર્ગૂઢ અભિપ્રાય છે. આ વાક્યનો વિચાર હૃદયમાં થતાં વિષ્ણુસ્વામીની પરંપરાનો સંમત આચાર્યશ્રીથી દૂર સુદૂર થાય છે.

શ્રીસ્વામિનીઓને વિપ્રેયમભાવમાં સૌભાગ્યમદ્યારે જે થતાં હતાં તેનું કારણ પણ એ જ છે તે સમયે તેમનામાં ભગવદ્ધર્મનો પ્રવેશ થતો હતો. એમાં કાંઈ શ્રીસ્વામિનીઓમાં દોષ આવતો નથી. ભગવદ્ધર્મના પ્રવેશથી એમને માનાદિ થતાં છે, નહિ તો પ્રભુના ચરણરત્નને પ્રથમ થયતા, શરણે આવેલા શ્રીસ્વામિનીઓને મદ વા માન થાય ને નહિ. આથી એમનું શુરવ નિઃસંશ્ચિ છે.

૧૬. 'યત્ સર્વાર્થાન્તુ ચિરાક્ષિતા નિશઃ' એ શ્લોકમાં લૌકિક રાત્રિઓમાં પણ પ્રભુ રમણ કરે છે એમ કહેલું છે તેમ છતાં લૌકિક રાત્રિઓને રક્ષે અલૌકિક રાત્રિ-ઓનો પ્રકૃત પરિવ્રજ માનવામાં ગૌરવ તથા વિશિષ્ટભાવ નથી આવતા, મરણ આ લૌ-કિક રાત્રિઓનું સ્વરૂપ વિશ્વકલ્પ છે. ને રાત્રિઓનું રમણાર્થ નિર્માણ કર્યું હતું તેના ને પરિમલ પ્રભુ કરે છે. 'નિર્માણ કર્યું હતું' એમ કહીને અધ્યાર્પણ એમ સ્પષ્ટ છે કે સર્વ-ના આરંભમાં રમણાર્થ ને રાત્રિઓ - ભગવાને સરજી હતી તેની કેટલીક રાત્રિઓ અધ્યાર સુષીમાં ભગવાનમાં રિધત હતી. તેને લૌકિકસમયે લૌકિક રાત્રિઓમાં સ્થાપન કરીને પ્રભુ તે લૌકિક મન્દનાથી આ રાત્રિઓ પ્રકાશિત હોવાથી શ્રીવજ્રવૃક્ષોમાં દલવિદ્યા પ્રમારથી લૌકિક રીતિથી ને પ્રભુ તે રાત્રિઓમાં રમણ કરે છે. તેથી તે રાત્રિઓને લૌકિક

માનીએ તો સાધારણ રાત્રિનો અતિથિ થઈ, સર્વજન આનંદ થાય. ૧૭૪૨ જીવનમાં ખીલેલા છે મસ્તિશ્ચના કૂશો જેમાં તે રાત્રિએ બેઠીને રમણ વાસ્તે આપે મન કર્યું, અને મુર્તિમત્તી ૧૭૪૩માં અને સ્વસ્થાપ, નિકટ, સ્થાપીને, તેના આશ્રય કરીને આપ સ્થિત થયા, વિરામ્યા.

રાત્રિએ કહે છે. સુર્યચંદ્રનો સંબંધ સાધારણ હોવા છતાં ભોક્ષમાં જેમ તે આકૃષ્ટાક છે તેમ સાધારણ રાત્રિએ પણ લીલાસાંબંધથી આકૃષ્ટાક થઈ રમણની યોગ્યતા સંપન્ન કરે છે.

આ રાત્રિએ વિવક્ષિત ઇન્દુના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થતી હોવાથી, નાચકના માનના કથનથી, તેનાથી નાચિકાના પ્રજ્વિષાતના કથનથી, આમના માનમાં નાચકનું અન્તર્ધાન અને નાચિકાના તેથી થતાં દેવના કથનથી, દેવને લીધે પ્રજ્વના આવિર્ભાવમાં દેવનાધીનતાના કથનથી, પ્રત્નોત્તરમાં પરાક્ષમજનના કથનમાં પૂર્વ અનુભવ નહિ હોવા છતાં અને આશ પ્રત્યક્ષ છતાં તદનુભવ અને તેના વચનમાં વિશ્વાસના કથનથી, ભગવાદવિચારિતિ આતુ-પૂર્વિક 'સ્વરજારયુષ્યયન' શ્લોકોમાં ક્ષમા પ્રમાણે આ રાત્રિએમાં અસૌકિક રીતિથી જ રસદાન પ્રશ્ન કરે છે એમ સમજાય છે. ઉક્તાયોર્માં લોકિકથી વિદ્યક્ષણતા તો સ્પષ્ટ છે. આમ હોવાથી સ્વરૂપથી અસૌકિકતા છે એમ વિવેક કરવો.

આમ માનવામાં અન્ય પણ ઉપપત્તિ છે. આ પ્રકારે જે વિવેક ન થાય તો સાધારણ રાત્રિએ તે લીલાના આશ્વર્યરૂપ હોવાથી, અને તે રાત્રિએ સર્વજન ગુપ્ત હોવાથી, સર્વ દેશમાં સર્વને આનંદનું પ્રાકટ્ય થાય, પણ તેમ થવું અશક્ય છે. શૂનિ સર્વજન એક હોવા છતાં લીલાશયભૂમિ અધિશાનરૂપ હોવાથી કાંઈપણ અનુપપત્તિ નથી. અર્વાચ પ્રશ્ન વિચારે તેને જ તે સ્વભાવમાં તે સમયે તે લીલાની તે સ્મૃતિ થાય.

૧૭. ૪૨૪ જીવન કલ્યાણ, સર્વજન પ્રશુને રાત્રિર્દર્શન પણ સાર્વત્રિક હોવા છતાં કાલ તેમાં જે વિશેષ છે તે દર્શવે છે. વિવિધ દર્શન દેખે અને વિશેષ છે. વિશેષજીવકતા, ધર્મેયુક્ત વસ્તુનું દર્શન અને વિશેષરૂપ છે. યદ્યપિ વિશેષ પણ નિત્ય છે છતાં પણ જેની લીલા કહેવાયથી છે તેવીજ તે નિત્ય છે તેથી કાલજન વિશેષજીવનું વૈવિધ્ય કહેવામાં પણ શેષ નથી. વિદ્યન્મંદનમાં આ નિત્યલીલાવાદનો વિસ્તાર ધીમત્પ્રજ્વલરૂપે ક્યો છે તેથી વિશેષ જિજ્ઞાસા થાય તો ઉક્ત અન્યનું વા અપાન્તરૂપું દર્શન કરવું. ઉપર પણ વીક્ષણના સંબંધમાં આવેલ વિસ્તાર ક્યો છે.

૧૮. યોગમાયાનો, હિમર અન્યનો આશ્રય કરે એ કોઠરીતિ છે, અને તે અર્થ કહેવાયકું હોવાથી તે રીતિથી પણ રમણ અને સંજિત છે. આમ હોવાથી એ યોગમાયા અને મધ્યસ્થ છે, તેથી તેનો વિશેષ ઉત્પ્રેરણ પ્રશ્ન કરતા હોવાથી પ્રશુએ તેનો આશ્રય ક્યો એમ કહેવાય છે. વળી, સ્વંથી અશક્ય અર્થમાં, જે કાર્મ પેતાથી થઈ શકે નહિ તેવામાં, અન્યનો આશ્રય ક્રાય છે, અને તેથી સર્વસમર્થ હિમરને પણ સ્વનિક આનંદનું દાન કરતા સમયે હિમરત્વાદિ ધર્મેનું અધ્યાન-સંપાદન કરવાને આ યોગમાયાનો આશ્રય અર્થ નિરૂપણ કરેલા છે. જે આ યોગમાયાનો આશ્રય પ્રશ્ન ન કરે તો સ્વયં રસપત્રવ્ય હોવાથી તેમ (હિમરત્વાદિનું વિશ્વરૂપ) થઈ શકે નહિ, તેમ યોગમાયે પણ આ લીલાવિષયક અધ્યાન થઈ શકે નહિ-શીતજન્યધૂએ પધાર્યા તે સમયે નિરેષવચનોથી તે દાનનું કથન છે તેથી પણ યોગમાયાનો

શીવસ્તબ્ધભવરસુવિગ્રહિત.

નિગ્નચાર્પણું સર્વ સુખાવલ્લભરસુભવદંદ વિસ્તરે વંદુ છું તેથી અને સક્ષ્મ રસ પ્રુવ છે. ૧. પાવન ભવથી દીનદીન હું દુઃખી છું, આર્તની આર્તિના નાચક, આપ જાને તેથી નિવૃત્ત કરો. ૨.

શી ચોકસેધર! નથી કરી યજ્ઞતી રિવિતિ વા નથી કરી યજ્ઞતી અતિ, હે પ્રભો! મીન વલ્લ આપારી કરસુ અતિ વાછ છે. ૩.

હે પ્રભો! ક્યો છે હલ્લનો ભેદ જેણે એવા, મુખપ્રભેદથી રહિત, અને જાતે રજો છે સ્વીચકભેદ જેમાં એવા ખેદમાં આપ જ અતિ છે. ૪.

હે નાથ! પૈશ્વિરિવિતિ નિગ્નજનોએ બચગ્નિત દુઃખ સહી યજ્ઞતું નથી, આપ સારી રીતિથી નિવૃત્ત કરો. ૫.

હે નાથ! આજના સ્મરસુરૂપ સર્વપાપનિવારક હયાય છે, હમણા તે ભવથી સંભવતે નથી, અજ મારી શી અતિ? ૬.

હતિ થીહરિદાસવિરચિત શીવસ્તબ્ધભવરસુવિગ્રહિત સંપૂર્ણ.

શીવસ્તબ્ધભાવાવાદક.

શીમદાપ્રસુજી આજના પ્રતિ છે, શીમદાપ્રસુજી સદા અતિ છે, શીમદાપ્રસુજીમાં મારી અતિ હજો, શીમદાપ્રસુજીમાં મારી રતિ હજો. ૧.

મારી રતિ શીવસ્તબ્ધીય જ હજો, મારી હૃતિ શીવસ્તબ્ધીની હજો, શીવસ્તબ્ધ (મને) હર્ષન હજો, શીવસ્તબ્ધપ્રસુજી સ્મરસુ હજો. ૨.

આમય પ્રમુ કર છે. આ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિને માટે, લીલાવિવચક અપેક્ષિત વિસ્મૃતિ અને સ્મૃતિને માટે, અને અન્ય સર્વ અપેક્ષિત સામગ્રી સંપાદન કરવાને સમયમાં ચોગમમાના આમય પ્રમુ અઘોરિક રીતિથી કરે છે. શીમદાપ્રસુજી પદ્ય 'મોહિતા તસ્ય માયણા' એ શ્લોકમાં ચોગ્યને આપણી બપોલો ચોદ નિરૂપણ કરતો. ચોગ્યને લીલાવિવચક અમ્મન એ ચોગમમાના ત્યાં કાર્ય સ્પષ્ટ થાય છે. તાત્પર્ય કે આ ચોગમમા રસોપચોગી ને ને કાર્ય છે તે તે તે તે સમયે સંપાદન કરવાને સક્તિમતી છે, તેથી તે ચોગમમાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરીને, મર્તિમતી કરીને, પ્રમુ સ્વ નિકટ લેને રવાયે છે. 'હય' ક્રિયાવિરોધી અમ્મય આતુ' જ સ્મરન કરે છે. આચાર્યશ્રી આજ કારણથી રહે છે કે ચોગમમાના સમીપમાં આમય કરીને પ્રમુ સ્થિત છે.

‘પ્રસન્નિતુ મયિ શ્રીમત્કૃપ્ણાઃ પ્રાણમિયોત્સવાઃ ।

યેન માતિ મગતુ સત્યં વિના યેન ન તત્તયા ॥ ૧ ॥’

૧. ‘પ્રિયતેય દયમિતિ’ એમ પાઠ હોંધે તો ‘હે દયાનિધે, આપ નિવૃત્ત કરો’ એમ અર્થ કરવો.

૨. તાપ્ય ત્વસ્મરણોપમાઃ સર્વોપાવિગ્રહિતાઃ જ્ઞેતામીં ‘સમવસ્યેતદ્વયાત્ કાજ મતિર્મમ્ એમ પાઠ કરવો હોય તો ‘હે નાથ! આપના સ્મરસુરૂપ હયાય સર્વ અપામવડે વિવર્જિત છે પરાંત તે ભવથી હમણા સંભવતા નથી, અજ મારી શી અતિ? એમ અર્થ કરવો.

આપના કૃપાસુખ્યાનું આધાર્યુ હત્તે, આપના ઉન્નિષ્ઠ રસનો આમદ-આસર્ગતાત્ મદ-
હત્તે, આપના ગુણોનું અવણુ હત્તે, આપના ચરણકમલનું સ્પર્શ્યુ હત્તે. ૩.

આપના મહિમાનું અવણુ, આપના યીદસ્તનું સેવન, આપના સ્વરૂપવિષે જ આન્તર
બોગ, અને આપના સન્નિધિમાં ગમન હત્તે. ૪.

આપના આગમ સર્વથા સ્થિતિ, સદા આપના સેવકો સદા સંગ, આપની વાર્તાવિષે
અસન્ત અભિરુચિ અને કેવલ આપના જ વાક્યમાં ગમનકર્તા નિષા હત્તે. ૫.

કેવલ આપના જ સંબંધમાં શ્રદ્ધા, આપના ચરણકમલમાં વિશ્વાસ, આપનું જ હાસ્ય
અને આપના જ ચરણનો આમય હત્તે. ૬.

મારા મસ્તકવિષે શ્રીમદ્ધમપ્રભુજી સ્થિતિ કરો, મારા હૃદયવિષે શ્રીવશ્વભ સ્થિતિ કરો,
મારી સર્વ પાર્શ્વે શ્રીવશ્વભ હત્તે, શ્રીવશ્વભ મારું સર્વ [સર્વસ્વ] હત્તે. ૭.

શ્રીવશ્વભને જ નમસ્કાર, સદા શ્રીવશ્વભવિષે જ દૈન્ય, શ્રીવશ્વભપ્રતિ જ પ્રાર્થના, અને
શ્રીવશ્વભના ચરણમાં જ મારી અખીનતા હત્તે. ૮.

ભક્તિમાર્ગમાં પૃતઃ છે આત્મા જેમનો જેવાઓને આ અષ્ટકના પાઠથી વિના-
વાસે શ્રીવશ્વભના ચરણકમલમાં ભાવ થાય (વશે).

હતિ શીઢરિઘસવિરચિત શ્રીવશ્વભભાવાષ્ટક સંપૂર્ણ.

દૈન્ય-પાઠક.

શ્રીમદ્ધમ ! રુદાવનવિષે^૧ સ્વલુકત શીષમુનાન્ધવડે પશ્ચિમ^૨ ચરણકમલને [મારા]
મસ્તકવિષે ક્યારે ધરશો ? ૧.

શ્રીમદ્ધમ ! સરાગસાર્દ હૃદયવિષે સદા પરિભાવિત ચરણકમલને મસ્તકવિષે ક્યારે
ધરશો ? ૨.

શ્રીમદ્ધમ ! નિજ સ્નાનજ્યાપૃતવડે સંજ્યા છે આશ્રિત જેણે જેવા ચરણકમલને
મસ્તકવિષે ક્યારે ધરશો ? ૩.

શ્રીમદ્ધમ ! કૃતપુણ્યજીનેએ પ્રાપ્ત સર્વથા પરિસેવિત ચરણકમલને મસ્તકવિષે ક્યારે
ધરશો ? ૪.

શ્રીમદ્ધમ ! ભક્તિસદ પંચપુણ્યાર્ચરૂપ અંગુલિઓવડે સંયુક્ત ચરણકમલને મસ્તકવિષે
ક્યારે ધરશો ? ૫.

શ્રીમદ્ધમ ! સ્વભક્તિરૂપ રાગહૃદોદની સતત સ્થિતિએ કરીને રંજન (રંજીત^૩)
ચરણકમલને મસ્તકવિષે ક્યારે ધરશો ? ૬.

શ્રીમદ્ધમ ! નખચન્દ્રના પ્રકાશ કરીને સ્વતઃ નિજનજનના પ્રકાસરૂપ ચરણકમલને
મસ્તકવિષે ક્યારે ધરશો ? ૭.

શ્રીમદ્ધમ ! જ્ઞાતને વિષે મૂઢસદિત સારી રીતિએ બાગત પુષ્ટિકૃપદુઃખાત્મ્ય ચરણ
કમલને મસ્તકવિષે ક્યારે ધરશો ? ૮.

હતિ શીઢરિઘસવિરચિતદૈન્ય-પાઠક સંપૂર્ણ.

* 'મત' એમ પાઠ દોષ તે 'ભક્તિમાર્ગ' ઉ મત જેમનું જેવાઓને' એમ ભવ કરવે.

૧. અવન 'રુદાવનની.' ૨. પશ્ચિમ.

૩. રંજિતમ એમ પણ પાઠ છે.

પ્રથમું હૃદય માતૃ હું, અને યોગ્યપ્રવૃત્તિના અનુકરણમાં શું આશય છે તે બે મધ્યોનો વિચાર કરતાં સહેજનાં સમન્વય છે. હવે મક્તિવર્ધિનીમાં પોતે શું કરે છે તે જુઓ:-

યથા મક્તિઃ પ્રવૃદ્ધા સ્વાત્ત્વોપાયો નિરુપ્પતે ।

વીજમાલે દદે તુ સ્વાત્ ત્યાગાચ્છ્રયણકીર્તનાત્ ॥

વીજદાર્ઘ્યપ્રકારસ્તુ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વર્ગમ્ભઃ ।

અવ્યાવૃત્તો મમેત્ કૃષ્ણં પૂજયા ભવણાદિભિઃ ॥

વ્યાવૃત્તોઽપિ દરૌ ચિત્તં ભવણાદૌ યતેત્ સદા ।

સતઃ પ્રેમ તથાસત્કિર્ત્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥

વીજં તદુચ્ચતે શાસ્ત્રે દદં યન્માપિ નશ્યતિ ।

સેદાદ્રાગવિનાશઃ સ્વાદાસત્ત્વા સ્વાદ્ ગૃહાશ્ચિઃ ॥

ગૃહસ્થાનાં વાપકત્વં અનાતમત્વં ચ માસતે ।

યદા સ્વાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્યઃ સ્વાત્ત્વદૈવ દિ ॥

તારદ્યસ્થાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ।

x x x x

સેવાયાં ના કયાયાં વા યસ્થાસત્કિર્ત્તદા મમેત્ ।

યામજ્જીવં તસ્ય નાશો ન કાપીતિ મતિર્મદ ॥

અર્થ:- ને પ્રકારે ભક્તિ વધે તેના ઉપાય નિરૂપણ કરીએ છીએ. બીજાભાવ દદે વવાથી (૨) ત્યાગથી (૩) અને અવજ્ઞ કીર્તનથી ભક્તિ વધે. બીજા દદે વવાનો પ્રકાર એકે ગૃહમાં સ્થિતિ કરી સ્વધર્મથી 'વ્યાવૃત્તિ'ના ત્યાગ કરીને પૂજા શ્રવણ વગેરેથી 'કૃષ્ણત્વ' મળતું કરવું. 'વ્યાવૃત્તિ' હોય તોપણ હરિને વિષે ભવણાદિમાં ચિત્ત પરોવવા સદા ચલતું કરવો. તેથી પ્રેમ તથા આસક્તિ અને વ્યસન વ્યારે થાય ત્યારે તે શાસ્ત્રમાં બીજાં કહેવાય છે, ને દદે વવાથી નાશ પામતું નથી. સ્નેહથી રાગના વિનાશ થાય, આસક્તિથી ગૃહપર અરેચ્છિ થાય, ગૃહમાં રહેતાં સર્વ વ્યાધક અને પારકા લાગે, વ્યારે કૃષ્ણમાં વ્યસન થાય ત્યારેજ કૃતાર્થ થાય. એવાનું પણ હમેશ ગૃહમાં રહેવું વિનાશકારક છે. x x સેવા ભજવા કથામાં જેની છવતા સુધી દદે આસક્તિ થાય તેના કરી પણ નાશ થતો નથી એવી મારી માર્ગ છે.

અર્થ:- ને ઉપાય નિરૂપણ કર્યાં તે સાધન નહિ તો શું કહેવાય? અર્થ:- સ્પષ્ટ કથું કે વ્યાવૃત્તિ હોતી, ન હોતી હોય તોપણ અવજ્ઞ વગેરેના પ્રયત્ન કરવા. વ્યાવૃત્તિ ભગવાન સમજી ભગવાન હોય ત્યાં સુધી તેમાં મગ્ન રહેવાનું કથું નથી, વ્યાવૃત્તિને નિરસાધનતાનું અંગ માનવાનું કથું નથી, પણ એથી કુશલું અને તેટલો ત્યાગ કરી અવજ્ઞનો પ્રયત્ન કરવા આજ્ઞા કરી છે. પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન પણ ભગવાન દાન કરે ત્યાંસુધી હાથ બેડી એસી રહેવાનું કથું નથી, પણ તેનાં સાધનોના સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે. વળી અવજ્ઞ કરવું વગેરે વિધાન છે, અરે પુષ્ટિમાર્ગમાં કર્તવ્ય કર્તવ્ય તરીકે નથી જામ પણ નહિ કહેવાય.

ત્યાગપૂર્વક ચુલ્લમનનો શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો ઉદ્દેશ છે જેમ આ મંથથી સ્પષ્ટ થાય છે.

વળી “ પુષ્ટિમાર્ગેત્ય નામધારી ખ્યુ લૌકિક વૈદિકથી અતીત ન છે ” તે આમતર્ક્ય શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના વચનાનુસાર સાંભળો.

ઘસસંયંધકરણાત્ સર્વેષાં દેહમીધયોઃ ।

સર્વદોષનિવ્યાપ્તઃ । x x x

અસમર્પિતવસ્તૂનાં તસ્માદ્ વર્જનમાચરેત્ ।

નિષેદિમિઃ સમર્પ્યૈવ સર્વં કુર્યાદિતિ સ્થિતિઃ ।

અર્થ—ઘસસંયંધ કરવાથી સર્વ દેહજીવોના સર્વ દોષની નિવૃત્તિ થાય છે. x x આટે અસમર્પિત વસ્તુઓના ત્યાગ કરવો. નિવેદનો સાથે સમર્પણ કરીને સર્વ કર્ત્વ.

અર્થો સ્પષ્ટ થયું કે ઘસસંયંધથી સર્વ દોષ નિવૃત્ત થયા પછી અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો. સર્વ વસ્તુ પ્રભુને સમર્પણ કરી ઉપયોગમાં લેવી. જેમ સેવકોનો અનુભવ સ્વામીની કિરોલી વસ્તુઓથી આવે છે તેમ વૈષ્ણવોથી રહેવું. આ સર્વ માત્ર નામધારી વૈષ્ણવોને કેમ લાગુ પડે ? અલપજ્ઞમાં અજ્ઞાનાવસ્થામાં મત્રોદ્દેશ લીધા પછી જાને તે જૂની ગતિ પછી કાંઈ કર્તવ્ય રહ્યું ન નહિ, જોવો સિદ્ધાંત હોય તો અસમર્પિતનો ત્યાગ વગરે અદ્વય દા. માટે નોંધજો ? ઘસસંયંધ થયા પછી સંસારમાં પડવાની કુટ્ટી મળે છે, કેમ કે “ પુષ્ટિમાર્ગેત્ય નામધારી ખ્યુ લૌકિક વૈદિકથી અતીત ન છે, ” જેમ આ ઉપસા મંથનો સાર નથી, ખ્યુ જો ઘસસંયંધ થયો કે તરત સંસારના દાર બંધ કરી પુષ્ટિમાર્ગના દારમાં પ્રવેશ કરવાથી ન રહ્યાંમિ થાય જેમ સ્વાભાવિક અર્થ નીકળે છે. દેવે આજુ મીજે નમસ્કર નામનો સુંદર મથ કહ્યો. તેમાં શ્રીમદ્દાપ્રભુજી આપા કરે છે કે,

ચિંતા કાઠપિ ન કાર્યા નિષેદિતાત્પમિઃ કદાપિ ।

મગવાનપિ પુષ્ટિસ્યો ન કરિષ્યતિ જ્ઞૈકિકીં ચ ગતિમ્ ॥

નિષેદનં તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા વાદ્યૈઃ જનૈઃ ॥

x x x

લોકે સ્વાસ્થ્યં તથા વેદે હરિસ્તુ ન કરિષ્યતિ ।

x x x

જતઃ સેવાપરં ચિત્તં વિષાય સ્વીયતાં મુક્તમ્ ।

x x x

તસ્માત્ સર્વાસ્મિન્ના નિત્યં શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।

વદન્નિરેવ સતતમં સ્યેયમિત્યેવ મે મતિઃ ॥

આ સુંદર મંથમાં લૌકિક ગતિથી દરતા સરથ હરના ભગવાનને શ્રીમદ્દાપ્રભુજી આશ્વાસન આપે છે કે જોઓએ પાતળનો આત્મા ભગવાનને નિવેદન કર્યો છે તેઓએ કાંઈપણ ચિંતા કરવી નહિ. પુષ્ટિરથ ભગવાન લૌકિક ગતિ કરશે નહિ, ત્યાદશ જનની સાથે નિવેદનનું સંયંધા સંમશ્નુ કરવું, નહિ કે લૌકિક કાર્યોમાં ન આપ્ત

રહેવું. સ્મર્તૃવ્ય સખ્યામાં પણ સ્મરણુનું સ્પષ્ટ વિધાન છે, માટે પણ ભગવાનની કૃપા થાય ત્યાં સુધી હાથ બેડીને બેસી રહેવું એમ હસિત થાય જ નહિ. સેવાપર ચિત્ કરીને સુખથી રહેવું, અહિં પણ સ્પષ્ટ સેવાનું વિધાન છે, નહિ કે સેવા પણ પ્રજા કરાવે ત્યારે ફૂંતો કરીય. “શ્રીકૃષ્ણસરણમમ” નિત્ય જપવું, એમ જપવાનું પણ વિધાન છે. નિસ્સાધનતામાં ક્ષતિ થવાની બીજી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ-ગ્રામદાપ્રશુભતા પોઠવ મંથના-વચના-મૂલ વિરુદ્ધ છે, એમ એક વાર નહિ, પણ અનેક વાર સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. ઉપરું શ્રીમદ્દા પ્રશુભનો આશય તો એક ક્ષણવાર પણ પ્રજા નામ લીધા વખત રહેવું નહિ એમ ઉપદેશ વાગ્યોથી જણાય છે; તો વ્યાપૃતિ ભગવદ્દત્ત સમજી તે ઊઠવાના પ્રયત્ન-સાધન-ન કરવા એમ ઉપદેશ સાર નિકળી શકે ખરો? ખરે, મિરોચલજ્વળમાં તો પોતે સ્પષ્ટ આગા કરે છે કે,

તસ્માત્ સર્વ પરિત્યજ્ય નિરુદ્ધૈઃ સર્વદા ગુણાઃ ।

સદાનંદપરિર્ગેયાઃ સચ્ચિદાનંદતા તતઃ ॥

આમ સર્વનો પરિત્યાગ કરવાની સ્પષ્ટ આગા છે, માટે નિસ્સાધનતાની ક્ષતિની બીજી વૈષ્ણવોએ શુભવી કે મદાપ્રશુભની આગા પાલવા પ્રયત્ન કરવો? હરિમૂર્તિઃ સદાખ્યેવા સંકલપાદપિ સત્ત્વ હિ વચેરેમાં ધ્યયામાં સ્પષ્ટ વિધાન છે તે સાધન નહિ તો શું?

સર્વસમર્થ પ્રજા જાનમિસ જેવા કહેને વિનાસાધને તારે છે તેની અને ના પાડ્યા નથી એમ દરખાસ્તમાં કહ્યું છે, આપણે તો જોવાનું એટલું જ છે કે જાનમિસ જેવા રહેવાની મદાપ્રશુભની આગા છે કે નિવેદનનું સર્વદા સ્મરણ કરવું, સર્વદા મનવીસ્ટું જાનન કરવું, કૃષ્ણસેવા સદા કરવી, એવી એવી આગા છે? પુષ્ટિમાર્ગ એટલે જાનમિસ જેવા કહે રહેવાનો-સૌહાર્દ વૈદિકમાં વ્યાપૃત રહેવાનો માર્ગ કે સદા પરિત્યજ્યથી યથા કૃષ્ણ-વિભાગનું સર્વદા સ્મરણ રાખી, દેહપાણ્ય ઉદ્વિષ જ્વંતઃકરણ, બાહ્યક પરિણેષ વચેરે પ્રજાને સમર્પણ કરી પ્રજાના હાસ વધ રહેવાનો માર્ગ? કે નામ આગ્રધારી વૈષ્ણવે નિસ્સાધનતામાં ક્ષતિ થાય માટે વિનાપ્રયત્ન-વિનાસાધને બેસી રહેવાનો માર્ગ?

સેવાફલ વિષયકમાં તો સાધનનો ઉદ્દેશ ઉપદેશ સર્વ મંથનો માર્ગના એટલે મંથો સ્પષ્ટ છે કે નિસ્સાધનતાની ક્ષતિની ચેત્ પણ દરકાર જણાતી નથી. સેવાયાં પ્રતિષ્ઠકચયમ્ ઠદ્દેગઃ પ્રતિર્વષો વા મોગો વા ॥ પ્રયાણાં સાધનપરિત્યાગઃ કર્તવ્યઃ ॥ સેવામાં જ્ય પ્રતિગમ છે, ઉદ્દેશ, પ્રતિગમ અથવા મોગ. વચ્ચેનો સાધનથી પરિત્યાગ કરવો. આજન સાધતા શ્રીમદ્દાપ્રશુભ કહે છે કે મોગો જિનિષઃ લૌકિકોડ્લૌકિકચ્ચ ॥ તત્ત્વ લૌકિકસ્ત્યાજ્ય યથ ॥ પ્રતિર્વષોડપિ ધિપિષઃ સાધારણો મગધમ્હનઃ ॥ તત્ત્વ માધો કુલ્યા સ્વાજયઃ ॥ મનુ સાધારણો મોગઃ કર્તવ્યકવ્ય સ્વાકાંક્ષાયા-માહસધિમોડ્લવો યાતકઃ સ્વાદિત્તે ॥ સદિપ્તપાદવપસ્વાત્ મોગસ્ત્યાજ્યઃ ॥

મોગમાધસ્યદૈવ સિચ્ચસિ ચદા મુદ્ધપરિત્યાગઃ ॥

“આપણું વલન ત્યાગપ્રતિ દેવાથી ત્યાગપૂર્વક શુદ્ધિમાનનો ઉદ્દેશ આપનો (મારો) જણાય છે,” આમ કહેનાર સન્નિવરને ઉપદેશ સર્વ વાચ્યોપસ્થી કદી યકું થું કે જે ત્યાગ-પૂર્વક શુદ્ધિમાનનો ઉદ્દેશ માગ્ય કરતો નથી, પણ શ્રીમદ્દાપ્રશુભનો છે, સાંભળોઃ—

તસ્માત્ સર્વં પરિત્યજ્ય નિરુદ્ધૈઃ સર્વદા યુગ્માઃ ।

સદાનંદપરૈઃ ગેયાઃ સધિદાનંદતા તતઃ ॥

આવો ઉપદેશ ધીમહાપ્રભુજી કરે છે, હું કરતો નથી. આ ઉપદેશ ધીમહાપ્રભુજી પુષ્ટિ-
માર્ગમાં વૈષ્ણવોને કરે છે, મર્માદામાર્ગીયને નહિ, માટે નિસ્સાધનતાની ક્ષતિની વૈષ્ણવોએ
દરમર ન કરતાં ધીમહાપ્રભુજીના વચનામૃતાનુસાર સર્વે સાધનો કરવા પ્રયત્ન કરવા.

વિવેકઙ્ગૈર્વામ્બયમ્બંધ તો સાધનોથી ભરપૂર છે. નિસ્સાધનતાને જ ને પુષ્ટિમાર્ગ માને છે
તે તો એ મંથની સાચું જ્ય નોરી નહિ. ધીમહાપ્રભુજી એ મંથમાં આપ્યા કરે છે કે “વિવેક,
ધૈર્ય અને આશમનું હમેશાં રક્ષણ કરવું. વિવેક—હરિ સર્વ નિરુદ્ધતાથી કરશે...અભિમાનનો
ત્યાગ કરવો. ત્રિહૃન્મ સદન કરવું તે ધૈર્ય...સ્વયમિદ્વિયકાર્યાણિ કાયવાક્રમમસા સ્વજેત
અમૂર્યાપિ કર્ત્તવ્ય સંવસાસામર્થમાયનાત્...પ્રાપ્તં સેવેત મિર્મમઃ । યથાકથં-
ચિત્ કાર્યાણિ કુર્યાંયુષાવચામ્યપિ । કિંચા પ્રોક્તમ પદ્મના દારણં માવધેશ્વરિન્મ ॥
પાતે ઈદ્રિશનાં કાર્મ કાયવાણિ આને મનથી ત્યજવાં, મમતા વગર પ્રાપ્ત વસ્તુનું
સેવન કરવું. તેમ તેમ કરીને ઉચ્ચ નીચ કામો કરવા. ગદ્ય શું કહેવું ? હરિના ચરણની
ભાવના કરવી.

આમાં તો ધીમહાપ્રભુજીએ કયું કે સૂચારનો ત્યાગ કરવો એમ કહ્યું જ નહિ, પણ ઇદ્રિ-
શનાં કાર્મ જ્ય તજવાં. માટે “ પુષ્ટિમાર્ગીયને ધીમહાપ્રભુજી જ સ્વપ્રમેય બાળી ઉદ્ધારશે ”
એવું વિચારથી બેસી ન રહેતાં ધીમહાપ્રભુજીની આપ્તા પ્રમાણે આવી ધીમહાપ્રભુજીએ
કહેલાં સર્વ સાધનો કરવા પ્રયત્ન અવસ્ય કરવાં જ—એમ ન કરીએ તો બહિર્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત
શાય, દ્રવ્ય, કીર્તિ વગેરે પ્રાપ્ત કરવાની લોકુષ્પતા વધે અને વધારે ને વધારે પતિત જવાય,
અને અતિ—(આ કદું હું તે જોડું નથી, પણ અશ્વરયઃ ખરે છે) પુષ્ટિમાર્ગના ઉત્તમેષ્ઠતમ
મથો વાચ્યા છતાં, સેવાં કથા પણ કેટલોક વખત ક્યાં છતાં પ્રભુમાંથી મક્કા ઉઠી જઈ
નાસ્તિકતા પ્રાપ્ત થાય, અને તર્પણી છૂટ્યા પ્રભુ વિષે જ્ય ન જોણવાનાં વચનો બોલે, અને
પરિણમે લોકાર્થી વેષ મએત છૂટતું ક્ષિપ્રો મયવિ સર્વયા—આસપાસ સર્વને કહેલ
કથેય અને કથેય સિવાય બીજું કંઈ દલિતોચર થાય જ નહિ. નિસ્સાધનતાના અર્થનું ફલ
સૌકિંત્યા જ થાય, પ્રતિજ્ઞા અને દ્રવ્ય જ વદાલાં લાગે. માટે ધીમહાપ્રભુજીનું વચનામૃત કે
સ્ત્રામ એ સર્વધર્મનું યજ્ઞ છે એવું નિસ્મરણ ન થવું જોઈએ—સૌકિંત્ય ત્યાગ મનથી અવસ્ય
જોઈએ જ. એ જ ધીમહાપ્રભુજીએ વારંવાર આપ્યા કરી છે. અને હેલી સોનાના મક્કની
આપ્યા પણ એ જ છે:—

ચદિર્મુક્તા યદા યુયં મવિવ્યય કથંચન ।

તદા કાલમનારસ્યા દેહચિત્તાદયોડ્વ્યુત ॥

સર્વયા મક્ષયિર્વ્યતિ યુષ્માનિતિ મતિર્મમ ॥

ન લૌકિકઃ પ્રમુઃ કૃષ્ણો મનુજે નૈવ લૌકિકમ્ ।

માયસ્તથાપ્યસ્મદીયઃ સર્વસ્ત્વં ચૈહિકથ સઃ ।

અર્થ—અધુના કલ્પિયુગમાં સર્વે વિવેક આચારમાં તદ્વત છે, સ્વાધ્યાય-વગેરે ક્રિયા-
હીન છે, આચાર પરાંમુખ છે, કદાપિ કોઇ આચાર કરે તો વિધિવિતા કરે છે, વિશિષ્ટ
ચિત્તવાળા થઇ ગયા છે, જ્ઞાત-થઇ ગયા છે, કુંઠા અને ઉપસ્યપસ્યજ્ઞ થઇ ગયા છે,
વાત્સલ્યપ્રાપ્ત થઇ ગયા છે, પોતે દુષ્ટ છે, આવામાં ધર્મ કેમ થઇ શકે? ધર્મસંપાદન કરવામાં
જી વસ્તુની જરૂર છે, દેહ, કાંધ, દ્રવ્ય, મદ્દા, મંત્ર, કર્મ એ સર્વ કલ્પિયુગમાં અત્યંત દુર્લભ છે.

શ્રીકૃષ્ણાશ્રય મંથ આ વાતનું આપ્ત્યને સારી રીતે બાન કરાવે છે. આપણી આસ-
પાસ દરિદ્ર દેસ્વી વિચાર કરતાં આપણને આ વાત અસરકારક સત્ય લાગે છે. આરે જે વેદમાં
કહેલા સાધનથીજ સુક્તિ થતી હોય તો આ કલ્પિયુગમાં સુક્તિનું દ્વાર બંધ થઇ ગયું છે,
વેદમાં, આર્ચમાં છુપ્ત થઇ ગયો છે, એમ કહેવું બોલું નથી જ. આ વેદમાં તે જ
મહાધર્મ. પ્રભુએ વેદમાં જે સાધનો કહ્યાં છે, જે મહાધર્મ બાંધી છે, તે રીતે
ચાલી સુક્તિ મેળવવી એનું નામ મહાધર્મ. અચારે મનુષ્યોને આ માર્ગે સાધન કરી
સુક્તિ મેળવવી અશક્ય થઇ પડી ત્યારે પ્રભુએ કૃપા કરી વેદમાંથી જ એવો માર્ગ બતાવ્યો
કે જેમાં ઉપદેશ વૈદિક સાધનોની જરૂર રહે નહિ, અને ગીતામાં સ્વમુખથી બતાવેલી છે—

મનમના મય મન્નક્તો યયાજી મામ્ નમસ્કુરુ ।

યામેવૈવ્યસિ સત્યં વે પ્રતિમાને મિયોઽસિમે ॥

સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં કરણં યત્ન ।

અહં સ્વા સર્વપાપેભ્યો યોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ ॥

પ્રભુએ કહ્યું કે મારામાં મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું ભજન કર, મને પ્રણામ
કર, હું તને સત્ય પ્રતિજ્ઞા કરી કહું છું કે તું મારી પાસે જ આવશે. સર્વે ધ-
ર્મોનાં ત્યાગ કર, મને એકલાને શરણે આવ, હું તને સર્વ પાપમાંથી મુક્ત કરીશ.
શોક ન કર.

હાલ ! કેવી સુંદર, કેવી સરસ આશા ! વેદના સાધન કરવાની, નિષ્કામ કર્મો કરી
અક્ષમોધનને યોગ્ય પવિત્ર દેહ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર નહિ, વેદ બંધવાની જરૂર નહિ,
કોઇપણ યોગ, ઉપાસના વગેરે સાધનોની જરૂર નહિ, માત્ર

સર્વાત્મના નિત્યં શ્રીકૃષ્ણાઃ કરણં મમ ।

વદન્નિરેવ સતતં સ્યેપમિત્યેવ મે મતિઃ ॥

અર્થ—જે સર્વ ધર્મોના તાગપૂર્વક એકસ્વરૂપમાત્રપરતાનો ઉદ્દેશ્ય કર્યો, તેનું
ઉપાદાન શ્રીમદ્વપ્રભુએ નેતું સ્પષ્ટ બન્યું. કોઇ આચાર્યે કહ્યું નહોતું નથી. યદ્વાણીકૃપમેષ
ત્રિમુલમવરણે મલિનજ્ઞ સ્વર્તથં । વગેરેમાં તેમજ બન્યું સ્વયં પશુ એ વાત શરીરીની
હતી છે, અને એ સ્વરૂપના સંબંધમાં આવવાથી સર્વ દોષની નિવૃત્તિ થાય છે, એમ
મુક્તસંવર્ધકરણાત્ સર્વેણ વેદહીનયોગ સર્વદોષમિહૃત્તિઃ એમાં પોતે સ્વયં આશા
કરે છે, આરે જ પોતે વૃષકૃષ્ણરણમાર્ગપદેષ્ટા કહેવાયા. આ માર્ગે તેમ પુષ્ટિધર્મ.
વૈદિક મહાધર્મમાંથી અત્યંત બિન્ન જતાં જણે પશુ, વૈદિક, દેહ, ચિત્ત વગેરે વૈદિક સાધનોથી પ-
વિત્ત કર્યા પછી અક્ષ-પ્રભુ પાસે જવું એમ નહિ, પણ પ્રભુ સંબંધથી જ દેહ ચિત્ત વગેરેને

અવિન શર્યા કુળ્પાત્પરે માસ્તિ દૈવં વસ્તુતઃ કોપયન્નિતમ્ માટે કુળ્પસંબંધન કરવો, એ જ પુષ્ટિમાર્ગ. સાધનક્રમેય મોચનેચ્છા દિ, મર્યાદામાર્ગીયા મર્યાદા, વિદિત-સાધનં વિદેય મોચનેચ્છા પુષ્ટિમાર્ગમર્યાદા બદલે સાધનક્રમથી-વેદમાં કહેલા સાધન ક્રમથી-મુક્તિની છાયા એ મર્યાદામાર્ગની મર્યાદા, વેદમાં વિધાન કરેલા સાધન ક્રમમાં વિના મુક્તિની છાયા એ પુષ્ટિમાર્ગમર્યાદા. આ સ્વરૂપમાં આસક્તિ થતી એ જ પુષ્ટિમાર્ગી સાધન, તે માટે પ્રેમ, પ્રેમ માટે અનુકરણ, તે માટે વિરક્તિ, લીઝમાલે વહેતુ સ્વા-ત્યાગાત્પ્રવળકીર્તનાત્ ॥ બીજાદર્શ પ્રકાર એક જૂઠામાં સ્થિતિ કરી, 'સ્વધર્મથી આ-પાર રોજબરો છોડી પૂજા કરવું તોરેથી દુષ્કૃતમળ કરવું.' આ સાધનો વેદમાં-મર્યાદા માર્ગમાં-કહેલા મુક્તિના સાધનોથી અત્યંત ભિન્ન છે. આ સાધનો તે વસ્તુતઃ રક્ષરૂપ છે. રક્ષ તે પ્રસેન નિરાને છે, અદિમુખ્યતાનો ત્યાગ કરી, તે રક્ષના દર્શન કરવા, તેનો અનુભવ કરવો એટલા જ સાધનની અપેક્ષા. આપાર રોજબરોથી સંસ્કારનો અનુભવ થાય માટે તેનો ત્યાગ એ એક સાધન, મરણ કીર્તનથી રક્ષરૂપ પ્રશુનો અનુભવ થાય માટે તે બીજું રક્ષકમક, સાધન, જેને પ્રેમ આસક્તિ પ્રશુમાં સિદ્ધ જ છે, તેને આ સાધનોની જરૂર રહી નથી એ પ્રતક્ષ છે, પણ "તેનામાં પ્રેમ પ્રતીત નથી, સંસાર નિમગ્ન છે, તે ત્યાગ ત્યાગ ધારી પુષ્ટિમાર્ગીને" પુષ્ટિમાર્ગના રક્ષક અનુભવને માટે આટલા સાધનની આવશ્યકતા થી મહાપ્રશુભિ આપા કરી છે, બાવજદિ માટે એ આવશ્યક છે એમ આપણું હૃદય કહ્યું છે, આપણું કૈલિક પારસોદિક સર્વ પ્રશુ જ છે એ સમજવા, અનુભવવા માટે આ સા-ધનોની આવશ્યકતા છે જ એની કોણ ના કહેતો ?

તારે વૈદિક સાધનોની અપેક્ષા વિના પ્રશુ કૃપા કરી રક્ષાન ને માર્ગમાં કરે તે પુષ્ટિ-માર્ગ, આ સંજ્ઞાથી મીમંસાપ્રશુનો પુષ્ટિમાર્ગમર્યાદામાં વિચારવા થોમ્સ છે. પ્રથમ તે એમજ સંદેશ થાય કે વેદમાં કહેલા સાધનો ને ન કરે તેનાપર 'પુષ્ટિ' અથવા અનુ-સક પ્રશુ કરે છે એવું શું પ્રમાણ ? મીમંસાપ્રશુ કહે છે કે,

મક્તિમાર્ગસ્ય કપનાત્ પુષ્ટિસ્વીતિ નિશ્ચયઃ ।

કથિદેવ હિ મત્તો હિ યોમન્નકર્ત્તવીરણાત્ ।

સર્વમોત્કર્ષકપનાત્ પુષ્ટિસ્વીતિ નિશ્ચયઃ ॥

એ પ્રમાણે "પુષ્ટિ" પ્રમાણ અપાને પુષ્ટિમાર્ગ વેદ બાધવા મર્યાદામાર્ગથી ભિન્ન છે એમ પોતે અપજા કહે છે, અને પછી પુષ્ટિઃ કાયેન નિશ્ચયઃ એમ કહી પુષ્ટિ-છોડોને મર્યાદા ઉત્પન્ન કર્યા, એમ કહ્યું અને તેમજ રક્ષ પણ કાયેન જુ ફલં પુષ્ટી એમ આપા કરી, એટલે પુષ્ટિમાર્ગીને સ્વસ્વરૂપથી જ રક્ષ આપે છે એમ પોતે કહ્યું.

તસ્માજીવાઃ પુષ્ટિમાર્ગે મિત્તા એવ ન સંસયઃ ।

મગવદ્વપસેવાયે વસ્ટુદિર્નાન્યપા મપેત્ ॥

મગવાનેષ હિ ફલં સ યયાભિર્મવેદુઃ સુવિ ।

ગુણસ્વરૂપમેવેન તયા મેર્પા ફલં મપેત્ ॥

અર્થઃ—માટે પુષ્ટિમાર્ગી છેવે ભિન્ન દોષ છે એમાં કંઈપણ સંદેશ નથી, મગવદ્ સ્વરૂપની સેવાને માટે જ તેમના ક્રમના યથા દોષ છે, મગવાનું મુલ અપેક્ષ

સ્વરૂપના ભેદથી જેવી રીતે ભૂતકાંપર પ્રકટ થાય તેજ પુષ્ટિમાર્ગનું રહ્યું. મર્ણસામાર્થથી પુષ્ટિમાર્ગની આ ભિન્નતા સ્પષ્ટ દર્શાવવાને થોતે સિદ્ધાંતસુકાવલીમાં આપ્યા કરી કે મનુબ્રહ્મ: પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક इति स्थितिः ॥

જેવા પુષ્ટિમાર્ગથી ભક્તો જે લોકિક વૈદિક કર્મો કરે છે તે કપટપણથી જ કરે છે, થોતાનું ભગવદ્ભક્ત્યુત્થ રાખવાને જ કરે છે, તો પછી “સંસારમાં નિમગ્ન” પામરજનો, જેમનો ‘ભગવાનનો પ્રેમ પ્રતીત’ નથી, અને જેઓ દ્રવ્ય અને પ્રતિજ્ઞા પાછલ છેલ્લા હોય અને તે ન મળતાં “આ ફનીઆ તો સેતાનની છે, ભગવાન છે જ કર્મો,” વગેરે નાસ્તિક ઉદ્ધાર કાંચલા હોય તેમને પુષ્ટિમાર્ગથી પણ કેમ કહેવાય ? જેવાં મનુષ્યોને તો આપણે અત્યંત પ્રાવાહિક કહેવા જ પડે છે, આટલે તેમના બહાને માટે, તેમને પ્રવાહથી ભિન્ન કરવાને શુદ્ધ હૃદયથી તેમને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આ વચનામૃતપર વિચાર કરી શીખ વૈષ્ણવત્વનું અવલંબન કરી કર્તવ્યપરાયણ થવા સૂચના કરતી જોઈએ, નહિ કે માત્ર વાણીમાં પ્રમુખા પ્રમેયભક્ષપર વિધાસ ચાખી સંસારના આશ્રમાં પાવા જેવી સૂચના કરવી.

પ્રિય વાચક, હાલમાં સનાતનધર્મીઓ પણ ખડું નીકળ્યા છે, તે બાપદાદાને અપર નથી કે સનાતન ધર્મ જિતશે શું ? અગ્નિહોત્ર વગેરે રાખવા, વેદમાં કહેલાં મત્યાગ્રાદિ નિષ્કામતાથી કરવા, પવિત્ર દેહ, કાલ, દ્રવ્ય, મન, યજ્ઞ વગેરેની સહાયતાથી કાંઈપણ જૂથ ન થાય તેમ કરવા, તે કરી પવિત્ર દેહ કલ્પન કરવો, પછી ભક્તિબોધ લખ, જ્ઞાનકીયાસત્ય, ભક્તિ વગેરે સાધનો કરે ત્યારે મળેનો જાનુભવ થાય અને મુક્તિ થાય—આ વૈદિક સનાતન ધર્મ. આ ધર્મ હાથપાય થઈ ગયો ત્યારે પરમહંસાણુ પ્રભુએ ગીતામાં પુષ્ટિમાર્ગની રૂપરેખા દર્શાવી, જામવતમાં વિસ્તાર કર્યો, અને હાલમાં પરીથી પરમહંસાણુ પ્રભુએ સ્વરૂપારવિંદ દ્વારા—શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા—પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ કર્યો. પ્રિય વાચક, જો કાંઈ સત્ય, સત્ત્વ આર્મ પ્રભુપાસિ આટલે આધુનિક સમયમાં હોય તો તે આ પુષ્ટિમાર્ગ જ છે, અને તેથી જ આપણા એક મુખ્ય સિદ્ધાંત તરીકે “આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિવિના અન્ય વિધધર્મ હોઈ શકે જ નહિ” એમ માનીએ છીએ.

હવે આપણે કેટલાક ઉપરઉપરથી સંદિગ્ધ દેખાતા વાક્યો લઈ તેનો અર્થ સ્પષ્ટ કરીશું.

न हि साधनसम्पत्त्या हरिस्तुष्यति कस्यचित् ।

મક્કાનાં દૈન્યમેવેકં હરિતોપજસાધનમ્ ॥

અર્થ:—સાધનસંપત્તિથી હરિ કાંઈપર પ્રસન્ન થતા નથી; ભક્તોનું માત્ર દૈન્ય જ હરિને પ્રસન્ન કરવાનું સાધન છે.

દશમસ્કંધના યોગભુતીસમાં અધ્યાયની સરજ્ઞાતમાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આપ્યા કરેલી ત્રણ કારિકામાંની આ બીજી કારિકા છે. તેની પહેલાના ભુતીસમાં અધ્યાયમાં ઓપિત્ત-ગીતનો સુંદર પ્રસંગ છે. એ ગીત ગાવાનું પ્રયોગન શું ? સમયેના: જગુઃ કૃષ્ણં તદ્વા-ગમનકાંક્ષિતા: “સદનંદુષ્ણુ પધારવાની આકાંક્ષાવાળા ઓપિત્તઓએ જોઈ શકે હૃદયના બુદ્ધિજન થઈ.” એમ સત્તાવીસમાં અધ્યાયના છેલ્લા શ્લોકમાં કહ્યું છે. એ શ્લોકના મીઠાનો-ધિનીમાં કહ્યું છે કે “તદ્વા સાધર્માનન્મહમમાતાઃ કૃષ્ણં સદાનંદ જગુઃ લોક-નિવારણે હરિગુણગાનમેષ સાધમામિતિ । ત્રિવૃત્તે પુનર્વચે સ્વયમેવાયાસ્યતીતિ તદ્વાગમનકાંક્ષયા જગુઃ ॥

અર્થ—જો બીજી કોઈ સાધન નહિ મલ્લવાધી યોગનિવારણમાં હરિયુગ્મન એ જ સાધન છે એમ સમજી કૃષ્ણ સદાનંદના બુદ્ધિમાન હતા. એવ નિશ્ચય થવાથી પ્રભુ પોતે જ પધારશે એમ સમજી પ્રભુના પધારવાની આશંકાથી માન કર્યું. ” છઠ્ઠીકથા અધ્યાયના સુ-હૃત્વાધીસભા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે કૃષ્ણ તરફથી માન મલ્લવાધી ગોપિકાઓએ પૃથ્વીપર પોતાને સ્ત્રીઓમાં મોટી માની બજારા જેવી બીજી કોઈ નથી, બ્યારે પ્રભુ અમારી પ્રાર્થના કરશે ત્યારે જ જાણે પ્રભુને રસદાન કરીશું એમ અર્થ થયો. જે એકે હૃદય આપીને અર્થ નહિ થયો હતો તેમને પણ પાછળથી અર્થ થયો અને મારાથી જ્ઞાતું નથી, મને કશું હો એમ જાણ-ગર્વથી મોઢાં એમ સત્તાવીસમા અધ્યાયના સાક્ષીકથા શ્લોકમાં કહ્યું છે—આ પ્રમાણે સર્વે ગોપિકાને અર્થ થયો હતો તે યોગ્ય નિવારણ કરવાને મારે પ્રભુ અત્યંતિત થઈ ગયા. જો ગોપિકાએ વિરૂદ્ધ થઈ પ્રેમ પ્રાકટ્યનાં સર્વસાધન કર્યાં, પ્રભુની શોધ કરી, યુગ્મમાન કર્યા અને જાતે દીનતાથી રહ્યા જેનો અર્થ યોગ નિશ્ચય થઈ દીનતા અતી છે પ્રભુ હસતા હસતા પ્રકટ થયા.

આ પૂર્વાપરતું અનુસંધાન કર્યા પછી વપતી કારિગરો પ્રભુના પમેયનશર વિશ્વાસ રાખી બેસી રહેવાનો અર્થ નીકળતો નથી પણ ઉલટું શ્રીમદાપ્રભુજીએ કહેલાં સર્વસાધનો ક્યાં પહોં પહોં ને પ્રભુ પ્રકટ ન થાય તો આતિથી યોગ-નિશ્ચય અર્થ રહ્યું, સાધન સં-પત્તિનો ગર્વ, ઉત્તમતાનો ગર્વ મનમાં આણી મનને મલિન ન કર્યું, પણ દીનતા-યુક્ત દીનતા-સર્વદા-રાખવી એવો અર્થ નીકળે છે. સાધન સંપત્તિનો ગર્વ હોય ત્યાં સુધી પ્રભુ પ્રસન્ન કેમ થાય ? જરૂર મનુષ્ય પાસે એવું શું સાધન છે કે પ્રભુને સતોષ આપી શકાય ? આજણે એવે તે કહીએ પણ પ્રભુ તો સ્વતંત્ર છે, તેની કમ્પાની આપશે તો જ પ્રાકટ્યનું સુખ આપશે, એમ દીનતા રાખવી એવો આ કારિગરો અર્થ છે, આતિ રાખવી, આસક્તિ અને વ્યસનથી રહ્યું, નહિ કે આશ્ચર્ય બમવાવ મની વિશ્વાસ રાખી સંસારમાં પડ્યું અને સર્વસાધનનો ત્યાગ કરવો. સાધન સંપત્તિનો ત્યાગ નહિ, પણ સાધન સંપત્તિના ગતિનો ત્યાગ એવો આ કારિગરો અર્થ છે.

શ્રીગોપિકાઓને તો પ્રેમ આસક્તિ અને વ્યસન પણ સિદ્ધ હતાં. આધુનિક નામ મન-મારી વૈષ્ણવ જેને પ્રભુપ્રેમની મધ પણ નથી, તેણે શ્રીમદાપ્રભુજીએ કહેલાં સાધ-નોનો ત્યાગ કરવો અને સંસારમાં વિગમવાન રહેવું, એવો આ કારિગરો અનર્થ ન કરવો.

મહાન્યાપૂર્ત મિથિ શાયામતિમમેજ સોઠં ચિકુષ્ઠ ઉપમેવ્યતિ શોકુલં સ્વમૂળ

અર્થ—દિવસે બાપારમાં શોકમલ અને રાત્રે અતિમમથી સુઈ રહેતા પોતાના ગોકુલને વેડુંમાં કાઢી નથી.

દિલીપરક્ષિતના સાતમા અધ્યાયનો એકવીસમો આ શ્લોક છે. કૃષ્ણ પ્રકટ થઈ શું શું ચરિત્ર કરશે તેવું આ વર્ણન છે. અહિં ગોકુલને પ્રભુનું ”સ્વ” પોતાનું કહ્યું છે, અને વસ્તુતઃ ગોકુલવાસીઓને પ્રભુપર નૈસર્ગિક પ્રેમ હતો, પ્રભુને આશ્રય હતો, પ્રભુ તેમની નિહટ હતા, એવા ગોકુલવાસીઓને પ્રભુપ્રેમિતને મારે શું સાધન કરવાનાં હોય ? પ્રભુનું પ્રાકટ્ય અને પ્રભુપ્રેમ તો હતાં જ, એવા ગોકુલવાસીઓનું હર્ષાત નામભંજનમારી વૈષ્ણવ, પ્રભુપ્રેમની મધ પણ નહિ, એવા મનુષ્યોએ હેવું બાળમ્ની કહેવાય ? ક્યાં પ્રભુપર નૈસર્ગિક પ્રેમવાન ગોકુલવાસી અને ક્યાં પ્રેમજન્ય નામભંજનમારી ?

(અર્જુન)

સૂચના.

ગયા ૫-૬ અંકમાં ૧૦૨ પાનાપર સ્લોક ૫૬ અને ૫૮ ના ભાષાંતરમાં “મત્ર”ને બદલે “મત્ર” લખવાયેલો. મત્ર એટલે પ્રસૂત.

અક્ષરબંધ.

શિષ્ય—આપણે અહીં પૃથ્વીપર ક્યાંથી આવ્યા ?

ગુરુ—આપણે પ્રજાના જ્ઞાન-રમ્ય ધામમાંથી આવ્યા છીએ.

શિષ્ય—પ્રજાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ગુરુ—પ્રજાનું સ્વરૂપ રસરૂપ છે. વેદમાં કહ્યું છે કે રસો જો સ; રસ જોવાયં લગ્નવા માનવી સર્વતિ. રસ જે પ્રસારતો છે. સયોગ અને વિપ્રયોગ. જ્યારે આપણે પ્રજા-ધામમાં છતાં, ત્યારે આપણે સયોગરસનો અનુભવ કરતાં છતાં; ક્ષણમાં આપણે પ્રજાની કૃપાથી પ્રજાના સ્વરૂપમાંથી વિહ્વાં છીએ તે વિપ્રયોગનો અનુભવ કરવા માટે જ.

શિષ્ય—જો અનુભવ કેમ થાય ?

ગુરુ—જ્યારે આપણાથી સર્વે વસ્તુનો મનથી ત્યાગ થાય, અને હૃદય-અનન્ય મર્મ પ્રજાનું ચિંતન કરે, પ્રજાનાં મુશ્કેલી કરે, ત્યારે પ્રજાનું સ્વરૂપ આપણા હૃદયમાં સ્ફુરે; પછી આપણને પ્રજાને મળવાની આર્તિ થાય, ત્યારે વિપ્રયોગનો અનુભવ થાય.

શિષ્ય—જો અનુભવ કેમને થયો છે ?

ગુરુ—મજાને; શ્રીગોપિકાઓ, શોકલલ, નારદલ, અંબરીષ, પ્રહ્લાદ, નરસિંહ મેહેતા, પદ્માભદ્રાસ, શરદાસ, પરમાનંદાસ, કુંભનદાસ, વગેરે હજારો ભક્તોને આવો અનુભવ થયો છે.

શિષ્ય—ત્યારે મારે શું કરવું ?

ગુરુ—હું આ મત્ર આપું છું તેનું નિરંતર ધ્યાન કરવું. “સદ્ગત વર્ષો જોડેલો મક્ક શ્યામ કૃષ્ણનો વિયોગ મને થયો છે, જે કૃષ્ણવિયોગના તાપસેશના અનંદનો તિરોભાવ થાય મને થયો છે. ભગવાન કૃષ્ણને દેહ, પ્રાણ, ઉદ્વિગ્ન, અંતઃકરણ, તેમનાં ધર્મો, ધર્મ, આચાર, યુગ, આપ્ત, વિત, આ લોક, પરલોક, મારા આત્માની સઘે હું સમર્પણ કરું છું, હું ધસ છું. કે કૃષ્ણ હું તારો જ છું.”

શિષ્ય—હું આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ.

ગુરુ—પ્રજા તારી કમ્પાણ કરો.

(૨)

જગત

શિષ્ય—આ સ્વરૂપ અનુભવ શું છે ?

ગુરુ—અનુભવ અક્ષરબંધ છે. વેદમાં કહ્યું છે કે સર્વે જલુ દર્શ પ્રજા, અસના મણ રૂપ છે.

સવ, ચિત્, અને આનંદ; જડ વસ્તુઓમાં ચિત્ અને આનંદનો તિરોભાવ છે, છવવાળા વસ્તુઓમાં આનંદનો તિરોભાવ છે, કોઈપણ જડ વસ્તુમાં અથવા છવવાળા વસ્તુમાં જ્યારે આનંદનો આવિર્ભાવ થાય ત્યારે તેમાં આવશ્યકે પ્રભુનાં દર્શન થાય છે.

શિષ્ય—એમ આનંદનો આવિર્ભાવ થઈ પ્રભુના દર્શન પહેલાં કદી થયા છે ?

શુરો—મણીવાર જ્યારે કોઈપણ જાતની શક્તિથી પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે તેને પ્રભુ પ્રકટ થઈ દર્શન આપે છે, કુવલ્લ, પ્રહ્લાદાદિ, નરસિંહ મેહેતા, અખતીય વગેરે દલ્લારો મક્તોને પ્રભુએ દર્શન આપ્યાં છે.

શિષ્ય—ત્યારે બધા મનુષ્યો પ્રભુની શક્તિ કેમ કરતા નથી ?

શુરો—જનવત્ની સર્વે વસ્તુઓ અસમ્ય છે, છતાં મનુષ્યો તે કુલી જાય છે અને એ વસ્તુ-જ્ઞાના મોહમાં પડી જાય છે.

શિષ્ય—જનવત્ની બધી વસ્તુઓ અસમ્ય છે તો મનુષ્ય પણ અસમ્ય જ હશે.

શુરો—હા. સર્વે મનુષ્યો અસમ્ય છે, એકેએક મનુષ્ય અસતો જાત છે, શ્રીકૃષ્ણે ગીતાજ્ઞમાં કહ્યું છે કે મમીર્વાશો ઝીવલોકે ઝીવમૂતઃ સમાવળઃ ॥ બ્રાહ્મણો અસક્તોમાં કહ્યું છે કે મંશો જાનાઘ્યપવેશાત્ ॥ મારે અસતો અંશરૂપ છવે આનંદમય. અસતો સંન્યાસ ન લુપ્તો અસતું જ ચિંતન-મનન-કર્તું જોઈએ; તેને જાહે જનવત્ની વસ્તુઓથી છત મોહ પામી અસંન્યાસ જૂઠી જાય છે અને પ્રભુ જાગ્રત કરતો નથી, અને દુઃખ પામે છે.

શિષ્ય—ત્યારે એ મોહમાંથી છુટવાનો ઉપાય શે ?

શુરો—એક પ્રભુને સરજે જ્યું એ જ ઉપાય. પ્રભુએ ગીતાજ્ઞમાં કહ્યું છે કે " સર્વે ધર્મો જોડીને એકા મારે સરજે બાવ. હું તને સર્વે પાપમાંથી બેઠાવીશ. શેષ કર નહિ "

શિષ્ય—આવે અસંન્યાસના મંત્રમાં અને એ જ ઉપદેશ કયો છે.

શુરો—હા. સહે ત્યારે સંસારમાં ચિત્ બ્રહ્મ ન જોઈ તેમાં પ્રભુમાં જ સ્તોતરું.

શિષ્ય—હું આજની જાણ પ્રમાણે કરીશ.

શુરો—પ્રભુ તારું કમ્યાણ કરો.

પુષ્ટિપથમર્મ.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૮૮૮)

૫ પશ્ચમ મર્મ.

પશ્ચમ કૃષ્ણલીલાયા માવનં હૃદિ સર્વથા ।
 તદ્ભાવેન પ્રસૂઃ પ્રાપ્તો માલાત્મા તદમેદતઃ ॥ ૧૧ ॥
 ન હિ લીલા વિચારે સુ સ્વરૂપાદતિરિચ્યતે ।
 સ્વસર્વધર્મરૂપત્વાત્ પ્રમોર્ષદો ન યુજ્યતે ॥ ૧૨ ॥
 તથાપ્યાબિષ્કૃતે રૂપે ભેદબુદ્ધિર્નિજેચ્છયા ।
 લોકદૃષ્ટ્યા તથા સૂર્યે કિરણેષુદિતે સતિ ॥ ૧૩ ॥
 ધર્મધર્મિપ્રસાંતિર્હિ પ્રાકટ્યે રૂપલીલયોઃ ॥
 અન્તાસ્થિતૌ સુ લીલૈવ સ્વરૂપમિતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૧૪ ॥
 ગુણગાને તથાધાર્યૈરાસક્તિવશ્વતો હરૌ ।
 જાતા તન્મયતા ક્ષીણમયતૈવ નિરૂપિતા ॥ ૧૫ ॥
 લીલા સ્વરૂપતો નૈવ મિથા કિરણસૂર્યવત્ ।
 પ્રસાંતિમાપ્નતો ભેદઃ સ્વરૂપેણ ન વસ્તુતઃ ॥ ૧૬ ॥
 કૃષ્ણઃ પ્રવિશતિ પ્રીતો લીલાયા હૃદયસ્થિતૌ ।
 તદાત્મા સકલૈઃ સ્વીયસ્વરૂપૈરિતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૧૭ ॥

મર્મ-૫ ' માથ સદ્બોધ. '

આવાર્થઃ—પશ્ચમ મર્મ જાવોદ્બોધ છે. સદાનંદ પ્રજ્ઞની નિત્ય નવલ લીલાની નિરંતર હલ્લમાં આવના કરતી, એ પાંચમું મર્મ છે. એ લીલાની આવના ક્યોથી પ્રભુ પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા પ્રસન્ન થાય છે, કેમકે પ્રભુ પોતે જ તે આવરૂપ છે. જ્યારે તે જાન હલ્લમાં આવે ત્યારે તે આવસ્વરૂપ પ્રભુ પણ હલ્લમાં પધારે જ, એમાં બ્યાર્થ શું ? વળી પ્રજ્ઞથી પ્રજ્ઞની લીલા પણ જુદી નથી. લીલા પણ સ્વસ્વરૂપ જ છે એથી પણ એ લીલાની આવના ક્યોથી તે લીલાત્મક અને લીલાભાનાત્મક પ્રભુ હલ્લમાં નિરાન એ અર્થ અત્યંત સુષ્ટ છે. જ્યારે લીલાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે લીલા પ્રભુના સ્વરૂપથી જુદી પાડી શકાતી નથી. પ્રભુ જુદા અને તેમની લીલા જુદી એવા ભેદભાવને સ્થાન મળતું નથી. જો પ્રજ્ઞમાં ભેદ હોય તો તેમની લીલામાં પણ ભેદ હોય. તેમ તો જની થકે જ નહિ કે પ્રભુ પણ જુદા જુદા હોય. પ્રભુ તો એક જ છે, પણ તેમના ધર્મો બહુ છે. તે ધર્મા પણ અમલસ્વરૂપથી જુદા નથી, પણ પ્રજ્ઞરૂપ જ છે. પોતાના સર્વધર્મરૂપ પણ પ્રજ્ઞ જ હોવાથી જુદા જુદા ધર્મોને શક્તિ પ્રજ્ઞસ્વરૂપમાં ભેદની કક્ષના કરતી યોગ્ય નથી. સ્વસર્વધર્મરૂપ

પ્રજ્ઞ ન હોવાથી તેમાં ભેદ મળવો જી શકે નથી, પરંતુ પ્રજ્ઞ પોતાના જ સ્વરૂપો પ્રકટ કરે છે, તેમાં જ ભેદભૂતિ જણાય છે, જેમ કે આ સ્વરૂપ જુદું, તે ભેદ પ્રજ્ઞની ઇચ્છાથી જ જણાય છે. તેમાં દર્શાવેલો સર્વ વસ્તુ પામે તે વખતે તેના કિરણોમાં અને સર્વમાં જેમ ભેદભૂતિ હોય તે દર્શાવેલો થાય છે. સર્વ જગતે જી છે ત્યારે જ તે જુદો અને તેના કિરણો જુદાં જેમ હોય તે દર્શાવેલો થાય છે. એવી રીતે જગતે પ્રજ્ઞ પોતાનું સ્વરૂપ અને તે સ્વરૂપથી કરવાની લીલા જગતે પ્રકટ કરે છે, ત્યારે પ્રજ્ઞના તે લીલાશય ખમા અને તે લીલાશય પશ્ચિમપક્ષે જીમ ભેદભૂતિ થાય છે. જેમ શીતનીતપ્તિવાદના પ્રકટ સ્વરૂપમાં જાણ લીલાની સૂતિ સુખ્યતા થાય છે અને શીતપ્રસેદના સ્વરૂપમાં સુખ્યતા સસલીલાની સૂતિ થાય છે અને તેથી જાને સ્વરૂપમાં ભેદભાવ થાય છે. આ જુદું જગતે તે તે સ્વરૂપથી તેની તેની બિન બિન લીલાઓ પ્રકટ કરેલી હોય, ત્યારે જ તેની લીલાઓને આધારે તે તે સ્વરૂપમાં ભેદભાવ મળાય છે. સીદ્ધાંતે સ્વરૂપમેદઃ એ સિદ્ધાંત પોત-અસદ જ લાગે છે. આ ભેદભાવ જગતે તે સ્વરૂપ અને તેની લીલા પ્રકટ થાય છે, ત્યારે જ જણાય છે. જેમ સર્વ વસ્તુ પામે છે ત્યારે જ તેમાં અને તેના કિરણોમાં જુદાપણું જાણે છે, વસ્તુ પામેલો નથી હોતો, ત્યારે તે કિરણો અને સર્વ જુદા છે એવું યાન થતું જ નથી, તેની જ રીતે જગતે સદાનંદ પ્રજ્ઞ પોતાની સદાનંદમય લીલા અને પોતે જગતે પ્રકટ થાય છે ત્યારે તે લીલા અને તે સ્વરૂપમાં ભેદભાવ જાણે છે. જગતે પોતે જગતે પ્રકટ કરે છે, ત્યારે તે લીલા સ્વરૂપમાં જ જણાય છે એવો નિષ્કર્ષ છે. જગતે લીલા સ્વરૂપની બીજી રહે છે, ત્યારે તે લીલા સ્વરૂપથી જાણ જાણતી નથી, તે વખતે લીલા જ સ્વરૂપ છે જેમ નિષ્કર્ષ-સિદ્ધાંત થાય છે. 'શીવેશ્વરીતની સમ્પતિર્થ શુદ્ધેવલ કહે છે કે 'શ્રીકૃષ્ણનાવિશ્વરૂપ પ્રજ્ઞની જગત પ્રકટની લીલાઓનું પરસ્પર વર્ણન કરવામાં પ્રજ્ઞાસ્તો તત્ત્વમયતાને પ્રાપ્ત થતાં.' શ્રીમદ્વાર્ણવર આ શ્લોકના શ્રીકૃષ્ણેશ્વરીતનાં તત્ત્વમયતા લખેલો એવો ભર્વ પ્રકટ કરે છે કે, તત્ત્વમયતાને પ્રાપ્ત થતાં એવો 'કૃષ્ણ-લીલાશય થઈ ખમા.' જગતે સ્વરૂપ કે સ્વરૂપ-સ્વરૂપમાં પ્રજ્ઞલીલાનું જ રસન કરતાં કરતાં શીડે જેમ જગતે થઈ જાય છે, તેમ પ્રજ્ઞ-લીલાશય થઈ ખમા. એવી જ પ્રજ્ઞની લીલા પ્રજ્ઞના સ્વરૂપથી થોડી પછુ બિન નથી જ. જેમ સર્વનાં કિરણો સર્વથી જુદાં નથી, તેમ જાણ તે લીલા જગતે પ્રકટ દર્શિતો થાય છે, ત્યારે જ તેમાં ભેદ જણાય છે વસ્તુતઃ સ્વરૂપથી તે બિન નથી જ. રસન કરતાં વેળાએ જગતનું સ્વરૂપ અને તેની પ્રકટ થતી જગત લીલાઓમાં તાત્ત્વમય જણાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ જગતનું સ્વરૂપ તે જ લીલા અને લીલા તે જ પ્રજ્ઞનું સ્વરૂપ એવો સિદ્ધાંત છે. એ હેતુથી જ જો પ્રજ્ઞની લીલા હવેમાં જાણ મેળવે તો સદાનંદ જગતનું પછુ પ્રસન્ન થઈ હવેમાં પ્રવેશે છે. પૂર્વપુરોષોત્તમની અનેક સ્વરૂપ લીલાઓમાંની એક જુદુ લીલાની સ્થિતિ જો હવેમાં થાય તો તાત્ત્વમય નકુળાર હવેમાં પ્રવેશે છે. કેમકે જાણ તે લીલાશય છે, એટલે તે લીલાની સ્થિતિ જગતે હવેમાં થાય ત્યારે જાણની પછુ તેમાં સ્થિતિ થઈ જતી જ જોઈએ. જે લીલાની સૂતિ બહુ હવેમાં થઈ હોય તે લીલામાં જગત પોતાના સ્વરૂપો હોય, તે સર્વસ્વરૂપ સાથે લીલાશય પ્રજ્ઞ બહુહવેમાં પ્રવેશ કરે છે, એવો નિષ્કર્ષ છે.

૧. પૂર્વવિજ્ઞા મયવતો યા કૃષ્ણાવતારિણઃ । વર્ણવન્તો મિયો યોષ્યઃ ક્રીડાસ્તત્ત્વમયતાં યદુઃ ॥
ક્રીડાસ્તત્ત્વમયતાં યદુઃ ॥ વેણુગીત । ૨. ક્રીડામય્ય દય આતમ ।

૬ પદ્મ મર્મ.

પદ્મ વ્રજસ્થિતાનાં યો માયા સ્મર્યો વિયોગિનામ્ ।

તતો ભાવસ્ય સમ્પ્રાપ્તિર્મવિતાતો હરેર્મવેત્ ॥ ૧૮ ॥

અવસ્થા કૈશ્વમાલો યા તત્સમ્બન્ધી વિધિન્ત્યતામ્ ।

ન સ્વરૂપં પૃથગ્ યસ્માન્ન તત્ર વિગતે મનઃ ॥ ૧૯ ॥

તત્પ્રવિષ્ટતયા નૈવ સ્વરૂપં મિચતે તતઃ ।

અતોઽન્તઃસ્થિતકૃષ્ણાસ્તાઃ સતતં હૃદિ માચયેત્ ॥ ૨૦ ॥

મર્મ ૬ ‘(ગુનગાન’તે) ઘોષપ્રિય માવના ઢમય જાને’

ભાવાર્થ:—છઠું મર્મ મજ્જુન્દરીના ભાવ છે. તે પણ વિરહી મજ્જુન્દરીના જ ભાવ તેનું સ્મરણ કરવું એ છઠું મર્મ છે. હા તાપ્ત રમણ પ્રેષ્ટ જ્ઞાસિ મહામુખ જિમ સતત ઉચ્ચારણ કરતાં મજ્જુન્દરીનાં નિગૂઢભાવનું સ્મરણ કરતાં કરતાં ભાવની પ્રાપ્તિ થશે. હવેમર્મ પ્રભુલીલાની નિરંતર ભાવના પણ મજ્જુન્દરીના ભાવનું સ્મરણ ક્યાંથી જ થશે, ક્યાંથી જ પ્રભુની પણ સમ્પ્રાપ્તિ-સમ્બદ્ધ પ્રકારે પ્રાપ્તિ થશે, વિપ્રયોગથી મુંયોગ થશે. આ રૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે મજ્જુન્દરીની વિરહાવસ્થાનું ચિન્તન કરો. વિરહાવસ્થામાં પ્રાપ્ત થતા ક્યેય ભાવનું વિશેષ સ્મરણ કરો. પ્રભુની લીલાથી પ્રભુનું સ્વરૂપ જુઠું નથી, જેથી ત્યાં મનનો પ્રવેશ થતો નથી. જ્યારે મજ્જુન્દરીના ભાવમાં કે પ્રભુલીલામાં મનનો પ્રવેશ થાય છે, ત્યારે તેથી સ્વરૂપનો ભેદ થતો નથી. મજ્જુન્દરીનાં હવેમર્મ પ્રભુલીલા નિરંતર ઉદ્ભવે છે. લીલાથી સ્વરૂપ ભિન્ન નથી. માટે જ સ્વરૂપમાં મન પ્રવેશ કરવું નથી, પણ લીલામાં પ્રવેશ કરે છે. અને લીલામાં મન પ્રવિષ્ટ જ્યાંથી સ્વરૂપનો ભેદ રહેતો પણ નથી. જોરસા માટે જેમનામાં નંદાંદન બિરાજે છે, એવા મજ્જુન્દરીની નિરંતર ભાવના કરવી.

ઉપરના શ્લોક ઉપર મનન કરતાં આ આદ્ય પ્રકટ થાય છે. શીઠરિરાગચરણ પદેશી ભગવદ્લીલાની ભાવના કરવાની આગ્રહ કરે છે. પછી જિમ આગ્રહ કરે છે કે મજ્જુન્દરીના ભાવનું સ્મરણ કરવું, તેથી જ લીલાની ભાવના અથવા તો સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થશે. લીલા અને સ્વરૂપ એક જ છે, જેથી મન સ્વરૂપમાં પ્રવેશ ન કરતાં, લીલાનું રસિક કંઈક જાણી થાય છે. જ્યારે લીલામાં પ્રવેશે છે, ત્યારે લીલાથી સ્વરૂપ ભિન્ન ન હોવાથી સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્તિ અને પ્રભુની સમ્બદ્ધ પ્રાપ્તિ પણ થાય છે. મજ્જુન્દરી તો તન્મયતાને-લીલાસ્વરૂપપણને પ્રાપ્ત થયેલાં છે, તેથી જ પ્રભુનું સ્વરૂપ પણ તેમાંથી જુઠું નથી; માટે તેમનાં ભાવનું સ્મરણ કરવાથી ભગવદ્પ્રાપ્તિ સાધે જ થાય છે. એ હેતુથી જેમાં સાક્ષાત્ પ્રભુ બિરાજે છે, એવાં મજ્જુન્દરીની ભાવના હવેમર્મ કરવી.

૧. શીઠરિકેસરણ શીર્ષનામાં ‘સુલુગાન’ને છઠા મર્મ ‘મજ્જુન્દરીલાવ’ના પદેશી થો છે. મૂલ શ્લોકમાં પ્રથમ છઠા મર્મ ઉપર શીઠરિકેસરણપદો પરિવચ્ચ કરાયાં છે અને સુલુગાનને ૭ મા મર્મ ઉપર શીઠરિકેસરણપદો પરિવચ્ચ કરાયાં છે. ૧મી શીઠરિકેસરણ મજ્જુન્દરીલાવને ‘હસય’ વિશેષણ થાને છે, તેવી સંધાય વિપ્રયોગપ્ર જાને હાવ સ્મરના કરેલાં કર્મ થાય છે. મૂલ શ્લોકમાં શીઠરિકેસરણ તો માત્ર વિપ્રયોગી મજ્જુન્દરીના ભાવને સ્મરવાની આગ્રહ કરે છે આરથી નિલક્ષણતા હવેમર્મ થાવના જેવી છે.

૭ સત્તમં મર્મ:

સત્તમં પ્રોષ્યતે મર્મ સર્વદોષનિવારકમ્ ॥
 યુગ્મા એવ હરેર્ગેયા: સર્વદોષનિવારણે ॥ ૨૧ ॥
 અન્યત્ સર્વ ન વપ્તાસ્તિ સાંપનં સર્વ યૈષ દિ ॥
 યુગ્મેષુ ગીયમાનેષુ પ્રસન્નઃ સન્ હરિઃ સ્વયમ્ ॥ ૨૨ ॥
 સ્વાસ્માનમાધિર્માઘ્યૈષ સ્વાનન્દં સમ્પ્રપચ્છતિ ॥
 યુગ્માઃ પૂર્વં હુ ચિરદે સ્મૃત્યાર્તિ દહતિ પ્રમોઃ ॥ ૨૩ ॥
 મર્મ ૭ 'ગુનગાનતે'

સાવાર્થ:—સાતમું મર્મ શુદ્ધગાન છે. એ સર્વ દોષનું નિવારણ કરે છે. સર્વ દોષનાં નિવારણ માટે હરિનાં શુદ્ધો ગાવા. સર્વ દોષનું નિવારણ કરવા માટે બીજાં કાંઈક સાધન નથી. પ્રશ્નનાં શુદ્ધગાન સિવાય બધા દોષને દૂર કરવા માટેના બીજા કાંઈ પ્રયત્ન થવા છે જ નહિ. શુદ્ધો ગાન કરતાં કરતાં પ્રશ્ન પ્રસન્ન થાય છે, અને પ્રસન્ન થઈને આપ પોતે જ સ્વસ્વરૂપ પ્રકટ કરીને સ્વાનન્દનું ઘન કરે છે. પહેલાં વિરહાવસ્થામાં પ્રશ્નનાં સ્મરણથી જ આતિ થાય છે તેને શુદ્ધો જ ગાય છે—દૂર કરે છે. અથવા તો શુદ્ધો પ્રશ્નનું સ્મરણ કર્યા પછી વિરહાવસ્થામાં થતી અસહ્ય પીડાને દાંત કરે છે. અન્યથા પોતે આનન્દમય છે, એમની લીલા આનન્દમય છે, અને શુદ્ધો, પછી પણ આનન્દમય જ છે, તો તે શુદ્ધો ગાન કરવાથી તે શુદ્ધો સ્વરૂપ નિવૃત્તિથી આનન્દ પ્રાપ્ત થાય તેમાં કાંઈ અર્થ નથી જ.

૮ અષ્ટમં મર્મ:

અષ્ટમં નામમાહાસ્મ્યસ્ફુર્તિઃ સર્વોચ્ચતો હરેઃ ॥
 તદન્યસાધનેષ્વલ્પપુદિઃ સ્ફુરતિ ચેત્તદા ॥ ૨૪ ॥
 મર્મ ૮ 'કૃષ્ણનામ સ્ફુરે.'

સાવાર્થ:—આઠમું મર્મ બીજાં નામનાં માહાસ્મ્યની સ્ફુર્તિ થવી એ છે. આનન્દ મિથ્યાત્વ મહાદુષ્ટોના યોર પાતકપ્રકારથી ઉદ્ધાર કરનાર અમરગામ જ છે. એવી નામની મહત્તા સર્વોચ્ચ સ્ફુરે. નામ સિવાયના બીજાં સાધનોમાં અલ્પ હોયે થાય. નામ જેવા ક્રિયામણિ થાયે બીજાં સાધનો તુલ્ય થાયે. નામ પણ અમરસ્વરૂપ જ છે. પ્રશ્ન નામ અને રૂપ, એમ બન્ને સ્વરૂપે પ્રકટે છે. નામ પણ સ્વાસ્થ્યક કાવચથી તેની મહત્તા પ્રશ્નસ્વરૂપથી જાન હોય નહિ.

૯ નવમં મર્મ:

નવમં શાક્યમાર્ગેકાનિષ્ઠતા દ્વાવિચારણાત્ ॥
 યતો શાક્યમદ્વચસ્તુ સાધનં શાપ્યંસાધયન્ ॥ ૨૫ ॥

હરિમત્તિચન્દ્રિકા.

(મીદયારામકૃતા)

(અનુસંખ્યાન ૫૪ ૩૧૦)

- જેને પ્રસન્ન વૈકુંઠરાય, તે જન જે હરે તે ન્યાય;
મહેતા નૃસિંહ હરિની મહેર, હૃદય ક્ષેપી આનામિ પેર. ૧૦૨
- નાતે નિંદા સાચી કરી, તરપિ શિક્ષા પામ્યા ખરી;
તે પછી પીડે કરી અન્યાય, તે પછી કેમ ન આસુકાં આમ ? ૧૦૩
- જેને કાંઈ જાણું સ્થામનું, તેથી ખાતું નહિ કમનું;
ભૂલી કામ હરે તે કલ, તે પશુ સદીએ નખીએ સદા. ૧૦૪
- ફેશ્વરસ દુર્લભ નવ લટીએ, મોહમ જગ કર્યું કહુક ન કહીએ;
અર્ધ સહે નહિ મીઠાપાળ, ભૂલ્યો ભક્ત પશુ હરિનો જાણ. ૧૦૫
- જૂઠો ભક્ત હરિ રાખે માન, જડ પુરોહિત પોણે મળમાન;
દાસ દોષ નવ સહે જાપાળ, જેમ ન અરે મા કુશ્યું જાળ. ૧૦૬
- જે અપરાધ વાળી હવે, તે શુભીત તણે નવ ગણે;
તે જ વિશ્વકર્મ દેશ દેશ, નિજ જાણી પ્રભુ મુલ્યો જાણે. ૧૦૭
- સ્તુતિ પૂર હવે મુરારી, તેને તે લાગી દેવાય;
અનુન ગુરુ આદિ હિજ હવે, તે હૃદય સ્વાધે નવ ગણે. ૧૦૮
- ભક્ત દોષ ભગવંત ન વસ્યો, આપણુ જોવો હેતુ કશો;
કદિ શિક્ષા દે તો નિજનાય, આત્મિક કૃપાસ્ત્ર હિ તાદૃશ : ॥

મત્તિ ન પમ, મત્તિ મત્તિ કૃપાસ્ત્ર હિ તાદૃશ : ॥

યસ્કરોતિ હરિઃ કૃષ્ણઃ સ્વકીયેષુ કૃપાપરઃ ॥

તયા તદીપાઃ સ્વીયેષુ યત્ કુર્વતિ કૃપાલભઃ ॥ ૨૯ ॥

તત્સાધ્વેધેતિ મન્ત્રવ્યં યયા પિત્રોઃ કૃતૌ છતઃ ॥

પ્રતાનિ વશ મર્માણિ ષેતિ યઃ સર્વથા જનઃ ॥ ૩૦ ॥

શ્રીમદાચાર્યકૃપમા મક્તિમાર્ગે મદામતિઃ ॥

તસ્ય માર્ગેશ્વરઃ કૃષ્ણો વશો ભવતિ તત્સજાત્ ॥ ૩૧ ॥

વિશ્વાયૈતાનિ મર્માણિ શ્રીપદાચાર્યસેવકૈઃ ॥

મક્તિમાર્ગે સ્થિતિઃ કાર્પા સર્વદાતિચિત્સજૈઃ ॥ ૩૨ ॥

॥ ઇતિ શ્રીહરિદાસોદિતસ્વમાર્ગમર્મનિરૂપણં સમાપ્તમ્ ॥

મર્મ ૧૦ 'કૃતિ ષચન વિશ્વાસ મન ચિત્ત આર્ને'

ઉદય મને નવ શયિ યોગ, સાંખ્ય ધર્મ ન કર્મ પ્રયોગ;	
ન સ્વાધ્યાય ન તપ ને ત્યાગ, દાન દક્ષિણા નાના યાગ.	૧૧૮
તત નિવૃત્ત ધમ તીર્થાટને, ન શોધાડ વેદ સર્વ ભણે;	
શ્વેત મને શોકે સત્સંગ, નાટકોણી તેનો મને તરંગ.	૧૧૯
તર્કા અયોગ્ય ધણા સત્સંગ, શ્વેત ધર્મ ન સાધન રંગ.	
શક્તિસ દૈત્ય સહ અમ મૂઝ બહુ, મોર્ચા નામ અપસરા સહુ.	૧૨૦
સિદ્ધ ગારુડ મુલક ખરા, વિદ્યાધર મનુષ્ય વાનરા;	
વૈશ્ય ચક્ર ક્ષી અન્ન નાતિ, રત્નસ્તમઃપ્રકૃતિ ધુમ ધુમ ખ્યાતિ.	૧૨૧
તે તે સહુ મુજ પા જાનિયા, કૈવલ્ય સત્સંગ ભગ નહિ ખીળા;	
કોણ કોણ કોઈ શ્વેત કહું નામ, જે જે પામ્યા સુદરશ્યામ.	૧૨૨
પ્રજ્ઞાદાદિક જુનાકુર, જુવજર્વા બાજિ બાણાકુર;	
સુગ્રીવ અંતઃકલ્પિ હનુમાન, રીડખતિ વળી બાણુવાન.	૧૨૪
મજ સમાહ મૂઝ ખમળતિ, બ્રાહ્મ વળી કુખ્જ જમખ્યાતિ;	
મયપત્નીશા મજ્જોપીશા, અશ્વત્થામ સત્રે અપીશા.	૧૨૭
તે સહુ ન હયા વિદ્યાબ્યાસ, મદદુષ્કસન ન હતું પાસ;	
તપે ન તમ ક્યાં કો તન, વતાદિ ન હતું કોઈ સાધન.	૧૨૫
તે જુદાં સહુ અમદુઃસ્થ, શ્રીપુરુષોત્તમ પ્રકર્યો રંગ;	
સિદ્ધ પરમદ પામ્યાં તેહ, કંચન સત્સંગતિ જલ શિદ્ધ.	૧૨૬
અત્યોત્તમ વ્યુત્પન્ન નેટલાં, સહજ પ્રાપ્ત થાય જ તેટલાં;	
કુખ્જ મિલનમાં જે અંતરામ, અનાયાસ તે સર્વ પશ્યા.	૧૨૭
શ્રીપુરુષોત્તમ નિત્ય પ્રસન્ન, નિનતનંદ દે લક્ષી નિનજ્જાન,	
એ સહુ સીધ મળે સત્સંગ, ને સેવાય લગાડી રંગ.	૧૨૮
એ સહુ સિદ્ધ થવું હરિ હાથ, શીળને કર સહુની નાથ;	
હે તો એમ જ બાખ્યું જેમ, તરપિ કરવો જલસમ મમ.	૧૨૯
ત્યારે હરિને જાણે દયા, સુતાં સુખીઆ કોઈ નવ યથા;	
પવન બર્ષો હે પંખામાં, પશુ વણુ હલ્લે મળવો ક્યાંય ?	૧૩૦
અર્ધક્રમ્પન સ્તન અર્પે માત, મયસાવણુ મમ અર્ધક દાથ;	
હલ્લ વણુ સહુ કળ દાતાર, સખ્યાઈ નિહટ.નવું નિધાર.	૧૩૧
ચણુ જવું તેમ હરિભક્ત, તો સહુ મુજ કે મહ પ્રસન્ન;	
કુખ્જ સંમતી રહેવું કર, મળત્યામાં જ જગાડે કર.	૧૩૨
કુક્ષિ અંતર શીખવે ખરી, જેમ તેમ કરી વૃદ્ધાવે હર;	
કામદામ વપાવે તપ્ત, જે થકી પ્રિય નવ લાગે કુખ્જ.	૧૩૩
સુદૃઢમાં સદૃશ્ય નેટલા, દુર્લભમાં અવગણ્ય તેટલા;	
સપથું અવથું હરિભક્ત થકી, એટલામાં સમજે સીદ્ધ બહુ.	૧૩૪
વિવર્ધા પશુ વણુસાડું ધણા, મોટા દુઃખદાતા તોહ મણા;	
ત્યિ તો કરે તેજ તણુ બંજ, અખિત જન્મ વણુસે દુઃખંજ ?	૧૩૫

સર્જન સુખ સુધાથી જ્ઞાતિ, સર્જ સમતા હરિમાં મતિ;	
સદ્ અમૃત પીધું હતું, તદપિ દુષ્પણું નથી જતું.	૧૩૧
માટે દુષ્ઠ થકી નાસતું, જેમ તેમ સાધુ સરણે જતું;	
શ્રીહરિકૃષ્ણા શ્રવણ ત્યાં થાય, જેથી સત્પણા સંઘય જાય.	૧૩૭
મદાચાર્યચરણચરણે જતું, વૈષ્ણવી દીક્ષા વૈષ્ણવ થવું;	
વળી ફરી વસવું સત્પ્રજામાં, નિશ્ચિન્તિ રહેવું હરિ રંગમાં.	૧૩૮
ઊર્ધ્વેયુક્ત શુભ ધરવું બાલ, માઝે મુદા દુષ્કર્તી માલ;	
શ્રીહરિ સેવા કરવી સદા, રમરણ કૃષ્ણ ત્વજવું નહિ ઠવા.	૧૩૯
હરિકર્તૈન નિરમે હરિકથા, બૂઝે કૃષ્ણ જન્મ હોય રથા;	
નામ મંત્ર ત્વજવો નહિ ફાણું, જ્ઞાન્નાશ્રય કરવો નહિ જાણું.	૧૪૦
ખાનપાન આદે સદુ વસ્ત, વસ્ત્રાભૂષણ જવર સમસ્ત;	
મદવો નિજ પ્રભુ તણો પ્રસાદ, નરક રૂપ છે તે વિન સ્વાદ.	૧૪૧
પવિત્ર રહેવું અતર મહાર, ત્વજવો આશરણ ને આશર;	
જવર ન ધરવી ચિંતા રતિ, હરિ મળવા આદરતા અતિ.	૧૪૨
હરિગુરુ હરિજન લહેવા શ્રેષ્ઠ, તન ધન અર્પણું ફરી વિવેક;	
વિષયે જતી ઉદ્વિગ્ધ ક્ષાલવી, હરિ સેવનમાં સદ્ વાળવી.	૧૪૩
સુખને દયા ન દેખતો દોષ, સદગ સાબ ધરવો સતોષ;	
કલ્યાણિક પ્રકરણ જાણવું, પ્રામાણિક પુણી ચાલવું.	૧૪૪
વણ વૈષ્ણવ કમરું ના ભેરીએ, ભેટે સદુ સુખ ભેરીએ;	
અસરપ્રતિ અકર્તા માત્ર, પાપરૂપ કાય જનામનગત્ર.	૧૪૫
બાલ બાલ અગ્નિ ઝાંપીએ, તેથી અધિક વિમુખે કંપીએ;	
સ્માન સાક્ષા સર્વો કરી હોય, તદપિ નાજ ભેટું કોય.	૧૪૬
કૃષ્ણ ભક્તિ વિષ્ણુ પિત્ર અવતાર, દેવગ બૂમિ કેરો ભાગ;	
ભક્તિ પાપ દિન જીત્યા ધન્ય, સદગ્ર કલ્પ જીત્યા પિત્ર જન્ય.	૧૪૭
ધન્ય અધમ કુલ જન્મ હરિ ભક્ત, વિપ્ર વિમુખ પિત્ર વિપયાસક્ત;	
સુખા મુદા ધન લખી ઝૂંપીએ, મદા કનક કમળી ધૂંપીએ.	૧૪૮
કૃષ્ણ ભક્ત જેમાં તે સુખી, સુખગી વાતે છે તે સુખી;	
મદનાથિક તેને નવ દોષ, નવમદ તેને ચરણે નમે.	૧૪૯
અદ્ય મત્સ્યસિદ્ધિ નવનિધિ, હરિજનને સેવે સદુ વિધિ;	
મુક્તિ માર તેને ધેર ઘસી, માયા સરખી કરે અવાસી.	૧૫૦
મદાકાલ પચ રહે કષેતો, હરિજન રહે યેને ચાંપતો;	
જા. દિક જેનો ભય ધરે, દિવાદિક-સુર જન્મ ધરધરે.	૧૫૧
નમ અસુર નમ નમતા રહે, મુનિકપિ નમન કરે વર લહે;	
સર મનિપતિ પદ રજા ચલાય, ભાગ્ય વડું માને જે નદાય.	૧૫૨
વેદસ જા હરિભક્ત વખાણ, જીર્ણ શું કદું ? પ્રશ્નનાં પ્રાણ;	
સર તજ જે મને ભાગે, પ્રશ્નનું મન તેને કમ તજને	૧૫૩

અખિલ વિશ્વ જે આજગ દીન, તે ભજવાનું ભક્તપ્રીત;	
અમ્મ વાણી મીઝુમ કહી કથી, યુને ભક્ત સમ પ્રિય છે નથી.	૧૫૪
સેવ જમુ ને અસાપુત, ઘીઘન જેથી પરસત;	
તે ખલુ પ્રિય નથી ભક્ત પ્રમાણ, એથી વધુમ મીઝું કણુ?	૧૫૫
મુળ આત્મા તેને પ્રિય નથી, જેવા ભક્ત સત્ત્વ કહું કથી;	
અખિલ વિશ્વ યુજ આજગ દીન, તે ઈશ્વર દું ભક્તપ્રીત.	૧૫૬
મીઝુને એમ કહું મીઠરિ, તે પ્રમાણ કૃતિ ઘણે કરી;	
ન કરવાનાં નીચાં કમ, ભક્ત મારે તે કીધાં સ્થાન.	૧૫૭
જન્તી ઘસીધી કરિ દિત ખજું, ધોનાં પદ પીઝું પીસણું;	
અણાં વીણાં તે ખલુ ખડું, નાખાનું ધણું ધાપું.	૧૫૮
સેન ભક્ત ઉપર અતિ માયા, નારાયણજી નાવિક થયા;	
વારિ વણું ત્રિસેત્તન ધામ, એક વર્ષ લગી સુંદર સ્થાન.	૧૫૯
વસિ રાજાથી એવી રતિ, દારણલ દારાવતી પતિ;	
ઉમસેન શું ઉમજ પ્યાર, હેલ જીવિદોષ છડીદાર.	૧૬૦
કુંતી પુત્ર જહી અતિ પ્રીત, ત્યાં નવ રાખી ઈશ્વર રીત;	
હૂત જઇ વિશ્વિમે ગયા, ચરવાદાર ચતુર્થેન થયા.	૧૬૧
અઠ્ઠાનની ઓ અમુત થયા, ખણું ખાણી એવી દયા;	
શુકાં ખાત વણાં તજરામ, વળી ખખાજા સડના ધાન.	૧૬૨
પરમેશ્વર પાર્શ્વ સારથિ, શું શું કહું ? કંઈ જાહી નથી;	
દોડો ઘસ નિજ ભજિતી રક્ત, તે આપી એવા પ્રિય ભક્ત.	૧૬૩
અંજીરને ઘિરતો સાપ, તે મીઠુણે સુખે આપ;	
સખા મુઘમા સંધે વસો, સુત જઇ મુઘ જયયુ કસો.	૧૬૪
સકુ મળ ભક્ત કૃષ્ણના ખાસ, તેમના સદા લઇ રહ્યા ઘસ,	
સૌર નાર જઇ અધમ અપાર, ભક્ત દિત કરિ અંજીનાર.	૧૬૫
ખાંખા ડાંગોદર ઘમળે, ભડેં નસોદા દિત વાસળે;	
ગોવાળીયા મૂર્ખાનું નામ, ભક્ત દિત તે પા મહું સ્થાન.	૧૬૬
બૂધર થયા બિલ્લ શુભ મિત્ર, રાજાની ઉચ્છિદ ભક્તે અખવિત;	
રમે રમ્યા કુચ્છા કિઠરી, અલ્પીજાન પુત્રી ઓ કરી.	૧૬૭
નંદલાલ નૃસિંહ પિતૃભાલ, કાર્ય રોડથી ન અણે જાધ;	
રમે દુઃખ કામાજી જાન, મહારાપ ધણું વિદુલરાન.	૧૬૮
મીરાંતું વિષ કીધું પાન, સ્વામિ સુખ આપ્યું ભગવાન;	
સહન કસાઇ ધેર કરિ રહ્યા, માંસ તોલવા તોણું થયા.	૧૬૯
પ્રિય રાહીદાસ ચમારું ધામ, સુખે સાચાં ટાલિયામ;	
સોખનેલ જખ્ખ દરિભક્ત, તે ઉપર મીનિહૂલ રક્ત.	૧૭૦
તેની અંતું સંકટ લખી કરિ, નણું જઇ સુવાવડ કરી;	
ભક્ત વૃહો મોહન નામ, તેને સંકેત ચડવા બતાવામ.	૧૭૧

માધવદાસ પ્રિય આતિ પુત્ર, જગન્નાથ ધોધાં મધમત્ર;	
થઈદલસ મુખમાં દરિ રમ્યા, ઉચ્છિષ્ટ દંત પ્રદાર પ્રિય મમ્યા.	૧૭૨
કર્ણ રમકડું રમવાતણું, ઝેરીમાં મરણકીયા ધણું;	
કરકાંતિ કમલાપદ સેવ, ભક્ત પ્રેમ દુઃખ મુખ દરિ ટેવ.	૧૭૩
સપુત્રાઈ રૂપે વધ્યા દરિ, તેના પતિની સેવા કરી;	
સત્ય સંકલ્પ જુઠા ફરી, બીધ્ય પ્રતિજ્ઞા સાચી કરી.	૧૭૪
રગત્વધા ઝુલ્મકા કર કરી, વલ્લભે મુકુટ ધરાવ્યો દરિ;	
ભિક્ષા સમર્થને અપદિત, માગી મુશ્ય ત્રાપિ પત્ની દિત.	૧૭૫
એથી નીચાં લાગ્યો કામ, ભક્ત મારે કીધાં ધનસ્થાન;	
દરિનન હોઠ કરે તે મરે, દરિનન કૃતિ મનસ્વી કરે.	૧૭૬
જગન્નાથ પકિત પ્રિય દરિ, પવનમુતા ધરની સ્ત્રી કરી;	
શ્રીમંગા બાવન સોપાન, ઉઝા ચડી કરાવ્યું સ્નાન.	૧૭૭
મુનિ પરાચર દરિ જનુભવી, તેણે કૃતિ કરી અવનવી;	
જંગા મધ્યે મોઢા માંધ, ડિંમર કન્યા બુકતી ત્યાંધ.	૧૭૮
મલ્લપમખા દત્તી બલુવરી, મૂમમદ યોજનમખા કરી;	
દોષ ધર્યો નદિ દરિ મનમાં, બ્યાસરૂપ નિજ પ્રકટયા ત્યાંધ.	૧૭૯
જ્ઞાનદેવ મેઢા દરિનન, ને કીધા યતિએ ઉત્પન;	
સંરમરહિજ કર્યો નિયેધ, પાદા પાસે ભણાવ્યા નેદ.	૧૮૦
કલ્પ્ય પુત્ર પુત્રીને વર્યો, કીધા શ્રેષ્ઠ ભક્તિપદા કર્યો;	
નિજ પુત્રી ધ્રુવા મનમદ, રમી ભક્તિ વણ સપગી સદિ.	૧૮૧
મરમ કરે શિવ સપણું જગત, તદપિ બન્ય છે દરિભક્ત;	
કૃતિદાસ જિવા છે આતિ, સત્ય ભક્તને દોષ ન રતિ.	૧૮૨
દિત હૃદયે અચલ અનુત, મારે મલ સદુ જાતીજૂત;	
જેમ રસનામાં આમિ સદા, મારે ચીકટ ખાંડે નહિ કદા.	૧૮૩
વિચારતાં સમ સપણું તન, પશુ પ્રતાપ જોતાં આતિ ભિન્ન;	
તેમ દરિ ભક્ત જગતના જન, બલસમ નદિ સમ દાસે તન.	૧૮૪
શ્રીમંગાજી પશુ જલરૂપ, જેમ જલ અવર સરોવર કપ;	
જોતાં જલના ધર્મ સમાન, પશુ પ્રભાવ ત્યાંથી ? કર અનુમાન.	૧૮૫
તેમ સન્માન એક તનું બધવદાર, ભક્ત જગત આતિ પૃથક્ અપાર;	
અધમ વંદ્ય પણ જો દરિ ભક્ત, નિઃચક ત્યાં વધ્યે બ્યાસક.	૧૮૬
જેમ અદિતી ઉપન્યો છે મણિ, પશુ ચિર જાંધે ધરણિ પધ્વી;	
નવ જોવો તેમજ રતિ દોષ, દુઃખ પામીધે રાખતાં રોષ.	૧૮૭
અધાર્થ જેમ દોષક સ્થામ, પશુ સારે આપણું કામ;	
દોષક વદા સમયે જાણ, ત્યારે વડો ધરો કહેજાણ.	૧૮૮
તેમ દરિ ભક્તિ વિના જે વદા, તે જેમ જોલાયા દોવડા;	
જો મન નથી ફળ પદ પ્રેમ, સામાન ધર્મ બધે સદુ તેમ.	૧૮૯

- ત્યજ્યો કામ તો દંડસ વધ્યો, દક્ષ કર્મ વણુ કોષિ સધ્યો;
નિર્લોભી અજગર છે ધણુ, પણ પામે નહિ પદ દરિ તણાં. ૧૬૦
- મોઢ નહિ યરાને મન, પણ પામે નહિ જગજીવન;
સુતદાસારને મન મદ નથી, પણ પ્રભુ ન મળે કદું સુતિ મધી. ૧૬૧
- ન આત્મર્મ ઉન્નત કોઈને, પણ તે ન આખ્યા દરિ જોઈને;
સર્પે કરે છે વાણુ ભક્ષ, હમુ આહારી શુક હમોદક્ષ. ૧૬૨
- જીવે જાળ પત્રભક્ષણે, દરિ ક્યાં દેવસ જી લક્ષણે ?
તપા સહે છે આત્મ સદુ, પણ દરિ ન મળે ટટલે સદુ. ૧૬૩
- ચક્ર નિસિ જાગે છે ધ્રુવક, પણ સ્વપ્ને ન મળે શ્રીસ્થાણક;
નિદ્રા અસ્થ કરે છે જ્ઞાન, મારે શું મગસી ભગવાન ? ૧૬૪
- મારે વેદ ભણ્યો દ્વિતિર્થ, રતિ વિના હયા જગદીશ;
સદુ કાપણુ કરવાતું જ્ઞાન, રતિવણુ ખમ અંદાજસમાન. ૧૬૫
- દરિ રતિ વિના અસંખી સ્ત્રો, મારે મન અદિમાર્મ મલો;
કુમ વાચસ મનુ જ્ઞાનુજ્ઞાન, પણ મુખ શું ? સતોષી જ્ઞાન. ૧૬૬
- દરિ બાવે જોઈ પોષણુ લાખ, પોષણુ પોષ લાખ રાખ;
મીન સરા તીર્થ જમ મજા, મુક્તિ ન પામે વણુ દરિ લખ. ૧૬૭
- સુણુકા વ્રત કરે તે ગાય, વણુ બાવે વૈકુંઠ ન જાય;
કાસદ જાપ વાર સત મથી, ભક્તિ વિના ન મળે અવિનાશી. ૧૬૮
- બાસકવત્સ બે પત્રહારી, અદભુતવાદિ નહિ અવિહારી;
તાપિ ભક્તિ વિના દરિ દર, યાત્રી લક્ષણા મરપિ ખર. ૧૬૯
- પ્રત્યે જનમ વિગે સંચરે, દુઃખીઆ જલમાં દુઃખી મરે;
મંદુરી વાણી બોલે મોર, રતિ વિણુ રીઝ ન નંદકિશોર. ૨૦૦
- સ્વાર્થ કંકુ વચન પણ સહે, મુખારિક પદ વનમાં રહે;
હરિદીને સપજા ત્યાગ, દરિ પ્રસન્ન નહિ વણુ જનુરાગ. ૨૦૧
- તેજી જગદ પરિક્રમ કરે, સર્પ દંડવત્ કર તો કરે;
સદુ દેવજે તપોધમ થાય, ખર રક્ષામાં રોજે કાય. ૨૦૨
- વક જો બોજ જરાનો સહે, હંડ આંધળા અમલ જ મહે;
નરવો નેશ ધરે અવકૂત, જમજો જ્ઞાન ધરે અવશૂત. ૨૦૩
- જકરાને શરી હોય સદા, ભક્તિ વિન પ્રભુ ન મળે કદા;
નૃમતૃપ કદા ધણું જોવાન, ભક્તિ વિના ન મળ્યા ભગવાન. ૨૦૪
- જગ અમિત પ્રાચીન ભર્તૃપ, ભક્તિ વિના દુર્લભ જગદીશ;
નહ સમાધિ સાધે છે ખરી, પ્રેમ વિના તાપિ દર દરિ. ૨૦૫
- જા સતોષી મુંજા મુનિ, અસક્તિ સાધુ કંકુદ મુની;
નિર્ધન તપીઆ વિરહી ઉદાસ, સપણું પિક જો નથી દરિદાસ. ૨૦૬
- જોકાર મત્સ્ય પંખાનિ પ્રેત, સિદ્ધ એવ નહિ વણુ દરિ હેત;
કૃષ્ણ ભક્તિ વણુ છત્વાદિ, કૃતિ દરિ ન મળે સદુ મગાધક. ૨૦૭

- સાધન બધા થાય નહિ કાવ, જે દરિ બાવે મળતા હોય;
વશ વધિ મૂત હોએ રાખ, પૂર્ણ કરે કો મન બંધિલાખ. ? ૨૦૮
- શ્રીદરિ ભક્તિ બંધ પ્રમાણ, સાધન યન્ન સરીખાં જાણ;
આવ બંધ મળી દય મળું વાય, કેવળ યન્ને કશું ન ગણાય. ૨૦૯
- તેમ ન બંધને સાધન કામ, કેવળ ભક્તિ મળે મનસ્થાન;
શુભાચરણ શું હતું ખરધિ ? જીવે સદા પશુને વધિ. ૨૧૦
- વય દરિ ક્યાં જોયું મુવ તણું ? ગળેન્દ્રમાં વિલા નહિ બળું;
૨૫ હવું શું કુખનમાંય ? દબ મુદામાને ઘેર ક્યાંય ? ૨૧૧
- વિદુર શું જાતિ પછું વસ્તું ? ઉપસેન પુરુષાર્થ કશું;
દરિ ન વિચાર્યું કોઇ સાધન, પ્રીતિ માંઝી કૃષ્ણ પ્રસન્ન. ૨૧૨
- સર્વ સરથ એક ભક્તિવડે, તે ભક્તિ સત્યને જડે;
મુક્તિ ભક્તિ દુર્લભ જગતમાં, સદાજે દે બલ દરિ ભક્તમંડ. ૨૧૩
- મુક્તિ દોષી મહીની સાઠ, ભક્તિ આપી ભાણ માઠ;
પ્રભુદાસજી ગણધરદાસ, પ્રમાણ વચન કયો પ્રભુ ખાસ. ૨૧૪
- મુલાભિમ દરિજન કિયા બંધ વિધાતાના છે કિયા ?
યન્ન ભાગ્ય નુપતે તણું સુત, બાપ્યા દરિજન બલ અશુભ. ૨૧૫
- નામે મુખ જવાહી ગાય, વસિષ્ઠ પુત્ર કયો ઠન્યાય;
દરિજન જોર દરિયા મળું, ક્યાં લગી વર્ણવું મોહમળું ? ૨૧૬
- ચાલિકા ભક્તિ મહારણી, જેને વય છે રાધર્મખણિ;
તે કરજી કરી જોમાં વસે, તેને હંદ દરિ મોહન રસે. ૨૧૭
- દરિ પ્રસન્ન થાઇ સહુ મુખ આપે, ચોમુક્તિ નિજ સમ કરી સ્થાપે;
ખજુ ભક્તિ કોમળિ નવ અર્થે, થયું આધીન માટે દરિ કરપે. ૨૧૮
- આપી પ્રેમ સહિત જ્યાં ભક્તિ, ત્યાં ઉઠી પ્રભુની આસક્તિ;
તેને વશ કીધે સહુ થયું, સદાજ સદા મન દરિમાં મહું. ૨૧૯
- જોને લહે વસ્તું દરિ ૨૫, તે તો અખિલ વિશ્વનો શૂર;
તેજ પૂજ્ય પંડિતને શુણી, બળે કૃષ્ણ વસ્તુ શી ઉણી ? ૨૨૦
- કોટિ પ્રહાર ધન્ય તે જન, ફાલું વિસરે નહિ જગજીવન;
શ્રીદરિ શુર ભક્ત ને ભગિન, માયું ચાર પદ સદાજસતિ. ૨૨૧
- સહુથી અધિક હીમામત મારે, શ્રીદરિ પ્રિય મહું વારે વારે;
સજો કૃષ્ણજન વિનતિ મારી, મારે આજ્ઞા સદા તમારી. ૨૨૨
- સકલ ધર્મ સહુ સાધન દીન, હું પું ઘાસ તમારો દીન;
સદા તમારી કરજી મોયું, તમ અપસધ લગી કરી ભોયું. ૨૨૩
- દદ અનન્ય અપ્રમય શુર તણે, આપો મને મનોરથ પળે;
અનન્ય પ્રેમ સમજી ભગિન, અનપાવિની અસનાસતિ. ૨૨૪
- શ્રીગોપીજન વશમ કરી, આપો મુજને હોસ પળેરી;
દાસ હયાની પૂરો તૃષ્ણ, સાચો ભક્ત કરો શ્રીકૃષ્ણ. ૨૨૫

દયાશામ આસણુ હરિદાસ, હરિજન ગુણ આગા સંસ્થાસ;	
મોહરિકાક્ષિત્યપ્રિકા નામ, ગુરુ મધ્ય મંથ રચ્યો અભિસમ.	૨૨૬
નિમગ્નપ્રભાણુ રચી કથા, રણે લહો મનઃ કલ્પિત વધા;	
આ ચરિત્ર આસી-ધરી નેમ; હરિજન-હરિ શું વધશે પ્રેમ.	૨૨૭
પાપ તાપ સદુ પ્રલમ થશે, અતે સીદરિ પદ પામશે;	
મનઃ કમતા થાશે પરિપૂર્ણ, સર્વે ચિંતા થાશે મૂર્ણ.	૨૨૮
અષ્ટ પ્રહર મનમાં આનંદ, નહિ વિસરે હરિપતારવિંદ;	

કૃષ્ણો.

પૂર્વ મધ્ય પ્રેમે ક્ષેપો. સર્જન થવા પ્રસન્ન;
મીઝુઓવિંદ કૃષ્ણ કરી ઘો નવસી નિગમન.

श्रीकृष्णो विजयते ।

श्रीमदाचार्यखरणकमलाभ्यां नमः ।

श्रीमद्गोपीनाथप्रभुचरणानां जन्मकुण्डली.

विन्तासन्तानहन्तारो यस्यादांभुनरेणवः ।

स्वीयानां तान् निजाचार्यान् मणमामि गृह्णन्तुः ॥ १ ॥

यदनुग्रहतो जन्तुः सर्वदुःखातिगो भवेत् ।

तमहं सर्वदा वन्दे श्रीमद्वल्लभनन्दनम् ॥ २ ॥

स्वस्तिश्रीनृपविक्रमार्कसमपातीव संवत् १५६७ दक्षिणायने शररतौ महामांगन्यमदमासोत्तममासे भाद्रपदमासे कृष्णपक्षे तिथौ १२ चन्द्रे पुष्य-
नक्षत्रे पञ्चयोगे कौलवर्कणे एवं पंचांग शुद्धौ अत्र दिने शुभसमये सर्वग्रहानुकूल्ये
श्रीमदाचार्यमहाप्रभूणां गेहे श्रीमद्गोपीनाथानां प्राकट्यमभूत्, तद्यथा विश्वोद्धार-
कृते स्फुटोऽभ्यदिह श्रीगोपीनाथाभिधः (ततोऽपि स्वस्तिश्रीनृपविक्रमादित्य-
कृतसमपातीवसंवत् १९७१, तथा शके १८३७ राक्षसनाम संवत्सरे दक्षिणायने
शररतौ भाद्रपदमासे कृष्णपक्षे तिथौ १२ भौमे. घ. ५७ प. २६ मध्याह्न घ. ६०
प. ० साध्य यो. घ. ३३ प. २८ कौल. एवं पं. अत्र दिने सकलगोत्राक्षण-
मतिपालकश्रीमदाचार्यमहाप्रभूणां गेहे श्रीगोपीनाथानां प्राकट्यवर्षाणि ४०४
गतानि. अग्रे ४०५ वर्षमवशेषः । शुभं भवतु ।)

जन्मकुण्डली.

शुक्र. १		१२	
शुक्र. ७		५	
३	८	१	११
शनि. ८	पुष्य, गुरु, रवि. ६	४	चन्द्र.
४		१०	
९. राह.		केतु, मंगल. ३	
५	१२	२	९
१०	१२	२	९
११		१	

वंशो विस्तरतां पातु । तदेव कमम् । शुभम् । श्रीशम् ।

शुभं गेहं शुभं गेहं संकृतार्कं गतिर्गता मय्यते ।

કહે છે—

તદોદ્ધરાજઃ કકુપઃ કરૈર્મુલં માત્ર્યા વિલિન્નમ્બળનેન સંતપૈઃ ।

સ ચર્ષણીનામુદગાચ્છ્વો મૃજન્ મિયાઃ મિયાયા ઇવ દીર્ઘદર્શનઃ ॥૨॥

(પ્રિય સ્ત્રીના દીર્ઘ સમર્થ પદ્મી દર્શન દેતા પ્રિય પતિની મારક પૂર્વ દિગ્ગતુ મુખ કિસ્મૈથી અચ્છ્વ રત્ને રમતા અને સીતલ સુખદ કિસ્મૈથી ચર્ષણીના કુખ દર દર નક્ષત્રરાજ ચન્દ્રમાનો તે જ સમયે ઉદય થયો. ૨.)

જે સમયે પ્રમુખે મન ઉત્પન્ન કર્યું તે સમયે જ તેના અધિષ્ઠાતા દેવ નક્ષત્રરાજ ચન્દ્ર-માનો ઉદય થયો. એવળે પ્રમુખે સર્વ રમણ સન્નિધિનું દર્શન તો એક જ સમયે કર્યું છે. જ્યાં એ સર્વ સન્નિધિની સ્થિતિ તો હમણી જ છે. ભગવાનના મનનો અધિષ્ઠાતા ચન્દ્ર પદ્મ આધિરેવિક હોવાથી તે પૂર્ણ જ અને નિષ્કલંક છે. મનના અધિર્ભાવ સમયે એવો અધિર્ભાવ થાય છે, કીર્ણની ઉપરતિ, (વિરામ, તિરોધાન) સાથે તેનું તિરોધાન થાય છે. આકાશના મધ્ય પર્વન્ત જ આવું ગમન છે, કોઈ સમયે પદ્મ એવો અસ્ત નથી. એ

પ્રમુખે ચન્દ્રને ઉત્પન્ન કર્યો એમ કહેવું હાસિય વિરહ થાયે, પરન્તુ તેમ લાભચર્તુ અત્ત મરણ નથી. સદ્ જ વિચાર કરવાથી પ્રમુખે ચન્દ્રને ઉત્પન્ન કર્યો એ સ્પષ્ટ થાય છે. જે સમયે પ્રમુખે મન ઉત્પન્ન કર્યું તે સમયે જ નક્ષત્રરાજ ચન્દ્રમાને અધાવ ઉત્પન્ન કર્યો. નહિ તો મહર્ષિ 'તદુદ્ધરાજ' ને નહો 'સ હઠ્ઠગાલ્' કહેત. વળી અમાડીના શ્લોકમાં નિ-ષ્કુ હરેલ્લ ચન્દ્રદર્શન અન્વ રીતિથી પડતી ચઠાતું નહિ હોવાથી, ચન્દ્રોદય તો પ્રાત જ થયો, અને તેમ માનવા આ શ્લોક પણ બંધ થાય. આથી પ્રમુખે જે લીલાની ચિત્રીવા છે, કરવાની હમ્મ છે, તે લીલા લોક અને વેદમાં અપ્રતીત હોવાથી અપૂર્વ છે અને તેની શોકવેદાતીત લીલાની સર્વ સામગ્રી અત્ર પ્રભુ જ સંપાદન કરે છે તે જન્મવચાને 'તદ્' ચન્દ્રના પ્રયોગ પૂર્વક ચન્દ્રનું ઉત્પત્ત્યુત્ત કર્યું છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. આથી જ 'ભગવા-નના મનનો ચન્દ્ર અધિરેવતા છે' એમ અપરંબી 'હાસિય પદ્મ' પર્વન્તનો અન્વ યુક્તાર્થ જ છે. જો આમ ન માનીએ તો બીજી રીતે પણ કી બને. મૂલ શ્લોકમાં ચન્દ્રની પૂર્વત્વ અને નિષ્કલંકતાકિ ધર્મો કંઈ કંઈકાત વા સ્પષ્ટ નથી, અને આચાર્યથી પણ તેમ કહેત નહિ. તેથી આ અધિરેવિક ચન્દ્રની ઉત્પત્તિ પોષવાને અને સર્વ સામગ્રી અત્ર પ્રમુખે સિદ્ધ કરેલી છે, અને તેથી જ એ સર્વ લીલા સમાજ નિર્દોષ પૂર્વગુણ છે, એ ચચરવાને આચાર્યથી કહે છે કે ચન્દ્ર તો ભગવાનના મનનો અધિરેવતા છે, એ પૂર્વ છે, એ નિષ્ક-લંક છે, એનું ગમન મધ્યાકાશપર્વન્ત જ છે, અને એવો અસ્ત હાસિય પણ થતો નથી. વધી પ્રથમ શ્લોકમાં 'ચક્રે' કર્યું એ પાત્રી મનની ઉત્પત્તિ નિરૂપણ કરેલી છે. કીર્ણમાં મન જ મુખ્ય હોવાથી, તેની ન્યૂનતા દોષ તો કીર્ણ સિદ્ધ ન થાય તેથી તેની ઉત્પત્તિ પ્રમુખે કરી એમ કહેવાથી સર્વ લીલાસદિ અને લીલાસામગ્રીની ઉત્પત્તિ પણ સ્પષ્ટ થાય છે. આમ વિચાર કરવાથી તેથી લીલાસદિમાં યોગ્ય એવા અધિરેવિક નિર્દોષ પૂર્વગુણ ચન્દ્રને પ્રદે ઉત્પન્ન કરે છે, સર્જે છે, તેથી અમાડીના શ્લોકમાં શીમુરેવલ એવા ચન્દ્રનો ઉદય નિરૂપણ કરે છે એમ શીમુરોપિનીઓના આશય છે એમ અવધારવું.

૨. મરળે પ્રમુખે સર્વ રમણ સન્નિધિનું દર્શન એક જ સમયે કર્યું છે જ્યાં

અન્ન પણ અગ્નિના મન, જે અન્ન નક્ષત્રના રશ્મિનાં છે, તેમના પણ રક્ષક હવે પ્રથમથી જ થાય છે, તેથી-પૂર્વ જ દિશામાં-તેનો ઉદય કરવાય છે. 'તે દિશા દેવોની છે' એ અનુસાર તે દિશાનો ઇન્દ્ર દેવતા અને અધિપતિ છે. આ સમયે ભગવાન જ પદ છે, તેથી તેમના વીર્ભરૂપ-સામર્થ્યરૂપે તે અધિદેવિક ચન્દ્ર તેમાં જ ઉદય પામે છે. આથી પૂર્વ દિશાના મુખને, 'મધ્ય ભાગને, વૃન્દાવનને, ચોર્તાના કિલ્લોથી રમતો અન્ન ઉદય પામ્યો. પૂર્વ દિશાના મુખ ઉપર રામ ન હતો. પ્રતિસ્પર્ધિની પશ્ચિમ દિશામાં સૂર્યના

એ રાત્રિગીતાની સ્થિતિ તો કમથી જ સમજાતી. અગાડી પ્રથમ 'રક્ષણેવા' 'આ સતિ' એમ કહે છે, તેથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે રાત્રિગીતાનું દર્શન પ્રથમ એક જ સમયે કરે છે, છતાં રાત્રિગીતાની સ્થિતિ તો એક પછી એક એમ કમથી જ છે. આ રાત્રિ નિત્ય દોવાથી તેથી એક સંત્રિથી સર્વ કાર્મ થાથી સકે એમ છે છતાં અન્ન આવી અનેક રાત્રિગીતાના અંગી-કાર પ્રથમ કરે છે તેનું પ્રયોગન આ નીચે પ્રકારે છે. વાલ્મીકીના અગિયે એમ નિરૂપણ કરેલું છે કે રસનો પ્રાદુર્ભાવ થવાને નામિકાઓ સાથે પ્રતિપત્તિ તિથિઓમાં અમુક પ્રકારના નાધાદિ વિશેષોથી નિમ્મ રમણ થવું જોઈએ. અન્ન રસનું પ્રાકટ્ય એ છે છે તેથી પ્રથમ સર્વ તિથિઓની રાત્રિગીતાનું દર્શન એક જ સમયે કરે છે, અને આ પ્રકારે આપે દર્શન કરેલી આધિદેવિક પૂર્વ નિત્ય રાત્રિગીતાનો સર્વ પ્રકારે ઝંઝર રીતે અંગીકાર કરી, તે રાત્રિ-ગીતાને શૌભિક રાત્રિગીતામાં સ્થાપન કરી, તેમને વિષે નિત્ય અખંડ રક્ષાત્મક રમણ સિદ્ધ કરી, આમનું કેવલ ધર્મવૈજ્ઞાન્ય રસરૂપવત પ્રકટ કરી, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના સહ રસવાચોક્ત રમણદાતા સ્વરસૂચ એમનાંમાં પધારે છે.

૪. આ રમણરાત્રિગીતા સર્વ અસૌક્યિક છે તેથી પ્રાકટ્ય રાત્રિગીતાના નક્ષત્રો એમનું રક્ષણ અન્ન કરી સકે નહિ, તેમ આ રાત્રિગીતામાં પ્રકટવા ચોખ્ખુ હુગી, નક્ષત્રો, પણ અપ્રસિદ્ધ છે, છતાં પણ અદિ હુગુ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે તેનું પ્રયોગન નીચે પ્રકારે છે. અન્ન જે હુગી-નક્ષત્રો-છે તે આ જ રમણ રાત્રિગીતામાં પ્રકટમાન છે, અને અદિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના મન-પ્રકાશ-તરીકે અભિપ્રેત છે. 'નક્ષત્રાણામહું શશી' 'નક્ષત્રોમાં હું અન્ન હું' એ ગીતા-મયો અન્ન અને નક્ષત્રો એક યાત્રિના છે એમ સિદ્ધ છે. અન્ન શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના મન-પ્રકાશ-સમ્બંધી દોવાથી, આ અધૌકિક ચન્દ્રની સાથે જનુ તેમની સમ્બંધિયતા સમજાવ છે. સ્વામિનીગીતાના મન અને આ અધૌકિક ચન્દ્રની સમ્બંધિયતા-એક યાત્રિ-આ પ્રકારે સ્પષ્ટ થ છે. આ અન્ન ભગવાનના મનનો સમ્બંધી છે, હાલુકે કે એનો એ અધિદેવતા છે, તે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના મન જે અન્ન નક્ષત્રોને સ્થાપે છે, તે-પણ નક્ષત્રસજ્જ ચન્દ્રની સાથે મવાનતા સંબંધી થાય છે. આ સંબંધ પણ અધૌકિકમાંનો જ સમજાવે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના મન અને અન્ન સમયે ભગવાનના મનના અન્ન જ છે. અને અન્ન શબ્દ પણ પારિ-વિક અર્થમાં સમજાવે. સાધારણ રીતે અન્નનો અર્થ જાવન થાય છે, પણ અદિ અન્ન-અર્થ સ્વમનની પ્રવૃત્તિ નિરવૃત્તિ સત્વપાદિ કાર્મ સ્થાપન કરવાને અધિભાવ થયો તે છે.

૫. ઉપર સમ્યા કાલે અગ્નિવ દિનેને ઉપાસ્ય, પૂજ્ય તરીકે આ પશ્ચિમ દિશા મુખ્ય ૧ આ દિશા મહાસમાર્થિક છે એમ યસવાય છે. રવિ પણ મહાસમાર્થિક છે, તેથી આ પશ્ચિમ દિશાને રામનો સંબંધ પ્રાપ્ત થાય છે. અદિ આ પૂર્વ દિશા એમાં

સંબંધથી સમગ્રો સંભવ છે. આથી આ પૂર્વ દિશાના મુખને કુક્રમના જેવા કરાવી, કિરં
ક્ષેપી આરક્ત, રંજિત કરે છે. જો ચન્દ્ર સ્વદિશાનું મુખ રંગે નહિ, રાગમુક્ત કરે નહિ,
તો ભગવાનનું મન પણ સ્ત્રીઓના હૃદયને રંજિત રાગમુક્ત, કરે નહિ. ચન્દ્રના કિરણો
મુખકર છે, ચીતલ હોવાથી તે તાપને દૂર કરે છે. વળી, જો કિરણો અશ્વ રક્ત-રંગને
લીધે અશ્વવંત કલ્યાણરૂપ છે. અશ્વ રંગ રાગપ્રધાન છે એ પ્રસિદ્ધ છે. પુરુષ પણ જો
અનુરાગથી સ્પર્ધ કરે ત્યારે મુખ યાવ છે. આ ચન્દ્ર જો માત્ર ભગવાનના મનને અધિ-
ક્રાતા કેવ જ છે તો મનને વિષે એનો ઉદય યાવ, જો અધિકારની નિયતિ એનું પ્રયોગન છે
તો ભગવાન જ અધિકારનું નિચારણ કરે, અથવા જો ઉદીપકત્વ, ભાવનો ઉદ્દ્યોષ, છે તે
પણ ભગવાનથી જ તેનો સંભવ છે, ખરે આનું અસાધારણ કાર્ય કહેવું જોઈએ તો તે
કહે છે. 'ચર્ચણીઓ એ સર્વત્ર પરિભ્રમણ કરનારી શક્તિઓ છે. તેમણે સર્વત્ર પારભ્રમણ

આ અસૌશિક્ષિત કન્દુ, ચન્દનું, પ્રાકટ્ય યાવ છે, એ પુષ્ટિમાર્ગિય છે એમ પણ સમગ્રણ છે.
આ પ્રકારે પશ્ચિમ દિશા એ પૂર્વ દિશાની પ્રતિસ્પર્ધિની, હરીફ યાવ છે. આથી મનોભા-
ગેમાં સર્વનો સર્વથા સંબંધ હોવાથી સ્વયં યા તાપ જ છે, અને એ તાપની નિયતિ પુષ્ટિ-
માર્ગમાં પ્રવેશ થયેથી યાવ છે એ તાત્પર્ય પણ અત્ર સ્પષ્ટ યાવ છે. પ્રાતાઃકાલમાં અશ્વે-
શ્વ સમયે પૂર્વ દિશા પણ સૂર્યના સંબંધથી રાગમુક્ત હોય છે, પણ આ સમયે એ પૂર્વ
દિશાને રાગમુક્ત કહી છે તેનું કારણ એ છે કે દમણા પ્રશ્ન જ કન્દ્ર તરીકે છે અને એ
દિશાના દેવતા તરીકે પણ છે. આથી પણ પશ્ચિમથી પૂર્વના ઉત્કર્ષ સિદ્ધ યાવ છે. પ્રશ્ન
સર્વદા પુષ્ટિમાર્ગનો જ ઉત્કર્ષ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ અન્યત્ર આનાથી અન્યત્ર ઉત્કર્ષ
સદન કરતા જ નથી. આ સર્વ ખ્યાનમાં લઈને આશ્ચર્યથી આગ્રહ કરે છે કે 'તે પૂર્વ
દિશાના મુખ ઉપર રાગ ન દત્તો, અને પશ્ચિમ દિશામાં રાગ દત્તો તેથી પશ્ચિમ દિશાએ
પૂર્વની હરીફ, પ્રતિસ્પર્ધિની, યાવ છે.

૬. સર્વત્ર ભક્તોમાં પરિભ્રમણ કરનાર, પ્રભુના પ્રસાદનું કૃપાનું, નિરૂપણ કરનાર, કાલ્યાણની
શક્તિના અંશભૂત ભગવાનના મનની શક્તિઓને ચર્ચણી કહે છે. તેવી શક્તિઓ સર્વત્ર કુખ્તિદિ
ભક્તોમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તથાપિ તેમને આ પરમાનંદનો સંબંધ થતો નથી, કારણકે તેના
ભક્તોની તે મુક્તિ જ યાવ છે. પરમાનંદની પ્રાપ્તિમાં એવા કુખ્તિદિ ભક્તોનો અધિકાર નથી
એમ નાણીને, અને મીસ્ત્રામિનીઓમાં એ યોગ્યતા, અધિકાર, સિદ્ધ છે એમ નિમ્ન કરીને,
તેઓ આશામાં અત્ર મીસ્ત્રામિનીઓમાં સ્થિતિ કરે છે. અદિ પણ પરમાનંદની પ્રાપ્તિમાં
વિધાન થવાથી તેમને શોક યાવ છે. ભગવદ્વચસાહ જ્યાં પ્રાપ્ત યાવ કે મુક્તિનું ઘન પ્રશ્ન
ન જ કરે તે સચવવાને મુક્તિ થતાં પૂર્વજ તેમની નિયતિ જણાવી છે. સમુદિત સમય
શીત્લના હૃદયનવી શક્તિ તે કાલ્યાણની છે, અને તેના અંશભૂત આ ચર્ચણીઓ અશ્વરિ-
પંક્ત મીસ્ત્રામિનીઓમાં સ્થિતિ કરે છે. ચન્દ્રોદયથી ભગવદ્સંગમ સુખ પ્રાપ્ત થશે એમ
જન્યુવાથી એમનો શોક નિવૃત્ત યાવ છે.

દ્વિતીય પક્ષમાં યોગમાયાની અંશભૂત આ સ્વામિનીઓમાં સર્વાત્મભાવ પ્રકટ કરનારી
શક્તિઓ તે ચર્ચણી કહેવાય છે. યોગમાયા ભગવાનને જ્યાં જેવી લીલા કરવાની હજી
યાવ ત્યાં તદનુસાર, તેવો જ આવ સંધાન કરે છે. અત્ર સર્વાત્મભાવ લીલા કરવાની પ્રણી

કર્મ પશ્ય મ્યાદિ પશ્ય પરમાનન્દનો સંખર્ષ થયો નહિ, સર્વત્ર તેઓ ભદ્રકા પશ્ય પરમાનન્દ પ્રાપ્ત થયો નહિ. જે કોઈ મુક્ત થાય તો પશ્ય તેમને પ્રવેશ પ્રાપ્ત થતો નથી, ત્યાંથી તો તેઓ પહેલા જ નિવૃત્ત થાય છે. આથી તેમનો શોક રહે છે જ. સર્વસ્વીકૃતિ થયેાનો અર્થ તો સક્રિયતાનો શોક હમણા જ નિવૃત્ત થાય છે, કસ્ય કે સક્રિયકૃતિ થયેાને જ

અર્થ છે તેથી આ સક્રિયતા ચોખ્ખાવાના અવસ્થા તે તે પ્રાપ્તિપ્રાપ્તિ સ્થિતિ કરે છે, અને સંયુક્ત નિર્મુક્તિ પ્રાપ્તિ અનેક પ્રકારથી તે તે ભાવ સંપાદન કરે છે. લીલા સમયે તે તે વસ્તુના અનુરૂપ ભાવ પ્રકટ કરવાને સક્રિયતાની સ્વાભાવિકતા સ્થિતિ છે, તેથી સક્રિય સક્રિય થયેાનો શોક દૂર થયો એમ આચાર્યશ્રી આજ્ઞા કરે છે.

આ પ્રકારે ઉભય પક્ષમાં સર્વસ્વીકૃતિ સ્વરૂપમાં બેઠે છે. સર્વસ્વીકૃતિ સ્વરૂપ આ પ્રકારે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા નિરૂપણ કરે છે. સર્વસ્વીકૃતિ સ્વરૂપમાં મૂલ ધાતુ 'સુષુ' છે, એનો અર્થ આલિંગન, વા ધ્રુવ ધાતુના અર્થમાં, અથવા અભિનય પશ્ય થાય. અથવા એકાદ અર્થમાં પશ્ય વચન. અને એ સર્વાભિનયથી પ્રાપ્ત રસની અભિનયથી સક્રિયતા જ ને સક્રિયતા અધિકૃત છે તેઓ અભિનયવિભાવ નાથાને તેથી સક્રિય પ્રકટ કરીને, કલ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરતી ત્યાંથી અન્ય ભાવથી તે સક્રિય રક્ષણ કરે છે. સર્વસ્વીકૃતિ પ્રવેશનાત્મક આ તાત્પર્ય છે. અથવા સાધિકા આ ધાતુને અભિનય કરે છે છતાં અર્થ 'સુષુ પ્રજ્ઞાનનૈષ્ઠ્યયોઃ' માં અતિ રક્ષક નહિ કરેતાં એમ કહ્યું તેથી આ તાત્પર્ય પશ્ય અભિનય અભિનય થાય છે 'સુષુ' ધાતુનો અર્થ અભિનય કરીને તો તેઓ આ પ્રકટ થઈ ત્યાં અભિનય તત્ત્વસિદ્ધિના અનુકૂળ પ્રવેશ કરવા માંડી, તેથી સ્વસ્થાભિનય ને અભિનયના બોધને ચોખ્ખો છે તેમ નામાં પશ્ય અભિનયભોગનો વિવેક અને તેને લીધે તેમને થતી અતિ બેચેન આ સર્વસ્વીકૃતિ પરમ રોહને લીધે શોક થયો. આમ હોવાથી આ અન્ય સ્વાભાવિકતા પ્રિયતા સંખર્ષના અભાવથી થતું દુઃખ, વિરહ દુઃખ, દૂર કરે છે, કેવલ સ્વાભાવિકતા દુઃખ દૂર કરે છે એકાદ જ નહિ પરન્તુ સર્વસ્વીકૃતિ સર્વત્ર દુઃખ કરે છે. આ પ્રકારે મુક્તિ એક છે. સર્વસ્વીકૃતિના શોકને કસ્ય સ્વાભાવિકતાને અભિનયના અભાવને લીધે થતું દુઃખ છે. તેથી એમના એ દુઃખની નિવૃત્તિ થવાથી તે સર્વસ્વીકૃતિ પશ્ય દુઃખ નિવૃત્ત થયું. આ પ્રકારે સર્વસ્વીકૃતિના દુઃખની નિવૃત્તિ અનુકૂળ, એકાદ હોવાથી આચાર્યશ્રી સર્વસ્વીકૃતિ થયેાના દુઃખની નિવૃત્તિ થઈ એમ કહીને તેમનો સંખર્ષ અનુકૂળ છે. આ અભિનય અન્ય સ્વાભાવિકતા એવો હોવાથી એના ઉદ્ભવની સાથે પ્રકટ સંખર્ષ થઈ એમ નિમગ્ન થતાં દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. આથીજ આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે 'સર્વસ્વીકૃતિ થયેાના શોક દૂર થયો' આ દ્વિતીય પક્ષ છે.

પ્રથમ પક્ષમાં તો તેના સંખર્ષથી તેને જ પરમાનન્દનો અનુભવ છે તે સક્રિયતા તે પરમાનન્દની અભિનયવતી થઈ, અભિનયથી સિમ્લ ભક્તોમાં અભિનય સુધી પરિભ્રમણ કરે છે. આવી પરિભ્રમણ કરનારી સક્રિયતાને અન્ય સર્વસ્વીકૃતિ કરી છે. મુક્તિમાં પરમાનન્દનો અનુભવ થયો નહિ એમ નાથાને તેના ભક્તોમાંથી સ્વતઃ જ નિવૃત્ત થાય છે. અભિનય જ એ સર્વસ્વીકૃતિ સક્રિયતાને એવી નિર્મલ હોવાથી તેમના પ્રવેશ થતો નથી અને સ્વતઃ તેઓ સ્વતઃ પહેલા નિવૃત્ત થાય છે એમ આચાર્યશ્રી કહે છે. અર્થાત્ આ સક્રિયતાની ક્ષેત્ર નિવૃત્તિ

પરમાર્નનો અનુભવ થવાનું કહેવાનું છે. સામાન્યતાથી પ્રભુના અવતારકાલીન જીવે જોવી સક્રિય થી મુક્ત છે. ચન્દ્રનો ઉદ્ભવ થયો છે એટલે પરમાર્નનો અનુભવ અવસ્થ થશે. જ્યાં દોવાથી સન્દોષનય પણ પ્રયોજન છે, સિદ્ધેવતાનો મુખ્ય સંમાર્જન, ચર્ચણીઓના શોધ હરીકરણ, અને અધિકારની નિયતિ. એ પ્રયોજન સ્પષ્ટ છે છતાં પણ એ ચન્દ્રના જ જામ-મનથી સિદ્ધ થાય છે તે કહેવાને દક્ષતા આપે છે. દર્શ કાલ પછી દર્શન દેવો, જલુ સમય પછી આવેલો ભર્તા પ્રિય હોય છે. તે પ્રિય પતિ પતિવ્રતાનો શોક દૂર કરીને તેના મુખ્ય સંમાર્જન કરે છે. અને આ કાર્ય કાંઈ અન્ય રીતે સિદ્ધ થતું નથી.

કરતું નથી, પણ જાતે જ તેઓ નિયત થાય છે. આ કારણથી જ્યારે સન્દોષ થયો એટલે તેમના શોકની પણ નિયતિ થઈ. આ પ્રમાણે ચન્દ્રનું મુખ્ય પરમાર્જન કરવાનું પ્રયોજન નહિ દોવાથી અને એક વાચકો એ વાર ચન્દ્રનું કમન અસંભવિત દોવાથી અને પૂર્વ અપ્રસિદ્ધ એવા ચન્દ્રની પ્રસિદ્ધિ થતાં, તે અર્થ 'તત્' શબ્દનો યથ શકે નહિ તેથી અસંભવિત અપ્રમાર્જનથી ધાસ્યોમિનીમાં દ્વિતીય પક્ષ કહ્યો છે એમ થાય છે.

વળી, મર્મોદ્ધાર ભક્તિ માર્ગમાં મુક્તિ થતાં પહેલાં જ સક્રિયોની નિયતિ થાય છે. મુક્ત શોકોને પરિભ્રમણ નહિ દોવાથી ચર્ચણીઓના ત્યાં ઉપયોગ થતો નથી, પરંતુ આદિ તે ચર્ચણી સક્રિયો જેણે પ્રરિભ્રમણના કારણજાત છે તેમના સસક્ષીપ્રમાં નુસારિમાં અમજીને ખાસ ઉપયોગ દોવાથી એ સક્રિયોની નિયતિ થતી નથી, પણ પરિકામણ કરવાની સક્રિયજાત ધીનજનપણોને જ રાસમાં પરમાર્નનો અનુભવ થશે એમ જાણવાથી તેમના શોકની નિયતિ થઈ. આ જ આશયથી આશ્ચર્યથી કહે છે કે ચર્ચણીસહિત જીવોના શોકની નિયતિ થઈ, કારણ કે તેઓને જાણે છે કે હવે તેમને પરમાર્નનો અનુભવ અવસ્થ થશે જ.

૩. તે તે લોચા કરવાની ધ્રુવ પ્રમાણે તે તે જાણી સંપાદક યોગમાયાની અસંજ્ઞ સક્રિયોથી મુક્ત જીવો.

૮. મુખ્ય સંમાર્જન થયે પિ કેવલ ચન્દ્રના આગમનથી સિદ્ધ થઈ શકે એમ છતાં પણ એ સન્દોષનું મુખ્ય કારણ નથી, એ તો પ્રાસંગિક કાર્ય છે.

૯. ચન્દ્ર મનનો અધિકાર દોવાથી એ ચર્ચણીઓના ભર્તા થાય છે. ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે ચર્ચણીઓ અમવાનતા મનની અસંસ્કૃત સક્રિયો છે, અને આ ચન્દ્ર અમવાનતા મનનો અધિકાર દેવ દોવાથી એ ચર્ચણીઓના પતિ કહેવાય છે. સિદ્ધેવતાનું પતિપત્ન ચન્દ્રમાં સ્પષ્ટ છે, અને તેના મુખ્યસંમાર્જનમાં પણ. જેમ જલુ કાલે આવેલો પ્રિયપતિ સ્વપ્રિય છીનું મુખ્યસંમાર્જન કરી શોક દૂર કરે છે તેમ આ ચન્દ્ર પણ ચર્ચણીઓના પતિ દોવાથી તેમનો શોક દૂર કરે છે. જન મુખ્યસંમાર્જન જાણ છે, તેથી ચન્દ્ર ચર્ચણીઓનું મુખ્યસંમાર્જન નથી કરતો તો પણ વિરોધ નથી. મુખ્ય પ્રયોજન જે શોકનું હરીકરણ છે એ સર્વજ સમાન છે.

શ્રીગોપીપરિપદ.

કૃષ્ણપ્રભુ શુભ છે, સુખરૂપ છે, સર્વરૂપ છે, રસરૂપ છે, જ્ઞાનદામર છે, અને બીજા પ્રભુ વિવિધ સમયે વિવિધ પ્રયોજનથી વિવિધ અવતારો ધરે છે, એ આપણે ગયા એક લેખમાં કહી ગયા છીએ. પોતે સર્વેથી ક્ષમાથી ને અવતાર ધરે તે કૃષ્ણાવતારની લીલા કલમ્બધમાં છે, અને તેનું એક પ્રયોજન શ્રુતિશ્રીને આપેશું રમણનું વરદાન પાળવાને માટે હતું. પોતે અપરિચિન્ન છતાં, સર્વરૂપ છતાં, નરવત્ ભક્તની કમ્બધ પૂર્વ કરવા માટે ગમે તે રૂપ ધરે તે છતાં અમર્યુત રહે છે, પરિચિન્ન દશ્મભાન છતાં અપરિચિન્ન છે, કેમકે પોતે સર્વે વિરહ ધમેના આમય છે, એ પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ.

જે રસરૂપ જ્ઞાનદામર કૃષ્ણ પ્રભુએ ને રાત્રિશીમાં રમણ કરવાનું વરદાન આપેશું, તે રાત્રિશીને જોઈને, પ્રભુએ મનોહર વેણુવાદ કર્યો. તે સુંદર તાદ સાંભળી સર્વ ગોપીઓ પોત પોતાનાં સર્વ કામ પડતાં મુઠી દોડતાં દોડતાં તે વર-રસના ભોગ કરવા પ્રભુ પાસે આગ્યાં. કોઈએ અધવચ્ચે છાડી ગાય દોહાવી, અને કોઈએ પડવી મુઠી મુલાવરની ખીર, કોઈએ જીરું પીરસવાનું અને કોઈએ જીરું પવનાવવાનું ને જામવાનું; કોઈએ જીરું લીપ્તું ગુંપતું અને કોઈએ જીરું જાંબળ આંબળું. કોઈએ તો સંભગમાં વસ્ત્રાલંકાર ઉઘાડતાં પહેરી લીધાં પતિ, પુત્ર, નાનુઓએ મદુએ સમજાવ્યાં, પણ માને શીનાં. આ ગોપીઓમાં પ્રભુપર સ્વાભાવિક પ્રેમ હતો, પ્રાકટ્યના દિવસથીજ પ્રેમ હતો, જિમ્નામાં કાંઈ કામની ઉપાધિવાદા રહે ન હતી. મીઠાપ્રભુજી રહે છે કે—

નરિ સાદયે કામોપાધિકસ્નેહઃ સંભવતિ । ન વા તાદશીનામજ્ઞનાદિત્યાગઃ
સંભવતિ । પ્રત્યુત્તરવાદિ સર્વે પ્રસાદ્યાગમનં કુરુજાવત્ । તદનન્તરં યદ્રમણં તપુ
રસો વૈ સ ઇતિ શ્રુતેઃ સ્વરૂપસ્ય રસાત્મકત્વાદ્રસરીત્યા સ્વરૂપાનન્દદાનમેવ ।
“સાન્નિધ્યં સુસ્વમાત્મોર્થ્યં વિપયોર્થ્યં સુ રાજસમ્ । તામસંમોહદૈન્યોર્થ્યં નિર્ગુણં
મદપામય ” મિતિ મગધવૃત્તવાત્ મગધસ્સમ્બન્ધિ સુસ્વસ્થાપિ ગુણાલીભવત્યમેવ ॥

અર્થઃ—આકસ્મિક મનુની ઉપાધિવાદા રહે સંભવતો નથી. તેમ હોય તો તેણી સ્ત્રીઓથી અંજન વગેરેના ત્યાગ ન થાય, પણ વલણે કુળજની મારક સર્વે સુખાર સજ્જને આવે. જોવા શુદ્ધ સ્નેહવાળી ગોપીઓ સાથે ને રમણ, તે તો રસોવૈસઃ એ શ્રુતિને અનુસાર પ્રભુનું સ્વરૂપ રસાત્મક હોવાથી રસ રીતે સ્વરૂપાનંદનું દાનજ સમજાવ્યું. “આપણાથી કલ્પન થતું સુખ સ્વદિક, વિપયથી થતું સુખ રાજસ, મોહ દૈન્યથી થતું સુખ તામસ, અને માસ આમયથી થતું સુખ નિર્ગુણ” આમ મગધવાત્ હોવાથી ભંગવત્ સંભવથી સુખ ખરું શુદ્ધાતીત જ સમજાવ્યું.

આ વર-રસરૂપ અદ્વર પ્રભુએ ગોપીઓને પાસે આવેલાં જોઈ તેઓમાં ને સમુચ્ચ હતા, અતન્ન ન હતા, તેમને મોહ કરી અટકાવવાને, માત્ર અતન્નતા ને અધિપતિ જોવા પ્રભુએ કહ્યું. “મહાભાગવાલી ગોપીઓ, તમે બધે આગ્યાં, કે તઢાઈ થું પ્રિય કહી ?

મનમાં કાંઈ ઉપદ્રવ તો નથી ? આવવાનું કારણ શું ? આ સતિ ધોરુપ છે, ધોર પ્રાણીઓ અહીં રહે છે, મારે જ્યાં મનમાં જાણ છે સુંદર કટિવાળી સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓને સાચક આસ્વાન નથી. તમારા માળા, પતિ, પુત્ર, ભાણી તમને જેથી નહિ જોઈએ શોધવા નીકળો, મારે તેમને દુઃખ ન આપો. આ ખીસેલાં કુસુમોવાળું વન તો જુઓ ! અદ્વત કિરણોથી કેવું શોભે છે ! મનુનાના પવનની લેહેરીઓથી તરુઓનાં પક્ષ્વ કેવાં શોભી રહ્યાં છે ! હવે ગોધમાં જાઓ ! વાર ન સમજાડો. હે સંતીઓ, પતિની સેવા કરો. વાહર્ય ને જાળકે રહે છે તેમને દુઃખ પામી અને જાતાં રાખો. જલવા દદાય તમે પ્રેમથી મારો દર્શન કરવા ; અભ્યાં હો તો ઠીક છે. હવે દર્શન કરી પધારો. ધણીની, તેના મધુઓની અને પ્રાણની સેવા કરવી, નિષ્કપટથી પોષણ કરવું એ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે, ધણી દુર્ગુણી, દરિદ્રી, રૂઢ, જાડ, રોગી, ગરીબ, અને તેવો હોય તેપણુ બેઠમાં અપદ્ધીતેની બીજવાળી સ્ત્રીએ તેનો ત્યાગ કરવો નહિ. કુસ સ્ત્રીઓએ ઉપપતિ કરવો એ પરસોકનો નાશ કરનાર, અપવિત્ર આપનાર, ગુણ, કટ સાધ્ય, ભય કરનાર અને જુશુપ્સા કરનાર છે. અચ્ચ, દર્શન, પ્યાન, કીર્તનથી જેવો મારા પર આવ માય તેવો કાંઈ હમેશાં નિહટ રહેવાથી ચેતો નથી. એ તો લોકિક અને કામ મિમિત્વ, કાંઈ યાત્રીય નહિ. મારે ધોર પાછા વળો. ”

પ્રશ્નનું આવું વિધિય લાપણું સંભળીને જોષીઓ બહુ દુઃખ પામ્યા, તેમના બધા સંસ્કર પગમાં મળા ગયા, અને તેઓ માલ ચિંતામાં પડ્યા. મ્હોં વ્હીલાં મેંધ ગયાં, લેહ સુકાઈ ગયા, નખથી જળીત ખોતરવા લાગ્યા, કાળા મેસવાળા અધુધી, કુચકુચેમ ધોવાઈ ગયાં, અને દુઃખના કારથી દબાઈને મુઝા મુઝા ઉભા રહ્યા. પછી જેને મારે પોતે સર્વે કમનો ત્યાગ કર્યો હતો તે પ્રાણપ્રેષ દુખીને અપ્રિય બોલતાં સંભળીને અંખો સુકીને, કાંઈક ભયભીત થઈ ગયા વાણીથી નીચે પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા. “ હે પ્રભુ, બાવાં કઠોર વચન બોલવાં આપને જાણતાં નથી. સર્વે વિધેયોનો ત્યાગ કરી અને આપના ચરણમલ મળાગ આપ્યા છીએ. મારે અમારો અંગીકાર કરો. હે દહીયા પ્રભુ, અમારો ત્યાગ ન કરો. જેમ આદિ પુરુષ મુચુસોનો અંગીકાર કરે છે, તેમ અમારો અંગીકાર કરો. આપે કહ્યું કે સ્ત્રીઓએ પતિ, પુત્ર, સુબદ્ધ કરેની સેવા કરવી તે અરૂ, પણ દેહધારીઓના પતિ, બધું સર્વસ્વ આપ્યા હો. યાદા મનુષ્યો તો પોતાનાં આત્મારૂપ, નિત્ય પ્રિય આપને વિશેષ રતિ કરે છે દુઃખદાથી ધણી જોઈને શું કર્યાં છે ? મારે હે વરદેવ, હે કમલનેત્ર, વિરહાલથી આપને વિશે માધવી અમારી આરાધના જન ન કરો. અમારું ચિત્ત તો આપે ચોરી લીધું છે, તે કમને ખબર નથી કે ? હવે એ ચિત્ત ધરમાં પેચાડું જ નથી, અને ધર કામમાં કાંઈ ચાલતા નથી. આપના ચરણમલમાંથી અમારા પદ્મ પૂર્ણિતા નથી. હવે મનમાં દેમ જાણે, અને શું કરીએ ? હવે તો હે અંગ, દાસ્યથી, દેહિથી, અને ગીતથી અમારા હૃદયમાં અગ્નિનો જે ભડોલો થયો છે, તેપર આપના અધિરામ્યનું સિંચન કરો; નહિ તો, હે સખે, વિરહાગ્નિથી અમારા દેહ બળી જશે, અને અમે આપની પાછળ પાછળ ભટકીશું. હે કમલ-નયન, વનવાસીને પ્રિય એવા આપના લક્ષ્મીને સુખ આપનાર ચરણમલનો સ્પર્શ અને ક્યો છે, ત્યારથી આપની સાથે રમણ કરનાર અને બીજા કાંઈ પાસે ઉભા પણુ રહી શકતા નથી. આપના વક્ત્રવચનો સ્થાન મળવા છતાં લક્ષ્મી આપના ચરણમલની રંગની અપેક્ષા કરે છે, તેમ અને પણ આપના ચરણમલની રંગને ચરણે છીએ. મારે હે દુઃખ દૂર કરનાર,

અમારા પર પ્રસન્ન બાળી. આપની સેવા કરવાની ઇચ્છાથી મુદતજાગમનો ત્યાગ કરીને જામે
આપના ચરણકમલમાં આભ્યા છીએ. આપની યુક્ત સિદ્ધામરી દલિથી અમને તીવ્ર કામ
ઉત્પન્ન થઈ અમારા હૃદય ઉઠી છે, તેને હે પ્રેમચૂરણ, દાસ્ય આપો. આપનું કુંડલથી ચોભિત,
અલમવલીથી વીરલવણું, વિદ્યાલ અંદરજલવાળું, અધરોધને વિષે સુધાવાળું, અને હાસ્યમુક્ત
હસાવાળું સુખારવિદ્ નોંધી, અભયદાન કરનાર ભુજાંકુરું પ્રમલ, અને માત્ર લક્ષ્મીજીને જ
ચોખ વક્ષસ્પર્શ નોંધીને જામે આપનાં હાસી થયાં છીએ. હે અંજ ! આપનાં : કાલાં કાલાં
પદ્યમ્ભતવાલા વેલુમીતથી મોહિત લાખી, અને આ ત્રણ લોકના સૌભાગ્યરૂપ, ગાયો, ઇંદ્રો
અને હસ્તિજીને ખજુ રેમાંજ કરનાર આપનાં સ્વરૂપનાં દર્શન કરીને કંઈ એી આર્થ
અસ્તિથી ન જાય ? જેમ આદિ પુરુષ દેવલોકનું રક્ષણ કરે છે, તેમ આપ વળનાં
ભય અને આતિને હરણ કરવા પ્રકટ થયા હો, મારે હે કુંખીના બેલી, આ
હિંકરીઓનાં તમ સ્તન અને શિર ઉપર આપનો હસ્તકમલ ધરો.” ગોપીઓનાં
આવાં વિદ્ય વચનો સાંભળીને મોજેશ્વર પ્રભુએ પોતે જાતમારામ છતાં હસીને
રવાથી તેમની સાથે રમણ કર્યું. તમ્મત્રોમાં જેમ ચંદ્ર શેખરે, તેમ ગોપીઓમાં
અનુવત પ્રભુ શેખરી રહ્યાં. થમુનાજીના પુલિનાર પદારીને રમણરેલીમાં પોતે
રમણ કર્યું. આજ પ્રસારીને, બેરીને, કર, અલક, ઉઠ, નીવી, સ્તન વગેરે મલક
કરીને નર્મ નખલતથી, વિદારથી, અવલોકનથી, હાસ્યથી, મન્યુદરીઓના કામ
ઉદીપન કરીને તેમની સાથે રમણ કર્યું. અહીં ક્રિયા સર્વાંકપિ હા પ્રય પર કામો ન
વિચલે લાસાં કામરૂપ સંપૂર્ણનિષ્કામેનેતિ લાસ્ટયા ॥ સર્વ મમની ક્રિયા છતાં
પ્રભુમાં કામ વિષમાન નથી, ગોપીઓના મમની સંપૂર્ણ નિષ્કામ પ્રભુથી થઈ તેથી ગો-
પીઓ નિષ્કામ થયાં—એ ભીમલપ્રભુજીની મરિમનું રમણ રાખી મનને કામથી મલિન
ન થવા દેતાં કામરૂપી હૃદયેમનું નિવારણ કરી સ્વરૂપથીલાના સ્વાસ્થ્યમાં તન્મય થવું. આ
રમણથી ગોપિકાઓ હલકાર પોતાને સીધી મેઠ માનવા લાગ્યાં. તેમનો આ સૌભાગ્ય મદ તથા
માન નોંધીને તે મદ સાંત કરવા પ્રભુ અંતર્ધાન થઈ ગયા. ગોપીઓ પ્રભુને નહિ નેચાથી સંતાપમાં
પડ્યા. ભગવાનની ગતિ, અનુરાગ, હિંસિત, મનોરમ આલાપ, વિદ્યાર અને વિમમથી જેમનાં ચિત્ત
આકર્ષાઈ ગયાં હતાં એવાં ગોપિકાઓ તદુપ થઈ પ્રભુની સર્વલીલા કરવા મંડ્યા. ઉન્મત્તની માફક
વનેલન મારકવા લાગ્યાં. ઇંદ્રોને, હતાઓને, હરિણીઓને, તુલસીને પ્રભુના સમાચાર પૂજ્યા
મોડ્યા, અને પૂતળાથીલા ચાકરીથી, દેવલીલા, રિંચલીલા, વગેરે સર્વ લીલા કરવા માંડી;
પછી કૃષ્ણપરમાત્માના તથા કોઈ ભાગવાન ગોપીનાં પગલાં નેનાં. સર્વ ગોપીને હોડી
પોતાને સાથે ભેલાથી તે ગોપીને ચંદ્ર વગેરે, બીરે તેને હોડી પ્રભુ અંતર્ધાન થઈ ગયા.
જોડી સર્વ ગોપીઓ મલિનીના તટ પર બેઠાં થઈ પ્રભુપ્રાકટનની ઉકટ ઇચ્છાથી પ્રભુનાં
મુલુમાન કરવા લાગ્યાં, તે ગોપીમીત મારું, અને પછી નિસાધન, નિસાધર, દીન થઈ
રહ્યાં. નિજ જનનું કૃત્ય નહિ સહન થવાથી સાક્ષાત્ મન્મથના મન્મથ પ્રભુ માયાનો
પદ્યો ખસેડી હાસ્યમુક્ત સુખારવિદ્ સહિત પ્રકટ થયા. પ્રાણ અવવાથી જેમ ઉદિયોમાં
ચેતન્ય આવે, તેમ પ્રીતિથી ઉતુલ્ય દલિવાળાં સર્વ ગોપીઓ પ્રાણપ્રેરણે નેધ બિદમ
ઉભા થયાં. કોઈ ગોપીએ હર્ષથી પ્રભુને હસ્ત અંતરથી મલક કર્યો; કોઈએ ચંદનલિપિ
પ્રભુહસ્ત પોતાના અંત (અંગ) પર મુક્યો. કોઈ કામમાંથીએ પ્રભુનું વાંચુલ્યવિંત અંજ-

શિર્ષા ધીજી, એક અત્યંત વિરલપુર ગોપીએ પ્રજ્ઞાનું ચરણમથ શાંતિને આરે પોતાના સ્વ-
નપર ધર્મ. આ પ્રમાણે સર્વ ગોપીઓએ પ્રજ્ઞાનું કટપના જરમેત્સવથી સુખી થઈ વિરલથી
વ્યથા તાપનો ત્યાગ કર્યો. જેમ પુણ્ય શક્તિઓથી શોભે તેમ અચ્યુત પ્રજ્ઞા વિમલસાક્ષી
ગોપીઓથી વિરલમથા અધિક શોભવા લાગ્યા. ન્યાં ડોહર, મંદરના પુષ્પો ખીસતાં ફળાં,
સુગંધી વાયુ વાતો હતો અને સમર હોવા હતા એવા કલિંદીપુષ્પિતપર ગોપીઓને, હજ
પ્રજ્ઞા પધાર્મા. ચરમ્યદંતી ચાંદનીથી રાત્રિનો અંધાર મટી ગયો હતો, ચમુનાછના હસત-
તરંગોએ ત્યાં કોમલ વાહુમ (રેતી) પાથરી દીધી હતી, —અહીં ગોપીપરિષદ ભરત.
કલિંદી કલિના સર્વમથ મટાડે છે, અને બ્રહ્મહથોને નિર્મલ કરી પ્રજ્ઞાપરિષદ રતિયોગ્ય
કરે છે, આરે આજ ગોપીપરિષદને યોગ્ય સ્થાન હતું. હવે એ પરિષદમાં શું જિના
બની તે અપણે વિમલવાર કહીશું.

તદર્શનાઘાદવિષ્ણુદ્દુમ્ભો મનોરયાન્તં શ્રુતયો યથા યયુઃ ।

સ્વૈરચરીયૈઃ કુચકુંકુમાક્લિતૈઃ અધીનલ્પભાસનમાત્મકન્યવે ॥

અર્થ—પ્રજ્ઞના દર્શનથી આસ્થાથી તેમના હૃદયના રાગ નિવૃત્ત (યંત્ર ગયા, અને
કુતિઓની ચેદે તેઓએ પોતાના સર્વે મનોરથો પૂર્ણ થવા માન્યા. કુચકુંકુમથી રંગા-
વધા પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રોનું આભરણ બનવાનું આસન કરી આપ્યું.

પ્રજ્ઞના દર્શનથી શોક નિવૃત્ત થયો, પણ કમનો તાપ કંઈ નિવૃત્ત થાય છે ? હજુ
પ્રજ્ઞ સાથે ભેદએ તેવું રમણ ક્યાં થયું છે ? પણ હવે તો રમણને આરે પ્રજ્ઞ પોતે જ આ
મુંદર સ્થલપર આપણને લાગ્યા છે એમ રમણ નહીં થવાનું જ, એ વિચારથી એમના
મનમાં આસ્થા થયો. કુતિઓ નિરંતર ભગવાનશુભ આપ છે, તેથી વાણીનું પૂર્વરૂપ જે
મન તેને પણ અમમ એવા ભગવતસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરે છે. યત્નો ઘાતો નિવર્તે તે
મમાપ્ય મનસાસહ એમ કુતિ પોતે કહેવા છતાં શુભાનથી સર્વે વેદા ચરપદમાનન્તિ
સર્વે વેદ જેના પદ્ય આ મનન કરે છે એમ કહે છે ! કુતિ પણ સ્વમથથી પ્રજ્ઞપ્રાપ્તિ
કહેતી નથી, પણ યમેષૈવ જુગુતે તેમ લભ્યઃ એમ કહે છે, તેમ ગોપીઓના સર્વે મનોરથો
પ્રજ્ઞ હજીથી જ પૂર્ણ થયા.

પોતાને પરમ પુરુષાર્થ આપનાર પ્રજ્ઞને શું
આસન આપ્યું ? સર્વ ગોપીઓએ કુચકુંકુમથી રંગાવધા પોતાનાં ઉત્તરીય વસ્ત્ર એકપર એક
પાથરી પ્રજ્ઞ આરે આસન બનાવ્યું. પ્રિય વાયક, આ આસન આપવામાં ગોપીઓને તથા તેપર
બેસવામાં પ્રજ્ઞને જે આનંદ થયો તે સોના ચાંદના આસનથી કોઈ દિવસ થાત નહિ. એ
તેટલી કીર્તના સોના ચાંદના આસન પ્રજ્ઞને યોગ્ય નથી. પ્રજ્ઞને નિવેદન કરેલા હથે
પોતે પહેરેલાં વસ્ત્ર પ્રજ્ઞને બેસવાના આસન આરે આપી પોતાની કૃતાર્થતા, અનન્યતા અને
પ્રેમ સૂચવ્યાં. જે ગોપિકાએ પોતાના અઘોષિત સામર્થ્યથી પ્રજ્ઞને પ્રકટ કરી રાખ્યા, જેના
ડહની લીલા કરી રાખ્યા, તેના ક્ષણે તો એ તેવું કિમતી આસન કૃત્યન કરી સજા,
પણ આ પ્રેમાસનની દૃષ્ટે તે આત્મ જ નહિ. પણ પ્રજ્ઞ આવા આસનપર બેા !

તત્રોપશિષ્ઠો મગવાન સ ર્શ્વરો યોગેશ્વરાન્સહૃદિ કલ્પિતાસનઃ ।

ચક્રાસ ગોપીપરિપદ્મતોઽર્ચિતસૈલોવલલ્લભ્યેકપદં વપુર્દપત્ ॥

અર્થ—યોગેશ્વરના અતર્હિતથી પણ જેનું આસન માત્ર કલ્પિત છે, એવા મગવાન

ઉધર, તે પર બેઠા. ગાપી પરિવદ્ધમાં પૂજાતા પ્રભુ અનંત સૌમવા કાળ્યા, અને ત્રણ સોહાના સૌદર્શના સ્થાનરૂપ સ્વરૂપ ખાસુ કર્યું.

પ્રિય વાચક ! એક હાથ પલ્લુ ફિચાર કર્યા વિના આનંદથી પ્રભુ અસનપર બેઠા, એમ જણાવતા શ્લોકમાં લઘોપવિદ્ધઃ (તે પર બેઠા) એ સબ્દો પ્રથમ જ લખ્યા છે. પોતે ભગવાન એટલે કૌપર્ય, વીર્ય, વચ, મી, યાન, વૈરાગ્ય વગેરેથી પૂર્ણ, અને ઉધર એટલે સર્વકરણ સમર્થ છતાં એ જ આસન એમને વહાણું લાગ્યું. એ આસન અર્થવિત્ત ન લાગ્યું ? ના, પ્રેમ-આગળ પવિત્રતા વૃદ્ધ છે, યમ, નિયમ, યમ, દમ વગેરેથી નેત્રાણ પોતાના હૃદય શુદ્ધ કર્યા છે એવા યોગીઓના શુદ્ધ હૃદયમાં પલ્લુ પ્રસૂતે ગોઠ્યું નથી. તેથી ત્યાંથી તો પોતે ઉભા ઉભા ન છુટકે પધરામણી કરી નાથી જન્ય છે, અને અહીં આવી નિરાતિ બેસે છે. ફનીઆનો છેડો પર, તેમ પ્રભુનું સ્વધાન પલ્લુ આજ, અને અહીં પ્રેમથી એકલા વચેલા નિજ જનની પરિવદ્ધમાં આનંદથી બેઠા. અને પોતાની પ્રિયાઓને આનંદ આપવાને ત્રણ સોહામાં સૌથી મુતર-શિવ સ્વરૂપ ખાસુ કર્યું.

સમામપિત્વા સપનશ્ચવીપનં સદાસહીસેસળાવિષ્ણમઘવા ।

સંસ્પર્શનેનાકહૃતાંધિહસ્તપોઃ સંસ્તુત્ય ર્ફપત્ કાપિવા ઘમાપિરે ॥

અર્થઃ—હસ્તવાળા હીલાશુક્રા કરાણ્થી, વિશ્વાસવાળી બહુમિયા, અનંતને હીન કરનાર તે પ્રભુનો સ્પર્શ કરીને, પ્રભુના ચરણને પોતાના બોળામાં લઈને, એવ હાથવડે તેની સાથે રમત કરતાં પ્રભુની સ્તુતિ કરી, મીઠકે શેષથી બોલ્યાં—

પ્રભુના દર્શન રોગીએને કોઈતર જાય છે, ભસ્તોપર કૃપા કરી પ્રભુ દર્શન આપે છે, પલ્લુ આ તામસ પ્રેમથી તો હૃદય જળી આ પ્રેમને વહાણ પ્રભુ પ્રકટ થયા એટલું જ નહિ, પલ્લુ ગોપીઓને આનંદ થાય, તેમના મનોરથ પૂર્ણ થાય એવું સ્વરૂપ ધર્મ, ગોપી-ઓએ બનાવેલા ગોપીવંશના આસનપર ગોપીઓની સમાગમ બેઠા, ગોપીઓએ પ્રભુનું ચરણારવિંદ પોતાના બોળામાં લીધું, અને ગ્રેહ કરતાં, સ્તુતિ કરતાં, પ્રભુપર શેષ કર્યાં ! શેષ કરી બેસી રહ્યાં ? ના, ના. ઘમાપિરે—વાપણુ કર્યું ! કર્યાં પરત્સા, પૂર્ણ પુરોહિતમ ! અને કર્યાં તામસ ગોપીઓ ! ધન્ય છે એમનાં ભાગ્યને ! ખુદ પ્રભુ મુસે જ્યાં ? ના, ના. આઘના શેષથી જિત મુસે થાય છે ? ખિતાની મુઝા પકડતા ગાલકપર પિતા કોષ કરે છે ? રક્ષાખિતના આનંદ પ્રસંગમાં ધીરશય નાચક તેમ પર કોષ કરે છે ? નેનાથી મોઢ બેઠામાં કોષ બીજું મોઢું નથી—મજાઃ પરત્વર્ત નામ્યત્ કિચિવસ્તિ—તે પ્રભુપર કોષ કરવાનું અસૌકરિક સામર્થ્ય આ ગોપીઓને શુદ્ધ પ્રેમથી-અનન્યતાથી જ પ્રાપ્ત થયું. પ્રભુ સેવા-પ્રભુમાં ચિત્ત પ્રવેશનાં ત્રણ રસ છે, અસૌકરિક સામર્થ્ય, સાધુબન અને સેવાપ્રેમિક રેહ. તેમાં ઉત્તમોત્તમ અસૌકરિક સામર્થ્ય છે, તે આવા ઉત્તમોત્તમ, શુદ્ધ પ્રેમી, ભસ્તોને મળે તેમાં આમર્શકરક કર્યું નથી. અંતર્ધાન વહાળના, હૃદયમાં ભરણ બેઠેલા-પ્રભુને જલ્દર પ્રકટ કરી, પોતાને મનચાંજિત સ્વરૂપ ખાસુ કરાવી, મનચાંજિત હીલા કરી, પ્રભુપર લેવાશાખુ કરવાની વૃક્ષ આશવવી એ પ્રેમની પરિસીમા છે. પ્રભુ એ કુષ્ટતારૂપી દોષનું નિવારણ કરે જ, ખુદ આ પ્રસંગનો વિચાર કરતાં જે આનંદ થાય છે તે અત્યંત નીચ છે. પદ્મભાષુ-હીલામાં, ઘમોસ્વીસ્યપ્રસંગમાં, આજ પૂર્ણ પુરોહિતમે-પરજલો-ચૈલાદને પ્રભુને પમકાવવાનો,

પ્રશ્નને લેઈકે જાણની આજ્ઞા બાંધવાનો જે અધિભર આપ્યો છે તે પણ આપણને આશ્ચર્ય-
ચકિત કરે છે. હવે રાવમાં, બાપણ કરતાં, કરાણવી પણને શું મેહેણું આણું તે સમજાવો.

મજતોડનુમમનત્યેક એક એતાદિપર્યયમ્ ।

નોમર્યામ્ મનનત્યેક એતઓ વૃદ્ધિ સાધુ મોઃ ॥

અર્થ:—અરે ચતુર ! કોઇ પોતાપર પ્રીત કરનારપર સામી પ્રીત કરે છે, કોઈકે તો
પ્રીત નહિ કરનારપર પણ પ્રીત કરે છે, અને કોઇ (તમારા જેવા) તો પોતાપર પ્રીત કરનાર
અને નહિ કરનાર કોઇપર પ્રીત કરતા જ નથી, આ જરા અમને બરાબર સમજાવો !

સામાન્યતઃ પ્રીતિ કરનાર પર અનુષ્ઠ પ્રીતિ કરે છે. કોઇ ઉદાર જનો પ્રીતિ ન કરનાર
પર પણ પ્રીતિ કરે છે; પણ અહીં તો અમે તમારે સાર કુરી કુરીને મરીએ છીએ,
બુદિયુગાપતે સ્વામપદ્યતામ્—તમે જરા બહાર નહીં છોકે એક કાણુ અમને કુગ જેવી
વીતે છે, અને તમારા તો દિસાજમાં નથી ! આનું કારણ શું ? તમે આમ નણુ કમ
છો ? પ્રિય વાચક ! પૂર્વ પુરોષોત્તમને, પરબ્રહ્મને, પોતાની conduct clear કરવાનો,
પોતાનું વર્તન વ્યજળી છે એમ બચાવ કરવાનો, not guilty કે guilty ચનેમાર છે
કે નહિ, તે સાબિત કરવાનો આ પ્રયત્ન છે ! વાર, તેમાં પોતે છતે છે કે ? ના, ના.
શુદ્ધ પ્રેમ આમણ છતવું અવશ્ય છે ! પછી પૂર્વ પુરોષોત્તમ-કૃષ્ણ સામે હોય તોયે શું ?
પણ એછીએ તો ખરા પ્રશ્ન શું બચાવ સ્તુ કરે છે ? !

મિયો મમન્તિ યે સરહ્યા સ્વાર્થેકાન્તોષમા હિ તે ।

ન તથ સૌહર્દં ધર્મઃ સ્વાર્થાર્ય તદ્દિ નાન્યથા ॥

મમન્ત્યમનતો યે વૈ કરુણાઃ પિતરો યથા ।

ધર્મો નિરપવાદોઽજ સૌહર્દં ચ મુમઘ્યમાઃ ॥

મજવોઽપિ ન વૈ કોચેદ્ મમન્ત્યમમતઃ કુતઃ ।

આત્મારામા દ્વાસકામા અકુતદ્વા ઇન્દુહઃ ॥

અર્થ:—હે સમીક્ષા ! જેઓ અરસુપરસુ (પરસ્પર) પ્રીત કરે છે, તે તો માત્ર સ્વાર્થી
છે. એમાં કોઇ પ્રીત નથી ને ધર્મ પણ નથી, એ તો માત્ર સ્વાર્થી માટેનું છે, એમાં બીજું
કશું નથી. પ્રીત નહિ કરનારપર પણ પ્રીતિ કરે છે તે કરુણાવાળા હોય છે, જેમકે મામાપ
પોતાની છોકરાં અને તેવાં કૃત્રમ હોય તોપણ પોતાની પ્રીતિ એહવા નથી. હે સુદર કવિવાળાં
ઓપીણા ! આવા સ્ફુનોમાં ધર્મ અને પ્રીત બને હોય છે, વળી કેટલાક પ્રીત કરનારપર
સામી પ્રીત કરતા નથી, તો પ્રીત નહિ કરનાર પર તો ક્યાંથીન ? એવાં જનો ક્યાં તો
આત્મારામ હોય છે, અથવા આત્મામ હોય છે, અથવા કૃત્રમ કે શુદ્ધોદી હોય છે.

આ ઉત્તર મજોજ સ્પષ્ટ છે. વલ્લિદ્વ દ્વિતિવાળા સ્વાર્થી હોય, તેમજ મામાપ જેવા
કરણ, તેમજ કૃત્રમ અને શુદ્ધોદી ત્રણે પ્રકરના જનો દુનીઆમાં જડું મળે છે, તેમ આત્મા-
રામ અને આત્મામ પણ કોઈકે મળી આવે છે. ત્રણેનું સ્પષ્ટ નિરાકરણ આ પણ મહોકમાં
જડુંજ સરસતાથી પ્રણયે કર્યું છે. પણ અહીં ઓપીણાના મનનું સમાધાન થયું ? શુદ્ધ,

રસદીન યાનીશ્યા બસે આ ઉત્તરથી સંતોષ માને, ખજુ ચતુર ગોપીબાને તો આમાં બચવાનું નેંધાઇ અવધાન લાગ્યા ! પ્રથમ શ્લોક તો બચવાનું લાગુ પડતો નથી, કેમકે પોતે સાચી પ્રીત ગોપિકાઓપર કરતા નથી. દ્વિતીય શ્લોક ખજુ લાગુ પડતો નથી કેમકે પ્રજુમાં પ્રીતિનો આગી છે ગોપિકાઓમાં નહિ. ત્રીજો શ્લોક પ્રજુને લાગુ પડે ખરો ! તેમાં ખજુ ક્યારમારામ અને માસકામ વિરોધી તો તમને ક્યાંથી લાગુ પડે ? તમે તો બગારી સાથે પહેલાં જુદુ રમજુ કર્યું છે ! તે કાંઈ ખમે જુદી અર્થ નથી ! આટલે ક્યારમારામ અને માસકામ જાના ? એમ હોત તો તમે ગોપીપતિ, ગોપીચર, મળ્લાય વગેરે જાની કહેવાત ? તમે બિવા લાગ્યા હોત તો પ્રજાકરના યાનીશ્યા તમને સ્વચરી, બલિચારી, ચોર, વગેરે જાનાં કહેત ? આટલે તમે અદૃત્ય અને ગુરોદીન વર્ષમાં જ આવ્યા ? તેમાં તમે તો સર્વત્ર ! એટલે અદૃત્ય અમારાથી ન કહેવાય ! એટલે છેલ્લાજ ! ગુરોદી ! પ્રજુ-ચરમલ સમજ્યા પોતાની જુલ કમુલ કરી પોતાનો જમાવ છોડી દીધો. બક્ષાધીન બચવાને બક્ષાની ઉત્તમતા, પોતાની... સ્વીકારી, જે જુલ શ્લોક આ પ્રસંગમાં પોતે સ્વમુખથી ઉચ્ચાર્ય છે તે કુનિવાના સમજ લા-સ્ત્રોમાં ઉત્તમોત્તમ છે. પ્રિય વાચક ! તારું અને મારું ધનભાગ્ય છે કે આ શ્લોકો આપણા કલ્પ પર પડે છે.

નાદં તુ સર્વયો મજસોઽપિ જન્તૂન્ મમામ્યમીપામનુવૃત્તિવૃષયે ।

યથાપનો સ્વપ્નપને ધિનદે તથિન્તયાનપ્રભિમૃતો ન યેદ ॥

પરં મદ્યોન્નિદ્રિતસોકમેદસ્વાનાં દિ ઘો મદ્યનુવૃષયેઽથલા ।

મયા પરોક્ષં મમતા વિરોદિતં માદ્યધિતું માર્થય ઇત્થિયં મિયાઃ ॥

ન પારપેઽર્હં નિરવપસંયુજામ્ સ્વમાધુત્કૃત્યં ત્રિપુપાયુપાપિ ષઃ

યા મા મમન્ દુર્મરોહણંસલાઃ સંવૃત્તય તદ્ઘઃ મરિયાતુ સાધુના ॥

અર્થઃ—હે સખાઓ ! નિર્ધન મધુખને પુષ્કળ ધન મળે, અને પછી તે જુલ રહે તો તે જેમ તેની ચિંતામાં મસ્ત થઇ બીજું કાંઈ સમજતો નથી, તેમ મારું જાન્ય કરના-ર્યાની યત્તિ સર્વદા મારામાં રહે તેટલા આટલે જ તેમનું જાન્ય ફેં કરતો નથી.

હે અનજાઓ ! એ પ્રભાણે મારે આટલે શોધ વેદ અને રવનો ત્યાજ કરનાર જે તમે, તે તમારી યત્તિ મારામાં રહે તે આટલે જ ફેં અત્યંત ઘણું મળે કહે; ખજુ પરાક્રમાં ફેં તમારું જાન્ય કરતો જ કહે ! આટલે કે પ્રિયાઓ ! તમારા પ્રિય પતિની કન્યા કરવી તમને યોગ્ય નથી.

ત્રિતીય બાજીમાં તમે મારી કાંઈ સંજોગ પામ્યા છો. અજાના આધુપુષી કે મનવંતર સુધી ખજુ તમારી સેવા કરી તમારો પ્રત્યક્ષ-આશો મારાથી વાળી રહ્યા એમ નથી. પરંતુ એડી જે જુલની થતી જ નથી, તે સખા એડીને તોડીને તમે મારી સાથે પ્રીતિ નાંધી છે અને મારી સેવા કરી છે, એ સર્વનો ભાર તમારા સાધુપદાધીન મોગ ઉપરથી ઉતરે.

આટલે ઉપજા ઉત્તરથી ગોપિકાબાને સંતોષ ન થયો, ત્યારે જે પોતાના હૃદયમાં હતું, જે ખરો ઉત્તર હતો, તે પ્રજુએ આપવો શરૂ કર્યો. હે પ્રિયાઓ ! ઉપજા શ્લોકો કલા ત

તા અમવાન ! તે કાંઈ મને કે તમને લાગુ પડતા નથી ! હવે ખરી વાત કહું છું ! હું કાંઈ જીવ નથી ! હું તો કોટિબ્રહ્માંડોનો સ્વામી છું. મારા પર સર્વેશ પ્રેમ રાખવો, મારા એકલા પર સર્વેશ પ્રેમ રાખવો, માફ જ બાજન કરવું, એજ જીવનું કર્તવ્ય છે. ધર્મ સમજવાનું કહાણું ડોકોળનાર અર્જુનને છેલ્લામાં છેલ્લી જાનામાં જાની વાત મેં એજ કહી હતી. માફ જાનત તમારામાં સિદ્ધ થવાને આદેશ હું તમને કહી આપી અંતરમ કરતો નથી. મારા બાજનનો સ્વાદ મેં તમને પ્રથમ અપાડ્યો છે. તમારી સમક્ષ હું હમેશાં રહું તો તેથી તમને પોતાને જાણી છે. વિપ્રધેયમાં તમે સર્વેશ માફ સ્મરણ કરો તે આદેશ હું અંતર્ધાન થઇ ગયો હતો. તમે મારા પર એવો નિષ્કામ પ્રેમ રાખ્યો છે કે મોઢાં થોડા દેખાશે કે નહિ, તેની તમે જાણ કરી નથી. તેમજ પરમોક્ષની કે મોક્ષની પણ જાણ કરી નથી. સંસારનો ત્યાગ કરી તમે મારી પાસે આવ્યા છો, તે તમારી મનોવૃત્તિ નિરંતર મારામાં રહે તેટલા આદેશ હું તિરોહિત થઇ ગયો હતો. ખરું પુછો તો હું તમારી પાસેથી ગયો જ નથી ! પણ તમારો દેશ નિવાસ્ય કરવા આદેશ, તેમજ તમારું આ નિર્જન વનમાં રક્ષણ કરવા આદેશ હું પરાક્ષમાં પણ તમારી પાસે જ હતો ! આદેશ પ્રિયાણા ! મારો દેશ મહોતી નહિ. આ શ્લોકના એકેએક શબ્દમાં અમવાનુત્તી ભક્તવત્સલતા દસમાન થઇ આવે છે. પ્રથમ શ્લોકમાં પ્રભુએ ત્રિપિત્તજ્ઞાને “ સખી ” કહીને સમોધ્યા છે. આ બીજા શ્લોકમાં પ્રભુ ત્રિપિત્તજ્ઞાને “ પ્રિયા ” અને પોતાને “ પ્રિય ” કહી સંબોધે છે, અને ત્રિપિત્તજ્ઞાના-પ્રિયાજ્ઞાના-નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની પ્રશંસા કરે છે.

હવે ત્રિપિત્તજ્ઞાને સતોષ થયો. જે પ્રભુને પોતે પતિ માને છે, તે જીવરૂપ પતિ નથીજ, પણ સર્વ જીવોના પતિ છે, ખરા પતિ છે, તે પતિ મોટા મોટા આજ્ઞસ્વરૂપા ધર્મધોમીઓ, સદાજ ગમે કરનારા યાગિકો, યાનનું ડુંગળું લાગુનારા મહાપડિતોની જાણ ન કરતાં આપણને “ પ્રિયા ” કહી બોલાવે છે, પોતાને “ પ્રિય ” કહે છે, અને હમેશાં આપણી રક્ષા આપણી જાનરીમાં રહી કર્યાજ કરે છે ! અને યાગિકો અને પડિતોને તો દર્શન પણ દર્શાવે ! પ્રિય વાચક ! બહો પરિવ્રાજકનું અનુક્રમાન કરી મે. માન મેજ શ્લોક બહો ટાંકું છું :—

હિ હી હી હીકારાન્ પતિપશુ ધને કુર્વાતિ સદા

નમઃપ્રથમેર્ષદ્રવ્યમૃતિષુ ચ માનં પૃથવંતિ ।

મૃગાણીભિઃ સ્વેક્ષાનવકુવલયૈરર્ષિતપદે

રતિમાદુર્માલો મવદુ સતતં શ્રીપરિહૃદે ॥

પરાકાષ્ઠા મેષ્ણાં પશુપત્તરૂણીનાં સિતિમુજામ્

સુદક્ષાનાં ત્રાસાસ્પદમલિહમાગ્યં પદુપતેઃ ।

વિશ્વૃષ્ટસ્તસ્મિન્ મે દરવિકચમંજાલમમુંત્રે

રતિમાદુર્માલો મવદુ સતતં શ્રીપરિહૃદે ॥

નિસ્સાધન, દીન, પ્રેમથી પશુજ્ઞાને પ્રભુ પોતે “ હી, હી, હી, હી ” કહી બોલાવે છે. અને ગર્વિષ્ઠ શ્રેણી, મહેલ, ઈદ્ર પ્રાર્થનાઓ કરી કરીને મારી નાખે તો પણ માન ધરી

આહું નેમ ઉતર પશુ આપ્યા નથી. મુખાશીયા કમલનવના - કદાચો નાંખી પ્રસુસાયે તારામૈત્ર રમે છે. પ્રેમાળ ગોપીજીના પ્રેમની પરમ કાદાશ છે, અને અર્ધિ રાગજીને ત્રાસવું સ્થાન પણ પ્રસુ જ છે.

આ પ્રમાણે ગોપીજીના સર્વે સંસય-ચણી પ્રભુ અડકતા નથી, ગોપીજીના કૌવલ નવારણ કરી પોતે કહે છે કે તમારી પ્રેમથી તો હૃદ વળી. શું કહું! હું તમારા જેવો છું નથી! હું પ્રેમ કરી શકતો નથી! આશ્રમાં એટલો હૃદય છે. જ્યં તમે તો મારા પર નિઃશય પ્રેમ કરો અને તે પશુ અત્યંત! બ્રહ્માંડમાં તમારા જેવો મારા પર પ્રેમ મેં કદામાં નોંચે નથી! એ પ્રેમનો હું શું બસો વાળું? પ્રેમ મારામાં છે નહિ, અને પ્રેમનો બસો બીજા કોઈ રીતે વળી શકતો જ નથી! મારે હું તો તમારો સહનો અણી રહેવાનો! જ્ય તમે જોતાં બધાં છે કે તમારે જાણે નોંધતો જ નથી, એટલેજ મને સંતોષ છે. તમારી અક્ષમનસાધને લીધે જ તમારો પાડ મારા પર અડી નહિ; નહિ તો હું તો કાઠિ હવાય કહું તો જ્ય તમારા પ્રેમનો બસો વાળવો અશક્ય છે. ભૂતકાળના સર્વે ધર્મોના અમલદારો બુદ્ધિ કોઈ પણ સ્થાને, પશુ પુરુષોત્તમે-પરમજો-પોતાના અમલદારોની આશી પ્રસાદ કૈસ દસ્મનન થતી નથી! અહમું છતાં કદાચ વાચકને આ ગોપીપ્રેમ અમલ નથી, આ ગોપીલીલા અમલમાં ન હોત તો કાંઈ એમ તેજા માને છે. મને તેજા પોતાવું કુર્બાન સમજે, પણ આ ગોપીલીલા શ્રીમદ્ભાવતમાં છે તેથી અને તો આશર અહોભાવ્ય માર્ગની છાજી. અમલન અભાષીન કેમ રહે છે તેની કુશી આ શ્લોકમાં છે.

અમલો જેવું અમલનું અમલ કરી શકે છે, તેવું અમલનું અમલ અમલનું શક શકું નથી. પ્રભુ કહે છે કે મયિ મમનં નારિજ. મજનસ્ય જીવમર્મિરવાત્ : બલોડમેડપિ યવિ સ્વતપ્ત્ય સંતુષ્ટાઃ તદા મજ્જત. નો ચેવધાસુત્ત વિધેયમિતિ માત્ર. મહાશક્તિ કશ્ચિત્ કશ્ચિત્ શક્તોતીતિ. અર્થ—અમલો અમલ છે જ નહિ. અમલ તો છત્તર્મ છે. મારે હવે જાણી પણ ને મારા અમલની વ્યવસ્થા ન હોત તો જ અમલ કરતો. નહિ તો જેમ વમને સુખ વાચ તેમ કરતો. મારાથી ને માર શકું નથી તે અમલ—હું કેવી રીતે કહું?

પ્રિય વચક! આ મુત્ત પ્રક્રમ મેં મારી બોજી તોતરી વાણીમાં વર્ણવ્યા છે, તેમાં વર્ણનો અનર્થ પણ જોવા હશે, તે તને નહિ રચવાથી કદાચ મુરસો પણ જોવા હશે. પણ ક્રમા કરતો. કણે કવ્યતર જ્ઞાનં આ પ્રયત્નમાંથી મળી શકે એ નિર્વિવાદ છે. પણ આ પ્રક્રમે તું પરિણામાં કાળર હોતો અને પ્રભુ સાથે પાર્તીવાપમાં જામ હોતો હોતો એવું સ્મરણ તને વાચ છે? તે અને તે હો, પણ ને તને આમાં કોઈક જ્ઞાનં આપેલા હોય તો હવે એ શ્લોકો પર શી સુગોષિની વચ્ચે સંભળવા પ્રવળ કરતો, તેથી તને સક્રમણે જ્ઞાનં પ્રાપ્ત થશે.

અંયં સ્વમાર્ગીયસાધનરહસ્યમ્ ॥

શ્રીયદાચાર્યમાર્ગોડયં નિઃસાધનરહસ્યમ્ ॥

તત્ર તજ્ઞાવનં યોગસાધનં તત્કૃપાવેતામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મીમંસાચાર્યનો આ માર્ગ નિઃસાધનરહસ્ય છે. એ માર્ગમાં અધ્યયનીની

આવના કરવા રૂપ આપસાધન છે.

સ માવઃ સંગરાદિત્યામ મવિષ્યતિ સર્વથા ।

સંગસ્ય સાધનં સર્વરાગામાવો મૃદાદિપુ ॥ ૨ ॥

અર્થ—એ આવ સંગ રહિત મવાથી—સંગનો ત્યાગ કરવાથી—સર્વથા થશે તથા સંગ (સત્સંગ) પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન મૃદ પંજેરેમાં સર્વ રાગનો ત્યાગ કરવો એ છે.

રાગામાવસ્તુ સતતં સેવયા તત્કૃપામતામ્ ।

તત્કૃપાં સાધનં સા તુ મવેત્ત્તોપણેન હિ ॥ ૩ ॥

અર્થ—મૃદપંજેરેમાં રાગનો અભાવ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન આચાર્યની કૃપાવાળા અમવદીઓની નિરંતર સેવા કરવી એ છે. તેમની કૃપા એ જ સાધન. એ કૃપારૂપ સાધન તેમને પ્રસન્ન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

ત્તોપણં તુ તન્નક્તિમાવવર્ધનમો મવેત્ ।

માવો હિ માર્ગસર્વસ્વં કર્તવ્યં તસ્ય રસણમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—તેમની પ્રસન્નતા તેમના ભક્તિભાવની થકી થવાથી થાય છે. આવ માગતું સર્વસ્વ છે. તેનું સ્વાધ્ય કરવું.

સેવાઽપિ સતતં પિત્તે માવનાત્મા તદા મવેત્ ।

નિષેદનં તુ સ્મર્તવ્યં હિતિ યત્સાધનં પરમ્ ॥ ૫ ॥

વાસ્તૈરિતિ વાક્યેન સંગસ્તપ્રાપ્યપેક્ષિતઃ ।

સ एव સાધનં સંગો મોક્ષોઽસ્મિન્માર્ગ एव च ॥ ૬ ॥

મમોત્તપેતિ વાક્યેન તદમાલે દૃષ્ટાઽસ્થિલમ્ ।

અર્થ—ત્યારે જ આવનરૂપ સેવા વિષયમાં સર્વથા થાય ત્યારે જ અમવદી સાથે નિવેદનનું સ્મરણ કરવું એ વાક્યમાં જે પરમ સાધન કહેલું છે, તેમાં મલુ સંગની અપેક્ષા છે જ. તેજ સાધન આ માર્ગમાં સંગ એજ મોક્ષ. મમોત્તપસ્ત્થોક એ સ્થોકથી એ સિદ્ધ થાય છે. સંગના અભાવમાં સર્વ દુષ્ટા છે.

તસ્માત્ સર્વે પરિત્યજ્ય સત્સંગેન સદા હરિમ્ ।

સેવયેદાંતરેણાપિ વાદ્યેન મનસા પુનઃ ॥ ૭ ॥

સ્વતઃ ફલં હિ વત્સંગં વિદિત્વા વિદધીત હિ ॥ ૮ ॥

અર્થ—માટે સર્વનો પરિત્યાગ કરીને, સત્સંગ પ્રાપ્ત કરીને, મનમાં લીલ રૂપી તથા બદ્ધારૂપી, સદા હરિની સેવા કરવી. સત્સંગ ત્યજે દલ છે, એમ સંગજ સત્સંગ કરવો.

હિતિ યીહરિદ્યાસવિદ્યિતં સ્વમાર્ગીયસાધનતદ્દસ્ય સમાપ્તમ્ ॥

પુટિમાર્ગમાં સાધનો છે ?

(અનુબંધાન ગત વર્ષ પા. ૧૫૩)

જેવા નામ-આત્મારીએ ગ્રોકુશવાસીની મારફત વિનાશને પ્રભુપ્રાપ્તિ કરવી હોયતો ગ્રોકુશવાસીની મારફત પ્રભુપર પ્રેમ કરવો આવશ્યક છે. જેવો પ્રભુપર પ્રેમ થાય ત્યારે જ પ્રભુ એને “સ્વ” એટલો પોતાનો ગણે. જે પ્રેમ પ્રભુના ગુણગુણવિના અસમ્ય છે, તેથી જ શ્રીમદ્ગ્રંથોએ નિરોપહત્તમમાં આજ કરી કે સર્વનો પરિભ્રમ કરી, પ્રભુમાં ચિત્તનો નિરાધ કરી, સદાનંદ પ્રભુના ગુણગુણ કર્યા કરતા. એવા અભવ કષ્ટમાં અસક્તિ રાખવાનું કારણ પણ આ જ. શરૂઆતમાં પ્રેમ પ્રતીત ન થાય તોપણ તબીબ રિતબ સેવા કર્યા જ કરવી, ગુણ ગાન કર્યા જ કરવાં, જે જ પુટિમાર્ગની મેડ, જે જ પ્રેમથી નિસ્સાધન ગ્રોપિત્તઓનો માર્ગ. શ્રી ગુણગ્રંથોએ ભક્તિવંત વાચકથી, આ ૨૫૬ અવગમ પડશે.

“ एवं साति भक्तिपार्गीयमजनप्रकारेण स्नेह एव नियामकः स्नेहवताम् ।
कर्मणि विधिवत् । तद्देवानां तु तद्वत्कृत उपदेश एव । तच्च वेदानिरुद्ध एवेति
ज्ञेयम् । विषमज्ञानवा धासेन पिशादिश्रित्तया कृतसन्ध्यावन्दनादेः कर्मत्वबहु-
पदेशानुसारेण कृतेरपि भक्तिरवम् । तन्मार्गीयत्वात् । एवं भूतस्याऽपि स्नेहोऽवश्यं
भावीति ज्ञेयम् । यथा वाद्यवाद्यकृतकर्मणोऽप्युक्तकर्मसापकत्वं तथा वाद्य-
मजनस्याऽपि पुरुषोत्तमसापकत्वम् इति किमन्यदबखिष्यते ।

ભાવાર્થ:—આ પ્રકારે ભક્તિમાર્ગથી અજનપ્રકારોમાં સ્નેહવાળાઓનો સ્નેહ જ નિયામક છે; જેમ થત વગેરે કષ્ટોમાં વિાધ નિવામક હોય છે તેમ જેમને પ્રભુમાં સ્નેહ નથી, તેમને પ્રભુમાં સ્નેહવાળાઓએ કરેલો ઉપદેશ જ નિયામક છે, એ સ્નેહીતિતો ઉપદેશ વેદથી અવિરુદ્ધ જ છે એમ સમજવું વિધિને નહિ ભલનાર બાલક, પિતા વગેરેના બતાવ્યા પ્રમાણે, સંસ્કારાદન વગેરે કરે છે તે જેમ કર્યાં અજાણ છે, તેમ સ્નેહ ન ઊત્પન્ન થયો હોય તોપણ સ્નેહવાળાના ઉપદેશ પ્રમાણે કરેલી સેવા પણ ભક્તિ કહેવાય, કમકે તે સેવા ભક્તિમાર્ગીય રીત પ્રમાણે છે. એ પ્રમાણે (સ્નેહ વગર પણ) સેવા કરનારને આમણ કર્યાં પ્રભુમાં સ્નેહ અવશ્ય થશે એમ સમજવું. જેમ વિધિથી અત્યંત બાલકને ઉપર કલા પ્રમાણે કર્યાં કરવાથી કમ માર્ગમાં કહેલું કથ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ સ્નેહ ન સમજનાર ભક્તને સ્નેહવાળાના કલા પ્રમાણે સેવા કરવાથી પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિ થાય, પછી શું બાકી રહ્યું ?

માટે પ્રિય વાચક, સંસ્કારમાંથી છુટી સેવાક્રમાંથી ચિત્ત વધારેને વધારે રોકવા પ્રયત્ન કર. ગ્રોપિત્તોના માર્ગમાં અસક્તિ પ્રવળ કર. ત્યારે જ તને પ્રભુપર સ્નેહ થશે, અને ત્યારે જ ગ્રોકુશવાસીની મારફત પ્રભુ પોતાનો “સ્વ” મણી સર્વ સુખધન કરશે.

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લખ્યો ન મેષયા ન મહુના મુતેન ।

યપેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યઃ ।

અર્થ:—આ આત્મા પ્રવચનથી લભ્ય નથી, બુદ્ધિથી લભ્ય, પ્રાપ્ય નથી, બહુમુત વચથી પ્રાપ્ય નથી, એવું એ આત્મા વસ્તુ કરે, તેનાથી જ પ્રાપ્ય છે.

આ મુખ્યક ઉપનિષદમાંની શ્રુતિ છે. એ શ્રુતિ કહે છે કે પ્રભુ પ્રવચન, બુદ્ધિ, બહુ મુતવચન વગેરે સાધનથી પ્રાપ્ય નથી, અને ત્રીગુણાંધજ મક્કિહંતમાં આચર કરે છે કે આ સાધનોમાં સર્વ સાધનોનો સમાવેશ કરી લેવો; જોઈએ પ્રભુ સાધન પ્રાપ્ય નથી, એમ સ્પષ્ટ થાય છે. પુષ્ટિમકિલ્લપાનો મુદ્દાએય ખરું એ જ છે. ત્યારે સાધનથી શું રથ ?

આનો ઉત્તર આપતા પહેલાં કહેવાનું કે આ શ્રુતિ જે મુક્ત ઉપનિષદમાં છે તે પુષ્ટિ-માર્ગના એક સમૂહ પ્રમાણરૂપ છે; નિસ્સાધન જીવોને વિના-સાધને પ્રભુ ત્યારે છે એનું વેદમાંથી જ આ સમૂહ પ્રમાણ છે. પ્રભુ તો વસ્તુમાત્રથી જ પ્રાપ્ય છે. અરે ! વેદિક સાધનમાર્ગ, મર્ષાદિમાર્ગ, આર્તમાર્ગને રસ્તે આલનારને પણ જાતે આ શ્રુતિનો આશય લઈ પ્રભુપ્રાપ્તિમાં પોતાની નિસ્સાધનતા કયુધ કરવી પડે છે. સ્વતંત્ર પ્રભુ જીવે કરેલા કોઈક સાધનથી અપાતા નથી, પછી તે વૈદિક સાધન હોય તોપણ શું ? પ્રભુ તો પોતાની કૃપા વાપ તો જ મળે. આપણી મુદ્દ વાર્તાઓમાં જાન્યોદનો પ્રશ્ન કે “પ્રભુ કોણે મિતે ?” એનો ઉત્તર સર્વે વૈષ્ણવોને વિદિત જ છે.

પ્રભુ આ સર્વનો અર્થ શું કરેલો થાય છે કે આપણે દ્રષ્ટ, સંસારાસક્ત જ રહેવું ? પ્રભુ સાધનપ્રાપ્ય નથી, માટે આપણે ઉઘડી દિશામાં જવું ? ખંચ સાત કન્ધામાંથી વર અને તે જીવને વસ્તુના હોય તેથી તે કન્ધાઓએ પોતે પર્ષદ થઈ કે નાદ તે નિશ્ચયાત્મક ન હોવાથી તે વરની દરકાર ન કરવી ? તેને પ્રસન્ન કરવાના સર્વ પ્રયત્ન ન કરવા ? સમજી કન્ધા સર્વ પ્રયત્ન કરશે જ, અને તેમ ક્યાં જતાં વરપ્રાપ્તિ ન થઈ તો પોતાનું હીનજાત્ય સમજ રાશે. કહે અડતો કરોડોમાંથી કોઈક જીવને જ પ્રભુ વરે છે, એવા ભાસ પ્રભુ છે તેને પ્રસન્ન કેમ કરાય ? માત્ર અનન્યતાથી જ. બીજા સર્વનો ત્યાગ કરી માત્ર તે પ્રભુના સર્વદા શુભમાન કરવાથી જ. પ્રભુને માટે કુરીને કુરીને મરવાથી જ. સ્ત્રોમાં ક્યું છે કે પ્રભુ અનન્યતા અધિષ્ઠિત છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા કહે છે કે—

ક્લિષ્ણમાનાન્ જનાન્ રૂપા કૃપાયુક્તો યદા મયેત્ ।

તદા સર્વે સદાનંદં હૃદિસ્યં નિર્ગતં ચરિઃ ॥

અર્થ:—જ્યારે પ્રભુ નિજ જાતને કશેય પામતાં જુએ છે, ત્યારે પ્રભુને રથા અપ્ય છે, અને હૃદયમાં રહેલા સદાનંદ પ્રભુ નંદાર પ્રકટ થાય છે.

પ્રિય વાચક ! પ્રભુપ્રાપ્તિ રસ્તામાં પડી નથી. સંસારાસક્તિનો જ્યાંમુદી અનંત અભાવ થાય નાદ, જ્યાં મુદી ચિત્ત પ્રભુમાં પ્રેમથી પડેલાય નહિ, ત્યાં મુદી પ્રભુ પ્રાકટ થાય શકે જ ! અને તેથી જ એ શ્રુતિની નીચેની જ બીજી શ્રુતિએ તરત આર્થ કે નાવમાત્રમાં ચલહીનેન લભ્યો મ ધ પ્રમાદાત્ લપસો ચાપ્વાર્હિગાત્ । યદૈકપાયૈર્ધતેતે વસ્તુ વિદ્વાંસ્તસ્યૈય આત્મા વિશેતે દ્વલ્લચામ । અર્થ:—આ આત્મા બલહીનોથી પ્રાપ્ય નથી, પ્રમાદથી પ્રાપ્ય નથી, તપસ અથવા અલિંગથી પ્રાપ્ય નથી. જે વિદ્વાન્ આ ઉપાધોથી મત્ત કરે છે, તેનો આ આત્મા ધલધામમાં પ્રવેશ કરે છે.

અહીં બલસ્પી ઉપાન કરો તે બસ ભૌતિક, સાત્વિક, રાજસ કે તામસ નહિ સમ-
જતું, કેમકે એ સર્વ પ્રાકૃત બસ છે, મારે એ બસ નિમ્નજ્ઞ, ભક્તિબસ સમજતું. એ
બાબતમાં વિશેષ સમજ "જીવના બંધન, સુક્તિ અને નિર્મુક્તિવસ્થા" નામના યોગ્ય વખત
પર કષ્ટેલા સેખાવશી જોઇ લેવી. પ્રમાદ ન કરતાં આ ભક્તિબસ વધારવાના સાધન
બહોળી અવસ્થા કરવાં જ.

"પુષ્ટિમાર્ગમાં સાધન છે કે નહિ," એ પ્રશ્નનો પ્રશ્નના પ્રેરકત્વ સાથે સંબંધ ન
કરવે. "પુષ્ટિમાર્ગ સાધનમય છે" એમ કહેવું એ એક વાત છે, અને "પુષ્ટિમાર્ગમાં
સાધનો છે, પણ તે સાધનો પ્રભુ કયવે ત્યારે જ થઇ શકે" એ બીજી વાત છે; બંનેમાં
બહુ જ ફેર છે. "પ્રભુ કયવે તે જ થઇ શકે" એટલે પ્રભુના પ્રેરકત્વ તો મર્મોદ્ધમાર્ગમાં
પણ સ્વીકારવું પડે જ. વૈદિક મર્મોદ્ધમાર્ગની રીતે શાશ્વતને પ્રવલ્ન કરનારને સર્વેને ખબર
છે કે વેદમાં મુક્તિના સાધનો છે; પણ પ્રભુપ્રેરણા વિના આગે જ કેમ તે સાધનો કરી
શકે છે. પ્રભુની પ્રેરણા વિના એક પાંદુ પણ દાહવું નથી તેમ જ પુષ્ટિમાર્ગની રીતે ચા-
લનાર પણ પ્રભુદ્વય વિના, પ્રભુપ્રેરણા વિના સંસારાસ્રવ જ રહે છે, ભક્તિના છતાં પણ
સંસારાસ્રવ જ રહે છે એ નિર્વિવાદ છે. સાધનો છે કે નહિ એ બાજુનું એ એક વાત છે,
ભક્તિને કરી શકવું એ બીજી વાત છે. પ્રભુ પ્રેરણા વિના, પ્રભુ છૂબ વિના, પ્રભુ દ્વય
વિના, શ્રાવણી પણ કેમ જ સમયે કંઈ પણ થઇ શકતું નથી. સાધન અને માર્ગનાં
સાધન વ્યાખ્યાનાં નિસ્સાધનતામાં ફાટી થતી નથી, પણ નામ માત્ર ધારી
ભક્તિબસ વિહીન રહેવાથી, પ્રમાદ કરવાથી, સંસારાસ્રવ સ્ત્રી દિવસે બ્યાપાર
કરવાથી, અને રાત્રિએ નિદ્રાને સેવવાથી, પ્રભુ છૂબા તેને રિપે વિપરીત છે, એમ
માલમ પડે છે. નિસ્સાધનતાનો બર્ષ નરોબર લક્ષ્યમાં નહિ રહેવાથી આમ સર્વ વિપ્લવ
આમ છે, મારે ચેતીને જાણવાનો અપણે પર્ષ છે, પુષ્ટિમાર્ગનું તત્ત્વ અતિમૂઢ છે.

પુષ્ટિમાર્ગ પણ એક પ્રભુપ્રાપ્તિનો માર્ગ છે. માર્ગ કયો એટલે સાધન હોય જ.
સાધન પણ રહ્યાત્મક છે તેવી અને ના કહેવા નથી. અમારું કહેવું એ છે કે પુષ્ટિમાર્ગ
નિસ્સાધન છે એનો બર્ષ એટલે જ છે કે વૈદિક સાધનોને પુષ્ટિમાર્ગ સાથે સંબંધ નથી.
પુષ્ટિમાર્ગનું ક્ષય શું ? પ્રભુપ્રાપ્તિ. પહેલાં કહેલાં સર્વ શીમકપ્રભુજીનાં વામોપરથી જન્મી
કે શીમકપ્રભુજી એમ આપણ કરતા નથી કે મારા પ્રભુ જન્મપર વિદ્યાસ રાખી બેસી રહો,
કેમકે બહિર્મુખતાથી ચેતના રહેવાની આપણ એકેએક મંદમાંથી મળી આવે છે. શીમકપ્રભુ-
જીની પણ આમાં સર્વોચ્ચ સમ્મતિ છે. યોગ વખતપર શીમકપ્રભુજી સેવાસ્તોકા. પુષ્ટિ-
ભક્તિસુધામાં આપણે બાપ્યાં છે, તેમાં નીચેના સુદરે સ્લોક છે:-

શ્રીમદ્ધમાધ્યમયે ફલં તત્પ્રાકૃત્યમમાદ્યપિચારિદેતુઃ ।

મેમૈષ તસ્મિન્ નવપોક્તમાક્તિસ્વમેદોપયોગોઽલિસસાધનાનામ્ ॥

અર્થ:-શીમકપ્રભુજીના મતમાં પ્રભુપ્રાપ્તિ એ શય છે. પ્રાકૃત્યનું સાધન-અર્થ
પણ અસ ન ભય એવું સાધન પ્રેમ છે. પ્રેમનું સાધન નવધાભક્તિ છે. અને સર્વ
સાધનોનો ઉપયોગ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવામાં જ છે.

(અપૂર્વ)

ધીકૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્ર.

(અનુસંધાન ગતાર્ક ૫૪ ૧૭૫.)

દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા—ને કૃપાનિધયો-કૃપાપાત્રો મારે (શ્રીમદ્ધાર્માચરણે) અધો-
ક્ષિત્તો પ્રાકટ્ય ન કરતાં લોભિતો પ્રાકટ્ય કર્યું તે કૃપાનિધયો-કૃપાપાત્રો કોણ છે એમ
જાણવાની આકાંક્ષા થાય (તે આકાંક્ષા પૂર્ણ કરવા તે કૃપાપાત્રો જાણાવવા) મારે શ્રીમત્-
પ્રભુચરણે દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા એમ પંચમ નામની આગા કરે છે.

દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા નામમાં દૈવ+ઉદ્ધાર+પ્રવત્તા+મામા એમ ચાર સ્વર છે.
(દૈવના ઉદ્ધારમાં ને પ્રવત્તા તેમાં આત્મા જેનો (જેઓમીને) છે તે દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા).
દૈવ એટલે ભગવદ્દેવ (ભગવાને શ્રીયુગે ધીમહીમનવદ્ગીતામાં કહેલી) દૈવમુદ્ધિમાં પ્રાક-
ર્ણત-પ્રકટ થયેલા જીવો તેઓના ઉદ્ધારમાં ને પ્રવત્તા તેમાં આત્મા-અંતઃકરણ છે જેઓ
મીનો તે દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા. દૈવમુદ્ધિમાં ઉત્પન્ન થયેલાંમીને મુક્તિદક્ષિણિકા મારે વેદપુરાણોમાં
કહેલા સાધનો સિદ્ધ ન છે તેપછી આચાર્યમીના પ્રાકટ્યથી શું અધિક (પ્રાકટ્યનું) શું
પ્રયોગનું) એમ કોઈ શંકા કરે તો કહે છે સત્ય, ભગવાને પુષ્ટિ અને મર્વાદિ માર્ગના ભેદથી જીવોને
અંગીકાર કરેલા હોવાથી પૂર્વોક્ત (વેદપુરાણોક્ત) સાધનોને મર્વાદિમાર્ગથી દક્ષિણપાત્ર
બને દો, પરંતુ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગથીને મુક્તિદક્ષિણિકા સાક્ષાત્ ભગવત્સંપર્ષ ન થયે
હોવાથી, તેના (ભગવત્સંપર્ષ પ્રાપ્તિના) સાધનો અન્ય અપ્રસિદ્ધ હોવાથી, અને તે
એક શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગથી ન મળ્ય હોવાથી તે (પુષ્ટિમાર્ગથી) સિવાયના અન્ય-પ્રકારને
(તેનું) અધ્યન હોવાથી એત-માર્ગથી (પુષ્ટિમાર્ગથી) નો અનુદાર ન થાય, અને તેથી
આ માર્ગનું પ્રકટન નિર્વર્ધક ન થાય, તેમ ન થાય તેટલામારે એત-માર્ગથીનો (પુષ્ટિ-
માર્ગથીનો) જેની રીતે એત-માર્ગથી (પુષ્ટિમાર્ગથી) દક્ષિણિકા ઉદ્ધાર થાય તેમારે ન
આચાર્યથીનું પ્રાકટ્ય છે એમ જાણવાને દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા નામની શ્રીમત્પ્રભુચરણે
આગા કરી છે.

દૈવ એટલે દૈવી જીવો. દૈવ જીવોનું સર્વ દુઃખથી ઉદ્ધારણ કરવા (તેઓને ઉદ્ધાર
કરવા) અક્ષિત્તામાં પ્રાકટ્યાદિથી ને પ્રવત્તા તેમાં આત્મા-પ્રવત્તાપે વિંતા જેઓમીને છે
તે દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા. સર્વથી ન જેઓ આસુર છે તેઓનો ઉદ્ધાર ન થાય તેમાં વસ્તુતઃ
નથી. કારણ કે ભગવાનને ન તેમ ન કર્યું છે. ધીમહીમનવદ્ગીતામાં આપે આગા કરી છે
કે આસુરનો પ્રતિ અને નિરતિ જાણવા નથી.

શ્રીમત્પ્રભુચરણે આગા કરી છે કે શ્રીમદ્ધાર્માચરણે કૃપાનિધિ હોવાથી પોતને
(શ્રીમત્પ્રભુચરણે) આપમીનાં (શ્રીમદ્ધાર્માચરણનાં) સ્વરખંડ જાન તથા તેનો
અનુભવ કરાવ્યો તેમાં કોઈ શંકા કરે કે પોતાને (શ્રીમત્પ્રભુચરણે) તેના દર્શન-
તમ (દર્શન) આપમીને (શ્રીમદ્ધાર્માચરણે) થતું કર્યું પણ આપમી (શ્રીમદ્ધાર્મા-
ચરણ) અન્યને અધિકારિ નથી (દર્શન)નું થતું કરે છે, તો તેના નિરામ શરૂ દૈવોદ્ધાર-
પ્રવત્તામા નામની શ્રીમત્પ્રભુચરણે આગા કરે છે. શ્રીમદ્ધાર્માચરણે દૈવોદ્ધારપ્રવત્તામા છે

એટલે દેવોના ઉદ્ધારમાં જે પ્રવૃત્તિ તત્સ્વરૂપ તદ્દુપ છે. બાલિ' અથમ નજીવ છે. દેવ (છવો)નો અંગીકાર તો મર્ષાદ્ય પ્રુષ્ઠિ ભેદે મે પ્રકરનો છે. મર્ષાદ્યમાં અંગીકૃત (છવો) ને મર્ષાદ્ય-માર્ગિકૃત સાધન હોય તોપણ તેણેને સ્વગ્નથી જ સર્વ સાધન સંપાદન કરાવી તેઓને જેમ રક્ષાપાત્રિ થાય તેવા પ્રવૃત્તિપ આપથી છે. તેથી આગળ પણ આપમીતું' નામ સ્વદ્ય-સાર્થકૃતાર્થસાધનઃ ધરવામાં આવશે. આપથી જ સાધન કરે છે તેથી આપમીના ચરણને ચરણે જવાથી તેઓને (મર્ષાદ્યમાર્ગિય દેવી છવોને) સીમ રક્ષ થાય, બીજી રીતે નહિ તે (શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુ' ચરણુચરણુ) જ તેઓ (મર્ષાદ્યમાર્ગિકૃત દેવી છવો) નું કર્તવ્ય છે, તદતિરિક્ત (તે સિવાય અન્ય-બીજી) (કર્તવ્ય) નથી. તેનાથી જ (ચરણુચરણુથી જ) સ્વોદ્ધારની સિદ્ધિ છે અને તેમાં જ (ચરણુચરણુમાં જ) સર્વ સાધનોને સિદ્ધત છે, અને જેઓ પ્રુષ્ઠિમાં અંગીકૃત છે તેઓને ઉદ્ધાર તો સાક્ષાદ્બ્રહ્મવચન'ધરૂપ છે, તેમાં (પ્રુષ્ઠિ-માર્ગિકૃતોને બ્રહ્મવચન'ધરૂપ થાય તેમાં) જે પ્રવૃત્તિપ સીમારક્ષક'માંથી ઉત્કરશાલુ સર્વાત્મભાવ વગેરે તદાત્મક તત્સ્વરૂપ તે દેવોદ્ધારપ્રવૃત્તાત્મા આપથી (શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુ) છે. આથી પ્રુષ્ઠિમાર્ગિયોને પણ આપમીના ચરણુચરણે જવાથી જ તેઓમીની કૃપાથી તેવા ભાવના (રક્ષક'માંથી ઉત્કર સર્વાત્મભાવ'દિ) ઉપરે તે (બ્રહ્મવચન'ધરૂપ) રક્ષ થાય છે, અન્યસાધનથી તે રક્ષ થતું નથી એમ ઉભય અર્થસૂચક નામ દેવોદ્ધારપ્રવૃત્તાત્મા છે. મર્ષાદ્યમાર્ગમાં યુક્તિ જ રક્ષ છે, અન્ય (યુક્તિ સિવાય અન્ય) (રક્ષ) નથી. પ્રાકૃતમાં આત્માર્થમીયે અંગીકાર કરેલા મર્ષાદ્યમાર્ગિયોને પણ પ્રુષ્ઠિ રક્ષ થાય છે. મર્ષાદ્યમાર્ગિય છવો જેમ પહેલાં સ્વમાર્ગ રક્ષણ પરમાનંદ સમુદ્રમાં ભગવાનમાં સામુદ્ર્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને પછી તેમને જ્યારે (ભગવાન) પ્રુષ્ઠિ રક્ષ આપવાની છાજ કરે છે ત્યારે તેઓને પ્રભુ તે બ્રહ્માનંદમાંથી ઉદ્ધારીને (બદાર કાઢીને) બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરાવે છે. તે (ભગવાન'દેવ અનુભવરૂપ ઉદ્ધાર) તો એતત્ (શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુ) ચરણુ મનથી જીઓ-થીની કૃપાથી જ થાય છે, બીજા કોઈ પ્રકારે (શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુના ચરણે જ્યાં સિવાય) થતે નથી, એમ પણ આ દેવોદ્ધારપ્રવૃત્તાત્મા નામથી ધીમત્પ્રભુચરણે જણાવ્યું. દેવોદ્ધાર-પ્રવૃત્તાત્મા બિરહે સાક્ષાદ્ બ્રહ્માનંદમાંથી દેવોનો સમુદ્ધાર સમ્યક્ ઉદ્ધાર (કરવા)ના પ્રવૃત્તમાં આત્મ-અંતઃકરણુ જેઓમીતું' છે તે દેવોને જેમ પ્રુષ્ઠિમાર્ગિય રક્ષ પ્રાપ્ત થાય તેવા પ્રવ-લવાનું નિરંતર પ્રવૃત્તિસીધ આપથી છે અને તેથી જ આપમીતું' નામ દેવોદ્ધારપ્રવૃત્તાત્મા છે. આથી ભગવાનને તો મર્ષાદ્યમાં જ અંગીકાર અભિપ્રેત છે તેજુસુ દેવસ પ્રાકૃતમાર્ગપ્રવ-ર્તક'જુસુ તદ્ (પ્રુષ્ઠિમાર્ગના) અભિપ્રાવપણાએ શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુની નિજ અંગીકૃત (છવો) ઉપર કૃપાથી ભગવાન પણ તેમને રક્ષ આપે છે અને તેઓથી (શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુ) સ્વપ્રક-રિત દેવથી ભગવાનનો તેઓમી (શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુ) ઉપર પશ્ચાત્ત છે તેથી એતત્ (શ્રી મદ્ધ્યાર્થચરણુના) પ્રવૃત્તિ વિના એ રક્ષ (સાક્ષાદ્બ્રહ્મવચન'ધરૂપની, બ્રહ્માનંદની) સિદ્ધિ નથી એમ જણાવ્યું. જે છવોને રક્ષ આપવાનો ભગવાનનો આભિપ્રાય છે તેવા જ ઉપર શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુની કૃપા થાય છે આથી શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણુ ભગવાનનું અનભિપ્રેત કરે છે એવી આશાનો પણ નિરાસ થયો. અ જ અભિપ્રાય શ્રીમત્પ્રભુચરણે શ્રીમદ્ધ્યાર્થચરણમાં મરિચીરૂપાલ (આપથી જે ભૂતકાળ પ્રકટ થયા ન હોત છે..... દેવીપ્રુષ્ઠિ અર્થ થાત ક્રમાદિ) સ્લોકમાં જણાવ્યો છે.

દેવ-સ્વસેવાર્થ પ્રકટિત જીવો તેઓ સ્વમાર્ગના અગ્રાનથી અન્યમગ્નન કરી બહિઃ
મુખ લવાથી તેઓનો અનુદાર માની ને પ્રવલથી તેઓનો ઉદાર-અગવાન સાથે સમ્બદ્ધ
સંબધ લાય તે માટે આત્મા-અર્તઃકરણ જેઓમીનું છે તે દેવોદારપ્રવળાત્મા.

અગવાને ને માટે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોને કલ્પન કર્યા તે તેઓ ભણતા નથી અને તેથી
પોતાનું શું કર્તવ્ય છે તેની તેઓને ખબર ન હોવાથી ને કાંઈ (સ્વમાર્ગીય કર્તવ્ય સિ-
વાય) અન્ય કરે તે અયોગ્ય કહેવાય અને તેમાં તેમનો અનુદાર કહેવાય. જેનીરીતે ને
વળત્વધૂષિતને ગોપમાં પતિયુદ્ધિ હતી તે તેઓનો ભ્રમિચાર જ હતો જેમ ધીમદ્વાયાર્થચરણે
ફરેમાસિચયઃ શ્લોકની મીસુગોપિનીજીમાં આશા કરી છે. તેમ અર્ધિ' પણ પુષ્ટિમાર્ગીય ભાવ-
સેવા વિના ને કાંઈ મર્ચાદ્વાથી સેવાદિચરણ તે પણ પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોનો અનુદાર જ મણાય
તેમાંથી ઉદાર કરનાર શ્રીમદ્વાયાર્થચરણ જ છે. શ્રીમદ્વાયાર્થચરણ દેવજીવના ઉદાર (કર્તા)
સ્વરૂપ છે. આપ્તમીના પ્રાકટ્ય માત્રથી જ ઉદાર છે. આથી શ્રીમદ્વાયાર્થચરણની હસસાધન-
શક્તિ પણ કહી.

દેવોદારપ્રવળાત્મા શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધના પૂર્વાર્ધના પંચમ અધ્યાયાય.
ગોપક શ્રીમદ્વાયાર્થચરણનું નામ છે. દેવ સાત પ્રકરના છે. ૧. કૃત્સવરસાવિષ્ઠ. ૨. આર્ષર્-
રસાવિષ્ઠ. ૩. કીર્તિચરસાવિષ્ઠ ૪. શાસ્ત્રરસાવિષ્ઠ. ૫. સ્ત્રીસ્વભાવરસાવિષ્ઠ. ૬. લૌકિકીતરસાવિષ્ઠ.
૭. સર્વરસાવિષ્ઠ. આ સાત પ્રકરના દેવોનો ઉદાર(વાય)(તેઓને પ્રત્યક્ષવિસ્મૃતિપૂર્વક કૃષ્ણસક્રિત
વાય) તેના પ્રવળમાં આત્મા અર્તઃકરણ જેઓમીનું છે તે દેવોદારપ્રવળાત્મા. આથી આ નામને
સખન અધ્યાયાર્થક પ્રકરણાર્થે હપતા કહી. પંચમ અધ્યાયથી એમદશ અધ્યાય મુદ્દી સાતઅધ્યાય-
નું શ્રેષ્ઠ પ્રકરણ (વામસ પ્રમાણ પ્રકરણ) છે. તે સખમ પ્રમાણ પ્રકરણના અર્થે રૂપ આ નામ
છે. (ઉદારમાં) અગવાનનો પ્રવળ કહેવાથી મજ્જિના વામસતા સચવે છે. અથવા દેવ-દેવોનો
સમુદય નારદવાચથી નંદાદિ ને વળમાં છે તેઓનો ઉદાર-સર્વથી ઉત્કર્ષ તેમાં પ્રવળ-અ-
હોત્સવરૂપ તેમાં આત્મા જેઓમીનો છે તે દેવોદારપ્રવળાત્મા. વળને પ્રકર્ષતાવાચક પ્ર-
ઉપસર્ગ લગાડવાથી વળની અક્તસ્વભાવાનુકૂલતા સચવ કરી. નર્દસ્તુ^૧ શ્લોકમાં નંદરાવજીને
તો (જેમ તોવાચક જુ શબ્દ મુકવાથી શ્રીમદ્ભાગવતમાર સચવે છે કે મીકુષુંના પ્રાકટ્યથી
વસુદેવજીને આનંદ થયો પણ નંદરાવજીને તો તેથી પણ વિશેષ આનંદ થયો) (મીકુષું)
પુત્રશ્રવથી પ્રકટ થયે બાદલાદ-આનંદ થયો અને તેથી મદ્ભાન-આતિ વિસ્તૃત મનવાળા
અથા-દનાદિમાં આતિ ઉદારચિત્તાવાળા થયા, (વસુદેવજી કંસમીતિથી સંકુચિત ચિત્તાવાળા
હતા).

દેવોદારપ્રવળાત્મામાં ૭ પદ છે. ૧ દેવ ૨ ઉત્ ૩ દાર ૪ પ્ર ૫ વલ ૬ આત્મા.
જે પ્રમાણે ભસ્ત (દુર્ધ) ૭ પદ અને શ્રેષ્ઠ મમારત (આપ્ત) ૫૬ એનાથી સાત
પ્રકરનો ઉત્સવ કહેવાય છે. મીસુગોપિનીજીમાં શ્રીમદ્વાયાર્થચરણે ઉત્સવાધ્યાયમાં ઉત્સવ સાત
પ્રકરનાં નિરૂપણ કર્યા છે. ૧ વિવાહુતોત્સવ. ૨ ભૂમિપ્રદશરોત્સવ. ૩ ગોપીપ્રદશરોત્સવ.
૪ ગોપકૃતોત્સવ. ૫ ગોપીકૃતોત્સવ. ૬ વાલિવચ્ચરોત્સવ. ૭ દાનોત્સવ. જે પ્રમાણે સ્વતે
ઉત્સવો સાતે ૫૬માં થયા થયા ભણવા.

સ્મૃતિમાત્રાતિનાશનઃ શુદ્ધ પુદ્ગિભાર્ગ્ય જાંબીકૃતઃ જીવેતે એતન્મર્ગ્યમા તેજોનો અંગીકાર હોવાથી તે અંગીકારના સ્વાભાવિક બદલાઈ પ્તરમાર્ગ્ય રૂપમાં રૂપતાભાવની (રૂપના અભાવની) સ્મૃતિથી અને સ્વતઃ સ્વમાર્ગ્ય રૂપસાધનત્વ ગાન ન હોવાથી સ્વેદાસ્-વિધવિધી આર્ત સદા રહે છે જ અને તેથી જ અપારે શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણ પ્રકટ થઇ સ્વીય વિષે શુદ્ધ પુદ્ગિભાર્ગ્ય પ્રાકટ્ય કર્યું ત્યારે તેજોથીના ચરણારવિંદના સ્મરણમાત્રથી જ સ્વમાર્ગ્ય રૂપ (તેજો) નિષ્પન્ન થાય. તે પહેલાં (શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણના પ્રાકટ્ય પહેલાં) સ્વમાર્ગ્ય રૂપનિષ્પન્નના અજ્ઞાનથી પોતાની કૃતાર્થતા માટે (પુદ્ગિ જીવેતે) આર્તિ થતી તે સર્વ (આર્તિ) પણ (શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણના પ્રાકટ્યથી) સમૂહ અર્થે તે જણાવવાને આ વા નામ સ્મૃતિમાત્રાતિનાશનઃ શ્રીમત્પ્રમુચરણ આગા કરે છે.

સ્વસ્થીયની સ્વમાર્ગ્ય અસાધારણ આર્તિત્વ નાશકત્વ (શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણમાં છે તેમ કહી મળે, પણ સાધારણ (જીવે) ની પણ મનોનિર (મનમાં રહેલી) આર્તિનો નાશ કરવાત્ સામર્થ્ય એજોથીના ચરણારવિંદના સ્મરણમાં છે, એમ જણાવવાને શ્રીમત્પ્રમુચરણ વા નામ આપ્યા કરે છે સ્મૃતિમાત્રાતિનાશનઃ.

સ્મૃતિ-સ્મરણ માત્રથી (ભક્તોની) આર્તિનો-વિવિધ તાપનો જે નાશ કરે છે તે સ્મૃતિ-માત્રાતિનાશનઃ સ્મૃતિ-સ્મરણ તે ઉત્ક્રમણ જાણવું બિરહે જે બાકે શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણ સ્મરણ કરે છે તેજોની આર્તિનો તેજોથી નાશ કરે છે તેમ જ જે (ભક્તો) ને શ્રીમદ્ગાર્ગ્ય-ચરણ સ્મરે છે-પાદ કરે છે તેજોની આર્તિનો નાશ પણ તેજોથી કરે છે.

તેજોથીનાં સ્મરણે જવાથી તેજોથીની કૃપાથી (તેજા પૂર્વોક્તા) જાવના ઉત્ક્રમણ પ્રચુર (જાવ) મનધિરવદનકિદ્દશાર્તિ (મનધિરના વદનક્રમ-પ્રમુખક્રમના રૂપન કરવાની ક્રમકા થાય અને તે રૂપન ન જવાથી તે માટે-રૂપનમાટે પ્રચુર આર્તિ) થાય તે (આર્તિ) નો અપાર અને કેરી રીતે નાશ થાય છે તે આ સ્મૃતિમાત્રાતિનાશનઃ નામ જણાવે છે. અગાર્ગ્યથીની ભક્તવિધવિધી જે સ્મૃતિ સ્વમનમાં કે પ્રણ સમૂહ (પ્રણના અગ્રજ) તેનાથી જ (શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણ) સાક્ષાત્સંજ્ઞાભાવપ (પોતાને ભગવાનના સાક્ષાત્સંજ્ઞાને અભાવ છે, સાક્ષાત્ ભગવાનનો સંજ્ઞા નથી તેમજોની) આર્તિનો નાશ કરે છે. એતત્ (આગાર્ગ્યથીની) સ્મૃતિમાત્રથી સાક્ષાત્સંજ્ઞાપર રૂપ થાય છે જ એમ નિર્સાંકિષણે જણાવવાને આર્તિ માત્ર પદ અગ્રજમાં આપ્યું છે. આત્રપદથી સાધનનો અભાવ જણાવી સૂચવે છે કે જેવીરીતે પ્રજ્ઞાનની આર્તિનો નાશ ઘણવાને સ્વતઃ (પ્રજ્ઞાનના સાધન સિવાય) ક્યો તેવી રીતે શ્રીમદ્ગાર્ગ્યચરણ પણ નિજ સેવકાંના સાધનની અપેક્ષા વિના તેજોની (નિજ સેવકોની) આર્તિનો નાશ કરશે. આમ હોવાથી એ પણ સૂચન કર્યું કે જો આર્તિ હોય તો રૂપમાં વિજ્ઞાન (જ્ઞેતા) નથી. પૂર્વ નામમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દેવ જીવેના ઉદાર કરવાના પ્રયત્નમાં શ્રી-મદ્ગાર્ગ્યચરણત્વ અત્કરણ બંધે હો પદ તેજોથીમાં ઉપધાર કરવાત્ સામર્થ્ય ન હોય તો પછી દેવદુઃખનિરતિ કેમ થઈ શકે એમ કાંઈ થઈ શકે તે તેના નિરસ) સાર આ સ્મૃતિમાત્રાતિનાશનઃ નામની શ્રીમત્પ્રમુચરણ આગા કરે છે.

સ્મૃતિમાત્ર—એવ સાધન નિરપેક્ષ સ્વસ્મૃતિમાત્રથી જ સર્વની આર્તિનો નાશ

Reg. No. B. 896.

સૂચના.

કૃપાં. લેખાલેખને વિનયિત કરવામાં આવે છે કે આ અંક પ્રત્યેક નોંધાવનાર
રૂ. ૨-૦-૦ સહાર મોકલી આપવા નિર્દેશ આપામિ અંક વી. પી. દરવામાં
અવરોધે પ્રકાશક.

પુષ્ટિભક્તિસુધા.

નાપમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેષયા ન પશુના શ્રુતેન ।
 યમેવૈપ હૃણ્ણતે તેન કમ્પસ્તસ્વીપ આત્મા હૃણ્ણતે વનું સ્વામ્ય ॥ ૧ ॥
 નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન શ્રેયયયા ।
 શ્રવણ પર્વવિષ્ણો દ્રપું દૃષ્ટવાનસિ માં. યયા ॥ ૨ ॥
 મક્ષ્યા સ્વતન્યયા શ્રવ્યઃ અહર્મેવાંવેષોઽર્જુન ।
 શ્રાતું દ્રપું ચ તસ્વેન પ્રવેષું ચ પરન્તપ ॥ ૩ ॥

વર્ષ ૬.] શ્રીકૃષ્ણાંબ ૫૧૩૧. પૃષ્ઠ ૬૫૫ ૧૧. શ્રીવૃદ્ધાંબ ૪૩૮. [અંક ૧૦

ત્રી તથા પ્રકાશક,

પ્રીતિલાલ નગીનદાસ શાહ. બી. એ. બેલ્જોર, બી. વસીલ, હાઈકોર્ટ-મુખર્જી.

વિષય.

લેખકો.

૧. વાસ્તાક-વં.	રા. રા. વસન્તરામ દવિદાસ બા.
૨. શ્રીકૃષ્ણામિતી.	રા. રા. મુક્તચન્દ્ર તુલસીદાસ-લેખીવાલા.
બી. એ. બેલ્જોર. બી. વસીલ હાઈકોર્ટ.
૩. આશ્વમેધ-વં. અમરપત્રિકા.	રા. રા. નાગુલાલ નારાયણદાસ ગાંધી.
એમ. એ. બેલ્જોર. બી.
૪. શ્રીકૃષ્ણામિતી, અવશેષક.	રા. રા. મુક્તચન્દ્ર લેલીવાલા. B. A. LL. B.
પ્રકાશક.
૫. શ્રીકૃષ્ણોત્તમકાંતો પત્ર.	Mr. D. K. A. LL. B. Vakil, High Court.
૬. સુવર્ણ.	રા. રા. વસન્તરામ દામી.
૭. ક્વારામબાઈના પત્ર.	
૮. આદિમુખનિરુપમ.	

તેવાર ૭! વાંચ: અને મિત્રમંદગને વંચાવે. જલદી સમજાવે!!

સુજ્ઞાતના અપ્રસિદ્ધ વક્ત્ર કવિ શ્રીદયારામભાઈના અર્પિત અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો
તથા કાવ્યોનો મહાન સંગ્રહ.

શ્રીદયારામકૃત કાવ્યમણિમાલા, ભાગ ૧ લો.

આ ગ્રંથમાં અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ નહિ થયેલાં કવિરત્ન બતાવી શ્રીદયારામભાઈના
ઉત્તમોત્તમ અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો કાવ્યોનો નીચે પ્રમાણે દિપ્તિ સ્વાધે સમાવેશ કર્યો છે.

સમગ્રદાષસાર—(તત્ત્વગાનનો મહાન ગ્રંથ) સમાનુજ, વિચાર, મધ્ય, અને શાંતિ
વગેરે સંપ્રદાયોના તત્ત્વજ્ઞાનનું સ્વસ્થ જનક સચોટ રીતે સમજાવ્યું છે.

વ્યાખ્યાનમિલ્લ—મનવન્નામ કોવાનો આશુત સમગ્ર જોતો દોષ તે આ ગ્રંથ
જરૂર વાંચો.

કલેશકુકાર—આગ સમયમાં દરેક મનુષ્ય ચિંતાના સમુદ્રમાં જરહાવ થાય એ રજા
બાધક છે, " ચિંતા ચિંતા સમાન છે." અમે ખાતરી કરીએ છીએ કે આ ગ્રંથ વાંચ્યા
પછી છંદોભર તમને ચિંતા થશે નહિ.

કાલકાલસારાંશ—પોતાનો કાલ ક્યારે આવશે એ કોઈ જાણતું નથી, અને જ્યાં
જરહતમાં રહે છે. આ ગ્રંથ જોયો તે આશ્ચર્ય છે કે પોતાનો કાલ ક્યારે આવશે તેનો
જલદીથી નિશ્ચય થઈ શકે છે.

બીજા પદ્ધતિ—બીજા અનેક જ્ઞાન, નીતિ અને જાતિના પદ્ધતિનો મહાન સંગ્રહ
આટલો મોટો ગ્રંથ છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૧૧ સવાજ સખતમાં આવે છે. અજાણના
દાખલ થોડી પ્રતો છપાઈ છે, મારે સ્વતંત્ર મનાવો, પછીથી સીધા હશે તોજ મરી શકશે.
આ માસીકના ગ્રાંથોને મારે રહત રૂપીઓ ક્રેડ.

૬૬ કેમી આઠ પેજ ૩૨ હાર્ફ પાકું બાધકીન સોનેરી નામ સાથેનું.

શ્રીદયારામ કૃત કાવ્ય મણિમાલા બાગ બીજો છપાય છે. અમારો હા
રૂ. ૧) પછીથી રૂ. ૧૧

કવિમીનું સમગ્રપ્રજ્ઞાન ગુરિત—તેમની ઉપાતિમાં લખા સંખેત્ત પ્રજ્ઞાનું
દિપ્તિસ્વરૂપી જનક સચોટ અને સમગ્રપ્રજ્ઞા તેમની જ્ઞાન કુશળી પીઠ તથા દસ્તસાર સાથે
તેવાર કર્યું છે તે થોડા વખતમાં બહાર પાડે. અગાઉથી માલક થનારને કવિમીની પ્રતિ
છપીતો લાભ મળશે.

બહારગામ મારે સારા આજ્ઞાત અને પ્રામાણિક એજન્ટોને લેખને છોડ.

પુસ્તકો મગવાના રેખણ:—

નારણદાસ પરમાનંદદાસ ડેમોઈવાળા.

૬. કુબારકુકા સી સુબર્ષ નં.

प्रांष्टेमांकेसुधा.

खण्डिता के पद.

राग, मालकोश.

(१)

माई री रंग रहेरी छाछन उन ही त्रियन संग,
निरखत छबि डंग परत भोरे भोरे. माई-
छे दरपन मुख देखो जु प्यारे छाछ,
अधरनि अंमन छाग्यो ठोर ठोर. १ माई.
हमसों अवध पद्मी भोरनसों रत मानी,
करत फिरत पीत नई नई पोर पोर;
जाओ जी जाओ हम उनही के सूर मध,
कोइ को आवत प्रात मेरे दोर दोर. २ माई.

राग, कसिठ.

(२)

सुघर पिया एन, जाके रहे हम रेन;
छठपटी पाग सुमग सीस डरक-रहे कलु नेन. १
कोन सुघर भिन रसबस कर सीने, उनक नहीं धित चेन,
रसिक प्रीतम पिय निसके उनीदे, थोछत भटपटे बेन. २

(३)

सुघर पिय स्पाम अनहुं न आये घाम;
सगरी रेन मोही मग जोनत विसर गई, विसर गयो हरिताम. १
कोन सुघर भिन बस कर सीने, राखे चारों जाम,
रसिक प्रीतम रस-बाहीके भोगी भोरनसों नही काम. २

(४)

सुघर भिय कोन बाईये उतारो राई सौन.
नागर नटनर उनक धितवनमे, वसे बाहीके भोन. १
जा मुखकों सनकादिक तरसल, मुनिनन धरि रहे मौन,
रसिक प्रीतम चारि जाम वसे, अनहोनी भई होन. २

છે તેને રામચુક્ર એ ક્રમ ન કરે । ત્યાર પછી, રામચાન્તર, સંકલ્પદ્વારા કામની ઉપવિ બચેથી સર્વ કાર્ય થશે તેથી બબડાત મધુરગાન^{૧૦} પ્રશ્ન કરે છે. એ ગાન વાગદલિવતી, મુંદદલિ-વાલી, સીસાના મનનું હરણ કરવામાં છે, તેમને એ ગાન મનોહર^{૧૧} થાય છે. શ્રુતિ પશુ કહે છે કે 'તેથી ગાન કરનારમાં સીસાને કામ ઉત્પન્ન થાય છે.' અર્થાત્ ગીતથી સર્વનું સમ્યક્ પ્રકારે પ્રશ્ન આહવાન^{૧૨} કરે છે, એ બધા^{૧૩}, સ્પષ્ટ, મધુર ગાન કરતો ગીતનું જ મનસુ કરતા તેથી ત્યાં જ સ્થિતિ કરતો પરન્તુ જેમની દલિ ઉત્તમ^{૧૪} ન હતી તેમનું આહવાન પ્રશ્ન કરતા નથી. ૩.

એ ગાનનું મનસુ કરીને સર્વ સીસા ત્યાં આવ્યા તે કહે છે:—

નિશમ્પં મીતં તદનંગવર્ણનં ઘજસ્રિયઃ કૃષ્ણગૃહીસમાનસાઃ ।

આમગુરુન્યોઽન્યમલસિતોયમાઃ સ યમ કાન્તો જલ્લોકકુણ્ડલાઃ ॥૪॥

શબ્દાર્થ:—'અનંગની શદ્ધિ કરનાર તે ગીતનું મનસુ કરીને, કૃષ્ણથી જેમના મન ચૂકીત છે, જેમને એક બીજાનો કરેલો ઉચ્ચ અભિપ્રાય છે, તથા જેમના ત્વરાના વેગથી થાકતા કુંડલો છે એવા મલ્લસીસા બધાં મનત છે ત્યાં આવ્યા.' ૪.

પ્રદેશીમાં નિગમનસુધાની શદ્ધિ પ્રશ્ન કરે છે એમ વિદ્વાન્મંડળની સમતિ પ્રમાણે સ્વામિની-રૂપ શ્રુતિમાં મોઢ પ્રશ્નથી ક્યો તેથી પૂર્વશ્લોકોત્તર અર્થશ્રુતિના શબ્દના દ્વીકરણથી જ આ અનુવાદ છે.

૮ જેમ બાવેદિક ઘટો સ્વતઃ જ ગાન થાય છે તેમ બમવાન તે બાવને વશ થઈને ગાન કરે છે તે સત્સ્વવાને નાહનું સ્વાર્થ^{૧૫} કહ્યું છે. મૂલ શ્લોકમાં 'જનો' એમ કહ્યું છે તેથી બાવેદિક એ ગાનનો હેતુ થાય છે અને બાવેદિક તો રસિકનું અસ્વાર્થ^{૧૬}-મરવણી-સત્ત્વ છે.

૯ મનોહર, ગાન મનને હરે છે એટલે સ્વાધારવિદ્યક સંકલ્પ યુક્ત કરે છે, સ્વાધાર ગાનનો આધાર પ્રશ્ન તદ્વિષયક સંકલ્પ ધીરવમિનીશીમાં ઉદ્યોગિ છે.

૧૦ સમાર્થતા, પ્રશ્નથી ગાનથી આવહન કર્યું, અર્થાત્ સ્વગાનથી મીત્વામિનીશીમાં સ્વલિષ્ઠક સંકલ્પ ઉદ્યોગિ.

૧૧ પ્રશ્ન કલ્પ ગાન કર્યું તેનું કારણ આ છે: યદપિ સ્વરૂપના કર્મની કમ્પ્લેક્ષ ગા ગાનના મનસુથી નિવૃત્ત થતી નથી તથાપિ ગીતનું સ્વરૂપ અર્થ જ છે, અને તે અર્થ સંયુક્ત જ છે. ગીત એ બધું હોય તો અર્થ^{૧૭} પશુ બધું થતો 'આ ગીત અનંગવર્ણક છે' એ વાક્યથી સ્વરૂપ રક્ષા અનુભવ કરવાની કમ્પ્લેક્ષ પ્રકટ થતા, તે અર્થાનુભવ જ. આમમનમાં પ્રતિબંધ થાય તેથી 'બહર્ણવીક' શ્લોકમાં કલા પ્રમાણે સ્વરૂપ શુદ્ધ લીલાનંદ અનુભવથી વેલગીત અભિરમસુસંપદક વચ્ચે સ્થિતનું થયું નહિ.

૧૨ પુષ્ટિમાર્ગસારિ મનમમાં તદ્દર થયું એનું જ નામ ઉત્તમ દલિ. અનુવા 'સાર' વચે શબ્દ ત્વજને મૂલ શ્લોકમાં 'વામ' ૧૪ કેમ મૂકે? ન જ મૂકે.

મરણિય બચવાને કુમારિકાઓનું ૪ આશ્વાન^{૧૪} ક્યું છે તથાપિ આશ્વાન^{૧૫} સમાન છે તેથી (અને) નિરોધ પણ કર્યા છે તેથી સર્વે જ આઆ-વલી, જે બચવાને ગીત ગાયું તે અનંત^{૧૬} વધારે છે, અંતો તો નાશ ન કરે છે. આથી વાતન ઉપર કમલો કામ તેમનું આનંદન કરે છે. વલી વળતી સીધા પૂર્વ પક્ષ બચવાનું હતા, મારે જ કુચ્છથી ન સંકીત છે મન જેમનાં (જેમ મૂલ ત્રણેકમાં એમનું વિશેષ પક્ષ ક્યું છે). મારે જ તરણી જ ન્યાં મન છે ત્યાં આઆ. આથી મોલાવેલાં જ પ્રથમ આઆ એમ કહ્યું, કારણ કે તેમના મુખ્ય મન^{૧૭} છે. મારે જ એ જીવનો અસક્તિ, અનણ્ય છે, ઉપર જેમને. તેઓ પ્રત્યેક બચવાને પતિ તરીકે સ્વીકારે છે. જેઓ પૂર્વ સ્વીકાર કરેલા છે તે જ મન. તેમની સરીગવિચાર ઉપર દષ્ટિ ન બધાં તે કહેવાને તરિત જેમથી કાલતા કુંડલો છે જેમના, (જે વિશેષણથી) ક્યુંને થતી પીઘનું અનુસંધાન ન થયું તે ક્યાંનું. તે સીધા પ્રાપ્તેશ્વર છે. તથા જ કુમારિકાઓ આઆ પૂર્વ મધુરા દેશમાં સ્થિતિ કરનારા અનામરીઓના પણ કુંડલ જ હતા. અથવા કુંડલ એટલે તારકનામનું ક્યુંનું આશ્ચર્ય ૪

૧૩ મરણિ, આરંભમાં કુમારિકાના સંજોગી રાત્રિના ક્યુંને જ રમણની ઇચ્છાના હેતુ તરીકે ક્યું છે તેથી.

૧૪ આશ્વાન, બચવાનું આશ્વાનના વિષયરૂપ, સ્વવિષયક સંદર્ભ અનન્ય આશ્વાનમાં ધ્વનિસ્થાન.

૧૫ આશ્વાન, ગાન ઉભા, કુમારિકા અને અન્યપૂર્વા, અવધુ કહેતાં ગાન સદા છે, કારણ કે નિરોધ ઉભાને ઘન કરેલા છે, સ્વરૂપનંદનું પણ ઘન કર્યું છે.

૧૬ અનંત, 'અનંતરર્થ' વચનથી અમર્ય અનંત ન્યાં છે ત્યાં તેની યદિ કરે છે આ એપિકમાં એ સ્થિતિ કરે છે તેથી આ ગીત તેની યદિ કરે છે. તેથી આ પણ આઆ એમ કહ્યું. આથી જ બાકિ અનંતરર્થ નહિ કહેતા, અનંતરર્થ ક્યું છે. આથી જ ક્યું છે કે આશ્વાન ગીત સદા છે, નિરોધ પણ કરેલા છે, સ્વરૂપનંદનું ઘન કર્યું છે તેથી પૂર્વ કરતાં કમલા કામ આતિ ઉત્કટ પ્રકટ થયો છે તે આસપથી વાતન કામ ઉત્તમ થયો છે એમ કહ્યું. અત્ર અનંત ત્રણનો અંતર જ પ્વનિ છે. અનંતથી અમર્ય કામ, અથવા પ્રાપ્ત અનંતરર્થ સ્વરૂપાત્મક કામ સમજવો. આ ગીત આ પ્રકારનો અનંત વધારે છે પંચનું અંતો તો નાશ ન કરે છે. અંતો નાશ કરે છે, અર્થાત્ સ્વરૂપવિચારકતાથી કામના અમર્ય પિયોદિતો નાશ કરે છે. વલી અસ્તિત્વા પ્રપંચો અથવા એનું નામ નિરોધ એમ દ્વિતીય સ્થાન શીકુનોપિનીમાં ક્યું છે તે જ પ્રમાણે અહિં દ્વિતીય સુનોપિનીમાં 'આ પ્રકારે સર્વજ્ઞ વિશ્વ પ્રકટ થઈને પ્રવેશ કરે નહિ ત્યાં મુધી સર્વ લગ પામ્યું નથી તેથી અહિં કુચ્છનો સુદર ઉપર છે' એ મરિકામાં પ્રપંચના લગને નિરોધ ક્યો છે. તેથી અસ્તિત્વા પૂર્વદેહાદિ, પ્રપંચો લગ જ દેહાત્મક નિરોધ છે. રા. મનેલાલ લાક્ષ્મીએ દેહાત્મકતાના પ્રમાણાનુસાર આરંભમાં નિરોધનું સ્વરૂપ મુક્ત્ય ક્યું છે તેથી તત્કર્ત્ત્વાનંતરનું વિશેષ જિજ્ઞાસુએ ક્યુંને કર્યું. આથી સિદ્ધ એ થયું કે દેહાત્મક લગતાં વેલુનાદ છે. મારે આચાર્યશ્રીએ ક્યું કે આ ગીત, વેલુનાદ, અંતો નાશ કરે છે. આ પ્રકારે અસાધિક પ્રપંચનું સંપાદન એ વેલુનાદનું કાર્ય છે.

૧૭ મન, આ સદા અનંતપૂર્વ કુમારિકાઓનું આગમન સંજોગ છે.

નસંજ્યા^{૧૮} અર્થે સ્ત્રીઓનું પણ આગમન થયું તે કહે છે:—

દુઃશ્વન્ત્યોઽમિયયુઃ ક્ષાધીદુ દોરં દિત્વા સમુત્સુકાઃ

પયોઽધિભિત્પ સંપાવમનુદાસ્પાપરા યયુઃ ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ:—કેટલાક બહુ ઉત્સુક હોદતા હોદ છોડીને આવ્યા, અને બીજા ચૂલા ઉત્તર હાથ રહેવા છત્રી, તો બીજા ધરતી ખીર ચૂલા ઉપરથી ઉતારી વિના ચાસ્યા. ૫.

અથવા તેવા ક્રિયાપરામણ^{૧૯}, (ગોપીજનોનું આગમન થયું). ત્યાં કેટલાક સોલ દળર કુમારિકાઓથી ભિન્ન એવાં નવ પ્રકારના આવ્યા. અથવા દશ પ્રકારના ગુણ ત્રિવિધ હોવાથી નવ પ્રકાર, અને નિર્જુલુ એક પ્રકારના. ભતિધર્મપરામણ, કુલધર્મપરામણ, લોકધર્મ-પરામણ એમ ત્રણ ત્રણ પ્રકારનું જન કથન છે. તેમાં પ્રથમ ગોપાળતીવ દુગધક્રિયાપર છે. તેઓ દુધની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલય કરે છે. તે ત્રણ પ્રકારનાનું કથન જન છે. આ પ્રકારના પણ મુધમાં આવ્યા તે કહેવાને સર્વત્ર બહુવચન 'સ્ત્રોકમાં ચોળ્યું' છે. કેટલાક હોદતા જ હોદતાધર્મ મધ્યમાં સળતે ભગવાનના સન્ન્યુષ ગયા, ગાય અને વત્સ બધેલા છે, અને હોદતાપાત્ર દુધથી અર્ધ બરેલું છે કે જે સમય સર્વથા તજી રાક્ષસ નહિ તે સમયે ત્યાં આવ્યા. તેમ આવવામાં હેતુ છે. તેઓ સમુત્સુક છે, બહુ ઉત્સુક છે, આતુર છે, કોણ નહિ શક્તિનરમાં ભગવાનના જાણી જાણી પાછી ચૂલા ઉપર દુધ તેમ જ રહેવા છત્રી ચાસ્યા. ગોપીજનોને વાસ્તે દુધમાં રંધાતા ધકુના ઠણે સંપાવ સન્ધ્યી બોલાવ છે. તેમના ઘઠ ધરે સર્વ નાસ જ શ્યામ, તેથી જન સંપાવસન્ધ્યી પકવડા કઢી છે. આથી તેને ચૂલા ઉપરથી ઉતારી વિના કેટલાક બીજા ગોપીજનો આવ્યા. બીજા કહીને સર્વત્ર ગુણોથી ભિન્ન સ્વભાવ-વાલા સંસ્ક્રમા છે.

૧૮ જન એ પક્ષ સંજની શકે છે. કુમારિકાઓનું આદ્યતન મુખ્ય છે તે એક, સામ-ન્યવાથી આદ્યતન છે એમ બીજો. ત્યાં પ્રથમ પક્ષમાં પ્રસંજ્યા વગેરે, અને દ્વિતીયમાં તેમના વગેરેથી સંમળનો. એમ અગાડી પણ સમજવું.

૧૯ ક્રિયા એ રજોધર્મ છે, તેથી દુધની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય તામક તે તે ક્રિયા કરનારા ગોપિકાઓ તે તે ક્રિયાનો ત્યાગ કરીને પ્રભુ સન્ન્યુષ આવ્યા છે. આ સર્વ ક્રિયામાં રાજસભાવમુખ્ય હોવાથી આ ગોપિકાઓ રાજસ છે એમ નિશ્ચય થાય છે. તેમાં દુધનું હોદન કરનારા રાજસરાજસ છે, દુધ ચૂલા ઉપર ધકુનારા સાત્વિક રાજસ છે, અને ધકુની દુધમાં દ્ધીર કરનારા તામસરાજસ છે. રાજસ, સાત્વિક, અને તામસ, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લય, એવા કાર્યનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો. આવા રાજસ ત્રણ પ્રકારના, સાત્વિક ત્રણ પ્રકારના અને તામસ ત્રણ પ્રકારના એમ નવ, અને નિર્જુલુ એક પ્રકારના એમ દસવિધ ગોપીજનો પ્રભુ સન્ન્યુષ આવ્યા, તે આ ત્રણ સ્ત્રોકમાં કહે છે. જન ગુણસન્ધ બાવના અર્થમાં સમજાવે. સદ્ગત લાકુષ્ઠા સ્ત્રોકાર્થમાં રાજસ ગોપીજનોના ત્રણ પ્રકાર સ્પષ્ટ નથી કર્યા, માત્ર બેજ પ્રકાર દર્શાવે છે, પરંતુ આશ્ચર્યથી તો ત્રણ પ્રકાર સ્પષ્ટ કહે છે.

આ પ્રકારે ત્રિવિધ શબ્દસંજ્ઞાઓના આધારે, એ સાત્વિક શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના આધારે છે :—

પરિચેષ્ઠયન્ત્યસ્તદ્વિત્વા પાયયન્ત્યાં શિશુનય ।

શુશ્રૂયન્ત્યાં પતીન્ કાશિદમ્બન્ત્યોડંબોસ્ય ધોજનમ્ ॥ ૬ ॥

અર્થ—દેવતાઃ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પીરસતા હતા તે પીરસતું બોલીને આધાર, તે દેવતાઃ બાલકોને રાખવાન કરાવતા હતા તેના ત્યાગ કરીને આધાર, દેવતાઃ પતિની પરીચેષ્ઠ કરતા હતા તેના ત્યાગ કરીને આધાર, તે દેવતાઃ અન્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા બોળના કરતા હતા તે બોળના ત્યાગ કરીને આધાર ૧.

પતિના બાલકની જન્મ સેવા એ કીર્તિ ધર્મ છે. તેમ પતિના બેભાન અને સ્વપ્નમાં સેવા એ કીર્તિ સ્વધર્મ છે. અતિભાવ્ય યુગ્મને સ્તનપાન કરાવતું જન્મ કીર્તિ સ્વધર્મ છે. અને પીરસતું એ સહિ જ છે, કારણ કે, બેભાન, વીર્યનું ઉત્પાદક છે. સ્તનપાન એ પાલન છે. શિષ્ય, પતિસેવા, અન્ય, પ્રથમ છે. અન્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા જન્મ, એમ કહીને, તામસ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આજમન કહે છે. બોળના કરતા બોળના ત્યાગને આધાર, પ્રત્યાદિ ૧.

૨૦ પરિચેષ્ઠ કરનારી એ શબ્દસંજ્ઞા છે. તેમનું શબ્દસંજ્ઞા છે. પરિચેષ્ઠ સહિ છે, પરિચેષ્ઠ છે તેથી. સ્તનપાન કરનારી એ સાત્વિકસાત્વિક છે. તેમનું સાત્વિકજન્મ એ સ્તનપાનરૂપ પાલનધર્મ છે. શિષ્ય-પતિસેવા-અન્ય-પ્રથમ છે. આ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા તામસ સાત્વિક છે. તેમનું તામસીય છે, પતિની સેવા બોમ પ્રધાન હોવાથી પારમર્થિક જુદી નાચક છે. તેથી પતિસેવા એ નાચ-પ્રથમ સૂચને છે, અને નાચ એ તમસનું ધર્મ છે, તેથી આ તેમનું તામસીય છે. સ્વપ્ન બાલકના પતિસેવા શિષ્ય છે એમ શબ્દાન્તર યોગ છે પરંતુ તે આજામન સ્થિત કરે છે ?

અન્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા તે શબ્દસંજ્ઞા, સાત્વિક તામસ, અને તામસતામસ છે. તેમાં બોળના ત્યાગ કરનારા શબ્દસંજ્ઞા છે, શરીર વા શુદ્ધિ વિષય કરનારા સાત્વિક તામસ છે, અને શરીર વા આજમન શબ્દ પ્રમાણે કરનારા તામસતામસ છે. આ પ્રકારે નવવિધ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આજમન થયું.

૨૧ આ પ્રકારે શબ્દસંજ્ઞા, તામસ અને સાત્વિક ત્રિવિધ શબ્દસંજ્ઞા તામસ સાત્વિક કેમ તે સમજાવે છે. શરીર સેવાથી શોભેલા શુદ્ધ છે, તેથી પતિસેવા શુદ્ધ છે. આમાં શરીર સેવા એ તામસ ધર્મ છે. બોળના કરતા, શરીરનું હેખ કરતા, અને શરીરને સ્નાન કરતા એ તામસીયા ક્રમે ઉત્પત્તિ, રિશ્તિ અને સ્વ સૂચને છે. શોભેલા શરીર સેવાથી ઉત્પત્તિ છે તેથી એ શબ્દસંજ્ઞા છે. દોહડી-પ્રત્યાદિ ક્રમે શબ્દસંજ્ઞા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા. શોભેલાથી પતિસેવા ઉત્પત્તિ છે. તે પીરસતી પ્રત્યાદિથી ક્રમે સમજાવ્યા. આદિ ક્રમ પૂર્વવત્ એકે પ્રથમ ઉત્પત્તિ, પછી રિશ્તિ પછી નાચ. શરીરનું આજમન, આજમન પ્રત્યાદિ હોવાથી પ્રથમ કીર્તિ, અન્ય શરીર-સેવા એ હોમધર્મ સમજાવે. વધારે જન્મ ન આદિ કરતા છે તથાપિ તે તેના ધર્મ પૂર્વ સત્ત્વી પ્રમાણે તેના સમજાવ્યા.

હિમ્પન્ત્યઃ પ્રમુજન્ત્યોડન્પા ષઙ્ગન્ત્યઃ કાઘ લોચને ।

અત્યસ્ત્વસ્થામરણાઃ કાશિત્ કૃષ્ણાન્તિકં યયુઃ ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થઃ—કેટલાક શરીરને ખુલેપન કરતા, કેટલાક સ્નાન કરતા, તે બન્ન લોક-
નમાં અંજન આંજતા, નેમના વસ્ત્ર તથા આભરણ કેટલાકથી વધુ બધા છે તેવા કેટલાક
કૃષ્ણની સમીપ ચાલ્યા. ૭.

લિપન કરતા, શરીરને ખુલેપન કરતા, પ્રમોહન કરતા, 'કલ્પનાદિક, અંજન
સ્નાન, કરતા, અથવા ગૃહ લિપતા; આભરણ અથવા પાત્રો ધોંજતા, ત્યાં ચાલ્યા. બધા પસ
કેમ પૂર્વવત્ જ છે. ૨. શરીરસેવાથી બાબની સેવા મુખ્ય છે, ઝોસેવાથી પતિસેવા મુખ્ય છે.
સોમનર્થ અંજન આંજતા કેટલાક એમ કહીને દુર્લભ અધિકાર સૂચવ્યો છે. આ જોખીજનો
જ્ઞાનમાર્ગને વિશુદ્ધ કરનારા છે તેથી એમનું નિર્ગુણત્વ સૂચવાય છે. આગમન સમયે તેમને
દેહનો વિચાર ન આવ્યો. તે પછી દેહના ધર્મનો તે આંધી ન આવે તે કહેવાને વસ્ત્ર તથા
આભરણનો વ્યભાસ-વિપરીતતા-કહે છે, વ્યભસ્ત યથા છે, વિપરીત અથવા છે, વસ્ત્ર અને
આભરણ નેમના. આ પ્રકારે ઉચ્ચ સર્વ જોખીજનોનો જ સાધારણ નિરુપણ કર્યો. કેટલાક
વ્યભાસ-વિપરીતતા-આર્થમાં જતા થયો એમ કહે છે. તે ઉચ્ચ જોખીજનોમાં કેટલાક
કૃષ્ણની સમીપ બધા અને કેટલાક નહિ વધી નેમી સંસ્કાર^{૨૨} થયા તેઓએ ઉચ્ચ કરેલો
છતાં પણ ન આવ્યા, પણ નેમીએ સંસ્કારી અધિક ત્વજી, સર્વપ્રકારે નિરપેક્ષ થયા, નેમના
આવસ્થક દેહના ધર્મો વિપરીત યથા છે, તેમ જ અમવાનની સમીપ આવ્યા. ૭.

સર્વ જોખીજનોનું આગમન ન થયું તેને હેતુ^{૨૪} કહે છે—

તા ધાર્યમાણાઃ પતિમિઃ પિતૃમિઃ પુત્રવન્ધુમિઃ ।

ગોવિન્દાપહૃતાસ્માનો ન ન્યવર્તન્ત મોહિતાઃ ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થઃ—પતિઓથી, માતા પિતાથી, પુત્રોથી, સગાંધીઓથી તેઓ શકાયલા છતાં
નેમના આત્મા ગોવિન્દથી અપહરણ થયલા છે, અને નેમી મોહિત થયલા છે તેઓ નિવૃત્ત
થયા નહિ, પાછા ફર્યા નહિ. ૮.

૨૨. દોહનાદિ કરતા અંજન અંતરજ હોવાથી, આ મંડન હોવા છતાં પણ આના
વિના તેમનામાં સૌન્દર્યજનક કંઈ નહિ હોવાથી, અસંપૂર્ણ શોભાજનક હોવાથી, મુખ્ય છે,
તેથી તેના ત્યાગ અશક્ય છે, અને આ જોખીજનો એ અસમ્યક્તે ત્યાગ કરેલો હોવાથી એ
ત્યાગ કરનારા જોખીજનોના અધિકાર દુર્લભ છે એમ આચાર્યશ્રી નિરુપણ કરે છે. આ
જોખીજનો મુક્તાતીત છે. જ્ઞાનમાર્ગેશ્વરિયા છે. આ સામ્યીય રીતિથી નિરાસ કરનારાઓને
માટે આચાર્યશ્રીએ કહ્યું છે.

૨૩. સંસ્કાર, પત્યાદિએ કરેલા નિવારણ સંસ્કરણ કરીને, પુનઃ તદ્વિચારપર બદલા-
પત્યાદિ સંસ્કરણે વધુ થનારા. સદ્મત લક્ષ્યબાધ સંસ્કરણનો અર્થ વેણુનાદના સંસ્કરણ-મન-
જુપર કરે છે, પરન્તુ શીપુરવોત્તમજી અને ધીરજીભજી ઉચ્ચ અને આપેલો અર્થ કરે છે
અને તે જ અને વિચારથી મુક્ત થાય છે.

૨૪. પતિ વગેરે શેઠા તેથી ન આવ્યા, તેથી નિરાશવાક્ય જ સર્વને બદલે કેટલાક
જોખીજનો આવ્યાનું કારણ છે.

અર્ચાનું જિવાણે રક્ષણ કરવું. વિવાહિતનું, પરણેલીનું, પતિએ, દાસનું, પુત્રે, પિતા, પતિ અથવા પુત્રના અભાવમાં તેમના (પિતા, પતિ, પુત્રના) શાંતિજનોએ (રક્ષણ કરવું); સ્ત્રીને અનિત્ય પણ સ્વાતંત્ર્ય નથી એ સ્થિતિ-પ્રમાણે આર રક્ષક સ્ત્રીના છે. આથી તે જ પ્રકારે કેટલાક પતિશીથી રક્ષણ, કેટલાક માતા-પિતાથી, તેમ જ પુત્રોથી, તેમ સખીઓથી-તેઓ નિરંક છે છતાં પણ હવરસથી અનભિય છે, તેઓ સાધનનિષ્ઠ છે, સ્વદ્વાર જ સ્ત્રીઓનું અનન્ય માર્ગ છે, પરંતુ સ્વતંત્રતાથી નહિ તથાપિ એકિન્દ્રથી જેમના અત્યંત, અત્યંતરક્ષુ, યોગ્યતા છે (તેઓ તો રક્ષણ નહિ જ.). નિવૃત્તિ કરવાનું, રક્ષવાનું એકદ્વાર, કર્ણ-દ્વાર, જ થઈ શકે છે, અને અત્યંતરક્ષુ પ્રથમ અમવાન છે; અને પુરુષો, છત્રો,^{૨૫} અત્યંતરક્ષુને વસ છે. (તેથી જેમનું અત્યંતરક્ષુ પ્રભુએ દર્શુ નથી તેઓ જ માત્ર નિવૃત્ત થયા, રક્ષણ, અન્ય એવીજનો જેમનું અત્યંતરક્ષુ પ્રભુએ દર્શુ છે તેઓ તો પ્રભુની સમીપ ગયા.) શું પ્રવાહના વેગથી જતી નેહાને યોગ ધોળ એમ કહેવાથી શું થાય છે? નહિ જ. અર્ચ^{૨૬} વા સ્વધર્મ તેમને નથી તે કહે છે, તેઓ મોહિત છે, ચિત્તરહિત છે. જો તેઓ કૃષ્ણની સમીપ ન ગયા તો મુર્છિત^{૨૭} મારક પ્રાણનો ત્યાગ કરે.

“સર્વાત્મમાવનુ^{૨૮} ગાપન કરવાને જ હમણા જનસ્થાને આમના આમમનનું ધ્યાન પ્રભુએ કરાવ્યું છે. નહિ તો અગાથી ‘એવીજ પોતાની પાસે છે એમ માનતા’ એ વાતથી જેમ એવિઘ્નથી વતમાની સ્થિતિનું એવોનું જ આજન રાખ્યું તેમ જ પર્વ બાદિ આમ-મનનું આજન કેમ સંપાદન ન કરે? અર્થાત્ કરે જ. કીચકમાં પદ માણીને પછી તેને ધોવો તેના કરતાં કીચકમાં જમ જ ન યોગ્યો એ ત્યાજ પ્રમાણે એવિઘ્નનું આજીન સંપા-દન કરીને, એ આજીનથી સંભાવિત દોષનો અભાવ સંપાદન કરવા કરતાં આજીન સંપાદન ન જ કરવું એ જ એક કહેવાય.” ૮.

૨૫. પુરુષો, છત્રો. ‘અમમય પુરુષ છે’ ‘પુરુષો સમન કરે છે’ એમ બુદ્ધિયો પુરુષ વચ્ચે બાદિ સાધારણતાથી છત્રવાતી છે. તેથી જા એવીજનો અત્યંતરક્ષુને વસ છે, અને અત્યંતરક્ષુ અમવાન પોતાનામાં પ્રવૃત્ત કરે છે, અર્થથી તે એવીજનો અમવત્સમીપ ગયા. શ્રવણેકસામ્યથી પ્રવાહસ્થાનીય અમવાન છે. અર્થથી રાજપર એવીજનોનું અત્યંતરક્ષુ અમ-વાને પોતાનામાં ન પ્રવર્તાવું તેથી તેઓ તે રાજપર વિચારપર થયા. બાકી મુદ્ધમાં વર્ત-માણુ તો સર્વ થયા પરંતુ તેમનામાં જ એકિન્દ્રપક્ષતાત્મા હતા તેઓ નિવૃત્ત થયા નહિ એમ સમજવું.

૨૬. અમ પતિ વગેરેના, સ્વધર્મ મર્યાદામુર્જિત અથવા દેહાદિ ધર્મ તથા વગેરે.

૨૭. અત્યંતરક્ષુ અમવત્સમીપ અમનું કહેવાથી, તેના વિના છત્ર ટકી શકે નહિ તેથી પ્રાણુત્યાગની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાથી પ્રત્યક્ષિત મનનો અથવા સ્વધર્મનો યાત્રોક્ત વિચારનો એ એવીજનોમાં અભાવ દત્તો એમ સમજવું.

૨૮. બાદિથી આરંભીને આ રોગના અંત સુધીનો ભાગ મીમંસુકરણનો છે એમ મને સ્મરે છે. ‘સર્વાત્મમાવહાપનાય..... જીવીયસ્થાવિત્તિ’ ભાષા ત્યાં મીમંસુકર-ણની છે. જા ભાગ સમ્પત લક્ષુભાષ ભાષાન્તરર્થ એડી, ૧ છે.

શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ।

આચાર્યજીની જન્મપત્રિકા.

સૂર્યચંદ્રસ્પષ્ટીકરણુ.

આ પ્રમાણે ૪૯ સમયનો મધ્યમચંદ્ર કાઢી હવે આપણે અંક સ્પષ્ટ કરીશું. પ્રથમ સૂર્ય અને ચંદ્ર સ્પષ્ટ કરીએ. પાછળ (૫. ૫૧-૫૨) પ્રાતઃકાલનો સૂર્ય સ્પષ્ટ કરતાં સૂર્ય સ્પષ્ટ કરવાની રીત આપેલી છે. તે પ્રમાણે પ્રથમ સૂર્ય સ્પષ્ટ કરીએ. અહિં મધ્યમ સૂર્ય ૦-૦-૧-૩૧ છે તેને સૂર્યના મંદિર ૨-૧૮-૦-૦ મંથી બાદ કરતાં,

૨-૧૭-૫૮-૨૯ સૂર્યનું મંદિર કંદ્ર ચર્ચુ. કંદ્ર ત્રણ તાલિયી ન્યૂન હોવાથી તે જ છુટ છે.

૨-૧૭-૫૮-૨૯ મંદિર કંદ્ર છુટ. છુટના

૭૭-૫૮-૨૯ અંક થયા. છુટના અંક ઉપરથી મંદિર કાઢવાનું સત્ર પાછળ (૫. ૫૧) આપેલું છે. તે પ્રમાણે મંદિર કાઢતાં

૨-૭-૫૨ મંદિર આપે છે. કંદ્ર મેષથી કન્યા તાલિની અંદર હોવાથી આ મંદિર કાઢી થતું છે. તેથી

૦-૦-૧-૩૧ મધ્યમ સૂર્યમાં

૨-૭-૫૨ મંદિર ઉમેરવાથી

૦-૨-૬-૨૩ મંદિર સૂર્ય થાય છે. તેમાં

૧૫-૫૬-૦ અવનાંશ ઉમેરવાથી

૦-૧૮-૫-૨૩ સામનસૂર્ય આવે છે. તે ઉપરથી ચર કાઢવાની રીત પાછળ (૫. ૫૨) આપેલી છે તે પ્રમાણે ચર કાઢતાં ચર ૨૮ આવે છે. આ ચંદ્ર શનિના સમના હોવાથી સૂર્ય તે વખતે અસ્ત છે, અને સામનસૂર્ય મેષથી કન્યા સૂધીમાં હોવાથી ચર થતું છે. તેથી

૦-૨-૬-૨૩ મંદિર સૂર્યની વિષ્ણુમાં

૨૮ ચર ઉમેરવાથી

૦-૨-૬-૫૧ સ્પષ્ટ સૂર્ય થાય છે.

આ પ્રમાણે સ્પષ્ટસૂર્ય શોધ્યા પછી સ્પષ્ટચંદ્ર શોધીએ.

મધ્યમ ચંદ્ર ૧૦-૧૦-૪૨-૪૧ (૫. ૫૪) શોધાય છે. આ મધ્યમ ચંદ્રમાં ત્રણ સંસ્કાર કરવાથી ત્રિશ્વ સંસ્કૃત ચંદ્ર થાય છે. (૧) દેશાંતર સંસ્કાર. મિજામિજપુરેષ્ઠાન્તઃસ્વિયોજનૌષાદ્રસલ્લવામિતાહિતાઃ સ્વર્ગમિત્વી પર પ્રાક્ ૧ ૧-૨. પોતપોતાનો દેશ ઉદ્ગમિનીમાંથી જમાર થતી રેખાથી નેટલા યોગન પશ્ચિમે અથવા પૂર્વે હોય તેને જીની ભાંગતા ને આવે તેટલી કળા મધ્યમચંદ્રમાં ઉમેરવાથી અથવા બાદ કરવાથી દેશાંતરસંસ્કાર થાય છે. પોતાનો દેશ ઉદ્ગમિનીથી પશ્ચિમમાં હોય તો એટલી કળા ઉમેરવી, અને પૂર્વમાં હોય તો બાદ કરવી. તામપુર ઉદ્ગમિનીની રેખાથી આવરે ૩૬૫ યોગન પૂર્વમાં હોવાથી અહિં ૩૬૫ એટલે ૬ કળા-૩૫ વિષ્ણુ મધ્યમ ચંદ્રમાંથી બાદ કરવાથી આ પ્રથમ દેશાંતર સંસ્કાર થાય-

(૨) અર સંસ્કાર. જેવં લક્ષ્મણમુરમે નિહિતકાસુ મય્યેત્યૌ દિવ્યુપનયોદ્ધર્ત
કાલાસુ ॥ ૨-૧૧. પ્રથમ આપણે સર્વ સ્પષ્ટ કરતાં અર સંસ્કાર છે. તે અરને ૬ થી બુદ્ધતા
ને આવે તેટલી કલા અર ધન હોય તો મધ્યમ ચંદ્રમાં ઉમેરવાની અને ત્રણ હોય તો તેમાંથી
બાક કરવી. અર ચાલજી ૨૮ આવેલ છે તેથી ૨૮+૨૨૬ કલા-૧૧ વિઠલા અર ધન હોવાથી
મધ્યમ ચંદ્રમાં ઉમેરવાથી આ દ્વિતીય અર સંસ્કાર થશે.

(૩) મંદ્રલ સંસ્કાર. માતં લક્ષ્મણમણિકલં સહે ॥ ૨-૨૧. સર્વત્ મંદ્રલ
આવેલ હોય તેને ૨૭ થી ભાગતાં ને આવે તેટલા અંત મધ્યમ ચંદ્રમાં મંદ્રલ ધન હોય
તો ઉમેરવાથી અને ત્રણ હોય તો તેમાંથી બાક કરવાથી આ તૃતીય મંદ્રલસંસ્કાર થાય
છે. સર્વત્ મંદ્રલ ચાલજી સર્વ સ્પષ્ટ કરતાં ૨-૭-૫૨ આવેલ છે. તેને ૨૭ થી ભાગતાં
૦-૪-૪૪ આવે છે તે મંદ્રલ ધન હોવાથી મધ્યમ ચંદ્રમાં ઉમેરવાથી આ તૃતીયસંસ્કાર થશે.

૧૦-૧૦-૪૨-૪૧ મધ્યમ ચંદ્ર (૫. ૫૪)

૬-૩૫ મહા દેવંતર સંસ્કાર.

૬-૧૩ ધન. અર સંસ્કાર.

૦-૪-૪૪ ધન. મંદ્રલ સંસ્કાર.

૧૦-૧૦-૪૭-૩ ત્રિલ સંસ્કાર ચંદ્ર.

ચંદ્રોપનયોથી ત્રિલ સંસ્કાર બાક કરવાથી ચંદ્રત્ મંદ્ર કંદ્ર આવે છે. ચંદ્રત્ કંદ્ર
સાધી તેની જુગ કાઢવી, અને બુજ્યા અંત કરવા. તે ઉપરથી ચંદ્રત્ મંદ્રલ નીચે છે.
ચંદ્રત્ મંદ્રલ કાઢવાની રીત નીચે પ્રમાણે-

વિષ્ણોઃ કૌંઢ્વદોમાર્ગવષ્ટોમનિજનાઃ જગમાઃ પૂષકુ તમજ્ઞાંશોનિતૈઃ ॥ ૨. ૨૩.

ચંદ્રત્ કંદ્રની બુજ્યા અંતને ૬ થી ભાગવા, અને ભાગવા, અને ભાગમાર આવે
તે ૩૦ અંતમાંથી બાક કરેલ. આ ભાગમાર અને ભાગમારના બુજ્યાકર કરેલો. આ ચંદ્ર-
મંદ્રલનો અંત થાય છે. આ અંતને ૨૦ થી ભાગતાં ને આવે તે ૫૬ અંતમાંથી બાક
કરવાથી ચંદ્રમંદ્રલનો છેલ્લો થાય છે. અંતને છેલ્લે ભાગવાથી ચંદ્રમંદ્રલ આવે છે. આને
સાતના અંતમાં જોવાથી. ધારે કે ચંદ્રકંદ્રની બુજ્યા અંત ક છે તે

$$\text{ચંદ્રમંદ્રલ} = \frac{\text{કુ} (૩૦ - \text{કુ})}{૫૬ - \text{કુ} (૩૦ - \text{કુ})}$$

ચંદ્રત્ મંદ્રલ જુ રવિમંદ્રલ પેઠે કંદ્ર-મેવથી જ્યાસુધીમાં હોય તો ધન છે, અને
તુલાથી મીન સુધીમાં હોય તો ત્રણ છે. મંદ્રલ ધન હોય તો ત્રિલસંસ્કારચંદ્રમાં ઉમેરવાથી.
અને ત્રણ હોય તો તેમાંથી બાક કરવાથી સ્પષ્ટચંદ્ર થાય છે.

આ રીત પ્રમાણે ચંદ્ર સ્પષ્ટ કરીએ.

૮-૨૦-૧૮-૩૮ ચંદ્રોપન. (૫. ૫૪) તેમાંથી

૧૦-૧૦-૪૭-૩ ત્રિલસંસ્કારચંદ્ર બાક કરવાથી

૧૦-૪-૭૧-૩૫ ચંદ્રમંદ્રલ અંત્ય તેને ૧૨ રાશિમાંથી બાક કરતાં

૧-૨૦-૨૮-૨૫ કંદ્રની જુગ વધ તેના

૫૦-૨૮-૨૫ અંશ યથા. આ કંધારી સૂત્ર લગાડી મંદ્રલ ક્ષરતા

૩-૫૨-૧૩ મંદ્રલ આવે છે. મંદ્રકેન્દ્ર કુમરશિવનું હોવાથી તુલ્યાથી મીનની અંદર છે અને તેથી મંદ્રલ નજી છે. તેથી

૧૦-૧૦-૪૭-૩ ત્રિલસ સરસ્વત્યંદ્રમાંથી

૩-૫૨-૧૩ મંદ્રલ નાદ કરવાથી

૧૦-૬-૫૪-૫૦ સ્પષ્ટચંદ્ર આવે છે.

આ પ્રમાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર સ્પષ્ટ યથા. હવે તેઓની સ્પષ્ટ અતિ ઇષ્ટ સમયે કંદલી હતી તે જાણીએ. આત જાણવાની રીત નીચે પ્રમાણે—

કેન્દ્રસ્ય કોટિલખલામ્બિલબોનનિપ્પા

સ્ત્રા રવેશ્ચિકુહલાઃ શશિનો દિનિપ્પાઃ ॥

સ્વાંગાંશકેન સદિતાશ્ચ ગતૌ ધનર્જ

કેન્દ્રે કુહીરમૃગપટ્ટગતે સ્ફુટા સા ॥ ૨. ૨૪.

સૂર્ય અને ચંદ્રના મંદ્રકેન્દ્રની કોટિ કક્ષી. (જુનને નજી સંશિમાંથી નાદ કરવાથી કોટિ આવે છે. ૫. ૫૦ જુઓ.) કોટિના અંશ કરવા અને તેને ૨૦ થી ભાગવા. ભાગ્ય કરને ૧૧ અંશમાંથી નાદ કરવા, અને આ ભાગ્યકાર તથા નાદગાહીને મુલાકાર કરવે. સૂર્યની ગતિ કક્ષી હોય તો આ મુલાકારને ૧૩ થી ભાગવા અને ચંદ્રની ગતિ કક્ષી હોય તો આ મુલાકારને ૬ થી ગુણવા. આ પ્રમાણે કરવાથી અતિલસ કક્ષામાં આવે છે. કેન્દ્ર કક્ષી આરંભી ૭ રાશિમાં હોય તો આ અતિલસ મધ્યમગતિમાં ઉમેરવું, અને કેન્દ્ર મારથી આરંભી ૭ રાશિમાં હોય તો મધ્યમગતિમાંથી નાદ કરવું. આ પ્રમાણે કરવાથી સ્પષ્ટગતિ યથા છે. આને સૂત્રના આકારમાં ગ્રહણીએ. ધારે કે કેન્દ્રની કોટિના અંશ ક છે. તે

રવિગતિલસ = $\frac{૬૬૬}{૧૧} (૧૧^\circ - \frac{૬૬૬}{૧૧})$

ચંદ્રગતિલસ = $\frac{૬૬૬}{૧૧} (૧૧^\circ - \frac{૬૬૬}{૧૧})$

મધ્યમગતિ \pm અતિલસ = સ્પષ્ટગતિ.

સૂર્ય સ્પષ્ટ કરતાં સૂર્યનું મંદ્રકેન્દ્ર ૨-૧૭-૧૮-૨૫ છે તે આપણે જોયું. કેન્દ્રની જુન ૫જી તેજ છે તેથી તેને ૩ સંશિમાંથી નાદ કરતાં ૦-૧૨-૧-૩૧ કેન્દ્રની કોટિ આવે. તેના અંશ ૧૨-૧-૩૧ યથા. તેને ક નજી રવિગતિલસનું સૂત્ર લગાડતાં સૂર્યગતિલસ ૦-૨૫ આવે છે. રવિકેન્દ્ર મિયુનનું હોવાથી મારથી આરંભી ૭ રાશિમાં છે તેથી અતિલસ નજી હોવાથી રવિની મધ્યમ ગતિ ૫૫-૮ (જુઓ ૫. ૫૩) માંથી નાદ કરતાં ૫૮-૩૫ રવિની સ્પષ્ટગતિ યથા.

તેજ પ્રમાણે ચંદ્રસ્પષ્ટ કરતાં ચંદ્રનું કેન્દ્ર ૧૦-૬-૩૧-૩૫ આવેલ છે. તેની જુન ૧૨-૨૦-૨૮-૨૫ આવેલ છે. તેથી નજી રાશિમાંથી નાદ કરતાં ૧-૬-૩૧-૩૫ કોટિ આવી. તેના અંશ ૩૬-૩૧-૩૫ યથા તેને ચંદ્રગતિલસનું સૂત્ર લગાડતાં. ચંદ્રગતિલસ ૪૧-૩૭ જુઓ. કેન્દ્ર મારથી આરંભી ૭ રાશિની અંદર હોવાથી અતિલસ નજી છે. તે ચંદ્રની મધ્યમગતિ ૭૫-૩૫ (જુઓ ૫. ૫૩) માંથી નાદ કરતાં ૭૪૮-૫૮ ચંદ્રની સ્પષ્ટગતિ યથા.

આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ કર્ષ અને ચંદ્ર શોધી લેવાની સ્પષ્ટ માત્ર શોધી-કરે જનન મહો સ્પષ્ટ કરીએ.

પંચતારાસ્પષ્ટીકરણાધિકાર.

મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ પાંચ મહો સ્પષ્ટ કરવાની રીત આ મહો લાખવાની બીજા અધિકારમાં કહેલી છે. આ પાંચ મહોનાં સીમાક નીચે પ્રમાણે છે.

અનુક્રમ નંબર.	૦	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
મંગલ.	૦	૫૮	૧૧૭	૧૭૪	૨૨૮	૨૭૫	૩૨૫	૩૬૫	૪૦૦	૪૩૮	૪૭૫	૫૦૦	૦
બુધ.	૦	૪૧	૮૧	૧૧૭	૧૫૦	૧૭૮	૧૯૫	૨૧૨	૨૧૨	૧૯૫	૧૫૫	૮૫	૦
ગુરુ.	૦	૨૫	૪૭	૬૮	૮૫	૯૮	૧૦૬	૧૦૮	૧૦૨	૮૫	૬૬	૩૬	૦
શુક્ર.	૦	૬૩	૧૨૬	૧૮૬	૨૪૬	૩૦૨	૩૫૪	૪૦૨	૪૪૦	૪૬૧	૪૪૩	૩૨૬	૦
શનિ.	૦	૧૫	૨૮	૩૫	૪૮	૫૪	૬૭	૭૭	૮૭	૯૫	૩૩	૧૮	૦

શ્લોક ૧-૫

આ મહોના મંદાંક નીચે પ્રમાણે છે.

અનુક્રમ નંબર.	૦	૧	૨	૩	૪	૫	૬
મંગલ.	૦	૨૫	૫૭	૮૫	૧૦૫	૧૨૪	૧૩૦
બુધ.	૦	૧૨	૨૧	૨૮	૩૩	૩૫	૩૬
ગુરુ.	૦	૧૪	૨૭	૩૫	૪૮	૫૫	૫૭
શુક્ર.	૦	૬	૧૧	૧૩	૧૪	૧૫	૧૫
શનિ.	૦	૧૫	૪૦	૬૦	૭૭	૮૫	૯૩

શ્લોક ૭-૮.

આ સીમાકો સીમારૂ મહત્વાર્થ, અને મંદાંકિનો મંદરૂ મહત્વાર્થ ઉપરોક્તી આપ છે તે અપરૂ જોઈશું.

(અપરૂ).

પ્રત્યાવલોકન.

શ્રીમુખોધિની, પ્રયમસ્કન્ધ, પ્રકટકર્તા, મદ્દ વલમદ્રશર્મા, યુ. મુ. इत्यादि.

મૂલ્ય. ૨-૦-૦ ગુજરાતીકાવ્યોલ્લય-મુંબઈ.

ઉક્ત પુસ્તક ત્રપ્રકારક તરથી અવલોકનાર્થ મહ્યુ છે. આ મન્ય કંઇ જવડતિ નથી કે જેથી જેના શુભલોકની તુલના કરવાનું આપણામાં સામર્થ્ય હોય. ઉક્ત મન્ય શીમા વસ્તુભાવાર્થજી મદાપ્રભુજીની, ભગવન્મુખારવિન્ની કૃતિ હોવાથી સોકોતસ્તા પ્રતિપદ પ્રમશી છે એ તે નિઃસંશય છે. શ્રીમદ્વાર્થજી પછા મન્યો પ્રકટ કર્યા છે. શ્રીમુખોધિની તે સર્વમાં ભેષ છે. ભેષ કહેવાનું પ્રયોગન એ છે કે જેનાથી જવમાનનું કસાણુ સિદ્ધ થઇ શકે એમ છે. શીમાજીઆપ્તિમાં માત્ર ત્રેવર્ણિક ન અધિકૃત હોવાથી સર્વનું કસાણુ થઇ શકે એમ નથી. આથી ઉક્ત પ્રકારકે જે વિદ્યામાં પરિણમ આરંભ્યો છે તે સર્વથી યોગ્ય વિદ્યામાં છે એમ કોણ ના કહેશે.

પ્રથમ સાત વર્ષ ઉપર પ્રથમ શીમાવૈષ્ણવ પરિપદ બરાબ ત્વારથી પ્રાચીન મંથના મુદ્દ મુદ્દજી વિષે પંચનાદ સા. મમલાલ શાસ્ત્રી કર્યા કરે છે. પુષ્ટિભક્તિસુધા પણ તદ્વિષયક રાખનાદ કર્યાં કરે છે. અને શ્રીમુખોધિનીનું પુસ્તકનું દર્શન કરતાં એમ અનુમાન થાય છે કે ઉક્ત પ્વનિ શીમાનુ જોસ્વામિ બાલકોના કર્ણમાં પ્રવેશ કરે છે. અને તે શ્રીમુખોધિનીના પ્રથમ સ્કંધનું પ્રાકટ્ય એ પ્વનિનું પરિણામ થાય છે. એ નાદપ્વનિ માત્ર મુખ્યા પુરિષ જોસ્વામીશિના કર્ણમાં પ્રવેશ્યો છે એટલું જ નહિ, પરન્તુ જ્યાં એ પ્વનિનો પ્રવેશ અવકાશકર્ય હતો ત્યાં પ્રવેશ્યો થાય છે, અને તેના પરિણામરૂપે આપણે જોસ્વામિવિષયક શ્રી ૬ જોવર્ધનલાલજીને ઉત્તરપ્રતાન પ્રકટ કરતા રેખીએ છીએ. થયપિ કહેવું જોઈએ આ ઉત્તરપ્રતાનનું મુદ્દજી આ શ્રીમુખોધિનીના મુદ્દજી સાથે સરખાવતા અસ્માનને નમીન જેટલું તાસ્તમ્ય થાય છે. કહેવાનું એ છે કે હજી કરવાનું પર્ણ છે. બાલકોએ, શીમાન અને વિદ્વાન વૈષ્ણવોએ હજી પર્ણ ત્રણ બાજી સમ્પૂર્ણ છે. સંદગતાર્થના સર્વ મન્યો તેના આચાર્ય તરથી ઉત્તમરૂપે પ્રકટ થયા છે, રામાનુજના પણ તેમ પ્રકટ થયા છે, મંથવતા પણ તેમ થયા છે, નિર્માર્કના પણ થયા છે. છતાં કોણ જાણે શા મારણથી આપણા શીમાનુ જોસ્વામીશિનું અને શીમાનુ વૈષ્ણવોનું આ વિષય પ્રતિ પ્માન નથી ખેંચાતું. સુખમના શીમાનુ જોસ્વામીશિનું આ વિષયમાં પ્રવલ કરે છે, પરન્તુ એ પ્રવલમાં વિષ્ણવ એટલો નથી થાય છે કે સાધારણ રીતે ધૈર્યનો તેટલા દીર્ઘ સમયમાં જય થઇ જાય છે. મદારાજનીએ શ્રીમુખોધિનીનું મુદ્દજી ચારેક વર્ષ ઉપર સ્વીકાર્યું હતું; અને આટલા દીર્ઘ સમય પછી આપણે માત્ર એક વાર મુદ્દિત થયેલો પ્રથમ સ્કંધ પુનઃ મુદ્દિત થયેલો જોઈ સદન ખેદ થાય છે.

તેના આ વિષ્ણવ થવાનું કારણ કાર્પકલિની ખામી છે. મદારાજનીને ત્યાં આ કાર્પ મુદ્દજી રીતે કરન્દર માત્ર જલમદ્દ થર્મા છે, અને તેથી અનેક આપતિઓથી સંરેલિત હોવાથી સાધારણ રીતે ત્વરિત મર્વ એમનથી થઇ ન જ શકે. મદારાજનીએ કર્યા તે જલમદ્દ થર્મા સાથે મમ કરી શકે એવા વિદ્વાનો એમની સાદાખમાં આવવા જોઈએ

અન્યને અન્તે પ્રથમ રક્ષણ સર્વ શ્લોકોનું અનુક્રમણ આપ્યું છે. આ વાસ્તે એમને ખાસ ધન્યવાદ થયે છે. થયેલું કહેવું જોઈએ-શ્લોકના ખંતુ સૂચન કર્યું છે તેના કરતાં જો અધ્યાય અને શ્લોકસંખ્યા સ્વયં જોઈતો તે એની ઉપયોગિતા વિશેષ યાત. એકંદરે મેં આદરણીય છે. અમને આશા છે કે સર્વ વૈષ્ણવ ભાઈઓ આ અન્યનો આદર કરશે.

હવે દ્વિતીયરક્ષણ અને તૃતીયરક્ષણ સુંદર કરવાનું છે, ઉક્ત રક્ષણના શ્રી સુગોપિનીજ અવસ્થા મનનીય છે, અને અમને આશા છે કે શ્રીમાન ઓકુચનાથજી આ બે રક્ષણ સુંદર સત્વર કરાવી દલરૂપ દશમ રક્ષણનો આરંભ કરાવશે, દશમરક્ષણ સંપ્રદાયમાં જહુ પ્રચલિત હોવાથી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં છે, ન્યારે દ્વિતીય અને તૃતીય લગભગ અપ્રાપ્ત જ છે. અમે અવશ્ય કર્યું છે કે શ્રીઓકુચનાથજીને શ્રીસુગોપિની દ્વિતીયરક્ષણની એક શુદ્ધ પ્રતિ મળી છે. ઉક્ત રક્ષણનું શોધન પણ થઈ ગયું છે, જો એમ જ હોય તો ઉક્ત રક્ષણ સુંદર જેમ અને તેમ જલ્દી કરવું એજ હજાર છે. કદાચિત્ જલમદયમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને દશમનું કાર્ય સુખપત્ત કરી ચક્રે નહિ, અને જે થયું જ સ્વાભાવિક છે, તો દ્વિતીય રક્ષણ એક વિદ્વાનને, તૃતીયરક્ષણ અન્યને, એમ કાર્યકૃત્તા વિભાજન થશે તો કાર્ય સુંદર થશે, સરસ થશે, અને સ્વસ્થ હાથમાં થશે. જલમદયમાં એકલા કેટલું કરશે ?

પ્રથમકે જે પરિશ્રમ લીધો છે તે સ્પષ્ટ છે. પ્રથમ એમને સાંપ્રદાયિક આવી સેવા કરવાને વાસ્તે અપેક્ષિત સામગ્રીનું ઘન કરો એજ અન્તમાં હજીયું.

મૂલચન્દ્ર તેહીવાલા.

શ્રીસર્વોત્તમજી વિષે ગોવિંદસ્વામીકૃત પદો.

(અનુસંધાન ગીતાંક ૫૪ ૧૭૪)

રાગ વસંત.

દૈવોદ્ધારમયત્નાત્માકો ન આશ્વ' નિમિષ' વિસરાવં ।

ચિત્તમાં ચિંતન કરોં અહર્નિશ ચર આનંદ સપજાવં ॥ ૧ ॥

ઔર દ્વંદ્વ જિય જાનિ છાંદિ દે શ્રીવલ્લભગુણ ગાવં ।

મેરો સર્વસ્વ સુભગ મૂર્તિ વિન્દુ (વિના) ફહું ન શીશ્ત નમાવં ॥ ૨ ॥

વચનામૃત સુગોપિની સુનિકેં શ્રીવલ્લભ ચર છાવં ।

ગોદ પસારિ માંગત ગોવિંદનનચરણકમલરન પાવં ॥ ૩ ॥

સૂચના.

કોઇ પણ અંદરશ્લોક, શ્લોક કે અન્ય કોઇ પણ વૈષ્ણવને પુષ્ટિભક્તિના મનુ-માપ્ય સુગોપિની પિદ્ધમંજન, કે બીજા કોઇપણ મેં પાંચતા હોય તેમણે માધવજામી સમ્મે, શરિવક્રોનનવાવજીની અંશવાડીની ખાસે અખ્ખર શીશ્તિમાં ત્રીજે ખાલે શ. શ. મૂલચન્દ્ર તેહીવાલાને અવગા ચોથે ખાલે શ. શ. ધીરજસાથ સાંકળીઆને મળવાથી વિના દબે શોધવલુ તરત કરી આપવામાં આવશે.

કવિવર દયારામભાઈનાં અપ્રસિદ્ધ પદો.

રાગ, પરજામી.

દીનતાસ્વરૂપ.

સૂચો પિનતિ શીવિરુદ્ધેલ, કહું કર જોડીર;	
મને પતિવ જાણીને પ્રાણેલ, એ રખે જોડીર.	૧
જેવો તેવો તમારે સરજી, પદ્યો હું સ્વામી રે;	
મારો કર મહો શીવિરિખરજી, કહું સિરનામી રે.	૨
હું હું સદુ સાધનથી હીન, ધર્મ ના મોક રે;	
અર્ધ મન આપાજીવ મોન, રહિત વિવેક રે.	૩
નંદલાલ નિજ ગુણકોટ જાણીત કહાવે રે;	
પ્રભુ તેડલા માય હોય, મણુનાર્થ ન જાણે રે.	૪
તમે સરજામત વસલ છે, દીન જ્વાણુ રે;	
પ્રભુ મહાજાંબીર જાણુ જાય, પરમદુષ્ણુ રે.	૫
હરિ હ્રિદ અધગોહરજી, જાનામત જાણુ રે;	
સ્મૃતિમાય મહાદુઃખ હરજી, કૃપાના સિદ્ધ રે.	૬
છત્રાદિક નિજ તમારાની, સન્મુખ જાણે રે;	
મહાકૃતિસલ મારી કરજી, વિસરી જાણે રે.	૭
પ્રભુ સર્વોત્તમ સદિષ્ણુ, જાતિ ઉદ્ધર રે.	
પૂર્ણ પુરુષોત્તમ મહાવિષ્ણુ, નંદુમાર રે.	૮
નથી મામલો ચોમની સિદ્ધિ, ન સુદિત આર રે;	
નહિ પરમેષી પદ જ્વારિ, કસે અધિપતર રે.	૯
શુદ્ધ પુલ્કિતિની ખાસ, હુધા મને લાગી રે;	
નિજ પ્રેમરસ પીવા વિજાણ, અવિદ્ય જાગી રે.	૧૦
મનુ તમને પલ્લો મેલો જાયો, કરો મને સંત રે;	
મારા પ્રાણજીવન જાતો જી, આમું અંતરે.	૧૧
પૂરો સદુ જાંતર જાણિલાય, અંતરમાં રે;	
શીલ શીમુખ કહો કપો દાસ મારો હું સ્વામીર.	૧૨

નોંધ:—૧ કવિશ્રીનાં સિખ પુત્ર સત્યવ્રજદાસરાવલુ જરનવીચ નામલજ્ઞાણે કવિવરનાં આં અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલાં અપ્રસિદ્ધ પદો આપવાની જેઠાશાહી છે, તે માટે તેમનો જ્ઞાપક માનવાની આ વક્ર હું જુદાંતો નથી.

દ્વિદલાત્મક સ્વરૂપનો ગરવો.

(“ જોરો આવતી સઘણા પ્રજા સામવા ને ” ને ચાલ.)

મીઠાસાધિકા મીઠુણ વણ એક છે ને,	
દેવા ભક્તને સુખ યુગલ વધુ વિવેક છે ને.	મીઠા. ૧
આથે બેઠેપ ^૧ બ્રહ્મ યુગલ વધુ સુતિ માન છે ને,	
તે જ ને મળાને એક કહેવાય છે ને.	મીઠા. ૨
એમાં અનુભવીને તો સુધી સમજાય પડે ને;	
તે જય જાળવ્યાને મન આંધરે જડે ને.	મીઠા. ૩
તે માટે કહું દર્શત યુક્તિ નોડીને ને,	
સાંભળતામાં સઘ સંઘ નાંખે સોડીને ને.	મીઠા. ૪
૧૮સાસઢ વણે નેમ એક ૧૮અવમાન છે ને.	
અંતરમાં સમાન દ્વિદલ ^૨ વિગમન છે ને.	મીઠા. ૫
દર્વા કહું પુણ્ય પ્રકટ થવા તણી વિધિ ને,	
પનસ્થામ થકી સ્વામા આનંદના નિધિ ને.	મીઠા. ૬
મીઠા સાગર ને લહેરી ૧૮અનુનંદિની ને,	
૧૮અવમેસો અવમેતી ચાર ચંદિની ને.	મીઠા. ૭
વિદુલ વદનિને દાર્તિકના બાધિકા ને,	
સરજ મીઠનેય કાન્તિ રાધા બાધિકા ને.	મીઠા. ૮
૨૫ રસિકવર જીવી જાયા તે તણી ને,	
પુરુષ પુરુષોત્તમ રામા સધિકા જણી ને.	મીઠા. ૯
કૃષ્ણ આત્મા રાધા, રાધા કૃષ્ણનો સહી ને,	
એમાં અધિક નન કોઈ કહેવાયે નહી ને.	મીઠા. ૧૦
ખરખરે ચોભા એક એકની મણું ને,	
એકમાં ન ચોભે કહું દર્શત તે તણું ને.	મીઠા. ૧૧
કેસરી ^૩ અતુલ નેમ ચંદ્ર ભમિની ને,	
સીય કેસ, દેહી દેહ, મેય દમિની ને.	મીઠા. ૧૨
ખરખર જમલ એકમાં બાપી રમાં ને,	
પ્રીતમ પ્રિયા, પ્રિયા પ્રીતમ સંભવે ક્યાં ને.	મીઠા. ૧૩

૧. પુસ્તકાદિતીય પ્રજા । જુડિ એમ કહે છે કે પ્રજા એક અને આદિતીય છે. એક અને આદિતીય એમ બન્ને વિશેષણની મતભેદ છે કે, તે છે તો બે સ્વરૂપ, પરંતુ તે બન્નેમાં એક નથી, તે બન્નેને એક છે. ૨. ફોવાં સાથે ૩. કહેવાય છે, અનુભવાય છે. ૪. બે ભાગ-એક સરખા. ૫. ૨૫આવનાં પુત્રી મીઠાધિકા. ૬. ચંદ્ર. સરખાવે-વણ વ પત્રિકા થવડે પ્રમા માર્ગ દુતાદને । મન્ય જુદિયામનય રાખિયે તથા ફરી । ફાવાંડે પુરાણ વાક્ય સાથે.

૧. કિંટ વતપી, ચંદ્ર તત્રિપી ચોભે છે. મરુક કેસથી, આત્મા દેહથી, મેય બીજાથી. ૨. અત્રિમાં ભાવવાની સંક્રિ.

અનલરે દહનતાં જેમ થતાં વિષે નાદ છે જો;	
સલિલ સીતલતા સુધા વિષે જેમ સ્વાદ છે જો.	શીમદ. ૧૪
જે વિષે સ્વપ્ન લાલ લાલિલી તલું જો;	
જે જે થાશે લીલા સર્વ અપર નહિ ગણ્ય જો.	શીમદ. ૧૫
સદા રસમય સંભોગી રસ યસના જો.	
પ્રમથપ જો સર્વસ્વ હયા ઘસનાં જો.	શીમદ. ૧૬

રંગરંગી.

ખસા પ્રેમરસ પ્રાણ છવન રે, દીન થઈ ગયું રે,	
મુક્તિપ્રાપ્તિને આપજો યાન રે, હું તો નવ રાગુ રે.	૧
રીઝે રાગદી થાશે અરીમ લોક રે, ભોગીને ન જાણે રે;	
અભિ પ્રેમ રાજના આસા અવાસ, ! જે મુક્તિ મન ન જાણે રે.	૨
નિત્ય નિરખીએ શ્રીનરવરણ રે, હૈસ હેનામાંથી રે;	
મન ગાનું મને સહુ સુખ રે, તે શ્રેષ્ઠમાં ક્યાંથી રે.	૩
દિવરણ છે સદા સ્વકાર રે, અનંદના રાગિરે;	
ગ્રેષ્ઠે અનુભવિ માયિક મુખ રે, તે નરકનિવાસીરે.	૪
હૃદ છવને કહે છે ભણ રે, ભણ છવ જેને રે;	
તે જોતે સ્વામીએ શોધામિલ્યું સુખ, એ સ્વપ્ને ન દેખે રે.	૫
આપ સ્વામી સદા હું ઘસ રે, એ નાતો નિશ્ચયો રે;	
એ આપને કરો તેવી દેવ રે, અન્ય રમે જાણે રે.	૬
વિના લાલમનું લાલ મને વશ રે, અનુભવિ અપો રે;	
વિષય વાસના પ્રવચ્છી પ્રીત રે, શોકુષ્ણ મારી કષો રે.	૭
અનન્ય સેવા અનંદ સરસ રે, મનોહર માંડુ રે;	
હયાપ્રિયતમજી આપો મને બીડ રે, પાને લગી લાગુ રે.	૮

રાગ ધનામી

('સીદ કરે શોખા રે' ની રાગ.)

શીદ સંતાપ કરે છે રે, અમલું જોખમજનું થાશે;	
જેન લાભ કાળજી કલ્યાણે, હસિં બન્યા હાથો.	૧
માય કરું વન તો કરને સુખ દગ્ધ થાયા સીદ રે છે ?	
નથી માતું તો મૂરખ મિથ્યા, 'મેં કીધું' સીદ કહે છે ?	૨
કલિય પ્રભોષ કરે કેમ સહુ જો, છવ નેથી જો કરતા;	
તે બીક ન બન્યા માય મીલું સહુ, જાણી કરતા હસતા.	૩

૩. આ બીક અનંત લાલમનું બરબી છે. આવી બરબી કવિવરના પ્રણયપ્રમાણિક હૃદયનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. કવિશીતા કાવ્યોમાં જવું આવી બરબારી, મનમાં લાલમનું કાવ્યોમાં જ નિહાળી.

દરિ કર્તા સદુ બોધ જીવશે ? પૂર્વ મ્હા એ સાચો;
 કેવલ દરિ કર્તા કહેતાં જીવ, બ્રમી નજ સંજ કાચો. ૪
 સેવા સ્મરણ આમદબી કર, અનુચિત કૃતિથી નાથી;
 તદ્દ ઉપરાંત જાને દરિ-ધ્મજા, ત્યાં તારી સવા શી ? ૫
 મ્હા વિચારે ખરી વાત. જી, ધાર્યું મ્હોટું યાશે;
 શીખું સંભળું હાથે ન બેસે, અનુભવથી સમજશે. ૬
 દુરામદી મહામદ્દ મન બદ્ધ, સમાધાનને સારે;
 કોઇ પ્રકારે સમજે તો બધ, ચાહે મુઠી વારે. ૭
 સ્વાન ચક્ર તલ્કું હું માને, તું કર્તા તેમ કહેવો;
 અમ્હા મ્હોને ને ખડીમાં ખાંધે, તે બોલ સમજવણ સહેવો. ૮
 બધું કાપિ મ્હા બિઠ વાત ન સમજે, સુણી મન કરે ન કામે;
 કયે સાર શીખે એ લાખે, તરુનું ચરણે દરિ નામે. ૯

રાગ પરજ.

મજિાવવેન ધરણ ધીવડમ લાડીલાજી,
 ચરણ જાહે હું સદુ વાતે નિમિત્ત જો;
 જળિઆ ગિરદ બરીસે બધ સદુ જાગિયા જો, ૧
 નિસાધન મદપિ નથી સજ્જ સંત જો.
 ?કાને વા અપાને આત્મ નિવેદીયો જો,
 મત્તપક્ષમ તમને મીવક્ષમદારા જો;
 મદ્યપ્રભુવાસ તેને નહિ કરી વેદના જો,
 ચાંડાલી. તદપિ નિર્ભય નૃપદારા જો. ૨
 કેટલો જીવ લલિત કૃતિ તેની દેહી જો,
 તે શું રીઝવશે ? નિજ નંદકિશોર જો;
 બલિષ્ઠ સેવ મ્હા જી જોતાં જીવના જો,
 આપ ક્રમા આમજ તેનું શું જોર જો ? ૩
 નિજ લયમ જલ તમને કોઇ પામ્યું નથી જો,
 પામ્યા ચરણ સંબધ સંજ પ્રતાપ જો;
 તે મીવક્ષમમુત મુરુ મ્હા સંબધ છે જો,
 જીવ મંદમતિ મારે મિધ્યા તાપ જો. ૪
 નિષ્કલંક ને આત્મસાત્ આપે કયો જો,
 કૃપા પૂર્વ કરી નહિ નિયામક કોઇ જો;
 સત્સંકલ્પ સંતમિત્ર મીનામજી જો,
 નિજનો કહી કર મ્હો કયો સિદ્ધ સેવ જો. ૫

૧ મજાનારવના કામાજી કૃતમારમનિવેદનજી વે: કૃપ્પસાલકૃતપ્રાપ્તિસ્તોત્રાં જા પરિવેવના ?

૫૬.

માને માને રે ગોવિન્દ ગુણ નિત્ય જાને (૨)

હસ્તવદે કર ને હરિસેવા, ચરણે હરિદર્શન ધાને... માને. ૧

નેત્રે નિરખજે ન દનદનને; હરિચરણે મન મનુષ્યને-ધાને... માને. ૨

ધાણુને પુષ્પ પ્રસાદી પુલહી, પ્રણયે પ્રસાદ સાધુસત્રે જાને... માને. ૩

નામન કરે સિરહરિ હરિનમનને, તીર્થતીર્થમાં પુ' નિત્ય નહાને... માને. ૪

મન મધુનત પદમસે રાખે, કાસાનુદ્રસ હરિતો ધાને... માને. ૫

સત્સંભવિ વિના પલક ખોણસમાં, દુષ્ટ સંજલકી દૂર જાને... માને. ૬

દેહધારી સદુપર દયા રાખે, હરિચુક હરિસત્ર ચઢાને... માને. ૭

સાચો સ્નેહ રાખે કૃષ્ણ સાથે, છલ કરી વિષયે મા વઢાને... માને. ૮

એ સિદ્ધા રૂપી કહે ને સધી જાણે, તો વણુ મને વેઠાં જાને... માને. ૯

રાગ સારંગ.

('વૈષ્ણવ નથી થયો તું રે' એ રાગ)

સદા મીઠુજીને સેવોરે, સમગ્ર રૂપે સુધો સિદ્ધાત;
વાત કહે તે વિચારમાં જાવો, જાણે ખાની ભાંત... ૧

સદા મરોનર કૃષ્ણ છે, નથી કૃષ્ણ મરોનર કોઈ;
સામર જોજોને દલિતે, સાચા વિચારી જોઈ... ૨

વિષ હર્ષ હરિષ એ રીતે, સાચું સર્વે કાલ;
ન્યાઈ ન તે જોપાલથી, જુ ન્યારા ખરા જોપાલ... ૩

સર્વ નિમ્ન બ્રહ્મણ એ વિધિએ, સર્વમાં કૃષ્ણ નિવાસ;
તદપિ તેવી છે ખર પલ પાતે, પરાધર્મ અધિક પ્રકાસ... ૪

કાવથી કાઢ નહી કાપા સખપે, કાપા માંહે સખવા;
કાવથી છાવા છાવા ન કાપા, કાપા કેઈ લહે છાવા... ૫

મુખ ઉદિયો થઈ ને યાજાં, એમ હરિ ને સંસાર;
કૃષ્ણ જાણે દયા કોઈ ન જાણી, વેદ પુરાણ વિચાર... ૬

રાગ લલિત.

('વૈષ્ણવ નથી થયો તું રે' એ રાગ)

હરિજી હજી વિચારો રે, પ્રણય હજી વિચારો રે...

મુખને વારો, જાન જસ અતિ, માંને ગુણ મારો રે... ૧

પ્રમદજી પથે સર્વ આલસી તો, નિરંદ્ર જીવ હરો;

પતિવશ્યું દુ નહિ પાણું તો, પાવન મોને કરો? ... ૨

દાસ છેવ જોઈ નરક નાખરો, (તો) સાધા પરી થો કામે ?

ન્યામ જીવો તો છેવ જરમ સહુ, જોઈ તમારે નામે... ૩

ચરણ પાથો તોમે મુખ મતિ ન આપી, જવા દીધો ક્યારે;

અધમોદારજી નિરા સત્ત્વ કર્તુ, સખજ્યો છુ તે માટે... ૪

શાસ્ત્રાધાર તમે કશું નામ, સર્જન યા કર કૃતિ સારી;
 તદ્દપિ બમરી મેં જનક સુધારું, સ્વામી સ્વાર્થ વિચારી. ૪
 નિઃસાધન હ્રદય નામ, સત્ય કરવી સાધન તજીશો;
 કૃષ્ણ ક્ષણ નામ સત્ય કરવા, કૃષ્ણ કર્મ મેં જાણ્યાં. ૫
 ચાનચન્દન મહાલુજ કરવા, વિકૃષ્ણ નામ ધર્યું છે;
 ચાનચન્દન તે મારે યોગે હું, ક્યવું ચાજ કર્યું છે. ૬
 વિમુખ બધમ ખામેજ બધામતિ, ધરે ન સન્મુખ જનને;
 સન્મુખ બધમ બધામતિ યાત્રા, બહો શીમુખવચનને, ૭
 કૃષ્ણ કરી પ્રજા જમવું કર્યું મેં, શપ્થો મારો ધર્મ;
 કથો જાણી ધર્મ, જાણે, સમજ લેજો મર્મ. ૮

રાગ કૌરવ.

રટને કૃષ્ણનામ જલ સુખમરી રે,
 ખરમ જ્ઞાનદ્રુપ અમ કુખલરી રે.
 મોડા મોડા મુરમુનિ, લોભી રજા જેમાં રે;
 તે તે સહ સાધન, આવી ગયાં એમાં રે. ૧
 સકલ ધર્મ દરિનામ કરો આંસ રે;
 એથી ના પ્રવર કોઈ વેદમાં પ્રવંસ રે. ૨
 અવળું હશે તે પશુ, સવળું થઈ જાશે રે;
 પ્રભુજ પ્રસલ એથી યોગમાં જાશે રે. ૩
 આલસ મા કર ધર દહ વિચાસ રે;
 કાવર મા લા તારી પુરો એ આસરે. ૪
 કોટિ ચિંતામણિ વારું, એવું એ છે નામ રે;
 દયા જેણે જાણ્યું તે તે યથા પૂરવું માન રે. ૫

મારવાડી માપા.

રાગ સોહિણી.

યે કોણ મંત્ર સાધ્યો રાધા પ્યારીજી.
 કેવારો કેવોયે તું સેવા કરાવત, છસો કોણ દેવ યે આરાધ્યો ?
 સિંધુ સુતાકો મિસલ નદિ મંત્રણે, કોણ ગુરુસ યાને જાધ્યો ?
 રથારો પ્રીતમ પ્યારો જીજીત યે જીત્યો, રમે છે જીવનમ યે જાધ્યો. ૨

રાગ સોહિણી.

યોગે નેણારો જાણીશો મનિ લામમે રે.

મંદ કરે ? જાખમ કોઈ જગ્યારો, યારા જિરદરો લાગ્યો મનિ ડામડારો. ૧
 કલ ન પડત પથ જીવ મોઢિ તદ્દસે, છસો પીરે ચોરો અનુરામો રે;
 જ્યારો પ્રીતમ યે જીવનો તો જીવો, કે ચોકે લાલમોઢિ તામમે રે. ૨

॥ *વહિર્મુલ્લવનિરૂપણમ્ ॥

પને-દુઃખે યદાસક્તાઃ સેવકાઃ સમ્યક્ભવન્તિ હિ ।
 કામપૂજાર્થયત્નાથ તદા સ્પાત્ કુપિતો હરિઃ ॥ ૧ ॥
 મક્તિમાર્ગ પરિત્યજ્ય શિશ્નોદરકુવોષમાઃ ।
 આમુરાષેક્ષિનો દાસાસ્ત્વદૌદાસ્યં મધેદ્વરે ॥ ૨ ॥
 અદ્વૈતારેણ કુર્ષન્તિ યયા મહદતિક્રમમ્ ।
 નિજા અપિ તદા કુળ્ળાઃ કુપ્યન્તિ સ્વમનમિયાઃ ॥ ૩ ॥
 યદા મહત્કુલોદ્ભૂતાસ્ત્યજન્તિ કુલગાં ગતિમ્ ।
 તદા તુ સત્કુલસ્થાપી ક્રોધપેતિ ન સંશયઃ ॥ ૪ ॥
 અન્વિષ્યતાં હિ સર્વમ્ ન કાપિ મુપયસ્યિતિઃ ॥
 ન વા નિજાચાર્પનિષ્ઠા ન વા દૈન્યં હરેઃ પરમ્ ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ.

ધનમાં અને મર્યાદા ન બ્યારે સેવકે આસક્ત થઈ જાય, લાભ અને પૂજાપદ્ધતિ બ્યારેના પ્રયત્નો કરે, ત્યારે શીઘ્રરિ હારે છે. સેવકની મુખ્ય દરજ્જા એ છે કે, પોતાના સ્વામીને શીઘ્રતા દરેક પ્રયત્ન કરવો. તેની આગ્રામાં ન ત્યાર રહેવું. તેની ઇચ્છાને સદા અનુકૂલ બનાવું. એવી ન રીતે જીવે પણ પ્રભુના સેવકે છે. તેઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય પ્રભુની સેવા છે. સેવામાં સેવક પશુ-ન્યૂતના ન બ્યારે, તેમ ન ન પ્રભુની સેવાનો અધિકાર પોતાને પ્રાપ્ત થયેલો છે, તે પ્રભુ કૌટિલ્યકાંક્ષાવાળા, પચાતર, પુરોચન શીઘ્ર છે, તેના અગ્રા નિરંતર મનમાં રહેવો જોઈએ. બ્યારે સર્વદુઃખકર્તા પ્રભુને પોતાનું ને કોઈ કહેવાતું તે સર્વ સમર્થ હશે, અને દાસ્યધર્મનો સ્વીકાર કરે, ત્યારે તેના પોતાના સ્વામીને દરેક રીતે પ્રસન્ન કર્યા સિવાય બીજી મર્મ શું હોઈ શકે ? વાસ્તવિક રીતે તેની ન છે, છતાં જો સેવકે ધનમાં-મન મોહી કસ્વામાં, કે યત્નર, પુરુષસ્થિતરમાં આસક્તિરાગા નવી જાય, પોતાના દાસ્યધર્મને તિલ્લંબિતિ આપી દે, પ્રભુની મહત્તા વિસ્મરિ જાય, સ્વર્ત્તવ્યને સ્વર્ત્તવેદી ઉપર હોતી કે તો પ્રભુ તેના ઉપર કોપે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? જીવ-સેવક સ્વતઃ અનેક કોષોથી દુષ્ટ છે, પ્રભુએ તેના કોષોનો વિચાર ન કરતાં તેને પોતાનો-સેવક બનાવ્યો, તેને ઉચ્ચ અધિકાર આપ્યો, પરંતુ પ્રભુની તે દાસ્યધર્મ અને પોતાની પહેલાંની સ્થિતિ વચ્ચે જઈ જુદી જાતને પોતાના લાભને અને પોતે જાનવચનો પ્રયાસ કરે તો પ્રભુ એના ઉપર ક્રોધ કરે તો તે કોઈ આશ્ચર્યકારક જણાય નહિ. શીઘ્રરિપ્રભુ આજ કરે છે કે, જન બ્યારે પ્રભુ તરફ એવી રીતે નેવકા નિમગ્નરામ અને છે ત્યારે પ્રભુ તેના ઉપર કૌપાયમાન થાય છે. ૧.

* પ્રભુસેવામાં પાપસાથી વિનિપુલ થવા વિરિતાસપદ્ય અને સાચાતા વચ્ચે જાણણેએ જા મર્યાદા અવરજ મનન કરવા યોગ્ય છે.

બક્તિમાર્ગનો પરિત્યાગ કરીને માત્ર જનનેન્દ્રિય અને ઉદરની તૃપ્તિ માટેના જ ઉપમતે આદરનારા, આમુખવેશી ઘસો ખતે છે, ત્યારે શ્રીહરિ પદોત્તીર્ણ થાય છે. જ્યારે ઘસો-સેવક પ્રથમ શ્લોકમાં વર્ણવેલી કક્ષાથી જણ દીન કક્ષામાં જાય છે, ત્યારે તે પ્રભુ તે તરફ જોતા જ નથી. જ્યારે બક્તિમાર્ગમાં જણ રહે નહિ, તેનો સર્વાંગે ત્યાગ કરે, માત્ર માહારાજીસમ-સંયુક્ત જ એ ઉક્તિ પ્રમાણે માત્ર પર્યુષિતને જ પોતે ત્યારે તે પ્રભુ તેના ઉપર કૌપ કરીને તેને ઠેકણે લાવવાનું જણ કાર્ય કરતા નથી, તેનાથી તદ્દન બેચરાર રહે છે, તે સેવક જેવી રીતે વર્તવા છાજતો હોય તો તે પ્રમાણે તેને વર્તવા દે છે, કેમકે, તેણે માર્ગની મર્યાદા મુશ્કે જાળવી નહિ, બલકે તેનો ત્યાગ કર્યો અને આસુરના સંગમાં અભિરુચિ લેવાથી તેને આસુરવેશ થયો. તેવા વાદન વડી અપણા નોકરની તરફ ઉઠાંતીનયતિ વિના બીજું પ્રશ્ન શું કરે ? ૨.

જ્યારે અહંકારથી મહાનુ પુરુષોનો અપરાધ કરે છે, તે પણ ચોતાના ઘેરને, ત્યારે સ્વજનવત્સલ પ્રભુ કોપે છે. પ્રભુની દાસ્ય જેવો ઉત્તમ પદાર્થ મોઝતાના અભાવે મલી અથે અને પછીથી થયો અહંકાર, અને તેમાં આધિજ્ઞ મનીને મહાનુ ભગવદ્દયોને જણ અજ્ઞ નહિ, તો શું પ્રભુ તેના ઉપર રાજી રહેશે ? કદાપિ નહિ. પ્રભુનો અપરાધ તો કોઈ જણ કોપે નિશ્ચય થઈ શકે છે, પરંતુ મહાનુભાવી ભગવદ્દયોનો અપરાધ કદાપિ નિશ્ચય થતો નથી. મર્યાદા માર્ગમાં જણ નલકૃતરાદિકે સ્વાધિકારના ગર્વથી નારાજકિતું કરેલું અપમાન અને તેનું પરિણામ પ્રયત્નોમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેથી જ રીતે બક્તિમાર્ગમાં જણ ભગવદ્દયોને અપરાધ મહાભયંકર અજ્ઞતામાં આવ્યો છે, તે અપરાધ કરનારા ઉપર પ્રભુ કોપે છે. ચોતાના જ દાસ ઘેરને પોતે જ જેમને અનુમદમાર્ગમાં ઉચ્ચ અવસ્થામાં સ્થાપિત કર્યા છે, એવા મહાનુ બક્તોનું અપમાન કરે તો ચોતાના જન્મ જેને અત્યંત પ્રિય છે એવા પ્રભુ મુશ્કે થવા વિના રહેતા નથી. એક તો એ દાસ પણ ચોતાનો છે, અને મારે જ તે પ્રિય હોયો જ નોકળે, અને મહાનુભાવી ભગવદ્દયો પણ સ્વદાસ હોવાથી પ્રિય છે, તેથી જનનેની મેમની સતિ ન થાય મારે પ્રભુ સ્વકોપથી હસને અપરાધની તિસ્તા દે છે. ૩.

જ્યારે મોટા કુલમાં પ્રકટ થયેલા પણ ચોતાના કુલને યોગ્ય અતિ ત્વજી દે છે. ત્યારે તે કુલના સ્વામી કોપ કરે છે, એમાં કોઈ પણ સંશય નથી. જ્યારે પ્રભુએ જે કુલનો ઉત્તમોત્તમ અધિકાર સ્થાપન કર્યો, અને તે કુલમાં પ્રકટ થઈને જો પછી તે કુલના મહાનુ જનજનને ન જાનતી વર્તણૂક ચલાવે તો તે તે કુલનું સર્વસ્વ-તેના નાથ તે કુલમાં પ્રકટ થયેલા ઉપર કોપે તેમાં સંશય શો ? ૪.

બધા ઠેકાણાં શોધી લેવા. કોઈપણ સ્થળે સન્માર્ગની ઝાંખી પણ હોય જતી મુશ્કેલ છે. કહિના લેખનન વાતાવરણથી આદ્યત થયેલા લલેયોળી બાપી સ્થળોમાં સારા ઉત્તમ માર્ગની સ્થિતિ કેમ હોઈ શકે ? જ્યારે તેના માર્ગની દર્શન દુર્લભ થઈ અર્થ, તો પછી તે માર્ગના પ્રકાશક શ્રીમદામાર્ગચરણના ચરણારવિમાં નિહા-બાવ બક્તિ કર્યાથી ? તેના વિના પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાનું એક જ સાધન, તે દેખ્યું. કર્યાથી આવવાનું ? શ્રીહરિસમપ્રભુ આગ્રહ કરે છે કે, આ સમયમાં તો નથી સન્માર્ગની મર્યાદા, કે નથી શ્રીમાદામાર્ગચરણમાં નિહા કે નથી દીનતા. ૫.

તાજ એજન્સી.

મુંબઈ-૨.

હાર્મોનિયમ, ઘડિયાળો અને ઘરમાં રાખવા લાયક
ફેન્સી ચીજોના વ્યાપારી.

હાલખાદેવી રોડ.

આ એજન્સી પ્રમાણિકપણે અને ખાત્રીપૂર્વક, હમી-
રાનથી માત્ર મોકલવાનું કામ કરે છે, તેમ કરેલું બતાવનાં ચત્રો તથા
વાણંતો હુસ્ત કરી આપે છે. કૃપા કરી એક વખત જરૂર આવ-
નાયરા કરશો.

Moderate and honest Repairing Depot:—

Agency directed by

Manager, Ram.

Atmahintak.

ભક્તિમાર્ગનો પરિત્યાગ કરીને માત્ર જનનેન્દ્રિય અને ઉદરની વાસિ ચાલેના જ ઉપમરે આદરનારા, આમુશવેશી ઘસો ખને છે, ત્યારે શીદરિ ઉદ્ધેસીન યામ છે. જ્યારે ઘસો-સેવક પ્રથમ સ્થેકમાં વર્ણવેલી ક્ષણથી પણ હીન ક્ષણમાં જાય છે, ત્યારે તે પ્રભુ તે તર જોતા જ નથી. જ્યારે ભક્તિમાર્ગમાં જણ રહે નહિ, તેના સર્વથી ત્યાગ કરે, માત્ર માહારાજીચામ-મૈયુગ જ એ ઉકિત પ્રમાણે માત્ર યથુદત્તિને જ ચોષે ત્યારે તે પ્રભુ તેના ઉપર ક્રોધ કરીને તેને ઠેકણે ધાવવાનું પણ કાર્ય કરતા નથી, તેનાથી તદ્દન બેદરકાર રહે છે, તે સેવક જેવી રીતે વર્તવા છુટ્તો હોય તો તે પ્રમાણે તેને વર્તવા દે છે, એમકે, તેણે માર્ગની મર્યાદા મુદ્દસે જાળવી નહિ, બાકે તેના ત્યાગ કર્યો અને આમુશના યંત્રમાં અનિરુચિ જવાથી તેને આમુશવેશ મળે. તેવા તદ્દન વહી જવલા મોક્ષસ્ત્રી તરે હતાસીનયતિ વિના જીવું પ્રભુ શું કરે ? ૨.

જ્યારે અદ્વૈતસ્ત્રી મહાન પુરુષોનો અપરાધ કરે છે, તે પણ પોતાના યેહને, ત્યારે સ્વજનવત્સલ પ્રભુ ક્રોધે છે. પ્રભુનાં દાસ્ય જેવો ઉત્તમ પદાર્થ ચોખવાના અભાવે મમી મળે અને પછીથી મળે અદ્વૈત, અને તેમાં આંધળા જનીને મહાન ભગવદ્દયોને પણ જણા નહિ, તે શું પ્રભુ તેના ઉપર રાજી રહેશે ? ક્યાંપિ નહિ. પ્રભુનો અપરાધ તો કોઈ પણ કથાને નિરૂત થઈ શકે છે, પરંતુ મહાનુભાવી ભગવદ્દયોનો અપરાધ કોઈપિ નિરૂત થતો નથી. મર્યાદા માર્ગમાં જણ નહિજાતિકે સ્વાધિકારના અર્થથી નારદાદિનું કરેલું અપરાધ અને તેનું પરિણામ યુગલોમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેવી જ રીતે ભક્તિમાર્ગમાં પણ ભગવદ્દયોનો અપરાધ મહાભયંકર જણવામાં આવ્યો છે, તે અપરાધ કરનારા ઉપર પ્રભુ ક્રોધે છે. પોતાના જ દાસ યેહને મોતે જ જેમને અનુમદમાર્ગમાં ઉચ્ચ અવસ્થામાં સ્થાપિત કર્યો છે, એવા મહાન ભક્તોનું અપમાન કરે તે પોતાના જન જેને અત્યંત પ્રિય છે એવા પ્રભુ કુસ્ત્રે મરણ વિના રહેતા નથી. એક તો એ દાસ પણ પોતાનો છે, અને મારે જ તે પ્રિય હોવો જ જોઈએ, અને મહાનુભાવી ભગવદ્દયો પણ સ્વદાસ હોવાથી પ્રિય છે, તેથી જનનેનાં મેનની ક્ષતિ ન થાય મારે પ્રભુ સ્વકોપથી ઘસને અપરાધની તિશ્તા દે છે. ૩.

જ્યારે મોટા કુલમાં પ્રકટ થવલા પણ પોતાના કુલને યોગ્ય મતિ લઈ દે છે. ત્યારે તે કુલના સ્વામી ક્રોધ કરે છે, એમાં કોઈ પણ સંશય નથી. જ્યારે પ્રભુએ જે કુલનો કૃતમોત્તમ અધિકાર સ્થાપન કર્યો, અને તે કુલમાં પ્રકટ થઈને જો પછી તે કુલના મહાન જ્ઞાનને ન જાણતી વર્તણૂક મળાવે તો તે તે કુલનું સર્વસ્વ-તેના નામ તે કુલમાં પ્રકટ થવલા ઉપર ક્રોધે તેમાં સંશય શો ? ૪.

જ્યાં ઠેકાણું શોધી વળે. કોઈપણ સ્થળે સન્માર્ગની ઝાંખી પણ હોય, થવી મુશ્કેલ છે. કહિના દોષમય વાતાવરણથી આદ્ય થવલા હલોયો આથી સ્થળોમાં સારા ઉત્તમ માર્ગની સ્થિતિ કેમ હોઈ શકે ? જ્યારે તેવા માર્ગનાં દર્શન દુર્લભ થઈ ગયાં, તો પછી તે માર્ગના પ્રકાશક મીમંસાચાર્યચરણના ચરણાવિરમાં નિરા-ભાવ ભક્તિ ક્યાંથી ? તેના વિના પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાનું એક જ સાધન, તે દેવ, ક્યાંથી આવવાનું ? શીદરિયાવપ્રભુ આપ્યું કરે છે કે, આ સમયમાં તો નથી સન્માર્ગની મર્યાદા, કે નથી મીમંસાચાર્યચરણનાં નિરા કે નથી શિક્ષા. ૫.

पुष्टिभक्तिसुधा ।

पुष्टिमुक्तिविवृतिप्रकाशः ।

ममोत्तमश्लोकजनेषु सख्यं संसारचक्रे भ्रमतः स्वकर्मभिः ।

त्वन्माययात्मात्मजदारोहेद्देवासक्तचित्तस्य न नाय भूयात् ॥१॥

श्रीकृष्णाय नमः

प्रणम्य श्रीमदाचार्यचरणांस्तत्कृपावलात् ।

तदीयां पुष्टिमार्गीयमोक्षोक्तिं विवृणोत्ययं ॥ १ ॥

अयं श्रीमदाचार्यचरणाः पुष्टिभवाश्चर्यादायां पुष्टेमार्गित्वस्य विवृतत्वेन
अथ पुमर्थानामवश्यवक्तव्यत्वात् पुष्टेः षष्ठस्कंधाधुरीयस्य चास्पष्टत्वात् तन्निष्कर्ष-
णं प्रतिजानतोऽर्थत्वेन तत्र सपरिकरायास्तस्या निरूपितत्वात् तत्रत्यैर्वाक्ये-
षु सान्निधारिषुः पूर्ववाक्येषु धर्मार्थकामानां स्पष्टत्वाधुरीयस्य चास्पष्टत्वात्
प्रतिजानतोऽर्थत्वेन पुष्टिमार्गे मोक्षो निरूप्यत इति, “पोषणं तदनुग्रहः” इति
कृष्णवाक्यात्पुष्टिर्तुग्रहः, स च धर्मोत्तरमिति भक्तिहेतुनिर्णये स्थितं, स एव
कृष्णसाधनत्वात् मार्गः, तत्र मोक्षो “शुक्तिर्हित्वान्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थि-
तेरिति वाक्योक्तकृष्णार्थः अन्यथारूपत्यागपूर्वकं स्वरूपेणावस्थानं, निरूप्यते
तत्रैकक्षण्येन ज्ञाप्यत इत्यर्थः,

अतः “प्रसंगमजरं पातपात्मनः कवयो निदुरिति” “स्नेहपात्रे
नैषध्याति भवान्सर्वमिदं जगदि” त्यादिवाक्यैर्भयस्य स्पष्टत्वेन तदभावरूपमोक्ष-
स्यापि तथात्वाच्च स च मार्गमात्रद्वयत्वादपार्योप्यं, प्रपातः ईदं शंकापामाहुः,
उभेत्यादि, मोक्षस्येतरैकक्षण्येन ज्ञाप्यतया वैकृष्ण्यप्रतियोगिनो अवश्य
वक्तव्यत्वे, स्थितौ उपादेयतया प्रतियोगिभूतायां बंधः संसारकारणभूत वक्त-
विषयस्तस्य सहेतुकस्य तत्र “सत्त्वं निर्मलत्वादि” त्यादिगीतावाक्याच्छेदको
पुणास्तत्सहितस्य बंधस्याभावात् ध्वंसादिर्भोता, पुष्टिः पुष्टिसरणीस्तद्विपरीता
विरुद्धक्षणणा, तथाच तत्र संसारास्पदेषु प्रसंगासक्ती मोक्षस्तदभावश्च बंध-
इत्यर्थः, तत्र मोक्षस्तु अथ स्फुटिष्यति, बंधस्तु तृतीयस्कंधनवमाध्याये प्रकृतस्तुतौ
“अन्धाधृतार्चकरणा” इत्यस्य सुबोधिन्यां ह्युत्पादितः, ये पूर्वजन्मनि प्रज्ञात्म-
भावधेवनपराः तेभ्यः श्लोकनिवृत्तिमार्गकरणाद्भगवान्प्रसन्नो भूत्वा सत्यादि-

लोकोन्निह वा किञ्चित्प्रसादं प्रयच्छति तदा नेदमस्माकमपेक्षितमिति ततो विमुखाः
ब्रह्मात्मभावचित्तेनैव प्राप्तदेहावसानाच्चेति श्लोकोक्तरीत्या इहैव संचरंतीति
स्वमुक्तस्वामिमानेन भगवद्वचनप्रसादादृष्टाणां ऋषीणामप्येवं भाव इति ।

ननु मार्गेक्ये साधनस्य समानतया वैजात्याभावात् कले कयं मेद इत्यत
आहुः, तत्रैत्पादि, तथाच मार्गे अर्वांतरमेदान्मोक्षमेव इत्यर्थः ।

ननु किंनिबंधनो मेदः, कयं च मोक्षमेव इत्यत आहुः, योसे इत्यादि,
वेदोक्ताः कर्मज्ञानभक्तयो मर्यादेति पुष्टिप्रवादमर्यादायां स्थितं, तेष्वत्र प्रकरण-
वशाद्विहितज्ञानभक्ती ग्राह्ये, योगोपासनादिग्रहणे त्रयो वा, तथाच तथा साभ्यां
तैर्वा मिथितोऽनुग्रहः पुष्टिपर्यादा तयैकः, अनुग्रहांतरेण मिथितोऽनुग्रहः पुष्टि-
पुष्टिस्तयेतरः, इतिमेदनिबंधकमुक्तं, स्वरूपमेदकमाहुः, भगवदित्यादि, तथा-
वाधया भगवतः परोक्षानुभवः, इतरया च प्रत्यक्षानुभवः, इति ताभ्यां कृत्वा
भक्तरूपावस्थितिरूपमोक्षस्यापि स्वरूपमेद इत्यर्थः ।

पूर्वश्लोकार्थं संगृह्य पूर्वस्य गुणभावं स्पष्टयितुं पूर्वोद्देश्यपदानि विवृण्वतः
पूर्वश्लोकेषु हरेसमंजसाराविंदासपदैः संबोधनेन भगवत्प्रत्यक्षतायाः स्पष्टत्वादप्रापि
संगुद्धिः संभाष्यते, तथासति हे उक्तमश्लोक उक्तविषयस्य मम जनेषु सख्यं न
भूयादिति जननादिषर्षवत्सख्याभावमार्थनं श्लोकार्थो भवति, स वाऽपुनर्मवर्णयित-
मनाकांसतो मनसा भगवंतं दिदृक्षतश्च प्रतिबंधकनिरासस्य प्रागेव जातत्वाच्चाहं
सख्याभावे स्यादेव निरस्त इति न युज्यतेऽतः समासमाहृत्यान्य एवार्थो बभूव-
मुचित इत्याशयेनाहुः, प्रत्यक्षेपीत्यादि, अप्रत्यक्षपादिनापि संबोधनानुरोधेन
बौद्धसंनिधानस्य “ अहं समाधाय मनो यथाह संकर्षणस्तत्परणारब्धं ” इति-
वाचपात् पूर्वसर्वस्मरणस्य चावश्यवाच्यत्वात्तस्यैकात्मिकत्वमवश्यं वाच्यं, तथा
तादृशस्यासुत्यागावसरे भीष्ममुक्ताविष भगवदनुकंपा, तथा दर्शनदानं चावश्यं
मंतव्यं, तथा सति कानुपपत्तिः प्रत्यक्षी तस्मादुक्तं प्रत्यक्ष इति, एवं यद्यपि भगवान्
प्रत्यक्ष इति मम त्वदीयेषु जनेष्विति वक्तव्यं, तथापि यदेवमुक्तं, तेन उक्तमै-
र्यथार्थशास्त्रार्थविद्धिः श्लोक्षयते कीर्त्यते इत्युक्तमश्लोकाः, उक्तमा परापरविद्यागोचरा
वा श्लोका कीर्तयिष्ये स, तथा तस्य ये जनाः, “ न कर्मबंधनं जन्म वैष्णवानां
च विद्यते विष्णोरनुचरत्वं हि मोक्षमाहुर्मनीषिणः ” इति पाशात्तादृशजन्मयुक्तास्ते-
ष्विति, यः समासः स शास्त्रार्थत्वाय भगवतः शास्त्रार्थरूपत्वं ज्ञापयितुमित्यर्थः,

अथ क्रियायोगपदस्य च कर्मणि स्थानिन इत्यनेन तुमुनो प्रयोगे चतुर्थी, फलेभ्यो यातीतिषत् ।

ननु साध्यायत्वमुच्यमश्लोकपदीयसमासेनैव प्राप्यते, न तु पदत्रयसमासेन, तथा च तादृशत्वेन संबोध्य प्रतिबंधकाभावप्रार्थनं सस्संगादौ पर्यवसास्यतीति कथं संपूर्णस्य तयार्य इत्यत आहुः, भक्तेत्यादि, तथाच "वैयासकिः सभगवानय विष्णुरावमि"त्यत्रेव तादृशसत्संगे तेष्वाविष्टो भगवान् तद्वद्वारा फलतीति पदत्रयसमासमहिम्ना लभ्यते; तदभावे तु केबलेन संबोधनेनोदासीनतया सरसंगासे-पात्प्रार्थनमसंगत्वं स्यादतः पदत्रयसमास एवादरणीय इत्यर्थः ।

ननु तादृशसत्संगेपि साध्याय्यरूपस्य परोक्षेण प्रकाशात्तत्र धानुप्रभायीति प्रत्य-यामांशात्कथं फलतीत्युच्यत इत्यत आहुः, पौरुषेत्यादि, "नैकात्म्यां मे स्पृह-यंति केचिन्मत्वाद्देवाभिरता मदीहाः येन्योन्यतो भागवताः प्रमज्य समाजयंते मम पौरुषाणी" इत्यत्र धीरुपिच्छेदैर्पद्मगवदीपानां परस्परासक्तिर्पुं-कं भगवत्पौ-रुषसंभाननरूपं बीजतां साधनमुक्तं, चोप्यर्थे, "तत्प्रायेण मुनयो राजभिष्टया विधि-येधतः नैर्गुण्यस्था रपंते स्म गुणानुसूयने हरेः" "परिनिष्ठितोपि नैर्गुण्य वचमश्लो-कलीलया गृहीतयेथा राजर्षे भाक्यमानं यदपीतवान् तदहं तेभिषास्यामि निबर्ध-तर्पणगीयमानाद्भौषधालोभमनोभिरि"त्यादिषु गुणातीतानां स्वरूपावस्थितानां रतिविषयत्वेन च कथमात्फलं तथा च तद्वानेन फलतीत्यर्थः, यद्वा च समुच्चये, तथा च यथा काव्यभरणे वर्णनीयस्य परोक्षज्ञानेपि विगठितवेधांतरभानंदो-लौकिकानां तथाच स्वानंदबद्गुणां च समानयन्त तथेत्यर्थः ।

नन्वेतादृशं फलं भवणेपि भवति यथा परीक्षितः तस्यापि "नानुतृप्ये-क्षुपत्युष्मद्वधो हरिकणामृत्तं येन येनावदारेणे"त्यादीनां गुणभाजनवाक्यानां दर्शनात्, तत्र च वक्तुरपेक्षया हिनमानस्य स्फुटत्वात् संगमभात्रमेव तदर्थं प्राप्यं सरस्ये को विक्षेप, इत्यत आहुः, भक्तेष्वित्यादि, इमानि वाक्यानि समामनप्रयो-जकानि न तु समामनरूपाणि, स्वरूपादिज्ञानपूर्वकतदनुषादस्य समामनत्वात्, "कठिं समामजयंत्यार्या गुणज्ञाः सारमागिनः" इत्यादौ तथा दर्शनात्, परीक्षि-द्वाक्यानां गुणादिज्ञानार्थत्वात्, अतस्तादृशभाषस्य वक्तृमोक्षकत्वेन साधनत्वं, तच्च दास्यपर्यवसानं तुल्यं, सरस्यस्य तु तदीयस्वरूपमानसजनकत्वमिति विक्षेपात्-त्वार्यमवित्यर्थः ।

नन्वमयं विशोकस्वमपारसंश्रयं च मोक्षलक्षणं “अमयं वै जनकमाप्नोति”
 “स्मर्तव्यमेष्वेच्छतामयं,” “तरतिशोकमात्मवित्” “तदस्य संसृतिर्विधः पारतन्त्र्यं
 च तत्कृतमि” त्यादिवाक्यात्, मरुते ह्यु “निवृत्ता विधिपेधत” इत्यनेन एव ह वाव
 तपतीति श्रुत्यर्पस्फुरणात्तेषां मयाभाषशोकाभावयोः सत्त्वेपि सख्यस्य संबंधि-
 कत्वेन पारतन्त्र्यान् मोक्षत्वमित्यत आहुः, सर्वयेत्यादि, तथा च दयामभयादिष्वत्स-
 संबंधकत्वेपि स्वधर्मत्वेन तेषु विद्यमानः सख्यरूपो धर्मो मत्संबंधोप्यस्त्वित्या-
 शयेनात्र स्वनिष्ठस्य भक्तविषयस्य सख्यस्य कीर्तनं धृत्वद्वत्त्ववशैमिचित्तकत्वेपि
 तस्य विद्यमानतया सर्वथा स्वातन्त्र्यं ज्ञापयितुं, तेन न मोक्षत्वहानिरित्यर्थः ।

ननु सख्यस्य स्वतन्त्रत्वेपि स्वस्य सख्येन श्रोतृत्वे वक्तृपारतन्त्र्यान्मुक्त-
 त्वहानिस्तेषां च जनत्वेनोपात्त्यादिमाषधिकारदशापत्तौ प्रतियोग्यभावेन सख्य-
 स्थाप्यभावे देशकालपरिच्छेदात् सख्यस्य मुक्तत्वहानिरित्यत आहुः गुणेत्यादि,
 तथा च बहूनां युगपद्वत्त्वासंभवाद्भुत्वेन तेषां श्रोतृत्वस्फोरणात् स्वस्य
 वक्तृत्वे स्वातन्त्र्यसिद्ध्या प्रतियोगिवाहुत्येनैकप्रतियोगितिरोपानेपि वैशेषिक-
 प्रतिपक्षसमवायवत् सख्यस्यात्मपरिच्छेदसिद्ध्या च न स्वस्य मुक्तत्वहानिर्न
 वा सख्यस्य मुक्तत्वहानिरित्यर्थः ।

ननु स्वल्पवक्तृत्वेन स्वातन्त्र्ये मत्कावहादोषः संबध्यतेत्यत आहुः,
 जनत्वादित्यादि, तेषां शास्त्रार्थज्ञातृभक्तत्वेपि जननादिधर्मयोगेनास्वतन्त्रत्ववोपना-
 चत्र स्वातन्त्र्येण दोषो न संबध्यते यथा ज्ञानिषु सनंदनस्य तथेत्यर्थः ।

ननु मोक्षे दुःखासंभेदस्य मुखावच्छेदकत्वात् मरुतमोक्षसुखस्य श्रोतृ-
 सापेक्षत्वात् तादृशश्रोतृभासेर्विचयनसापेक्षत्वात् पौरुषस्य ज्ञानविषयत्वे सामान-
 सिद्धेर्ज्ञानस्य च श्रवणेन जायमानस्य वक्तृधीनत्वाद् वक्तृभासेऽपि विचयनसापे-
 क्षत्वाच्च प्रयासापत्त्या दुःखसंभेदेन तादृशस्य कथं मोक्षत्वमित्यत आहुः, संसार-
 स्येत्यादि, चक्रे भ्राम्यन् हि तं तं देशं श्रीप्रमुपपाति सहस्रविसहस्रौ संयुनक्ति
 विपुनक्ति चेति न तत्र तत्संपादनप्रयासः, तथा च परिश्रमेण च विषयोपार्जनं
 च ताभ्यां यः क्लेशस्तदभावोप संसारस्य चक्रत्वकथनेन सूचित इति दुःख-
 संभेदाभावात् तत्सख्यस्य मोक्षत्वहानिरित्यर्थः ।

ननु तथापि संसारपदेन क्लेशसापनसापि स्फुटतीति कथं दुःखासंभेद इत्य-
 तस्त्वचात्पर्यमाहुः क्लेशसाधनेत्यादि, तथा च तेन प्रदेन भगवंतं प्रति तथा सा
 सूचितेति तदर्थं तत्पदमयोगो न क्लेशवोपनायेति न दुःखसंभेद इत्यर्थः ।

मान्निदं सूचनं मार्यनाफलकं तथा सति कथं क्लेशाभाव इत्यत आहुः, योग्ये-
त्यादि तथा चेत्परं भगवद्दयया अन्तिमद्वेषमवतादितः प्रागेव क्लेशो नत्वेतदु-
चरमपीति न दुःखसंभेदइत्यर्थः ।

ननु कार्यमात्रं प्रति भगवदिच्छायाः कारणत्वेन क्लेशेपि तस्या एव तथात्वा-
दीदृशभक्तस्य तत्स्फुरत्तैरेवोचितत्वात् कथं तदनुकिरित्यत आहुः, क्लेश इत्यादि-
बहुवचनमित्यर्थः । आरभ्यकत्वमिति तत्फलमोगानध्यकत्वाय, तथा च तन्मोचितं
किं कर्मपदमेवोचितं तपेद्वन्नक्लेशे मार्यनाप्युचितेत्यर्थः ।

ननु “जनो वै लोके एतस्मिन्निध्याकामकर्मभिः सञ्चारं चापु गतिषु न वेद
स्वां गतिं भ्रमभिः” इत्यत्र भ्रमणां भ्रमणकारणत्वसिद्धेः कथं कर्ममामस्यैव करण-
त्वेन कथनमित्यत आहुः चक्रेत्यादि कर्माभावे ताभ्यां तथा भ्रमणामावस्थानु-
मनसांशिकत्वाद्भ्रमणे मुख्योपयोगः कर्मणामेवातस्तेषामेष तथात्वं बोधितमित्यर्थः ।

ननु ‘महत्त्वेषु तथापि सख्यं मार्ययत इति यदुक्तं तदसंगतं, मार्यनावाचकपद-
स्याभानुपपत्तिमादयो व्याख्यानं सर्वमेव संदिग्धमित्यत आहुः, अस्याइत्यादि, तथा
च तदुपयोगमात्रेणोक्त्यै न संदेहमित्यर्थः, सिद्धमाहुः तथाचेत्यादि, पुष्टिप्रकाश-
मर्यादायां “तस्माज्जीवाः पुष्टिमार्गे भिक्षा एव न संशय” इति जीवभेदं पूर्वोक्त-
हेतुमिनिगमायित्वा भगवद्भूषणार्थं तत्पुष्टिः तेषां स्वरूपादिभिर्भगवदुत्पत्त्यै सेवा-
सिद्ध्यर्थमीपचारसम्यं प्रोक्त्वा तेषां शुद्धमिधमेदेन द्वैविध्यं प्रतिपाद्य मर्यादामिधाणां
गुणवत्त्वं लक्षणमुक्तं, तच्च भगवद्भूषणार्थं स्रष्टृत्वे सति स्वरूपादिभिर्भगवदुत्पत्त्यै
सति सेवार्थमीपचारसम्यक्त्वे सति भगवद्भूषणस्य मर्यादामिधपुष्टिमीवत्वमिति
प्रकलति, तथा “वैदिकत्वं शौकिकत्वं काप्रव्याचेषु नान्यया वैष्णवत्वं हि सहजं
सतोन्मयं विपर्यय” इत्यन्यथारूपद्वयनपूर्वकं सामान्यलक्षणं भ्रमणां तन्मोक्तं,
तन्मूलनैकात्म्यं । ये प्रायेण मुनयः परिनिष्ठितोपीत्येवेषु तन्मामवन् व्यासपुत्रः
सदुध्याद्वर्ष द्वैपायनाच्छुको जने भगवानेव संकरः भक्ष्येनानवतीर्णोर्वा स्वं प्रायं
परमं पदं तं स्कंद इत्याचक्षते, सुदृढमदिष्टितमंगे गोविंदसुमनस्रपायां द्वारावत्यां
कुरुह अवात्सीधारदोभीष्णं कुण्ठोपासनलाकृतं इत्यादिभिः शुक्तं सनत्कुमार-
मारदेव शुक्तं, तथा “कायेन तु फलं पुष्टमिति” पुष्टिकलस्य स्वरूपसाध्यत्वं
तन्मोक्तं, तदम मर्यादासिः समगवानित्यनेतोक्तं, तेन शौकिकत्ववैदिकत्वरूपा इत्यर्थः,
अत्रापि पूर्वकला परीक्षिते उत्तरकला सनत्कुमारादिपुत्रेया, छात्रोभे सनत्कुमार-

नारदसंवादे सर्वात्ममाषविषरक्तया तस्मिन्स्वयास्वस्य अक्षयवचनत्वात्, श्रुतिगीतार्थ निर्णयत्वाभजनार्थवायाः सुषोधिण्यां निर्णीतत्वाच्चेति, अयं च मोक्षः प्रायस्तुरीयाश्रमाणां हंसः परमहंसानामेवेति भाति, अदाहरणस्य तेष्वेवोपलब्धादितिदिक् ।

अतः परं पुष्टिपुष्टिमोक्षं विवरितुमाहुः द्वितीयादित्यादि, ननु प्रसंगमजरं पाश-
मात्मनः कषयो विदुः स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपाहृतं, यतश्चे साधवः साध्वी
सत्संगेन हि देवेया इत्यादिवाक्यैः सत्संगस्य मोक्षद्वारत्वात् पूर्वोक्तवाक्येषु गुण-
गानस्य फलत्वसाधनाच्च पुष्टिमर्त्यादामोक्षरूपत्वं तत्संख्यस्योचितं, तच्च पूर्वार्थे
भूयादित्यदूरान्वयांगीकारेण सिद्धं, अतः परममुच्यते देहाद्यामक्तिबोधकं स्ववि-
शेषणमवशिष्यते, निषेधो नाशयदं च, तथा सति देहाद्यासक्तिनिषेधः प्रार्थनीय-
त्वेन फलिष्यतीत्यासक्तिरूपो मोक्षः कथमेष कथं वा देहाद्यासक्तेर्मोक्षत्वाभित्या-
कांक्षायां भगवदपरोक्षज्ञानेन पुष्टिपुष्टिमोक्षस्य पूर्वव्यवस्थापितत्वादत्र तादृशत्वेन
तस्या मोक्षत्वं षष्ठं देहाद्यासक्तिजनकमोहन विशेषमाहुः समासादित्यादि, माया-
शक्तिर्हि मोहने अधिकृता अत्र यदि माया चाविद्याच स्वयमेव भवतीति धृत्या
मायाविषयोरभेद आद्रियते तदापि ससर्गाग्र्यतामिस्रमयतामिस्रमादिकृत् महा-
मोहं च मोहं च समवाहानश्रुतय इति तामिस्रमयतामिस्रं तमो मोहो महातम इति
द्वादशविंशध्यायस्य वाक्ययोः पूर्वक्रमभेदेनाविद्याभेदस्य तृतीयस्कंधसुषोधिण्यां
विंशोप्याये भगवत्कर्तृकत्वकथनपूर्वकं व्युत्पादनात् पूर्वोपेक्षया उच्यते तस्य च
ततोपि देहाहंकारः भगवत्संबोधयिकत्वादुक्त इति पंचमपर्वव्याख्यानानेन सूचनात्
भगवद्भक्त्यात् महाभोगेच्छारूपस्य तत्प्रथमपर्वणर्द्धे वर्चमानस्य प्रथमंगुत्तरहरण-
लीलोपयोगितायाः भोगेच्छारूपस्य द्वितीयस्वोग्रसेनादौ अज्ञानस्य तृतीयस्य
सयो नष्टस्मृतिरित्यादौ मोहस्य चतुर्थस्य कालियदमनादौ महामोहस्य पंचमस्य
संबोधयिकतायाः सर्वत्र स्फुटत्वाच्च तदुच्यते तस्याः स्फुटत्वेन प्रकारभेदो मोहने,
यदि च “ विद्याविषे मम हनुं विदुः पुण्ड्रव शरीरिणां मोक्षबंधकरी आये मायया
मे विनिर्मित ” इति वाक्ये कार्यकारणभावोत्पत्त्या भेद आद्रियते तदाप्यविद्याकृतं
मोहनं संसाराय मायाकृतं तु भगवदल्लोकार्यं तदापि वैष्णवी व्यतनोन्मायां प्रजा-
स्त्रहमयीं प्रसू ते तदाप्यविद्याकृतं मोहनं ” इत्यादौ स्फुटं, प्रकृते च तदाभिमतमतो
तत्र माया स्वन्मायेति सासारसंबंधबोधकाश्च न विनाभूता माया स्वन्मायेति वा
तथा भूतारसमासादेव भिन्नतया भगवत्संबंधराहित्येन केवलं संसारार्थवयेति वा ।
तथा न मायामोहनमित्यर्थः ।

ननु शक्तेः शक्तिमद्विनाभावस्य साक्षात्संबन्धस्य च सर्वमनीनत्वात् सर्वतंत्र
सिद्धत्वाच्च सर्वदेव तथात्वेन प्रागादि वैष्णव इति पूर्वमनीनस्यापि देहपुत्राया-
सक्तिरूपमोहस्य तथात्वेन तस्य च संबन्धताया मूले पुत्रशोकशोपादिक्रयया स्फुट-
त्वेन प्रकृते ततः को विशेषो येन मोक्षत्वमित्यत आहुः पूर्वत्वादि, अविनाभा-
वस्यानुक्तसिद्धत्वेन तद्व्योपकपदोक्तिप्रयोजनाभावेपि या तदुक्तिः सेदानीं माध्व्य-
मानस्य मोहस्य अधिकीर्षितलीलायत्वं व्योपपत्तौत्येव पूर्वस्माज्जन्मनो विशेष इत्यर्थः॥

ननु भवतु लीलायत्वं तथापि मायामोहो भगवदज्ञानस्य ये संबन्धतो न
विदुर्हरिमीनाह्नोदुपमित्यादिषु सिद्धत्वात् परोक्षज्ञानमपि चेददूरे कुतस्तीति
प्रत्यक्षसंभाषना इति पूर्वोक्तव्यवस्था तु मन्यवैवेत्यत आहुः आभिमुख्यं वेति,
तद्धि भगवतो नाभिमुख्ये प्रकृते प्रत्यक्षं भगवत् प्रति युष्मत्पदोक्त्या आभिमुख्यं
व्यवस्थे, तेन यथा वैष्णवी व्यवनोदित्यादौ मोहनं तथाभिधेयं तत्र प्रत्यक्ष इति म
व्यवस्थाभंगलेशोपीत्यर्थः, उक्तं विशेषं निगमयितुं पूर्वं जातयोः सख्यासत्तयोः
स्वरूपं परिच्छिदंतः पथमं सख्यपरिच्छिदन्ति चक्रएवेत्यादि, पूर्वं नारदागिरसो-
र्भर्पादाशुष्टमकपोर्यस्तख्यं तस्यकर्मभिः संसारचक्रे अथ एव, अथ एव शास्त्रा-
भिनिवेशं ते पुत्रमेव ददाथमित्यंतान्येगिरोवाक्यानि अग्नेयिकाशापो हृष्टदेहातिभ
न भगवदिच्छया परीक्षित इव न कर्मबन्धस्यानिकृषा तपोविशेषाधिकसरूपस्वरूपं
परिच्छिन्नं, तेन एतादृशभगवत्तत्त्वसरूपं पुष्टिमर्पादाया मोक्ष इत्यत्रापि कर्मबन्धस्या
जिकृया भगवदिच्छयेति विशेषणीयमिति बोधितं, अतः परमासक्तो परिच्छिदंति
हिरण्येत्यादि अत्र सख्यपदपरिहृता पूर्वोक्तक्रियापदपञ्चयासक्तिपदं चाप्याहस्य
योजनीयं, तथा च तत्प्रत्यक्षित्वेन स्वस्थापीतः पूर्वं हृष्टदेहो विभक्तेतुदेहे च ज्ञाप-
प्रयोजकशिवोपहासादिना तथात्वादासक्तिरपीतः प्राक्तना चक्रे परिभ्रमत् एव न
तु कर्मस्याजकपूर्वोक्तिमोहसंपादकभगवदिच्छयेत्यर्थः । तेनैवंप्राक्तनोभयस्वरूप-
निष्कर्षेण माध्व्यमानयोर्विशेषो निर्गतश्च इति भावः ।

नन्वस्त्वेवं तथाप्यग्रे प्रायितं सेत्स्यतीत्यत्र किं गमकमत आहुः कृतार्थेत्यादि,
पूर्वसंदर्भे यत्कृतस्य स्फुटत्वाच्च च नापपदमयोगेण दैन्याविभावोपनोन्नतानां
दैन्यमेवकं इतिोपणसाधनमिति सर्वत्र दर्शनेन भगवतोपादिवि तत्प्रयोगादेन
तत्सिद्धिः सूचितेत्यर्थः ।

तन्मन्त्रासक्तिरूपैव कृतार्थेत्यत्र किं गमकमत आहुः तदंतइत्यादि, इदंवाक्यं

पंचमस्कंधीयपद्ये ऋषभचरितसमाप्तावस्ति, तत्र तस्मिन् च पूर्वगये चरित्रभवण-
 भावणयोः फलं भक्तिरिति भगवति तस्मिन् बामुदेव एकांततो भक्तिरनयोरापि
 समनुवर्तते इत्यनेनोक्ता, तदग्रिमं यस्यामेव कवय आत्मानमविरवं विविपष्टमिन-
 संसारतापोपतप्यमानमनुसवनं स्नापयंतस्त्वयैव परया निर्हृत्वा शपवर्गमात्यंतिकं
 परमपुरुषार्थमपि स्वयमासादितं नो एवाद्रियंते भगवदीयत्वैर्नैवपरिसमाप्तसर्वार्था
 इति वर्धते, तत्र संसारावस्थावस्थितानां कवित्वेन भगवद्गुणात्पूर्णां भक्तिजन्य-
 सुखेन भगवद्बुद्धपरमोक्षा सर्वार्था इति नादरपूर्वकं भगवदीयत्वधर्मणः सर्वतः
 सम्यक्मात्सर्वपुरुषार्थत्वमुक्तम्, तावता साङ्ख्यसार्थिष्टसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत
 दीयमानं न गृणति विना मत्सेवनं जनाः स एव भक्तियोगाख्य आत्यंतिक
 चदावृत्त इति च स्मारितं, तेन तादृशपरमभक्तियुनां संसारस्य मुक्त्याधिक्यं तत्र
 स्फुटति तदप्रापि स्वविशेषेणनायपदप्रयोगाभ्यां स्फुटतीति तदंते तादृशसिद्धावं
 हृदिहृत्वा मायेनैव तादृशासक्तिरूपकवार्थत्वगमिकेत्यर्थः, सिद्धांताविति ल्यप्-
 लोपे पंचमी ।

ननु मयत्वेवं तथापि भिन्नस्य शृङ्गाश्रये संसिद्धगोक्षस्येवरेषु संसिद्धेः मरुते
 च वागत्मजपद्याभ्यां शृङ्गाश्रमयोपनात् तस्मिन्निवरेतरविन्द्यचतुर्वर्गानुभवसिद्धिर्न
 बुद्धिमविरोहसीत्याकांक्षायां तदनुभवप्रकारमाहुः धर्मेत्यादि मायेति, पूर्वोक्ता
 करोतीति पुष्टिपुष्टिपक्तानां करोति, तत्रेति तेज्ज्वल्यमेष्टु मसिद्धेति प्राक्षण-
 त्वाद्यभिमानामाये वासंतिकापानादिकरणायोगात्तदुपदेशश्चास्वावरनत्तरणाभ्यां
 मसिद्धा पुष्टेत्यादिपुष्टे प्राणाधिकमियत्वमानात् तत्र ममत्वारूपस्वत्माकल्पवैकल्प
 स्वसाकल्पवैकल्पमानाभावे वेदप्राणाधियोगाच्च तदाद्यर्थेऽहंतारूपो वा प्राणाध्यास-
 स्वस्मिन् सति तदुपार्जनप्रयत्नात् प्राणाध्यामेर्षिसिद्धिः प्रसिद्धेत्यध्याहारेण
 योज्यं, तेज्ज्वेव ममत्वारूपोऽध्यासो वा मूढे पुत्रपदमर्ष्यमात्रोपलक्षकमित्याशयेनेव
 मुक्तं, स्त्रियेत्यादि अत्र इन्द्रियाध्यास त्रिपामेव ममत्वादि वा तेन कामसिद्धिस्तपे
 त्पर्यः, भक्तानामित्यादि “ ब्रह्मानंदे मविष्टानामात्मनैव सुखममा संघातस्य
 विलीनत्वाभक्तानां तु विशेषतः सर्वेन्द्रियैस्त्वया चांतःकरणैरात्मनापि हि ब्रह्म-
 भावास्तु भक्तानां गृह एव विशिष्यते ” इति निबन्धे कारिकाभ्यां, “ पश्यांति
 ते मे रुचिरावतंसस्मृतावलोक्यलोकचनानि रूपाणि दिव्यानि वरप्रदानि सार्कं
 वाचं स्फुरणीयां वदेति तैर्दर्शनीयावयवैरुदारविद्यासहासेक्षितवामभूकैः हतात्मनो

इतमाणां च भक्तिनिष्ठतो मे गतिमर्षीं मयुक्तं” इति श्रीकृष्णदेववाक्यद्वयार्थः
संगृहीतः । तदुक्तन्यायान्मोक्षानिच्छापूर्वकमगवदेकान्तारुणान्मोक्षस्वाविहीयैव-
लीलोपयुक्तगृहासक्तिपूर्वकमगवदानं शानुमवक्तुं मोक्षो गोपितादितुस्यानां
प्रसिद्ध इति योजना, तथा च दृष्टत्वात् परस्परविरोधो यजमकादीनामिदेष्यं
प्रकार इत्यर्थः, मरुते तादृशानुमवमकारो विवक्षितो वः करणाध्याससाध्यभेदेष्य
किं गमकमव आहुः विचस्येत्यादि, “यत्तत् सत्त्वगुणं स्वच्छं शर्वं मगवतः पदं
पदाहुर्मासु देवास्तप विचं तन्महदात्मकं” मिति कपिष्ठवाक्येन सर्वेष्वन्तःकरणेषु
विचस्य वासुदेवात्मकत्वात् सुप्तिस्मितिमरुपमोक्तकर्तृषु मयुज्जादिषु चतुर्षु वासु-
देवस्य मोक्षदातृत्वाद्वा मोक्षमकरणाद्वा विचपदमयोगः । तथा च स एनोक्तमका-
रानुमवस्य तस्यावः करणाध्याससाध्यवाक्याम विवक्षितत्वगमक इत्यर्थः । अनेन
तादृशसत्केर्मोक्षत्वे मुक्तिरपि स्मारिता, तथाहि, यत्रेदं विचस्य वासुदेवात्मक-
त्वमोषकं धारयं तत्रैव मनसो निरुद्धत्वमोषकमङ्कारस्य संकर्षणत्वमोषकं च
वाचयमस्ति तेन तच्छब्दतः करणाभिर्देविकत्वं तेषां ग्यूरानां तत्र सिद्धं । यत्कावः-
करणरूपाश्च त एव । किंच यो योऽध्यासः स सर्वोऽध्यासः स सर्वोऽध्यासः स सर्वोऽध्यासः,
अङ्कारश्च संकर्षणात्मका, तत्रास्पाहमित्यध्यासस्तदङ्गमोपासनादुत्पत्तौ
भवति, अङ्गमोपासना च सर्वतापनोपसिद्धा । तथा च सा यथा मोक्षफलकत्वात्
मोक्षरूपा तथाप्यध्यासोपि मोक्षफलकत्वान्मोक्षरूप इति तन्मूला देवाध्यासक्ति-
रपि तथेति ।

ननु सर्वमिदं वदोपपद्येव यदांतरा नमयोगो न स्यात्, दृश्यते च स इति
नाममर्थः सानीयान्, किंतु स्वकर्मभिः संसारचक्रे भ्रमतो मम उत्तमश्लोकजनसत्सर्प
भूयात् तस्य प्रार्थनीयत्वे हेतुः त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तविचस्य नेति
मवापवर्गो भ्रमतो यद्वेति वाचयामहेष्वासक्तौ तत्र भवतीति तदमावपूर्वकतत्सत्य-
मात्रप्रार्थनेत्यर्थं युक्त इत्यत आहुः प्रीहेत्यादि, चकसत्यस्येति शेषः, अयमर्थः,
त्वया हेतव्यासाधुत्वेन अनुपपत्तिमात्रमविचक्षितत्यगमकतयोच्यते, सा तु नास्ति,
तथाहि अत्र संदर्भे अहं समापायेत्यादि वाचयेद्वैश्वस्य स्वपूर्वजन्मीनसर्ववृथातस्मरणं
निश्चीयते, त्रैविंशकाया सेति वाचयात्, स्वस्मिन्मसादानुमित इति च, एवं सति पूर्व-
जन्मीनान्याभिनिवेशांगिरःसंगपुत्रदानतच्छोकनारदोपदेशमगममसादविधायरापिप-
त्यश्विपोषासाविकाश्राप्रा अपि तस्य स्मृतिगोचरा इति पूर्वप्रसादस्य परमफला-
साधकत्वं स्मृत्ता सामतमसादे किं मगरता विषेयमिति तदाशये संदिग्धानः इदानीं

च मरणकाल इतीदानीं गोचरो मोक्षपिप्यतेत्येवेति निश्चिन्वानः अनुगृहीतत्वात् पौष्टिकमेव दास्यतीति निश्चित्य पूर्वजन्मीननारदांगिरासख्यस्य भ्रमत्सख्यत्वं च निश्चित्य यदि पुष्टिमर्यादया दित्सति तदा पूर्ववन्माभूदिति सख्ये सविशेषणे हीति मकारानिपेधस्य पूर्वार्द्धेन मार्यना सख्यं भूयात्परं तथा न भूयादिति, यदि पुष्टि-पुष्ट्या दित्सति तदा तथाऽसक्तचित्तस्य पूर्वार्द्धं प्रार्थितं सख्यं न भूयादिति विश्लेष्य-निपेधस्योत्तरार्द्धेन मार्यनेति मकरणवशेनात्र वाक्यद्वयांगीकारस्योपपन्नत्वात् तत्र नानुपचिरिति न सोर्यः कित्त्वमेव साधीयानिति । सिद्धमाहुः तथा चेत्यादि-वैष्णवत्वं हि सहजमिति पुष्टिप्रवाहमर्यादायां पौष्टिकानां सामान्यलक्षणाच्चाहः । न कर्मबंधनं जन्मेत्यापि पाद्माचद्वयातिरेकेण केवला अविश्याकामकर्ममिरिति वाक्योक्त-भ्रमणसाधककामकर्मा संसृष्टा या क्रीडासाधिका भगवन्माया तथा गृहे गृहाथम एव पश्यति ते म इत्यभोक्तरीत्या तदनुभवन् पुष्ट्या विमिश्राः सर्वज्ञा इति तेषां विशेष-लक्षणात् सर्वं भगवदाशयपर्यंतं जानन् भगवदीयः यावन्न मयि ते नाथेति विशिष्टिश्लो-कोक्तरीत्या भगवता स्वीयत्वेन निश्चित इति द्वितीया पुष्टिपुष्टिकृता मुक्तिः, तथा च गृह एव तथानुभवत्वेन मर्यादापुष्टमुक्तव्यावृत्तत्वे सति “ निर्गुणो मदपाश्रय ” इत्ये-कादशे गुणातीतकर्तृलक्षणान्नगवदीयत्वेन त्रिविधलौकिककर्तृव्यावृत्तत्वं पुष्टिमिभपुष्ट-जीवत्वं तेषां स्वरूपं तेन रूपेण यावज्जीवं स्थितिः सेत्यर्थः । अप्रापि पूर्वकृता यादवादौ, उत्तमा श्रीमदुद्धवादौ हेया “ नोद्धवोऽणवपि मरुयूनो यद्गुणेर्नोर्धित ” इति कर्मबंधव्यतिरेकस्य वृत्तणश्च मे मोहमहांधकार इत्यत्र प्रसारितः सृष्टिविद्वद्भ्ये तयेति भगवन्मायया देहायासक्तेः । अप्यापि तदभिप्रेतं जानासिति तादृशत्वस्य स्फुटत्वादिति, एवं पुष्टिमार्गे द्विविधं मोक्षं निश्चित्य “ श्रुद्धाः प्रेम्णातिदुर्लभा ” इत्यत्रविचारितानां श्रुद्धपुष्टानां फलस्य स्वरूपस्य चेतोप्यधिकत्वं इति कृत्वा मरुतानामेतदततां ज्ञापयितुमाहुः इयमित्यादि, इयमेव, नेतोधिकेत्यर्थः ।

नन्वप्रायमेवाक्षयं इत्यत्र किं मानमिति चेत्, उच्यते, अत्र यत्कानां गृह एव विशिष्यत इति न्यायोपपत्तेपात् तद्व्याख्याने साधनं माक्तिः फलं मोक्षस्तथापि फलदशातः साधनद्वैतेचोचमेति कथनेन अनिच्छतो गतिमर्षीं प्रयुक्त मुक्तिदित्सासूचनात् श्रुद्धपुष्टानां तु मुक्तिर्छायाभापि तदनुक्तेरिति जानीहि । न च यत्कानाभित्यस्य स्वतंत्रयत्नानां गोपिकादेतुल्यानामिति व्याख्यानान्नैवमिति शंभयं, तस्य साधनदशमाश्रोतृकर्मज्ञापनपरत्वात् । अन्यथाफलदक्षाकथनविरोधापातात् । व्रनस्येषु वेणुगीते स्वाश्रयप्रापणं च प्रत्यापचिरिति प्रत्यापचरेषांगीकारात् ।

नन्वस्त्वेवं, तथापि परमभक्तिस्वरूपे साधने तारतम्याभावात् फलमेदः किं
मप्युक्तो यः स्वरूपं मिनधीति चेत्, दृश्यते, चत्तरतंभ्रतावीर्याकृतीयपादीयासरधिया-
न्त्रविरोध इति सुभोक्तोपसदन्यायेन मगवदिच्छामेदादेवेत्यवेहि । ततस्तेष्वपि तारतम्यं
भ्रमरगीतोक्तसंदेशस्वरूपाद् शास्त्रं, एकादशीयद्वादशाध्यायस्या 'म रोधयसि मां योग'
इत्यारभ्य "यास्मसे ऋक्तोभयमि"त्यंतात् सर्वात्मभावपूर्वकशरणोपदेशसंदर्भाच्च तेन
पार्यो हि पुष्टिमर्यादायामंगीकृतो न तु पुष्टिपुष्टाविति न्यासादेशेनित्यत्र प्रभुचरणोक्तेः,
सात्त्विकप्रकरणोक्तानां तत्सजातीयभाववतां चायः, राजसप्रकरणोक्तानां तादृशां
चेतरः, तामसप्रकरणोक्तानां तु मत्स्यापद्विरेवेति लीलापरिकरस्य यथास्थितस्य नित्य-
त्वमस्यामेव लीलायां सिद्धमधीति । किं च पूर्वोक्तोपदेशभ्रमणोत्तरमपि संशयः शृण्वतो
षाचं तव योगेश्वरेश्वर न निवर्त्तत आत्मस्मो येन मे भ्राम्यते मन इति भीमबुद्ध-
वोक्तेरयंभावोतिदुर्लभो मगवत्परमप्रसादादेव लभ्य इति च । तथापि "त्वष्टुमक्तियोगं
च महदिष्टुम्यं आख्याही"ति मन्त्रे 'भक्तियोगः पुरेवोक्त' इतिद्वादशाध्यायोक्तं तत्स्वरूपं
स्मारयित्वा पुनश्च कथयिष्यामि मद्भक्तेः कारणमित्यादिना तदुपायकयनाद्यया तदु-
पायत्वज्ञानपूर्वकतत्करणेन प्रसभान्द्रगवत एव तादृशमसादसिद्धिर्नेतरयेत्यादिकमा-
लोचनीयमिति तदेवेत्सर्वं हृदि कृत्योक्तमियमेवेत्यादि, इतिदिक् ।

रससिंधुचंद्रमूलवारिरुहोद्वत्पुष्टिपुष्टिमकरंदरसः ।

इतिकृष्णचंद्रकृपया विदितः पुरुषोत्तमेन वचसा विवृतः ॥

इति श्रीमद्वल्लभनंदनचरणैकतानश्रीपीतांबरतनुजपुरुषोत्तमकृतः

पुष्टिमार्गीयमुक्तिविवृत्तिप्रकाशः संपूर्णतामगात् ॥

શ્રીસુવોધિની.

ફલપ્રકરણ.

આમ કશવિધ જોપીજનોનું ભગવાન્ની સમીપ ગમન થયું તે કહીને જેમને કાલ પ્રતિજ્ઞક થયેા, જેઓ પૂર્વે જરૂર ભક્તિગુણ હતા, તેઓ ભગવાનને અનુભવ્યા જ વિના પતિમદ વચ્ચા જ ભગવત્સાધુજન પ્રાપ્ત થયા તે કહે છે 'અન્તરૂહગતા.' એમ નવું શ્લોકથી.

અન્તરૂહગતાઃ કાશ્ચિદ્ ગોપ્યોઽલભ્યવિર્નિર્માઃ ।

કૃપ્ણં સદ્ભાવનાયુક્તાં દધ્યુર્મોહિતલોચનાઃ ॥ ૯ ॥

શ્લોકાર્થઃ—અન્તરૂહગતા કહેલાક જોપીજનોએ મુઠ બહાર નીકળ્યાનો આજ નહિ પ્રાપ્ત કરવાથી તેનનિર્મોહન કરીને તે ભાવથી યુક્ત થઈને કૃષ્ણનું ધ્યાન થયું. ૯.

દેવમતિથી કહેલાક મુદ્ધાનો જ રહ્યા. ચાતુર્ધર્મસ્થ, અપ્રેક્ષ, પતિસાક્ષિ સંતિઓથી જ સરક્ષિત તે જોપવધૂઓને મુઠ બહાર જતાનો આજ પ્રાપ્ત થયેા નહિ. તેથી પ્રતિજ્ઞાની નિશ્ચિતને માટે કૃષ્ણનું જ તેમણે. ધ્યાન થયું, પરન્તુ ભગવાન જાર અને એવે અભિધારિયા એમ તદ્ભાવનાથી યુક્ત થઈને, અન્યથા પ્રતિજ્ઞા ન થાતાં આવા હોવા છતાં જ્યુ તેનનિર્મોહન કરીને તેમણે ભગવાનનું ધ્યાન થયું, તેથી તેઓ યુક્ત થઈ ગયા. ૯.

ત્યો જ્ઞાન ન હતું, વિહિત ભક્તિ ન હતી, તેમ 'ભગવાનનું' જ્યુ સાન્નિધ્ય ન હતું છતાં કેમ યુક્ત થયા એ સંકા યાજ તેનો પરિહાર કરવાને કર્મક્ષયથી યુક્ત થયા તે કહેવાને કર્મક્ષયનો પ્રકાર કહે છે.

૧. જેમને કાલપ્રતિજ્ઞક થયેા; આ જોપીજનો ભક્ત હોવાથી કાલ પ્રતિજ્ઞા કરી ચક નહિ એમ સંકા યાજ પરન્તુ અહિ તાત્પર્ય આ છે. 'સર્વ પુરસ્તાદ્' એ શ્લોકના દ્વિતીય આખ્યાન પછી 'જેમને સાક્ષાત્' છત્વાદિથી વક્તા પ્રયોજનાર્થ પ્રતિજ્ઞા અવસ્થા કહેવેા જોઈએ. ભગવાન તેા ભક્તોને સ્વપ્રાપ્તિમાં પ્રતિજ્ઞા સાક્ષાત્ નથી કરતા એ વસ્તુ સ્થિતિ છે, તેથી અધિકારી કાલ જન પ્રયુગ્મું ઠાર્ કરે છે, એટલે મંદમજ્જુ અનુપપાતિ નથી. અહિ જોપીજનોને પ્રતિજ્ઞા સ્વપતિએ તરફથી થયેા છે, અને તત્તીય સ્કંધનના દશમ અધ્યાયમાં અભજવધિયોને કાલાભાજવ નિરુપજ્જુ કરેલા છે, તેવી રીતે આ પતિએ ભગવાનના ભક્તના પ્રતિજ્ઞક હોવાથી કાલાભાજવ છે. અર્થાત્ પ્રજુ સંયુજ્જુ ભાવ વ્યવસ્થા કરી, તેમાં અન્યથા પ્રતિજ્ઞા કરાવી, તે સર્વની નિશ્ચિત સ્વર્ગ કરે છે એટલે અનુક્તિ કોઈ નથી.

૨. પૂર્વે જરૂર ભક્તિ ગુણ હતા; આ જોપીજનોને સાધનસ્થાનાં જ ભક્તિ હતી, રક્ષણમાં તેા જરૂર હુદ્ધિ હતી.

૩. સાન્નિધ્ય ન હતું, પ્રયુગ્મું અદિપ્રાકટ્ય ન હતું.

૪. કર્મક્ષય; કાલાદિ ભગવત્પ્રાપ્તિમાં હેતુ છે એમ અમાડીના શ્લોકમાં વક્તાવ્ય છે, છતાં અહિ કર્મક્ષયના પ્રમશ્ચ નિરુપજ્જુ હતું તે કર્મક્ષય એ અવગતર આધાર છે તે સમજવાને સમર્થનું.

દુઃસહ્યેષ્ટવિરહતીવ્રતાપધુતાશુમાઃ ।

ધ્યાનપ્રાપ્તાચ્ચુતાશ્લેષનિર્દેશ્યા સ્તીર્ણમગ્ધાઃ ॥ ૧૦ ॥

સોપાકર્થઃ—દુઃસહ એવા પ્રિયતમના વિરહના તીવ્ર તત્વથી જેમના અમુક-બાપ ભરત વધ બધા છે, ધ્યાનમાં પ્રાપ્ત થયલા અત્યુત્તના આશ્લેષની નિર્દેશિયી-શુભથી જેમના મંમલ, પુરુષ, ક્ષીણ થઈ ગયા છે. ૧૦.

દુઃસહ, ન સહી શકાય એવો, જે પ્રિયતમનો વિરહ, તે જ મહેનતુ અસિ છે. તેના જે તીવ્ર તત્વ તેનાથી ધોવાઈ છે, વ્યાપ્તિ થયેલાં છે, ભરતીય થયેલાં છે, અમુક-જેમના. રક્તોખી ઈર્ષ્યા ક્ષય થાય છે એ નિર્વિવાદ છે. કાઠિ જણકરોમાં કુન્દીપામરિ નરકમાં જેટલું દુઃખ થાય તેટલું દુઃખ ભગવાનના વિરહથી ક્ષણભાગમાં જ થયું. તેથી સર્વ જાન્ય રહ્યો ભોમ સમગ્ર થયો. પુરુષના ક્ષયનો પ્રભર કહે છે. સર્વ જાન્યો ક્ષય થવાથી ભગવાન ધ્યાનમાં પ્રાપ્ત થયા, તે પ્રભુ અમુત, પરમાત્મા છે. પ્રભુ ધ્યાનમાં પ્રાપ્ત થયા છતાં નર તરીકે નહિ, અન્યા તેથી જુદા ઈર્ષ્ય રહે, તે પરમાત્માનો જે આ આશ્લેષ, સંયોગ, તેનાથી જે નિર્દેશિ, શુભ, તેથી ક્ષીણ થયેલું છે મંમલ જેમનું. કાઠિ જણકરોમાં સ્વર્ગીય સોકોમાં જેટલું સુખ અમુકવાન છે તેટલું ભગવાનના આશ્લેષમાં ક્ષણભાગમાં અમુકવું, આથી પુરુષનો ક્ષય જુદો થયો. ૧૦.

શુભોપાકર્થ જ ભગવાનનો પૂર્વ આશ્લેષ કહે છે. ભોમ થયો તોપણ વિશેષ જાન્યો અભાવ હેવાથી તેમાં વિપ્રકત ન થયા. આથી સંયત જ તેમાં રિયત થયા. પ્રારબ્ધ ઈર્ષ્યું નિર્વાણ થયેલું છે એવું સરીરે તે પાડું. જે ભગવાન આશ્લેષ ન હોત તો ત્યાં સરીર-ત્તરમાં, પ્રવિષ્ઠ થયેલા તેમાં સરીર-ત્તર ધર્મ અધર્મના રહ્યો ભોમ કદ, પરન્તુ, ભગવાનમાં પ્રવિષ્ઠ થયેલા હોવાથી પ્રકત જ થયા, તે કહે છે.

સમેવ પરમાત્માનં પારણ્યુપાપિ સંગતાઃ ।

જહુર્ગુણમયં દેહં સયઃ પ્રક્ષીણવન્વનાઃ ॥ ૧૧ ॥

સોપાકર્થઃ—તે જ પરમાત્માને નરણુદયી પણ તેમાં સંયત થયા, તેથી એમના નન્યન પ્રક્ષીણ થયા, અને તેમણે વરત જ છુલુમ્મ રહેનો ત્યાગ કર્યો. ૧૧.

પૂર્વ સંયત સમયે થયેલ નર શુદ્ધિથી જુદા સંયત થયા જ, તેથી ઈર્ષ્ય-નન્યન પ્રક્ષીણ થવાથી છુલુમ્મ રહેનો તેમણે ત્યાગ કર્યો. તે સમયે અગ્રાન વા અન્યથાગ્રાન

૫. થયેલ આ ઝોપીઓ અત્યુદિવતીયા હોવાથી નર તરીકે ભગવાનનું ધ્યાન થયું તથાપિ ધ્યાનમાં આવિર્ભૂત ભગવાન નર તરીકે થયામાં ન હતા, પરન્તુ અમુત તરીકે.

૭. અગ્રાનપદથી આવ પનોક્ત અને અન્યથાગ્રાન પદથી ઉપસુક્ત પર્વોત્તરો સમજવા. તે સમયે, અમર-સંયત હોય ત્યારે અગ્ર ક્ષણમાં સંયત, દ્વિતીય ક્ષણમાં સંયતિયતિ અને તૃતીય ક્ષણમાં નાથ એમ ત્રિશ્ણાવરણાદિવ સમજવું. અત ભગવાનમાં અગ્રાન અથવા અન્યથાગ્રાન પ્રતિજ્ઞા નથી કરેલું કે ભગવાનના વિશેષમાં સ્વરૂપાગ્રાન રિયર થાય. અને સરીર-ત્તર હોય ત્યારે અન્યથા ગ્રાનરૂપ પર્વોત્તર રિયર થાય, તે ઉભયનો અત અભાવ હોવાથી તે જાને ત્રિશ્ણાવરણાથી થયા, અથવા, અગ્રાન તે અમરસ્વરૂપ અને

ત્રિશ્લેષાવરણાદિ હોવાથી તે પ્રતિબંધક ન હતા. પ્રતિબંધક ન થવા કારણ કે વિધોન્નક પણ ન હતું, તેમ સરીરાન્તરણું ઉપાદ્ય કર્મ પણ ન હતું. પરંતુ અવિધા રહી છે, તે અમવા-
નતી સંક્રિત છે, અમવત્સંજતને તે વ્યામોદ કરતી નથી. તેથી તે પણ નિવૃત્ત બધ. અર્થાત્
તેથી તેમાં મુક્તિ થવા. ૧૧.

અતઃ શબ્દાદિ શ્રુતિવિશેષની સંજ્ઞા કરે છે:—

કૃષ્ણં વિદુઃ પરં કાન્તં નં તુ બ્રહ્મતયા મુને ।

શુણમવાહોપરમસ્તાસાં શુણધિયાં કયમ્ ॥ ૧૨ ॥

શ્લોકાર્થ:—દે શ્રુતિ તેઓએ કૃષ્ણને પરમન્ત જાણ્યા, નહિ કે બ્રહ્મતાથી, તો આવા
શુણ્યશ્રુતિવાળાઓનો શુણ્યપ્રવાદનો ઉપરમ—નાશ—કેમ થયો ? ૧૨.

‘ તે જ પરમાત્માને જાણીને અતિમુક્ત જવાય છે, મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં ગમન
કરવાને અન્ય પન્થ નથી ’ એ શ્રુતિમાં જ્ઞાનને જ (તત્પ્રાપ્તિના) સાધન તરીકે
કહ્યું છે. ત્યાંજ પુનઃ ‘ ભક્તિથી જ વિષ્ણુ સંગૃહ થાય છે, કોઇ અન્યથી નહિ, એ જ
મુક્તિદાતા છે, અને કારણ તેમાં ભક્તિ છે, ’ અને ઉભયનો નિર્જુલ નીચે પ્રકારે છે.
‘ મન્નિષ્ય ધર્મિનિષ, વૃદ્ધર્મનિષ નહિ, જ્ઞાનરોગ, અને ભક્તિલક્ષણ નૈર્જુલ નિર્દેષ
ભક્તિમાર્ગ એ જન્મેનો પણ એક જ અમવત્સંજસ્યુ અર્થ છે ’ ‘ ભક્તિથી મને
સર્વતઃ જાણે છે ’ એ પણ અમવાને કહ્યું છે. તેથી, સર્વાંશમાર્ગમાં જ્ઞાનથી જ
મુક્તિ થાય છે. અને પુષ્ટિમાર્ગમાં ભક્તિ વા જ્ઞાનથી, પરંતુ આમને તો જન્મે નથી,
ભક્તિ, પણ સંયુક્ત છે, જ્ઞાન પણ સંયુક્ત છે, અથવા ઉભય તામસ છે. આમ

અન્યથાજ્ઞાન તે પ્રભુમાં જરણુદિ ને ઉભય આ ઝોપીજનોને મુક્તિમાં પ્રતિબંધક નથી,
કારણ કે અમવત્સંજમાં તે સ્થાને ઉભય જ્ઞાન અને અન્યથા જ્ઞાન ત્રિશ્લેષાવરણાદિ છે. આ
ઝોપીજનો અમવાનમાં પ્રતિજ્ઞા હોવા છતાં પણ, અને સ્વાપ્નવદ, આદિ નિદ્રાવત અગાનાદિ
વાસનામુક્ત હોવા છતાં, એમને મુક્તિમાં પ્રતિબંધ થતો નથી. અજ્ઞાન અને અન્યથાજ્ઞાન ત્રિશ્લે-
ષાવરણાદિ છે, પ્રતિજ્ઞા શ્રુતિલક્ષણ નાશ પામતી અવરણામાં છે તેથી સ્વરૂપથી તે પ્રતિ-
બંધક નથી. આ ઝોપીજનોમાં સાંસારિકી વિકલ્પ વાસના ન હતી, તેમ કર્મ પણ ક્ષીણ
થયું હોવાથી તરણાપક સરીર નહિ હતું તેથી કોઇપણ પ્રકારે મુક્તિમાં પ્રતિબંધ થતો નથી.

૮. મુક્ત, શુણ્ણતીત અને તત્પ્રાપ્તિના અભિપ્રાયથી મુક્ત થવા એમ કહ્યું. આ ઝોપી-
જનોના દેહાદિ સંધાતમાં અમંજસતાની નિર્જિતને, માટે અકુરજની માફક અવદારસિદ્ધર્થ
અન્ય જીવ અમવાને સ્વાપ્ના એમ સમજવું. આ ઝોપીજનોને પ્રતિબંધ થવાથી અમવ-
ત્સરણુ કર્યું, અને તત્તરણુથી શુણ્ણમય દેહનો ત્યાગ કરી, અમવત્સંગીય ગયા, ત્યારે પ્રભુએ
એમના શુણ્ણમય દેહમાં અન્ય જીવ અવદારની સિદ્ધિના માટે સ્વાપ્ના આથી અમંજસતા વા
રસાભાસ પણ થતો નથી.

૯. ત્યાંજ પુનઃ, મુક્તિ સાધન વિચારવી.

૧૦. સંયુક્ત, શુણ્ણ ચંદ્રસી અદિ ઉપાધિ સમજવો. ભક્તિ સંયુક્ત છે એટલે ભક્તિ
નિર્જુલ નથી પણ તદુપાધિસંક્રિત છે.

૧૧. ઉભય તામસ છે, જ્ઞાન અથવા ભક્તિ ઉભય તામસ છે, કારણ કે અતઃ ભક્તિ
વા જ્ઞાનમાં જરણુ જ ઉપાધિ છે, નહિ કે ભર્તૃત્વાદિક અથવા ધર્મરક્ષકત્વાદિક.

હોવાથી મુક્તિ કેમ થાય ? (અર્થાત્ ન જ ધ્યાન) તે કહે છે. તેથીજ કૃષ્ણને પરમ-
અન્ત જાણ્યા, અન્ત, પતિ, અજવા જાર તરીકે, અજ તરીકે તો જાણ્યા નથી, 'હે મુનિ'
જે સંબોધન અત્ર નિર્ણયના પરિણામથી કરે છે. વિરોધ તો સ્પષ્ટ છે. તેમને અજવાનમાં
તથા પોતાનામાં અણબુદ્ધિ જ હતી અને અણબુદ્ધિ એ જ અણપ્રવાહનું પ્રત્યક્ષ છે. અન્યથા
અણબુદ્ધિના નિવારણ કરવાના સાચા અર્થ અજ જાણ, વેદિક પ્રજ્ઞ તો અસંભવિત જ
છે, મારે અણબુદ્ધિવત્તીષાનો અણપ્રવાહનો સ્વરૂપ કેમ ધરે ?

આદિ શ્રી શુદેવજી ઉત્તર ચાર શ્લોકથી આપે છે:—

સત્ત્વં પુરસ્વાદેતત્તે વૈયા સિદ્ધિં યયાગતાઃ ।

દ્વિપક્ષપિ હૃપીકેર્ષં કિમૃતાપોસજમિયાઃ ॥ ૧૩ ॥

શ્લોકાર્થ:—પૂર્વ તને કહ્યું છે કે હૃપીકેરનો દેવ કર્તો જ્યુ યૌષ, વિશુદ્ધ, જેમ
સિદ્ધિ પામે તો પછી અધ્યાત્મપ્રિયાઓ, અજવતિયાઓ સિદ્ધિ પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? ૧૩.

સત્ત્વ સંબંધમાં વિશુદ્ધતા મુક્તિના પ્રસંગમાં આ જ કહ્યું છે, જેમ^{૧૪} ભક્તિ અને
જ્ઞાનના પ્રતિષ્ઠાક સામ્યદય સાધન છે તેમ અજવત્સ્વરૂપ જ્યુ છે. અજવાને મુક્તિનું ઘન
કરવાને જ અવતાર ધર્યો છે, સ્વમિદાનંદ સ્વરૂપી પ્રકટ છે, આત્મ હોવાથી, અને તે કોઇ,
અને તે ઉપદેશની, અજવાનમાં સંબંધ પ્રાપ્ત કરે છે તે જ મુક્તિ થાય છે.

૧૨. વેદિકપ્રજ્ઞ, અજવિદ્ અધને પર પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ થવી તે પ્રજ્ઞ.

૧૩. અણપ્રવાહનો ઉપરમ પ્રત્યાદિ: કૃષ્ણને અજ તરીકે આ જોખીઓને જાણ્યા નહિ
તેમાં આશ્ચર્ય નથી, કારણ કે મહા જ્યુ શ્રીકૃષ્ણને અજ તરીકે જાણ્યા નથી, તથાપિ જેમને
વેદાન્ત અણબુદ્ધિથી અજઘન પ્રાપ્ત થાય છે તેથી મુક્ત જ થાય છે, તેમ આ જોખીઓને
જ્યુ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે એમ આશંકા થાય તેના પરિકાર કરવાને કહે છે કે વેદિક પ્રજ્ઞ
તો અદ્વિ અસંભવિતજ છે. અજને જાણે છે તે અજ થાય છે પ્રત્યાદિ ઉપનિષદોમાં નિરુ-
પિત અજભાવ અત્ર અસંભવિત જ છે, કારણ કે આ જોખીઓને વેદાન્તનું અજ
મનાયું નથી.

૧૪. 'જેમ ભક્તિ અને જ્ઞાનના પ્રતિષ્ઠાક સામ્યદય' પ્રત્યાદિથી આશ્ચર્યમાં નિમ-
ર્ણિત અર્થ નિરુપ્યુ કરે છે. ભક્તિ અને જ્ઞાનનું પ્રતિષ્ઠાન કરવાવાળા ને સાત્ર જેમ સંધન
છે તેમ અજવત્સ્વરૂપ જ્યુ સાધન છે એમ કહીને ૧૩ માં શ્લોકનો અર્થ કહ્યો. 'અજવાન
મુક્તિનું ઘન કરવાને જ સ્વમિદાનંદસ્વરૂપી પ્રકટ થયા છે' એમ કહીને ૧૪ માં શ્લોકનો
અર્થ કહ્યો. 'મારે અને તે કોઇ અને તે ઉપદેશથી અજવાનમાં સંબંધ પ્રાપ્ત કરે છે તે
મુક્તિ થાય છે' એમ કહીને ૧૫ માં શ્લોકનો અર્થ કહ્યો. અજવત્સંબંધ એ જ સાધન છે.
પ્રશ્નના આવિર્ભાવને મારે જ્ઞાન અને ભક્તિનો ઉપયોગ છે, પ્રશ્નનો આવિર્ભાવ નો જ્ઞાન-
ભક્તિ વિના સિદ્ધ થતો હોય તો એ જ્ઞાન ભક્તિનો ઉપયોગ નથી. જેમ વર્ણનાતુમાં જ્યુ
સર્વત્ર સુચક હોવાથી નહિ ક્યારેના ઉપયોગ નથી તેમ પ્રશ્નનો આવિર્ભાવ નો સ્વતઃ હોય
તો પછી જ્ઞાનભક્તિનો ઉપયોગ નથી. આદિ તો પ્રશ્ન સર્વને સ્વરૂપજ્યુથી જ મુક્તિનું ઘન
કરવાને અક્ષીર્ણ છે. પ્રત્યાદિમાં ૧૬ માં શ્લોકનો અર્થ કહ્યો. અજવત્સંબંધમાં ભક્તિ અને
જ્ઞાન એ ને જ અજવત્સંબંધના હેતુ છે, પરંતુ અજવત્સંબંધની કથામાં અજવત્સ્વરૂપ જ
સાધન જ છે.

ચાન અને ભક્તિનો ઉપયોગ પ્રધુના આધિભાવને માટે છે; પ્રધુનો આધિભાવ એ અન્યથા સિદ્ધ થાય તો ચાન અને ભક્તિનો ઉપયોગ નથી. અહિં તો ભગવાન સ્વતઃ જ પ્રકટે થયા છે, સર્વને સમાન્તાંથી મુક્તિનું દાન કરવાને, કારણ કે સ્મિરેચ્છાનું નિવર્તન થઈ શકે જ નહિ. આમ હોવાથી પ્રધુપ્રાકટ્ય સ્વેચ્છાથી, ભક્તિથી અથવા ચાનથી થાય છે. ભગવદવતારથી આંતરિક્ત કાંસમાં, અનવતાર દયામાં; ચાન અને ભક્તિ એ બે જ પ્રધુ-પ્રાકટ્યના હેતુ છે, અવતાર દયામાં તો તેમનું, ચાનભક્તિનું, પ્રયોગન નથી, વર્ધકાલમાં જ્ય સર્વજન સુખને હોવાથી કૃપા નદી આદિના ઉપયોગની શરૂઆત થતી નથી; (તેમ અવતાર દયામાં ચાનભક્તિના ઉપયોગની શરૂઆત કરવી નહિ.)

તે મીશુક કહે છે, પ્રસ્થાવ, પહેલાં સત્તમ સન્ધ્યમાં જમ' એક ચિયુપાલ, સિદ્ધિ ભગવત્સાધુન્ય, પ્રાપ્ત થયો; દેવ કરતા કરતા જલુ. યદ્યપિ દેવકૃત દોષ પ્રતિબંધક થાય છે તોપણ ભગવાનના સ્મરણથી તેનું દેવનું યજ્ઞ દરીને ત્યાં સાધુન્ય પ્રાપ્ત થયો. વળી તેનો જલુ કાંઈ દોષ નથી, દેવાદિ જલુ ભગવાને જ ઉત્પન્ન કર્યા છે, તે કહે છે, ભગવાન ઉચી-કચ છે, એ ઇન્દ્રિયોના પ્રેરક છે, યદ્યપિ, સ્વરમણ્યુર્વે, ભાવો ઉપાદન કરે છે. જ્યાં દેવ જલુ મોક્ષસાધક છે, ત્યાં અધર્મજનપ્રિયાશીને, હરિપ્રિયાશીને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એમાં તો શું કહેવું! ૧૭:

અત્ર મુખ્ય ઉપપત્તિ કહે છે:—

નૃણાં નિઃશ્રેયસાર્થાય વ્યક્તિર્મગવતો નૃપ ।

અભ્યયસ્યામમેયસ્ય નિર્ઘુણસ્ય ગુણાત્મનઃ ॥ ૧૪ ॥

સ્તોત્રાર્થ:—હે નૃપ, અભ્યય, અપ્રમેય, નિર્ઘુણ, ગુણાત્મા ભગવાનનું પ્રાકટ્ય નરોના આત્મનિઃક્રમેને માટે છે. ૧૪.

પ્રાણિમાત્રને મોક્ષનું દાન કરવાને ભગવાન પ્રકટ થયા છે. જ્યોમ હોવાથી આ પ્રાકટ્ય આત્મનિક કસ્માણુને માટે જ છે. આ પ્રાકટ્ય અન્યથા ૧૫ થતું નથી, કારણ કે આ પ્રાકટ્યનું અન્ય અસાધારણ પ્રયોગન નથી. જુનાર દરજ્યાદિ તો અન્યથા ૧૬ જલુ થાય છે. માટે નિઃશ્રેયસાર્થ જ, પરમ કસ્માણુર્વજ, ભગવાનની અભિવ્યક્તિ,

૧૫. અન્યથા, આ પ્રાકટ્ય મુક્તિનું દાન કરવાને છે, અન્ય પ્રયોગનને માટે નહિ. મુક્તિ જ એનું અસાધારણ પ્રયોગન હોવાથી, આ પ્રાકટ્યમાં તે તદર્થ જ છે. સ્વરૂપ જ મુક્તિદાત છે એ મુખ્ય ઉપપત્તિ છે. મીસુમેધિનીકમાં મોક્ષદાને એ વાસુદેવનું કાર્ત્ત્વ છે, પરન્તુ અત્ર વાસુદેવનું પ્રાકટ્ય નથી; અત્ર તો પૂર્ણનું પ્રાકટ્ય છે. આ પૂર્ણનું પ્રાકટ્ય તો પ્રાણિમાત્રને, સાધનરહિતોને, જલુ પરમ કસ્માણુનું દાન કરવાવાળું છે.

૧૬. અન્યથા, અથ, કથા, આવેસારિથી.

૧૭. પ્રસિદ્ધ છે કે રાજા અન્યદ્વારા સર્વ કાર્ય કરાવે છે, પોતે તો કદાચિ જ કીધ વિશંપાર્થ જાય છે, તેમ ભગવાન જલુ જુનારદરજલુ યજેરે કાર્ત્ત્વ વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રધુમ્ન, અનિરુદ્ધ એ બૃહોદ્વાસ કરાવે છે, કવચિત્ અસાવતારથી જલુ કરાવે છે, કાષ્ઠવાર કસ્માથી અનિ કાષ્ઠ વાર આવેસદ્વારા જલુ કરાવે છે; પરન્તુ નિઃશ્રેયસસંજ્ઞવાચ્ય ઉદારરૂપ કાર્ત્ત્વ તો સ્વયં જ કરે છે. પરમ સ્વરૂપ આત્મનિઃક્રમે કસ્માણુ તો પ્રધુ સ્વતઃ જ કરે છે.

પ્રાકટ્ય, છે. 'હે નૃપ' એ સંબોધન કદાચિત્ રાજા અને તેમ જમન કરે છે તેની આશંક આ પ્રાકટ્ય છે એમ જણાવવાને માટે છે. અન્ય પ્રકારથી આવા પ્રશ્નવું પ્રાકટ્ય સંભવતું નથી તે કહેવાને અમવાનને વિરૂપદ્રાથી વર્ણવે છે. પ્રથમ^{૧૮} સર્વ ક્ષેત્રધર્મી સંપન્ન, અપરાધીન, સ્વતંત્ર, કાલ કર્મ સ્વભાવોના નિરામક, સર્વનિરપેક્ષ, એવા અમવાન સા. વાસ્તે અવતાર ધારણ કરે? નથી પોતાને વાસ્તે જમન ન થાય તો પણ પરાઈ^{૧૯} તે થાય, તે પણ નથી તે કહે છે:—અન્યવાદિ આર પદ્ધેથી. કૃતિસાધ્ય^{૨૦} અમવા યાનસાધ્ય જે થાય છે તે ધીનધીને ઉપયોગમાં આવે છે. અમવાન તે અન્યથ હોવાથી, અવિદ્યુત હોવાથી, કૃતિસાધ્ય, કૃતિનો વિષય, નથી. અપ્રમેય હોવાથી યાનસાધ્ય, યાનનો વિષય, પણ નથી. દેહાદિના બળનદ્વારા બળનીય થશે તો તેમ પણ નથી, કસણ કે નિર્જીવ છે, નિર્મલ છે યુક્તો ભગવા. યુક્તો વિષયાન હોય ત્યારે અન્યની પ્રતિપતિ ત્યાં થાય; જેમ સુધા સાગી હોય ત્યારે અન્યસન, કામ હોય ત્યારે ક્ષીનો ઉપયોગ, હન્દિયો હોય ત્યારે તેમના વિષયોનો. ક્ષીથી સેવકથી પૂરણીય એવો અંશ અમવાનનો કોઈ પણ નથી, તેથી એ બળનીય પણ નથી થય. વધી લીધાર્થ જે અપેક્ષા કરે તો પણ તેમ નથી, કસણ કે સર્વ તેવું જ છે, સર્વ યુક્તોના એ જ આશ્વા છે. આ સાધન પ્રકારથી અમવાનને અન્ય નો ઉપયોગ નથી. આમ હોવાથી સ્વ અમવા પરાના પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી જે સાધનનિરપેક્ષ થઈને મુક્તિનું ઘન ન કરે તો, આ, પ્રાકટ્ય પ્રયોજનરહિત જ થાય. ૧૪.

૧૮. અત્ર ઉપયોગી એવું અમ સમ્યક્ વિવરણ આચાર્યથી અમ કરે છે.

૧૯. પરાઈ, પરાના, અન્યના સાધન સંપાદન કરવાને. સ્વદેશ મુક્તિ તો સાધન નિરપેક્ષ જ છે તે અગાદી કહેશે.

૨૦. કૃતિસાધ્ય, કૃતિ વિષય, યાનસાધ્ય, યાન વિષય. આ પ્રશ્નપ્રાકટ્ય નિસાધન જીવોના સમુદાયાર્થ જ છે એમ આચાર્યથી ભોપે છે. કર્મ, યાન અને બક્ષિ ભવ કોઈ પણ સાધનથી પ્રશ્ન પ્રાપ્ત નથી તે સ્પષ્ટ કરીને ઉપદેશ છે કે આ પ્રાકટ્ય તો સાધનરહિત જીવોના આત્મનિષ્ઠ ક્રમવાદને માટે જ છે. 'નાયમાત્મા' કૃતિ સાધનભાવનો નિર્ણય કરીને કરીને પ્રભુનસ્થાને જ સાધન ભોપે છે તેનો પણ આજ આશય છે. આ કસણથી નિસાધનોને હલ્લન કરવાનું કાર્મ સંપૂર્ણ પ્રકટ્ય કિન્ન થવું અસમ્ય છે, તેથી તદર્થજ પ્રશ્ન પ્રકટ થયલા હોવાથી અને નિસાધન જીવોના પરમ ક્રમવાદ જેવું અન્ય અસાધારણ પ્રયોજન સ્વ પ્રાકટ્યમાં નહિ હોવાથી આ પૂર્વ પ્રાકટ્ય અન્યથા થત નથી. પૃથ્વી વગેરેનો ભાર ઉત્તરવાનું કાર્મ પ્રશ્ન બહુ અંશ, કસણકાર પણ કરે, પરન્તુ નિસાધનોનું પરમ ક્રમવાદ તો સ્પષ્ટ જ કરે છે, અને તેના નિસાધન જીવોનું ક્રમવાદ કરવાને સ્વપ્રાકટ્ય હોવાથી, આ પ્રાકટ્યમાં નિસાધનોના ક્રમવાદ સિવાય અન્ય પ્રયોજન નથી; તેથી તે અન્યથા થતું નથી એમ આચાર્યથી કહે છે. અમવાન નિર્જીવ છે તેથી દેહાદિદ્વારા બળનીય પણ નથી. આમ આપે સેવકનો અનુપયોગ થાય છે તો પછી વ્યવસ્થા સેવાદિથી પ્રસાદ પ્રાપ્ત થવો એ પણ દુરપેક્ષ છે, દુર્લભ છે. અર્થાત્ સાધનપ્રકારથી પ્રશ્ન સાધ્ય નથી. નિસાધન જીવોને હલ્લન કરવાને માટે જ આ પ્રાકટ્ય છે એમ નિમન થાય છે.

જ્ઞાન અને ભક્તિનો ઉપયોગ પ્રભુના આધિભાવને માટે છે; પ્રભુના આધિભાવને જાનવા સિદ્ધ થાય તો જ્ઞાન અને ભક્તિનો ઉપયોગ નથી. જાદિ તો ભગવાન સ્વતઃ જ પ્રકટ થયા છે, સર્વને સમાન્તાધી મુક્તિનું દાન કરવાને, કારણ કે ઉચિત્ક્રમનું નિયમન થઈ રહે જ નહિ. આમ હોવાથી પ્રભુપ્રાકટ્ય સ્વેચ્છાથી, ભક્તિથી અથવા જ્ઞાનથી થાય છે. ભગવદવતારથી અંતરિક્ત કાલમાં, અનવતાર દશામાં, જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બે જ પ્રભુ-પ્રાકટ્યના હેતુ છે, અવતાર દશામાં તો તેમનું, જ્ઞાનભક્તિનું, પ્રયોગન નથી, વર્ષાકાલમાં જલ સર્વત્ર સુલભ હોવાથી કૃપ નહીં આદિયા ઉપયોગની શંકા હોતી નથી; (તેમ અવતાર દશામાં જ્ઞાનભક્તિના ઉપયોગની શંકા કરતી નહિ.)

તે ધીશુક કહે છે, પુસ્તકાત્, પહેલાં સમગ્ર સંસ્કૃતિમાં જેમ જેવ સિદ્ધિપાલ, સિદ્ધિ ભગવત્સાહુગ્મ, પ્રાપ્ત થયો; હેવ કરતા કરતા ખસુ. થયણિ દેવકૃત દોષ પ્રતિબંધક થાય છે તેપણુ ભગવાનના સ્મરણથી તેનું દેખનું થાય દરીને ત્યાં સાધુજન પ્રાપ્ત થયો. વળી તેનો ખસુ કાંઈ દોષ નથી, દેશાદિ ખસુ ભગવાને જ કલ્પના કર્યા છે, તે કહે છે, ભગવાન કૃપી-કૃપા છે, એ હર્દિયોના પ્રેરક છે, યથાસુખ, સ્વરમણ્યર્થે, ભાવે ઉપાદનુ કરે છે. ભાવે દેવ ખસુ મોક્ષસાધક છે, ત્યાં અધ્યાત્મપ્રિયાઓને, હરિપ્રિયાઓને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય થયો તો શું કહેવું! ૧૩.

અત્ર મુખ્ય ઉપપત્તિ કહે છે—

નૃણાં નિઃશેયસાર્થાય વ્યક્તિર્મગ્ધતો નૃપ ।

અધ્યયસ્યામમેયસ્ય નિર્ઘુણસ્ય શુણાત્મનઃ ॥ ૧૪ ॥

શ્લોકાર્થ:—હે તપ, અન્ધ, અપ્રમેય, નિર્ઘુણ, મુણાત્મા ભગવાન પ્રાકટ્ય નરોના આત્મન્ટિક મેષને માટે છે. ૧૪.

પ્રાણિમાત્રને મોક્ષનું દાન કરવાને ભગવાન પ્રકટ થયા છે. આમ હોવાથી આ પ્રાકટ્ય આત્મન્ટિક કસ્થાણુને માટે જ છે. આ પ્રાકટ્ય અન્યથા^{૧૫} થતું નથી, કારણ કે આ પ્રાકટ્યનું અન્ય અસાધારણ પ્રયોગન નથી. જુનાર હરણાદિકે તે અન્યથા^{૧૬} ખસુ થાય છે. માટે નિઃશેયસાર્થ જ, પરમ કસ્થાણુર્ધન, ભગવાનની અભિવ્યક્તિ,

૧૫. અન્યથા, આ પ્રાકટ્ય મુક્તિનું દાન કરવાને છે, અન્ય પ્રયોગનને માટે નહિ. મુક્તિ જ એનું અસાધારણ પ્રયોગન હોવાથી, આ પ્રાકટ્યમાં તેનું કાર્ય જ છે. સ્વરૂપ જ મુક્તિદાન છે એ મુખ્ય ઉપપત્તિ છે. વામુનોધિનીશ્રીમાં મોક્ષદાને એ વામુદેવનું કાર્ય છે, પરન્તુ અન્ય વામુદેવનું પ્રાકટ્ય નથી; અત્ર તો પૂર્ણનું પ્રાકટ્ય છે. આ પૂર્ણનું પ્રાકટ્ય તે પ્રાણિમાત્રને, સાધનરહિતોને, ખસુ પરમ કસ્થાણુનું દાન કરવાવાળું છે.

૧૬. અન્યથા, અંધ, ક્ષા, આવેશારિથી.

૧૭. પ્રસિદ્ધ છે કે રાજા અન્યદ્વારા સર્વ કાર્ય કરાવે છે, પોતે તો કમન્દિ જ હોય વિશેષાર્થે જાય છે, તેમ ભગવાન ખસુ જુનારદરણુ વગેરે કાર્ય વામુદેવ, સર્કર્ણુ, પ્રભુજન, અનિરુદ્ધ એ વ્યહોદારા કરાવે છે, કવિત્વ અંશાવતારથી ખસુ કરાવે છે, કોષપાર ક્ષાથી અનિ કોષ વાર આવેશદ્વારા ખસુ કરાવે છે; પરન્તુ નિઃશેયસહજવાળા ઉદારરૂપ કાર્ય તો સ્વયં જ કરે છે. પરમ શક્તિ આત્મન્ટિક કસ્થાણુ તો પ્રભુ સ્વતઃ જ કરે છે.

તું જ સાધન છે, સમ્યક તેમના વિષે જ સિદ્ધ થાય છે. 'પૂર્વસિદ્ધ' શબ્દ અને ભક્તિનો અર્થ ઉપયોગ નથી. સ્વતંત્રાવિભાવ તેમની મર્યાદાથી નિયત છે, એક જ નિયમ અવિભાવ ઉભયસ્વરૂપ થાય તો સંયોગપૂર્ણસ્વરૂપે ન્યાયના આધારે નિર્ણય સંભવ્યો. 'વા' એ અન્યાયના અર્થમાં છે, અથવા અન્ય કોઈ ઉપાય પણ હોય તો, પરંતુ તે સર્વથા કરેલા નોંધે, અન્યથા નહીં.

૨૪. અતઃ આ આરભ્ય છે. પ્રભુનું પ્રાકટ્ય સ્વેચ્છથી થાય અથવા તો ભક્તિ શબ્દથી થાય. અત્યાર ક્ષણમાં પણ મર્યાદામાર્ગે શાનિષ્ઠિ વા બસે તો આસ્તિત્વમાં છે જ, તો પછી અત્યાર સમયે પૂર્વોક્ત ભક્તિનિષ્ઠિત પ્રભુનું સ્વતંત્ર પ્રાકટ્ય અપેક્ષિત છે, કે તેજ પ્રાકટ્યથી પ્રભુ તેના હૃદ સાધન થાય છે એમ સંદેહ થાય તેના નિર્ણય આધારથી ન્યાયથી કહેલો છે. સંયોગપૂર્ણસ્વરૂપે પ્રમાણે એક જ અવિભાવ ઉભય માર્ગ સંપાદન કરે છે. એક જ વિનિયુક્તનો અન્ય જ ઉપયોગ થાય નહિ એ સામાન્ય નિયમ આદિ' શબ્દ પડે તો નથી; કારણ કે પ્રભુ અતઃ એક જ પ્રાકટ્યથી ઉભય માર્ગ સંયોગપૂર્ણસ્વરૂપે અનુસરીને કરે છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાંથી દર્શાવેલી આ રજૂ કરે છે. થયામાં પર્ણમથી શુદ્ધ ઉપયોગમાં આવે છે. આ પર્ણની શુદ્ધ વચ્ચે થયેલા વસ્તુ નિર્મિત છે, છતાં તે પર્ણમથીત્વના શુદ્ધ ઉપયોગથી પાપમોક્ષનો અવિભાવ સંપાદન કરે છે, પણ જરૂર કરવાને પર્ણની મિત્ર શુદ્ધ કરવી પડતી નથી તેમ જ પણ ભૂમિ વગેરેના ક્ષેત્ર દૂર કરવાને નિષિષ્ટે અથવા પ્રાકટ્ય તે તે ભક્તિયોગમાં તે તે હવસાધક થાય છે તેથી પૂર્ણ અવિભાવની અપેક્ષા નથી. આદિ' આ શબ્દ આત્મા તેવું. પુષ્ટિ અને મર્યાદાના ભેદથી દ્વિવિધ ભક્તિનું રજૂસાધન સર્વ રક્તિપૂર્વક અવ્યર્થ પૂર્ણ એક જ સ્વરૂપથી થઈ શકે એમ છે, તો પણ ત્યાં કેવલ મર્યાદા માર્ગનું સ્થાપન કરવાને અવિર્ભૂત અથવા સ્વરૂપ પુલિભાગીય ભક્તિનું છત્ર પૂરવું કરવું નથી, તેમ કેવલ પુલિભાગીય પ્રાકટ્ય મર્યાદા બહુનું કરવું નથી. આર જ દર્શકસ્વરૂપમાં નિવાસ કરતા કાવિષ્ણના મનોરથનું પૂરું કસબેન્દ્ર મર્યાદાનંદ ન કર્યું, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાને તેમ પ્રકારે મર્યાદાના મનોરથ સરથ ન કર્યા, કારણ કે તેઓના પુલિષ્ઠિયામાં અધિકાર ન હતો. અમાડી આજ પ્રકારે મર્યાદા રજૂકોમાં પ્રભુઆદિ સ્વરૂપી લીલા કરીને તે ભક્તિને તે સ્વરૂપે મર્યાદાનું રજૂકોનું કર્યું છે. આ પ્રકારે વચ્ચે એક જ પ્રાકટ્યથી દ્વિવિધ પ્રકારનું હવ ન્યાયસિદ્ધ છે તથાપિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાને એ અભિપ્રેત નથી. ન્યાયનું ઉદાહરણ તો પ્રભુ સ્વતંત્ર હોવાથી કસબિત્વ અન્યથા પણ કરે તેનું ચાલન કરવાને સમજવું. અર્થાત્ 'પૂર્ણ' પ્રાકટ્ય સર્વ માર્ગ કરવાને સમર્થ છે, મર્યાદા, પુલિષ્ઠિ કરવાને સમર્થ છે, છતાં પુલિપ્રાકટ્યથી પુલિષ્ઠિ કરે છે, ને મર્યાદાપ્રાકટ્યથી મર્યાદા લીલા કરે છે. મર્યાદાભક્તિના મનોરથ પૂર્ણ કરવાને સમસ્તસ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે, પુલિષ્ઠિસ્વરૂપે મનોરથ પૂર્ણ કરવાને રસાત્મક હૃદય સ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે. આ આમાન્ય નિયમ છે, પરંતુ હૃદયસ્વરૂપમાં પણ વિદિત શાનભક્તિવાળા જનોને વારંવાર અન્ય સ્વતંત્ર પ્રાકટ્યથી અપેક્ષા નથી, કારણ કે આજ સ્વરૂપથી પણ તે માર્ગ કરવાને પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે. આ સર્વ ચલન કરવાને આધારથી સંયોગપૂર્ણસ્વરૂપે થાય છે.

૨૫. ઉપાસ્ય સ્વરૂપ નો સાર્વદિક ન હોય તો તેની ભાવના પણ તદુપાધિકરૂપ હોવાથી, એ ભાવના સર્વદા ન રહે ત્યારે અતે દેશાન્તરના સ્મરણથી, તે પુરુષને તત્કાલ સાધુન્ય થાય; અર્થાત્ ભગવત્સંબંધ મને તે પ્રકારનો હોય પરંતુ તે નિસ્તર જ નોંધે.

અન્યે જે મતિ તે મતિ. એ રીતે અન્ય યોગ્ય પ્રાપ્ત થાય, કર્માધીનતાને લીધે અન્યે બમવાનનું સ્મરણ ન થાય, કારણ કે અન્યની આશ્રય બમવાન પ્રપંચના વિરોધી છે. મારે જે નિત્ય જેથી ધારણ કરે છે તેથીજ તન્મયતા જ પ્રાપ્ત કરે છે. કામાદિ કરવામાં દુઃખાન્તરથી અભિભવ થતા નિત્ય કરણ કેમ સંભવે ત્યાં કહે છે; બમવાન સર્વ દુઃખના હર્તા છે, તેની ભાવના નિત્ય થતા જગદ્ જ તદાત્મક રહે છે. દલિ જ કામથી અનુરક્ત તે પછી આત્મા કોણ? મારે સર્વત્ર બમવાનના આવેશથી તેથી તદાત્મક જ થાય છે. 'જીવમાં અન્તઃકરણમાં, પ્રાણમાં, ઇન્દ્રિય અને દેહમાં, વિષયોમાં, ગુહમાં, અર્થમાં, પુત્રાદિમાં હરિ આવિષ્ટ છે તેથી તેવી ભાવના કરવી, જેથી જેમ જ્ઞાનમાં પૂર્વ પ્રપંચનો સ્વ થાય છે. તેમ કામ કોષાદિથી પણ થાય. ૧૬.

વધી પ્રથમ જ ગ્રાપીયો મુક્તરૂપે થતાં એમાં શું આશ્ચર્ય, બહુ જ અગાડી મુક્ત થશે, તે કહે છે:—

ન ચૈવં વિસ્મયઃ કાર્યો ભવતા ભગવત્યજે ।

યોગેશ્વરેશ્વરે કૃષ્ણે યત્ પૃથ્વીમુચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

સ્તોત્રાર્થ:—જેનાથી આ મુક્ત થાય છે તે અજ્ઞ, યોગેશ્વરના હૃદયે કૃષ્ણમાં અવ્યક્તિરૂપ આમ ન કરેલ. ૧૬.

આમ અસંભવનારૂપ વિસ્મય ન કરેલ. અસંભવિત પુલ્કિતભાવિતે અન્યથા સ્ફુરે એ નિવૃત્ત છે. કારણ કે બમવાનને જે કાંઈ જ્ઞાનાદિ મોક્ષનાં ઉપાયોની છે

૨૬. ભાવનાવિષયના સ્વભાવથી દુઃખનું જ્ઞાન થતું નથી.

૨૭. પ્રજ્ઞની નિત્ય ભાવનાથી જગદ્ પણ તદાત્મક સ્ફુરે છે, બહુ જ તન્મય થઈ જાય છે, કારણ કે બમવાનના આવેશ સર્વત્ર સ્વયં છે. અતિવિશદ બમવાનનામાં દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ અન્તઃકરણ અને જીવમાં સર્વત્ર બમવાનના આવેશ થતાં, એ સર્વમાં બમવત્સૂતિ થતાં, તત્સંબંધીઓમાં પણ બમવત્સૂતિ થાય છે. કામાદિ છ વડે જ્યાં બમવત્સૂતિ થાય ત્યાં ગ્રાપ્યધીમાં દલિ કામથી અનુરક્ત છે. એ હેતુથી જગદ્ તે સમયે તદાત્મક સ્ફુરે છે, તે પછી સ્વ આત્મા તદાત્મક થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય? જે અત્મા સ્વમાં બમવાનમાં પ્રવિષ્ટ છે તે બમવત્સૂતિ સૂતિથી તદાત્મક થાય છે. કસનાં દુષ્ટાન્તમાં આ સિદ્ધ છે. 'તિષ્ઠન્ મુક્તાનઃ પર્યટન્ મહીમ્' શ્લોક જુઓ.

૨૮. તેવી, આવે મોઢ થવાને કામ કોષાદિથી પણ નિત્ય ભાવના કરવાથી, જીવમાં અન્તઃકરણમાં, પ્રાણમાં, ઇન્દ્રિયદેહમાં, વિષયોમાં, ગુહમાં, અર્થમાં, પુત્રાદિમાં સર્વત્ર હરિ આવિષ્ટિ હોવાથી સર્વમાં તદ્વૃદ્ધિ થતાં અભિભવ જગદ્ તદાત્મક સ્ફુરે છે, અને પરિણામ એ આવે છે કે જેમ અમર્યાદન થવાથી પ્રપંચસ્વ થાય છે, તેમ કામકોષાદિથી પણ પ્રપંચ સ્વ થાય છે.

૨૯. ગ્રાપીયો જેમ કૃષ્ણાવતારમાં સાક્ષાત્ બમવત્સંજ્ઞથી મુક્ત થતાં, તેમ મીઠાનાવતારમાં તદ્દ્વારા બમવત્સંજ્ઞ સિદ્ધ થવાથી જીવ મુક્ત થાય છે એ નિઃસંશય છે કારણ કે કામ પ્રાપ્ત્ય નિજજનોના પરમ કર્માણના અર્થે જ છે. બમવત્સંજ્ઞ જ પ્રધાનસાધન છે, અન્યસંજ્ઞ નહિ એ વાતપર વિસ્મરણ ન જોઈએ.

તે સર્વ ભગવાનમાં છે. એ જ્ઞાન વિના મોક્ષ નહિ થાય એમ જાણ્યો છે તે જ્ઞાન સિદ્ધ હોવાથી તે જ્ઞુ દાન કરશે. વધી, જન્ય સદેહ-જ્ઞુ કરે કારણ કે તેણે ભગવાનના માધ્યમથી જ્ઞાન કર્યું નથી, પરંતુ આપે તે જાણ કરવો, કારણકે મનમાં જ ભગવાનના માધ્યમથી જ્ઞાન કર્યું છે. વધી, નિર્દોષમાં સર્વ સંભવે છે. તેમાં દોષોના મંત્ર જન્ય છે, તેના જન્યના આભાવમાં દોષનો જ્ઞુ અભાવ છે. આથી ભગવાન જન્યના હોવાથી નિર્દોષ છે. જન્ય સર્વ જન્ય છે, તેમનાથી તેમની સુક્તિ સંભવતી નથી, કારણ કે જન્ય દોષમાં વસ્ય છે. વધી જે સાધનથી છે તે મુક્ત થાય છે; ત્યાં સાધન મન છે, તે સર્વ પ્રકારે નિષ્પત્તિ, દોષ ત્યારે, જાણું મન ચોક્ષી થાય છે. તે ચોક્ષી નિવારક ભગવાન જ છે. વધારે જન્યનો જ્ઞુ મોક્ષ થાય તે ભગવાનમાંથી જ થાય; કારણ કે મોક્ષાદિ સાધનો ભગવાનમાં જ છે. વધી, સદાનંદ ભગવાન દેહાત્મા છે. જે દેહ મુક્ત થાય છે તે જિને જ પ્રાપ્ત કરશે. જામ હોવાથી સાધનોથી જ્ઞુ અભાવ પ્રાપ્ત છે. તે જ ભગવાન જન્ય સર્વ સંજન્યા છે, મારે કોઈ જ્ઞુ જન્યપણ નથી. વધી, આ વિદિસ્યમાન સર્વ જન્ય જેનાથી વિરોધ સુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે. મીશુક ભાવનાથી મોક્ષમાં સ્થિત થઈને કહે છે, જન્ય જ્ઞાનદેહિયા. સાક્ષાત્ જન્ય પદ્મથી સર્વને જ મોક્ષ જ્ઞાન કરશે એમ જાણી, જિહ્વા સંજન્યા પ્રથમ અધ્યાયના ૧, ૩, 'સ્વામ્યુર્વા' એમ બે શ્લોકો.

આ પ્રાંત-મહો-સ્વક કરવામાં તેમના સીધા તથા મંદા સીધાની આવશ્યકતા છે. સીધા અને મંદા સીધા મારે સીધા અને મંદાની બંને દોષથી વધારે સીધા અને મંદા આવેલા છે.

આચાર્યશ્રીની જન્મકુંડલી.

મૌમાર્કીગ્યાપિદીનમધ્યમરવિઃ સ્યાત્સ્વાયકેન્દ્રં હુ તત્ । વિદ્યુન્મોરક્તમ્ ॥૬॥

મધ્યમ રવિમાંથી મધ્યમ મંજળ-યનિ અને મુરને જાદ કરવાથી તેમના બેરબે જન્યને મંજળ, યનિ અને મુરના પ્રથમ સીધાને આપે છે. મુર અને મુરના પ્રથમ સીધા-કેન્દ્ર પહેલાં (મધ્યમક સીધાની વગર જ) દોષો છે. આ પ્રમાણે પાંચે મંજળ પ્રથમ સીધાને મળી આવશે. આજ્ઞે પ્રથમ એક જ મંજળનો ધામનો બધો, વધી મીન જામ મહો એક સાથે બધું.

૦-૦-૧-૩૧ મધ્યમ રવિ (૪. ૪૪) તેમાંથી

૧-૧૩-૩૬-૪૬ મધ્યમ મંજળ (૪. ૪૪) જાદ કરતા

-૪-૧૬-૨૧-૪૫ મંજળ પ્રથમ સીધાને.

૩૦૦. સ્વમૂર્ત્યાઃ છોકસાંવન્યનિર્મુત્યાલોચનં તૃણામ્ ।

ગીર્મિઃ વાઃ સ્મરતાં ચિત્તં પદૈઃ તાનીસતાં ક્રિયાઃ ॥ ૧૧-૧-૬. મા.

માનિષ્ય ફીર્તિ મુશ્લોકાં વિવત્સ્ય હજ્જસાત્તુ ક્રો ।

તપોઝનયા તરિપ્યન્તીત્યગાત્ સ્વં પદમીશ્વરમ્ ॥ ૧૧-૧-૭. મા.

શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

આ પાંચ મહો સ્પષ્ટ કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે—

પ્રાચ્યધ્યયમે ચલફલસ્ય લલં વિદધ્યાત્ ।

તસ્માન્ન માન્દમસ્તિલં વિદધીત મધ્યે ॥

પ્રાક્ષેન્દ્રકેઽપિ ચ વિલોમમતથ શ્રીધં ।

સર્વે ચ તત્ર વિદધીત મધેત્સ્ફુટોઽસૌ ॥ ૧૦ ॥

પ્રથમ શીધકેન્દ્ર પરથી શીધશ્ચ શીધી તેનું અર્થ કરવું અને આ અર્થનો મધ્યમ-
મહત્ત્વ સંસ્કાર કરવો. (એટલે કેન્દ્ર મેધથી આરંભી છે રાશિમાં હોય તો ધન કરવું, અને
તુલ્યાથી આરંભી છે રાશિમાં હોય તો તપ્ય કરવું). એ પ્રમાણે સંસ્કાર કરવાથી જે આવે
તે ઉપરથી મંદકેન્દ્ર મદી તે ઉપરથી મંદશ્ચ શીધવું, અને જે મંદશ્ચ આવે તેનો મધ્યમ-
મહત્ત્વ સંસ્કાર કરવો. (એમ કરવાથી મંદ સ્પષ્ટમહ થાય છે.) પ્રથમ શીધકેન્દ્રમાં આ મંદશ્ચ
વિશેષ કરવો, એટલે ધન હોય તો બાદ કરવું અને તપ્ય હોય તો ઉમેરવું. (એમ કરવાથી
દ્વિતીયશીધકેન્દ્ર થાય છે,) આ દ્વિતીયશીધકેન્દ્ર પરથી ત્રી શીધશ્ચ શીધવું, અને આ આખા
શીધશ્ચનો મંદસ્પષ્ટ મહત્ત્વ સંસ્કાર કરવો આમ કરવાથી સ્પષ્ટ મહ થાય છે. ॥ ૧૦ ॥

મંજળાનું પ્રથમ શીધકેન્દ્ર ૫-૧૬-૨૧-૪૫ આવે છે. આ શીધકેન્દ્ર ઉપરથી શીધશ્ચ
શીધવું જોઈએ. શીધશ્ચ શીધવાની રીત નીચે પ્રમાણે—

इदं रसोर्ध्वमिनमाच्छुद्धं तदंशा दिनैः । मक्ताः स्वादिफलं क्रमादिहगतं-

फोऽसौ सपञ्चर्षा इतादृशेपाद्गणकुलग्विहीनयुगयं दिग्बलवाचं फलम् ॥ ૬ ॥

શીધકેન્દ્ર ને છે રાશિથી અધિક હોય તો તેને બાર રાશિમાંથી બાદ કરવું, પછી
તેના અંશ કરવા, અને અંશને પંદરથી ભાજવા. ભાજાકરમાં જે પૂર્ણાંક આવે તે અંક
શીધશ્ચના કોઠામાં જોવો. તે અંક નીચે તે મહત્ત્વ ને શીધાંક હોય તે જોવો. તેની પછીનો
જે શીધાંક હોય તેનું અને આ શીધાંકનું અંતર માલું, અને આ અંતરથી ભાજાકર કરતાં
જે શેષ રહેલ હોય તેને ગુણવા. આ ગુણાકારને પંદરથી ભાજતાં જે ફલ આવે તે પછીનો
શીધાંક પહેલાના શીધાંક કરતાં વધારે હોય તો પહેલાના શીધાંક કરતાં વધારે હોય તો
પહેલાના શીધાંકમાં ઉમેરવું, અને જો હોય તો પહેલાના શીધાંકમાંથી બાદ કરવું આમ
કરવાથી જે ફલ આવે તેને દસથી ભાજવાથી અંશાંક શીધશ્ચ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૬ ॥

મંજળાનું પ્રથમ શીધકેન્દ્ર ૫-૧૬-૨૧-૪૫ આ છે રાશિથી બાધું છે. તેના અંશ
કરતાં ૧૬૬-૨૧-૪૫ આવે છે. આને પંદરથી ભાજતાં ૧૧ પૂર્ણાંક આવે છે, અને
૧-૨૧-૪૫ શેષ રહે છે. શીધાંકના કોઠામાં ૧૧ ના અંક નીચે મંજળાનો શીધાંક
૨૪૬ છે. તેની પછીનો શીધાંક ૦ છે. જે શીધાંકનો અંતર ૨૪૬ છે. શેષ ૧-૨૧-૪૫
તે આ અંતર ૨૪૬ થી ગુણતાં, ૩૩૬-૧૫-૪૫ આવે છે. આ ગુણાકારને પંદરથી
ભાજતાં ૨૨-૩૭-૩ આવે છે. પછીનો શીધાંક ૦ પ્રથમના શીધાંક ૨૪૬ થી જોડો
હોવાથી આ ફલ ૨૨-૩૭-૩ પ્રથમના શીધાંક ૨૪૬ માંથી બાદ કરતાં ૨૨૧-૨૨-૫૭
આવે છે. આને દસથી ભાજતાં અંશાંક ૨૨-૩૮-૧૮ શીધશ્ચ આવ્યું.

આ શીધશ્ચનું અર્થ ૧૧-૧૮-૫ થયું.

મધ્યમ મંજળા ૬-૧૩-૩૬-૪૬ (૫. ૫૪) માં આનો સંસ્કાર કરવો. પ્રથમ શીધ-
કેન્દ્ર ૫-૧૬-૨૧-૪૫ કન્યા રાશિનું એટલે મેધથી આરંભી છે રાશિની અંદરનું હોવાથી

આ મધ્યમ મંજુમાં ઉમેરવું.

૬-૧૩-૩૯-૪૬ મધ્યમ મંજુ.

૧૧-૧૯-૫ પ્રથમ સીધાસ્વાર્થ.

૬-૨૪-૫૮-૫૫ પ્રથમ સીધાસ્વાર્થ સંસ્કૃત આના પરથી મંદસ્થ શોધવાનું છે. મંદસ્થ શોધવા પ્રથમ મંદકેદ્ર શોધક

શુદ્ધોઽઽઽવાદ્રિપદમિ નાગચૃહતઃ સ્પાન્મંદકેદ્રં કુજાત્ ॥

મંજુશ્રી આરંભી થયે મંદના મંદોચ્ચ અનુક્રમે ચાર, સાત, ૭, ત્રણ, અને આઠ સહિ છે. તેમાંથી પ્રથમ સીધાસ્વાર્થ સંસ્કૃત આઠ કરવાથી મંદકેદ્ર થાય છે.

૪-૦-૦-૦ મંજુશ્રી મંદોચ્ચ

૬-૨૪-૫૮-૫૫ પ્રથમ સીધાસ્વાર્થ સંસ્કૃત મંજુ

૬-૫-૧-૫ મંદકેદ્ર આના પરથી મંદસ્થ શોધીને મંદસ્થ શોધવાની રીત-
મુદુકેદ્રમુજાન્નકા દિનાસાઃ ફલમંકમ્મગતસ્વદ્વિતૈવ્યઃ ।

પરિશેષપતો દિનાસિયુકો વશમક્તઃ ફલમંશકાદિ માંવમ્ ॥

મંદકેદ્રની શુભતા આપે તે પંદરથી આજના-જાગ્યમાર કરતાં જે પૂર્ણાંક આવે તે અંક નીચેના મંદસ્થના ક્રમાંમાંથી તે મંદના મંદકે લેવા આ મંદકેને તેની પછીના મંદકેમાંથી આઠ કરતાં જે આવે તેને આજમાર કરતાં જે સેપ રહેલ હોય તેમાંથી શુભતા આ શુભાકારને પંદરથી આગળ જે રહ્યો આવે તે પ્રથમના મંદકેમાં ઉમેરવું. આ પ્રમાણે કરવાથી છે જે આવે તેને દરથી આજનાથી અંકાદિ મંદસ્થ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૬ ॥

૬-૫-૧-૫ મંજુશ્રી મંદકેદ્ર

૨-૨૪-૫૮-૫૫ મંદકેદ્રની શુભ (પ. ૫૦)

૮૪-૫૮-૫૫ શુભતા અંક. અને પંદરથી આજનાં પૂર્ણાંક ૫ અને સેપ ૬-૫૮-૫૫

પૂર્ણાંક ૫ નીચેના મંજુનો મંદકે ક્રમાંમાં ૧૨૪ છે. પછીના મંદકે ૧૩૦ તેમાંથી આ મંદકે ૧૨૪ આઠ કરતાં ૬ આવ્યા તેને સેપ ૬-૫૮-૫૫ થી શુભતા ૫૬-૫૩-૩૦ આવ્યા. તેને પંદરથી આજનાં ૩-૫૬-૩૪ આવે છે. તેને પ્રથમના સીધાંક ૧૨૪ માં ઉમેરતાં ૧૨૭-૫૬-૩૪ આવ્યા. અને દરથી આજનાં ૧૨-૪૭-૫૭ અંકાદિ મંદસ્થ થયું. મંદકેદ્ર ૬-૫-૧-૫ માં રાશિનું હોવાથી આ મંદસ્થ ત્રણ છે. તેથી મધ્યમ મંજુ ૬-૧૩-૩૯-૪૬ (પ. ૫૪) માંથી આઠ કરતાં ૬-૮-૫૧-૪૬ મંદ રાષ્ટ્ર મંજુ થયો.

૫-૧૬-૨૧-૪૫ મંજુશ્રી પ્રથમ સીધાંકેદ્ર

૧૨-૪૭-૫૭ મંદસ્થ ત્રણ હોવાથી વિભાગ કરી ઉમેરવા

૫-૨૬-૬-૪૨ દ્વિતીય સીધાંકેદ્ર થયું. આ પરથી રી સીધાંક પ્રથમની પેઠેજ મંદસ્થ. આ કેદ્ર ત્રણ ૭ રાશિથીની ન્હાન છે.

૧૭૬-૬-૪૨ અંક થવા તેને પંદરથી આજનાં ૧૧ પૂર્ણાંક આવ્યા અને ૧૪-૬-૪૨ સેપ રહ્યા ૧૧ અંક નીચેના સીધાંકના ક્રમાંમાંથી મંજુનો સીધાંક ૨૪૪ લીધા તેની પછીના સીધાંક ૦ છે. એવું અંતર ૨૪૪ તેને સેપ

૧૪-૯-૪૨ થી મુસ્તા ૩૫૨૬-૧૫-૧૮ આવે છે. તેને પંદરથી બામતા
૨૩૫-૫-૧ બાબા પછીના સીધાંક ૦ પ્રથમના સીધાંક ૨૪૬ થી ન્યૂન
હોવાથી ૨૪૬ માંથી ૨૩૫-૫-૧ જાડ કરી, તે ૧૩-૫૪-૧૯ આવ્યા.
તેને ૬૪થી બામતા ૧-૨૩-૩૦ અંકાદિ સીધાંક આવ્યું. દ્વિતીય સીધા
કેન્દ્ર ૫-૨૬-૬-૪૨ ક-પારાસિયું એટલે એવથી અક્ષરની છે ત્રાસિની
અન્ત્ય હોવાથી આ સીધાંક ધન થયું. તેથી મંદપદ મંગલમાં આ
સીધાંક ઉમેરવાથી ૨૫૯ મંગલ થાય છે.

૧-૦-૫૧-૪૬ મંદપદ મંગલ

૧-૨૩-૩૦ દ્વિતીય સીધાંક

૬-૨-૧૫-૧૯ ૨૫૯ મંગલ

આ પ્રમાણે મંગલ, ગુરુ, શુક્ર અને ચનિ એ પાંચે મહા સ્પષ્ટ થાય છે; પરંતુ
શુક્ર અને મંગલ સ્પષ્ટ કરતાં દ્વિતીય સીધાંકેના અંકને પંદરથી બામતા ૧૧ પૂર્ણક આવે
નવા હોય અને છેલ્લા સીધાંક હોવાની જરૂર પડતી હોય એટલે દ્વિતીય સીધાંકેના અંક
૧૬૫ કરતાં અધિક હોય ત્યારે આવેલી રીતે કરેલા સ્પષ્ટ મહા જરાજર મળતા નથી અને
તેમાં વિશેષ સંસ્કાર કરવાની જરૂર રહે છે. જ્યાં મંગલ સ્પષ્ટ કરતાં દ્વિતીય સીધાંકેના
૧૬૫ અંકથી વધારે ૧૭૯ અંક આવે છે. તેથી આપણે સ્પષ્ટ મંગલ કરે તેમાં આ
વિશેષ સંસ્કાર કરવાની જરૂર છે.

શુક્રરાયોધલમવોઽન્યગતો યદાક્ષઃ ।

શેપાંશકાથ પતિતાઃ પૃથગસ મૂન્યઃ ॥

યેઽસ્ત્યા મૃગોશ્ચિ વિદ્યતા અસૃજોઽસમક્તાઃ ।

દેયાઃ સ્વશીઘ્રફલવત્સ્ફુટયોઃ સ્ફુટૈ તૌ ॥૧૩॥

આની રીતે જ્યારે શુક્ર અને મંગલ સ્પષ્ટ કરતાં દ્વિતીય સીધાંકેના અંક વધારે
હોય અને છેલ્લા સીધાંકની જરૂર પડે ત્યારે જે અંક શેષ રહેલ હોય તેને ૧૫ માંથી
ભાગ કરવા, અને પ્રથમના શેષ અંક, અથવા અન્ય નાદ બાધીના અંક એમાંથી જે
ન્યૂન હોય તે હેવા શુક્ર સ્પષ્ટ કરતાં હોયજો તે તેને ૩ થી બામવા અને મંગલ સ્પષ્ટ
કરતાં હોયજો તે તેને પાંચથી બામવા, અને બામકર, આવે તેના સીધાંક પે સ્પષ્ટ
કરેલા મહામાં સરકાર કરવાથી મહા જરાજર સ્પષ્ટ થાય છે. ॥ ૧૩ ॥

અર્થ દ્વિતીયસીધાંકના અંક ૧૭૯-૬-૪૨ છે ને ૧૫ થી બામતા શેષ ૧૪-૯-૪૨
રહે છે. તેને ૧૫ માંથી ભાગ કરતાં ૦-૫૦-૧૮ રહે છે. એમાં ૦-૫૦-૧૮ ન્યૂન હોવાથી
તે સીધા, અને મંગલ સ્પષ્ટ કરતાં હોવાથી તેને પાંચથી બામવા એમ કરતાં ૦-૧૦-૪
આવે છે. સીધાંક ધન હોવાથી સ્પષ્ટ મંગલ ૬-૧-૪૭-૩૬ થી આ ૬૬ ઉમેરતાં ૬-૨-
૨૫-૨૩ જરાજર સ્પષ્ટ મંગલ આવે છે.

આ પ્રમાણે મંગલ ગુરુ, શુક્ર અને ચનિ એ પાંચે મહા સ્પષ્ટ થાય છે. આ
પાંચે મહા સાથે સાથે સ્પષ્ટ કરીએ. મધ્યમગુરુ અને મધ્યમ શુક્ર મધ્યમરવિ જરાજર છે.
આ ગુરુની મધ્યમગતિ ૫૯-૮ સમાન હોવાથી મધ્યમમહા જસુ સમાન છે. મધ્યમમહા
સોધતાં (૫-૫૪) ગુરુકેન્દ્ર અને શુક્રકેન્દ્ર રીધેલા છે. તે ગુરુ અને શુક્રના પ્રથમ સીધા-
કેન્દ્ર છે. પનામરમાં આ પાંચે મહા એક સાથે સ્પષ્ટ કરીએ.

मोहोना नाम.
मन्मथ भट्टा. (प. ५४)

मन्मथ रवि.

मोहि भन्व, मुह यनि न्वाड
इत्ता प्रथम सीमकैः मुहकैः,
मुहकैः,

७ सकिपि अविड होम ते
नार सकिपि न्वाड इत्ता
प्रथम सीमकैः न्वाड
मन्मथ भट्टा सरदार इत्ता
सीमकैः सन्व.

मन्मथ.

मोहि सीमकैः सरदार न्वाड
मन्मथ.

मन्मथी मुह.

मन्मथ.

मन्मथ, भट्टा सरदार इत्ता
मन्मथ.

प्रथम सीमकैः मन्मथ
विद्योम इत्ता द्वितीय सीमकैः
७ मोहोना नाम, इत्ता
नार सकिपि न्वाड, इत्ता,
द्वितीय सीमकैः,

मन्मथी सरदार इत्ता
मन्मथ.

मन्मथी सरदार.

मन्मथी सरदार.

मन्मथ.
१-१३-३६-४६

०-०-१-३१

५-१५-२१-५५

५-१५-२१-५५

५-१५-२१-५५

५-२४-४८-५५

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

५-०-०-०-०

सुध.
०-०-१-३१
(रवि प्रभाषिण)

५-१२-३२-१६ ५.५५

५-१२-३२-१६

५-१६-२६

५-१६-२६

५-१६-२६

५-१६-२६

५-१६-२६

५-१६-२६

५-१६-२६

५-१६-२६

सुध.
०-१८-२५-२०
(रवि प्रभाषिण)

११-११-३१-२६

०-१८-२३-३१

५-१२-२६-५५

०-११-५५-०

५-१३-२६-५५

०-११-५५-०

५-१३-२६-५५

०-११-५५-०

५-१३-२६-५५

०-११-५५-०

सुध.
०-०-१-३१
(रवि प्रभाषिण)

५-१८-२५-२०

५-१८-२५-२०

५-२२-५०-५५

०-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

सुध.
५-१२-५१-११

०-०-१-३१

५-१८-२५-२०

५-१८-२५-२०

५-२२-५०-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

५-२२-५२-५५

આ પ્રમાણે ઇષ્ટજનના મંબળ, છુધ, ગુર, શુક અને શનિ સ્પષ્ટ કરી, હવે તેઓની તે સમયે સ્પષ્ટ અતિ દેખી હતી તે જોઈએ.

મંદ સ્પષ્ટ અતિ શોધવાની રીત:—

માન્દાકાંતિરમાર્કય સ્મૃત્કૃણાં મક્તં વાળનો શરેઃ સ્વાયેઃ ।

વિદ્યુર્ગ્વોદ્દિહતેષુ માજિતં તદ્વાત્માન્વદિતૌ મૃદુસ્ફુટા સા ॥ ૧૧ ॥

આ મંદો સ્પષ્ટ કરતી વખતે મંદસ્થ કાદેહુ છે. તે મંદસ્થ કાદેહુમાં મંદોદ્રતી છુબના અંશોને ૧૫ થી જામતાં જામાકાર આવે તે જાંક નીચેના અને તેની પછીના એ બે મંદોકનો ઉપયોગ કર્યો હતો. એ બે મંદોકનું અંતર લેવું લેવું. શનિ મંદસ્થ અને ગુરના મંદોકનાના અંતરને અનુક્રમે ૭૫, ૫ અને ૩૦ થી જામવાથી અને છુધ તથા શુકના મંદોકના અંતરને ૬ થી ગુણવાથી ક્યાદિ ને ૧૪ આવે તેના એ મંદોની મધ્યમ અતિમાં સંસ્કાર કરવો. ક્યારે મંદોદ્ર કઈથી આરંભી છે શકિમાં હોય તો એ ૧૪ મધ્યમ અતિમાં લેવેલું, અને મંદસ્થી આરંભી છે શકિમાં હોય તો તેમાંથી આવે કરવું. અમ કરવાથી મંદસ્થ અતિ થાય છે.

મંદો.	મંબળ.	છુધ.	ગુર.	શુક.	શનિ.
મંદોદ્રતી છુબના અંશ	૮૪	૨૫	૧૬	૬૭	૭૦
મંદોકનું અંતર ૫.૨૧૧	૧	૬	૧૪	૧	૧૨
અતિસ્થ.	૧-૧૨	× ૩-૩૬	× ૦-૨૬	૦-૨૪	× ૦-૧૦
મધ્યમઅતિ ૫. ૧૩	૩૧-૨૬	૫૬-૮	૫-૦	૫૪-૮	૨-૦
મંદસ્થઅતિ.	૩૦-૧૪	૬૨-૪૪	૫-૨૬	૫૮-૪૪	૨-૧૦

આ પ્રમાણે મંદસ્થઅતિ શોધી હવે અતિનું શીખ્રસ્થ શોધાએ. (અતિનું) શીખ્રસ્થ શોધવાની રીત:—

મૌમાષલાંકવિચરં સરહત્સ્વવાળાંશાદ્યં પ્રિહત્કૃતહતં દિગુણાસમક્તમ્ ।

તદ્વાદીન ચુકસપચયે હુ મૃદુસ્ફુટા સ્પાત્ સ્પષ્ટાઽય ચેદ્મહુ ક્રુણાત્પતિતા હુ વક્રા ૧.૨

ઉપર જેમ મંદોકનું અંતર હતું તેમજ આદિ દ્વિતીય-શીખ્રસ્થ શોધવાની વખતે હવે

ચોમલાં આવેલાં સીમાક્ષિતું બાંતરે હેવું. મંજલ વિરેનાં આ બાંતરને અનુક્રમે ૬, ૬, ૬, ૬ અને ૬ થી શુભવર્તી ને કલાદિ ૬૯ આવે તેના મંજલ અંતિમાં સરકાર કરવા બેઠે પ્રથમનો સીમાક પછીના સીમાક કરતાં બાકી હોય તો તે ૬૯ મંજલઅંતિમાં ઉમેરવું અને પ્રથમનો સીમાક પછીના સીમાકથી વધારે હોય તો તેને મંજલઅંતિમાંથી બાદ કરવું. ૬૯ નાંજુ હોય અને અંતિ અવધા મંજલઅંતિ તેનાથી ન્યૂન હોય તો તે નાંજુ ૬૯માંથી બાદ કરવાથી વધારાત આવશે. મંજલ, છુપ અને શુકનો ઉમેરો સીમાક આવતો હોય બેઠે દ્વિતીય સીમાક શોધતાં તેના બંધ ૧૬૫ અવધા વધારે હોય તો તેને માટે આ નિયમ લાગુ પડતો નથી, જલ્લ શીત્તે નિયમ છે.

મહ.	મંજલ.	છુપ.	શુક.	શનિ.	
દ્વિતીય સીમાક શોધતાં (૧૪૨ હોય તો ૧૨ સહિમાંથી બાદ કરતાં) આવેલ બંધ	૧૦૮	૧૬૪	૧૮	૧૩૬	૧૪૧
સીમાક્ષિતું બાંતર. (૪. ૨૧૧)	૧૧૪ થી વધારે બંધ હોવાથી નિયમ મુજબ નથી	૧૬૬	૨૨	૧૮	૧૨
અંતિનું સીમાકલ.		—૦૮—૧૨	× ૭—૨૦	—૪—૩૦	—૪—૪૮
મંજલઅવધાત.		૧૨—૪૪	૪—૨૬	૪૮—૪૪	૨—૧૦
સ્થપ્તઅંતિ.		—૧૬—૨૮	૧૨—૪૬	૪૪—૧૪	—૨—૩૮

છુપ અને શનિની અંતિ વધે ૪૪.

મંજલનો બંધ ૧૬૫ થી વધારે (૧૦૮) અવધાથી તેને આ નિયમ લાગુ પડશે નહિ. તેથી તેને માટે નિયમ.

કુજશુક્રગુજાનાં ચેષ્ઠલાંકોઽન્તિમઃસ્પાત્ ।

દસહતપરિષેપાંશા નગાદ્રપપિમક્તાઃ ॥

ફલમિપુદરનેર્યુક્ સમ્પ્રગોમિસ્રિષામૈઃ

મયતિ ગતિફલં તસ્પ્યાચદા નૈવ પૂર્વમ્ ॥ ૧૪ ॥

મંજલ, છુપ અને શુકનો દ્વિતીય સીમાક શોધતાં વખતે કલાદિ સીમાક આવતો હોય તો બાંકને ૧૫ થી વધારા ને બાંકદિ ૬૯ રહે તેને ૧૦ થી છુપી અનુક્રમે ૭, ૭

ને ૩ થી ભાગવા, એટલે મંગળ અમવા પુષ્કરુ શીખરતિફલ શોધતા હોઈએ તે ૭ થી અંવા અને શુક્ર શોધતા હોઈએ તે ૩ થી ભાગવા અને ક્ષાદિ ને ફલ આવે તેમાં ગુરુને ૩૫, ૫૭ અને ૫૩ ક્ષા ઉમેરવી. આમ કરવાથી શીખરતિ ફલ આવશે. પ્રથમની ત લાગુ પડતી નથી.

આપણે મંગળનાજ અંશ ૧૧૫ થી વધારે છે અને તેનુંજ શીખરતિફલ આ નિયમ માણે શોધવાનું છે.

૧૭૮-૬-૪૨ દિતીયમીપ્રકંદ.

૧૪-૬-૪૨ પંક્તી ભાગમાં રોષ રહેતા અંશાદિ.

૧૪૧-૩૭-૦ દશથી ગુણ્યતા

૨૦-૧૩-૫૧ સાતથી ભાગતાં ક્ષાદિજન પ્રતિ વિકળા ૩૦ થી વધારે (૫૧) હોવાથી વિકળામાં ૧ ઉમેરતાં

૨૦-૧૪ તેમાં ૩૫ ઉમેરતાં
૩૫

૫૫-૧૪ અતિફલ યજ્ઞ

૩૦-૧૪ મંદપદ્ધતિ

૨૫-૦ સ્પષ્ટગતિ.

મંગળની ગતિ જલ્પ વક્ર ચક્ર.

હવે આપણે સૂર્યાદિ સાથે મહેાની હજી સમયની જાણમાં સ્પષ્ટ સ્થિતિ તથા ગતિ જાણી. રાહ મધ્યમ આપણે પ્રથમ શોધેલ છે તેજ સ્પષ્ટ છે. તેની ગતિ જલ્પ સંદેહ ક્ષા ૧૧ વિકળા જ હોય છે. કેવુ સદા રાહથી જરાજર છે સચિતે અંતરે હોય છે અને તેની ગતિ જલ્પ રાહ જેટલી જ હોય છે. તેથી સર્વ મહેા સ્પષ્ટ થયા. તે નીચે પ્રમાણે:—

મદ.	સૂર્ય.	ચંદ્ર.	ભોમ.	ગુહ.	ગુરુ.	શુક્ર.	સનિ.	રાહુ.	કેતુ.
હજી સમયે	૦	૧૦	૬	૦	૦	૧	૪	૪	૧૦
જા ચક્રમાં.	૨	૬	૨	૭	૧૬	૧૭	૧૭	૦	૦
સ્થિતિ.	૬	૫૪	૨૫	૧૬	૪૫	૨૦	૧૨	૬	૬
	૫૧	૫૦	૨૩	૫૭	૨૩	૬	૪૨	૧૬	૧૬
	(૫.૨૦૮)	(૫.૨૧૦)						(૫. ૫૪)	
ગતિ.	૫૮	૭૪૮	૨૫	૧૬	૧૨	૫૪	૨	૩	૩
	૩૬	૫૮	૦	૨૮	૪૬	૧૪	૩૮	૧૧	૧૧
	(૫.૨૧૦)	(૫.૨૧૦)	વક્ર	વક્ર			વક્ર		

તેથી સંવત ૧૫૪૫ ચાકે ૧૪૦૦ ના ગુજરાતી ચૈત્ર વદ ૧૧ ના રોજ રાત્રિની આ પડી ૬ પક્ષ ૪૪ સમયે એટલે સૂર્યોદયથી અદરની ૩૭ પડી ૩૮ પક્ષ સમયે (જુલિ ૫. ૫૩) ઉપર પ્રમાણે મહેા હતા. સૂર્ય, ગુહ અને ગુરુ મેષ રાશિમાં હતા, શુક્ર વૃષભ રાશિમાં હતા, સનિ અને રાહુ સિંહ રાશિમાં હતા, મંગળ મૃગશ રાશિમાં હતા અને ચંદ્ર તથા કેતુ કુંભ રાશિમાં હતા (જુલિ ૫. ૪૨, ૪૩). આ સમયની કુંદલિ બદલતેજ સચિતાજમાં

નીચે પ્રમાણે આપેલી છે.

૧૯			૭		
૨			૧૨		
૧૦	૮	૬	૧૧	૯	૭
૩	૧	૧૧	૪	૨	૧૦
૧૨	૨	૫	૫	૩	૮
૬	૪	૧૦	૪	૨	૮
૬	૧	૩	૬	૮	૬

આ કુંડલિમાં મંજલ ચોથી બેરહે કઈ રાશિમાં મૂકેલો છે, બ્યારે આપણે ઉપર જોઈએ તેમ તે સમયે મંજલ સાતમી બેરહે હવે રાશિમાં હતો. કુંડલિમાં જુદા બ્યારમી બેરહે મીન રાશિમાં મૂકેલ છે, પણ તે સમયે જુદા મેષ રાશિમાં હતો, કુંડલિમાં મુશ કઈ રાશિમાં મૂકેલ છે, પણ મુશ તે સમયે મેષ રાશિમાં હતો. મુશની રોજની સામાન્ય અતિ પાંચ કલાની છે બેરહે એક બાંસ હતો તેને ૧૨ દિવસ લાગે છે તે એક રાશિ હતો તેને ૧ વર્ષ લાગે છે તેથી તેને તેની ખરી સ્થિતિથી ૩ રાશિ દૂર મૂકવામાં આવેલ છે. કુંડલિમાં શુક કુંભ રાશિમાં મૂકેલ છે, પરંતુ શુક તે સમયે જ્યેષ્ઠ રાશિમાં હતો. કુંડલિમાં શનિ જ્યેષ્ઠ રાશિમાં મૂકેલ છે, પણ શનિ તે સમયે સિંહ રાશિમાં હતો, શનિની રોજની સામાન્ય અતિ મે કલાની છે તેથી તેને બાંસ બાંસ હતો એક માસ લાગે છે તે એક રાશિ હતો ૩૦ માસ બાંસવા ૨૫ વર્ષ લાગે છે, તેને પણ તેની ખરી સ્થિતિથી ૩ રાશિ દૂર બેરહે તેને હતો આ વર્ષ જ્યેષ્ઠ બેરહે બંતરે દૂર મૂકવામાં આવેલ છે. માત્ર સૂર્ય ચંદ્ર અને ચાંદ્ર ત્રણ મળે આ કુંડલિમાં તેમની ખરી સ્થિતિમાં મૂકેલા કહી શકાય, અને મંજલ, જુપ, મુશ, શુક અને શનિ એ પાંચ બહેને તેમની ખરી સ્થિતિથી પણ દૂર મૂકેલા છે. તેથી આ કુંડલિ વિશ્વાસપાત્ર નથી. વખત મળવામાં ભ્યોતિશાસ્ત્ર વિશ્વસનીય છે. દરની બાબતમાં તેજ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો કે નહિ એ બ્યારકર્મથી કહી શકાય નહિ, પરંતુ બહેની સ્થિતિના સંબંધમાં બાંસવા અભિવ્યક્તિના સંબંધમાં તે સંપૂર્ણ રીતે વિશ્વાસપાત્ર છે. તેથી મીનચાર્યચરણનું પ્રાકટ્ય સવત ૧૫૩૪ માં જુલૈયાવી મેષ વસ ૧૧ ના રોજ રાત્રિની ૬ મુદી ૪૪ પહેલું જોય એમ માનીએ તો આ જુલૈયાવી. સરિસાગરમાં આવેલી કુંડલિ ખોલી છે એમ સ્વીકાર્યા વિના બાંસ અતિ જ નથી, અને જો આ કુંડલિ સાચી છે એમ માનીએ તો મીનચાર્યચરણનું પ્રાકટ્ય તે સમયે થયું નથી એમ સ્વીકાર્યા વિના બાંસ અતિ જ નથી. ભ્યોતિશાસ્ત્ર બાંસવા જુલૈયાવીવાળાના જન્મવાનું માર્તંદન પ્રયંક મરીચિ સમાન જે પ્રકાર જળકળી રહ્યો છે તે વરસ દરિયે પણ નહિ કરતા પ્રાકટ્ય સમય અને કુંડલિ ઉપર સત્ત્વ માનવા એ કેવલ અમશ્યા જ કહેવાય.

(અર્પણ.)

સેવા વેળાએ સેવોત્તમોની પદપોથી સ્વાપોનો સાક્ષાત્ અનુભવ નથી થતો. માનસી સેવક સિદ્ધ થતાં દૃષ્ટિ જ અદ્યક્ષ જાણ છે, પ્રભુને પદપાવવાના સિદ્ધાસનમાં કે અદ્યક્ષી ભોતિક પદપોથી દૃષ્ટિજોત્તર થતાં નથી, પરંતુ તે સ્વયં સાક્ષાત્ શ્રીનૃસીંહજીના ઉત્સાહના દર્શન થાય છે. એવી રીતે સર્વત્ર સમગ્ર સેવું. બાવા અસૌક્ય અનુભવથી અધિક રૂઠ હોય સહેજે.

શ્રીમદ્દાસપ્રજ્ઞાની બાવાનુસાર ભગવદોપોની સાથે સદા સર્વદા નિવેદનું અનુસંધાન કરવું. એ બાવા આપે નવરત્ન પ્રવર્તી કરી છે. એવા હોય વિરલ ભગવદોપોનો સુખાનુભવ કરીને સમાગમ થઈ જાય તો તેમની સાથે નિરંતર નિવેદનું સ્મરણ કરવું. પોતાનું સ્હેવાનું સર્વસ્વ તુલસીસ્વ સધને, શ્રીમદ્દસિત્તવશ્વના જ કૃપામયથી પ્રભુને અર્પણ કરવું છે, અને તેનો વિનિયોગ પ્રભુમાં જ થવો જોઈએ, તેમ જ સ્વામી સેવકનો બંધાવલો નાંતો સંજ નેત્રે તેમ કરવું જોઈએ વચેરે અનુસંધાન નિવેદિતામાં ભગવદોપોના સમાગમથી જ રહે છે, મારે તેવાઓ સાથે નિરંતર નિવેદનું સ્મરણ કરવું તેમ કરવાથી તે જ કષ્ટે, તે જ પથે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ હૃદયમાં મિલન છે. ૫.

વળી બહિર્મુખતા યાગવા મારે એવા જ ભગવત્સેવાપરાયણ ભગવદોપોના જ સુખાનુભવથી શ્રીમદ્દાસપત્નો બાવાઈ થવણ કરવો. સ્થલીશ્વાવિરિષ્ટ પ્રભુની નિત્ય ગૂઢન લીલા રસનો અનુભવ તેવા ભગવદોપોના હૃદયમાં પ્રકટ થયેલી વાણીથી જ થાય છે. ભગવત્સ્થીસાનો સાક્ષાત્કાર કરીને આપણાં અદ્યક્ષબાદિ મહાનુભાવીઓના રસમય પદોનું કરીતન કરવું. અને થવણ કરેલી શ્રીમદ્દાસપત્નોક્ત ભગવત્સ્થીશ્વ અને કરીતન કરેલી પરમ ભગવદોપોની વાણીનું અદર્શિય સ્મરણ કરવું. બહિર્મુખતાની નિરૂપિત યોગી જ થાય છે. આ સિવાય બહિર્મુખતાથી અવગણનો બીજો ઉપાય એક નથી. ૬.

આશીર્વાદ.

મન સાધા.

વિરં છો, સુખી રહો, તમ સદૃશ હરિજનન;
આનંદ મર્મલ અખંડ, હરિનં રહો તમ મન.
ભક્તિ પ્રેમ આસક્તિ, વ્યસન યોગનેય;
મુઠ ભગવદોપ ભાવસદા, દુઃખ દદા ન લેય.
કર્મ કાલં મારા બધ, જન્મ મરણ તત્ત્વો;
શુભ મતિ રહો સતત, મન કુપય છુ ન યાચો.
સદ્ગુન સત્સંગ, સદા રહો પૂરત મમ;
યેહી આશિષ દેત, સદા ઘસ દયારામ..

તાજ એજન્સી.

મુખ્યમંત્રી. ૨

હામોનિયમ, થીડીયાળો અને ઘરમાં રાખવા લાયક
ફેન્સી ચીજોના ન્યાપારી.

કાલખાદેવી રોડ.

આ એજન્સી પ્રમાણિકપણે અને ખાત્રીપૂર્વક, કંમી
રાત્રી માત્ર યોગ્યતાનું કામ કરે છે, તેમ જરૂર જાતના ચીજો તથા
વાહનો દુરસ્ત કરી આપે છે. કૃપા કરી એક વખત જરૂર અજ-
ભાયશ કરશો.

Moderate and honest Repairing Depot:—

Agency directed by

Manager, Ram.

Atmachintak.

સેવા વેળાએ સેવોપયોગી પદ્ધતીનાં સ્વાધીનો સાક્ષાત્ અનુભવ નથી થતો. માનસી સેવા સિદ્ધ થતાં દૃષ્ટિ જ નક્ષાપ્ત નય છે, પ્રભુને પધરાવવાના સિદ્ધસનમાં કે ગાદીમાં ભૌતિક પદાર્થો દૃષ્ટિગોચર થતા નથી, પરંતુ તે સ્વેચ્છે સાક્ષાત્ ધીનશોદાહીના ઇત્સર્ગના દર્શન થાય છે. એવી રીતે સર્વત્ર સમજી લેવું. આવા અધ્યાત્મિક અનુભવથી અધિક શ્વ શું હોય શકે ?

મીમંસાપ્રભુની આગામીસાર બંજવદીયોની સાથે સદા સર્વદા નિવેદનનું અનુસંધાન કરવું. એ આગામી આપે નવરત્ન મંથનો કરી છે. એવા કોઈ વિરલ બંજવદીયોનો સુખાચ્છે કરીને સમાગમ થઈ નય તો તેમની સાથે નિરંતર નિવેદનનું સ્મરણ કરવું. પેતાનું કહેવાતું સર્વસ્વ તુલસીદલ લઈને, મીમંસાસ્વરૂપના જ કૃપાજલથી પ્રભુને ખર્ચણ કરેલું છે, અને તેનો વિનિયોગ પ્રભુમાં જ થવો જોઈએ, તેમ જ સ્વામી સેવકનો બંધાવનો નાતો સંઘ નો તેમ વર્તવું જોઈએ વગેરે અનુસંધાન નિવેદિતાત્મા બંજવદીયોના સમાગમથીજ રહે છે, મારે તેવાઓ સાથે નિરંતર નિવેદનનું સ્મરણ કરવું તેમ કરવાથી તે જ શણે, તે જ પથે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ હૃદયમાં ભિન્ન છે. ૫.

વળી બહિર્મુખતા યાગવા મારે એવા જ બંજવસેવાપરાયણ બંજવદીયોના જ સુચારવિધી મીમંસામત્યો આવાઈ અવણ કરવેલ. રસધીલાવિસિદ્ધ પ્રભુની નિત્ય નૃત્ય લીલા રસનો અનુભવ તેવા બંજવદીયોના હૃદયમાં પ્રકટ થયેલી વાણીથી જ થાય છે. બંજવસીદ્ધાનો સાક્ષાત્કાર કરીને આપણી અદ્યત્તમાદિ મહાનુભાવીઓના રસમય જોતું કરીને, કરવું, અને અવણ કરેલી મીમંસામત્યોક્ત બંજવસીદ્ધા અને કરીને, કરેલી પદ્ય બંજવદીયોની વાણીનું બંધનનું સ્મરણ કરવું. બહિર્મુખતાની નિરંતર એથી જ થાય છે. આ સિવાય બહિર્મુખતાથી બંજવદીયો મીમંસા ઉપાય એક નથી. ૬.

આશીર્વાદ.

મન આપા.

નિરં છયો, સુખી રહો, તુમ સદય હરિમન.

આનંદ મંજલ અમંદ, હરિને રહો તુમ મન.

બક્તિ પ્રેમ આસક્તિ, વ્યસન મીનનેય.

મુરુ બંજવદીય ભાવસદા, દુઃખ દશ ન હેય.

કર્મ કલ માયા ભય, જન્મ મરણ જાણા.

તુમ મતિ રહો સતત, મન કુપય છયુ ન સાધા.

સજ્જન સત્સંગ, સદા રહો પૂરન કામ.

યેહી આશિષ દેત, સદા દાસ દવાદામ.

મારે એવું ઉત્તમ જનોનો સંજ કામ ત્યારે તેઓમાં આવેલ જપણ ભગવાન તેમના દ્વારા હવે બાપે, જેમ ઠક્કમસ્ત્રોક અને જાત ને પણ પદના સમાસથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ સમાસ ન કરીએ, અને ઉત્તમ સ્ત્રોક, એ કેવળ પ્રશ્નનું સંબોધન લખ્યે તો જ્ય સત્સંજનો આશ્રેષ્ઠ તો કરવો જ પડે, તેથી જનોનાં સાથે સંબંધ ન થાયે, જેમ કહેવામાં સ્પષ્ટ વિરોધ આવે. આ સર્વનો વિચાર કરતાં ઠક્કમસ્ત્રોકજનમેષુ એ પણ પદનો સમાસ હોવો જ ઉચિત છે.

શ્રીકા—જેવો ઉત્તમ જનોનો સત્સંજ સ્વીકારીએ, તો પણ યાઆર્ચક ભગવાનનો પ્રકાશ તો પરાશ્રમ જ થાય અને તેમાં “ હું અનુભવ કરું છું ” એવી લાગણી કોઈ થતી નથી, મારે એ પ્રશ્ન કેમ કહેવાય ?

સમાધાન—પ્રશ્નનાં ચરિત્રનાં ગુણગાન કરવાં એ ઉત્તમ ફલિદૃષ્ટ છે. ઉત્તમ જનો બેઠા મધ પ્રશ્નના ગુણગાન કરે એ ફલિ છે, એના પ્રમાણમાં નીચેનાં વાક્યો છે—

नैकात्मतां मे स्पृहयन्ति केचिन्मत्पादमेवाभिरता मदीहाः ।

येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य समाजयन्ते मम पौरुषाणि ॥૩॥ ૨૫।૩૪॥

અર્થ—મારાં ચરણની સેવામાં પ્રીતિથી લાગેલા, અને મારે મારે જ સર્વ કર્મ કરનારા કેટલાક ભક્તો મારી સાથે એકજને છત્કતા નથી, પણ એ ભગવન્નનો શ્રેષ્ઠ મીઠાની સાથે મળી મારાં ચરિત્રનાં ગુણગાન કર્યાં કરે છે.

આ સ્ત્રોકમાં શ્રીકૃષ્ણદેવજીએ ભગવદ્વિષ્ણુ જરુર આસક્તિપૂર્વક ભગવાનના ચરિત્રના કીર્તનરૂપ જીવતા મનુષ્યોનું સાધન હશે, તે જ કીર્તનનાં ગુણાતીત અને સ્વરૂપસ્થિત જીવેલી રતિ-પ્રીતિ હોય છે, મારે તેજ હર્ષાય છે. આમ અર્થે તેનાં પૌરુષસમાજનું જ ફલ છે એમાં જ છે તેનો અર્થ મરિ (પણ) કરવો.

નિર્ગુણ અને સ્વરૂપસ્થિત જીવે પણ ભગવાનના ગુણગાન કરે છે, તેના રક્ત નીચે પ્રમાણે છે—

प्रायेण मुनयो राजन् निवृत्ता विधिपेघतः ।

नैर्गुण्यस्या रमते स्म गुणानुકર્યते हरेः ॥ મા। ૨। ૧। ૭ ॥

परिनिष्ठितोऽपि नैर्गुण्य उत्तमस्ત્રોકલીલया ।

गृहीतचेता राजर्षे आख्यानं यदधीतवान् ॥

तदहं तेऽभिधास्यामि ॥ મા। ૨। ૧। ૯ ॥

निवृत्ततતર્પરૂપીયમાનાદ્ઘૌપધાદ્ઘોષમનોમિરામાત્ ।

કા. નિવૃત્તતર્પરૂપીયમાનાદ્ઘૌપધાદ્ઘોષમનોમિરામાત્ ॥

મા। ૨૦। ૧। ૪ ॥

જો પણ અહીં નિવૃત્ત થયેલા, અને નિર્ગુણ-કરુણામાં આનંદ માને છે.

જી, જે આખ્યાનનું અધ્યયન તને કરીય.

સમયે ભગવાન્તી કૃપા હોય જ; અને એ કૃપાને કીધે જેમ જીવને મુક્તિસમયે પોતે કંઈન દીધાં, તેમ કંઈનવું ઘન પણ ભવસ્થ માનવું. નોંધજે, એમ હોવાથી પ્રશ્ન ત્યાં પ્રત્યક્ષ હતા એમ માનવામાં શું યોગ્ય છે ? આરે ભગવાન્ ત્યાં પ્રત્યક્ષ હતા જ.

શંકા—ઉપરથી વિચારપરથી એમ તો જાણે છે કે ભગવાન્ પ્રત્યક્ષ છે; એટલે શ્લોકમાં ઉત્તમસ્ત્રોકજનેષુ (પ્રશુના જનને વિષે) સર્વ એમ ન કહેતાં સ્વદીયેષુ અનેષુ (તમારા જનોને વિષે) સર્વ એમ કહેવું નોંધજે. એમ ન કહેતાં ઉત્તમસ્ત્રોકજનેષુ શા આરે કહ્યું ? પ્રશ્ન પ્રત્યક્ષ હોય તો તમારા જન એમ જ કહેવાય, પ્રશુના જન એમ ન કહેવાય.

સમાધાન—ઉત્તમસ્ત્રોકનો અર્થ બેનો થાય છે કે ઉત્તમ એટલે વધાર્થ સાત્ત ગણનારા જેવું કીર્તન કરે છે તે ઉત્તમસ્ત્રોક પ્રશ્ન. અથવા ઉત્તમ એટલે પર અને અપર વિષાથી અત્રાપર છે કીર્તિ જેવી એવા પ્રશ્ન. એવા ઉત્તમસ્ત્રોક એટલે પ્રશુના જન તે ઉત્તમસ્ત્રોકજન. એવા જનને આરે પદપુરાણમાં કહ્યું છે કે,

નર્કમર્ધનનં જન્મ વૈષ્ણવાનાં ચ વિષયે ।

વિષ્ણોસ્તુચરત્વં હિ મોક્ષમાહુર્મનીપિણઃ ॥

અર્થ—વૈષ્ણવેને કંઈ નર્કન કે જન્મ હોતાં નથી. વિમાસીલ પ્રુષો તો વિષ્ણુના શરણપાત્રે જ મોક્ષ કરે છે.

આવાં જન્મવાળા જનો ઉત્તમસ્ત્રોકજન કહેવાય છે.

આ સર્વ ઉપરથી એમ સમજવું કે અહીં જે ઉત્તમસ્ત્રોકજન શબ્દ પ્રશ્ન પાડે પ્રત્યક્ષ હોવા છતાં વાપર્યો છે તે પ્રશ્ન શાસ્ત્રાધારૂપ છે એમ અણુવચ્ચને આરે જ. શાસ્ત્રાર્થત્વાય એ શબ્દમાં ચતુર્થાં વિભક્તિ ક્રમ પ્રત્યક્ષ અર્થમાં છે. જેમ કે ફલો-મ્યો પાતે એટલે ફલને આરે જાય છે. તેમ શાસ્ત્રાર્થત્વાય એટલે શાસ્ત્રાર્થને આરે.

શંકા—પ્રશ્ન સાત્તરૂપ છે એ તો ઉત્તમસ્ત્રોક એમ ને શબ્દના સમાસથી સમ-જાય છે, ઉત્તમો જેવું શ્લોક એટલે કીર્તન કરે છે તે ઉત્તમશ્લોક પ્રશ્ન; એમાં કંઈ ઉત્તમસ્ત્રોક અને જન એમ ત્રણ પદના સમાસની જરૂર નથી. એટલે એમ અર્થ થાય કે હે ઉત્તમશ્લોક પ્રશ્ન, જનો એટલે જનના ત્રણ સ્વભાવવાળાઓ સાથે સખ્ય અને ન જાણી, પણ તમારા જન સાથે સખ્ય થાઓ. આ અર્થ જુદુ સ્વાભાવિક છે, આરે ઉત્તમસ્ત્રોક અને જન ત્રણ શબ્દોના સમાસની જરૂર નથી, અને તમારા કરેલો અર્થ, યત્તો નથી.

સમાધાન—એમ નહિ, ભક્તોથી વિદ્યમાનનાં ભગવાન્ ભક્તિદારા રૂપ આરે કીર્તન, દશમસ્ત્રોકના પ્રથમ અધ્યાયના ૧૪ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

एतं निधम्य भृगुनंदन साधुवार्द वैयासकिः समगवानय वि...

મત્યર્ચ્ય કૃષ્ણચરિતં કલિકલ્મપર્ણ વ્યાહર્તુમારમત માગવતમયા...

અર્થ—હે ભૃગુનંદન કીર્તક, આ સાધુવાર પ્રમત્ત જન ત્રણ કરીને સા કરીને ભગવાનના આદેશવાળા બ્રાહ્મણ શુદેવજીને વિષ્ણુશક્તિ પર મહિમા પાળના નાચ કરતાર કૃષ્ણચરિત કહેવાનો આરંભ કર્યો.

મારે એવા ઉત્તમ જનોનો સંજ ચાલ ત્યારે તેઓમાં આવેલા લક્ષણ ભજવાનું તેમના દ્વારા શક્ય આવે, એમ હૃદયમસ્તોક અને જાન એ ત્રણ પદના સમાસથી પ્રાપ્ત થાય છે. એમ સમાસ ન કરીએ, અને ઉત્તમ શ્લોક, એ કેવળ પ્રશ્નનું સંબોધન લક્ષણે તો પણ સત્સંજનો આશ્રય તો કરવો જ પડે, તેથી જનોની સાથે સંજ ન સાચો, એમ કહેવામાં સ્પષ્ટ વિરોધ આવે. આ સર્વનો વિચાર કરતાં હૃદયમસ્તોકજનેષુ એ ત્રણ પદનો સમાસ લેવો જ ઉચિત છે.

શંકા—એવો ઉત્તમ જનોનો સૂક્ષ્મ સ્વીકારીએ, તો પણ સામાન્યજન ભજવાનું પ્રકાર તો પરાક્ષમાં જ થાય અને તેમાં “ હું અનુભવ કરું હું ” એવી લાગણી કંઈ થતી નથી, મારે એ શ્લોક કેમ કહેવાય ?

સમાધાન—પ્રશ્નના ચરિત્રનાં શુભજ્ઞાન કરવાં એ ઉત્તમ ફલરૂપ છે. ઉત્તમ જનો એકાં તથા પ્રશ્નના શુભજ્ઞાન કરે એ ફલ છે, એના પ્રમાણમાં નીચેનાં વાક્યો છે—

નૈકાત્મતાં મે સ્પૃહ્યન્તિ કેચિન્મત્પાદમેવાભિરતા મદીહાઃ ।

યેઽન્યોન્યપતો માગવતાઃ પ્રસજ્ય સમાજયંતે મમ પૌરુષાણિ ॥૩॥ ૨૫ ॥૩૪॥

અર્થ—મારા ચરણની સેવામાં પ્રીતિથી લાગેલા, અને મારે મારે જ સર્વ કરે કરનારા કેટલાક ભક્તો મારી સાથે એકમતે ઇચ્છતા નથી, પણ એ ભજવજનનો. એક બીજાની સાથે મળી મારા ચરિત્રનાં શુભજ્ઞાન કર્યાં કરે છે.

આ શ્લોકમાં શ્રીકૃષ્ણદેવદાસ ભગવદ્ગોષ્ઠી પરસ્પર આસક્તિપૂર્વક ભજવાનું ચરિત્રના કીર્તનરૂપ જરૂરતા મનુષ્યોનું સાધન કહ્યું, તે જ કીર્તનમાં શુણ્ણાતીત અને સ્વરૂપરિણામ જીવોની રતિ-પ્રીતિ હોય છે, મારે તે જ શ્લોક છે. આમ અર્થ સેતાં પૌરુષસમાજનું જ ફલ એમાં ને જે છે તેનો અર્થ મારે (પણ) કરવો.

નિર્ગુણ અને સ્વરૂપરિણામ જીવો પણ ભજવાનું શુભજ્ઞાન કરે છે, તેના દર્શન નીચે પ્રમાણે છે—

પ્રાયેણ મુનયો રાજન્ નિવૃત્તા વિવિપેધતઃ ।

નૈર્ગુણ્યસ્યા રમંતે સ્મ યુગાનુક્રમ્યને હરેઃ ॥ મા ૨ । ૧ । ૭ ॥

પરિનિવૃત્તોઽપિ નૈર્ગુણ્ય ઉત્તમશ્લોકલીલયા ।

ગૃહીતચેતા રાજર્ષે આરુપ્યાર્ણં યદ્દીપીતવાન્ ॥

તદ્દર્શનં તેઽમિષાસ્વામિ ॥ મા ૨ । ૧ । ૯ ॥

નિવૃત્તતત્તર્પેયગીયમાનાદ્ઘૌષ્ણિકાચ્છ્રોમનોમિરામાત્ ।

ઉત્તમશ્લોકયુગાનુવાદાત્ પુમાન્ વિરજ્યેત વિના પશુઘાત્ ॥

મા ૨ । ૧ । ૧૦ ॥

નિવૃત્ત, વિવિ અને વિવેધનાં પદો અહીં નિવૃત્ત થયેલા, અને નિર્ગુણ એકાં દરિયાં શુણ્ણ કીર્તન કરનામાં આનંદ માને છે.

પ્રશ્નમાં સારી રીતે નિહાવાયેલાં છતાં, જે આખ્યાનનું અધ્યયન મારે જિત આકર્ષણથી હું તને કરીશ.

પ્રભુના શુભેર્ત્ત દીર્ઘન તજ્જા પવરના મુક્ત પુરુષો જ્યાં કરે છે, પ્રભુના શુભેર્ત્ત દીર્ઘન સંસારરૂપી દુઃખના ઔષધરૂપ છે. આરે મુમુક્ષુજિને જલ દસદશ છે. ધોત્ર અને મનને તે જ્ઞાનદેવ જ્ઞાપનાર છે. આરે વિષ્ણી પુરુષોને સર્વોત્તમ વિષ્ણ છે, આરે પદ્મ સિંધાવ બીજો કોય પુરુષ પ્રભુના શુભજાનના દીર્ઘનથી વિદ્યમ થાયે ?

અરે હવે જાન્યી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

અથવા ઉપલા વાક્યમાં 'ચ' (અને) તો સમુચ્ચયનો અર્થ કરેલો. એ રીતે લેતાં એવો અર્થ થાય છે કે જેમ લોકોને મળ્ય અસ્તુ કરવાથી તે કાળમાં વર્ણવેલા પુરુષનું પદોક્ત જાન થાય છે તે જતાં પણ એવો કોઈક જ્ઞાનદેવ થાય છે કે બીજું સર્વ જુદી જગ્યા છે, તેમ જાહી જ્ઞાનદેવ પ્રભુ અને તેના શુભેર્ત્ત દીર્ઘન કરતાં ફેરફાર જ્ઞાનદેવ થાય છે.

શંકા—આર્તુ પ્રલભ્યુથી પણ થાય છે, જેમ પરીક્ષિતને થયું તેમ. જેમકે, માનુષ્યે સુપન્નુપ્પાવણી હરિકયામૃતમ્ પેન વેમાલતરેણ. આર્તુ આર્તુ શુભ દીર્ઘનના વાસ્તે જિના જોવામાં આવે છે. આ વાસ્તેમાં વજા કરતાં જોતાનો દીનભાવ રજા છે, આરે એવા વજાનો સંજ થાય જિદ્દી જ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ, તેના સંજ્ઞની થી જરૂર ? હાસ્ય હોય તો ચાહે.

સમજાન—ના, હાસ્ય પર્વત તો સાધન છે, આરે સંજ્ઞની જ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. ઉપર ને વાસ્તે જ્યાં તે દીર્ઘનના પ્રયોજનરૂપ છે, દીર્ઘનરૂપ નથી. સ્વરૂપ વિરેન્દ્ર જાનપૂર્વક તેનું વર્ણન કર્યું તે જ અર્થ દીર્ઘન કાલં સમાજયાંતિ આર્તુ શુભજ્ઞાન સારમાગિનઃ અર્થ—અર્થે લોકો, શુભજ્ઞ, સાર મહત્ત્વ કરવાના, કવિનું દીર્ઘન કરે છે, વજેરે વાસ્તેથી એ અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે. પરીક્ષિતનાં વાસ્તે પ્રભુના શુભજિના જાનને મારે છે. પ્રભુના શુભજિના દીર્ઘનરૂપ નથી. પણ એવાં જાવવાનાં વાસ્તેથી વજાને ક્લેશક વધે છે, આરે એ વાસ્તે સાધનરૂપ છે. અને હાસ્ય પર્વત સર્વેને એ સમજાન છે. સંજ્ઞમાં ફર એ છે કે એથી તો સંજ્ઞાના જેવું જ સ્વરૂપ અને મન થઈ જાય છે, આરે જ સંજ્ઞની પ્રાર્થના કરી તે જોગ્ય છે.

શંકા—સંજ્ઞમાં આવ્યો સંજ્ઞા સાથે સંજ્ઞા, સંજ્ઞાથી આવી પરતંત્રતા, જ્યાં પરતંત્રતા ત્યાં મોક્ષનો અભાવ. મોક્ષ તો સ્વતંત્ર છે, મોક્ષનાં બહુલો તજ્જાસે—

અમયં નિષ્કોફત્વમપારતંત્ર્યં ચ મોક્ષલક્ષણમ્ ।

અમયં વૈ જનક માક્ષોસિ । સ્મર્ત્તવ્યએચ્છતામયમ્ । તરતિ શોકમાસ્માવિત્ ।

તદસ્ય સંસૃતિર્વિષઃ પારતંત્ર્યં ચ તલ્કૃતમ્ ।

અર્થ—અમય, શોકરહિતપણું, સ્વતંત્રતા એ જ મોક્ષનું લક્ષણ.

કે જનક, તને અમય પ્રાપ્ત થયું છે. અમય છજ્જાને સ્મરતુ કર્યું. આત્મવિત્ શોકને તરી જાય છે. સંસાર એ જિના જાય છે, પરતંત્રતા તેને લીધે જ છે.

આ વાસ્તેપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પરતંત્રતા એ મોક્ષ નથી, જાહી સંજ્ઞમાં આ જાવવાથીને વિધિનિયમ કોઈ થાયુ પડતા નથી, એ જાવવાથીને મેં જાહી કૃત્ય કર્યું કે ત્યાં કૃત્ય કર્યું વજેરે વિચારવા મેસતા નથી, આરે તેમને જાય, શોક કોઈ નથી. એ જરી થાય, પણ સંજ્ઞમાં સંજ્ઞાનો સંજ્ઞા તો જોગ્ય જ, આરે એ સંજ્ઞ તે જ પરતંત્રતા, અને પરતંત્રતા એટલે જાહી તો મોક્ષનો જ અભાવ થઈ જાયો.

સમાધાન—ના, પ્રશ્નમાં નિષ્કાવાળા ભક્તની સાથે સંખ્યનો સંબંધ કાંઈ મોક્ષના અભાવરૂપ થઈ જતો નથી, કેમકે જે સંખ્યમાં સ્વતંત્રતાનો અભાવ થઈ જતો નથી. જેમકે દયા આશ્રમ વગેરેમાં જેનાપર દયા કરીએ, અને આશ્રમ આપીએ, તેની તેની સાથે સંબંધ થાય, પણ તેમાં પરતંત્રતા આવતી નથી, કેમકે તે ભગવદ્ધર્મ છે, તેમ આવા ભગવદ્ધર્મોમાં રહેલો સંખ્યપ્રી ધર્મ મારા સંજોગમાં પણ ભલે રહો જે આશ્રમથી જ અહીં પ્રશ્નમાં નિષ્કાવાળા ભગવદ્ધર્મના સંખ્યનું હીતન કરેલું છે. ધીમાં રહેલું દ્રવ્ય જેમ નૈમિત્તિક છે તેમ જે સંખ્ય પણ નૈમિત્તિક છે, છતાં એથી સ્વતંત્રતાની દાનિ થતી નથી તેથી મોક્ષની પણ દાનિ થતી નથી.

શંકા—મને તમે ઉપર કહ્યું તેમ સંખ્યમાં સ્વતંત્રતા હો, પણ પોતે સંખ્યમાં ચોતા હોવાથી વક્તાને પરતંત્ર રહેવાનો જ, અને તેથી મુક્તિની દાનિ થવાની જ, વળી વક્તા પણ જનન મરણ સ્વભાવવાળા જ હોવાના, એટલે તેમની અંત ક્ષણ પ્રાપ્ત થતાં બીજા કોઈ (પ્રતિયોગી) વક્તા રહેવાના નહિ, એટલે સંખ્યનો પણ અભાવ થઈ જાય, વળી દેવ કાલ વગેરેનો પરિચ્છેદ (જ્ઞાન, ૬૬) તો છે જ, (એટલે બીજા વક્તા મેળવવા પણ કઠિન, એટલે ચોતાને મુક્તિની દાનિ જ થવાની.

સમાધાન—બહુ જન એકી વખતે વક્તા થઈ શકતા નથી, તેથી તેઓ ચોતા થાય છે; જ્યારે પોતે વક્તા થાય એટલે સ્વતંત્રતા તો સિદ્ધ જ છે, અને જે રીતે એક વક્તાનું તિરોધાન થતાં બીજા વક્તાઓ હોય છે જ, એટલે પોતાને મુક્તિની દાનિ થતી નથી જ અને જે રીતે સંખ્યમાં મુક્તિની દાનિનો પ્રસંગ આવતો નથી, આ સર્વનો વિચાર કરીને પ્રશ્નના ગુણ હીતનમાં ચોતાની સ્વતંત્રતા જણાવવાને અને મુક્તિ સ્વેચ્છાજીથી પરિચિન્ન નથી જે જણાવવાને મૂલમાં જોડેલું (જનોને વિષે) જેમ બહુવચન ગુણનું છે.

શંકા—વક્તા જનન મરણ સ્વભાવવાળો હોવાથી વક્તાપણું બહુ થોડો વખત થવાનું અને તેથી મોક્ષાશક્તિની અવગણ થવાની.

સમાધાન—ના, જે ચોતાશક્તિ સાચા અર્થે જાણનાર હોવાથી, તેઓ વક્તા પણ જનન મરણને વશ છે એમ સમજે છે, મારે તેઓ વક્તાને કોય કંઈ શક્તા નથી, જેમ યાત્રી-ઓમાં સનકનને અપ્ય વાત્સલ્ય મારે કોય કંઈ શક્તો નથી, તેમ આવા ભક્ત વક્તાને કોય શક્તો નથી.

શંકા—મોક્ષમાં તો સર્વ સુખ જ હોય છે, એટલે કાંઈ પણ દુઃખનો સંભવ જ નથી. અહીં તો સંખ્યમાં જે મોક્ષ તમે માનો છો તેમાં વક્તાને ચોતાની જરૂર પડે છે, અને તેવા ચોતા ન હોય તો શોધવા જવાની જરૂર પડે છે; તેમજ ભગવાનના અસ્તિત્વ પણ જ્ઞાન હોય તો જ હીતન થઈ શકે છે, અને તે જ્ઞાન મરણથી જ થાય, તેથી તે જ્ઞાન આપનાર વક્તાને પરાધીન થવું પડે, વળી તેવો વક્તા પણ ન હોય તો શોધવા જવું પડે; આ બધી શોધવાની ખટપટમાં પડે થય, અને થમ એટલે દુઃખ, આ તે મોક્ષ કહેવાનું ?

સમાધાન—જાનો વિચાર કરીને જ સ્વેચ્છામાં સંસારચક્રો જે રાજ સુખ છે. ચક્રમાં જનતાં ભક્તતા જુદા જુદા દેશોમાં એની મેળે જ જવાય છે, અને તે પણ જમદી જમદી જવાય છે, એમાં કાંઈ થમ પડતો જ નથી, જે સંસારચક્ર થવું છે કે સરખા સ્વભાવવાળાનો સંજોગ મોહ આવે છે, અને વિરોધી સ્વભાવવાળાને જુદા જમદી નાખે છે,

બેટલે બેમાં શોધવા જવાનો અમ પડતો જ નથી. તેથી પરિશ્રમજુ સ્વર્ગમાં સ્વાભાવિક રીતે જવાથી અને જોઈતા વિષય (પોતાવક્તા) સહજ મળી આવવાથી બેમાં અમ કહેવ શક્યા જ નથી, માટે તમે ખારો બે તેવું દુઃખ સમ્મમાં છે જ નહિ, તેથી સમ્મમાં મોક્ષનો અભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી.

શંકા—બસે તેમ હો, તો પણ બેવા સંસારજનમાં સંસાર તો રહ્યો જ, અને સંસાર બેટલે જ દુઃખ અને ક્ષેત્રથી સાધનથી જ વશ પ્રાપ્તિ, માટે તમે દુઃખનો અભાવ માનો બે, તે બધાજ નથી.

સમાધાન—આપ બમવદ્ભક્તો સંસારમાં રહેવા છતાં, પ્રધનું બળમ કરવાથી પ્રભુની તેમજ પર કૃપા હોય છે; બેટલે બે કૃપાથી જ સાધનની સંપત્તિ બેમને સ્વાભાવિક હોય છે, બેટલે ક્ષેત્ર બેમને હોતો જ નથી, બેટલે સંસારજન બધી ક્ષેત્રનું મોધન કરવાને વાગ્યું નથી.

શંકા—આ પ્રમાણે સંસારજનમાં ભક્તને દુઃખ નથી, બેમ સ્વચ્છા પછી પણ શ્લોકમાં પ્રાર્થના તો કરે છે કે મારું ચિત્ત ધન, સ્ત્રી, રૂઠ વગેરેમાં આસક્ત થાશી નહિ, માટે ક્ષેત્રનો અભાવ કેમ કહેવાય ? પ્રાર્થના કરે છે તે ઉપરથી જ સમજાનું નથી કે બેમ ક્ષેત્ર છે ?

સમાધાન—ચોખ્ખો જોઈએ તે દેહ બદલાય પ્રાપ્ત થવાથી ક્ષેત્રના તેમજ અભાવની પ્રાર્થના કરે છે; હવે પછી તો અમવદ્ કૃપાથી અતિમ દેહ થવાથી જે કષ્ટ ક્ષેત્ર થાવાના તે બધા પહેલા જ અમમથ છે, હવે પછી તો ક્ષેત્રનો અમમથ જ નથી.

શંકા—સર્વ કાર્યમાનમાં અમવદ્ ક્ષેત્ર જ મારણ; આપ અમદ્ ભક્તને તો આ વાતની સ્મૃતિ તરત જ થાય; બેમ છતાં સ્વકર્મમિ: " પોતાના ક્ષેત્રથી " અમત્રે બેમ શ્લોકમાં ચામારે કહ્યું ? " અમવદ્ ક્ષેત્રથી " બેમ ચામારે ન કહ્યું ?

સમાધાન—જરી વાત, અમત્રે આ સારી રીતે સમજે છે. સર્વનું મારણ, તેમ ક્ષેત્રનું પણ મારણ અમવદ્ ક્ષેત્ર છે બેમાં ભક્તોને હેયમાય પણ સંક્રમ હોતી નથી, તે છતાં ભક્તો પોતાના ક્ષેત્રનો હેય પોતાના સ્વામીને-પ્રભુને-દેતા નથી. બધી જોઈને જ તેજા મારા "કર્મ" નો હેય બેમ કહે છે, " પ્રભુ બેમને ક્ષેત્ર આપ્યો " બેમ વચન તેમના મુખમાંથી નિકળી શક્યા જ નથી. બે પોતાને પ્રાપ્ત થવાથી ક્ષેત્રનું ક્ષેત્ર મોખવડું આવશ્યક છે તે જતાવવાને જ શ્લોકમાં સ્વકર્મમિ: બેમાં સ્વ બેટલે " મારા " કર્મ બેમ પદ મુક્યું છે; બેમ બેમ સ્વચ્છું કે બે કર્મનો ક્ષેત્ર પોતાને જ મોખવડાનાં છે. આ કર્મનો અંત જ નથી બેમ જતાવવા કર્મમિ: " ક્ષેત્રથી " બેમ બધું વચન કહ્યું છે. આ સર્વના વિચારથી જ શ્લોકમાં " અમવદ્ ક્ષેત્ર " સંક્રમ ન વાપરતાં " કર્મ " સંક્રમ વાપરે અને આજે ક્ષેત્ર જરી ન થાય માટે પ્રાર્થના પણ સ્મિત જ છે.

શંકા—મનુષ્યને સંસારજનમાં અમાન્યાર મારણ જલ છે. ૧ અવિધા, ૨ અમ અને ૩ કર્મ; તે જાણેના શ્લોકજરથી સિદ્ધ થાય છે:—

જનો વૈ લોક પતસ્મિન્નવિધાકામકર્મમિ: ।

લઘાવશાસુ ગતિપુ ન વેદ સ્વાં ગતિં ધમન ॥

અર્થ—મનુષ્ય આ લોકમાં અવિધા અમ અને કર્મવડે ઉચ્ચનીચ ગતિઓમાં અમત્રે પોતાની ગતિ જાણતો નથી.

સમાધાન—ના, પ્રશ્નમાં નિષ્કાવાળા ભક્તની સાથે સખ્યનો સંબંધ કોઈ મોક્ષના અભાવરૂપ થઈ જતો નથી, કેમકે જો સખ્યમાં સ્વતંત્રતાનો અભાવ થઈ જતો નથી, તોયે કદા આશ્રય વગેરેમાં જોનાપર કદા કરીએ, અને આશ્રય આપીએ, તેની તેની સાથે સંબંધ થાય, પણ તેમાં સ્વતંત્રતા આવતી નથી, કેમકે તે ભગવદ્ધર્મ છે, તેમ આવા ભગવદ્ધર્મમાં રહેશે સખ્યપણી થઈ મારા સંબંધમાં પણ ભલે રહે. એ આશયથી જ અહીં પ્રશ્નમાં નિષ્કાવાળા ભગવદ્ધર્મોના સખ્યનું કીર્તન કરેલું છે. કીર્તી રહેલું દ્રવ્ય જ નેમ નિમિત્ત છે તેમ જો સખ્ય પણ નૈમિત્તિક છે, છતાં એથી સ્વતંત્રતાની હાનિ થતી નથી તેથી મોક્ષની પણ હાનિ થતી નથી.

શંકા—ભલે તમે ઉપર કહ્યું તેમ સખ્યમાં સ્વતંત્રતા હો, પણ પોતે સખ્યમાં ચોટા હોવાથી વક્તાને સ્વતંત્ર રહેવાનો જ, અને તેથી મુક્તિની હાનિ થવાની જ, વળી વક્તા પણ જનન મરણ સ્વભાવવાળા જ હોવાના, એટલે તેમની અંત કદા પ્રાપ્ત થતાં બીજા કોઈ (પ્રતિષેધી) વક્તા રહેવાના નહિ, એટલે સખ્યનો પણ અભાવ થઈ જાય, વળી કદા કદા વગેરેનો પરિચય (જ્ઞાન, હક) તો છે જ, (એટલે બીજા વક્તા મેળવવા પડે) હાનિ, એટલે ચોટાને મુક્તિની હાનિ જ થવાની.

સમાધાન—જલ્દ જન એકી વખતે વક્તા થઈ શકતા નથી, તેથી તેઓ ચોટા થાય છે; જ્યારે પોતે વક્તા થાય એટલે સ્વતંત્રતા તો સિદ્ધ જ છે, અને જો રીતે એક વક્તાનું વિરોધાન થતાં બીજા વક્તાઓ હોય છે જ, એટલે પોતાને મુક્તિની હાનિ થતી નથી જ અને જો રીતે સખ્યમાં મુક્તિની હાનિનો પ્રસંગ આવતો નથી, આ સર્વનો વિચાર કરીને પ્રશ્નના શુભ કીર્તનમાં પોતાની સ્વતંત્રતા જણાવવાને અને મુક્તિ રેસાળાની પરિચિત્ત નથી જ જણાવવાને મૂલમાં અમેયુ (જનોને વિષે) જેમ અકુવચન મુક્યું છે.

શંકા—વક્તા જનન મરણ સ્વભાવવાળા હોવાથી વક્તાપણું જલ્દ યોગ્ય વખતે થવાનું અને તેથી ચોટાભક્તોની અવગણ થવાની.

સમાધાન—ના, જો ચોટાભક્તે ટાઝાર્થ જણનાર હોવાથી, તેઓ વક્તા પણ જનન મરણને વશ છે એમ સમજે છે, મારે તેઓ વક્તાને હોય કદા શક્તા નથી, જેમ યાત્રીઓમાં સર્વજનને આશ્રય વગર ત્યાં મારે હોય કદા રહી શકતો નથી, તેમ આવા ભક્ત વક્તાને હોય શકતો નથી.

શંકા—મોક્ષમાં તો સર્વ સુખ જ હોય છે, એટલે કોઈ પણ દુઃખને સંભવ જ નથી. તદ્દાં તો સખ્યમાં જો મોક્ષ તમે માનો છો તેમાં વક્તાને ચોટાની જરૂર પડે છે, અને તેના ચોટા ન હોય તો શોધવા જવાની જરૂર પડે છે; તેમજ ભગવાનનાં ચરિત્રનું પણ જ્ઞાન હોય તો જ કીર્તન થઈ શકે છે, અને તે જ્ઞાન મરણથી જ થાય, તેથી તે જ્ઞાન આપનાર વક્તાને પરાધીન થવું પડે, વળી તેનો વક્તા પણ ન હોય તો શોધવા જવું પડે; આ બધી શોધવાની ખટખટમાં પડે કમ, અને કમ એટલે દુઃખ, આ તે મોક્ષ રહેવાનું ?

સમાધાન—જ્યારે વિચાર કરીને જ મોક્ષમાં સંસારચક્રે જો ચક્ર મુક્યા છે. ચક્રમાં જનતા ભ્રમતા જુદા જુદા રોગોમાં બેસી મેષ જ જવાય છે, અને તે પણ જલ્દી જલ્દી જવાય છે, એમાં કોઈ કમ પડતો જ નથી, જો સંસારચક્ર છોડું છે કે સરખા સ્વભાવવાળાને સંજ્ઞા ચોટા આવે છે, અને વિરોધી સ્વભાવવાળાને જુદા પાડી નાખે છે,

	*૧૧ ગ્રન્થોનું સાહિત્ય		નોંદ ૨	
૧૦	ચતુર્થસ્કન્ધ સદમરીમ, અપૂર્વ, પોથી.			
	" પછીની પત્ર ૧૭ ઉપર સંખ્યા નથી.			
૧૮	શ્રીમુખોધિની એકાદશસ્કન્ધ.	પત્ર	૫૮	પોથી
૧૯	શ્રીમુખોધિનીના પ્રથમ શ્લોક પર લેખ.	"	૧૫	"
૨૦	" દસમસ્કન્ધ જન્મપ્રકરણ પર ટિપ્પણી.	"	૨૮	"
૨૧	" પૂર્વાર્ધ ઉપર શીવસમજનો લેખ.	"	૨૬૩	"
૨૨	" ૩૧ અધ્યાય ઉપર લાક્ષણિકતાની યોજના.	"	૧૬૫	"
૨૩	શ્રીપુરુષોત્તમજૂત પ્રકાશ અપૂર્વ.	"	૧૧૨	"
૨૪	નિર્જિરામજૂત હારિશર્ચ વામસપ્તકસ્કન્ધ.	"	૮૨	"
૨૫	શ્રીમુસાધિકૃત જમરશીતવિવરણ.	"	૨૨	"
૨૬	શ્રીમુખોધિનીપ્રકાશ તૃતીયસ્કન્ધ, અપૂર્વ અધ્યાય ૧૫.	નોંદ	૫	
૨૭	રાસપદ્મઅધ્યાયીપ્રકાશ પ્રથમાધ્યાય.	નોંદ	૧	
૨૮	વેલુશીતપ્રકાશ.	નોંદ	૧	
૨૯	જગદગુણપર શ્રીહરિરામજૂત રીમ.	પત્ર	૩	પોથી
૩૦	" શ્રીજિરિધજૂત "	"	૨૪	"
૩૧	" પુરુષોત્તમજૂત "	"	૨૩	"
૩૨	તત્ત્વદીપ્તિના-૫ ઉપર શ્રીકૃષ્ણાચાર્યજીની ટિપ્પણી, અપૂર્વ	"	૧૭	"
૩૩	" ભામવતાર્થપ્રકાશાવરણનું સંપૂર્ણ.	નોંદ	૧૫	
૩૪	નિર્મલિકા ભામવતરકધારિવિષય	"	૧	
૩૫	શ્રીમયુનાઇટ્ડ શ્રીમુસાધિકૃત રીમ	}	૨ નોંદ	
૩૬	" હરિરામજીની "	}	૬૫	
૩૭	" શ્રીપુરુષોત્તમજીની રીમ.	પત્ર	૧૧	
૩૮	જાલમોષપર મરિચીનન્દનજીની રીમ.	પત્ર	૧૩	પોથી
૩૯	" " પ્રેસ ટોપિ	"	૨૪	"
૪૦	" શ્રીપુરુષોત્તમજીની રીમ	"	૪૨	"
૪૧	સિદ્ધાન્તમુદ્રાવલીપર શ્રીમુસાધિકૃત	"	૮	"
૪૨	" ગોકુલનાથજીની	"	૫	"
૪૩	" કૃષ્ણાચાર્યજીની	"	૩	"
૪૪	" શ્રીમયુનાઇટ્ડશ્રીમુસાધિકૃત	"	૧૪	"
૪૫	" અન્વયમુદ્રીકા.	"	૧૧	"
૪૬	પ્રતિપ્રવાહમર્મોપદેશપર શ્રીગોકુલનાથજીની	"	૧૮	"
૪૭	" શ્રીપીતામ્બરજીની	"	૩૧	"
૪૮	" શ્રીકૃષ્ણાચાર્યજીની	નોંદ	૧	
૪૯	સિદ્ધાન્તરહસ્યપર શ્રીગોકુલનાથજીની રીમ પ્રેસ ટોપિ	પત્ર	૨૭	પોથી
૫૦	" શ્રીપુરુષોત્તમજીની રીમ.	"	૧૪	"

૫૦	નવરત્નપર શ્રીગુણાંજલિની દીક્ષા	નોટ ૧
„	પ્રકાશ શ્રીપુરુષોત્તમજીવ	નોટ ૨
૫૧	અન્તઃકરણપ્રબોધપર શ્રીગોકુલેષજીવ દીક્ષા.	નોટ ૧
૫૨	ભક્તિવર્ધિનીપર શ્રીગોકુલેષજીવ દીક્ષા. પ્રેસ કોપિ.	
૫૩	શ્રીવજ્રાન્તવિરચિત શ્રીગુણાંજલિની દીક્ષા.	નોટ ૧
૫૪	ચતુઃશ્લોકીપર જાતકમવિરચિત પ્રકાશ.	
૫૫	„ શ્રીવજ્રાન્તવિરચિત ભાવરસદીપિકા.	
૫૬	„ મહેશ્વરીનામમંદકૃત દીક્ષા.	
૫૭	સંન્યાસનિર્ણયપર શ્રીગોકુલેષજીવ દીક્ષા. પ્રેસ કોપિ	નોટ ૫
૫૮	„ શ્રીપુરુષોત્તમજીવ પ્રકાશ.	નોટ ૧
૫૯	„ શ્રીગોકુલેષજીવ દીક્ષા.	નોટ ૧
૬૦	શ્રીહરિસમજીવ પુરુષોત્તમસંસ્કૃતનામ્નિ સ્તોત્રે જોવાચાર:	પત્ર ૨
૬૧	મમોત્તમમહેશ્વરી વ્યાખ્યા દસાનુદાસવિરચિત સ્વતંત્ર લેખ.	} નોટ ૨
૬૨	વાસાભાવિરજીવેશ્રિ-શ્રીગુણાંજીવ	
૬૩	શ્રીપુરુષોત્તમપ્રાકૃતીવ (પ્રાકૃતવિચાર) શ્રીહરિસમજીવ.	
૬૪	નૈવાત્મનઃ પ્રશ્નઃ પર શ્રીગુણાંજીવો લેખ.	} ૧ નોટ સાથે
૬૫	પ્રશ્નરમીતીમ સંકલ્પરસ્યા સ્વા પર લેખ.	
૬૬	સ્વામી દિગ્વિજયપરિધ પર લેખ.	
૬૭	અતઃ પર શ્રીધામોદ્ધત પર લેખ.	
૬૮	પીતૃયોગ મહામૃતઃ પર શ્રીગુણાંજીવો લેખ.	
૬૯	તતઃ તાઃ કૃષ્ણસંદેશ પર શ્રીહરિસમજીવો લેખ.	પત્ર ૧૦
૭૦	શ્રીભાવો ગૃહઃ પુષ્ટિમાર્ગે તત્ત્વ પર સ્વતંત્ર લેખ.	પત્ર ૨
૭૧	કામ કોષ પર „	પત્ર ૨
૭૨	તરોદ્ધરાન્ત પર શ્રીહરિસમજીવો „	પત્ર ૩
૭૩	તત્રૈવાન્તરધીયત પર સ્વતંત્ર લેખ.	પત્ર ૨
૭૪	જ્યોતિ તેધિક પર સ્વતંત્ર લેખ.	પત્ર ૧
૭૫	વદાવન સખિ છુપો વિતનાતિ દાર્તિ પર લેખ	પત્ર ૨
૭૬	રામાયણ ગ્રંથપ્રાલભા પર લેખ	પત્ર ૨
૭૭	શ્રીગોકુલેષજીવ સાધનદીપક	પત્ર ૮
૭૮	ભક્તિદેવ મુક્તમાત્ર	પત્ર ૧૫ એથી
૭૯	„ પર શ્રીગુણાંજીવ દીક્ષા	પત્ર ૧૫ „
૮૦	મુક્તિવાસ્તવનિર્ણય	એથી
૮૧	ભક્તિદેવ	નોટ ૧
૮૨	દાનવીણા	નોટ ૧
૮૩	મંગલમંજરીની દીક્ષા	નોટ ૧

૮૪	શીસપોતમજીવર મીચીકોલકૃત	દીઠ	૫૪	૨૬	પોથી
૮૫	" મીરપુનાચકૃત	"	"	૮	"
૮૬	" મીરિયમજીવર	"	"	૨૭	"
૮૭	મીવિહૃતરાચામજીવર મીચીકોલકૃત	દીઠ	"	૨૯	"
૮૮	" મીચીકોલકૃત	"	"	૩૬	"
૮૯	" મીચીકોલકૃત	"	"	૩૨	"
૯૦	" મીચીકોલકૃત	જાડી દીઠ	નોંદ	૨	મોટી
૯૧	જામુરમણ: મોટીપર વિરતિ (મીચીકોલકૃત)		૫૪	૧૨	પોથી
૯૨	" "ની દીઠ (મીચીકોલકૃત)				
૯૩	સોલ્વે નિજજીવરની દીઠ મીચીકોલકૃત		નોંદ	૧	
૯૪	મીચીકોલકૃતપ્રેમાચકૃત મીચીકોલકૃતની દીઠ		નોંદ	૨	
૯૫	મીચીકોલકૃતપર દીઠ મીચીકોલકૃત		નોંદ	૧	
૯૬	મલમળાદીઠ મીચીકોલકૃત		નોંદ	૩	
૯૭	પુરુષોત્તમપ્રતિષ્ઠાપ્રકાર		૫૪	૧૫	
૯૮	મીચીકોલકૃત		૫૪	૫૭	પોથી
૯૯	મીચીકોલકૃત પ્રતિષ્ઠા મથો (ઘસપાટ, કાચાચકૃતપ્રાધાનિય, મીચીકોલકૃતનોંદ, મીચીકોલકૃતપ્રકાર, મીચીકોલકૃતપ્રકાર, મીચીકોલકૃત.)		નોંદ	૧	
*૧૦૦	મત્તવિલ્લિતરૂપવિચાર				
૧૦૧	જાવનાસહજી મીચીકોલકૃત		૩ નોંદ	૨ મોટી અને ૧ નાની	
*૧૦૨	સેવાવિધિ		૫૪	૧૭	
*૧૦૩	મત્તવિલ્લિતરૂપવિચાર				
૧૦૪	સર્વોત્તમપ્રવિરતિ મીચીકોલકૃત		૫૪	૩	
૧૦૫	મુનમળાનંદસન્દેહ મીચીકોલકૃત		૫૪	૩૧, પોથી	
૧૦૬	મીચીકોલકૃતપ્રતિષ્ઠાવિચાર		૫૪	૬, "	
૧૦૭	પ્રકૃત		"	૧૬૩	"
૧૦૮	પ્રવિરતિમીચીકોલકૃત		નોંદ	૨	
૧૦૯	સર્વોત્તમપ્રવિરતિ		૫૪	૮, પોથી	
૧૧૦	જીવિપ્રવિરતિ		"	૭	"
૧૧૧	જીવિપ્રવિરતિ		"	૬	"
૧૧૨	પ્રકૃતપ્રતિષ્ઠા		"	૨	"
૧૧૩	મીચીકોલકૃતપ્રતિષ્ઠાવિચાર		૫૪	૧૩, પોથી	
૧૧૪	મીચીકોલકૃતપ્રતિષ્ઠાવિચાર		નોંદ	૧	
૧૧૫	આવિરતિ		નોંદ	૧	
૧૧૬	આવિરતિ				
૧૧૭	સુષિલોચન				

*૧૧૮	પ્રપંચવાદ	
*૧૧૯	પ્રતિભિંજવાદ	
*૧૨૦	સ્વચ્છતિવાદ	
૧૨૧	ભક્તિરસવાદ	
*૧૨૨	બ્રહ્મોપનિષદર્શનસંબંધ.	
૧૨૩	ભાષ્યસ્ત્રોતપનિષદ્ધર દીક્ષા શ્રીપુરુષોત્તમશુદ્ધત	નોટ ૨
૧૨૪	તત્ત્વજ્ઞાનત્રિયકૃષ્ણચન્દ્રસમૃદ્ધીત તિલકનિર્ણય	૫૪ ૩
૧૨૫	વૈતથ્યપ્રકરણ શ્રીપુરુષોત્તમશુદ્ધત	૫૪ ૧૮
૧૨૬	વિદ્યા ભાગવતપ્રવચિ:	૫૪ ૨
*૧૨૭	વિગ્રહવાદ	
*૧૨૮	પ્રપંચસંસારભેદ	
૧૨૯	અનુમાનસામગ્રીવિવચનવાદ (ન્યાયમંચ)	
૧૩૦	પરતત્ત્વાનુભવ શ્રીમુરલીધરદાસશુદ્ધત	નોટ ૩
૧૩૧	ભગવન્નામધેભવ	નોટ ૨
૧૩૨	ભગવન્નામધર્મણ	નોટ ૨
૧૩૩	ભક્તિચિંતામણિ	નોટ ૧
૧૩૪	સેવાકલ્પલક્ષ	નોટ ૨
*૧૩૫	ભક્તિસૂત્રભાષ્ય	નોટ ૩
*૧૩૬	આચાર્યચરિત્ર	નોટ ૨
૧૩૭	શ્રીગોપેશ્વરશુદ્ધત નવાર્ધી દીક્ષા યજ્ઞર્ચેદ્ભાષ્ય આપૂર્ણ.	નોટ ૧૮
	(૧૭ મોટી અને નાની)	
*૧૩૮	વાદકલા	
૧૩૯	ભક્તિરત્ન શ્રીગોપેશ્વરશુદ્ધતદીક્ષાસહિત	નોટ ૫
૧૪૦	સંગવેદના કેટલાક મંત્ર ઉપર નીલકંઠ્યનું ભાષ્ય ગ્રેસ દેવિ	૫૪ ૬
૧૪૧	"	નોટ ૧
૧૪૨	શ્રીગિરિધરશુદ્ધત સુતિરદ્વય	નોટ ૨ (૧ મોટી અને ૧ નાની)
૧૪૩	હરચંદ્રશુદ્ધત વલ્લભસદસનામ	નોટ ૨
૧૪૪	લીલાધરોક્તભક્તિલક્ષણસતા	નોટ ૨
૧૪૫	આદ્વનિઃ	નોટ ૧
૧૪૬	ચરિત્રચિંતામણિ શરિવદીનન્દનશુદ્ધત.	નોટ ૧
૧૪૭	અમિદોષાદિનિત્યકર્મવિચાર	૫૪ ૩
૧૪૮	ગીતગોવિંદ ઉપર દીક્ષા	નોટ ૬
૧૪૯	નદિમુખમંચસ ચિંતામણિદીક્ષિતમુનિ જગદીશ્વરશુદ્ધત. નોટ ૭ (૬ મોટી અને ૧ નાની)	
૧૫૦	તૈત્તિરીયભાષ્ય	નોટ ૬
૧૫૧	કલ્પવૃક્ષીભાષ્ય મહાશાલાશુદ્ધત	નોટ ૩
૧૫૨	ઉદિરેશ્વરશુદ્ધત યમુનાપ્રક	૫૪ ૧
૧૫૩	વંદનાવલિ.	નોટ ૨

૧૫૪	સંવત્સરૈઃસવક્રમવત્તા	નોંદ	૧
૧૫૫	ઉત્સવપ્રતાન	નોંદ	૩
૧૫૬	શ્રીકૃષ્ણનિર્ણય, વામનાદાસી, અને ત્રિસિંહચર્ચાનિર્ણય.	નોંદ	૧
૧૫૭	ખનાશાલનાં પુસ્તકોની સમી	નોંદ	૧
૧૫૮	સુરતનાં પુસ્તકોનું દિવર	નોંદ	૩
૧૫૯	શ્રીકૃષ્ણનવાલજી પોરખંદરશનાં પુસ્તકોનું દિવર	નોંદ	૧
૧૬૦	ભક્તિસુખાંભલિ (અર્પણ)		
૧૬૧	અણર્થ	જન	૨
૧૬૨	સામયકોર્ષપુસ્તકાધિકારણ	જન	૮

છાપેલાં પુસ્તકોની યાદી.

વેદ અને વેદાંગ.

૧	મગ્ગેદ મુક્તમાન.	નિર્ણયસાગરની ચોથી
૨	„ મદ્ધાં	„
૩	મગ્ગુર્વેદસંહિતા.	„
૪	મગ્ગેદસંહિતા.	આર્ષસ્થાન તરફથી પ્રસિદ્ધ.
૫	મગ્ગુર્વેદ „	આ. સ. „
૬	સામવેદ „	આ. સ. „
૭	અર્ચવેદ „	આ. સ. „
૮	મગ્ગેદનુક્રમણિકા.	આ. સ. „
૯	મગ્ગુર્વેદનુક્રમણિકા.	આ. સ. „
૧૦	સામવેદનુક્રમણિકા.	આ. સ. „
૧૧	અર્ચવેદનુક્રમણિકા.	આ. સ. „
૧૨	અધ્યાવિષયત્વપરિવર.	„ છુટકો.
૧૩	અધ્યાત્રિસદ્ધર્મનિવર.	વેદેશ્વરપ્રેસનો છુટકો.
૧૪	વેદનાં વક્રાં.	નિર્ણયસાગરની ચોથી.
૧૫	માસ્તનિકા	વેદેશ્વર પ્રેસ.
૧૬	Vedic Concordance.	
૧૭	મગ્ગુર્વેદસંહિતામાખ.	નિર્ણયસાગર.
૧૮	અધ્યાત્મરસયોગનિવર.	„
૧૯	અધ્યાધ્યાત્મીસૂત્રપાઠ.	નિર્ણયસાગર.
૨૦	સિદ્ધાન્તકામુદી, તત્ત્વભાષિની સાથે.	„
૨૧	બ્રાહ્મસુખમાખ ભા. ૨.	„
૨૨	સિદ્ધાન્તકામુદીનું અગ્રિય ભાષાન્તર, વેદિક પ્રક્રિયા સાથે, વોલ્યુમ ૪	

સ્મૃતિ.

૨૩	મનુસ્મૃતિ કૃષ્ણકૃષ્ણ ટીકા સાથે	નિ. સા. પ્રેસ
૨૪	ચામુનસ્મૃતિ મિત્રાચાર સાથે	"
૨૫	નિર્ણયસિન્ધુ	"
૨૬	આચાર્યનિર્ણય	"
૨૭	પ્રસ્થાનચન્દ્રિકા	"
૨૮	સરેશ્વરમૂળ	ગુજરાતી પ્રેસ
૨૯	૨૭ સ્મૃતિસમુચ્ચય	આનંદાશ્રમ પ્રેસ

નીતિ.

૩૦ વિદુરનીતિ

પુરાણ.

૩૧	અક્ષપુરાણ	વેંકટેશ્વર પ્રેસ
૩૨	ધર્મપુરાણ	"
૩૩	મરૂપુરાણ	"
૩૪	મત્સ્યપુરાણ	"
૩૫	નારદપુરાણ	"
૩૬	અહ્યાપુરાણ	"
૩૭	કર્મપુરાણ	"
૩૮	વામનપુરાણ	"
૩૯	સિંધુપુરાણ	"
૪૦	સિવપુરાણ	"
૪૧	અગ્નિપુરાણ	"
૪૨	અક્ષવૈવર્તપુરાણ	"
૪૩	માર્કંડેયપુરાણ	"
૪૪	ભવિષ્યપુરાણ	"
૪૫	વરાહપુરાણ	"
૪૬	વાયુપુરાણ	"
૪૭	રુદ્રપુરાણ	"
૪૮	વિષ્ણુપુરાણ	"
૪૯	શ્રીભાગવત મહાપુરાણ સર્વભૂત	નિ. સા. પ્રેસ
૫૦	શ્રીભાગવત મંત્ર	"
૫૧	શ્રીવિષ્ણુપુરાણ સમાપાનર	"

ઇતિહાસ.

૫૨	મહાભારત સટીક.	ગ્રામણ નારાયણ મુદ્રિત.
૫૩	રામાયણ, સટીક.	નિ. સા. પ્રે.
૫૪	વાલ્મીકિ રામાયણ વો. ૧	ગુજરાતી પ્રેસ.

કોષ.

૫૫	અભિવાનસુત્ર, પ્રથમ અવૃદ્ધ.	નિ. સ્ત. પ્રે.
૫૬	" " દ્વિતીય "	"
૫૭	અમરકેશ મુદ્રમાળ.	"
૫૮	" રામામળી દીપ્તિ સાથે	"

પૂર્વમીમાંસા.

૫૯	મીમાંસાદર્શન વોલ્યુમ ૧-૪	જનપ્રસ
૬૦	પૂર્વમીમાંસાપરિભાષાકૃષ્ણચન્દ્ર	
૬૧	શાકીયપ્રકાશ	
૬૨	શાકીયભાષ્ય વો. ૧-૨	
૬૩	મીમાંસાપ્રકાશ વો. ૧-૨	
૬૪	પ્રકાશપરિભાષા વો. ૧-૪	
૬૫	સંકર્ષકોષ	

ન્યાય.

૬૬	શરિત્રાવલિ	મુબરાલી પ્રેસ
----	------------	---------------

સાંખ્ય.

૬૭	સાંખ્યશરિત્રા	અક્ષિપ
----	---------------	--------

સામ્પ્રદાયિક ગ્રન્થો.

૬૮	મીમંસુભાષ્ય સપ્રકાશ	જનપ્રસ
૬૯	વિદ્વન્મણ્ડલ સુવર્ણસુવર્ણિત	"
૭૦	પ્રત્યાનુસાર (૬૦૦ parts)	"
૭૧	અક્ષિપર્વ	"
૭૨	અક્ષિપ	"
૭૩	મીમંસુપ્રકાશ	મીનામકાર
૭૪	જાલબોધ	"
૭૫	સિદ્ધાન્તસુક્તાવલિ	"
૭૬	તત્ત્વદીપ્તિકા પ્રથમ પ્રકાશ.	સ. જ. લક્ષ્મણપ્રેસ
૭૭	મીમંસુપ્રકાશ	"
૭૮	કૃષ્ણલીલામૃત, ભાગ ૧ લે.	"
૭૯	" ભાગ ૨ લે.	"
૮૦	મીમંસુપ્રકાશ	"

- ૮૧ શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર તત્ત્વગાન ઉપદેશ વગેરે "
- ૮૨ Shreemad Vallabhacharya's life, philosophy teachings etc. "
- ૮૩ ચારદામહાના શંકરાચાર્યે ૩૧-૭-૬ ના સંજ્ઞવર્તમાનમાં
જાણવેલા ક્રેખનો જવાબ રા. ત્રિજીવનદાસ પીતામરદાસ સાહેબ
- ૮૪ ચાત્રીયવિચાર "
- ૮૫ વૈદિકભાગનિરીક્ષા રા. મુનશી
- ૮૬ અક્ષવાહન રા. જી. લક્ષ્મીભાઈ
- ૮૭ શુદ્ધાદૈત્યગાન (અક્ષવાહન) મોત્તિનિરૂપણ
- ૮૮ દુઃસંઘવિગ્નાન "
- ૮૯ શ્રુત્યર્થસાર સંકરવાણી
- ૯૦ વદ્યભાઈગિરજાનંદન "
- ૯૧ ગુરુપરંપરા શ્રીમુખોદિની પ્રાચીન
- ૯૨ આચાર્યપરંપરા "
- ૯૩ વૌદ્ધ્ય મંથન "
- ૯૪ વિદ્યામુખાકર "
- ૯૫ ઉપદેશશ્રોત્રિયસવાહન "
- ૯૬ શુદ્ધાદૈત્યગીત ૧૬ શુદ્ધાદૈત્યસિદ્ધાંતપ્રકાશનમંથન ઉપોદ્યાત સાથે
- ૯૭ વચાચુરચતુઃશ્લોકી "
- ૯૮ મારુતચક્તિ ધ. મહુલાલાલ
- ૯૯ સમશ્લોકી ગીતા "
- ૧૦૦ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા રા. દલાલ
- ૧૦૧ અપ્રસિદ્ધનિર્ણય રા. ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસજી
- ૧૦૨ પુણિમર્ગવિવરણતત્ત્વચરિત્રસાગર બા. ૨ જી "
- ૧૦૩ તત્ત્વદીપિકા ભગવાદ્ગીતા
- ૧૦૪ આશ્રીજાળ
- ૧૦૫ અર્ધપુણ્યમાર્ગ ૧૬ મીમિરિધરજીવ
- ૧૦૬ પુરુષોત્તમસંદેશનામ
- ૧૦૭ સેવાપ્રકાર, શ્રીચંદ્રમુણિપ્રકાશ મયુરના મુખીચાલ
- ૧૦૮ શ્રીવદ્યમવિદ્યાસ જનારસ
- ૧૦૯ બહે વિદ્યાપત્ર શ્રીમુનિદલાલજી
- ૧૧૦ મહિતવર્ધિની ત્રિજીવનદાસ પીતામરદાસ સાહેબ
- ૧૧૧ પુણિમવાદમર્ચાદિ "
- ૧૧૨ જ્ઞાનેદ જગપદ્યાનિ "
- ૧૧૩ સંન્યાસ નિર્ણય "

૧૧૪	પુણિમામૈનાં મૂલ તત્ત્વો	રા. ૫૪વારી
૧૧૫	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	
૧૧૬	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	રા. એવધનસ
૧૧૭	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	રા. ૫૪વારી
૧૧૮	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	કૃષ્ણામધી
૧૧૯	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	વાડીલાલ
૧૨૦	પ્રશ્નાનસ્તુતિ	રા. શાંતી મમલાલ
૧૨૧	ભેદભેદસ્વરૂપનિર્ણય	
૧૨૨	ભાગવતસંમનિરાસ	
૧૨૩	વિદ્યમણ	રા. મોંધી
૧૨૪	મુક્તિમંત્રી	
૧૨૫	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	જન્યસ
૧૨૬	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	પ્રમુદ વે. ૧
૧૨૭	શાંતિસ્થ ભવિષ્યસમાધિ	પરિષદ
૧૨૮	શુદ્ધાદૈત્યાર્થવે. ૨	
૧૨૯	નિર્મલે એ પ્રકરણ	જન્યસ

સામાન્ય લક્ષિતમાર્ગીય મનોર.

૧૩૦	શાંતિસ્થ ભવિષ્યસમાધિ	
૧૩૧	નારાયણરાત્ર	
૧૩૨	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	
૧૩૩	જયજ્ઞાનુભ	
૧૩૪	ચેતન્યમન્દોલ	
૧૩૫	કૃષ્ણસદસનામ	
૧૩૬	વિષ્ણુમક્રિયાશીલ	
૧૩૭	ગોપાલસદસનામ	
૧૩૮	Shree Krishna	જાન્ય ભાસ્તી
૧૩૯	રાધાકૃષ્ણરાત્ર	
૧૪૦	મદ્યર્થ વીર	
૧૪૧	Yashnavism, Shaivism ed. by Sir Bhandarkar.	

સામાન્ય.

૧૪૨	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	જાન્ય પ્રેસ, મદ્રાસ
૧૪૩	મીમંસુકામક્રિયાશીલ	જાન્ય પ્રેસ
૧૪૪	વિશિષ્ટદૈત્યાર્થવે. ૨	મુબરાલી પ્રેસ

શ્રીમદ્વૈષ્ણુવપરિષદ્ના વિદ્યાવિભાગનો તા. ૧૧-૧-૧૯૦૮ થી
તા. ૧૪-૪-૧૨ સુધીના ખરચનો

હિસાબ.

શ્રીમદ્વૈષ્ણુવપરિષદ્નો વિદ્યાવિભાગ કેવા પ્રકારનું, કેટલું, અને કેટલા યોગ્ય
ખરચર્ચી સાંપ્રદાયિક કાર્ય કરે છે એ સર્વ ખ્યાલ આપવાના શુભ ઉદ્દેશથી આ
રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે વાચકો તેનું મનન કરીને સાંપ્રદાયિક
વિદ્યાપ્રસારમાં યથાશક્તિ સહાયતાન કરીને કૃતાર્થ થશે.

અ. પાટણપરિષદ્ પછી વિદ્યાવિભાગ સ્થાપવામાં આવ્યો ત્યારથી તે
નંદુરબાર પરિષદ્ ભરાઈ ત્યાં સુધીના વિદ્યાવિભાગના ખરચનો હેવાલ.

૫૦-૦-૦ તા. ૧૧-૧-૦૮ રોકડા, પારખ લ. ભુક્ષાઈ પ્રાણવલ્લ- ભાસ તરફથી.	૩૩-૧૩-૫ તા. ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા. ૧૨-૨-૦૫ સુધી માસ ૧૩ નું પરચુરણ ખરચ નીચે:- ૫-૧૧-૦ 'કેસરી' પત્રમાં લઢીઆ માટે જાહેર ખબર છપાવી તેના ખિલ નં. ૭૩૪ના મનિઆઈર નં ૪૩૨૩નો મોકલ્યો તેના. ૦-૨-૦ મનિઆઈરકમિશનના. ૦-૧-૩ કામલ તથા બેક્સસાઈકલ ૧-૪-૫ ટપાલ ખરચ. ૪-૬-૦ 'જુજ્જવાતી'માં લઢીઆ માટે જાહેરખબર છપાવી તેના ખિલ નં. ૩૩૦૭ તથા ૩૩૪૨ના. ૦-૨-૦ રિપોર્ટ આવ્યા તેના નરના ભરવા પડ્યા તે. ૧-૪-૦ પરિષદના નામના સિદ્ધાના. ૨૦-૦-૦ પુસ્તક રાખવા કળાટ લીધું તેના. ૦-૧૩-૦ કળાટની ફેલના. ૦-૨-૦ કામના, માણસને આપ્યા તેના.
૫૦-૦-૦ તા. ૧૬-૬-૦૮ રોકડા, પારખ લ. ભુક્ષાઈ પ્રાણવલ્લ- ભાસ તરફથી.	૩૩-૧૩-૫
૧૦૦-૦-૦ તા. ૧૬-૪-૦૮ રોકડા, પારખ લ. ભુક્ષાઈ પ્રાણવલ્લ- ભાસ તરફથી.	૩૩-૧૩-૫
૨૮-૮-૦ તા. ૨૭-૨-૦૫ રોકડા, પારખ લ. ભુક્ષાઈ પ્રાણવલ્લ- ભાસ તરફથી.	૩૩-૧૩-૫
૫૦-૦-૦ ૪-૩-૦૫ રોકડા, પારખ લ. ભુક્ષાઈ પ્રાણવલ્લ- ભાસ તરફથી.	૩૩-૧૩-૫

૩૩-૧૩-૫ તા. ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા. ૧૧-૨-૦૫ સુધી
લઢીઆ પાસે પુસ્તક ઉતરાવ્યાં તેના, કામલ સાથે
૮-૦-૫ યોગમુનાઈજની મીયુસાઈજ તથા મી.૫.
રિરાપજની ટીમ, બાલનેપની મિલેવ.

શ્રીમદ્ વૈષ્ણવપરિષદના વિદ્યાવિભાગનો તા. ૧૧-૧-૧૯૦૮ થી
તા. ૧૪-૪-૧૨ સુધીના ખરચનો

હિસાબ.

શ્રીમદ્ વૈષ્ણવપરિષદનો વિદ્યાવિભાગ કેવા પ્રકારનું, કેટલું, અને કેટલા યોગે
ખરચ્યો. સાંપ્રદાયિક દાર્ઘ્ય કરે છે એ સર્વ ખ્યાલ આપવાના શુભ ઉદ્દેશથી આ
રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. આશ્ય છે કે વાચકો તેનું મનન કરીને સાંપ્રદા-
યિક વિદ્યાપ્રચારમાં યથાશક્તિ સહાયતાન કરીને ફૂટાર્થ થશે.

અ. પાટણપરિષદ પછી વિદ્યાવિભાગ સ્થાપવામાં આવ્યો ત્યારથી તે
નંદુરબાર પરિષદ ભરાઈ ત્યાં સુધીના વિદ્યાવિભાગના ખરચનો હેવાલ.

૫૦-૦-૦ તા. ૧૧-૧-૦૮	૩૩-૧૩-૫ તા. ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા. ૧૨-૨-૦૫ સુધી
રોકડા, પારખ લ-	માસ ૧૩ નું પરચુરણ ખરચ નીચે:-
લુભાઈ પ્રાણવલ્લભ	૫-૧૧-૦ 'કેસરી' પત્રમાં લીધેલા માટે જાહેર
બદાસ તરફથી.	ખબર છપાવી તેના બિલ નં. ૭૩૪ના
૫૦-૦-૦ તા. ૧૬-૧-૦૮	મનિઆર નં ૪૩૨૩નો મોકલ્યો તેના.
રોકડા, પારખ લ-	૦-૨-૦ મનિઆર મિશનના.
લુભાઈ પ્રાણવલ્લભ	૦-૧-૩ શાકલ તથા બેન્કસાઈડ.
બદાસ તરફથી.	૧-૪-૧ ટપાલ ખરચ.
૧૦૦-૦-૦ તા. ૧૬-૪-૦૮	૪-૬-૦ 'જુગતપી'માં લીધેલા માટે જાહેરખબર
રોકડા, પારખ લ-	છપાવી તેના બિલ નં. ૩૩૦૭ તથા
લુભાઈ પ્રાણવલ્લભ	૩૩૪૨ના.
બદાસ તરફથી.	૦-૨-૦ રિપોર્ટ આવ્યા તેના નરના બરવા
૨૮-૮-૦ તા. ૨૭-૨-૦૫	પડવા તે.
રોકડા, પારખ લ-	૧-૪-૦ પરિષદના નામના સિદ્ધાન્ત.
લુભાઈ પ્રાણવલ્લભ	૨૦-૦-૦ પ્રસ્તુત રાખવા કબાટ લીધું તેના.
બદાસ તરફથી.	૦-૧૩-૦ કબાટની હેસબા.
૫૦-૦-૦ તા. ૪-૩-૦૫	૦-૨-૦ દ્રામના, આણસને આવ્યા તેના.
રોકડા, પારખ લ-	
લુભાઈ પ્રાણવલ્લભ	
બદાસ તરફથી.	

૩૩-૧૩-૫

૨૩૭-૮-૦

૨૨-૭-૦ તા. ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા. ૧૧-૨-૦૫ સુધી
લીધેલા પાસે પ્રસ્તુત ઉતારાઓ તેના, શાકલ સાથે
૮-૦-૬ શ્રીમુનિપત્રની મીમુસાઈડ તથા શ્રીદ.
રિસાલની ડીઝા, આલોપત્રની શરિવ.

૭૮

ઉ

- કીર્તીદાસ તથા શ્રીપુરુષોત્તમજીની દીક્ષા
જીધુરી, નવરત્નની શ્રીગુણોત્તમજીની
દીક્ષા, તથા સંન્યાસનિર્ણયની શ્રીગુણોત્તમ-
જીની દીક્ષાકેતરામજી, કમલ સાથે
૧-૦-૦ ભક્તિદેવ તથા ભાસગેષ ઉપર શ્રી-
પુરુષોત્તમજીની જીધુરી રહેલી દીક્ષા,
તથા શ્રીવલ્લભજીની દીક્ષા કૃત્તમજી
કમલ સાથે.
૮-૧-૬ મદુનાથવિજય, સિદ્ધાંતમુકતાવલીદિપ્તવૃદ્ધિ
ભક્તિદેવ ઉપર શ્રીમદુનાથજીની ભક્તિ-
તરંગિણીવિષય, સિદ્ધાંતમુકતાવલી
ઉપર શ્રીગુણોત્તમજીની દીક્ષા ઉત્તરામજી,
કમલ સાથે.

૨૨-૭-૦

૧૧૪-૧-૬ પુસ્તકો ભાષેલી લીધાં તેના.

૧૫-૧૩-૬ પુસ્તકો નિર્મલસાગર પ્રેસમાંથી
લીધાં તેના.

૭-૦-૦ વાસ્તુકિરામજી સહીક.

૩-૮-૦ સ્વચ્છેદસંહિતામૂલ.

૨-૦-૦ રાજરાનદી દીક્ષા સાથે
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

૧-૮-૦ મનુરમૂલ.

૦-૧૨-૦ ગીતગોવિન્દ.

૧-૪-૦ ચૈતન્યચંદ્રોદય.

૦-૧૪-૦ પ્રભાકરચંદ્રોદય.

૦-૬-૦ જયમાનુજ.

૧-૮-૦ જોડાનો પેશન્ટસાર.

૨-૬-૦ લૌકિકન્યાનાંજલિ.

૨૧-૨-૦

૫-૪-૦ કમિટીન ૨૫ દક્ષ લેખે
ગાદ કર્યાં

૧૫-૧૩-૬ ગાદી

૨૨-૦-૦ જોડેપર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લીધાં તેના.

૧૫-૦-૦ પદ્યપુરાણ.

૭-૦-૦ ભવિષ્યપુરાણ.

ઘ. નંદુરબારની પરિપદ્ધતી તે સુરતની પરિપદ્ધ સુધીનો હિસાબ.

જ

હ

- ૦-૩-૦ બાદી પુરાંત.
 ૧૨૫-૮-૦ શેઠશ્રી, મંત્રી હમન-
 લાલ વાલજી પાસેથી
 તા. ૧૮-૭-૦૫.
 ૧૦૦-૦-૦ શેઠશ્રી, મંત્રી હમન-
 લાલ વાલજી પાસેથી
 તા. ૫-૧૨-૦૫.
 ૨૦-૦-૦ કબાલ, પ્રથમ રૂ. ૨૦
 માં લીધેલું તે વેચી
 નાંખ્યું તેના.

૨૪૫-૩-૦

૪૭-૧૦-૩ પરચુરણ ખર્ચ.

- ૩-૦-૦ 'આર્થપ્રકાશ'ના લવાજમના.
 ૧૦-૦-૦ 'સાંજવર્તમાન'ના લવાજમના.
 ૫-૧૨-૬ શંકરાચાર્યના કેસોની નકલ.
 ૨-૧૧-૦ 'ગુજરાતીપંચ'ના લવાજમના ૧૬૦૮ના
 ૮-૦-૦ 'ગુજરાતીપંચ'માં પાઠશાલા સાર સાચી
 માટે જાહેર ખર્ચ આપી તેના.
 ૧૩-૮-૦ 'ગુજરાતી' પત્રમાં લેલી જાહેરખબરના.
 ૨-૧૧-૦ 'ગુજરાતી પંચ'નું ૧૫૦૫ નું લવાજમ.
 ૧-૨-૦ પુસ્તકખાંદાખર્ચ.
 ૦-૧૩-૬ ટપાલ ખર્ચ.

૪૭-૧૦-૩

- ૧૨-૦-૦ લઈના લીધેલા તે ખાજ આપ્યા.
 ૧૦-૦-૦ શાંતી ચમનલાલને.
 ૨-૦-૦ વાડીલાલને.

૧૨-૦-૦

- ૩૧-૧૫-૦ પુસ્તકો અપેલા લીધા તેના.
 ૬-૦-૦ ભામતીટીકાસાથે શાંકરભાખ.
 ૨૧-૧૪-૦ સિદ્ધાંતકોશુદી ઉમેશ ભાષાંતરવોલ્લભ.
 ૨-૭-૦ જ્ઞાનકદાનનાં પુસ્તકો ત્રણ.
 ૧-૬ • મિ. જવેરીફત કૃષ્ણચરિત્ર.
 ૦-૪ • જીર્ણપુસ્તકમાર્તવડ.

૩૧-૧૫-૦

- ૧૨૫-૦-૬ પુસ્તકો ઉતારાખ્યાં તેના, લઈઆને.
 ૨૭-૧૪-૬ શ્રીકૃષ્ણોદિનીજી ઉપરની શ્રીગુરુસંપ્રદાય
 કૃત ટિપ્પણીજી, શ્રીકૃષ્ણોદિતમજીકૃત
 પ્રકાશ, પત્રાવલંબન, તથા નિર્મલ
 ટિપ્પણીના.

૭

૪૦-૦-૦ શ્રીચિદમહાદેવ ભાષ્યવિવરણ શાસ્ત્રીજી
જન્મલાલજી, શ્રીમદ્ભાષ્ય પા-
સેથી લેવાતું હીલું છે.

૩૨-૮-૦ સર્વાત્મજીની દીક્ષા, સુમેધિની દશ-
મસ્કંધ કારિકા, સિદ્ધાંતરહસ્ય અને
જાલમોહની દીક્ષા, પ્રવૃત્તિ, અને પુસ્તિ-
પ્રવાદમર્મામંત્રની દીક્ષા.

૨૪-૧૦-૬ પ્રવૃત્તિ અને પુસ્તિપ્રવાદમર્મામંત્રની દીક્ષા ૨
ઉત્તરામણી.

૨૪-૩-૬

૨૪-૬-૬

૨૮-૬-૩ બાકી પુરતી

૨૪૧-૩-૦

૭

૨૮-૬-૩ બાકી પુરતી

૭

૧૮-૦-૦ પુસ્તકો ઉતારાખ્યાં તેના, લઘીઆને.

૪-૮-૦ કામસૂત્ર

૧૩-૮-૦ ભવિષ્ય ભાષ્ય, વધા ભવિષ્ય-
સંગ્રહ.

૧૮-૦-૦

૨૪-૦-૦

૧૦-૬-૩ બાકી પુરતી.

૨૮-૬-૩

* અર્થે સુધારે વિસ્તાર જતા સેકેરી નિ જનસાગ નાહતાજમે સુવ પચિસમાં પા-
તાના રિપોર્ટમાં કામદ કર્યો હતો, અને પચિસે નિવમસા મંજુર કર્યો હતો.

* વિદ્યાવિભાગનો રિપોર્ટ રા. નારીસાચે રાંધેલા તેમાં આ પ્રમાણે વિશેષ જર્જર કર્યો હતો,
અને તે પચિસે નિવમસા મંજુર કર્યો હતો.

ક. સુરત પરિષદમાં વિદ્યાવિભાગનો હિસાબ મંજુર થયો ત્યાંથી તે સંવત્ ૧૯૬૮ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ સુધીનો હિસાબ.

ક	ક
૧૦-૫-૩ બાકી પુરાત.	૧૫-૧૩-૦ પરચુરણ
૪૦૦-૦-૦ રોકડ, મંત્રી છગન- લાલ ખાસેચી.	૧-૧૧-૬ ૮પાસ ખરચ.
	૦-૧-૦ સહીના સીમા નંબ ૨ પુસ્તકો લ- તરાવવા, લઈઆને.
	૧-૪-૦ ચીનાઈ કામચર્ચુ રીમ નંબ ૧.
૪૧૦-૫-૩	૨-૧૦-૦ 'શુભસતીપંચ'નું લવાબ ૧૫૧૦નું
	૧૩-૫-૬ પુસ્તકો ઉતરાવવા બેકસર્પાઈડ.
	૧૫-૧૩-૦
૧૧૫-૨-૩ પુસ્તકો છાપેલાં લેવાતાં લીધા તેના.	૫-૪-૦ જ્યોતરામ મુકદ્દશ ખાસેચી બિહુ- બાબ લેવાનું નંબ ૬.
	૬-૦-૦
	૦-૧૨-૦ કમિશન બાદ અર્થ
	૫-૪-૦
૨૮-૫-૦ બાંકોમાં પ્રેસમાંથી મેલે લીધા.	૪-૦-૦ વાપુપુરાણ.
	૫-૦-૦ વરાહપુરાણ.
	૩૦-૦-૦ રકમપુરાણ.
	૩૫-૦-૦
	૧૦-૮-૦ કમિશન બાદ અર્થ
	૨૮-૮-૦ બાકી.
	૦-૧-૦ હેસ.
	૨૮-૫-૦
૩૭-૦-૬ નિર્લેખ સામર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લાંબા તેના.	૩-૦-૦ તુલ્યેષ્વરનાથ.
	૨-૦-૦ શુભસતીપંચવેદસંહિતા.
	૦-૧૨-૦ અક્ષરવિશ્લેષનપદ.
	૦-૩-૦ અક્ષરમાત્રીસંપાદ.

* જરિયાનું નહું વર્ષ થીમલાપ્રજ્ઞના શાકરમેલસયથી જ અજુવામાં આવે છે.

૭

- ૪—૦—૦ તત્ત્વચોખિની સાથે
સિદ્ધાન્તકૌમુદી.
૪—૦—૦ વ્યાકરણમહાભાષ્ય
નવાપ્રક.
૨—૦—૦ માતૃવલ્લભ્યુત્તિ.
૨—૦—૦ નિર્મુલસિદ્ધિ.
૦—૧—૦ વિદુરનીતિ.
૦—૧—૦ પ્રસ્થાનપદ્ધિ.
૦—૧—૧ આશ્રયનિર્મુલ.
૨—૪—૦ અધિકાનસંગ્રહ, બા. ૧-૨
૦—૧૨—૦ અમરકોશ પ્રક.
૪—૦—૦ અમરકોશ સંગ્રહ.
૦—૮—૦ ગ્રીતા, દશસ્કન્ધાલી.
૦—૧—૦ પુરુષોત્તમસૂક્તનામ.
૦—૨—૦ કૃષ્ણસૂક્તનામ.
૦—૧—૦ વિષ્ણુભક્તિવલ્લભપદ્ય.
૦—૪—૧ ગોપાલસૂક્તનામ.
૦—૪—૦ મહિમ્નપ્રયોગ.
૦—૮—૦ કૃષ્ણનામકોશવિશિષ્ટ.
૩—૦—૦ સાહિત્યર્પણ.
૦—૮—૦ વાઙમયલોકાર.
૨—૮—૦ સાહિત્યસાર.
૩—૮—૦ સુભાષિતરત્નાશાગર.
૦—૬—૦ સમ્યગ્ચિત્તવશમાલિખ.
૨—૮—૦ ભદ્રિકામ.
૧—૦—૦ કાવ્યમાલા, પૃત્તીયમુગ્ધક.
૦—૧—૦ સુક્તિસંગ્રહ.
૦—૧૨—૦ અમરદશીના, શ્રીપરી
દીક્ષ સાથે.
૬—૦—૦ શ્રીમદ્ભગવત્, સચ્ચિદ્વિદ્
૧—૪—૦ દિક્ષાસિદ્ધિમ.

૪૪—૪—૦ કુલ્લે.

૧૨—૫—૦ ૨૫ દક્ષ લેખે કમિસન

બાદ નાતા

૩૬—૧૫—૦ નાટી.

૦—૧—૧ લેલ.

૩૭—૦—૬

- ૨૧—૨—૦ વેદિક ઠાન્ડાઈન્સ
 ૬—૮—૦ દ્યુસન્ઝ દિસોસોફિ ઓફ ધ કપનિયવઝ
 ૪—૧૩—૦ શ્રીભાષ્ય, મદ્રાસથી.
 ૦—૬—૦ ચાવિટ્ટસસર.
 ૦—૧૨—૦ ૩૮ કપનિયવનો સુટકો.
 ૧—૧—૦ સર્વસિદ્ધાન્તસમેહ, મદ્રાસથી.
 ૧—૧૪—૦ ચરદપચરાન તથા વિષ્ણુસહસ્રનામ
 કવચ ભાષ્ય.
 ૪—૧—૦ દ્યુસન્ઝ ઓન ધિ સિસ્ટમ ઓફ વેદાન્ત.
 ૦—૮—૦ તત્ત્વઓધિની ટીકાસહિત શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા
 ૧૫—૮—૦ આર્ચસુબ્બરમણી પુસ્તકો લાભ્યા તેના.
 ૧૦—૦—૦ ચાર વેદનો ઠાન્ડાઈન્સ.
 ૫—૮—૦ ચાર વેદની સહિત.

૧૫—૮—૦

- ૭—૧—૩ શ્રીલાલજીભાઈ નીચેના પુસ્તકો લાભ્યા તેના—

૧. શુદ્ધાદૈત્યતર્ક, ૨. શિક્ષાપત્ર.
 ૩. ભુરુપરંપરા, ૪. આચાર્યપરંપરા, ૫.
 ધોદધય વ, ૬. શિક્ષાસુધાકર.

- ૫—૫—૦ પદ્મિત મદુલાલાજીના પુસ્તકલગભાઈ
 પુસ્તકો લાભ્યા તેના.

૦—૭—૦ આસોચનિર્ણય.

૩—૪—૦ મદુનાથદિગ્વિજય.

૧—૦—૦ સમસોદી ગીતા.

૦—૧૦—૦ વક્તવિલાસ.

૫—૫—૦

- ૨—૮—૦ સેવાપ્રકાર (વલ્લભ પુષ્ટિપ્રકાર.)

૦—૬—૦ ઉદ્દેશચંદ્રાનિનાસવાદ.

- ૦—૫—૬ નિર્ણયસાગર પ્રેસભાઈ પુસ્તકો લાભ્યા તેના.

૦—૭—૦ નૃદતસ્તોત્ર રત્નાકર, ભાગ
 ૧ મો.

૦—૦—૬ જ્યોતિર્લિંગમાનસપૂર્ણ.

૦—૧—૦ હાસ્ય સ્તોત્ર.

ઉ

૮-૧-૦ ધરનામાવસિ.

૦-૧-૦ મયુનાશ્વક.

૦-૦-૬ શિવાપરાધક્રમાપનસોવ.

૦-૧૧-૦

૦-૧-૬ કમિટન બાદ અર્તા

૦-૬-૬ બાકી.

૦-૧૫-૦ શ્રીમદ્બામસ્તનો સુદો.

૧-૪-૦ ,, ,,

૦-૫-૦ કમિટન બાદ અર્તા

૦-૧૫-૦ બાકી.

૧-૧૨-૦ મનારસના શ્રીમુખેધિનીજીના અન્ન
પ્રકરણનાં મે પુતકો.

૨-૦-૦ મે અંક

૦-૪-૦ કમિટન બાદ અર્તા

૧-૧૨-૦ બાકી.

૦-૪-૦ મે વધેનદાસપ્રમાણિત શ્રીવક્ષમચરિત.

૭-૬-૦ વિષ્ણુપુરાણ

૪-૮-૦ ,,

૧-૨-૦ કમિટન બાદ અર્તા

૭-૬-૦ બાકી.

૧૫૧-૨-૩

૧૭૨-૧૧-૬ પુતકો ધરીઆ પાસે ઉતરાવ્યાં તેના.

૧૫-૧-૬ શ્રીકૃષ્ણમયુગધર્મસંવાદ.

૧૭-૪-૦ નરસિંહાચાર્ય શ્રીપુરુષોત્તમજીવ, અંતઃ-
ક્રમપ્રમોધની ટીકા(શ્રીગોપીકૃષ્ણજીવ)
પરિવર્તનિરિખત (શ્રીપુરુષોત્તમજીવ)
અને વંસાવસિ.

૪-૬-૦ ધીમાશ્વકૃષ્ણજનકારાજ યસેધી પુસ્તકો લખી
કિતરાવ્યા તેના.

૧. પ્રકરણનાં સંગ્રહિત (મીપુરોત્તમજી).

૨. અમિહોત્રાદિનિલકર્મવિચાર.

૩. કીર્ત્તિપુરુષનિર્ણય.

૪. સંખ્યકોર્ણપુરુષાદિ.

૫. તિલકધારણવાદનિર્ણય (કૃષ્ણચંદ્રસચિવ).

૬. ભેદભેદવાદ.

૭. સંખ્યકધારણવાદ.

૮. વિશાખાજકતાવધિ.

૧૦. અક્ષર્ય.

૨૬-૧૨-૦ મીકૃષ્ણચંદ્રકૃત અલસ્યકથા.

૪-૮-૦ મીસુત્રોપનિષદના પ્રથમ સ્તોત્રાનું વિવરણ તથા
સુત્રોપાનંતરકોટ.

૬-૨-૦ મીહરિયામજીની સેવાભાવના.

૭-૧૨-૦ પુરુષોત્તમપ્રવિણપ્રકાર, ત્રાગ્નેદ કપર નીલકંઠનું
કાંકરે બાળ્ય, યુતિરક્તચ, પુષ્ટિપ્રવાહમર્ષણ
તથા સુસ્તુકૃષ્ણપ્રેમામૃતની ટીકા.

૨-૦-૦ મીમદ્વલ્લભચરિત્ર (સુરલીધરસાંસકૃત)

૧-૨-૦ વર્ણિતવાકિની લેખનિષદની કાવિકા (મીપુરોત્ત-
મજી) અપૂર્ણ.

૨-૮-૦ શાંખિયસૂત્રબાળ્ય (સુરલીધરસાંસકૃત).

૧૭-૧૦-૦ નવાઈ ટીકા અપૂર્ણ.

૨૬-૧-૦ મીસુત્રાનાવજીનો પ્રથમ, પ્રથમાભ્યાસના
તૃતીય ચાલ પર્વ (અપૂર્ણ)

૬-૨-૦ ૧. આવરણમજ, બાજવતાર્જના પ્રથમ અને
દ્વિતીય સ્કંધનો.

૨. ચરિત્રવિવામણ.

૩-૦-૦ આપત્રીનું સાહિત્યકેતરામજી.

૪

૭

૬૨-૦-૦ છપામણી ખરચ.

૫૭-૦-૦ પ્રદીપના, ફોર્મ ૪-૫-૨ નું

છપામણ.

૫-૦-૦ પ્રદીપની નકલનો થોડો ભાગ
ઉત્તરામણ પેરે લઈયાને.

૬૨-૦-૦

૪૦૫-૧૦-૫

૦-૧૪-૬ જાણી પુરત

૪૧૮-૬-૩

પ્રદીપ છપાવવાનો ખર્ચ જનરલ રિપોર્ટ સાથે રજુ થયેલો.

૪

૭

૭૮-૮-૦ રોકડા,

૭૮-૮-૦ પ્રદીપ છપાવવાનો ખરચ.

૨-૮-૦ અણભાખતી નકલ.

૧૬-૦-૦ ટ્રિપાલિટ નિ. સા, પ્રેસમાં

૫૭-૦-૦ ૧-૨-૭ ફોર્મની છપામણી.

૭૭-૮-૦

વાડીસાથ નગીનદાસ શાહ બી. એ. એલ્યુમેન્ટ. બી. હાઇસર્ક પથીદર.

મુબાઈ

૧-૧૧-૧૨

}

મંત્રી.

શ્રીમદ્ વૈષ્ણવપરિણામ વિધાવિભાગ.

પ્રદીપ છપાવવાનો ખરચ વિધાવિભાગ તરફથી જાણવામાં આવ્યો. ત્યાર પછે તે ખરચ જનરલ આધારમાં આ પ્રમાણે રજુ થયો હતો, અને તે જનરલ રિપોર્ટ સાથે મંજૂર થયો હતો.

श्रीमद्भैष्यवपरिषद्ना विद्याविभागनो संवत् १९६८ना येन कृष्यु ११
थी संवत् १९६८ना येन कृष्यु वर १० सुधीनो हिसाभ.

५

६

०-१४-६ नाडी पुरांत.

६-६-६ पञ्चुरख भरय.

१००-०-० मंत्री पासेधी री. दा. ४-६-१२

२-११-० गुजरातीपंथुं क-

१००-०-० " दा. २७-६-१२

वाजम सने १९११

५०-०-० " दा. २६-४-१३

२-१०-० " सने १९१२व

१-१३-० नोट पुत्र, पुस्तके

कैवराय.

२५८-१४-६

१-१२-० कामल अमलवादी

भा १ पुस्तके कत-

रायवा.

८-१२-६ ४५४५५५५ विने

६-६-६

२४-११-० पुस्तके अथेदा वेयाता दीधा तेना

६-४-० वाजमभाष

४-१५-० श्रीभूष्य(भाषाभासी)

४-८-० निलिगत

३-१२-० कृष्ण वया मही.

धरवा भाष्य सद्धित

शुद्धवयः सद्धित

नि. सा. प्रेस.

१-८-० अथेपरवतपनिषद

४-१२-० गुजराती प्रेसभाषी

पुस्तके लाव्या.

३-८-० वासुकी श-

भाष्य.

०-७-० क्षरिकापलि

०-१२-० संस्कारभाष

१-४-० कुमारसंभव

वयु दीप्तसद

०-८-० गुडस्तोत्र-

मुक्ताहार.

०-१-० वेदांतरद्वय

०-३-० उत्तरगीता.

०-१-० विविष्टाईत-

भवविभववा

१-४-०

१-१-१-० अभिसनं पार
न्या
१-१-१-० न्याही

२४-११-०

५१-१२-० बहीष्ण पसे पुस्तको कृतसंख्या
तेना

३२-२-० सिंदूरवासकृत
जीतमोवीहनी टीका,
किसवबता, कसक-
प्रदान कने भीम-
सोपकृत दानसीध

५-४-० वाइम-व

१. विमदवाइ
२. प्रथमसंसारभेद
३. संहिभेदवाइ
४. प्रथमवाइ
५. अंतर्निर्णवाइ
६. स्वरचितवाइ
७. भाष्यारसवाइ

४-२-० पुष्टिभार्गवभाष्यनिष्ठ
अंजल अंजल पर
टीका कने अनुमान
—सामर्थीविषयवाइ

१-०-०-० बहीष्णाने दिसाण
पेर सुकते. दिसाण
त. २२-२-१४ना
हने बयो ले

५१-१२-०

११४-०-० पुस्तकी छपमकुने अर

५७-०-० प्रदीप ७-४-०
भा हीर्भना

५७-०-० आबिहस्तसंज्ञना
१-२-३ हीर्भना

११४-०-०

२०-०-०-१

५०-१४-० न्याही पुरंत

२४०-१४-०

શ્રીમદ્દેવ્યુવપરિપત્ના વિધાવિભાગનો સંવત્ ૧૯૬૯ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ
૧૧ થી સંવત્ ૧૯૭૦ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ મુધીનો હિસાબ.

જ	હ
૫૦-૧૪-૦ બાકી પુરત.	૧૨-૧૧-૦ પરચુરુ ખસ્ય.
૧૦૦-૦-૦ રાક્ષા મંત્રીપાસેથી તા. ૨૬-૪-૧૩	૬-૧-૬. ગુરુરેન્ડ જેલ સાથે.
૧૦૦-૦-૦ ,, તા. ૭-૮-૧૩.	૧-૩-૦ ઠપાલ ખસ્ય વગેરે.
૧૦૦-૦-૦ ,, તા. ૬-૧૨-૧૩.	૫-૬-૬ નોટપુર, સ્થાવી વગેરે.
૧૦૦-૦-૦ રાક્ષા, વેણીબાલ વજાબલુદસ પાસેથી ૧૯૭૦ ચૈત્ર સુદ ૧૪ તા. ૬-૪-૧૪.	૧૨-૧૧-૦
૪૫૦-૧૪-૦	૫૪-૮-૦ પુસ્તકો છાપેલાં વેચાતાં લીધાં તેનાં.
	૬-૬-૦ વેદાન્ત સિદ્ધમ, ડ્યુસેન.
	૧-૧૪-૦ શીવમુનાશક, બાલમોષ, બને સિદ્ધાન્ત મુકાપવલિ (શ્રીનાથદ્વારવાહી).
	૪૩-૧૩-૦ સર્વમુખમાધ્વ ૧૩-૮-૧
	દશોપનિદ માધ્વ ૨૭-૦-૦
	તત્ત્વમુખાસિકા માધ્વ ૧૦-૮-૦
	વાલવલિ માધ્વ ૨-૮-૦
	માધ્વવિજય ૧-૧૦-૦
	૫૪-૨-૦
	બાલ
	કમિસન જાત્રી ૧૩-૧૦-૦
	બાકી ૪૧-૮-૦
	મનિબોર્ડર વગેરે ખર્ચ ૨-૫-૦
	૪૩-૧૩-૦
	૦-૩-૦ પ્રસ્થાનબેઠ, મધુસૂત્ર.
	૦-૩-૦ અવૈરિકિદર્શન.
	૦-૨-૦ પોરેન્ડ.
	૦-૩-૦ મીમાંસાપરિભાષા કૃષ્ણમુખા.
	૩-૧૨-૦ છાંદોબ્ધિબાધ.
	૫૪-૮-૦

११५-११-६ लक्ष्मीतोपासने पुस्तके कृतम्वा तेन

२४-१०-० श्रीसर्वोत्तमं वर गीताकु-
नायली मोरी टीका, निबन्ध
भाष्यवार्त्त आचरन्मन्त्र,
२४५४-४-६-८-५-१०

४-८-० प्रदीपनी कृतसम्पुटी

(अभूत्तु भाष्य)

२१-५-६ आविर्भावतिरोभावना
सन्धासनिर्णयनी टीका,
अभरभीतद्विष्णुदे
सीतोपेयस्तुत आतिवाद,
भाष्यकृतवत्ता,
श्रीकृष्णभक्तनी टीका,
अचरन्मन्त्रानी टीका,
पुष्टोपस्तोत्रक,
अधिकरन्मन्त्रा,
निबन्ध, भाष्यवार्त्त, आव-
रन्मन्त्र, अचरन्मन्त्र

३६-४-० रश्मि, लक्ष्मीना लक्ष्मीचरने

१०-०-० रश्मि अभ्यास २, पाद २-४
लक्ष्मीना चरनेने.

११५-११-२

१८२-२-४ पुस्तक छपम्पुटी अर्त्त भावे.

५३-०-० प्रदीपना १०-११-१२ होर्मना

३२-०-० अधिकरन्मन्त्रा देव कामे
तथा आभन्दिमन्त्रा.

०-२-६ अधिकरन्मन्त्रा, विसम्पुटी
साववाना विसम्पुटी

५४-०-० अक्षितसूत्रना १-२-३ होर्मना

१६-०-० भावनीभाष्य द्वितीयावृत्ति,
१६५ होर्मना

१६-०-० अधिकरन्मन्त्रा १६५ होर्मना

१८२-२-४

३३०-१-३

८०-१२-६ लक्ष्मी पुस्तक

१५०-१४-०

શ્રીમદ્વેષ્યુવ પરિપક્વતા વિવાવિભાગનો સંવત્ ૧૯૭૦ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ
૧૧ થી સંવત્ ૧૯૭૧ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ સુધીનો હિસાબ.

૮૦-૧૨-૮ મી પુરાત.
૧૦૦-૦-૦ મંત્રી ખસેણી
રાષ્ટ્ર વા. ૧૫-૨-૧૫

૧૨-૧-૩ મંત્રીશ્રી ખર્ચ.

૨-૧-૦ મુજરાતી પંચતુ જવાબ
અને ૧૯૧૭ નું

૫-૪-૦ પુરતોની બધામણી.

૩-૧૫-૩ રાષ્ટ્ર ખર્ચ વગેરે.

૦-૬-૦ મુનીવર્સિટિને કરવાની અરજી
રાષ્ટ્રપતિ કરામણ.

૧૨-૬-૩

૭-૧૨-૦ પુસ્તકો ખર્ચેનાં વેચાતાં લીધાં તેનાં

૬-૧૪-૦ વૈષ્ણવિકમ સેવિકામ એન્ડ
અધર માધ્યમર સિલિન્ડર, સર
બંદારકર.

૦-૧૪-૦ તેલિરીય ઉપનિષદ.

૭-૧૨-૦

૩૭-૧૦-૦ પુસ્તકો લેલીયા પ્રાપ્તિ ઉપરાંતનાં તેનાં

૨-૦-૦ રસિય.

૨૭-૧૦-૦ અભોપનિષદર્શનમંત્ર.

મુક્તિપાસપત્રનિર્ણય.

વાકેશ.

જ્ઞાપુરુષવૃક્ષોદી.

જૈમિનીયાખણવાર્ષ-

પાદવિવરણ.

વગ્નસદસ્યમ.

મતમર્મી દીક્ષ.

પ્રદીપ, પ્રજ્ઞાધ્યાય ૧૨

૧૪૯-૨૧૪.

૧૧ દિલીયાધ્યાય ૧-૪૧

નિજપોક્ત, શ્રીભાગવતધ્યાય.

સ્કંધાર્ષપ્રકરણવિભાગ.

એકાદશીનિર્ણય, વામન-

દ્વાદશીનિર્ણય, અને ત્રિલોક.

ચતુર્દશીનિર્ણય.

સુસતનાં પુસ્તકોનું ચિત્ર.

શ્રીકૃષ્ણલક્ષ્મણમહારાજના

પુસ્તકોનું ચિત્ર.

સેવાવિધિ.

સપ્તર્ષિજીસેવાવિચાર.

ચતુર્વિંશતિતંત્રસ્ત્રપવિચાર.

પૂર્વશ્રીમદ્સામારિકા.

શ્રીહરિચક્રકૃત પદ્મસુરભ્ય અંશે.

(દાસ્તાદક, કથાભવણનાધા-

નિર્ણય, શ્રીવિકૃષ્ણચક્રોત્કલક,

શ્રીકૃષ્ણોત્કલક-સત-સમ, શ્રીમદ્-

લેસાદક, શ્રીવદ્યભવિદ્યમિ.)

કેલે ૧૯૧૩-૧૩-૩૦ તેના ૨-

૩૭-૧૦-૦૦ થાય તેમાં ૨-

૧૦-૦૦ પ્રથમ હિસાબ પેટે

તા. ૨-૫-૧૨ આપેલા તે

ગાંધી ૨. ૨૭-૧૦-૦૦.

૫-૦-૦૦ શ્રીમુખોદિનીજીના તૃતીય સંકે-
ત પ્રકાશ પેટે

૩-૦-૦૦ શ્રીમુખોદિનીજી ઉપર ટિપ્પણી

૩૭-૧૦-૦૦

૧૧૪-૧૧-૦૦ પુસ્તક જપ્તમણીનો ખર્ચ.

૧૬-૦-૦૦ પ્રકાશના ૧૩ માં ફોર્મના.

૨૨-૦-૦૦ ,, ૧૪ માં ફોર્મના.

૧૬-૦-૦૦ અધિકસ્ત્રમણના ૨૦ માં ફોર્મના.

૩૬-૦-૦૦ અક્ષિપત્રના ૪ માં તથા ૫ માં
ફોર્મના.

૨૦-૦-૦૦ અક્ષિપત્રનાં કવર, તથા આક-
ર્ષકાના.

૦-૩-૦૦ અક્ષિપત્રની નકલો પ્રેસમાંથી
પેર લાવવાની લેવાના.

૧૧૪-૧૧-૦૦

૧૭૨-૭-૩

૮-૫-૧ આઠી પુસ્તક.

૧૮૦-૧૨-૫

શ્રીમદ્વેષ્યુવ પરિપક્વનાં વિવા વિભાગનો સંવત્ ૧૯૭૧ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ
૧૧ થી સંવત્ ૧૯૭૨ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ સુધીનો હિસાબ.

જ

ઉ

- ૮-૫-૬ બાકી પુરાંત.
૨૦૦-૦-૦ મંત્રી જાણેથી રોકાયા તા. ૧૪-
૭-૧૫ તથા તા. ૧૫-૧૨-૧૫
૪૦-૭-૬ મંત્રી બેઠવા દાલાના ધરજ.
બાધને એક આપેલો તેના
આવ્યા તા. ૩-૧૦-૧૬.
૩૧-૪-૦ ગાયત્રીબાધની નકલ ૫૦૦ ના
જલદેવદાસબાધ પાસેથી.
૫૫-૧-૬ ભક્તિસત્રની નકલ ૫૦૦ ના
પુ. બ. સુ.ના પ્રકાશક પાસેથી.
૩૩૮-૨-૬

- ૭-૬-૬ પરચુરુષ પરચ.
૦-૮-૦ કામલ અમલવાદી
પુસ્તકો કિતરાવવા.
૨-૧૧-૦ નોટ બુધ.
૩-૧૧-૦ બુજસતી પંચનું લવાબમ
૦-૮-૬ કપાલ અરચ ગજેર.

- ૭-૬-૬
૨૦-૧૫-૦ પુસ્તકો જાણેલાં લાખ્યાં તેનાં.
૬-૬-૦ કાશીથી પુસ્તકો મંગાવ્યાં તેનાં
૦-૮-૦ જીવનબાધપ્રકાશ
૨-૦-૦ બાદરિતામણિ.
૨-૦-૦ મીમાંસામાલમબધ
૩-૪-૦ પ્રકરણવિધિ
(પ્રભાકરભવ)
૧-૦-૦ પ્રકાશનઅપ્રકરણ
૫-૦-૦ કામચંદ
૧-૪-૦ સંકર્ષકોટ

૧૫-૦-૦
કમિશન બાદ ૫-૧૦-૦

બાકી ૬-૬-૦

૮-૪-૦

- ૪-૮-૦ મહાબાધ.
૫-૦-૦ રૂઝ સ્મૃતિ
૧-૮-૦ પૈશાચબાધ સ-
કિત ગીતા
૧૧-૦-૦

કમિશન બાદ ૨-૧૨-૦

બાકી ૮-૪-૦

- ૨-૦-૦ કૃત્તવપ્રતાન (ધી-
નાથદાસ)
૧-૫-૦ સરકુલ મેન્ચુરિ-
પ્રસન્ન મહાસન્ન
લીસ્ટ તથા સાત્તી
સેવગિરિના વિષે
પોસ્ટેલ સાથે
૨૦-૧૫-૦

૬૭-૮-૦ પુસ્તકો લઘીઆ યામે વાસનાં તેનાં.

૨-૦-૦ માણસુધા લખનિયર

૧-૧૦-૦ નિર્મલમાવતાઈ, હાફલ
રૂઢેઆવેસ્તુભજ.

૨-૧૩-૬ રાસપંચ પ્યાવી. પ્રથમાધ્યાય-
પ્રકાશ શ્રીપુરુષોત્તમચક્રકૃત.

૧૮-૬-૦ તૈત્તિરીયકથનિવદ્યપિમ-
કોપનિવર. રેમિંકલપિની
દીપિકા. ચેલુગીવપ્રકાશ
સાધનકી"ક.

૧૫-૨-૦ ભક્તિચિન્તામણિ, ભગવ-
નામહર્ષણ, પરત્વનામન-
પ્રથમદર્શન, શ્રીભગવત્પ્રમ
વૈભવ.

૧૦-૬-૬ ભક્તિરત્ન તથા તેની દીકા,
શ્રીમેચેમચક્રકૃત.

૩૧-૧૪-૦ જાવણબાઈજની દીકા, શ્રીપુરુ-
ષોત્તમચક્રકૃત અણુમાખર
લાગુચક્રકૃત તથા શ્રીચુરલી
પરચક્રકૃત દીકાઓ, તથા
પ્રાચીન રક્તમ લેખો.

૫-૦-૦ લઘીઆને દિવાળ પેટે.

૧૦-૦-૦ શ્રી. તેવીવાજાને પુસ્તકો
ઉત્તરવવા માટે.

૬૭-૮-૦

૫૬-૧-૬ પુસ્તકો હાથઆ તેનાં.

૨૦-૮-૦ જાવણીઆખ દિતીયાજાત
રજુ ફોર્મ.

૧૬-૮-૦ દિગ્ગંતરજુપા ૧જુ ફોર્મ
વૃત્તીયાજાત.

૧૪-૦-૦ કવરપ્રિન્ટિંગ, દિતીયાજાત

૫-૦-૦ જાવણીઆખની બીજી આ-
જાતનું. બાકનિર્મલ.

૦-૧-૬ જાવણીઆખ દિતીયાજાત
થેર જાવણાની લેખના.

૫૬-૧-૬

૧૮૧-૧૫-૦ જામી પુસ્તક.

૧૫૬-૩-૬

૩૩૮-૨-૬

શ્રીકૃષ્ણાંય નમઃ ।

શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદનો સામાન્ય હિસાબી રિપોર્ટ.

મં. તૃતીય વૈષ્ણવ પરિષદ નાનદ્વાર મુકામે સંવત ૧૯૬૫ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૮-૯-૧૦ ના દિવસોએ મહી તે પછી પરિષદનો ૧ હિસાબ અમારી પાસે આપ્યો ત્યારથી તે સુરત પરિષદ બરાબર ત્યાં મુકીનો ૨ હિસાબ.

૧૦૧-૦-૦ નવુ ૪૬ આતે ૭૭-૧૨-૬ સ્વ. સ. જ. લક્ષ્મીભાઈ માજી મંત્રી હતો અસ્વ.	૬૨-૧૪-૩ નંદુરનાર પરિષદ બરાબર તે વખતે
પુરાત	ચલશે અસ્વ.
૫૦૭-૧૨-૬ ચાલુ ૬૩ આતે	૮-૧૪-૦ કાચીનો દિન ૨૪ નો પગાર.
પુરાત	૬-૦-૬ દેવદાસ વગેરે અસ્વ.
૩૩-૧-૬ સંવત ૧૯૬૪ ના	
આસોવદ ૦)) મુકી	૭૭-૧૨-૬
આજ.	૬૨-૦-૦ પરિષદની શરિયત બાદ સંવત ૧૯૬૫ ના
૪૩-૩-૬ સંવત ૧૯૬૫ ના	૫૬ ૧ થી સંવત ૧૯૬૬ ના ચૈત્ર વદ ૦)) મુકી
આસોવદ ૦)) મુકી	(અધિક માસ સાથે) માસ ૧૧૧૧ વાં ૬૨૩. ૮ લેખે.
આજ.	૨૪-૦-૦ કમ્પાઉ નંમ ૧ નવું લીધું તેના.
૨-૦-૦ એક વૈષ્ણવ તર-	૬-૧-૦ પરિષદના નામનું ચારિત્ર્ય કરાવ્યું તેના.
ફી.	૬-૧૨-૦ પુરોશીઆ નંમ તલુ.
૩૨૮-૪-૬ વિચાવિઆન	૬-૦-૦ પરિષદ તરફથી જાહેર આજ્ઞાન આપ્યાં તેનાં
આતે જમે.	દેવદાસના.
૮૫૨-૦-૦ નંદુરનાર પરિષ-	૭-૮-૩ પરચુરલ અસ્વઃ પાસે, બાકી, પોરેન, દેલ,
દમાં બરાવલ પૈકી	મજુરી વગેરે.
વસુલ આપ્યા.	
૧૦૦-૦-૦ કીર્તનીઆજી આ-	
સ બાલેવંદાસ	
કૃષ્ણદાસ તરફથી ૨૨૬-૨-૦	
૨૮-૦-૦ જુના કમ્પાઉ ૨૮૨-૩-૬ વિચાવિઆનના સેક્રેટરી શ. સ. ગાંધીભાઈ હતો	
ઉપજા.	અસ્વ.
૧૮૮૭-૬-૬	૫૦૮-૫-૬ કુલે અસ્વ.

૧. નંદુરનાર પરિષદ બરાબર તે પહેલાં હિસાબ સ્વ. સ. જ. લક્ષ્મીભાઈ પાસે હતો અને તે નંદુરનાર પરિષદમાં પસાર થયે રિપોર્ટમાં જણાવેલ છે.

૨. આ હિસાબ સુરત પરિષદમાં સ્વ. અને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૩. આદિ મુકીનું અસ્વ આપુ ૪૬ આતે છે.

૪. આ અસ્વની તપસિસ અત. આમાં તપસિસ થયે મળે છે.

૨૪૭૫-૧-૦ જાડી પુરાંત.

૪૨૮-૫-૩ વિધાવિભાગના સેક્રેટરિ જાણે.
 ૪૦૦-૦-૦ પ્રદીપની પ્રસિદ્ધિના
 ૨૮-૫-૩ વિધાવિભાગના આ
 રમ્મ સાને.

૪૨૮-૫-૩

૧૨૦૦-૦-૦ અમદાવાદના યા. મોતીલાલ કેવલ-
 દાસ જાણે.
 ૧૫૩-૦-૦ રોડ ચતુર્થજી મોરારજીને જાતે.
 ૧૫૭-૭-૫ અમરલ સેક્રેટરિ રા. યા. અમરલલ
 વાલજીભાઈ જાણે.

૨૪૭૫-૧-૦

૨૪૮૦-૧-૬

મા. મુરત મુકામે ચતુર્થ પરિવર ભરાઈ તેમાં રિપોર્ટ રજુ થઈ ઉપર પ્રમાણે
 દિસામ પસાર થયા ત્યારથી તે સંવત ૧૯૬૮ નો ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ મુખીના દિસામ

૨૪૭૫-૧-૦ જાડી પુરાંત સર્વે	૧૬૨-૦-૦ સંવત ૧૯૬૬ ના વૈશાખ સુદ ૧ મી સંવત
આત્માની.	૧૯૬૮ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૦)) મુખી માસ ૨૪ તું
૨૦-૧૨-૦ સંવત ૧૯૬૬ના	પરિવરની બાદિસતું બાકું દર ૨. ૮ બેબે.
ચૈત્ર કૃષ્ણ નોમ	૧૭-૮-૦ પરિવર તરફના આશ્રમના કરાવ્યા તેના હેન્ડનિસના
મુખીના બાજના.	૧૨-૧૨-૦ બહેર આશ્રમનો વખતે આસનમીનું ખરચ
૭-૮-૦ તાનાકાદના વે-	૨૧-૧૪-૩ મુરત પરિવરમાં આશ્રમનુંખનિકા બપાવીને મોઝી
શ્વેત તરફથી	તેનો ખરચ.
બહેર આશ્રમના.	૮૧-૦-૦ નમુસ્તાર પરિવરનો રિપોર્ટ બપાવી બહાર
ના ખરચના.	તેનો ખરચ.
૨૫-૦-૦ અમરલલ રોડ	૨-૦-૦ તાઈ ચોખંડનું.
બહુભાઈ પ્રાણવ-	૧૧-૧૪-૦ મુરત પરિવરમાં ચવલ દારો બપાવીને જોત્યા.
વખાસ તરફથી.	મિત્રાલો ઉપર મોઝના તેના.
૩-૦-૦ બેક વૈશ્વત તર-	૨૫-૦-૦ જોત્યામિત્રિનાજાલજાલ તથા મીરમજુલાબજી
ફથી.	મદાસજીને અભિનંદનપત્ર આપ્યું તેના ખરચના.
૭૨-૧-૩ સંવત ૧૯૬૬ના ૧-૦-૦-૦-૦	સાલી વસંતરામ હરિજીજીને સંવત ૧૯૬૭ના
આસોવદ ૦))મુખી	અપાક રૂા૩૨ ૧ થી ૧૯૬૮ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૦))
બાજના.	મુખી માસ ૧૦ની સિખરતિતો, દર ૨. ૧૦ બેબે.

- ૧૦૦-૦-૦ શેઠ હરિભાઈ પર-
માર્તઢ તરફથી.
- ૭૫-૨-૯ સવત ૧૯૧૭ના
આસો(વૃદ્ધ)સુધી
બાબત.
- ૧૬૫-૪-૬ સુરત પરિષદમાં
ભરાવણ પેટી
આબા.
- ૧૫૦-૦-૦ રા. બ. લક્ષ્મીભાઈ
પ્રાણવણભણસે
ભરેલા તે.
- ૭૬-૧-૬ રા. બ. લક્ષ્મીભાઈ
છબે કાઠાર પાક-
ચાલા માટે કાચી-
થી પુસ્તકો મંગા-
વ્યા તેમાંથી પુસ્ત
કોના વેચાણના
આબા.
- ૧૦૦-૦-૦ પુસ્તકોની ઉપા-
મણી માટે કીર્તે-
નીઆણ બાસ ૧૧૫૭-૧૧-૬ ફક્તે ખરચ.
ખર્ચેવણ કુખ્તુ ૩૬૦૧-૩-૬ બાઈ પુરત.
દાસ તરફથી.
- ૧૨-૧૨-૦ કાચી વસ્ત્રોતસમને અભ્યાસ કરવા સાર પુસ્તકો
આપ્યા તેના.
- ૧૧-૭-૦ પરચુરણ ખરચ, કાઠ હપામણી પોસ્ટલ વગેરે.
- ૧૧૮-૩-૩૧
- ૧૭૭-૫-૬ રા. બ. લક્ષ્મીભાઈએ કાઠાર પાકચાલા માટે ખરચ
કરેલો તે.
- ૧૦૩-૧૩-૬ કાચીથી પુસ્તકો મંગાવ્યા.
- ૨૫-૬-૦ પરચુરણ ખરચ.
- ૧૭૭-૫-૬
- ૧૪૦-૮-૦ પ્રદાણી પ્રસિદ્ધિના ખરચ.
- ૨-૮-૦ બલુભાઈ, મિ. ગ્રાંધી પાસેથી વેચાણ
લીધું તેના.
- ૧૭૭-૦-૦ પ્રદાણી દુકાને છબી હપામણી તથા બે
ફોર્મના ડિપોઝિટ દર રૂ. ૧૫ લેખે.
- ૫-૦-૦ અંતતઃ પ્રદાણી પ્રેસકોપિ ઉવરામણી
માટે.
- ૧૪૦-૮-૦
- ૩૬૫-૧૦-૫ વિદ્યાવિભાગમાં સેક્રેટરિ આરથત વચસો^૨ ખરચ.
- ૧૮૭-૦-૦ શેઠ ચતુર્ધન મેરારણ ખાતે.
- ૧૦૦-૮-૦ આરતમાર્વણ પશિત નદુલાલ-
છબ પુસ્તકલેખ ખાતે, પુસ્તકોના
ડિપોઝિટ તરીકે.
- ૧૧-૧૦-૨ રા. બ. લક્ષ્મીભાઈ પ્રાણવણભણસને
ખાતે.
- ૦-૧૪-૬ વિદ્યાવિભાગના સેક્રેટરિ ખાતે.
- ૨૦૦૦-૦-૦ રા. અમૃતલાલ કાચીનાયને ખાતે.
- ૧૦૦૦-૦-૦ બિ બર્મા બેંકને ખાતે.
- ૨૬૦-૧૦-૬ સેક્રેટરિ રા. રા. હમનલાલ વાલજી
આઈ પાસે.
- ૩૬૦૧-૩-૬
- ૪૭૫૮-૧૫-૦

હમનલાલ વાલજીભાઈ સેક્રેટરિ મોમનવેણુવપરિષદ.

૧. અહિં સુધી માલ ફંદ ખાતે ખરચ છે.

૨. આ ખરચની તપસિલ ગત અંકમાં પ્રેસિડેન્ટ પદ ગઈ છે.

પુરાન્તની તપશિત.

૧૬૦૧-૩-૬ સં. ૧૬૧૮ તા વૈશાખ સુદી ૧

૩૩૧૦-૬-૦ જન્મદિન.

૨૬૦-૧૦-૬ રોજી.

૩૬૦૧-૩-૬

૨૬૦૧-૩-૬

૬

૩૬૫-૧૪-૬ વિદ્યાવિભાગના ખાતે અરજી.

ઉપરના કસ્ટો વધતો વધારો.

૩૬૫ ૧૪ ૬

૩૨૦૫-૪-૯ પુરાન્તનાથી.

૨૦૦૦-૦-૦ સા આશુલાલ.

કારીનાયને

ખાતે.

૩૨૮-૧૧-૬ ધી જરૂર બેંક.

ખાતે

૧૬૬-૩-૬ વિદ્યા વિભાગના

સેક્રેટરિ રા. પા

ડીકાલ નગી.

નગસને ખાતે.

૧૬-૧૦-૬ રા. જા. લાલુ

ભાઈ પ્રાણુવર-

બાસને ખાતે.

૨૬૩-૧૧-૬ રોજી, રા. જા.

નગી વાલજી

જસે છે

૩૨૦૫-૪-૯

૧૬૦૧-૩-૬

સવંત ૧૯૬૮ ના વૈશાખ સુદી ૧ થી સવંત ૧૯૬૯ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ
૧૫ સુધી વર્ષ ૧ નો.

- ૩૬૦૧-૩-૬ પુરાંત બાધી, પુષ્ટિભક્તિમુદ્રાના ૨૫૦-૦-૦ વિધાવિભાગના સેક્રેટરિ આલે
૩ જા વર્ષના અંતના પાન ૧૯૫ ૨૦૨-૨-૦ ખરચ આલે.
૫૨ નીચેની વિગતે આપેલી છે. ૧૦૪-૦-૦ પત્રવિહારી ઓફિસના
૧૯૩-૦-૦ શેઠ મધુભૂજ ભો- બાદના વૈશાખ સુદ
૨૧૨૭ આલે. ૧ થી ચૈત્ર વદ ૦))
૧૦૦-૦-૦ ભાસ્તભાર્તવૃક પે સુધી અધિક સાથે
હિત મધુલાલજીના માસ ૧૩ ના દર
પુસ્તકાલય આલે ૧. ૮-૦-૦ લેખે
પુસ્તકોના ટિપોગ્રાફી ૬૦-૦-૦ સાચી વસંતરામને
તરીકેના રસેશ્વરિય
૧૬-૧૦-૬ રા. ના. લા. સમુદાય ૪૦-૦-૦ વૈશાખ સુદ ૧ થી
પ્રાણવસંતમદ્યસનેઆલે બીજા અપાક વા
૦-૧૪-૬ વિધાવિભાગના ૦))સુધી માસ ૪૫
સેક્રેટરિ આલે. ૫૦-૦-૦ માસ ૪૨ મુદ્ર ૧ થી
૨૦૦૦-૦-૦ રા. અમૃતસાલ ૬ ચૈત્ર વદ ૦))મુદ્રી,
શીનાયને આલે. માસ ૫ ના.
૧૦૦૦-૦-૦ જર્મા બેંક આલે
૨૬૦-૧૦-૬ સેક્રેટરિ રા. રા. ૬૦-૦-૦
છગનલાલ વાઘજી ૮-૨-૦ નન્દુત્તાર પરિપૂર્ણ મતઃ
પાસે રોકડ. થતી તેનો સ્પોર્ટ્સવાળો
તેમો.
૨૦૨-૨-૦
૪૫૨-૨-૦
૧૩૦-૦-૦ બીજાબેંક આલે જામે, અપો ૪૪૬૧-૧૪-૬ મોપુરાંત બાધી
૨૧૨-૧૨-૦ વિધાવિભાગના હાંદ આલે જામે. ૩૩૧૦-૬-૦ જાણુસમી લેલેજીલે તે
૧૨-૧૩-૦ પુસ્તકોના વેચાણના ૧૮૧-૫-૬ રોકડ.
૨૦૦-૦-૦ શેઠ લેણીલાલ નગી ૩૪૬૧-૧૪-૬
નગસ વરદધી ૩૬૪૪-૦-૬
૨૧૨-૧૩-૦

સંવત્ ૧૯૬૯ ની વૈશાખ સુદી ૧ થી સંવત્ ૧૯૭૦ ના
ચૈત્ર વદ ૦) સુધી વર્ષ ૧ નો.

૧૪૯૧-૧૪-૬ પુરાન્ત

૩૩૧૦-૬-૦ અશુભના.

૧૮૧-૪-૬ રોહિણી

૩૪૯૧-૧૪-૬

૬૭-૧૩-૦ થી જર્મી બેન્ક ખાતે જમે

તા. ૧૮-૪-૧૩ દોહ્યાનિશાના

૬૭૩-૧૩-૩ વિધાવિભાગ ખાતે

જમે છે.

૨૦૦-૦-૦ પુસ્તકો સજવવા ખાતે

૧૦૦-૦-૦ વેશ્વર બાઈ તરફથી

૧૦૦-૦-૦ શ્રી વેશ્વરલાલ તંજીતલાલ
તરફથી.

૨૦૦-૦-૦

૪૦-૦-૦ ખસ્તિના મેન્જરીના લવજા

મના, પશ્ચિમ મહુલાલખા ડ-

સ્ટીચા દસ્તાક ર. ૨૪૦-૦-૦

હવા તેમાંથી ર. ૧૬૩-૦-૦

શ્રી અર્જુન મોસરજીને ખાતે

જમે બાકી ર. ૧૦-૦-૦ જે

ખાતે.

૨૪૬-૪-૩ સંવત્ ૧૯૬૮-૬૯ની સાલનું

બાબા.

૭-૮-૦ પુસ્તકોના વેચાણના.

૪૦૩-૧૩-૩

૧૬૩ • • • શ્રી અર્જુન મોસરજીને ખાતે

જમે.

૪૨૮૧-૮-૪

કિ

૪૦૦-૦-૦ વિધાવિભાગના સેક્રેટરી ખાતે

૨૦૬-૦-૦ ખસજ ખાતે.

૧૧૦-૦-૦ સ્કેલરસિપ ચાન્સી વસંતરામને

વૈશાખ સુદી ૧ થી શરૂઆત વડ

૦)) સુધી માસ ૧૧ ની તર

ર. ૧૦ લેશે.

૪૬-૦-૦ ખસ્તિની બાઈસુ બાઈ અલ

૧૨૭૦ દર ૧.૮-૦-૦ લેશે વૈશાખ

સુદી ૧ થી ચૈત્ર વદ ૦)) સુધી.

૨૦૬-૦-૦

૬૦૬-૦-૦

પુરાન્ત બાકી

૩૩૧૦-૬-૦ અશુભના.

૪૮-૦-૦ સંવત્ ૧૯૭૦-૭૧ ના

ખસજ ખાતે.

૩૨૧-૧૪-૪ રોહિણી.

૩૧૮૦-૮-૬

૪૨૮૧-૮-૪

સંવત્ ૧૯૭૦ ના વૈશાખ સુદ ૧ થી સંવત્ ૧૯૭૨ ના ચૈત્ર વદ ૧૧
સુધી વર્ષ ૨ નો.

જ	ઉ
૩૬૮૦-૮-૬ પુરાત્ન ખાતે.	૬૧૪-૮-૦ વિધાવિભાગના ખરચ ખાતે.
૩૩૫૮-૬-૦ જમીનના	૪૨૬-૧૩-૦ વિધાવિભાગના સેક્રેટરિ ખાતે.
૩૨૧-૧૫-૬ શેઠા.	૧૬૨-૧-૦ ખરચ ખાતે.
૩૬૮૦-૮-૬	૧૬૨-૧-૦ સં. ૧૯૭૦.
૪૩-૭-૬ ધી જમી ખેડ ખાતે જમે તો.	૧૯૭૨ ના ૬
૩-૧૦-૧૫ આઠ પાંચ શાલાના.	વદ ૧૧) સુધી
૪૦૨-૨-૦ વિધાવિભાગના ફંડ ખાતે જમે	વિદ્ય સાથે માસ
૧૮૦-૩-૩ સંવત્ ૧૯૭૦ ના	ના બાકીના દર
બાજીના.	૮-૦-૦ સેબે.
૧૨૫-૫-૩ સંવત્ ૧૯૭૧ ના	૦-૧-૦ પરચુરસ ખરચના
બાજીના.	
૬૬-૮-૬ પુસ્તકોના વેચાણના	૧૬૨-૧-૦
૪૦૨-૨-૦	૧૫૩૬-૬-૦
૧૦૦-૦-૦ ભારતમાં વડે પદ્ધતિ મદુલાના-૩૬૦૪-૪-૩ પુરાત્ન ખાતે.	
જના પુસ્તકાલયમાં રિપોઝિટ	૩૩૧૦-૮-૦ જમીનના.
દવા છે.	૨૬૩-૧૧-૩ શેઠા.
૬૧૪-૮-૦ વિધાવિભાગના સેક્રેટરિ રા. વા.	
લાઇને ખાતે જમે.	૩૬૦૪-૪-૩
૫૧૪૦-૧૦-૩	૫૧૪૦-૧૦-૦

સંવત્ ૧૯૬૮ ના વૈશાખ સુદી ૧ થી સંવત્ ૧૯૭૨ ના ચૈત્ર વદ ૧૧
સુધી વર્ષ ૪ ના જમેખરચની કુલ તારીજ.

જ	ઉ
૩૬૦૧-૩-૬ પુરાત્ન ખાતે.	૧૦૭૫-૧૩-૦ વિધાવિભાગના સેક્રેટરિ ખાતે.
૩૩૧૦-૮-૦ જમીનના	૬૧૪-૮-૦ વિધાવિભાગના ખરચ ખાતે.
૪૬૦-૧૦-૬ શેઠા.	૧૦૦-૩-૦ ખરચ ખાતે.
૩૬૦૧-૩-૬	૨૫૬૪-૮-૦
૬૧૪-૮-૦ વિધાવિભાગના સેક્રેટરિ ખાતે જમે	૩૬૦૪-૪-૩ પુરાત્ન ખાતે.
૨૭૧-૪-૬ ધી જમી ખેડ ખાતે જમે, ખાર	૩૩૧૦-૮-૦ જમીનના
બાજીના એ પાંચના શાલાના.	૨૬૩-૧૧-૩ શેઠા.
૧૦૦-૦-૦ ભારતમાં વડે પદ્ધતિ મદુલાના	૩૬૦૪-૪-૩
પુસ્તકાલય ખાતે જમે.	૧૧૬૮-૧૨-૩
૧૬૩-૬-૦ શેઠ જગજીવ મોરારજીને ખાતે જમે.	
૧૧૧૮-૧૨-૩ વિધાવિભાગના ફંડ ખાતે જમે	
૬૧૬૮-૧૨-૩	